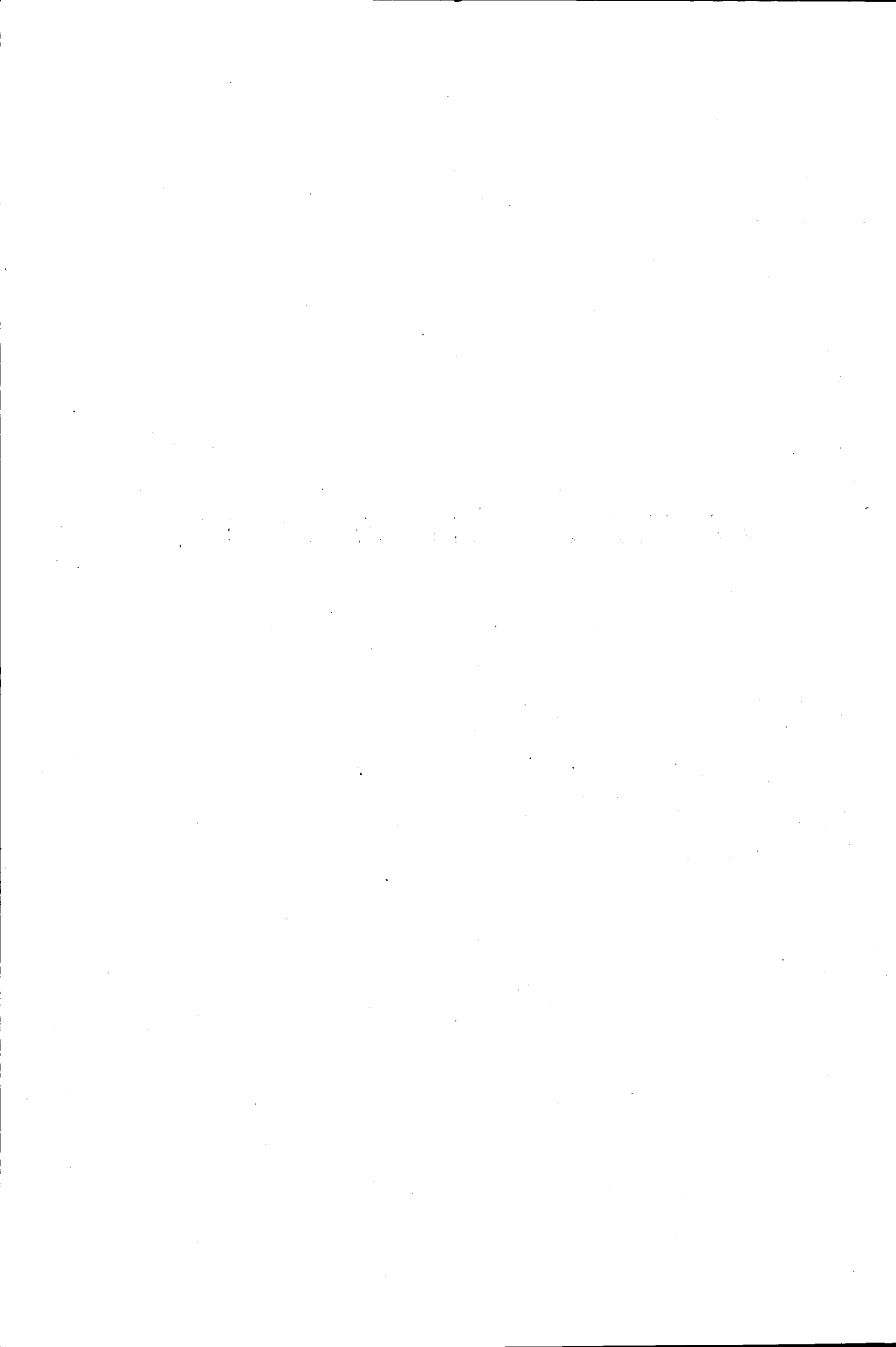

~~43592~~

HA 1459

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

ÚJ FOLYAM. * XXXVII. KÖTET.

759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

ÚJ FOLYAM. * XXXVII. KÖTET.

1930. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1930.

Hung. l. 329m

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyom. Hovedéknapló
31 313

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. DEÉR JÓZSEF: Szkitia leírása a Gesta Ungarorumban	243
DR. DOMANOVSKY ÁKOS: A porosz egyetemi könyvtárak pénzügyeiről	29
DR. GULYÁS PÁL: A magyar könyvtermelés egy esztendeje	90
DR. HÓMAN BÁLINT: Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál. (Arcképpel)	1
DR. KRÜGER HANS PH. K.: A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásai	270
DR. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Széchenyi, Petőfi és az Ellenzéki kör 1848-ban	3
DR. TEMESVÁRY JÁNOS: Manzador Pius. (Egy képpel)	215
DR. VERESS ENDRE: A Marsili-centenárium kiadványok magyar vonatkozásai	264
DR. VERESS ENDRE: Újabb töredék a Lupuj és Máté vajda hartzáról való énekből	274
DR. WALDAPPEL JÓZSEF: A hazai hírlap- és folyóirat-irodalom történetéhez	55

2. ADATTÁR.

DR. ASZTALOS MIKLÓS: Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből. (1652—1656.)	129
DR. ASZTALOS MIKLÓS: Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához	288
DR. GORIUPP ALISZ: Az Életképek szerkesztőváltása 1847-ben	282
DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Harmadik és negyedik közlemény.)	113, 296
DR. TÓTH LÁSZLÓ: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében... ..	106
DR. ZOVÁNYI JENŐ: Bársony György cáfolói	292
MAGYAR KÖNYVESHÁZ: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoreszku-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Harmadik és negyedik közlemény. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL	137, 303
Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez a debreceni ref. kollégium könyvtárából. (DR. ZOVÁNYI JENŐ-TÓL)	145

3. TÁRCA.

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR 1929-BEN	160
DR. HÓMAN BÁLINT: Zsinka Ferenc ravatalánál	168

	Lap
JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV ELSŐ FELÉBEN. (DR. ZSINKA FERENC-TŐL) ...	311
JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV MÁSODIK FELÉBEN.	
I. Az Országos Széchényi Könyvtár. (DR. ZSINKA FERENC-TŐL) ...	319
II. Levéltári osztály. (DR. JAKUBOVICH EMIL-TŐL) ...	328
III. Hírlaposztály. (DR. RÉDEY TIVADAR-TŐL) ...	333
IV. Zenetörténeti osztály. (DR. ISOZ KÁLMÁN-TŐL) ...	336
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1929. évben ...	338
DR. TÓTH LÁSZLÓ: Apponyi Sándorné. (1856—1930.) ...	151

4. SZAKIRODALOM.

ADAMESCU, GHEORGHE: Contribuțiune la bibliografia românească. Ism.	
DR. TREML Lajos ...	188
A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉRTESETŐJE. 1929. 9. k. 1—4. sz. Ism. DR. I. K.	370
A FŐVÁROSI PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE. Új f. 2. sz. Ism. DR. I. K.	170
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 49. sz. Ism. DR. I. K.	171
A MAGY. TUDOMÁNYOS IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. VI. I. KLASSZIKA-FILOLÓGIA. 1901—1925. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR ...	172
A MAGY. TUDOMÁNYOS IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. IV. MATHEMATIKA. 1901—1925. Ism. PAUDLER ÉVA ...	367
DR. BODNÁR REMIG: Szent Imre irodalom. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ ...	186
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ FRANÇAISE DE REPRODUCTION DE MANUSCRITS À PEINTURES. 12—13. année. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA ...	181
CODE INTERNATIONAL D'ABBREVIATIONS DES TITRES DE PÉRIODIQUES. Ism.	
DR. I. K. ...	371
DIESCH, CARL: Bibliographie der germanistischen Zeitschriften. Ism.	
DR. KELÉNYI B. OTTÓ ...	351
ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR IRATAI. I. Ism. N. V. ...	185
ÉVI JELENTÉS A VESZPRÉMVÁRMEGYEI MÚZEUMRÓL. 1929/30. Ism. N. ...	370
FITZ JÓZSEF: A könyv története. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR ...	189
FREMSPRACHIGE PUBLIKATIONEN ÜBER DIE ČECHOSLOVAKELI. Ism. DR. T. L.	367
GUIDE DES SERVICES NATIONAUX DE RENSEIGNEMENTS DU PRÊT ET DES ÉCHANGES INTERNATIONAUX. Ism. DR. ISOZ K.	170
GULYÁS PÁL: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Ism. DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR. ...	347
HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. Ism. DR. BERKOVITS ILONA ...	147
JANCSÓ BENEDEK EMLÉKKÖNYV. Ism. DR. HALÁSZ GÁBOR ...	368
KERTÉSZ JÁNOS: Gróf Andrassy Gyula műveinek bibliographiája. Ism.	
DR. ISOZ KÁLMÁN ...	190
LE GUIDE DI ROMA. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ ...	364
LÖFFLER, KARL: Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit. Ism.	
DR. R. HOFFMANN MÁRIA ...	184

	Lap
DR. LUKCSICS PÁL : Szent László király ismeretlen legendája. Ism. DR. HOFFMANN EDITH	173
MÁTÉ KÁRQLY : A könyv morfológiája. Ism. DR. H. G.	370
MINIATUREN AUS HANDSCHRIFTEN DER BAYERISCHEN STAATSBIBLIOTHEK IN MÜNCHEN. IX. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	179
PONGRÁCZ JÓZSEF : Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága. Ism. DR. I. K.	372
RÉAU, LOUIS : La gravure en France au XVIII ^e siècle. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	359
RÜMANN, ARTHUR : Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland, 1790—1860. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	354
SZALAY JÓZSEF : A könyvtől és a könyvszeretetről. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	367
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRAPHIA. III. évf. Ism. DR. GÁRDONYI ALBERT	345
A szerkesztőséghez beküldött könyvek	191, 372

5. FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE UND GEBRAUCHSGRAPHIK. 1929. 66. évf., 1930. 67. évf. 1—9. sz. Ism. DR. BARTHA DÉNES	194, 377
BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. 1929 nov.—dec., 1930 jan.—szept. sz. Ism. DR. I. K.	195
LA BIBLIOPHILIA. 1929 nov.—dec., 1930 jan.—aug. sz. Ism. DR. I. K. ...	198
LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 1928—1929, 142—144. sz. Ism. DR. I. K. ...	378
MAGYAR GRAFIKA. 1929. X. évf. 11—12. sz., 1930. XI. évf. Ism. DR. ISOZ K.	198, 379
REVUE DES ÉTUDES HONGROISES. 1929. 1—3. sz. Ism. DR. I. K. ...	197
ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. Új f., 21. évf. 1929. 1—6. sz., 22. évf. 1930. 1—5. sz. Ism. DR. I. K.	193, 376
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESSEN. 1929. 46. évf., 1930. 47. évf. 1—11. füz. Ism. DR. I. K. és DR. BARTHA DÉNES	192, 375

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gróf Apponyi Sándorné halála	200
Id. Szinyei József emlékezete	202
A stockholmi Királyi Könyvtár magyar történelmi vonatkozású főljegyzése. (DR. JAKUBOVICH EMIL)	203
Az osztrák könyvtárosképzés. (DR. GORIUPP ALICE)	207
Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinus-fordításának velencei kódexéről. (DR. TÓTH LÁSZLÓ)	209
Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. (DR. IVÁNYI BÉLA)	211
Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora. (DR. JAKUBOVICH EMIL)	382
Ismeretlen Corvin-kódex. (DR. HOFFMANN EDITH)	393
Gr. Berchényi László Luzancy-i könyvtára. (DR. G. P.)	394

	Lap
Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon krónikájának eredeti kéziratáról. (DR. TÓTH LÁSZLÓ) --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	395
Dankó József levele Pietro Antonio Uccellihez Aquinói Szent Tamás kiadatlan iratairól (DR. TÓTH LÁSZLÓ) --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	397

* * *

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1929 november 1-től 1930 október 31-ig --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	213, 403
---	----------

A Magyar Könyvszemle dolgozótársai 1930-ban.

DR. ASZTALOS MIKLÓS	DR. JAKUBOVICH EMIL
DR. BARTHA DÉNES	DR. KELÉNYI B. OTTÓ
DR. BERKOVITS ILONA	DR. KOZOCSA SÁNDOR
DR. DEÉR JÓZSEF	DR. KRÜGER HANS PH. K. (Lipcse)
DR. DOMANOVSKY ÁKOS	DR. PASTEINER IVÁN
DR. GÁRDONYI ALBERT	PAUDLER ÉVA
DR. GORIUPP ALISZ	DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.
DR. GULYÁS PÁL	DR. RÉDEY TIVADAR
DR. HALÁSZ GÁBOR	DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ
DR. HOFFMANN EDITH	DR. TEMESVÁRY JÁNOS
DR. R. HOFFMANN MÁRIA	DR. TÓTH LÁSZLÓ
DR. HÓMAN BÁLINT	DR. TREML LAJOS
DR. ISOZ KÁLMÁN	DR. VERESS ENDRE
ISTVÁNYI KÁROLY	DR. WALDAPFEL JÓZSEF
DR. IVÁNYI BÉLA (Szeged)	DR. ZOVÁNYI JENŐ
DR. ZSINKA FERENC †	

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

1930. évi folyam * I—II. füzet.

BUDAPEST

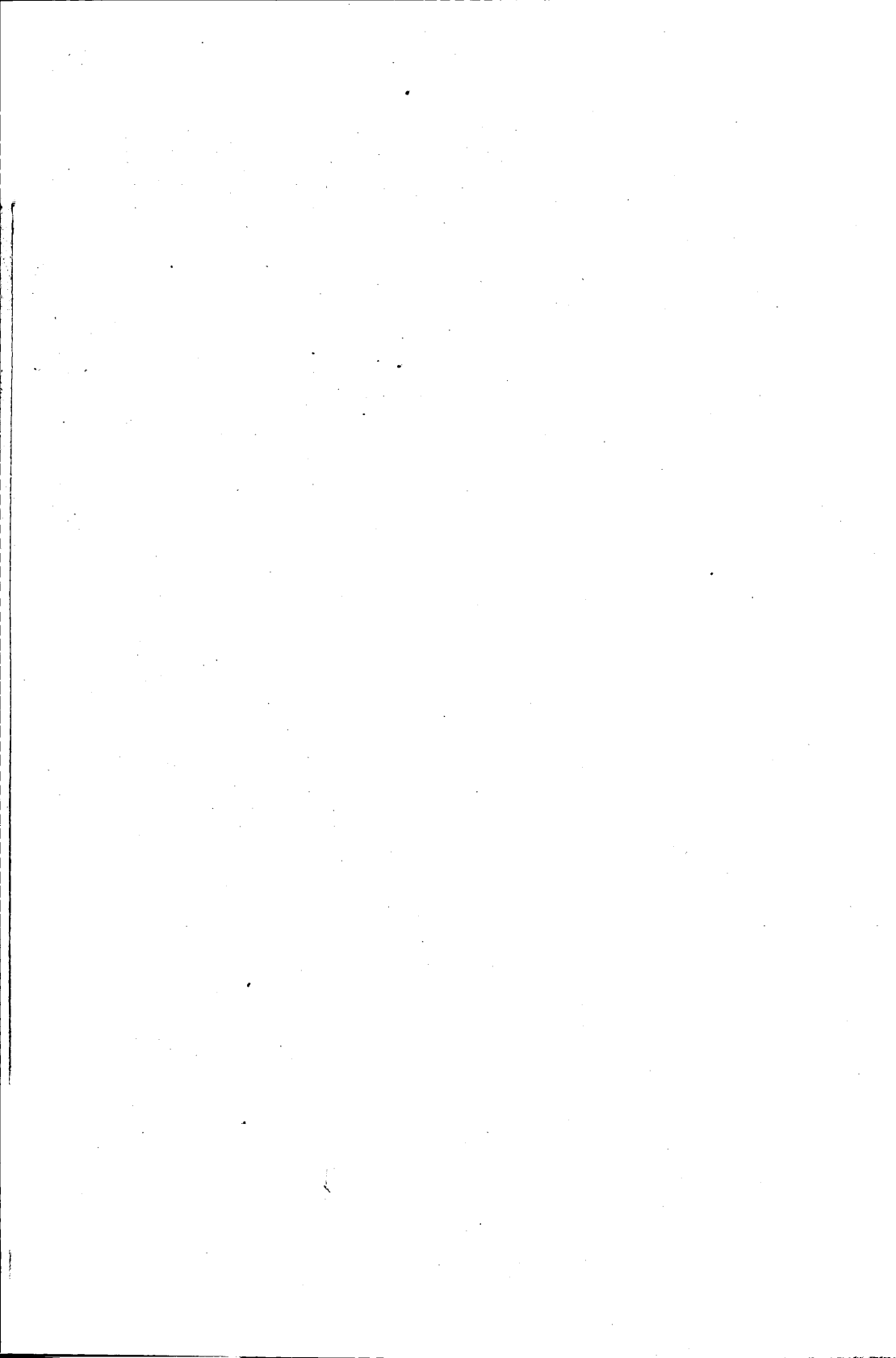
KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1930.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Hóman Bálint: Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál	1
Dr. Bártfai Szabó László: Széchenyi, Petőfi és az Ellenzéki Kör 1848-ban ...	3
Dr. Domanovszky Ákos: A porosz egyetemi könyvtárak pénzügyeiről ...	29
Dr. Waldapfel József: A hazai hirlap- és folyóirat-irodalom történetéhez ...	55
Dr. Gulyás Pál: A magyar könyvtermelés egy esztendeje	90
Adattár. Dr. Tóth László: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében	106
— Dr. Iványi Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Harmadik közlemény.)... ..	113
— Dr. Asztalos Miklós: Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből. (1652—1656.)	129
Magyar könyvesház: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoreszku-Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Harmadik közlemény. (Dr. Pukánszkyne Kádár Jolán dr.-tól) Adalékok a debreceni ref. kollégium könyvtárából. (Dr. Zoványi Jenőtől.)	137
Tárca: Dr. Tóth László: Apponyi Sándorné. (1856—1930.)... ..	151
— A. K. M. Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár 1929-ben ...	160
— Dr. Hóman Bálint: Zsinka Ferenc ravatalánál	168
Szakirodalom: GUIDE DES SERVICES INTERNATIONAUX DE RENSEIGNEMENTS DU PRÊT ET DES ÉCHANGES INTERNATIONAUX. (Ism. Dr. Isoz K.) — AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 49. (Ism. Dr. I. K.) — A Főv. PEDAG. KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE. (Ism. Dr. I. K.) — A MAGY. TUD. IROD. BIBLIOGRAFIÁJA. VI. 1. (Ism. Dr. Kozocsa Sándor.) — LUKCSICS PÁL: Szent László király ismeretlen legendája. (Ism. Dr. Hoffmann Edith.) — HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. (Ism. Dr. Berkovits Ilona.) — Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. IX. (Ism. Dr. R. Hoffmann Mária.) — Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. 12—13. (Ism. Dr. R. Hoffmann Mária.) — LÖFFLER, KARL: Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit. (Ism. Dr. R. Hoffmann Mária.) — ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR IRATAI I. (Ism. Dr. N. V.) — BODNÁR REMIG: Szent Imre irodalom. (Ism. Dr. Tóth László.) — ADAMESCU, GHEORGHE: Contribuțiune la bibliografia românească. I—III. (Ism. Dr. Treml Lajos.) — FITZ JÓZSEF: A könyv története. (Ism. Dr. Kozocsa Sándor.) — KERTÉSZ JÁNOS: Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliográfiája. (Ism. Dr. Isoz Kálmán.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek	170
Folyóiratok szemléje. (Ism. Dr. Bartha Dénes és Dr. I. K.)	192
Vegyes közlemények. Gróf Apponyi Sándorné halála. — Id. Szinnyei József emlékezete. — A stockholmi Kir. Könyvtár magyar történelmi vonatkozású följegyzése. (Dr. Jakubovich Eml.) — Az osztrák könyvtárosképzés. (Dr. Goriupp Alice.) — Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinusfordításának velencei kodexéről. (Dr. Tóth László) — Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. (I. M.)	200
Változások a magyarországi nyomdánál 1929 nov. 1-től 1930. ápr. 30-ig ...	213

Agnes L. Lunt

Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál.

Elmondotta 1930. évi október hó 17-én

Hóman Bálint

a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

Hat esztendő alatt, másodízben állok a lengyeli kastélyban ravatal előtt, hogy tolmácsa legyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum gyászának, sok magyar kutató és tudós fájdalmának s az új koporsó mellett a réginek képe bontakozik ki előttem. Megelevenedik a gyászolók sűrű soraiból kiemelkedő sudár nőalak, a tudós gróf művész felesége, a nemesszívű nagy magyar hozzá mindenben méltó hitvese. Látom a vigasztalan bánat nyomait, öregségében is fejedelmi szépségű arcvonásain s látom a keresztény lélek megnyugvását súlyos gyászában már könnytelenné vált szemében. Eszembe ötlök, miként elevenedett meg arca, miként kezdett tüzelni szeme, mikor a szeretett férfi ravatalánál szelleme örökkévalóságáról, alkotó munkája, egész életműve eljövendő dús gyümölcseiről, nagy áldozatának jövőbe ható jelentőségéről beszéltünk.

E jelenetre visszaemlékezve, felismerni vélem, hogy ott a temetésen tárult fel előtte az igazság, hogy APPONYI Sándor özvegyének fájdalmát csak az enyhítheti, ha nagy cselekedetekkel ápolja elköltözött hitvestársa emlékét. Ott és akkor ismerte fel az özvegy, hogy az Ő gyásza nem lehet meddő siralom és jajongás, mert reá még nagy feladat vár: APPONYI Sándor élete művének betetőzése.

Ez igazság felismerése szabta ki azután élete még hátralevő rövid szakaszának irányát s így lett ez élet utolsó lustrumának egyetlen öröme az elhunyt élettárs nemes törekvéseinek új meg új átélése, nagy kulturális művének céltudatos továbbépítése.

A sors különös kegyelme megengedte, hogy gróf APPONYI Sándornénak ebben a munkában egyik munkatársa lehessen s a közvetlen szemlélet és tapasztalat alapján állapíthassam meg,

hogy tőle minden hivalkodás, minden hiúság távol állt. Jótéteményei, kulturális áldozatai igaz és belső meggyőződésben gyökereztek. APPONYI Sándorné nemcsak, hogy nem kereste, de nem is fogadta el a nagy mecénásoknak méltán kijáró s neki is felajánlott kitüntetések. Nemcsak elhárította a nyilvános ünneplést és dicsőretekét, hanem valósággal menekült ezek elől. A nemzeti kultúra javára tett nagy alapítványa, karitatív és vallásos tevékenysége áldozat volt a szeretett férj emlékének szentelt oltárán, előkészülés volt az igaz keresztény hitével várt szép találkozásra, melyen egy nemes lélek készült beszámolni hitvesének az Ő nevében végzett és az Ő emlékének szentelt szép munkájáról.

Ez a folytonos áldozat tette elviselhetővé mély gyászban töltött utolsó éveinek magányát s ez az áldozat teszi széppé körünkből való távozását is. APPONYI Sándorné ravatalánál nem az elmúlás, hanem az örökkévalóság érzése tölti be lelkünket. Nem a test elporladására gondolunk, hanem a magyar tudomány egyre bővebben buzgó forrásává növekedő alkotásában tovább élő szellemének örökéletére.

E nagy és megnyugtató gondolattal lelkünkben tesszük le koszorúnkat a magyar kultúra és tudomány nagy jótevőjének, gróf APPONYI Sándorné, született gróf ESTERHÁZY Alexandra koporsójára.

SZÉCHENYI, PETŐFI ÉS AZ ELLENZÉKI KÖR 1848-BAN.

Előadás a Szent István Akadémia 1929. nov. 22-iki ülésén.

Az 1830-ik évi úgynevezett júliusi francia forradalom SZÉCHENYI szerint éppen elegendő tárgyat szolgáltat az elmélkedésre. A forradalmi eszmék ezen második kirobbanása, sikerei és hátrányai, a lengyelek mozgolódása felszabadulásuk érdekében, az angol parlament reformmunkálatai s a francia királyság visszaállítása európaszerte a megfigyelések középpontjába kerültek.

A francia viszonyokat illetőleg nálunk is kézről-kézre adták HEINE párizsi leveleit, amelyekben a költőnek kijáró prózáíró szabadságával élesen boncolgatja a látottakat:

«Franciaországban elalszik a gyűlölség lelkesedése, a szívek elposványosodnak, a gondolatok elhalványulnak. Még PERIÈR halála se gyógyíthatja meg az ország nyaválás állapotát. Odysseus ívét ugyan ő is nehezen feszítette ki, de az utódok azt még megemelni se tudják, s barátai kérkednek az ország intézményeinek lesüllyedésével.

Franciaország 1832-ben a várakozó Penelope, mely napfénynél sző, s azt éjjel ismét elbontja, sóhajtozik idő és erős karú férfiú után, aki véget vet a latrok garázdálkodásának, a tudálékos szolgálai lelkeket felakasztatja, a házat a nagy rendetlenségtől megtisztítja. Akkor majd elnémulnak az előretörők, kik a kormány mostani alkatát saját javukra használják ki, s igyekeznek helyére új nevek és formák alá rejtve régi embereket és elveket tolni. Az uralkodás vágya általános, ez lappang az alkotmányos rendszer alatt. GUIZOT mintegy apja a tudálékosoknak, az angol történelmet francia szójátékokkal és nehezen érthető részletek alakjában átlopja, a törvényes rend

máza alá a legtvénytelenebb tényeket csúsztatja. De ha a királynál van kihallgatáson, a hasoncsúszásig engedékeny.¹

Az angol reformok irányát pedig BULVER beszédeiből igyekeznek SZÉCHENYI kortársai kivenni, aki szerint minden ország életére nézve kárhozatos az idő kívánta javítások elhalasztása. Milyen szembe-tűnő a maradiak hibája, mondja egyik beszédeben (1831 december 16-án), akik a reformok életbe léptetését hibáztatják, ha a nép lármázik és szükségtelennek tartják, ha csendességben van. Ha az elődök nem akartak lépve haladni, a mostaniaknak nyargalni kell. Rámutat arra, hogy az angol aristocrazia virágja elől megy a reformok útján, a dolgozó rend hátul, közte megfontoltan, nem felforgatásért, hanem méltányos kiigazításért küzdve a polgárság. Arra a minduntalan felmerülő kérdésre, lesz-e megállás az út végén, ha egyszer a reformokat megkezdtük, azt válaszolja megnyugtatóan, hogy csak a kislelkű ember fél előre nem látott körülményektől. Ezek nyugalmas helyzet után sóvárognak, már pedig a csendes pezségés nem szül tömötten képzett testeket. A vezetésre nagy emberek vannak hivatva, akiket az idő és távolság nem halványít el, de megnagyobbít.²

Ebből a szemszögből tekintve hazánk s az osztrák császárság akkori állapotát, a helyzet vigasztalanul lehangoló képet nyújt. A hatalom a minden újítástól irtózó öreg FERENC császár-király és a kezdeményezés isteni adományát nélkülöző METTERNICH kezében van, akik évtizedeken át elnyomnak minden mozgalmat, amely a szellemi élet felzabálásához, vagy az anyagi jólét emeléséhez, a társadalmi terhek és jogok méltányos megosztásához vezetne. Hogy SZÉCHENYI István, a BULVER-szerű egyetlen nagy embere az akkori monarchiának mennyi nehézség közt és milyen kevés eredménnyel ostromolja két évtizeden át a haladás mesterségesen felállított torlaszait, nem akarom e helyen vázolni sem, mert elvezetne a kitűzött tárgytól.

¹ Megvan Gróf DESSEWFFY József jegyzetei közt az Akadémia kézirattárában.

² U. ott, ASZTALOS Mihály tükör fordítása.

Rá kell azonban mutatni arra, hogy a magyar forradalom kitörésének szükségszerűsége az elmondottakban rejlik. METTERNICH nem engedi át a hatalmat senkinek, itthon SZÉCHENYINEK sem, akkor sem, amikor megöregedve a trónváltzáson átesett monarchia ügyeit kell tovább vinnie. SZÉCHENYI szereti a reformok korában az ország helyzetét a túlfűtött mozdony állapotához hasonlítani, máskor a hegynek vágató paripához, melynek gyeplőit nem tartják erős kezek.

Az előbb burkolt, később nyílt abszolutizmus ellen a támadások idő folytán mind sűrűbben és hevesebben intéztetnek. A SZÉCHENYI által megindított ellenzéki mozgalom támadásaival körülbelül egy időben, az 1832/36-iki országgyűlés alatt jelentkezik Pozsonyban és Pesten az ellenzéki ifjúság mozgalma is a sajtórendszabályok tágítása érdekében. Amott az országgyűlések idején alakult klubból kerülnek ki KOSSUTH, KÖLCSEY, WESSELÉNYI, VUKOVICS Sebő, JESZENSZKY Ferenc, akik lakóhelyeikre visszatérve fiókegyesületeket igyekeznek létesíteni a szabadabb eszmék terjesztésére. A király 1835 elején már szigorú utasításokat küld széjjel a mozgalom elfojtására, amelyek következménye a kitarító vezetők perbefogása és elítéltetése lesz.

Pesten a jogászok 1833-ban FORGÁCH Sándor gróf elnöklete alatt a magyar nyelv terjesztésére *Nemes kompániát* alakítanak, de REVICZKY kancellár ezt se hagyja jóvá, mert szerinte a politizálástól nem lehet távol tartani az ifjúságot. 1839-ben ugyancsak a jogászok tömörülnek újabb klubba, ahol a tovább tanulást tűzik ki célul. De a kormányt nem lehet félrevezetni: Uzovics János helytartósági tanácsos nem igazolja a célt, sem azt, hogy a pesti jogtanárok a tanítást elhanyagolják, a klub működését tehát megint betiltják. Nem engedik meg ugyanezen év nyarán KAZINCZY Gábornak sem, hogy Népbarát címen lapot adjon ki, mert a körülötte csoportosuló az Ifjú Franciaország és Ifjú Németország mintájára forradalmi egyesületet alkotnának.¹

1842-től kezdődik nálunk a pasquillus irodalom. Fiatal, kevésbé tehetséges írók, kik a megyékben, országgyűlésen elhelyezkedni

¹ A bécsi áll. levéltárban levő rendőri jelentések az illető évekből.

nem tudtak, az érvényesülés eszközének mások megtámadását találják ki. A bevezetőt CSÁSZÁR Ferenc adja a *Magyarkákkal*. Nevüket elhallgatva, nem nyílt sisakkal küzdenek ezek, mint SZÉCHENYI tette KOSSUTH-tal, de működésük eredményéül a gyanúsítás általánossá lesz, s még nagyobb baj lesz abból, hogy szakadást idéznek elő az ellenzék soraiban.¹

Hozzájárult az egyének s politikai pártok közti helyzet megrosszabodásához a Pesti Hirlap hatása is, amelynek KOSSUTH addig soha nem tapasztalt ügyességgel és ékes magyarsággal írt vezércikkei fajunk túlzásokra hajló fantáziáját felkorbácsolták, s a kormányzás legfontosabb kérdéseire több merészséggel, mint tárgyi tudással hozzászólván, azokra a figyelmet ráterelték. Hiába támadta a lap irányát SZÉCHENYI, még a nagyobb politikai előképzettséggel bíró vezetők se vették észre, hogy a nemzet azért, hogy Pest szellemi középpontjává lett, igen drága árat fizet: úrrá lett rajta az alig fékezhető haladás utáni mohó törekvés.

Ez egyelőre a külföld reformmozgalmaihoz való kapcsolódásban és a szépirodalom és politika egymáshoz való közeledésében jelentkezett. Amint KOSSUTH kezéből kiveszik a szerkesztői tollat, VÖRÖSMARTY, GYURMÁN és FÉNYES Elek vele együtt készül lapot kiadni, de megakadályozzák. KOSSUTH mégis megveszi a Jelenkort, megelőzve SZÉCHENYI-t, s olyan írói gárdát szervez meg a lap körül, amellyel a megbukott Hírnök és a Világ régi munkatársai (APPONYI, SZÉCSEN, ZICHY Ferenc, BARKÓCZY János, SZONTAGH és TASNER) nem tudnak megbirkózni. Az ország politikájának irányítása ekkor megy át az ellenzék kezébe, mert SZÉCHENYI-t és a konzervatív pártot a kormány nem részesíti olyan támogatásban, amely a mérleget egyensúlyba billenthette volna.

Az ifjúság mozgolódása is sűrűbben jelentkezik a negyvenes években. A pozsonyi jogászokat többször megdorgálják fegyelmentlenségükért és kihágásaikért. Kikap DUZSIL prorektor is, akit a nádor gyengének talál az iskola vezetésére. A nagyváradi jogászokkal is baj van 1846-ban, mert NEUBAUER tanár izgatására behatoltak a

¹ SZONTAG G. feljegyzései. Akadémia kéziratára.

megye közgyűlési termébe s ott erőszakoskodtak. Vizsgálat indul meg a király egyenes kívánságára a pozsonyi evangélikus lyceumban, Pápán, Eperjesen, Sopronban, Kézsmárkon és Győrben fennálló irodalmi társaságok ellen, mivel sorra jön a megyékből az értesítés a kancelláriára az ellenzéki szellem terjedéséről.

Ezeknél is nagyobb aggodalmat keltett Bécsben a felvidéken tapasztalható mozgolódás. A rendőrség 1846 tavaszán Lipniken és Eperjes környékén talált forradalmi nyomok ügyében nyomoz, a mely Galiciából jön át, s ott nemsokára ki is robban. VAY Miklós báró kassai biztost ugyancsak szorongatják jelentésért. A lengyel forradalmi menekülteket nem nézték jó szemmel, a HALLEREK, BIDESKÚTHYAK, PULSZKYAK udvarházát gondos megfigyelés alatt tartja a rendőrség. OBORSZKY Lajost, aki a londoni demokrata Unió-val, MAZURKIEVIC Vincét, aki a Versaillesban működő lengyel forradalmi központtal közvetítette az összeköttetést, egy-egy utazásakor 4—5 ország rendőrsége figyelte. Valóságos fehér hollónak nézték e mozgalmak között. PÉCHY Benjamin sárosi alispánt, aki «atyai kötelességének tartja, hogy ezen mostani veszedelmes korszakban Kálmán fiát minden jurátusi társaságtól megóvjá». A derék ifjút hamarosan megtették a megye aljegyzőjévé.¹

Pesten 1847 nyarán a következő politikai szervezetek vannak:

1. *Nemzeti Kaszinó*, 2. *Polgári Kaszinó*, 3. *Ellenzéki Kör* mintegy 400 taggal, 4. *Nemzeti Kör* (a mérsékeltebb ellenzék gyülekező helye, kevés taggal) 5. *Gyűlde* a konzervatív fiatal mágnások és nemesek tanácskozó helye.

Az Ellenzéki Kör 1847 márciusában alakult meg; azelőtt megszűnt az ellenzék, egy részüket TELEKI László gyűjtötte össze 1846 tavaszán Színházlátogatók neve alatt, s céljuk a német színház kiküszöbölése és a lengyelek támogatása volt; ebből alakult meg a Nemzeti Kör TELEKI elnökkel és VÖRÖSMARTY alelnökkel élén. Az ellenzék másik csoportja RÁDAY Gedeon körül csoportosulva a Pesti kört alakította meg. De 1846 júniusában már közös bizottságot küldtek ki az országgyűlés előkészítésére és a reformok közös meg-

¹ Országos Levéltár, kancelláriai eln. iratok 1845, 543.

beszélésére. A tárgyalások során kialakult azon óhaj is, hogy a két céljaiban azonos, s talán csak a megvalósítás sorrendjében egymástól eltérő alakulat egyesüljön.¹ A december 19-én e célból közösen tartott gyűlésen a tagok nagy többsége megjelent; EGRESSY Sámuel pestmegyei ügyész és TELEKI az egyesülést éltették, üdvözölték BATHYÁNY Kázmért, a ki jobbjágyait felszabadította. BAJKAY András ügyvédet, aki a konzervatív pártról akart pártolólárg beszélni, zajongva hallgatták, csak VÖRÖSMARTY azon megjegyzésére, hogy TELEKI szintén megteszi észrevételeit, csendesedtek le. BAJKAY azután kijelentette, csak addig támogatja a pártot, míg meggyőződéseivel össze tudja egyeztetni. TELEKI válaszában hevesen támádtá a kormányt támogató pártot, akik Hontban az ellenzékét kibuktatták, Biharban a közgyűlés jegyzőkönyvét meghamisították, Fehérben az ország területi épségét megsértették. A teremben jelen levők tapsa nem akart megszűnni, mondja a rendőri jelentés, s GHYCY TELEKIT vállán hordozta körül. BATHYÁNY Kázmér, ZICHY Manó és RÁDAY nyíltan kikeltek SZÉCHENYI ellen, vak reménykedőnek nevezve őt. Egyedül KÁROLYI György vette védelmébe azon kijelentéssel: ha a gróf azt látja, más uton tud hazájának inkább használni, nem késik arra áttérni. A különbség köztük és SZÉCHENYI politikájá között csak az, hogy ő a kormány támogatását felhasználva kívánja a reformokat megvalósítani, az ellenzék pedig azt nem akarja igénybe venni.

A konzervatívok (1846) november 14-én gróf KEGLEVICH tárnokmesternél nagygyűlést tartottak és programot állítottak össze a legközelebbi teendőket illetőleg. Ennek részletezésébe e helyt nem megyek bele, csupán annyit említek meg, hogy a program első, második s harmadik helyen szükségessé vált reformokról beszél, és hogy a teendők közé a SZÉCHENYI által sürgetett eszmék egy részét sem vették fel, ami nagy hiba volt.

Minden fogyatékosága mellett ennek a tervezetnek megvölt mégis azon előnye, hogy az ellenzék sokszor emlegetett sérelmét, hogy a kormány a jövőt illetőleg titkolózzik, tárgyalanná tette.

¹ A Nemzeti Kör és a Pesti Kör. t. i.

Egy másik szükségszerű következménye továbbá az volt, hogy az ellenzék az egyesülés meggyorsítására, befejezésére és szintén a teendők lefektetésére készítette.

A személyi kérdésekkel 1846 végén már tisztában vannak, bizonyosnak látszik, hogy BATHYÁNY Lajos gróf lesz a kör elnöke. Szükségesnek látják továbbá az agitálás kimélyítését, s tárgyalnak BEIMELLEL valamelyik szépirodalmi lap megszerzésére nézve, amit azután ellenzéki hivatalos lappá alakítanának át. Arra számítva, hogy a jövő országgyűlésen bizonyára kisebbségben lesznek, elhatározták, hogy egyelőre az országra nézve károsnak vélt javaslatok keresztülvitelét megakadályozzák, s a köznemességet a dohányegyedáruság letörésével kívánják táborukba csalogatni.

1846 karácsony napján tartják meg az egyesülést előkészítő gyűlést. Arra az álláspontra helyezkedve, — ami SZÉCHENYI politikájának is kezdettől fogva alapja volt, — hogy a bizalom a nemzet és a kormány között megszűnt, mert az utóbbi gyökeres reformokkal nem állott elő, remélik, már az országgyűlésre menő követek utasításaiból is ki fog tűnni, hogy a reformokat tárgyalni kell s hogy célszerű lett volna ezt az ellenzék vezetőivel is megbeszélni, s nem vakon titkolódnni a jövőt illetőleg. Az első teendők közé sorozzák Magyarország és az örökös tartományok közti vámkérdés szabályozását. A tanácskozők többsége a rendőri megfigyelés szerint abból indult ki, hogy a vámkorlátok eltávolítása miatt a kormány nem kérhet kárpótlást, mert kötelessége, hogy az ország javát elősegítse. TREFORT arra mutat rá, hogy Ausztria más országgal szemben mindig a viszonyosság alapján tárgyal, ezt kell tennie most is. A vám szerinte a nemesség közvetett megadóztatása, mely addig fog tartani, míg a nemes adót nem fizet, s így ez Magyarország életkérdése. KOSSUTH mindjárt felvetette a vámtarifák kérdését is, aminek alapjául statisztika összeállítását határozták el, annak elkészítését FÉNYES Elekre bízták. A betegeskedő első magyar tudományos statisztikus keveselte a kitűzött félévi időt és a rendelkezésre adott 100 arany díjat, az előkészítő munkálatokra 6000 forintot vett fel; az adatok összegyűjtését BÁRÁNDY végezte. BATHYÁNY Lajos megjegyezte, a kormány éppen azért nem állította fel a múlt országgyűlésen elhatá-

rozott orsz. statisztikai hivatalt, mert félt, hogy általa kiderül rossz kereskedelmi és ipari politikája.

Egy másik fontos határozata volt a gyűlésnek az, hogy a királyi városok szavazati jogának kérdését dülőre viszi a jövőben. TELEKY László elmondta, hogy a konzervatív párt tagjait írásban szólították fel a kormány támogatására, de az ív aláírását sokan megtagadták. A kormányzó párt elnevezés ellen is sokan felszólaltak.

1847 január 22-én a két ellenzéki körnek, mintegy 250 tagja gyűlt össze a közgyűlésre, s megállapodtak abban, hogy az új alakulat neve *Ellenzéki Kör* lesz, elnökei TELEKI László, VÖRÖSMARTY és FÉNYES Elek. Március 15-én az egyesülés eléggé simán folyt le. BATTHYÁNY Lajos gróf elnökölt, aki az összehívást is végezte; KOSSUTH hosszú beszédben előterjesztette az ellenzék közösen megállapított programját. LÓNYAY GÁBOR feleslegesnek mondta a bemutatott előterjesztést, EÖTVÖS József báró pedig a konzervatívok már említett pontjait igyekezett nevetségesnek feltüntetni. Mások is hozzászóltak a kérdéshez, végül DEÁK Ferencet bízták meg a tervezet átdolgozásával. A munkával DEÁK május végére készült el, amelyről a rendőrség is azt jelenti a királynak, hogy mérsékeltnek tekinthető, s a viszonyokat nem érinti. KOSSUTH nem is volt vele megelégedve, s fenntartotta a magáét, az értekezlet azonban DEÁKét egyhangúlag elfogadta. Június 6-án mutatták be a közgyűlésnek, s ezen alkalommal magasan szárnyaló vita fejlődött ki az osztrák minisztérium szükségszerű átalakulásáról alkotmányos testületté, mert az akkori rendszer mellett nem is lehet átalakulásról beszélni. Főként KOSSUTH foglalt állást amellet, hogy Magyarországnak nemcsak általános emberi, de politikai szempontból is követelnie kell az örökös tartományok részére alkotmány engedélyezését, de nem ejtik el a köznemesség érdekeit sem. A könyomattal sokszorosított és szétküldött program a kormány politikájának ellenőrzését szükségesnek mondja azért, mert az utolsó országgyűlés óta semmi javulást nem lát, sőt az ország területének megcsonkítására értelmezi az elszakított részek vissza nem csatolását és a határőrvidékeknek adott kedvezményeket. Ezeknél, az ellenzék által bármikor felhasználható érveknél súlyosabb volt a magyar nyelv hát-

térbe szorítása; kívánja az ellenzék mint alkotmányos biztosítékot a kormány felelősségének kimondását, a nyilvánosságot a közigazgatás minden ágaiban, az előzetes cenzura eltörlését, Erdély és Magyarország jogszerű egyesítését, az ország felszabadítását bármely tartomány érdekei alól, vallási szabadságot. Mint multhatatlanul megoldásra váró teendőket sorolja fel:

1. a közterhek arányos megosztását,
2. a köznemesség és városok részvételének kimondását az országgyűlésen,
3. a törvény előtti egyenlőséget,
4. az urbéri viszony rendezését kármentesítéssel,
5. a hitel és birtokszerezés lehetővé tételét mindenki részére.

A kör kiadásainak fedezésére FÉNYES könyvkiadó bizottság felállítását ajánlotta 24000 forint tőkével, de ezt nem találták kivihetőnek; nem jelenhetett meg egyelőre az Ellenzéki Kör könyve sem, a melybe KOSSUTH, SZEMERE Bertalan, NAGY Károly, PERCEL, PULSZKY, HÚNFALVY, PETŐFI és VÖRÖSMARTY írtak cikkeket és költeményeket. Az írók elmaradó tiszteletdíjául TELEKI László 1000 forintot adott át BAJZÁNAK, s BATTHYÁNY, TELEKI László és SAMU, továbbá RÁDAY Gedeon 14000 forintot adtak össze. A kör tagjainak száma hamarosan felmegy 380-ra, noha a mérsékelt gondolkozásúak közül többen kilépnek belőle, s a fogságban levő STANCSICSOT, mivel vallo-másaival több társát bajba hozta, törölni határozták soraik közül. A pozsonyiak 2000 forintot küldtek a kiadásokra s kimondották körtük feloszlását.

Feltűnik a rendőrségnek, hogy már a június 7-iki közgyűlésen nyíltan kikelték a zsidóság ellen; június 27-én az elnök névnapján nagy vacsorára gyűlik össze a vezérkar, s itt kerül először szóba az, hogy KOSSUTHOT és SZENTKIRÁLYI alispánt kell Pesten követnek megválasztani. TELEKI kilátásba helyezi, hogy ezt a központban keresztülviszi, s hogy egy drámát ír KOSSUTHRÓL és SZÉCHENYIRŐL. Ha a cenzura nem engedné át, Lipcsében adja ki. Augusztus 22-én a közgyűlés után tartott titkos ülésen elhatározzák, hogy 1. KOSSUTHÉK megválasztását minden áron keresztülviszik, 2. hogy kereskedelmi tekintetben számolnak a monarchia érdekeivel, 3. hogy ZARKÁT

támadják, de SZERENCZY visszahelyezése érdekében a személynökségre nem tüntetnek. További jelöltjeik voltak a képviselőiségre BATTHYÁNY Kázmér, ZICHY Ottó, ANDRÁSSY Gyula, LÓNYAY Gábor, HERTELENDY Miksa. BATTHYÁNY Lajos bejelentette, hogy ISTVÁN főherceg nádorrá választása ellen tovább is agitál, hogy legalább ne felkiáltással, csak többséggel válasszák meg. Az utolsó ülések egyikén (október 6-án) a forradalom kitörése előtt az olaszországi eseményeket vitatják meg, mert szerintök attól függ Európa politikai és egyházi ujjaszületése, remélik, a győzelem a radikálisoké lesz. A hevesebbvérűek a lombard—velencei részek elszakadását Auszriától egyenesen Magyarország érdekében állónak tekintik, mert a császári kegy már előbb leereszkedett volna Magyarországhoz, amely a monarchia mostani összetételében csak kevés hasznot tudott ígérni.

Ha igaz az, hogy minden forradalmat meg lehet előzni: egyiket késsel, másikat gabonával, szabadsággal, néha jó szóval, nem áll meg ezen felfogás másik tétele, hogy minden forradalomért a megelőző kor vezetőinek rövidlátása s a bajok fel nem ismerése a felelős.¹

Hogy SZÉCHENYI tisztában volt azzal, ha a reformokat hazánknak erőltetik, forradalom tör ki, ma már köztudomású. 1847 október 5-én Magyaróvárt követi megbízólevelét szép — eddig nem ismert — beszéddel veszi át, egyebek közt ezt mondván:

«Országunkban pártok léteznek, és ez nem lenne szerencsétlenség, mert ezáltal idéztetik elő a surlódás, mely eszközli, hogy nyerjen a közjó és a nemzet vetközzék ki szennyjeiből, de a pártversenyezésnek árnyoldala a felhevülés: szenvedélyünk tüze felemészt mindent. Ott a külföld példája: hol pártok elfajulnak és dühöngnek, egy harmadik áll elő mint nyertes.

Sokan a közanya szellemétől elragadtatott érzelgésekben subventionalis ideákat teremtenek elő, melyek mint vízár sodorják a tömeget... Nem ingerültséget idézni elő, hanem közelítést eszközölni lelkem tiszta szándéka, ki felőlem más-képen ítél, az félre ért. Az átalakulás processusában nemzete-

¹ L. APÁTHY István cikkét a Társadalomtudományi Szemle 1912. évfolyamában.

met feltartóztatni nem akarom, a kor halad, benne a pártok élete időről-időre elevenebb; most nem mondom akarni, hanem csak gondolni is, hogy ne tegyünk semmit: a leg-nevetségesebb satyra.»

METTERNICH hercegről is helytelen lenne feltételezni, hogy műve örök fennállásában bízott. 1848 január 23-án azt írja KÜBECK-nek, hogy Milanóban csend van, esik a hó, amit az olasz szabadsághősök nem szeretnek. ROTSHILDOT ugyanakkor biztosította, hogy *politikailag a monarchia jól áll, de a tőzsde rosszul; ő teljesíti kötelességét, a báró ellenben nem. Ha az ördög őt elviszi, megy vele a báró is. Ő szemébe néz a pokolnak, de a pénz emberei alszanak, ahelyett, hogy küzdenének. Sorsuk tehát megpecsételtetett.*¹ A forradalom kitörésekor is állja szavát: míg ő miniszter, semmi se lesz alkotmányból, felelős minisztériumból, bárminő engedményből.

ARANY János, Nagyszalontának akkor még kevésbé ismert másodjegyzője is éles megfigyelést árul el egyik levelében:

«A pártok erősebb ellentétben állnak, mint valaha: kibékülés bajosan remélhető. S mint mindenütt, úgy nálunk is megtartja a pártoskodás eredeti bélyegét: a felek veszekednek, de nem egymást ütik, hanem a közügyet.»²

Az országgyűlésen az ellenzék már szervezeten lépett fel, s bár DEÁK beteg volt, WESSELÉNYI vaksága miatt nem jött el Pozsonyba, s KOSSUTH is egy ideig betegsége és sógorának elhalálózása miatt távol volt onnan, úgy látszott, hogy a tanácskozás irányítását meg tudja tartani. Az unio ügyénél TELEKI szerint oly istenien beszélt, ahogyan még soha, s javaslatához mindenki csatlakozott. WENCKHEIM Béla báró viszont úgy látja, hogy a vezér nem bír azon tapintattal, ügyességgel, hogy a gyűléseket vezethesse, «pedig minden ekkoráig körülötte forog, mert a legeszesebb, a legszorgalmatosabb, de félek, hogy ki fogják venni a gyeplőt a kezéből».

Az ismeretlen veszedelmet, mely a nehezen egységre vergő-

¹ METTERNICH und KÜBECK 1910. 36—37. l.

² ARANY János levelezése I. k. 1848 január 3.

dött ellenzék munkáját fenyegeti, az eseményeket távolról, lelki szemeivel figyelő WESSELÉNYI érzi meg elsőnek.

«Mit a jelen országgyűlés eddigi s előttem ismert folytáról írsz, — válaszolja február 14-én WENCKHEIMNEK — hitem s a nagyon elterjedt közvélemény szerint nem egészen méltányos. Nemcsak lelkesedés mutatkozik ott, hanem erély és higgadtság. Főként mit KOSSUTHRA vonatkozólag írsz, megvallom, fájt nekem. Ő hona s az emberiség szent ügye iránt már évek hosszú során át oly nemes buzgóságot, oly ernyedetlen erélyt, annyira tántoríthatlan s rendíthetlen hívséget bizonyított, ez ügynek, meggyőződésének áldozta oda erejét, egészségét; azt, amit az emberek szerencsének neveznek, üldözésnek, gyűlölségnek lett ezen hívségéért tárgya s martalékja. Türt azon elvekért, melyeknek így érlelt gyümölcsseit kezdjük most szedhetni. Szenvedte a börtön gyötrelmeit, melyekről senkinek sincs, ki azokat nem érezte, fogalma.»¹

A Franciaországból kiszivárgó hírek, az olasz szabadságharc, az osztrák tartományokban észlelt mozgolódás, a szláv elöretörés, itthon a király lemondásáról elterjedt hírek és a pénzügyi helyzet várható megrosszabbodása mind arra mutatnak, hogy a közeli jövőben nagy események játszódhatnak le. Mindenhol változásokról beszélnek, amelyekről azonban biztosat nem tud senki mondani, az idősebbek aggodalommal, a fiatalabb nemzedék bizakodva várják a titkot takaró fátyol fellebbezését.

Az idegesség általánossá lesz. SZÉCHENYI jön-megy, nyugtalanul viselkedik. Csodálatos dolgokat összebeszél, írja SZEMERE. *Ha bökdösésről, túlzásról beszél az ülésben, ha kijövünk, örvend a zavar-nak, azt mondogatja, ő úgy szereti. Türi KOSSUTH gúnyolódásait, azért, hogy jobb szeretne Madagaskárban vagy Kínában élni, mint mosonyi követ lenni. «Ütné meg a mennykő diplomatiájának tekervényes útjait, írja KOSSUTH WESSELÉNYINEK, mindig szakadáson dolgozik, — pártocska, centrum, ez rögeszméje».* A gróf otthon,

¹ WESSELÉNYI levéltár, Kolozsvár.

Hamletként szemrehányásokat tesz önmagának, sűrűn felveti a kérdést, miért nem hisznek neki honfitársai? Miben csalta meg a nemzetet? Nem rokonszenves a képe? Hiszen nem is hízott, ami talán az erő jele volna! Talán azzal vétett, hogy a nemzet gyengeségére rámutatott, hogy alkalmazta a közmondást: sokat akar a szarka, de nem bírja a farka? Úgy érzi magát, mint Brutus fiaival szemben, de szívesebben halna meg Tarquiniusként mint hazaáruló. Nehéz az ellenzékkel boldogulni, — mondja tovább, — amióta KOSSUTH a Pesti Hirlaptól elesett. Beszélni ellene? Nem tűri.

A fiatal képviselők nyílt ülésekben egymást sértegetik, a párbaj napirenden van: VAY Dánielt kihivatja gróf WALDSTEIN János, BÓNIS Pált SENNYEY, LÓNYAY Menyhértet SZEMERE Bertalan, KOSSUTHOT ugyancsak WALDSTEIN. Az ellenzék vezére családjának KÁROLYI és BATHYÁNY grófnék 100,000 forintnyi alap összegyűjtését kezdeményezik, ha KOSSUTH elesne.

A jelen század kezdő éveiben rövid ideig tartó vita folyt le afölött, ki ismerte fel PETŐFI Sándor szellemi nagyságát elsőnek. Mint valóban döntésre hivatott bíró JÓKAI a pálmát VÖRÖSMARTYNAK ítélte oda.¹ Ugyanő legnagyobb lyrikusunk ellenségei közé először sorozza be SZÉCHENYIT (Üstökös 1879 aug. 3. sz.) s ezt VÁRADI Antal is átvette (Az Ujság 1907. 301. sz.). SZÉCHENYI könyvtárának és iratainak áttanulmányozása közben nem akadtam nyomára annak, hogy a gróf PETŐFI költeményeinek első kiadásait megszerezte, csak az 1848-iki, közismerten megcsonkítva kiadott van meg könyvei között, nem is idéz korábban belőlük, de kétségtelen, hogy ismerte az egykorú lapokban megjelent 1—2 költeményét, de ezek nagyobb feltűnést előtte sem kelthettek. ARANY is bevallja, hogy 1846-ban ő reá se tettek Petőfi dalai mélyebb benyomást, mint a fiatalabb költők bármelyikéé, s talált köztük dagályosat, 1—2 gyo-
mot is.

Még kevésbé méltányolták *akkor* benne a század harmadik nagy szellemi áramlatát, a demokratikus irányt is magába foglaló népiességet. Megvolt az oka! Még a *János Vitézről* is Nagyszalon-

¹ A Petőfi Társaság 1900 nov. 18. közgyűlésén.

tán azt mondogatták: az is bolond, aki az ilyet kinyomtatja. Pedig ez az irány PETŐFINél akkor már kiforrott életnézet, meggyőződés. «Hiába a népköltészet az igazi költészet, — írja 1847 február 4-én ARANYnak. — Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyéllhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristocrátiát.»

Ennél is radikálisabb eszméi tárulnak fel később írott másik levelében, amikor ARANYnak népies szellemben tervbe vett eposzát lelkesedve fogadja, de kéri, csak királyt ne vegyen fel hősnek, még MÁTYÁST sem. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatják szabadon a népbe, a szolgaság képét ne tegye a költészet színessé és vonzóvá. ARANY nem osztja barátja nézeteit: «Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyamat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak... a fejedelmet atyának, patriarchának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám a népet, miképp szeresse a hont, melyért előde vére folyt».¹

Ilyen eposz megírására, mely a nép vérévé lenne, általa a nemesi rend talán elszégyelné magát, ő egyedül PETŐFIT tartja hivatottnak. A gondolatot PETŐFI nem hárítja el magától, de neki DÓZSA az eszményképe, őt tartja a magyar történelem egyik legdicsebb emberének, s amikor ARANY *Murány ostromát* WESSELÉNYINEK akarja ajánlani, PETŐFI arra kéri, hagyja el az ajánlást, vagy írja címébe a báró inasát vagy kanászát, mert lehet derék ember, de nagyúr és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét. Néha a sértődöttség ARANY szelíd lelkületén is erőt vesz. Amikor PETRICHEVICH HORVÁTH róla lekicsinylő szójátékot tesz közzé, ő is megneheztel: ne higgyék az arisztokrata urak, hogy ő falusi kutya, a kit ingerelni lehet, s ha fogat vicсорít, a doronggal végig kell húzni rajta. Írjanak azok csak

¹ ARANY János levelezése, I. k. 1888.

síma, színtelen verseket, PETŐFI, TOMPA meg ő majd olyanokat, a miket a tót, francia vagy sváb dajkától tejet szopók nem értenek meg, de a számatlan nagy szám magáénak vall.

A reformkorszakban felnőtt, s az ellenzék nyomdokain haladó második nemzedék főereje tehát a népiesség lesz. Ez a fiatalság már a SZÉCHENYI által felébresztett nemzeti önérzet korában nő férfivá, s PETŐFI tanulmányai között SZÉCHENYI társadalombölcseletét és politikai elveit is magáévá teszi, sőt tovább kifejti. A radikalizmus választja el őket egymástól, s ha a 25 éves költő politikai nézetei kiforratlanok, ha lobogó vérmérséklete nélkülözi a gróf megfontoltságát és élettapasztalatait, ha nem is haladt mindenben SZÉCHENYI útján, hogy az alapokat tőle vette, HORVÁTH János már meggyőzően kimutatta. De ebből a lelki viszonyból következik az is, hogy a nemes célokért küzdő ifjú költőnek SZÉCHENYI nem lehetett személyes ellensége. Ha PETŐFI nem volt feltétlen bámulója, «viszont SZÉCHENYI se helyeselte volna PETŐFI politikai lyráját, aminthogy örökké helytelenítette KOSSUTH lyrai politikáját». Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy PETŐFI és SZÉCHENYI naplójának, leveleinek hangja, ahol a mult bűneinek ostromozásáról van szó, legtöbbször csak a szavak rendjében tér el egymástól, a meggyőződés ereje és heve, a haza szeretete és a vágy annak sorsán javítani, mindkettőben azonos.

Pest társadalmi életét a forradalmat megelőző közvetlen esztendőkbén nem ismerjük még. CSENGERY Antalnak legutóbb kiadott levelezéséből kitűnik, hogy PETŐFI sűrűn eljárt hozzá, elszavalta ott újabb költeményeit, megnézte a külföldi lapokat és... várta a forradalmat. Önök nem hiszik, hogy meglesz, mondogatta CSENGERY-nek, de én érzem, érzem előre, mint a kutya a földindulást.

A fiatalsággal együtt ő is a *Pilvax*-ba és a *Két pisztoly*-ba járt el politizálni. A rendőrség ezt a két helyet tartotta a forradalmi eszmék főfészekének. TELEKI László, BATTYÁNY és PERCZEL is többnyire velők tartanak, itt beszélik meg, kiket engednek szóhoz a megyei és városi közgyűléseken, a Védegyletben és a Gazdasági Egyesület ülésein. KOSSUTH, SZENTKIRÁLYI innen kapják a támogató karzatot Egyes alkalmakról a rendőri jelentések bőven beszámolnak. Ilyen

volt 1846 május 6-án a LISZT Ferenc tiszteletére adott szerenád, amikor az ellenzék vezérei szintén a Pilvaxban ünnepelték a nagy művészt. A felköszöntőkben kifejezték azt is, hogy a magyarnak erős jellemekre van szükség, csak így nyerhet több szabadságot. VACHOTT Sándor költeményt nyújtott át neki, amire BESZE János megjegyezte, hogy ilyen kitüntetést a király se kap. LISZT igen örült a fiatalok megbecsülésének, a jogászok által megívott sört ő fizette ki, noha felkérték arra, hogy a német színházakban ne lépjen fel, s ez neki anyagi veszteséget jelentett.

A rendőrség az egyetemi ifjakkal róttá fel azt is, hogy június 3-án anonim leveleket találtak a pesti utcákon elszórva, amelyek lázadásra hívták fel az embereket. Emiatt az úrnapi körmenet idejére katonai készenlétről gondoskodtak, de nem volt semmi zavar-gás. A király mindamellett még 1846 nyarán felhívta MAJLÁTH kancellárt, hogy a Pilvaxban folyó üzemeket minden eszközzel akadályozza meg, s 1847 elején ezt az összes pesti és vidéki kávéházakra kiterjesztette, mert a rendőri jelentések szerint a közönség jobbra csak azon kávéházakat keresi fel, amelyekben tiltott lapokat olvashat. 1847 december 8-án általános rendelkezést állít össze az állami konferencia, melyben METTERNICH kifejti, hogy a királynak nemcsak joga, de kötelessége is az országgyűlés rendjének biztosítása és az ifjúság terrorjának megfékezése. Mindez akkor már elkésett intézkedés volt.

Az ifjúság nemes erőt és lobogó lelkesedést vitt bele a küzdelembe, mely nem riad vissza a radikális megoldástól, nem ismer akadályokat. De a legnagyobb baj az volt, hogy beavatkozásával a politikai életre nemcsak az ellenzék, az egész közvélemény szükségletévé lett a rögtöni intézkedések utáni vágy, mely a tömegek lelkében követeléssé erősödik. Levelekben, hivatalos iratokban, az újságok cikkeiben s a politikai röpiratokban mindinkább sűrű lesz ez vagy a vele rokon kitétel. MÉSZÁROS Lázár megütközve látja, hogy már a miniszteri tanácskozásokban is a megfontolás kárát vallja a gyors intézkedés, «a szempillanatban felmerült okra rögtöni cselekedet következett», pedig sokszor tapasztalták, hogy az osztrák hivatalokban hagyományos hosszadalmasságnak is voltak előnyei.

Az önmérséklet is egészen eltűnik a forradalmi mozgalmak szótárából. A népgyűlések fiatal szónokai, a forradalmi cikkek írói nem látják azt, hogy az ország nem bízhat az európai közvélemény támogatásában, mert akkor az orosz ellen erős Ausztria a jelszó, nem gondolják meg, hogy az országnak nincsen belső hadereje; amikor a magyar nyelv azonnali általános érvényre emelését követelik, nem gondolnak az előkészület hiányosságára, a velünk együtt élő nemzetiségek irigységére és ellenséges indulatára, hogy a fiatalág önbizalma kifelé gögnek tűnik fel és politikai rövidlátásunkra magyarázható. Minderre, a magyar állam életében jórészt ma is életbevágó kérdésre az ellenzéknek nincs egyetlen számbavehető terve, javaslata, a nemzetiségi kérdés Kossuthot is készületlenül találja.

PETŐFI már a forradalmi események kitörése előtt tisztában van azzal, hogy félúton nem lehet megállani, erre vallanak 1846—47-ben a kormány, a főbb politikusok és az uralkodó ellen írt versei. 1846-ban BECK Károly kérdésére, mit tart Kossuth és SZÉCHENYI felől, igen megfontolt, és rendszeres politikai gondolkozásra valló feleletet ad:

«Amaz (t. i. SZÉCHENYI) jólét által akar a szabadsághoz, emez a szabadság által jóléthez jutni; az egyik újít, a másik lázít. Hogy köztük orosz-pyladesi viszonyról szó sem lehet, az világos. Kossuth tehetségeit csodálom, de személyesen nem bírhatja sympathiámat. Egy igazi demokratának nem volna szabad oly gyermekesen bele bősztülve lenni arisztokratikus kedvtelésekbe és válogatott modorába. Ő Caesar hírszomjával és veszedelmes svadájjával bír, de hiányzik nála, — kell gyanakodnom — egy Brutus és Cassius önmegtagadása. Nyílt titok, hogy Magyarország tökéletes önállóságára törekszik».¹

A két nagy lélek egymáshoz való viszonyát a forradalom napjaiban röviden foglalom össze. 1848 március 6-án PETŐFI a Lánchíd építését szemléli meg, s visszafelé SZENTPÉTERIVEL beszélgetve ismételtén és fennhangon alávaló talpnyalónak nevezi METTERNICHT, akit agyon kell ütni, s belőle paprikást főzni.

¹ Petőfi S. Beck K. tollában. Berlin 1879.

Március 9—10-én a Pilvaxban élénk vitatkozások folynak az ország helyzetéről, melyeket PETŐFI, JÓKAI és NYÁRI Pál irányítanak. A társadalom sok kiválósága is jelen van ezeken, nagy lakoma, a francia forradalmi indulót játszatják, szidják nyíltan METTERNICHT.

Március 14-én népgyűlést tart az Ellenzéki Kör az ifjúsággal együtt, amelyen összegezik és elfogadják a nemzet kívánságait. Este belép a Pilvaxba egy fiatal egyén, aki leadja a Bécsben történt eseményeket. PETŐFI «*mint a közeledő forradalom démona*» felkiált: ime a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban, és mi tétovázunk! Nem! Cselekedni fogunk. A vezetők az egész éjet ébren töltik, másnap kitör a forradalom. Ha SZÉCHENYIT 1830-ban a büszkeség méltán töltötte el, hogy *Hitelét* egy év alatt négyszer kiadták, PETŐFI lelke az örömtől megittasulva hallhatta, hogy egy nap négy népgyűlés zúgta utána a *Talpra magyar* esküjét.

Másnap az Ellezéki Kör ablakából apró cédulákat szórnak ki: Kiket kíván a nemzet minisztereknek. Rajta 9 név és EÖTVÖSÉ mint pecsétőré, SZÉCHENYI, ESTERHÁZY, MÉSZÁROS nincsen benne a névsorban.

Március 24-én jelent meg a miniszterek aláírt névsora, aznap hajnalban SZÉCHENYIT KOVÁCS Lajos és TASNER Antal keresik fel, s megdöbbenéssel mondják el a grófnak a Pesten tapasztaltakat, a forradalmi hangulat előre törését. TASNER bemutatja PETŐFI március 11-én írt költeményének szövegét is, amelyet a költő a Pilvax-ban felolvasott, de JÓKAI kérésére elégetett. Később megbánta tettét s a verset lediktálta EGRESSY Gábornak, akinek útján TASNER és mások is hozzájutottak. A forradalmi ifjak vezérének ezen első üzenete az országgyűlés és minisztérium tagjaihoz elszomorította SZÉCHENYIT, s délután a kerületi ülést a költemény első sorainak szavaival nyitotta meg:

Dicsőséges nagy urak hát hol vagytok?
 Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?
 Új divatú nyakravaló készül most
 Számotokra — nem cifra, de jó szoros.¹

¹ EGRESSY másolókönyve később FÁY András, majd K. PAPP Miklós és ettől id. SZINNYEI József gyűjteményébe került. BÉKÉSSY Károly az Erdélyi

Március 21-én PETŐFI biztosítja ARANY-t, hogy Pesten forradalom van, noha szeretnék sokan az eseményeket nem ezzel a névvel megjelölni. «Ellenszegülés azért nem volt, mert az ellen vagy átlátta tehetetlen gyengeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket». Kívánta volna, hogy lássa JANKÓ barátja, amikor a több ezer emberből álló tömeget ő felvezette a várba, mint reszketett a nagyméltóságú helytartótanács! Ekkor SZÉCHENYI még Pozsonyban van, nem találkozna.

A két nagy lélek egyetlen személyes érintkezése, melyről hiteles és közel egykorú adataink vannak, május 12-én megy végbe. LEDERER Ignác báró budai várparancsnok ellen tudvalevőleg az ifjúság szintén forrongani kezdett, mivel nem adott ki nekik fegyvereket. SZUBORITS Antal szerint, ki mint a nádor udvarmestere többször találkozott a vitéz és kötelességtudó katonával, az ifjúság elfeledte, hogy az árvízkor érdemeket szerzett a mentés körül, május 10-én este ablakai alatt tüntettek. A tömeg szétszórása közben a katonák 2—3 ifjút szuronyaikkal megsebesítettek. Ezeket a fiatalok éjjel 11 órakor felvitték a várba, hogy a nádornak megmutassák. SZUBORITS fogadta őket, s nagynehezen rávette a visszatérésre.

SZÉCHENYI az eset miatt reggel 4 óráig tartó tanácskozáson megütközik azon, hogy a miniszterek jóformán kivétel nélkül a katonaság ellen kelnek ki, a tüntetőket nem hibáztatja senki. A polgárokhoz intézett falragaszt, melyben a közrend megtartására hívják fel a lakosságot, SZÉCHENYI-n kívül csak négy miniszter írja alá, KOSSUTH nem. Másnap a *Március tizenötödikében* megjelenik az első támadás a minisztérium ellen is, mondjanak le, NYÁRY Pál alkosson ujat. «Nem kell a minisztériumban pecsovicsmaradék. Legyen vége azon időknak, midőn azt hitték, hogy a cifra historiai nevek nélkül nem lehet Magyarországot kormányozni. Menjen nyugalomba

Múzeumban levő másolatát elküldte JÓKAINAK, s ő adta ki az Üstökös 1872. évf. 12. számában. Másodszor a SZINNYEINÉL levő szöveg után közölte BARÓTI LAJOS az Egyetemes Philologiai Közöny 1894-iki folyamában. Harmadszor FERENCZI ZOLTÁN tette közzé azt br. APOR KÁROLY hagyatékából származó egykorú másolat után a Petőfi Múzeum 8. évi folyamában. FERENCZI szövegében és a kiadott szövegekben általában az első sor hol szava helyén hogy olvasható, és a sorok második felét külön sorba írva adja.

SZÉCHENYI, a Jelenkor inoportunus vezércikkezője.» Harmadnap PETŐFI a Múzeum előtt népgyűlést tart, melyen bizonyítja, hogy a minisztérium erőtlen s követeli, hogy a vérengzés részeseit azonnal büntessék meg. Délben küldöttséget vezet a miniszterek elé, akiket BATTHYÁNY lakására lovasküldöncök hívtak össze. Egysorban álltak BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, DEÁK, KLAUZÁL, EÖTVÖS; SZEMERE nem jött el, KOSSUTH pedig köpenyébe burkolódzva mint «ROBESPIERRE» a többi-től külön ült. PETŐFI szavaira BATTHYÁNY csitította a szenvedélyeket, nem csodálja, mondta, hogy türelmetlenek, de zavaros állapotok vannak, nehéz rendet teremteni, amikor az állam pénztára üres.

PETŐFI az őszinte, de semmi megfoghatót nem ígérő válaszra mosolyog. Odalép hozzá SZÉCHENYI:

— Ön most azt gondolja, azért vagytok miniszterek, hogy teremtetek, s ha másként nem, hát a pokolból is.

— Ha tagadnám se hinné el a miniszter úr!

— De önök elhíhetik, hogy ily hirtelen még a pokolból sem lehet. Nekünk csaknem a semmiből kell teremteni.¹

«Nem lehet megmenekülnünk — olvassuk ezekben a napokban ismételten Széchenyi naplóiban: — Petőfi és társai a nemzet nevében ellenünk.» Amikor a minisztérium KOSSUTH indítványára kimondja, hogy mindent el kell követni arra, minthogy az ország megmenekülése attól függ, hogy a királyi család Budára jöjjön, s ESTERHÁZY által biztosítják az uralkodót a nemzet tántoríthatatlan hűségéről, PETŐFI ugyanakkor a Múzeum kertjében nyilvános népgyűlésen satyrát olvas fel: a bukott királyok jöjjenek ide, majd megválasztják őket táblabírákká. Erre a meghívásra az udvar válasza a nádor június 8-iki felterjesztésére, hogy tegye át Budára székhelyét, van rávezetve: *ad acta*.

Mielőtt Döblingbe viszik, SZÉCHENYI még olvassa a *Március tizenötödikében* jóformán naponta megújuló támadások között PETŐFI cikkét (augusztus 11-én): a minisztériumra a kutyáját se bízná rá, nem az országot. Néhány nappal később a költő azt írja ARANY-nak:

¹ SZÉCHENYI naplójában néhány odavetett szóval említi meg a jelenetet. Bővebben leírja a Március tizenötödike és DEGRÉ Alajos, Visszaemlékezéseim II. k.

«A haza cudarul van. Vagy jön egy mindent felforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelveim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá kilenc embert (a minisztereket).»

Nem a megváltó forradalom jött, hanem a bukás. ARANY, mint az események szemtanúinak legtöbbje, a negyvennyolcas eseményekre nem örömet gondol vissza, bűzhödt térnek látja, máskor azt írja:

Örvény az, és midőn fölötte átvezet,
Szédelegve szemet húny az emlékezet.

PETŐFI-nek még meg kellett érnie, hogy az általa mindenek fölé helyezett nép nem választotta meg követnek, s a galériára szorult, «ahol ha el találja magát köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják!» A *Március tizenötödike* 1849, 62-ik számában nagybetűs hirdetés jelent meg:

HOLNAP, JÚLIUS HÓ 1. 1849 DÉLUTÁN 6 ÓRAKOR NÉPGYÜLÉS
A MŰZEUM UDVARÁN;
TÁRGY: AZ OROSZ BETÖRÉS.

PETŐFI Sándor, EGRESSY Gábor, ARANY János, FANCZY Lajos.

Ez volt legnagyobb lyrikusunk utolsó szereplése első forradalmi sikerei színhelyén. Az ország legöregebb kapitánya akkor már Döblingben volt, PETŐFI, a nemzetőrség legfiatalabb kapitánya csalódottan hagyta el a fővárost.

Kétségtelenül a legnagyobb keserűség érzésével veti papírra ARANY-hoz, aki a népgyűlésre nem jött fel Pestre, a gyűlés sikeretelenségét leíró levelét, amely egyben az ellenzék vezérébe vetett hitének szétfoszlását is tudtul adja: KOSSUTH meghagyta, hogy hirdessenek népgyűlést, amelyen ő is ott lesz, hogy a legvégső erőfeszítésre rábírják a nemzetet. De ugyanazon nap a minisztérium elment Pestről «megmenteni becses irháját». Ez a komisszág őt dühbe hozta s most csak akkor boldog, ha elfelejti, hogy hazája van.

A legnagyobb lyrikus ugyanoda jut el végső következtetésében,

ahova a Legnagyobb Magyar. De PETŐFI a végkifejtéshez is sietve ér el, a levélre ARANY írta rá a legrövidebb befejezést: ez volt utolsó üzenete. Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb, és ő sietett — meghalni.

A költő kiadott naplója, mely 1848-iki feljegyzéseinek egy részét tartalmazza, egykorúlag nem jutott el SZÉCHENYI kezeibe. PETŐFI ebben általában hibáztatja az első független minisztérium gyengeségét, ami főként a katonai ügyek elintézésénél volt szerinte érezhető és szembetűnő.

Aki MÉSZÁROS Lázár emlékiratait s a minisztérium immár hozzáférhető hivatalos iratait tanulmányozza, belátja, hogy a költő türelmetlensége és bizalmatlansága a viszonyok nemismeréséből származott. Igazat kell adnunk MÉSZÁROS emlékének, hogy semmi mulasztás őt és minisztertársait nem terheli: ő volt az egyetlen magyar miniszter, aki hivataloskodása ideje alatt nem is láthatja az uralkodót, s a magasabb, hatalmukhoz ragaszkodó osztrák katonai hatóságok alattomban és nyíltan mindent elkövettek arra, hogy az új magyar hadügyminiszter helyzetét megnehezítsék, s hogy velük szemben a magyar kormány nem támaszkodhatott sem az intrikával körülbástyázott gyenge elméjű uralkodóra, sem a hazudozó s megbízhatatlan egyén hírében álló trónörökösre, sem a magyarok iránt semmi rokonszenvet nem ápoló LAJOS főhercegre. A pénz, felszerelés, intézkedés a katonai csapatok felett tovább is Bécsben marad.

A naplónak egyenesen SZÉCHENYI ellen írt részlete az u. n. KLIEGL-ügyről szól.

PETŐFI naplójában április 29-én a következő bejegyzést olvashatjuk: «KLIEGL a nagy gépész tegnap mutatta be nevezetes találmányát a Körben. Véghetetlenül tökéletesített vaspálya, hegyenvölgyön utazhatni vele, s fele annyiba kerül, mint a mostaniak.

KLIEGL a közlekedési miniszterhez ment új találmányával. A közlekedési miniszter SZÉCSENYI István.

Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk. SZÉCSENYI olyan ember, ki a fogpiszkálót is Angliából hozatja magának, élvén azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hatókör az effélékhez. Meg sem nézte KLIEGL gépeit, hanem küldte őt talá-

mányával egyetemben nem tudom kihez-mihez. No de a nagyemberek ilyen kis gyöngeségein ne akadjunk fön. Nem is SZÉCSENYI a hibás, hanem KLIÉGL uram maga, mért volt olyan együgyű, hogy Ungot választotta születése helyéül? Ha valahol Boroughbridgeben született volna, s a neve valami Percy Birche Krokszenbrakszen volna, akkor aztán majd máskép fogadta volna SZÉCSENYI. Ha tehát ennekutánna megint fölatalál valamit, legyen annyi esze, hogy szülessék Angolországban, vagy menjen az alföldre fakilincset és kulcsokat csinálni».

KLIÉGL József előbb katona, majd festőművész volt, kortársa SZÉCHENYI-nek. Meglehetősen későn, 1835-ben kezdett foglalkozni a gyakorlati technikával s 1835-ben néhány találmányának tervét és rajzát bemutatta a grófnak, ő azonban aligha találta azokat gyakorlati szempontból használhatóknak, s érdemleges anyagi támogatást — szokásához híven — nem nyújtott a feltalálónak.

KLIÉGL azonban tovább dolgozott, s 1840-ben nyomdai betűszedő és szétosztó gépet szerkesztett, amely az emberek előtt nagy feltűnést keltett. Gépét 1839/40 telén közszemlére állította ki, azonban nem tudott vele akkor sem olyan érdeklődést felkelteni, hogy a gépe hibáinak kijavítására szükséges pénz megszerzte volna. Barátai támogatására 1842-ben kétkötetes munkát adtak ki, melyek előszavában PULSZKY Ferenc KLIÉGL eszméjét olyan nagynak nevezi, hogy «a szellemi életben új korszakot idéz elő». Az országgyűlés idejére Pozsonyba költözött, s ott mutatta be 1840-ben az Akadémia által kiküldött bizottságnak gépét működés közben.

A bizottság SCHEDIUS Lajos, GYÖRY Sándor, VÖRÖSMARTY Mihály, BALOGH Pál és TOLDY Ferencből állott s a június 23-án előterjesztett jelentés mindkét tanulmányának nagy jövőt jósol; kiemeli ugyan, hogy a szedést szétbontó készülék még nem működik kifogástalanul, mert a betűsorokat felvevő táruk hiányzanak hozzá, de gyorsasága és megbízhatósága valóban meglepte a szemlélőket. A szedőgép sincsen még teljesen kiépítve, mert csak egyfajtájú betűkre alkalmazható, bár a feltaláló szerint ebben az irányban tökéletesíthető. A bizottság a feltaláló eddigi kísérletei eredményében a lényegeset abban találja, hogy a két gép alkalmazásával

a nyomtatás olcsóbbá lesz, s ha GUTENBERG időszakot képezett a polgárisodásban, KLIEGL találmánya... a nyomtatás mesterségében fog oly időszakot alkotni, milyen a négy század alatt fel nem tűnt.¹

A két gép értékére és használhatóságára nézve meglehetősen éles vita keletkezik ANTAL Mihály és ZSOLDOS Ignác között, de a fel-találó nem hagyja abba kísérletezéseit, s 1843-ban már annak a híre terjed el az országban, hogy olyan vasúti pályát talált fel, amely egy vágányon bonyolítható le, sőt a beavatottak szerint oly mozdony-tervei is vannak, melyek szerint hegyről le és fel akadály nélkül lehet haladni, másrészt némely helyen a mozdony a vágányokat is magával viszi.

KLIEGL ebben az időben újra igyekezett SZÉCHENYI támogatását magának megszerezni, de a gróf valószínűleg BESZÉDES József, vagy más hozzáértő barátai véleménye alapján most sem foglalkozott a többé-kevésbé fantasztikus terv megvalósíthatásával. Ez a közvéleménynek annakidejében szintén feltűnt.²

A nádor a több oldalról jövő kívánságnak engedve 1842-ben a király engedélyét eszközölte ki a találmányok hivatalos megvizsgálására. Az újabb bizottság elnökévé báró MEDNYÁNSZKY Alajost nevezték ki, s 1844 tavaszán a bizottságot összeállították. KÜBECK báró kamarai elnöknek az volt a véleménye, hogy a betűszedő- és osztó gépet technikai és gazdasági szempontból kell megvizsgálni, minthogy erre a Budai állami nyomda vezetője, AUER nem alkalmas, mert nincs meg a kellő szaktudása, a bécsi Politechnikum két tanárát, ALTMUTTER-t és BURG-ot nevezi bele a bizottságba, mint a gépalkotásban szakembereket. A vasúti vonal tervét szerinte bajos megvizsgálni, annyi mindenféle ismeretet feltételez. Minthogy gyakorlatilag bemutatni még úgy sem lehet, KLIEGL küldje be egyelőre a terveket. Ezt a javaslatot a nádor is, METTERNICH is elfogadják, annál is inkább, mert a kísérletek folytatására kért pénzsegély kiutalása KÜBECK-től függött.

BURG-nak sürgősen Párizsba kellett utaznia, Bécsből HÖNIG és

¹ A jelentést közli a Tudománytár 1840. a Társalkodó 1841. évi folyama.

² L. SÁROSSY Gyula levelét 1842 aug. 8-áról. Irodalomtört. közlemények 27. kötet. KLIEGL közléseit géperől felsorolja SZINNYEI Magyar írók 6 kötet.

ALTMUTTER jöttek le Pozsonyba, ahol az elnökön kívül gróf TÖRÖK Bálint helytartósági tanácsos és CZEH János censor várták. A nádor július 24-én terjeszti fel a bizottság jelentését, amelynek lényegét röviden így foglalja össze:

Innuente hac relatione inventa a Josephi KLIEGL e duplici constat opere, antelata quippe machina pro segregandis ab invicem typis deserviente et alia machina sic dicta typhotetica, componendis typis destinata, quarum prior jam maxima in parte confecta habetur, posterior vero schematis duntaxat formam adhuc sollummodo praese fert. Ambas has machinas accomode non minus ac ingeniose effabricatas, occasione iteratorum experimentorum cum iisdem coram indagante commissione institutorum, penes modernam etiam compagem, quasvis operationes omni cum exactitudine et celeritate absolvisse, atque opinione etiam dicti professoris instituti Polytechnici HÖNIG fundatam adesse spem, easdem machinas, si plene perfici potuerint scopo et destinationi suae sub obtuta quoque practicae utilitatis debite responsuras esse.

Minthogy a bizottság elnöke a jelentéshez azt is hozzáfűzte, hogy a feltaláló anyagi támogatás híjával alighanem abbahagyja gépei tökéletesítését, ami a nyomdászatra nézve káros lenne, a nádor arra kéri MAJLÁTH kancellárt, hogy részére a királytól 6000 forint segélyt eszközöljön ki, s egyben közli azt is, hogy KLIEGL kész a vasúti pálya építésére vonatkozó tervét is bemutatni.

A kancellária augusztus 10-én írta meg az ügyben a felterjesztést, amelynek eleje átveszi a nádor jelentését, arra kéri a királyt, hogy a nemzet koronázási ajándékából 6000 forintot engedélyezzen KLIEGLnek gépei befejezésére.

A király elhatározása a következő volt:

Ich bewillige dem KLIEGL zu dem angedeuteten Zwecke eine Unterstützung von sechs Tausend Gulden C. M. aus meinem Krönungshonorar, und ermächtige Sie, wegen Verabfolgung dieser Summe an denselben das Erforderliche zu veranlassen.

Triest den 9. September 844.

FERDINANDUS.

KÜBECK október 12-én a király által engedélyezett összeget csakugyan leküldte a kancelláriára KLIEGL részére.¹

Az idő és tapasztalás itt is SZÉCHENYIT igazolta. KLIEGL kétségtelenül tehetséges ember volt, egyike a magyar őstalajból felbukkanó erőknél, de nem volt rendszeresítő és összefogó ereje, SZÉCHENYI ezért nem támogatta a sajátjából, és semmiféle támadás nem tudta rávenni arra, hogy az eredmény nélkül lefolyt hat év után újabb közpénzt adjon a kísérletezések folytatására.²

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

¹ Országos Levéltár kancell. elnöki iratok 1844: 269, 383, 463, 506, 543, 818, 958.

² A zongorabillentyűs szedőgép leírása megjelent a Vasárnapi Újság 1856 nov. 2. számában, rajza u. ott 1857 ápr. 5. számban. A szedőgép évtizedeken át a Nemzeti Múzeumban volt.

Kliegl életének szomorú folytatását közli SZABÓ József adatai alapján u. azon lap 1862, 4. száma.

A POROSZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK PÉNZ- ÜGYEIRŐL.

Ma, amikor napról-napra világosabban és nyomasztóbban érezzük, hogy a háború mennyire kifosztotta országunkat s hogy a feldarabolással végleg elvesztett gazdasági egyensúlyt újjal pótolni keserves küzdelmek árán is csak alig-alig sikerül; amikor könyvtárainkat is csőddel fenyegeti ez a társadalmi és állami életünkre egyaránt ólomsúllyal nehezedő helyzet, — talán nem érdektelen egy pillantást vetni könyvtárügyünk mintaképének, Poroszországnak a viszonyaira. Az összehasonlítás lesújtó ugyan; — tudjuk, hogy a mi állami könyvtáraink még mindig nem léptek rá a krízisből kivezető útra, és látni fogjuk, hogy a porosz könyvtáraknál már nagyban folyik az újjáépítés munkája. De ez bizonyos fokig érthető is, — Németország csak a háború terheit viseli, megcsonkítása gazdasági szempontból jelentéktelen a mienkhez képest. És mégis — figyelemmel kell kísérnünk azt a munkát, melyet Németország végez, — szerényebb kereteink között nekünk is hasonló utat kell megjárunk.

Vizsgálódásunk tárgyául azért választottuk a porosz egyetemi könyvtárakat, mert ezek egységes központi irányítás alatt álló rokonjellegű könyvtárak lévén, leginkább megengedik az általánosító vizsgálatot s ezzel lehetővé teszik, hogy az individuumtól s annak esetlegességeitől bizonyos fokig eltekintsünk. Ezenfelül jelentőségben messze felülmulják Németországnak minden más ilyen homogén könyvtárcsoportját. A homogeneitás kedvéért zártuk ki a két városi vezetés alatt álló porosz egyetemi könyvtárt, a frankfurtit és a kölnit is. De ha így általánosságban beszélhetünk is porosz egyetemi könyvtárakról, az általánosításban tovább mennünk nem szabad, — amit ezeknél tapasztalunk, abból nem következtethetünk még csak az összes német egyetemi könyvtár viszonyaira sem. Viszont nem szabad a 10 könyvtárra vonatkozó átlagadatok mellett az egyes

könyvtárak egyéni viszonyait sem teljesen elhanyagolnunk, ehhez az egyes könyvtárak közti különbségek mégis túl jelentékenyek. A tárgyalás során az áttekinthetőség és a rövidség kedvéért eltekintettünk ugyan attól, hogy az egyes könyvtáraknak bár csak az átlagtól legfeltűnőbben elütő speciális adataival is foglalkozzunk, de ezt a hiányt a függelékképp bemutatott részletes táblákkal igyekszünk pótolni.

Forrásaink a *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken* 1902 óta egységes szabályok alapján összeállított statisztikája és az egyetemek krónikáiban közzétett könyvtári jelentések. Ezek a források szabják meg vizsgálódásaink határait is; sok érdekes finánciális kérdéssel nem foglalkozhatunk az alapul szolgáló statisztikai felvételek hiánya következtében.

Célunk az infláció utáni helyzet megvilágítása és összevetése a háború előttivel. Az infláció idejének finánciális statisztikáit a pénzromlás teljesen értéktelenné teszi (az 1923/24. évre nem is készült ilyen statisztika), s így ezt az időt ki kellett zárni vizsgálódásainkból. Sajnos, a *Jahrbuch* utolsó statisztikája az 1926/27. évre szól (április 1.—március 31.); ennél későbbi adatokat csak elvéve vehetünk figyelembe, mert a könyvtáraknak még csak fele kezdte meg újra jelentései publikálását.

Vizsgáljuk először a *bevételeket*, azaz helyesebben a könyvtárak finánciáit a bevétel szempontjából. A pontos bevételi adatok ugyanis nem állanak mindenütt rendelkezésre, csak ott, ahol a könyvtárak évi jelentései ezekről beszámolnak. Hogy mégis teljes képet nyerhessünk, nincs más mód, mint a kiadások végösszegét szerepeltetni a bevételek összege helyett, a két szám a legtöbb esetben úgyis fedi egymást, eltéréseik minimálisak.

A háborút közvetlenül megelőző évek a porosz könyvtárügy terén nagy fellendülésnek voltak tanúi. 1910-ben egyszerre 50⁰/o-kal emelték a porosz egyetemi könyvtárak rendes dologi budgetjét, mégpedig oly módon, hogy a szükséges összegek előteremtését részben az önségély útjára utalták. Ekkor hozták be a kölcsönzési díjat (2⁵⁰ M), melyet minden könyvtárhasználó és az egyetem

minden beiratkozott hallgatója köteles fizetni. A díjak előirányzott jövedelmét az állam garantálta a könyvtáraknak, s azonkívül fel-emelte a könyvtárak átalányát, oly mértékben, hogy az előirányzott díjbevételrel együtt a dologi budget összege kb. 50⁰/0-os emelkedést mutasson.

De ez csak az első lépés volt. Rövid két évvel ezután az országgyűlés az egyetemi könyvtárak hiányainak pótlására 1 millió M-át szavazott meg, mely összeg öt 200.000 M-ás évi rátában volt a könyvtárak rendelkezésére bocsátandó. Ez a két intézkedés pár év alatt csaknem megkétszerezte a könyvtárak rendelkezésére álló anyagi eszközöket.

A háború természetesen visszaesést hozott ezen a téren is, az infláció fantasztikus tempója pedig átmenetileg teljesen lehetetlen helyzetet teremtett. Azonban mindjárt az infláció után olyan nívón történt meg a könyvtári budgetek stabilizálása, amely — legalább is számszerűleg — újabb fejlődést jelent a békeévekkel szemben, s a könyvtárak anyagi helyzete azóta is évről-évre javuló képet mutat.

Nézzük e fejlődésnek számszerű képét. A 10 egyetemi könyvtár összes dologi kiadása a következőképpen alakult:

1902/03	---	---	---	---	---	---	353.268 M
1909/10	---	---	---	---	---	---	403.246 «
1911/12	---	---	---	---	---	---	590.660 «
1912/13	---	---	---	---	---	---	772.676 «
1913/14	---	---	---	---	---	---	785.052 «
1924/25	---	---	---	---	---	---	888.774 «
1625/26	---	---	---	---	---	---	1,032.378 «
1926/27	---	---	---	---	---	---	1,146.597 «

Sokatmondó számok! Ha az 1902/3 számadási évet¹ bázisnak vesszük, a fejlődés főbb etapjait a következő viszonyszámokkal jelölhetjük:

1902/03	---	---	---	---	---	---	100
1909/10	---	---	---	---	---	---	114'1
1911/12	---	---	---	---	---	---	167'2
1912/13	---	---	---	---	---	---	218'7

¹ Az első év, melyben a *Jahrbuch* teljes statisztikát hoz.

1924/25	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	251'6
1926/27	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	324'6

vagyis egy negyedszázad alatt a dologi kiadások közel 225%⁰-kal 3 1/4-szeresre emelkedtek!

Ha azonban a mai helyzetet egyszerűen a háború előttivel hasonlítjuk össze, az eredmény sokkal kevésbé impozáns. Az 1926/27. év dologi kiadásai az utolsó békeévével szemben mindössze 46'5%⁰-os emelkedést mutatnak,¹ — és ezt is csak számszerűleg. Hogy tiszta képet kaphassunk, levonásba kell hoznunk a pénz csökkent vásárlóerejét. Ezt a levonást persze nem lehet egyszerűen egy általános drágulási index alkalmazásával elvégezni, olyan alapot kell találnunk, melyen jobban megközelíthetjük a könyvtárak szempontjából beállott drágulást.

Igen érdekes feladat lenne az egyes nemzetek könyvtáranaki dologi szükségleteire vonatkozó általános árindex felállítása, de ennek egyelőre leküzdhetetlen akadályai vannak. Az ilyen index csak akkor lenne tökéletes, ha külön indexet állíthatnánk fel a könyvbeszerzési, a kötési s az egyéb rendes dologi költségekre vonatkozólag s azután ezeket fontosságuk mérlegelésével egy indexbe egyesítenők. Mindez keresztülvihetetlen: egyrészt nem állnak rendelkezésre megfelelő és egy nevezőre hozható könyvárindexek s még a legjobb könyvtári statisztika, a német sem tájékoztat arról, hogy milyen arányban szerepel a könyvtárak beszerzésében a különböző nemzetek könyvtermelése; másrészt nincsenek adatok arra, hogy a könyvtárak milyen mértékben köttetnek, s végül az egyéb dologi kiadásoknak még a tagozódásáról sem tájékozódhatunk.

De a szóbanforgó kérdés nem is teszi szükségessé ilyen általános könyvtári árindex konstruálását. Ez nem is vinne közelebb feladatunk megoldásához, hiszen minden ilyen általános index sok egymástól eltérő esetet átlagol s így közvetlenül nem is alkalmazható az egyes esetre. Feladatunk szempontjából sokkal célravezetőbb,

¹ Az egyes könyvtárak külön kiszámított adatai alapján az átlagos emelkedés csak 44'4%⁰.

ha csak a szóbanforgó könyvtárakra vonatkozólag igyekszünk kiadásaiknak az áralakulás okozta emelkedését megállapítani. Ez a feladat megvalósítható s az eredmény használható lesz, mert a vizsgált könyvtárak rokonjellegűek, gyűjtési körük, közönségük hasonló és nagyság szempontjából sem mutatnak nagyobb eltéréseket. Természetesen azoknak az adatoknak a hiánya, mely az általános indexek felállításának útjában áll, itt is lehetetlenné teszi pontos és teljesen megbízható eredmények elérését, de a feladat korlátozottsága legalább megkönnyíti a kísérletet — egy hozzávetőleges jelzőszám felállítását — és egyúttal bizonyos fokig a hibák kiküszöbölését is.

Könyvtáraink vásárlóerejének ilyen hozzávetőleges indexét adja a beszerzett bibliográfiai egység ára. Igaz, hogy ezt indexül elfogadva, csak utólagos korrekcióként lehetünk tekintettel a kötés költségeire és az egyéb dologi kiadásokra — ez azonban nem okoz jelentékenyebb hibát, mert a vizsgált években könyvtárainknál e két kiadási csoport jelentősége nagyjából ugyanaz marad, abszolút számaik a beszerzés költségeivel nagyjából arányosan változnak — s így jobb híján ez utóbbiakat az egész könyvtári budgetet jellemzőknek tekinthetjük. Ezt bizonyítják a következő számok, melyek a könyvbeszerzési kiadásoknak az összes kiadásokban való százalékos részesedését mutatják:

1912/13	... ..	73'8
1913/14	... ..	73'6
1924/25	... ..	73'9
1925/26	... ..	69'2
1926/27	... ..	68'5

A vásárlásra fordított összegek arányát jelző számok tehát az utolsó két évben mindössze alig 6, illetve 7⁰/₀-kal maradnak el a két utolsó békeévé mögött, de még ezt a különbséget is részben az adminisztrációban rejlő átmeneti okoknak kell tulajdonítani, amint azt még látni fogjuk.

Ezek után felállíthatjuk indexünket. Bázisnak az utolsó 4 békeévet véve,

	a vásárolt egység átlagára	változás 0/0-ban 1910/1—1913/4 évekkel szemben:
1910/1—1913/4	8'60 M	100
1924/5	10'00 «	116'3
1925/6	11'70 «	136'0
1926/7 ¹	13'40 «	155'8

vagyis 1926/27-ben a könyvtáraink által vásárolt könyvek átlagos ára az utolsó békeévekkel szemben 55'80/0-os emelkedést mutat. Ujra hangsulyozzuk, hogy ez a szám nem tekinthető általános könyvár-indexnek, hogy nem egyéb, mint a szóbanforgó egyetemi könyvtárak gyűjtési körébe eső könyvek árváltozásának jelzőszáma. Igaz, hogy az egyetemi könyvtárak univerzális jellegűek, azonban ennek dacára beszerzéseiket nem lehet az egész könyvtermelésre jellemzőnek tekinteni, nem lehet főleg azért, mert a termelés népszerű silányabb része egyáltalában nem, viszont a drága egységek (tudományos, különösen természettudományi és filológiai munkák, továbbá folyóiratok) igen nagy százalékban szerepelnek vásárlásaikban. Ép ezért meglehetősen joggal lehetne az egyetemi könyvtáraknál megállapított könyvár-indexet a tudományos könyvek indexének tekinteni, ha el tudnók választani a vásárolt új megjelenésű munkákat a régiektől, vagy — ami tervszerűen gyarapított nagy könyvtáraknál körülbelül ugyanezt eredményezné — legalább ki tudnók hasítani az összes vásárlásból az antiquár vételeket. Ez azonban szintén nem lehetséges, mert statisztikánk az antiquár könyvek vásárlására fordított összegeket külön adja ugyan, de a könyvek darabszám szerinti statisztikájánál ezt a tagolást már nem végzi el; s így — ismételjük — indexünknek a porosz (esetleg a német) egyetemi könyvtárakon tulmenő általánosabb jelentőséget nem lehet tulajdonítani. Az egyetemi könyvtárak tudományos jellege magyarázza azt, hogy vásárlásaik átlagos ára absolute véve igen magas; a Börsenverein statisztikája szerint az egész német könyvtermelés

¹ 1926/27-ben csak 9 könyvtár adatai alapján számítottuk az átlagot, Königsberget figyelmen kívül hagyva, mert az e könyvtár által olcsón megvásárolt 20.000 darabból álló zeneműgyűjtemény átlagunkat teljesen meghamisítaná és összehasonlíthatatlanná tenné.

alapján számított átlagos ár 1925-ben csak 478 M.¹ Az 1924/25. év aránylag alacsony nívója arra vezethető vissza, hogy a német könyvpiacón (hiszen a német egyetemi könyvtárak gyűjtésének tulnyomó részét a német termelés képezi) az infláció alatt a drágább és a jobb kiállítású munkák meglehetősen háttérbe szorultak; viszont az ezután bekövetkezett rohamos emelkedés — a könyváraknak még mindig észlelhető állandóan tartó emelkedése mellett — főleg arra, hogy ezek a kategóriák ismét elfoglalják régi helyüket.

Ezek után visszatérhetünk kiindulópontunkhoz, a könyvtáraink rendelkezésére álló anyagi eszközök belső értékének kérdéséhez. Az utolsó négy békeév átlagához viszonyítva ezek 1924/25-ben 303, 1925/26-ban 514, 1926/27-ben pedig 68100-nyi emelkedést mutatnak, vagyis emelkedésük messze felülmulja a vásárolt könyv átlagárának emelkedését. Az utolsó négy békeév közepén azonban az 5 évre kontemplált 200.000 M-ás rendkívüli átalányok erős cezurát vonnak. Ha feltételezzük — s ezt azt hiszem teljes joggal tehetjük —, hogy a könyvtárak helyzetében ezzel beállott javulás a háború közbejötté nélkül nem maradt volna átmeneti, akkor sokkal helyesebb csak az utolsó két békeévet venni összehasonlításunknál irányadónak. Ezen az alapon a bevételek számszerű emelkedése:

1912/3—1913/4	... ..	100
1924/5	... ..	1141
1925/6	... ..	1325
1926/7	... ..	1472

Az anyagi eszközök névleges emelkedése tehát némileg, de nem jelentékenyen elmarad a vásárolt egység átlagárának emelkedése mögött, vagyis tényleges értékük némi (1926/27-ben 51/2 0/0-os) csökkentést mutat az utolsó két békeévvvel szemben. Ha most még figyelembe vesszük azt, hogy az egyéb dologi kiadások arányának emelkedése kisebbik részében az itt szereplő dolgok árának a könyváraknál erősebb emelkedésére vezethető vissza, végül pedig a könyvtermelés növekedését is, akkor a tényleges bevételek csökkenése jelentőségben még nyer valamit, de semmiesetre sem becsülhető 1926/27-ben 100/0-osnál nagyobbra.

¹ Ld.: Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. 1926. II. 25.

Viszont a kép nem teljes, ha figyelmen kívül hagyjuk a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft működését. A Notgemeinschaft adományai ugyan a könyvtáraknál ajándékként szerepelnek, azonban a Notgemeinschaft jelentékeny részüket vétel útján szerzi be, a könyvtárak kívánságai alapján. Így a Notgemeinschaft által a könyvtárainkra fordított összegek, bár ezek költségvetésében nem szerepelnek, mégis lényegileg oda tartoznak, a Notgemeinschaft közbejöttének ebből a szempontból csak adminisztrációs jelentősége van. Sajnos, a Notgemeinschaft jelentéseiből nem tűnik ki, hogy az egyes könyvtárakra milyen összegeket fordít, de semmi esetre se tuzunk, ha azt mondjuk, hogy ezek az összegek a szóbanforgó években a porosz egyetemi könyvtárak tényleges bevételeinek a csökkenését nemcsak paralizálják, hanem jelentékeny emelkedéssé is változtatják. Az 1926/27. évre szóló jelentések néhány adata elég ennek bizonyítására: Berlin 600 évfolyam folyóiratot és 20.000—22.000 M értékű könyvet, Halle 600 évfolyam folyóiratot és kb. 12.000 M értékű könyvet, Königsberg 2389 egyes művet, 347 folytatáskötetet és 382 folyóirat-kötetet, Marburg össz. sen 1793 kötetet; Münster a folyóiratokon kívül 2085 kötetet kapott ez évben a Notgemeinschafttől!

A bevételek tagozódásának főkérdése az *eredet szerinti tagozódás*.

Mint láttuk a porosz egyetemi könyvtárak először 1910-ben vették igénybe az önségelyt, a 250 M-ás kölcsönzési díj bevezetésével. 1924-ben ennek az időközben általánossá vált jövedelmi forrásnak a jelentőségét megkettőztették a kölcsönzési díj 5 M-ára való emelésével. Ezzel kapcsolatban természetesen csökkent az állami átalány jelentősége a könyvtárak budgetjében. A jövedelem eredet szerinti megoszlásának illusztrálására, példaképpen bemutatjuk Berlin, Marburg és Greifswald budgetjeinek tagozódását a háború előtt és az utolsó években, melyekről adataink vannak, — ezúttal a tényleges bevételi adatok alapján. (Lásd I. tábla a túloldalon.)

Amint túloldali táblánk pár adata is mutatja, az állami átalányok a könyvtár saját bevételeihez igazodnak, azokat egészítik ki. Ez az alkalmazkodás magyarázza, hogy a legkisebb egyetem, Greifswald

I. tábla.

Berlin, Greifswald és Marburg jövedelmeinek megoszlása a jövedelmek forrása szerint a háború előtt és után.¹

	Állami átalány			Az egye- temtől kapott összegek és saját bevé- telek	Egyéb bevé- telek	Összes jövede- lem	Az összjöve- delemből	
	rendes	rendkiv.	összesen				állami ere- detű	egye- temi ere- detű
	M	M	M				%	%
<i>Berlin :</i>								
1909/10.	44,235	300	44,535	—	301	44,836	99'3	—
1910/11.	44,235	—	44,235	28,892	308	73,435	60'2	39'3
1912/13.	39,980	19,500	59,480	27,552	2,159	89,191	66'7	30'9
1913/14.	41,980	19,500	61,480	27,859	252	89,591	68'6	31'1
1926/27.	44,550	27,500	72,050	70,051	—	142,101	50'7	49'3
1927/28.	35,425	28,600	64,025	85,052	4,000	153,077	41'8	55'6
1928/29.	33,654	23,500	57,154	100,777	2,500	160,431	35'6	62'8
<i>Greifswald :</i>								
1910/11.	35,482	—	35,482	6,517	2,527	44,526	79'7	14'6
1912/13.	36,282	24,500	60,782	8,548	1,974	71,304	85'2	12'0
1926/27.	38,250	22,800	61,050	14,590	50	75,690	80'1	19'9
1927/28.	38,250	21,905	60,155	16,187	50	76,392	78'7	21'3
1928/29.	37,298	24,389	61,687	20,256	650	82,593	74'7	24'5
<i>Marburg :</i>								
1911/12.	36,267	—	36,267	12,732	—	48,999	74'0	26'0
1913/14.	36,267	19,500	55,767	13,257	—	69,024	80'8	19'2
1926/27.	39,000	24,216	63,216	29,522	—	92,738	68'2	31'8
1927/28.	39,000	21,900	60,900	30,531	—	91,431	66'6	33'4

¹ Az áthozatok mindenütt mellőzve.

könyvtárának az átalányai körülbelül egyenlőek a legnagyobbnak, Berlinnek az átalányaival. Ebből természetszerűleg következik, hogy minél kisebb a könyvtár, annál nagyobb bevételei közt az állami átalány jelentősége. Az ezt az arányt jelző szám mindig Greifswaldnál a legnagyobb, Berlinnél a legkisebb, — a középnek, az átlagnak körülbelül megfelel Marburg helyzete.¹

Az állami átalány része az összevételekben a már jelzett oknál fogva 1926/27-ben is — amikor az állami segítség elérte háború utáni legmagasabb mértékét — jóval kisebb, mint a háború előtt volt, bár az abszolút összegek mindenütt emelkedtek. A következő években az állami eredetű bevételek abszolúte is csökkennek az extraordináriumok fokozatos leszállítása következtében,² — de ez a leszállítás ugyanazon az alapon történik, mint az egyes könyvtárak dotálása: a könyvtárak egyéb bevételeinek figyelembevétele alapján. Ez években a könyvtárak díjbevételei az egyetemek hallgatóságának erős tempójú növekedése következtében nagymértékben emelkednek, s az államsegélyek leszállítása csak oly módon történik, hogy ez az emelkedés az összevételek tételében még jelentékenyen kifejezésre juthat. Nem szabad azonban elfelejtenünk azt sem, hogy az állami eredetű bevételek tételei lényegesen emelkednének, ha az állami átalányhoz hozzászámíthatnók a Notgemeinschaft által a könyvtárakra fordított összegeket, hiszen ezek szintén állami pénzek (ezen nem változtathat az sem, hogy a Notgemeinschaft a birodalom részéről részesül támogatásban, míg könyvtáraink a porosz államtól kapják átalányukat.)

Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy bár az önszegély némileg csökkentette is az állami finanszírozás jelentőségét, az állam ma is a szükséges mértékben vállalja a gondoskodást a könyvtárak

¹ Pl. Münsternél az állami átalány 1926/27-ben az összevételek 66·80/0-át teszi, 1927/28-ban 62·50/0-át; Hallénál 1927/28-ban 73·30/0-át.

² A 10 könyvtár 1926/27-ben 180.000 M rendkívüli átalányt kapott a hiányok pótlására s 120.000 M-át külföldi irodalom beszerzésére 1927/28-ban e számok 165.000 és 110.000-re csökkentek, 1928/29-ben pedig 100.000 és 90.000 M-ára. A rendes átalányokban mutatkozó csökkenések csak könyvelésiek, így pl. az 1927/28-ban Berlinnél mutatkozó 9000 M minusz a házi könyvtörkölt díjazásának a személyi etatba való áttételéből ered.

fenntartásáról és szükséges gyarapításáról. És csak még kedvezőbbé teszi ezt a képet, hogy a könyvtárak nem tartják haszontalannak és reménytelennek hangsúlyozni a további javulás szükségességét. Hogy csak egy példát említsünk: Königsberg 1926/27. évi jelentésében, melyben 86.000 M rendes és rendkívüli állami átalány mellett még 131.000 M birodalmi segélyről is beszámolhat¹ — hangsúlyozza, hogy a «cél» csak az állandó anyagi eszközök igazán kiadós és nagyszabású emelésével érhető el!

Legyen szabad itt egy kis kitérést tennünk és az összehasonlítás kedvéért vázolni a legjobban dotált magyar állami könyvtár: a budapesti egyetemi könyvtár financiáinak fejlődését. A könyvtár bevételeiről a következő adatok tájékoztatnak:

	Állami átalány		Beiktatási és könyv- tári díj:	Egyéb be- vételek:	Összesen
	rendes	rendkívüli			
			k o r o n a		
1901	29.000	—		9.125	38.126
1902	29.000	—		10.165	39.165
1903	29.000	2.826		5.189	37.015
1904	33.000	—		9.260	42.260
1905	33.000	—		5.155	38.155
1906	33.000	—	5.141	68	38.209
1907	33.000	—	5.407	14	38.421
1908	33.000	3.000	5.139	28	41.167
1909	35.400	—	5.248	4	40.652
1910	35.400	—	5.441	82	40.923
1911	35.400	—	5.510	—	40.910
1912	35.400	—	5.445	—	40.845
1913	35.400	—	5.254	—	40.654
1925	12.870	—	15.044	11.673	39.587
1928	17.263	12.947	53.540	3 453	83.203
1929	17.263	12.516	51.965	—	81.744

A legszembetűnőbb a háború előtti fejlődés, illetve helyesebben a fejlődés teljes hiánya ebben az időben. 13 éven keresztül a bevételek végösszege majdnem teljesen változatlan maradt, 1913-ban mindössze 660/0-os emelkedést mutat 1901-el szemben. Hogy a

¹ A keleti határvidékek érdekében indított akció keretében.

század fordulóján a helyzet aránylag kedvező volt,¹ s hogy a kormányzat akkor még megértéssel birt e fontos könyvtárunk feladatai és szükségletei iránt, azt mutatja, hogy 1902-ben a könyvtár bevételei körülbelül a berlini egyetemi könyvtár s a többi nagy porosz egyetemi könyvtárak bevételeinek nivóján mozogtak, s csak Göttinga s egy nagyobb rendkívüli tétel révén Königsberg voltak jelentékenyen jobb helyzetben. A következő évek stagnációja azonban szinte megmagyarázhatatlan meg nem értésre és vétkes hanyagságra mutatnak; hiába sürgetik a könyvtár jelentései a könyvtári budget alapos emelését, hivatkozva a tudományos könyvtermelés állandó növekedésére, a tudományos kutatás növekvő igényeire s a könyvárak emelkedésére, az állami átalány kétszeri jelentéktelen emelése sem egyéb az elmaradt más jövedelmek pótlásánál. Így alakul ki azután az a siralmas helyzet, hogy míg a század fordulóján a könyvtár nem marad el a nagy porosz egyetemi könyvtárak mögött, addig pár évvel később (először már 1907-ben) ezek közül a legkisebb is jobban van dotálva nálánál; az utolsó békeévben pedig Berlin bevételei több, mint 2 1/2-szer, Göttingáéi 3-szor akkorák, mint a budapesti egyetemi könyvtáréi, s még a legkisebb jövedelmű porosz egyetemi könyvtár: Halle bevételei is 77⁰/₀-kal nagyobbak ezénél.

Természetes, hogy ma nehéz helyrehozni azt, amit egy sokkal kedvezőbb helyzetben levő kor elmulasztott és mégis, kétségtelen, hogy a reparációnak meg kell jönnie. Ma a könyvtár ugyan számszerűleg jelentékenyen, sőt még bevételeinek reális értékét tekintve is jobban áll, mint a háború előtt, 1928-iki bevételei aranykoronára átszámítva az 1913. éviékné 214⁵/₀-át, az 1929-ikié pedig 201⁷/₀-át tették. Ezzel szemben, mint láttuk, a porosz egyetemi könyvtárak 1926/27. évi² bevételei átlagban az utolsó békeévbeliékné csak 146⁵/₀-át teszik, — de ennek dacára pesti egyetemünk

¹ Annak dacára, hogy az 1901. évi jelentés szerint «a bevételek ez évben is (1) nagyrészen az 1900. évi kötelezettségek törlesztésére fordítottak».

² Az utolsó átlagos adatunk ugyanis erre az évre vonatkozik. Az I. tábla adatai azonban azt bizonyítják, hogy a porosz könyvtárak jövedelme az utolsó években is állandóan növekedett.

könyvtára még mindig nem éri el a legkisebb jövedelmű porosz egyetemi könyvtárat, Greifswaldot (1926/27-ben 75.690 M). Hogy ez a helyzet mennyire tarthatatlan, azt csak akkor látjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a greifswaldi egyetemnek az említett évben 1000—1100 hallgatója volt, a budapestinek a hallgatósága pedig az említett 2 évben 5700 és 6000 között mozgott — s azt is, hogy míg Greifswald könyvtára majdnem tisztán csak egyetemi jelentőségű könyvtár, addig a budapesti egyetemi könyvtár kevés országos jelentőségű könyvtárunk között is a legelsőek közé tartozik.

S még lesújtóbbá teszi ezt a pesti egyetemi könyvtár helyzetéről kapott képet az a körülmény, hogy a háború után bekövetkezett csekély javulás is tisztára az önségélynek köszönhető: az egyetemi hallgatók könyvtári díja felemelésének 1 pengőről 5 pengőre (1927). Az állami átalány számszerűleg is elmarad a békebeli mögött, — az összevételekhez viszonyítva pedig teljesen összezsugorodott: míg 1913-ban az összevételeknek 87⁰/₀-át tette, 1925-ben már csak 32⁵/₀-át — s még 1928-ban is csak 34⁶/₀-át teszi, a rendes átalányhoz az ennek ³/₄ részét kitevő rendkívüli átalányt is hozzászámítva! Míg tehát az egyetem a háború után elment a lehetőség végső határáig a könyvtár segítésében,¹ addig az állam csak tessék-lássék tartotta fenn gondoskodását. Poroszországban az állami átalányok relatív csökkenése mindig csak követte a könyvtárak financiáinak más oldalról beállott javulását, az állam csak akkor vonult hátrább, amikor már így is biztosítva látta a könyvtárak fejlődését!

Már főntebb megvizsgáltuk a porosz egyetemi könyvtárak bevételeinek vásárló erejét, most tovább mehetünk egy lépéssel és megkísérelhetjük, képet nyerni arról, hogy a vásárlásnak, mint gyarapítási módnak mi a számszerű jelentősége az egyéb *gyarapítási módok* mellett. Az előzőkben kizárólag a könyvtárak rendelkezésre álló pénzeszközökkel foglalkoztunk, az így kapott helyzet-

¹ 1928-ban a bevételek 61⁴/₀-a volt egyetemi eredetű, 1929-ben pedig 63⁶/₀-a.

kép azonban csak akkor lesz teljes, ha kiegészítjük a könyvtárak csere, kötelezpéldányok és ajándékozás útján való gyarapodásának adataival; e kérdésnek a bevonása különösen a fejlődés, a különböző időpontok összehasonlítása szempontjából fontos. (Lásd az alábbi II. sz. táblát.)

II. tábla.

A 10 poroszi egyetemi könyvtár együttes gyarapodásának tagozódása a megszerzés módjai szerint (bibliográfiai egységekben és az összgyarapodás százalékában).

	Vétel		Csere		Kötelezpéldány		Ajándék		Összesen darab
	darab	0/0	darab	0/0	darab	0/0	darab	0/0	
1909/10	24,135	15'5	90,491	58'0	15,539	9'9	25,894	16'6	156,059
1910/11	48,849	27'4	89,320	50'2	10,905	6'1	28,885	16'3	177,859
1911/12	48,008	25'7	96,543	51'6	14,461	7'7	28,115	15'0	187,127
1912/13	68,841	33'1	101,781	48'9	14,109	6'8	23,346	11'2	208,077
1913/14	62,857	28'9	112,665	51'7	16,606	7'6	25,735	11'8	217,863
1924/25	65,745	33'9	53,441	27'5	14,803	7'6	60,246	31'1	194,235
1925/26	61,083	29'5	49,107	23'7	16,122	7'8	80,924	39'0	207,236
1926/27	79,772	37'6	55,908	26'3	17,918	8'4	58,817	27'7	212,415
Königsberg az átlagra redukálva (ld. az előző oldalt):									
1925/26	—	33'8	—	27'2	—	8'9	54,420	30'1	180,732
1926/27	65,749	33'1	—	28'2	—	9'0	—	29'7	189,392

A 10 könyvtár együttes gyarapodásának tagozódását beszerzési módok szerint a mellékelt tábla mutatja. Az utolsó két év képét teljesen eltorzítja az, hogy Königsberg 1925/26-ban a Kantspende révén egy 31.451 darabból álló zeneműkölsönkönyvtárt kapott, 1926/27-ben pedig egy 20.000 kötetes másik ilyen kölcsönkönyvtárt vásárolt meg potom áron. Ezek a hatalmas tételek lehetetlenné teszik átlagosnak tekinthető kép nyerését, amit a 10 könyvtár adatainak összesítésével egyébként némileg elérhetnénk. Ezt a zavaró körülményt kívánjuk kiküszöbölni azzal, hogy Königsbergnek

1925/26. évi ajándékait és 1926/27. évi vételeit redukáljuk a többi kilenc könyvtár átlagára, amit annál is inkább megtehetünk, mert rendkívüli egyes esetről van szó, s az így kizárt anyag speciális jellege is indokolja, hogy ne teljes értékben vegyük fel az összgyarapodásba.

A háború előtti számok alakulását kellőképpen magyarázza a könyvtári jövedelemnek már ismertetett alakulása. Az infláció utáni évek — ha a korrigált számokat nézzük — az összgyarapodás némi csökkenését mutatják a két utolsó békeévvvel szemben, a vétel nagyjából változatlan, a kötelespéldányoknál a könyvtermeléssel lépést tartó emelkedés észlelhető. Legfeltűnőbb a cserepéldányok több mint 50%-os csökkenése s az ajándékok emelkedése a békebelinek több, mint duplájára. Az első jelenséget az egyetemi nyomtatványok csökkent produkciójára (disszertációk kinyomtatási kötelezettségének szünetelése) s a régi cserekapcsolatok megszakadására (Franciaországgal a disszertációcsere csak 1928-ban indult meg újra) lehet visszavezetni; valószínű azonban, hogy a cserénél így elmaradó tételek kismértékben az ajándékok számát is gyarapítják. Az ajándékok emelkedésének tulnyomó részét mindenesetre a Notgemeinschaft működésére kell visszavezetni, amint azt a fentebb bemutatott pár adat eléggé dokumentálja.

A beszerzési módok átlagos jelentőségét mutató viszonyszámok némileg megváltoznak, ha nem a 10 könyvtár összegezett adatai alapján számítjuk őket, hanem az egyes könyvtáraknál külön-külön kiszámított százalékszámokat átlagoljuk. Míg az előző eljárással a könyvtárak összesített gyarapodásának tagozódását kapjuk meg a beszerzés módjai szerint, tekintet nélkül ennek a könyvtárak szerinti megoszlására, tehát úgy, hogy a könyvtárak nagyságuk szerint esnek latba — addig a második eljárás minden egyes könyvtár speciális viszonyait erősebben juttatja kifejezésre az átlagban, tekintet nélkül a könyvtárak nagyságára. Természetes tehát, hogy az utóbbi módon számított átlagban a kisebb könyvtárak nagyobb súlyt nyernek — s így az ily módon számított átlagnak eltérése az előbbitől azt is mutatja, hogy a vizsgált jelenségnek a könyvtárak nagyságának csökkenése irányában milyen a változási tendenciája.

Ez utóbbi eljárással számítva viszonzyszámaink a következők

	Vétel	Csere	Kötelespéld.	Ajándék
1913/14	29'25	51'98	7'05	11'72
1924/25	38'75	29'78	7'63	23'84
1925/26	33'30	24'88	8'27	33'55
1926/27	35'28	28'47	8'02	28'23

Ezek után térjünk át a pénzügyi kiadási oldalának tárgyalására. A legelső kérdés itt a kiadásoknak felhasználás szerinti tagozódása; a könyvbeszerzési, kötési és az egyéb dologi kiadások viszonya mutatja a dotációnak a gyarapítás szempontjából való hatékonyságát és — miután a német könyvtári adminisztrációban épügy, mint a miénkben, az «egyéb» dologi kiadások képezik a rendes regie dologi oldalát, — már bizonyos fényt vet az üzem költségességének kérdésére is.

A kiadások megoszlása a 10 könyvtár összegezett adatai alapján márkában és az összkiadások százalékában a következők:

	Könyvvásárlás		Könyvkötés		Egyéb dologi kiadások	
	M	%	M	%	M	%
1909/10	252.326	62'6	75.732	18'8	75.188	18'6
1910/11	404.576	69'8	92.917	16'0	82.265	14'2
1911/12	411.822	69'7	100.933	17'1	77.905	13'2
1912/13	570.422	73'8	118.891	15'4	83.363	10'8
1913/14	578.000	73'6	117.974	15'0	89.078	11'4
1924/25	657.014	73'9	107.188	12'1	124.566	14'0
2925/26	714.838	69'2	188.642	18'3	128'898	12'5
1926/27	784.949	68'5	217.498	19'0	142.799	12'5

Ezekon a számokon a legfeltűnőbb a háború előtti fejlődés: az egyéb dologi kiadásoknak a könyvtárak pénzügyi helyzetének javulásával szorosan lépést tartó csökkenése, — a könyvbeszerzésnek ugyanilyen növekedése világosan mutatják, hogy a jövedelem növekedésével annak hatékonysága is emelkedik — a dologi regie csökken. Ezen az alapon bizonyos fokig jogosult lenne az a feltevés, hogy a könyvtár nagyságával fordított arányban változik a dologi regie — azonban adataink ezt a feltevést nem támasztják alá. Ha az egyes könyvtárak külön kiszámított viszonzyszámait alapján számítjuk az egyéb dologi kiadások átlagát, a következő számokat kapjuk:

1913/14	...	...	...	...	11'18
1924/15	...	...	...	...	13'61
1925/26	...	...	...	...	12'14
1926/27	...	...	...	...	12'11

Miután — mint láttuk — az ilyen módon számított átlagnak az eltérése az előbbi eljárással számítottól a kisebb könyvtárak viszonyainak irányában történik, számaink azt mutatják, hogy a kisebb porosz egyetemi könyvtárak dologi regije átlag és aránylag kisebb a nagyokénál. Az eltérés persze elenyészően csekély, de annyit bizonyít, hogy a kisebb könyvtárak helyzete ebből a szempontból legalább is nem volt kedvezőtlenebb.

A kiadások tagozódása az infláció utáni években alig mutat eltérést az utolsó két békeév viszonyaitól. A regieköltségek része az összkiadásokban valamivel emelkedett ugyan, de az arány (1:7) még mindig igen kedvező. A beszerzés aránylag némi visszaesést mutat, még pedig a kötetés javára — ez azonban talán csak átmeneti jelenség, s a kötetésben a háborús és az inflációs évek alatt felgyülemlett hátralék utólagos pótlására vezethető vissza. A kötés drágulásával ezt a jelenséget magyarázni nem lehet —, de a gyarapodási módok egymáshoz való arányának megváltozása sem indokolja ezt az eltolódást.

Érdekes részletkérdése a kiadások alakulásának a könyvbeszerzési kiadások megoszlása egyes művek, folytatásos művek és folyóiratok szerint; ez százalékokban az egyes könyvtárak viszonyszámainak átlagolása alapján a következő:

	Egyes művek	Folytatásos művek	Folyóiratok
1924/25	33'25	18'77	31'85
1925/26	31'54	19'83	33'49
1926/27	24'78	24'12	38'20

A hiányzó 13—16% az antiquár úton vásárolt munkákra esik, melyekre vonatkozólag statisztikánk nem hajtja végre a könyvek jellege szerinti felosztást. Éppen ezért nem hasonlíthatók össze az utolsó békeévek idevágó adatai az infláció utáni évekéivel: a háború előtt ugyanis az antiquár könyvekre sokkal nagyobb százalék esett, — egyes könyvtáraknál 40%-nál is több, — s ez a nagy felosztatlan tétel semmitmondókká tenné adatainkat. A bemutatott három évre

ez nem áll, — ha itt az antiquár könyvek nem is teljesen úgy oszlanak meg jelleg szerint, mint az új műveknél, az eltérés nem lehet jelentékeny s így fenti számaink értékét nem érinti különösebben. Egyébként ezekre a számokra fokozott mértékben áll, amit bevezetésként is hangsúlyoztunk, hogy t. i. nem szabad eredményeinkből tulságosan általánosító következtetéseket vonunk. Kétségtelen ugyan, hogy a folytatások és folyóiratok része a tudományos könyvtárak öszvásárlásaiban állandóan nő és így állandóan hátrább szorítja az egyes műveket, — de ennek a folyamatnak semmiesetre sincs általánosan olyan rohamos tempója, amelyet fenti számaink mutatnak.

Befejezésül térjünk vissza az üzemi költségek kérdésére, illetve e költségeknek a teljesítményhez való viszonyára: az üzem hatékonyságára. Arról persze szó sem lehet, hogy ezt egyszerű formulában tudjuk kifejezni, ennek útjában áll a teljesítménynek két főágra szakadása, amely ágakat lehetetlen egy nevezőre hozni. A kérdésre csak úgy deríthetünk némi világot, ha külön vizsgálat alá vesszük a regie két főtényezőjét: a dologi és a személyi kiadásokat, továbbá a teljesítmény két főirányát: a gyarapodást s a forgalmat, a könyvtárhasználatot. Az így nyert eredményeknek az összevetése legalább némi tájékozást nyújt a fejlődés irányáról, persze elég határozatlant, hiszen arról sincs adatunk, hogy a dologi regieköltségek és az elhasznált munka milyen arányban oszlanak meg a gyarapodás feldolgozása és a forgalom kiszolgálása között.

Az összes dologi kiadások tagozódásánál már láttunk annyit, hogy a rendes dologi regie az összkiadásokhoz viszonyítva a békeévekkel szemben csekély mértékben emelkedett. Az összkiadásokban azonban csak a gyarapodás vásárolt része és a kötés szerepelnek, most az lesz a feladatunk, megvizsgálni, hogy az egyéb dologi kiadások milyen viszonyban állanak az összgyarapodáshoz és a forgalomhoz.

A dologi regienek az összgyarapodáshoz való viszonyát igen könnyen állapíthatjuk meg: kiszámítjuk, hogy egy kötet gyarapodásra hány márka «egyéb» dologi kiadás esik. Az egyes könyvtárak ezen adatainak átlagolása a következő eredményeket adja:

1913/14	---	---	---	---	3'70 M	100 ⁰ / ₀
1924/25	---	---	---	---	5'19 "	141 ⁰ / ₀
1925/26	---	---	---	---	5'78 "	156 ⁰ / ₀
1926/27	---	---	---	---	5'83 "	157 ⁰ / ₀

Ami a dologi regieköltségeknek a teljesítmény másik főágához, a könyvtári forgalomhoz való viszonyát illeti, erre vonatkozólag a német statisztikának szintén van egy adata, amely ennek a viszonynak a megállapítását lehetővé teszi, azzal, hogy a forgalmat egy nevezőre hozza — s ez a leadott összes rendelések (úgy olvasótermi használatra, mint kikölcsönzésre) száma. Az összes rendelésekkel párhuzamosan bemutatjuk a kedvezően elintézett rendelések adatait, illetve ezeknek a dologi regiehez való viszonyát is. A könyvtári üzem teljesítményére ugyan az előbbi jellemzőbb — ha azonban e teljesítményről és az üzemi költségekhez való viszonyáról a lehetőséghez képest teljes képet akarunk nyerni, akkor nem hanyagolhatjuk el az utóbbit sem.

A használat abszolút számait és az egyes könyvtárak — itt különösen fontos és érdekes — adatait illetőleg utalunk a függelékben levő tabellára. Ennek tanulságai között talán legfeltűnőbb, hogy mennyire általános még mindig a használat elmaradása a békebeli mögött. A dologi regieköltségeknek a használatához való viszonyáról az alábbi (az egyes könyvtárak adatainak átlagolása útján nyert) számok tájékoztatnak:

	100 leadott rendelésre esik dologi regieköltség:	100 kedvezően elintézett rendelésre esik dologi regieköltség:
1913/14	87'14 M	135'47 M
1924/25	127'28 "	176'66 "
1925/26	138'15 "	193'37 "
1926/27	139'75 "	212'58 "

tehát az emelkedés az 1913/14. évvel szemben százalékokban:

1913/14	---	---	100	100
1924/25	---	---	146'1	130'4
1925/26	---	---	158'5	142'7
1926/27	---	---	160'4	156'9 ¹

¹ A használat regieköltsége tehát a kedvezően elintézett rendelésekhez viszonyítva lassabban emelkedik, mint az összendelésekhez viszonyítva. Ezt teljesen magyarázza az, hogy az összendelések számának csökkenésével (1924/5

Ezek a számok is épúgy, mint a gyarapodáshoz viszonyított regieköltségek százalékszámai, csak az aránylagos regieköltségek névleges emelkedését jelzik, szóval csak áttekinthetőségükkel különböznek az abszolút számoktól. Olyan viszonyszámokat, melyek az üzemi effektivitás változásait is mutatják, csak akkor kaphatnánk, ha ki tudnók küszöbölni adatainkból a drágulást. Miután azonban az egyéb dologi kiadások összetételét nem ismerjük, azt sem állapíthatjuk meg, hogy az emelkedésből mennyi esik az itt szereplő dolgok drágulására és mennyi a regieköltségek tényleges emelkedésére. Ha azonban a nyert számokat a vásárolt bibliográfiai egység árnövekedését százalékokban kifejező számok mellé állítjuk (ld: 34. oldal), akkor legalább annyit látunk, hogy a dologi regie költségeinek az emelkedése nagyobb, mint a beszerzése, — tehát a beszerzéshez viszonyítva a regieköltségek ténylegesen is emelkedtek, az üzemi effektivitás csökkent. Különösen erős ez a divergencia az infláció utáni első évben, — azóta viszont a két irányvonal fokozatos közeledést mutat.

Körülbelül ugyanez a végeredmény a regie személyi oldalá illetőleg is, de miután a személyzet létszámával operálhatunk, itt már a teljesítményt, a regie effektivitását illetőleg abszolút eredményeket kapunk. A 10 könyvtár összes alkalmazottainak száma:¹

	Tudományos sze- mélyzet	Tudományos se- géd és kezelő sze- mélyzet	Összesen
1909	84	94	178
1911	91	110	201
1913	91	134	225
1924	91	150	241
1925	92	151	243
1926	89	153	242
1927	89	156	245

és 1925/6) a kedvező elintézkések százaléka rohamosan nő s így ezeknek az aránylagos regieköltsége csökken az összrendeléseikéihez viszonyítva.

¹ A JAHRBUCH alapján összeállítva. A tudományos személyzetbe az asszisztenseket még beleszámítottuk; a kezelőszemélyzetbe minden állandó alkalmazottat: viszont a volontaireket egyáltalában nem vettük figyelembe. Csekély hibaforrást okozhatnak a hosszabb szabadságolások és az áthelyezés jellegével

Az infláció utáni 4 év tehát majdnem változatlan állapotokat mutat, a tisztviselői létszám leépítésének egyébként általános tendenciája a könyvtáraknál inkább csak a létszámemelést sürgető kívánságok mellőzésében nyilvánult. Ha már most ezeknek az éveknek az állapotait összehasonlítjuk az utolsó békeévével, akkor azt látjuk, hogy a személyzet létszáma 8—9⁰/₀-kal emelkedett, míg az összegyarapodás és az igénybevétel jelentékeny mértékben csökkent. Nem lenne azonban helyes, csak az utolsó békeévet venni figyelembe, mert a könyvtári budgeteknek az utolsó négy békeévben bekövetkezett erős emelkedését — ami a gyarapodásnak s egyúttal az igénybevételnek jelentékeny emelkedését vonta maga után, — a személyzeti létszám emelkedése csak lassan követte. Ezért kell visszszamennünk a könyvtári díj bevezetése előtti utolsó évre, 1909-re. Ezt az évet véve alapul, az összegyarapodás, az igénybevétel és a tisztviselői létszám százalékos változásait a következőkben állíthatjuk egymás mellé:

	Összgyarapodás	Összes rendelések	Személyzeti létszám
1909/10	100	100	100
1911/12	119'9	115'1	112'9
1913/14	139'6	133'4	126'4
1924/25	124'5	103'2	135'4
1926/27	127'1	118'4	136'0

Tehát míg az utolsó békeévekben a személyzet létszámának az emelkedése jelentékenyen elmaradt az összegyarapodás és az igénybevétel emelkedése mögött, — az infláció után már jelentékenyen túlszárnyalja ezeket. Vagyis az eredmény ugyanaz, mint amit a regie dologi oldalán tapasztaltunk: a teljesítmény, az üzemi hatékonyság csökkent, de az infláció óta ismét állandóan emelkedik, — az összegyarapodás és az igénybevétel növekedése következtében, — és így lassan közeledik a békenívó felé.

DOMANOVSZKY ÁKOS.

bíró beosztások egy másik könyvtárhoz, amikor az áthelyezett esetleg két helyen szerepel.

III. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak gyarapodásának tagozódása a megszerzés módjai szerint (bibliográfiai egységekben és az összgyarapodás százalékában).

	Vétel		Csere		Kötelespél- dány		Ajándék		Összesen darab
	darab	‰	darab	‰	darab	‰	darab	‰	
<i>1913/14.</i>									
Berlin... ---	8,124	26'5	14,807	48'2	5,377	17'6	2,360	7'7	30,668
Bonn ... ---	9,793	38'6	10,928	43'1	1,941	7'7	2,689	10'6	25,351
Breslau ...	6,814	26'5	13,436	52'3	1,797	7'0	3,625	14'2	25,672
Göttingen	7,298	31'1	10,361	44,1	1,361	5'9	4,465	18'9	23,485
Greifswald	5,428	39'1	6,253	45'1	474	3'4	1,723	12'4	13,878
Halle ... ---	3,367	16'9	13,198	66'5	1,456	7'3	1,837	9'3	19,858
Kiel ... ---	5,296	31'8	9,598	57'5	612	3'7	1,175	7'0	16,681
Königsberg	5,565	25'5	12,950	58'3	1,078	4'9	2,620	11'3	22,213
Marburg ...	4,574	21'7	12,536	59'4	564	2'7	3,413	16'2	21,087
Münster ...	6,598	34'8	8,598	45'3	1,046	10'3	1,828	9'6	18,970
<i>1924/25.</i>									
Berlin... ---	6,194	28'2	6,734	30'7	7,417	33'7	1,623	7'4	21,968
Bonn ... ---	6,819	47'2	5,347	33'5	514	3'2	3,293	20'6	15,973
Breslau ...	8,713	52'0	3,825	22'8	1,249	7'5	2,956	17'7	16,743
Göttingen	6,431	32'6	7,913	40'1	845	4'3	4,549	23'0	19,738
Greifswald	5,656	33'1	7,840	45'9	660	3'9	2,925	17'1	17,082
Halle ... ---	7,144	43'2	5,167	31'3	1.150	6'9	3,071	18'6	16,532
Kiel ... ---	8,714	71'0	250	2'0	341	2'8	2,972	24'2	12,277
Königsberg	6,974	14'6	6,062	12'7	1,108	2'3	33,639	70'4	47,783
Marburg ...	3,944	29'2	5,374	39'7	563	4'2	3,642	26'9	13,523
Münster ...	5,156	40'9	4,929	39'1	956	7'5	1,576	12'5	12,617
<i>1925/26.</i>									
Berlin... ---	6,385	26'3	6,692	27'5	7,571	31'2	3,667	15'0	24,315
Bonn ... ---	6,238	37'6	4,574	27'6	908	5'4	4,882	29'4	16,602
Breslau ...	6,645	50'1	345	2'6	1,372	10'3	4,891	37'0	13,253
Göttingen	6,914	33'3	6,985	33'6	1,058	5'1	5,812	28'0	20,769
Greifswald	4,987	24'6	9,321	45'9	936	4'7	5,038	24'8	20,282
Halle ... ---	5,228	33'0	5,282	33'2	1,436	9'1	3,953	24'7	15,899
Kiel ... ---	5,667	44'6	276	2'2	651	5'1	6,123	48'1	12,717
Königsberg	8,524	16'3	5,499	10'5	606	1'2	37,531	72'0	52,160
Marburg ...	5,700	33'4	4,837	28'4	498	2'9	6,018	35'4	17,053
Münster ...	4,795	33'8	5,296	37'3	1,086	7'7	3,009	21'2	14,186
<i>1926/27.</i>									
Berlin... ---	8,035	28'8	8,527	30'6	7,485	26'9	3,814	13'7	27,861
Bonn ... ---	5,101	33'3	3,931	25'7	820	5'4	5,432	35'6	15,284
Breslau ...	7,743	36'2	5,129	24'0	1,485	6'9	7,054	32'9	21,411
Göttingen	6,489	34'3	5,126	26'9	1,105	5'8	6,303	33'0	19,023
Greifswald	4,053	32'8	3,652	29'6	1,068	8'7	3,523	28'9	12,296
Halle ... ---	5,631	34'7	5,477	39'9	2,092	6'8	3,020	18'6	16,220
Kiel ... ---	6,940	28'7	5,545	22'9	484	2'0	11,205	46'4	24,174
Königsberg	26,339	61'6	7,065	16'5	556	1'2	8,779	20'7	42,739
Marburg ...	4,803	30'0	5,412	33'9	617	3'8	5,155	32'3	15,987
Münster ...	4,638	32'4	6,044	34'7	2,206	12'7	4,532	20'2	17,420

IV. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak «egyéb dologi kiadásai» (márkában és az összkiadások százalékában.)

Év:	1913/14.		1924/25.		1925/26.		1926/27.	
	M	0/0	M	0/0	M	0/0	M	0/0
Berlin... ..	13,298	15'1	14,659	14'2	13,686	11'1	15,175	10'8
Bonn	8,546	10'0	7,456	8'9	11,424	10'4	16,997	14'3
Breslau	12,887	14'0	14,114	11'7	17,813	14'1	10,507	7'1
Göttingen	11,710	11'9	26,725	19'9	25,200	16'7	29,051	17'4
Greifswald	8,199	11'6	7,870	11'7	7,282	10'9	7,363	9'7
Halle	6,164	10'3	6,090	8'9	7,246	8'4	7,442	8'7
Kiel	9,520	13'1	11,862	15'7	13,123	13'6	16,347	14'4
Königsberg	7,646	10'1	12,542	15'7	15,792	16'0	20,631	18'5
Marburg	7,352	10'5	8,144	14'2	7,490	8'2	6,412	7'0
Münster	3,756	5'2	15,104	15'2	9,842	12'0	12,874	13'2

V. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak könyvvásárlási kiadásainak tagozódása a vásárolt művek könyvtári jellege szerint (márkában és az összes könyvvásárlási kiadások százalékában).¹

	Egyes művekre		Folytatásos művekre		Folyóiratokra		Összes könyvvásárlási kiadások
	M	%	M	%	M	%	
1924/25.							
Berlin	13,706	19'2	18,120	25'4	30,825	43'2	71,354
Bonn	17,697	29'6	15,806	26'5	14,927	25'0	59,717
Breslau	32,521	33'4	22,566	23'2	28,344	29'1	97,451
Göttingen ...	25,498	26'2	14,386	14'8	48,012	49'4	97,183
Greifswald ...	24,058	46'0	5,946	11'4	15,112	28'9	52,291
Halle	13,507	25'2	10,414	19'5	14,995	27'9	53,573
Kiel... ..	26,479	47'6	4,316	7'8	14,326	25'8	55,579
Königsberg...	19,233	33'5	12,257	21'4	13,551	23'6	57,349
Marburg	17,635	39'9	8,287	18'5	12,554	28'5	44,134
Münster	21,863	31'9	13,142	19'2	25,361	37'1	68,383
1925/26.							
Berlin	17,349	20'7	15,676	18'7	40,196	48'1	83,633
Bonn	24,674	33'2	19,068	25'6	20,247	27'2	74,422
Breslau	24,780	29'8	20,354	24'5	23,158	27'9	83,038
Göttingen ...	27,706	26'5	15,707	15'0	51,356	49'1	104,648
Greifswald ...	18,392	38'1	7,497	15'5	17,787	36'8	48,284
Halle	15,482	24'3	15,542	24'3	19,501	30'6	60,400
Kiel... ..	20,835	33'2	8,314	13'2	20,955	33'4	62,756
Königsberg...	19,610	30'2	11,906	18'3	14,737	22'7	65,030
Marburg	29,185	42'4	13,824	20'1	17,873	26'0	68,783
Münster	22,199	37'0	13,832	23'1	19,830	33'1	59,991
1926/27.							
Berlin	16,883	18'2	15,673	16'9	39,630	42'8	92,618
Bonn	21,486	29'8	20,747	28'8	22,916	31'8	72,057
Breslau	20,499	18'3	27,096	24'2	39,780	35'5	111,926
Göttingen ...	21,207	18'3	15,925	13'7	56,160	48'5	115,742
Greifswald ...	16,590	30'5	12,778	23'5	22,097	42'5	54,272
Halle	13,570	22'2	19,637	32'2	18,628	30'6	60,967
Kiel... ..	19,547	25'2	13,392	17'2	35,194	45'3	77,618
Königsberg...	18,947	27'6	17,798	25'9	22,915	33'3	68,707
Marburg	21,437	32'4	17,927	27'1	21,281	32'1	66,203
Münster	16,390	25'3	20,566	31'7	25,692	39'6	64,839

¹ Az összegezésnél mutatkozó hiány az antiquár úton beszerzett munkákra esik, melyekre vonatkozólag a statisztika nem mutatja ki a fenti tagozódást.

VI. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak egész gyarapodásának egy egységére átlagban eső «egyéb dologi kiadás» (márkában).

	1913/14.	1924/25.	1925/26.	1926/27.
Berlin	2'87	4'68	5'06	5'04
Bonn	3'36	5'26	6'57	7'53
Breslau	3'57	7'17	9'55	6'96
Göttingen	4'17	6'80	7'28	8'77
Greifswald	5'11	3'95	3'27	6'13
Halle	3'02	4'14	5'44	5'27
Kiel	4'37	6'14	7'59	4'69
Königsberg	3'41	1'67	1'89	2'59
Marburg	3'31	4'23	5'37	5'69
Münster	3'83	7'88	5'77	5'59

VII. tábla.

A porosz egyetemi könyvtáraknál leadott, illetőleg kedvezően elintézett rendelések száma és a 100 rendelésre eső «egyéb dologi kiadás» (márkában).

	A leadott összes ren- delések száma	A kedvezően elintézett ren- delések száma	100 leadott rendelésre esik «egyéb dologi kiadás» M	100 kedvezően elintézett ren- delésre esik «egyéb dologi kiadás» M
<i>1913/14.</i>				
Berlin	153,791	102,819	57'2	85'6
Bonn... ..	152,986	99,722	55'7	85'4
Breslau	130,539	83,950	70'3	109'3
Göttingen	123,464	81,088	79'4	120'8
Greifswald	75,925	49,687	93'4	142'6
Halle... ..	91,681	69,692	65'5	86'2
Kiel	41,652	27,591	175'1	264'5
Königsberg	65,549	43,742	115'5	173'1
Marburg... ..	78,915	47,747	88'6	146'4
Münster	102,712	51,523	70'7	140'8
<i>1924/25.</i>				
Berlin	118,563	81,026	86'8	126'9
Bonn... ..	78,366	58,931	107'3	142'7
Breslau	98,358	64,652	122'2	186'0
Göttingen	153,023	119,159	87'7	112'6
Greifswald	47,971	36,743	140'5	183'4
Halle... ..	62,067	50,818	110'2	134'6
Kiel	29,667	20,469	253'9	368'0
Königsberg	84,206	71,238	94'6	111'8
Marburg	53,680	42,807	106'6	133'8
Münster	60,965	37,247	163'0	266'8
<i>1925/26.</i>				
Berlin	119,637	75,745	102'8	150'5
Bonn	97,705	74,244	112'5	146'1
Breslau	100,348	61,875	126'2	204'5
Göttingen	122,151	88,152	123'8	171'9
Greifswald	54,527	42,241	121'7	157'0
Halle... ..	67,953	55,079	127'3	157'0
Kiel	35,971	24,710	268'2	390'4
Königsberg	94,881	82,302	104'2	120'2
Marburg... ..	52,883	39,255	173'2	233'4
Münster	67,375	40,447	121'6	202'7
<i>1926/27.</i>				
Berlin	142,567	88,031	98'6	159'5
Bonn... ..	120,498	88,315	96'4	130'3
Breslau	117,466	70,786	126'8	210'3
Göttingen	128,223	88,022	130'1	188'6
Greifswald	51,122	35,452	148'1	214'6
Halle... ..	63,018	47,578	135'7	179'7
Kiel	40,917	26,254	277'3	431'9
Königsberg	102,554	87,568	108'2	126'7
Marburg	64,713	46,168	140'7	197'3
Münster	71,830	33,866	135'6	286'9

A HAZAI HIRLAP- ÉS FOLYÓIRAT-IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Harc a Magyar Kurir megindítása körül.

Magyarnyelvű ujság kiadására tudvalevőleg először 1779 november 19-én kapott PATZKÓ Ferenc pozsonyi nyomdász engedélyt s egyben kizárólagos privilégiumot¹ tíz esztendőre. Ennek értelmében, ha másvalaki próbált volna addig magyarnyelvű ujságot kiadni vagy külföldről behozni, a példányok elkobzásán kívül 10 aranymárka pénzbüntetést szenvedett volna. A Magyar Hírmondó 1786 első felében jutott el népszerűsége tetőpontjára 449 olvasóval, de már ez év tavaszán oly támadás kezdődött a kizárólagos privilegium ellen, mely végkép megingatta az első magyar hirlap állását. TÁLLYAI Dániel és SZATSVAY Sándor július 1-ére új magyar hirlap megindítását készítették elő s felszólították a Magyar Hírmondó olvasóit, hogy a második félévre az új lapra, a Magyar Kurirra fizessenek elő. Új német ujságot is hirdetett TÁLLYAI Pressburger Merkur címen, s nagy kiadóhivatalt is akart szervezni. Ezért a Magyar Hírmondó és a Pressburger Zeitung kiadói, PATZKÓ és LANDERER minden erejükkel igyekeztek az összes hatóságoknál meggátolni az új terveket.² Az ügy aktái érdekes adatokat tartalmaznak a pozsonyi ujságok addigi kiadására és szerkesztésére vonatkozólag is.

Különösen érdekes és részben titokzatos TÁLLYAI szerepe az

¹ MÁRIA TERÉZIA szabadalomlevelének hiteles másolatát csatolta PATZKÓ 1786 május 11-i kérvényéhez (Helytartótanács 21119. sz. 55. Rev. liter. No 1.), a szabadalmat kérő folyamodvánnyal együtt megvan a 32204/1786. Helyt. sz. akta mellett is.

² Általánosságban ismertette a két fél erőködését FERENCZY József (A magyar hirlapirodalom tört. 35—38. l.).

ügyben s a pozsonyi újságok írásában és kiadásában. A közös kérvényeken az ő neve állott elől, de a legtöbb kérvényt és nyilatkozatot csak ő írta alá, s mivel majdnem mindenben ő intézkedett, ellenfelei és a hatóságok is többnyire csak vele foglalkoztak s végül az utolsó elutasító döntés is csak őt emlegette. SZATSVAY akkor már nem is szerepelt az ügyben, hanem Bécsben külön engedély nélkül már meg is indította a maga Magyar Kurirját. A küzdelem megindulásakor SZATSVAY volt a Magyar Hirmondó szerkesztője. Nevének kezdőbetűi 1784 szeptember 25-én szerepeltek először a lap alján s ott voltak még öt nappal PATZKÓ első tiltakozó folyamódványának kelte előtt is. TÁLLYAI ellenben több ízben úgy tünteti föl, mintha ő lett volna a szerkesztő. Különös módon azonosítja magát társával: június 9-én a pozsonyi tanácshoz benyújtott kérvényében hivatkozik rá, hogy 1784 július elsején kétéves szerződést kötött PATZKÓVAL s minthogy az most lejár, új lapban többet és jobbat akar adni, mint PATZKÓ szolgálatában adhatott. PATZKÓ június 24-iki válaszában cáfolja TÁLLYAI állítását. Mindenki tudja, hogy SZATSVAY írta a lapot s TÁLLYAI magyar újság írásával «ausser denen Attressen» sohasem foglalkozott.¹ Ebből is világos azonban, hogy TÁLLYAINAK is volt része a Magyar Hirmondó munkájában s még inkább abból, hogy PATZKÓ július 7-iki kérvényében hálátlanságát is emlegeti, hogy saját volt kenyéradóját akarja megkárosítani.² Úgy látszik, segédszerkesztő vagy corrector-féle volt SZATSVAY mellett, mint utóbb Bécsben UNGI Pál³ s a kiadóhivatali munkát is végezhette. A Pressburger Zeitungot ellenben — LANDERER nyilatkozata szerint is — 1783-tól 1786 júniusáig egészen ő írta s ezért 200 forintot kapott évenként; LANDERER is panaszkodik,⁴ hogy noha mint szegény diákot ő karolta föl, hálátlanul kárt akar neki okozni. Nem egészen világos TÁLLYAI szerepe a pozsonyi tót újság kiadásában. A Presspurské Nowinyt 1783-ban indította meg WEBER könyvnyomtatónál, de az *Annalen der Literatur* «Über slavische Literatur

¹ Orsz. ltár. Helyt. 27269. 77 Rev. libr. No. 1.

² U. ott. 85. Rev. libr. No. 1.

³ L. Magyar Músa. 1788. XVII. sz. és Orsz. ltár. Kanc. 1787. 10137. sz.

⁴ Orsz. ltár. Kanc. 1786. 9348. Helyt. 45262. 115. Rev. libr. No. 1.

in Ungarn» című cikke¹ szerint eleinte LESZKA István ev. kántor, majd WISKIDENSZKY János írta, ő pedig kiadója volt; SZINNYEI szerint (Vasárn. Ujság, 1862. 34. sz.) 1785-ben vette át a szerkesztést Viszkidenszky János, tőle pedig 1786 elején Kromp István; a három szerkesztő egymást váltotta föl a kántortanítóságban is; a lap számainak végén is az áll: nákladem Danijele TALLYAIHO s az 1786. június 14-iki számban tudósítást az újságok megindításáról mint «Nakladatel Slowenských Nowin» írja alá.² Míg LANDERER és PATZKÓ az év közepén megzakították TALLYAIval kapcsolatukat, a tót lapot tovább is «kiadta» 1787 június végéig.³ Úgy látszik, az új vállalatokat is inkább vezetni szerette volna, mint a lapokat írni. Közös kiadóhivatalt akart szervezni a magyar, német és tót lapok számára. A hazai lapok direktorának nevezte magát; ez ellen a cím ellen PATZKÓ a városi tanácshoz és a helytartótanácshoz benyújtott kérvényeiben, LANDERER pedig a Pressburger Zeitung 53. számában tiltakozott.

A magyszabású új tervekről először is PATZKÓ tiltakozásából értesültek a hatóságok. Május 11-én kérte a helytartótanáctól, hogy védje meg privilégiumát, de nem bízván az eredményben, egyidejűleg Bécsbe is felségfolyamodványt küldött.⁴ Tudomása szerint TALLYAI és SZATSVAY máris folyamodtak engedélyért a helytartótanácshoz, hogy a Magyar Hirmondót ezentúl ők adhassák ki Budán. Értesülése több pontban téves; a folyamodás akkor még nem is történt meg, nem is a régi újságot akarták átvenni s nem is Budán, hanem Pozsonyban akarták az új lapot is kiadni. A helytartótanácsot később külön fel kellett világosítani a tévedésről. PATZKÓ hivatkozik privilégiumára s hogy ő feltalálója (Erfinder) is a magyar újságnak. A ráértételeknek mindig becsülettel megfelelt s az aerariumnak minden előfizető után évenként 2, 1784 óta 4 forint

¹ 1802. 49. sz.

² Midőn a helytartótanácshoz fogalmazói állásért folyamodik, újságírói érdemeire hivatkozván, a tót újságot nem említi. «Vom Jahre 1782 bis 1785 (!) hat Bittsteller sowohl die deutschen Pressburger als auch die Nazional Zeitungen mit dem Bewusstseyn sein Scherflein dem gemeinen Wohl beygetragen zu haben, verfasst». Orsz. ltár. Helyt. 1789. 12674. Ugyanígy Kanc. 26655.

³ Orsz. ltár. Helyt. 25217/1788. sz. Eddig csak 1786 végéig tudtak róla.

⁴ Orsz. ltár. Helyt. 21119. 55. Rev. libr. No. 1. Kanc. 5431.

haszna volt. Ő maga eleinte semmit nem nyert a lapon; méltánytalan volna tehát, hogy most, mikor már 440 fölé emelkedett az előfizetők száma (előző évben 300 volt), TÁLLYAI elvehesse kenyerét. A helytartótanács május 16-án a pozsonyi tanácsot felszólítja, vizsgálja meg, megerősítette-e JÓZSEF is a privilégiumot, de egyúttal arra is, hogy közölje TÁLLYAIVAL a hirlapkiadásra vonatkozó rendelkezéseket, melyekről az instructiót kért¹ s utasítsa a tervezett budai hirlap-comtoir részletes tervének beküldésére. TÁLLYAI június 9-én a pozsonyi tanács támogatását kéri s e folyamodásában fejti ki a kiadóhivatal tervét is: Protocollumot akar vezetetni minden hírről, árverés-hirdetésről, hivatalos közlésről, hogy az érdeklődőknek bármikor kiszolgáltathassák a keresett hírt tartalmazó számot; ezért mindhárom hazai újságnak (Magyar Kurir, Pressb. Merkur, Presp. Nowiny) számaikat őriznék s pontos indexet vezetnének róluk. A kiadóhivatal alkalmazottai dolgoznák fel a kijelölt híryanagot az újságok számára, ő revideálná s aztán küldené a cenzorhoz. Levelezésükkel a magyar árúk külföldi terjesztéséhez is hozzájárulnának. Az irodalom terjesztését is céljának tekinti: könyveket hirdetni, bizományba is elfogadna, keresné a módot értékes beküldött kéziratok kiadására. A lapok elkészítésében s expedálásában nagyobb rendet tenne lehetővé a comtoir, mivel minden együtt volna itt. Nem Budán, hanem Pozsonyban szeretné felállítani, mivel közelebb van Bécshez s mivel ott a postát nem terheli annyi más, mint a hivatalok új székhelyén. Újságjai számára is nehéz volna másutt elég előfizetőt szerezni, mert az eddigi újságolvasók pozsonyi lapokhoz szoktak. PATZKÓ tiltakozását jogtalanának mondja: JÓZSEF minden kizárólagos privilégiumot eltörölt; az sem igaz, hogy az első években ne lett volna haszna, hiszen RÁR 1000 forintot kapott,² pedig a szerződés kiadó és író részére egyenlő részesedést állapított meg. Ő tette aztán a lapot még jövedelmezőbbé; két év előtt csak 196 előfizetője volt, most 449. PATZKÓNAK egyébként három háza is van s virágzó könyvnyomdája és könyvesboltja, tehát kenyerét az új lap nem vehetné

¹ TÁLLYAINAK ezt az első kérvényét visszaküldték. Az elintézés Helyt. 20845. 56. Rev. libr. No. 1. alatt.

² SZINNYEI (Magyar Írók. XI. 585.) 600 forintos évi fizetéséről tud.

el. — A tanács június 14-én PATZKÓnak kiadta TÁLLYAI kérését azzal az utasítással, hogy legkésőbb hétfőig — propter periculum morae — tegye meg észrevételeit, de PATZKÓ csak 24-én válaszolt. Tiltakozik TÁLLYAI jogtalan címhasználatára ellen; különben sem az ő érdeme az előfizetők szaporodása, hiszen az újdonságnak mindig kevesebb a fogyasztója. Privilégiuma nem avult el; 1780 január 10-én kihirdették s a lap minden számán jelzi; nem tehetné, ha visszavonták volna. Különösnek találja, hogy a nemességére büszke TÁLLYAI új-ágkiadó akar lenni, Tehetségének nem sok jelét adta még, hisz épen csak az iskolát hagyta el, de ha csakugyan tehetséget érez magában, próbálja meg méltóbb téren. «Einen blossen Übersetzer, und Copisten machen zu wollen, ist stracks seinem vorgegebenen, erhaltenen Charakter zuwider» — teszi hozzá. A tanács ezek alapján adta meg a helytartótanácsnak a kért felvilágosítást, de az július 4-én PATZKÓ első kérvényének s a privilégiumnak eredeti szövegében való beküldését kérte még. Most már elrendelte azonban azt is, hogy TÁLLYAIT mindenesetre akadályozzák meg, ha új lapjait engedély nélkül terjeszteni akarná.¹ E tilalom azonban már elkészt. Július 1-én megjelent a Kurir is, a Merkur is. A tiltó rendelkezést a pozsonyi tanács későn foganatosította, noha már június 24-én is gyorsított úton intést küldött hozzá a helytartótanács.

Közben ugyanis két folyamodvány is sürgette az ügy elintézését. Június 3-án SZATSVAY kért védelmet PATZKÓ ellen, ki nem is tud magyarul, mégis gátolja az új hirlap megindításában. JÓZSEF eltörölte az összes újságprivilégiumokat, még a hivatalos bécsi újságét is, a kincstárnak pedig csak haszna lehet, ha több az újság. Nem PATZKÓ kenyerét akarják elvenni, hanem új címen új olvasók számára írnak lapot. Hivatkozik arra, hogy két éve² foglalkozván a magyar újságírással, nagy levelezése van mindkét magyar hazában, s hogy nyelvtudása is alkalmassá teszi a magyar újságírás fejlesztésére.³ Június 20-án TÁLLYAI panaszolta, hogy a város és a posta

¹ Orsz. ltár. Helyt. 27,269. 78. Rev. libr. No. 1.

² Abból, hogy TÁLLYAI 1784 július 1-től számító szerződést említ, valószínű, hogy SZATSVAY ekkor vette át a Magyar Hírmondó szerkesztését.

³ Helyt. 24,401. 66. Rev. libr. No. 1.

akadályozza munkájában, pedig már tudósítást is küldtek szét, hogy július 1-től jobb német lapot és új kettős magyar újságot (Magyar Kurir és Magyar Músa) fognak kiadni. A nyomdászoknak nincs okuk tiltakozni, hiszen nem újságírók, ők meg úgyis csak nyomdászokkal nyomathatják a maguk lapjait. Monopoliум szellemi téren lehetetlenség, az uralkodó gondolkodásával pedig teljesen ellentétes. Jobbat akar adni az eddigénél, mert nem nyereségért, hanem a haza becsületéért dolgozik. Kéri, utasítsák a várost, hogy sürgősen cenzurázza az első számot, mert az előfizetést kihirdette s már föl is vett pénzt. Együttal panaszt tesz PATZKÓ ellen, ki a június 3-iki Hírmondóban az ő becsületüket és hitelüket sértő tudósítást tett közzé.¹ A helytartótanács június 24-én megsürgetvén a pozsonyi tanács jelentését, kijelenti, hogy TÁLLYAI-nak a hirdetés közzétételéhez sem volt joga s így azt is csak a privilégium ügyének tisztázása után dönthetik el, nem volt-e PATZKÓ-nak igaza. (Helyt. 27,005. 75. Rev. libr. No. 1.)

A pozsonyi tanács nem tudta már megakadályozni a július 1-i számok kiadását, de mivel TÁLLYAI-t nemessége védte, WEBER Simon Péter könyvnyomtatót megtorlásul július 3-án reggel 9 órától másnap este 6-ig börtönben tartotta. WEBER július 7-én panaszt tett a helytartótanácsnál a város ellen. Elmondja benne, hogy a lapok hirdetését annak idején TÁLLYAI rábeszélésére nyomta, ki azt mondta, hogy már NITZKY-vel is beszélt az ügyben. Annál kevésbbé kételkedhetett, mert TÁLLYAI-val külön rendeletben közölték az újságokra vonatkozó szabályokat. PATZKÓ és LANDERER célzatosan halasztották a várostól kért felvilágosítás megadását, hogy az új félév elejére ne jöhessen meg az engedély. Őt figyelmeztette ugyan a városbíró, hogy engedély nélkül ne merje nyomni az újságokat, de TÁLLYAI-t bízatta, hogy hozzon Bécsből engedélyt. TÁLLYAI maga szerezte meg Bécsben a cenzorok aláírását. A városbíró még sem engedte meg a kiadást, de HORVÁTH professor, a pozsonyi irodalmi revizor biztatására elkészítette a lapot, csak a közönség javát s az író becsületét szolgálván, hiszen ha aztán betiltják, ő a nyomás költségét is

¹ L. Figyelő XI. 1881.

elveszíti. PENZ tanácsos a városbíró, polgármester és kapitány távollétében önkényesen tartóztatta le egy csak akkor érkezett rendelet megszegése címén s másnap este is csak az alispán közbenjárására bocsátották szabadon; házkutatás is volt nála s mindent a legdurvább, megszegyenítő módon végeztek. Így még nem bántak szerinte könyvnyomtatóval: az uralkodó rendelkezései értelmében, ha cenzura nélkül nyomott volna, akkor is csak pénzbüntetést róhattak volna ki rá. A pártoskodást azzal magyarázza, hogy PENZ naponként LANDERERNél étkezik; mikor ő három év előtt Pozsonyba jött, már akkor is nyomdaja engedélyezése ellen kardoskodott.¹ PATZKÓ is július 7-én panaszolta el a helytartótanácsnak a Magyar Kurir megjelenését; TÁLLYAI az illetékes hatóságokat szándékosan kerülte meg a cenzuránál. Azzal is megvádolja, hogy csalást követett el, az ő újságja előfizetőinek a postán őrzött borítékaiba csempészvén a maga laphirdetését.² LANDERERnek a városi tanácshoz intézett panaszában ugyanez a vád van a Merkur hirdetésének szétküldésére vonatkozóan. A helytartótanácsnál LANDERER még TÁLLYAINál is inkább vádolja a városbíró; szerinte ennek mulasztása miatt nem hirdették ki idejében az elsején délelőtt megérkezett rendeletet, noha rajta állott, hogy sürgőssége miatt «stante consilio» expediálták.³ A pozsonyi tanács július 9-én tett jelentést a korábbi rendeletek végrehajtásáról, csatolván ülései jegyzőkönyve az ügyre vonatkozó részeinek kivonatát: TÁLLYAIT figyelmeztették, PATZKÓt kényszerítették, hogy tudósítását érdemben változatlanul, de sértő kifejezések nélkül még egyszer közölje. A postát felszólították, hogy az új lapokat ne küldje szét s a beérkező előfizetéseket egészben tartsa vissza. Az első szám megmaradt példányait elkobozták. A legtöbb intézkedés LANDERER és PATZKÓ kérésére történt; az ő panaszukra intették meg újra TÁLLYAIT s csukták le WEBERT a lap kiadása után.⁴ A helytartótanács e jelentést s az összes panaszokat július 18-án tárgyalta. A várostól az újabb eseményekről ismét részletes jelentést s a pana-

¹ Helyt. 28,880. 81. Rev. libr. No. 1.

² Helyt. 85. Rev. libr. No. 1.

³ Helyt. 29,810. 86. Rev. libr. No. 1.

⁴ Helyt. 29,839. 89. Rev. libr. No. 1.

szokra választ kért és újra megsürgette a PATZKÓ-féle szabadalomlevelet. A pozsonyi főigazgatót felszólította, dorgálja meg HORVÁTHOT, amiért a politikai cenzor dolgába avatkozott. Ugyanekkor ideiglenes jelentést küldött a királyhoz az ügy állásáról és WEBER panaszáról.¹

TÁLLYAI közben ismét sürgette már becsülete érdekében az elintézést, majd július 24-én SZATSVAYVAL együtt («Daniel TALLYAI und Alexander SZATSVAY Zeitungsschreiber zu Pressburg») a királyhoz fordult. Bécsben kelt kérvényükben ismétlik érveiket a monopólium ellen; az csak annyiban lehet jogos, hogy utánnyomás tilos. Úgy érzik, hogy a felvilágosítás munkájában hivatásuk van s az előfizetők jelentkezése is bizonyítja, hogy a közönség jobbat vár az eddiginél. Adjon a régi kiadó jobbat, akkor nem fog károsodni. Az államügyekről való tudósítás és a nyelvművelés célján kívül külön kiemelik, hogy a Magyar Műsában a német irodalom ismertetésével és szellemének terjesztésével is akarnak foglalkozni s egyik főcéljuk fölkelteni annak szeretetét («die Liebe zur deutschen Lektur») — az uralkodó törekvéseinek megfelelően. Ha jó hazai lapok lesznek, a külföldi lapok behozatala s az előfizetési pénzeknek külföldre való özönlése is meg fog szűnni.²

E kérvényre is hivatkozva sürgette meg újra a kancellária a helytartótanács végleges javaslatát július 31-én. Ez most már augusztus 8-án meg is történt. A pozsonyi tanács ugyanis július 26-i kelettel megküldte a kért iratokat.³ Ugyanekkor válaszolt WEBER panaszára is, kijelentvén, hogy elfogatása nem egy tanácsos önkénykedése volt. Erre a helytartótanács a jövőre bölcs mérsékletre inti a tanácsot.⁴ A királynak javasolja, utasítsa vissza TÁLLYAI kérését. A sajtószabadság elrendelése folytán meg nem újított privilégium nem állhat ugyan az engedély útjában, bár a helytartótanács azt hiszi, hogy ha több újság jelennék meg egy nyelven, egyik sem állhatna fönns ez a kultúra kárára lenne. TÁLLYAI személye azonban

¹ Helyt. 28,880.

² Orsz. Itár. Kanc. 8331.

³ Helyt. 32204. 99. Rev. libr. No 1.

⁴ Helyt. 32217. 97. Rev. libr. No 1.

semmiképen sem kívánatos: eddig is sokszor kellett meginteni bántó hírek közlése miatt, a pozsonyi tanács is sokat panaszkodott engedtlensége miatt.¹ TÁLLYAI személye csakugyan kedvezőtlen színben állhatott a helytartótanács előtt. Folytonosan figyelmeztetni kellett hamis hírek visszavonására s arra, hogy nem szabad a kormányzás várható intézkedéseiről írnia a helytartótanács engedélye nélkül, nehogy az alattvalók lelkét izgassa. A német újság egyik hírével különösen nagy felzúdulást is keltett. 1786 január 28-án írt az általános contributio közeli elrendeléséről. A pozsonyi tanács e szám beküldésekor panaszkodott TÁLLYAIra, hogy a cenzori parancsokat nem fogadja meg, különben is mindig utolsó éjjel hozza a kéziratot, úgyhogy a revíziót nem végezheti a cenzor elég figyelemmel. A helytartótanács február 7-i jelentése kiemeli, mily veszedelmes módon befolyásolhatja ily hír a közhangulatot. Javasolja tehát, rójanak pénzbüntetést TÁLLYAIra, kényszerítsék a közlés visszavonására s ha újra megszegné a rendeleteket, vonják meg tőle az újságírás jogát; esetleg börtönbüntetésre is kellene ítélni. Az országban ekkor már nagy volt az izgalom: több megye követelte az újságíró szigorú megbüntetését, hangoztatván, hogy a hír koholtságáról loyalian megvannak győződve. A kancellária február 16-án utasította a helytartótanácsot, hogy az ítélet meghozatala előtt a cenzor felelősségét is vizsgálja meg. Már a közlést követő számban megjelent a helyreigazítás; tréfás hangon valami munkátlan politikus fejében megfogamzott üres agyrémnnek nyilvánította a tervet. Ezt az udvar természetesen az indiszkréciónál is illetlenebbnek találta s emiatt is szigorú vizsgálatot követelt. A cenzor (WINDISCH) március 8-i nyilatkozatából kiderült, hogy ő maga fogalmazta a helyreigazítást, mihelyt a lap megjelenésekor észrevette, hogy a közlés az éjjel elkerülte figyelmét. Ennek alapján a kancellária az ő felelősségét állapította ugyan meg mindkét esetben, de TÁLLYAI-t is megintette a belügyi hírekre vonatkozó rendelet megszegése miatt.² Ránézve még kellemetlenebb módon végződött éppen az új engedély tárgyalása idején egy másik ügye: 1785 augusztus 6-án mindhárom pozsonyi

¹ Helyt. 32204. 100. Rev. libr. No 1.

² Kanc. 3735. sz.

újságban megjelent egy bántó hír a váci püspökségről; TÁLLYAI makacsul ellene szegült a cenzor felszólításának, hogy vonja vissza, forrását pedig tévesen jelölte meg s beküldését mindenféle ürügyel halasztotta, míg végre a helytartótanács 1786 július 25-én csalárdságáért szigorúan megdorgálta. A tót újság fordításának hetenkénti beküldését is sokáig megtagadta.

A helytartótanács javaslatára a kancellária augusztus 21-én válaszolt.¹ Figyelmét magára vonta a beküldött iratok közt LANDERER panasza a hirdetéseknek az ő borítékaiban való szétküldése miatt. Ennek megvizsgálását is szükségesnek látja a végleges döntés előtt. A helytartótanács szeptember 12-én a pozsonyi tanácshoz és a postához fordult felvilágosításért.² A posta október 16-án jelentette, hogy TÁLLYAI, aki az expediálásról addig is rendelkezett LANDERER és PATZKÓ megbízásából, elkért ugyan egyet minden előfizető borítékjából, de az értesítést nem azokban, hanem portózott levélben küldte szét.³ A tanács jelentését most is többször kellett sürgetni. Közben TÁLLYAI nov. 23-án ismét kérte, hogy legalább újévre megindíthassa lapját; megvallja, hogy túlbuzgóságból vétkezett, de azt hitte, nem követ el bűnt a lap megindításával, hiszen az új rendszer ellensége a monopóliumnak. Az elmaradt hasznon kívül már eddig is 400 forint kára van. Bevádolja LANDERERT, hogy a tanács jelentésének felküldését szándékosan késlelteti, ismét meg akarván gátolni, hogy az engedély újévig megérkezessék. Az előfizetők borítékait csak a nevek és címek kedvéért vitte el, de még mindig nála vannak.⁴ Csak újabb erélyes sürgetésre küldte fel december 15-én jelentését a pozsonyi tanács a postaigazgatóság, TÁLLYAI és LANDERER nyilatkozatával, a késedelmet azzal mentegetvén, hogy LANDERER a pesti vásáron volt s ezért nem tehetette meg észrevételeit TÁLLYAI nyilatkozatára. A helytartótanács e mentséget nem fogadta el, mivel a posta már október 16-án felelt s a pesti vásár novemberben volt. December 27-én szigorúan megdorgálta a pozsonyi

¹ 9348. sz.

² Orsz. ltár. Helyt. 39612. 117. Rev. libr. No 1.

³ Helyt. 45262. 127. Rev. libr. No 1.

⁴ Helyt. 50407. 137. Rev. libr. No 1.

tanácsot folytonos késedelmességéért.¹ Ugyanekkor jelentette Bécsbe is a vizsgálat eredményét. Most már döntött a kancellária: december 30-án elutasította TÁLLYAI kérését.² SZATSVAYRÓL szó sem esett.

De SZATSVAY ekkor már legalább egy hónapja Bécsben dolgozott s már december 2-án — nem pedig, amint emlegetik, csak januárban — onnan indította meg Kurirját. A júliusi szám megjelenése óta tartó nehézségekre vonatkozó verses kérdés és felelet nyitja meg. A Magyar Hirmondó már december 16-án (199. sz.) céloz erre s azzal próbálja elhárítani a konkurrencia veszedelmét, hogy egy debreceni «Tanátsbéli Úr» véleményét idézi: «No, megindult a' Magyar Kurir Bétsből!... Én ugyan nem gondolok olyan rossz hazafit, hogy a' pénzt az Országból ki küldje, holott van hova költenünk». A január 3.-i szám meg így gúnyolódik: «Már egyszer igen nagyot botlott, mikor a világ színe elébe az ujságok mezején kirugtatott; talán nemsokára ki is düll az utból, minthogy az abrakot sokkal drágábban adják más országban». Ezzel is világosan a decemberi beköszöntő versre céloz.³ De PATZKÓ valójában joggal nagyon is félt a bécsi versenytárstól. December 20-án ismét a kancelláriához nyújtott be kérvényt, de az január 5-én azt felelte, hogy a privilégium nem vehető figyelembe s így nincs ok SZATSVAYT a Magyar Kurir kiadásában meggátolni. Ez a minden vizsgálat nélkül meghozott végzés annál feltűnőbb, mivel az ügyet éppen akkor tárgyalták, mikor TÁLLYAI és SZATSVAY korábbi pozsonyi kérését végérvényesen elutasították.⁴

Pedig SZATSVAY nem is kért semmiféle külön engedélyt a bécsi Magyar Kurir megindítására. HERMOLAUS kapucinus, mikor 1787 május 24-én egyházellenes közlései miatt megtiltását kérte a királytól, erre is hivatkozott.⁵ A magyar kancellária a cseh-osztrák kancelláriához fordult június 18-án felvilágosításért, de JÓZSEF közvet-

¹ Helyt. 53978. 146. Rev. libr. No 1.

² Kanc. 14674.

³ «minthogy minden nap nem abrakolhattam... megígért utamban tsak azért mulattam... A jó Paripa is megbotlik, tudjátok» stb. A szám a SZÉCHENYI-könyvtárban is, a RÁDAY-könyvtárban is megvan.

⁴ Kanc. 1787. 19. sz. V. ö. FERENCZY, i, m.

⁵ Kanc. 1787. 7037. sz.

lenül is tudott az ügyről s július 12-én felszólította PÁLFFYt, hogy a jelentést neki küldje meg, mert maga akar intézkedni.¹ Az osztrák kancellár, KOLLOWRATH július 28-án értesítette PÁLFFYt a rendőri vizsgálat eredményéről: SZATSVAY külön engedélyt nem kért, de az előfizetési felhívást december 1-én bemutatta SZEKERES cenzornak s azóta is minden számot cenzori engedéllyel adott ki. A siketnémáknál nyomatja a lapot évi 700 forintért; 370 előfizetője van eddig s a 10 forintnyi díjból 4—4 forintot a kincstár és a posta kap. Az első hirdetés imprimatur-a nincs meg már a nyomdában, mert a Pozsonyba távozott UNGI Pál corrector magával vitte.² E jelentés alapján PÁLFFY javaslatára JÓZSEF a magyar kancelláriára bízta az újság további ellenőrzését, a multa vonatkozólag pedig megelégedett annak elrendelésével, hogy vizsgálják meg, nem mulasztotta-e el SZATSVAY mégis egyes esetekben a cenzura elé való terjesztést.³ Ezzel hallgatólag megadták SZATSVAYnak az engedélyt a lap további kiadására.

2.

A Magyar Merkur. Dayka és Földi elfelejtett verse.

A Magyar Kurir megindulásával a magyar újságírás szülővárosában megbukott. Pozsony akkor már amúgy is elveszítette központi jelentőségét, minthogy a kormány székek 1784-ben Budára költöztek. Érdekes megfigyelni, miként szűnt meg Pozsony vezetőszerepe a röpiratok nyomtatási helyei közt ugyanakkor, mikor a szabadabb szellemű könyvvizsgálat is megkönnyítette a napirenden levő politikai problémáktól fokozott érdeklődés kielégítését. 1780-ban a királynőről szóló emlékezések, ódák és beszédek közül legtöbb Pozsonyban jelent meg, Pesten vagy Budán BALLAGI Géza jegyzéke⁴ szerint egy sem. Politikai vonatkozású nyomtatványok sorozatosan csak 1784 után jelennek meg az új fővárosban s az

¹ Kanc. 1787. 8595. sz.

² Kanc. 1787. 4352. sz.

³ Kanc. 1787. 10137.

⁴ A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Ap. 1888.

évtized végére az arány csaknem teljesen megfordul. Gyorsította ezt a változást az is, hogy a helytartótanáccsal a magyarországi könyvvizsgáló központ is Budára került. Ily körülmények közt, még ha nem is lett volna alapja, érthető PATZKÓ félelme, hogy TALLYAI Budán akar új lapot indítani. Mikor aztán SZATSVAY hírlapja a monarchia fővárosából végleg legyőzte a Hirmondót, PATZKÓ Pesten próbálta folytatni, de az új lap az addigra már országszerte ismert, elevenen szerkesztett és ügyesen terjesztett Kurirral szemben alig jutott szóhoz és előfizetőhöz. 1788 október 8-án szűnt meg a Magyar Hirmondó s ugyanezen a napon jelent meg Pesten a Magyar Mercurius. Pozsony megye alispánja október 11-én jelentette a helytartótanácsnak és a kancelláriának, hogy a Magyar Hirmondónak megküldött 80. száma után Pozsonyban nem jelenik meg többé, hanem *A Magyar Mercurius* címen Pesten folytatódik.¹ A helytartótanács tudomásul vévén a változást, a maga részéről is jelentette minden megjegyzés nélkül Bécsbe. Az október 21-én kelt jegyzőkönyv fogalmazványában azonban eredetileg a következő jellemző megokolás is benne volt: «vorzüglich aus der Rücksicht, dass hier in Absicht auf die richtigere und dem Zweck der Zeitungen angemessene Auswahl der Nachrichten sowohl, als die anständigere Schreibart eine wesentliche Abänderung erlangt werden würde».²

Az új fővárosban a kormányzések áthelyezése után szükségképpen következett be a nyomdaipar fellendülése is. A legkiválóbb pozsonyi, nagyszombati, sőt bécsi könyvnyomtatók is igyekeztek itt megtelepedni vagy legalább fiókot nyitni. A legrégebb pesti nyomdának, az EITZENBERGER-nyomdának átvételével és fejlesztésével már 1785-ben próbálkozott a nagyszombati LETTNER Godofréd József. Ezt a nyomdát vette meg 1788-ban PATZKÓ s fia vezetésére bízta. A cég ismeretlensége is útjában lehetett az ugyanazon évben áthozott újság terjedésének. A Hirmondó folytatásaként helyette küldték az előfizetőknek az év végéig, valószínűleg arra is gondolva, hogy így az új előfizetés idejéig már ismeretes lesz a lap. A következő évben Magyar Merkur lett a címe, de csak egy évig folyt

¹ Helyt. 90057. Kanc. 14316. sz.

² Helyt. 41772. sz.

tovább s a december 30-án megjelent 100. levéllel megszűnt. Úgy látszik, a terjesztést nem is tudták az új központból megfelelő módon szervezni. Az irodalom iránt érdeklődők is alig szereztek róla az ország távolabbi részeiben tudomást. Mikor a patakiak SZATSVAY Magyar Músájának Sárospatakról keltezett levelét akarták megcáfolni, már 1789 februárjában, előbb PÉCZELIhez kellett fordulniuk felvilágosításért: «Nem tudjuk — írják — PACZKÓ úr honnan jártattya most azon Hírmondót (mivel hozzánk nem jár), Pestről-e vagy Pozsonból? s ha Pestről, kihez kell adresálni; ... körülöttünk nem is tudunk senkit kihez járna; Pestről venni tudósítást talán még több időbe kerülne.»¹ Az előfizetés olcsóbb volt, mint Pozsonyban: helyben átvéve 2 frt. 30 kr.-ba, vidékre 4 frt. 30 kr.-ba került a lap,² mégis nagyon kevesen járatták s így PATZKÓ a 98. számban bejelentette, hogy nem nyit új előfizetést a következő évre, «mert ezen esztendőnek végével a Magyar Merkur is meg fog szűnni.»

A XVIII. századnak ezt az egyetlen magyarnyelvű budapesti újságját állítólag SZABÓ Márton, az utolsó pozsonyi szerkesztő írta 1789 március 8-án bekövetkezett haláláig. Így mondta SZINNYEI már 1880-ban a Figyelő 8. kötetébe RÁT Mátyásról írt cikkében, s azóta mindenki így emlegeti. A SZINNYEITŐL³ említett forrásban azonban ennek nincs nyoma. Az 1789 március 28-án megjelent Magyar Kurir csak annyit mond: «meg-hólt Pozsonyban (!) Nemes SZABÓ Márton Úr, ki 3-mad ideje (!) a' Pozsonyi Magyar Hirmondót írja vala. Ez a nevezetesebb elmebéli tehetségű ifjak közzül egy vala». Ez a híradás épen nem teszi valószínűvé, hogy SZABÓ Márton folytatta volna Pesten is a lap írását. KARACS Teréztől azt hallotta SZINNYEI, hogy utoljára TÖRÖK István váci református lelkész írta. Maga a lap semmit sem árul el írójáról. A tudósításokat és előfizetési felhívásokat csak PATZKÓ Ferenc írta alá, tehát ellentétben SZATSVAY lapjával, ezt is egészen a nyomtató tartotta kezében. Beszűntése, szerkesztésmódja általában olyan volt, mint a Hírmondóé. Elég hamar közölte a legújabb politikai és harctéri eseményeket,

¹ Közölte TAKÁTS Sándor, Figyelő 22. kötet 282. l.

² L. Magyar Merkur, 1789. 49. sz.

³ Magyar Írók Élete. XIII. k. 249. hasáb.

levelezői közt volt a harctérről LACKOVICS kapitány is. Hazai hírt elég keveset hozott, a helyi hírek rovatában meg legtöbbször csak a városban keringő adomák szerepeltek. Ilyenek a hírek közt elszórva s a lap végén is elég gyakran jelentek meg, sőt arra is volt eset, hogy írójuk az érdekes esemény elbeszélésében egyszerre versekbe ment át. (1788. 7. sz.) Eleinte a lap élén is álltak néhány soros magyar rigmusok, még előbb aktuális latin idézetek is.

Bármily szegényes volt többnyire a Magyar Merkur tartalma, mégis igazságtalan az az állítás, hogy «egyhangú táborig bulletin-eknél» «egyéb érdeme nem is volt». ¹ Senkisémet nézte még át figyelmesen ennek az újságnak számait, noha kezdettől végig megvannak — részben a SZÉCHENYI-, részben a RÁDAY-könyvtárban. Így történt, hogy mindeddig nem vettek tudomást DAYKA Gábornak és FÖLD Jánosnak egy-egy itt megjelent verséről sem. DAYKÁTÓL az 1789 február 25-én megjelent 15. szám hozta a következő ódát:

Háladatos Versek, a Méltos. Gen. F. M. L. Gróf Wartensleben Urnak, midőn a II. Pesti Nevendék-Papságtól jádztottatott Magyar Vég-játék' nézésére meg-jeleni méltóztatott.

Kedvesbb ajándék már nem adathatott
Nékünk az Égből, halhatatlan Vitéz!
Mint, hogy — Magyar játékot üzven —
Meg-jelenél kegyesen közöttünk.
Láthattad, a' melly víg öröm el-telé
Egészen artzánk', merre körös körül
Állván, beléptedet követtük
Mind helyedig nevető szemekkel.
Ó hát ha szívünk' rejteke látható
Lett volna! — gyakran fel-fel-emelkedő
Mellyünkben olvassd érezésink'
Mellyeket itt le-nem-írhat a' száj — —
Jádtzó helyünknek Dísze! mivel lehet
Hálálni vissza meg-jelenésedet?
A' vett dítsősséget miképpen
Fogja tserélni-fel a Nevendék? —
Tekintetedtől újra fel-ébredett
Kedvünk, Hazánknak nyelvit elébb-viszi,
'S látván Magyar Muzsák' betségét, már
Többekre is törekedni készül.

¹ FERENCZY, i. m. 55. l.

Majd, hogyha Pópénk leszen, ha Sekszperünk
 Egygyszer tanuló Pap Magyarink között,
 Reád fog emlékezni, 's verset
 Majd egvedül Te neked köszönni. —

U. D. G.

DAYKÁNAK e költeményét eddig sehol sem említették s versei négy teljesnek szánt kiadása közül egy sem közölte. A felől semmi kétség nem lehet, hogy U. D. G., aki 1789-ben a pesti növendékpapok színielőadásán megjelenő előkelő vendéget üdvözölte, Újhelyi DAYKA Gábor volt. A JÓZSEFTŐL az egyetem mellé rendelt s a zágrábi és egri papnevelőket magába olvasztó központi szemináriumnak mindjárt 1787 őszétől felosztatásáig, 1790 őszéig növendéke¹ s ifjúsága nyelvművelő mozgalmának vezére volt. A felvilágosodást és nyelvművelést szolgáló önképző törekvéseiben az intézet vezetőitől is támogatott növendékpapság² s az ismeretlen pesti újságíró közt szoros kapcsolatnak kellett lennie. DAYKÁN kívül is több theologustól közölt az újság verset, még a legutolsó számban is — már 1790 januári kelettel — a győzelmeket ünneplő Pestről. Különösen feltűnő az, hogy a 91. szám három latin distichont minden aláírás nélkül a következő híradással közölt: «Utolsó szomorú tiszteletünk alkalmatosságával tegnapi napon el temettetett társunknak HLAVÁTS Ágoston nevendék Papnak ezen Epitaphiumot tettük keresztyére». Kérdés, a papnövendékek vagy az újságíró beszél-e itt társáról.

Az április 15-i 29. számban jelent meg D. F. J., azaz Dr. FÖLDI János szatmári híradása és verse a szokatlanul hideg áprilisról:

Szattmár 1789. I. April. Krónikára méltó ez az idő-mivolta, melly most jár. A' múlt esztendőben November közepében bé-fogott Tél, ezen esztendőnek két első hónapjaiban Januariusban és Februariusban, nálunk minémű időkel jelentgette magát, azt közelebb való levelemben kevés szóval megírtam vala. Martiusban nálunk hat napokon volt hó esés. Kilentz napokon esső, hat napokon tiszta napfény, de az is többnyire széllel, a többi borongós, homályos, essés nélkül való hideg idő volt. A vége még rosszabb volt Martiusnak mint az eleje. Április első napja is hideg hóval köszönte-be. Ez engemet minémű elmélkedésre ragadott, imhol másoknak jó érzékenyítésére közönségre botsátom:

¹ V. ö. BALOGH Árpád Anyos: Újhelyi Dayka Gábor. Kassa. 1913.

² V. ö. Mindenés Gyűjtemény. IV. negyed. 86—90. l.

Itt van Szent György' hava, még jó idő sem volt,
 Midőn néha napján már a Patsirta szállt.
 Nem látok gólyákat, fetsző fetskéekkel,
 Nem friss pillangókat, tavasz-férgetskéekkel.
 Tsak hó, hideg eső járja vidékünket,
 Sár áztatja, 's árvíz borítja földünket.
 Borongó Napunknak fénye ritkán derül,
 Többnyire bús felhők ködjeiben kerül.
 Ha vidám ortzáját néha ki-mutatja,
 Mord szelét ekkor is szomorún zúgatja.
 Sínlik élő-fáink gyászos napjaikat,
 Búban hajtogatják őszve galyjaikat.
 Távolságból, távol virágzások
 Minden fű-szálatskák restellik bűvások'.
 Őh talán ki-mozdult egünk tengelyéből,
 'S így a mi Földünk is változott helyéből!
 A Nap tőlünk délre, mi éjszakra térvén,
 Sínlünk illy végetlen hosszas telet érvén,
 Vagy tám nem nézheti sok véres tsatáját
 Földünknek; ez okon rejti-el ortzáját.
 Az Ég is akadályt kívánván szeredni
 Kész hóval, árvízzel földünket fedezni.
 Irgalmas Ur Isten, ne verd világotat!
 Ne büntesd szer felett Te alkotmányodat.
 Te, ki meg-ígérted, hogy míg az idő jár,
Meg nem szűnnek lenni Ősz, Tél, Tavasz és Nyár. Mos. 8 : 22.
 Te nem fordíthatz e az idők járásán?
 Vagy gyönyörködnél e Világod tsapásán?
 Miért zavarná fel rendét a természet
 Rendes törvényiben származván enyészet?
 Te, kinek kezében vagy a Nap' féki,
Fel nem kél, ki nem sűt, ha parantsolsz néki. Jób 9 : 7.
 Te mehetsz egyedül a Hó tárházába,
És a Jég-esőnek Te látsz kints-tárjába. Jób 38 : 22.
 Te tartod azokat a Föld veszéllýere,
Te az útközetek, 's hadak idejére. » — 23.
 Az árvíznek folyó helyét Te osztod-ki,
És a zúgó zápor úlját Te szabad-ki. » — 25.
 Szánd meg boldogtalan teremtéseite!
 Derítsd már tavaszra borúlt egeidet!
 Mi, a'kiket úgy is sok más tsapásod jár,
 Ne ostoroztassunk az idővel is már.
 Imé régen súlytolsz drágasággal, haddal,
 Őh fordítsd-el rólunk ezt is hatalmaddal!
 Szüntesd a sok essőt, havat és árvizet,
 Melly majd a várandó termésnek bé-fizet.

Úzzed a hideget, adj szép ki-keletet,
Éleszd melegeddel a nagy Természetet!

D. F. J.

FÖLDI 1784-ben került halasi tanítóskodás után az egyetem orvosi karára, 1788 november 21-én lett doktor s 1789 január 15. óta volt Szatmár városának orvosa.¹ Innen küldött téli verse az ő költeményeinek kiadásából² szintén kimaradt. Bevezető szavaiból is világos, hogy a Magyar Merkur írójával állandóan levelezett s így természetesen már Pesten jó viszonyban kellett vele lennie.

A fővárosban tanuló ifjú íróknak tehát a Magyar Merkur alkalmat adott költeményeik közzétételére. A nyelvművelő törekvéseknek egyébként is lelkes szószólójuk volt, habár nagyobb hozzáértést nem mutat s kevés tere is volt irodalmi célokra. A magyar színészet megteremtésének fontosságát PÉCZELI felszólalása előtt egy évvel a magyar sajtóban elsőül hangoztatta. Ily felszólalásai a magyar színjátszás történetében eddig ismeretlen alkalmakhoz fűződnek. A fővárosi német színészek, kik új közönségüket, a magyar hivatali intelligenciát, már 1784-ben magyar előadással is próbálták magukhoz édesgetni,³ magyarvonatkozású darabokat tüntetően kezdtek magyar szereprészekkel játszani. A Magyar Mercurius 1788 november 22-i 14. száma lelkes tudósítást közölt egy ily előadásról: *Hattyú Ilona* címen BROCKMANN grázi születésű bécsi színésznek *Die Wittve von Kecskemét* című darabját⁴ adták. «Tsinos magyar öltözetekkel, a Magyar szóknak helyessen ejtésével és víg játékokkal annyira gyönyörködtették a nézőket, hogy eleitől fogva egész végig nagy tapsolás volt» — írja az újság a darab mesésjének ismertetése után s ezt az alkalmat használja fel az újság először buzdításra, bár

¹ V. ö. MIXICH Lajos: *Földi János*. Bp. 1905.

² MIXICH: *F. J. költeményei*. Bp. 1910. (Régi Magyar Könyvtár 28. sz.)

³ V. ö. BAYER: Az első magyaryelvű színelőadás a fővárosban és gróf Valtron. (Irodalomtört. Közl. 1903.) — HEPFNER Antal: Az első pesti magyar előadáshoz. (Egy. Phil. Közlöny, 1910.)

⁴ E Bécsben évtizedeken át népszerű darab első pest-budai előadásaként eddig az 1792. aug. 15-i szerepelt. (L. KÁDÁR Jolán, Német Phil. Dolg. 12., 131. l.) WURZBACH (Biogr. Lex. II. 154.) 1791-es évszámmal jelzi, de megjelenése előtt régen játszhatták már.

«Valahára már mi Magyar Hazánkban szintűgy, valamint más pallérozott Nemzeteknél, mese-játékok jádszatnának» saját nyelvünkön, mert mindenütt ez gyarapítja a nyelvet. Ugyane törekvés szolgálatában adta ki DAYKA versét a buzgó papnövendékeknek szintén teljesen ismeretlen előadásáról, mely a magyarság részéről magyarnyelvű színelőadásnak az eddigi adatok szerint harmadik¹ kísérlete volt a fővárosban.

3.

Az Ephemerides politico-literariae s a magyar nyelv művelő és irodalmi mozgalmak.

A szent korona hazahozatala s az országgyűlésnek — a török uralom óta először — Budára történt összehívása az 1790. év nemzeti felbuzdulását az új főváros életében különösen nagy jelentőségűvé tette. A meginduló nagy mozgalmasság latinnyelvű hírlapot hívott életre, de ez a latinnyelvű újság a magyarság harcosa volt, s a nyelv művelő törekvéseknek is minden erejével szolgálatba állott. Latinnyelvűségének oka alapítójának e nyelvben való nagy jártassága. Ő is, utóda is azok közé tartozott, akik össze tudták egyeztetni a két nyelv lelkes megbecsülését. A magyar tudás dicsőségének tartják, hogy ők tartják fenn Európában a latin újságírást, de a magyar nyelv művelés propagálásában nem maradtak egyik magyar hírlap mögött sem. Abban felettük is álltak, hogy a kritika művelését programjukba vették. XVIII. századi hírlap, mely nem üzleti, hanem irodalmi vállalatnak indult s címében és tartalmában egyaránt egyenlő teret szánt a politika mellett az irodalom ügyének, mint irodalomtörténeti forrás is nagyobb érték, semhogy megérdemelné azt a mellőzést, melyben

¹ 1784-ben ifj. RÁDAY Gedeon kezdeményezésére állt össze a Magyar Játsszók Társasága s 1785-ben előadta VOLTAIRE *Mahometjét* ZECHENTER fordításában (L. BACSÁNYI lev. JANKOVICHHOZ 1847 szept. 18. Az akadémiai kézírattár magyar irodalmi levelei közt.), de aztán — KAZINCZY szerint BACSÁNYI miatt (Lev. II. k. 120. l.) — megakadt az ügy. Ugyancsak 1785-ből SIMAI *Mesterséges Ravaszágának* pesti és budai előadását említi a Hadi Történetek 1791-ben (IV. 662. l.); valószínűleg ugyanezek emlékét őrzik az évjelzés nélkül szept. 12. és 14. kelettel fennmaradt színlapok, de az igazgatók megjelöléséből valószínű, hogy a Hadi Történetek 1787 helyett ír 1785-öt. (V. ö. BAYER, *A nemzeti júlétűszin története*. I. 82—3. l.)

eddig része volt. Tartalmából a legújabb időig¹ csak SPIELBERGnek a játékszínért való felszólalását ismerték, azt sem magából a lapból, hanem a Honművészen (1837.) megjelent fordításából. Épen ezért SPIELBERG alapításának szokták tekinteni a lapot, noha ő maga is többször hivatkozik vidékre áthelyezett antecessorára. Több tévedésre is alkalmat adott már a budai latin újság ismeretlensége. VÁCZY pl. KAZINCZY László 1790. 22-dik Junii kelt levelének egy pontjához azt a jegyzetet fűzte: «Amit K. L. a budai Újság balga híreiről ír: minden utánjárásunk mellett is homályban vagyunk kénytelenek hagyni. Budán e tájban csak a Magyar Merkurius jelent meg, de ez évfolyamához nem juthattam sehol». Az 1789-ben megszünt Magyar Merkur Pesten jelent meg, budai újság néven az Ephemeridest, később (1798—) az Ofner Zeitungot idézték. KAZINCZY L. nem is a budai újság balga híreiről beszél e helyen, hanem loyális katona létére azon panaszkodik: «törvények, mellyeket a kutya is megugatna, ... hirdettetnek itt és az egész világon föllettek. Hogy a' Német plundra akasztófán fityegett és több e féleket az egész világ hiszi. Kérdés — nem volna é jó, ha egy hathatós declaratiója által a Budai Ujság írónak az ilyen balgatag, de mind azon által egész Nemzet Betsületét gonoszán rontó híreknek vége vetődne?»

E lapot TERTINA Mihály indította meg 1790 áprilisában *Ephemerides politicae et litterariae pro regnis et provinciis sacrae coronae Hungariae* címen, de az egyes számok fejlécén rövidség okából *Ephemerides Budenses* állott mindaddig, míg a második szerkesztő Pestre nem költözött; 1791 második felében *Ephemerides Politico Litterariae* lett a címe.² TERTINA 1790 elején még theologus volt³

¹ Újabban Gárdonyi szolt róla általánosságban (Ktári Szemle, 1917. 2. sz.), ECKHARDT ismertette forradalmi vonatkozású cikkeit (A francia forradalom eszméi Magyarországon. 1924. 109—10. l.), KORNIS Gyula pedig (A magyar művelődés eszménye. I.) néhány tanügyi hírére hivatkozott.

² Az 1790-i évfolyam a budapesti egyetemi könyvtárban az októbertől decemberig megjelent számok kivételével van meg, ez utóbbiak csak az akadémiai könyvtárban. Az 1791. évi folyam a SZÉCHENYI-könyvtárban, az egyetemi és akadémiai könyvtárban egyaránt megvan, az 1792. évi a SZÉCHENYI-könyvtárban és az egyetemi könyvtárban.

³ Ekkor adta ki BAJTAY Antalnak a királyi palota alapkövetésénél (1749) mondott híres beszédét.

s a központi seminarium felvilágosodott szellemének s a Magyar Merkurban való részvétel emlékének is hatása lehetett törekvéseire. Lapja megindításakor Budán, később Kassán, Miskolcon, Nagyváradon volt tanár, kora leghíresebb latinistáinak és polyhistorainak egyike; tagja lett a göttingai és erlangeni tudós társaságnak, a jénai Societas Latinának és mineralogiai társaságnak, a brockhauseni természet-tudományi társaságnak, az Academia Volscorum Veliterni-nek.¹ RÉVAI is igen jó véleménnyel volt felőle: 1790-ben latin elegiát írt hozzá, 1794-ben pedig azt írta neki: «te egyedüli vagy azon a vidéken, kire támaszkodik a szépízlés üdve». RÉVAI viszont TERTINA buzdította latin versei kiadására.² Mikor FÁBA költeményeit kiadta, VIRÁG Benedek is magasztaló verset írt hozzá. TERTINA igen sokat áldozott is irodalmi célokra, noha szegény ember volt. Utóbb elvesztette józan belátását, minden módon igyekezett pénzhez jutni. Egy botrányos esete után állásától is megfosztották, mire nem-sokára meghalt. (1808.)

TERTINA egyedül írta lapját; ezzel menti a 20. számban kése-delmes levelezését. A politikai részt fontossá teszi az a törekvése, hogy elsősorban hazai híreket közöljön.³ Az országgyűlés esemé-nyeinek ismertetését eleinte meggátolta a cenzura. A magyar-országiakkal, legelől a fővárosiakkal kezdődő politikai hírek után — az eredeti terv szerint azokkal egyenlő terjedelemben — következtek az irodalmi és tanügyi hírek Litteraria címen. Néha azonban a poli-
tikai események torlódása kiszorította az irodalmi részt, máskor az ígért négy levélhez még négyet adott, hogy helyet szoríthasson neki. Arra is volt eset, hogy az irodalmi rész a lap felénél jóval több volt, s a lap terjedelme hosszabb időre nyolc levélben állan-dósult. A irodalmi rovat jórészt tanügyi és könyvészeti hírekből állt. Az irodalmi élet minden jelenségéről, a könyvpiac minden eseményéről tájékoztatni akarta a közönséget s résztvenni ezzel is

¹ Legtöbb kitüntetését SCHEDIUS Zeitschriftje említi. SCHEDIUS (I. 112.) tudta róla azt is, hogy «részt vett» egy ideig az Ephemerides szerkesztésében. Ezt az adatot SZINNYEI is ismerte. (Vasárnapi Újság. 1862. 392. l.)

² CSAPLÁR, Figyelő, VIII. kötet.

³ V. ö. a 6. számban: «... nihil... de exteris addere poteramus, cum praevis significaverimus, nos domestica alienis semper praehabituos.»

az irodalom terjesztésében. Alkalmi iratokat csoportosan sorolt fel: a 3. számban a korona visszatértét, a 19. számban a LAUDON győzelmét ünneplő verseket, a 29—31. számokban a közjogi kérdésekkel foglalkozó iratokat. Nagy lelkesedéssel jelezte a magyar nyelv térfoglalásának lépéseit: a magyarnyelvű tanítás elrendelését az alsófokú iskolákban, majd az orvosi karon — az ezért folyó harcban már előbb RÁTZ Sámuel mellé állt —,¹ továbbá az országgyűlésnek irodalmi és nyelvi érdekű határozatait. Kritikái közül legérdekesebb GÖBÖL Gáspár DURAND-fordításának (*Az első embernek elesése*. Pest. Trattner.) megbeszélése a 19. számban. Érinti a fölöslegesen szórul-szóra fordítást ígérő GÖBÖL túlságos szabadságát, de súlyosabb hibának minősíti az idegen szavak halmozását, a nemzeti nyelv geniusával (*genius linguae patriae*) ellenkező és a ritmust széttördeelő hyperbatonokat, melyekkel az ellen a fontos törvény ellen is vét, hogy a ritmusnak a nyelv szellemét és az értelem teljességét szolgálnia kell. Helyes érzékkel kifogásolja TERTINA a ragrímekeket stb. A KAZINCZY-féle típusba tartozó kritika írója széleskörű műveltségéről tanuskodik. Megemlíti annak különös voltát, hogy GÖBÖL többre becsüli a vallásos epikában DURANDOT TASSÓNÁL, mintájánál, sőt MILTONNÁL is. Ezzel kapcsolatban kifogásolja Baróti SZABÓ *Elveszett paradicsom*-ának megtévesztő címét s felszólítja GÖBÖLT, fordítsa le magát MILTONT, de angoltól, nehogy róla is azt mondják a jénai tudósok (t. i. az Allgemeine Literaturzeitungban), amit PÉCZELI YOUNG-fordításáról. SZABÓ Dávidtól viszont MASENIUST, MILTON mintáját szeretné látni magyarul. Ily rövid felszólítások és intések többször vannak lapjában; mutatják, hogy irányító szerepet is szánt neki. Híreken és ismertetéseken kívül néha verset vagy tárcaszerű cikket is hozott a Literaria rovat. Különösen érdekes a huszadik szám. Ebből kiderül, hogy TERTINA valami akadémiai terv érdekében MARTINOVICS ösztönzésére² levelezett. Egy magyar fizikustól Szegedről érkezett választ ad ki lapjában. Az író örömmel fogadja a tervet s a tudományok gyarapí-

¹ 2. és 14. sz.

² MARTINOVICS Ignác — ha róla van szó — csak 1791-ben jött haza Lembergől; az akadémiai eszme történetében tudommal ismeretlen.

tására kész megtenni, amire képes, a Magyar Tudós Társaság kiadványának (*Acta Eruditae Societatis Hungaricae*) rendelkezésére bocsátja az aerostatikai gömbökkel végzett kísérleteinek és egyéb találmányainak ismertetését akár latinul, akár magyarul.¹

A magyar játékszínért való lelkes harcot is már Tertina megkezdte. Az 1790 okt. 25-i dátummal megjelent 58. számba még beszorította a magyar színészek aznapi bemutakozó előadásának üdvözlését és ismertetését. Megemlíti ifj. Ráday Gedeon (!) és Kazinczy fáradozását a társulat létrehozása körül, szól Simairól is, de még a nógrádi cigányzenekar közreműködésének elismeréséről sem feledkezik meg. Az egész hazában visszhangoztatni akarja a jelenlevők szünetlen tapsal kifejezett ujjongását a magyar színjátszás kezdetén. Végül a hazai tudósokhoz fordul munkára lelkesítő szavakkal s a maga titkos drámaíró voltáról tesz vallomást.² A nemzeti felbuzdulás s az új kor első budai koronázása idején ő is Mátyás választásáról és koronázásáról írt drámát, mint a következő koronázáskor Szentjóni Szabó.

✦ TERTINA október végén történt áthelyezése után hadusfalvi SPIELBERG Pál ügyvéd vette át a lap szerkesztését. Nov. 16-án kelt az előfizetési felhívás az *Ephemerides Budenses politicae et literariae* következő évfolyamára. SPIELBERG is az anonyim vezetését tartja helyesnek s azzal sem törődik, hogy VAJKOVICS ebből azt következteti, hogy bizonyára nem katolikus; ő is csak a játékszínre vonatkozó intelmei kibocsátásakor lép elő inkognitójából az ügy érdekében, nehogy valaki azt higgye, hogy a felszólítás írójának személyes

¹ Gyanítható, hogy a levélfíró SZABLIK István, a kiváló piarista feltaláló, ki nálunk az első léggömbökkel kísérletezett (1783) s 1784—1790. a szegedi gimnázium igazgatója volt.

² «*Auditis ergo, non dubito, liquidissima perfusi voluptate Patriae Eruditi, non irritas in polituram Patrii sermonis eoque concinnanda Dramata esse vestras curas et vigilias. Eja! ergo porro quoque agite, ut quod felicibus auspiciis coeptum est, iunctis viribus et conatibus continuatur. Non deerunt Spectatores: non deerunt Actores: non deerunt Patroni, dummodo nos non desimus. Ita vos patriae honoris gloriaeque cupidus obtestatur, is qui Electionem, Coronationemque Mathiae Coruini Regis Hungariae abs se in laetificum Drama redactam in Manuscriptis schedis adseruat harum Ephemeridum Auctor MICHAEL TERTINA.*» Ez az egyetlen cikk, mely alá odaírta a nevét.

érdeke a magyar nyelv előnyomulása. Többször említi, hogy csak az országgyűlés miatt beállott törvénykezési szünet adott neki otiumot arra, hogy a lapot átvegye és folytassa. Az átvétel módjával a cenzura nem volt megelégedve, s a helytartótanács 1791 március 4-én elrendelte a lap további megjelenésének megakadályozását. SPIELENBERG hivatkozott arra, hogy ő csak TERTINÁT helyettesíti, kinek a helytartótanács már 1790 március 2-án megadta az engedélyt, de a polgári cenzor távollétében ő is felhatalmazást kapott a katonai cenzurától a lap folytatására; erre feloldották a tilalom alól.¹

A kitűnő prókátor-szerkesztő alatt a lap iránya nem változott, mégis észrevehető tartalomban és stílusban bizonyos különbség. Programjában statisztikai adatok közzétételét ígéri s ilyenek beküldésére buzdít, hogy lapja pótolhassa egyelőre az országos statisztikát, melynek megalkotását a legsürgősebb feladatnak tartja. Gyakorlati érdeke mutatkozik abban, hogy megpróbálja lapja fenn tartását hirdetésekkel biztosítani. Az 1791. 44. számhoz csatolt hirdetésben külön mellékletként kiadandó magyar-német hirdetőújság tervét közli. Ezzel újabb irodalmi vállalkozást is alapított volna, mert hirdetésekben, árjegyzékekben kívül lettek volna benne adomák és egyéb apróságok, «*quorum enarrationem dignitas latini sermonis non ferret*». Kortörténeti érdekű egyébként is az a saját: ágos gondolkodás, melyben latinságára büszke gőg s a magyar nyelvért való lelkes harci készség egyesül. Világmissziót tulajdonít lapja latin nyelvűségének: hiszen a régi latin lapok, melyek számát mindössze alig lehetne hétre tenni, mind elhallgattak, s egyedül övé a dicsőség, hogy latin nyelven hírlapot szerkeszt; olvassák is az egész világon. Büszkén emlegeti magyargyalázó cikkekkel szemben is, hogy mégis csak a magyar kapja az ősi latin nyelven a híreket. Époly lelkesen csüggött az alkotmánnyal összenőtt latin nyelven, mint ahogyan meg volt győződve róla, hogy a magyar nyelv kiművelése a felvilágosodásnak érdeke; mindkettő együtt, most már egymással legkevésbé sem ellentétben, még erősebben szívéhez nőtt sok magyar-

¹ V. ö. GÁRDONYI, Könyvtári Szemle, 1917. 2. füzet.

nak az erőszakos germanizálás épen elmúlt korában. Már akkor is ellenmondást láttak a latin újság léte és a szerkesztő törekvései közt; egy levelezője csodálkozik, hogy a magyar nyelvért apostolkodik, noha ezzel saját lapja létjogosultságát és értékét tünteti föl kétesnek. (1791. I. 27. sz.) Maga SPIELBERG is látja a kettősséget, s azért is fedi föl kilétét, hogy mindenki lássa: ő, aki ügyvéd s írásaiban a latin nyelvet műveli, nem várhat hasznot a magyar nyelv ügyének propagálásából.

A második évfolyam elején, összefoglalván az elmúlt év eseményeit, a nemzeti irodalom szempontjából korszakos jelentőségűnek nyilvánítja az utolsó két évtizedet. A GYÖNGYÖSI-féle versnemmel szemben BESSENYEIVEL és KAZINCZYVAL azonos véleményen van: monotoniján kívül a gyakran frivol szószaporítást tartja természetéből folyó főhibájának. Megállapítja, mikép segítettek egyesek ezen az egyhangúságon s mikép fordult más irányba először RÁJNIS és SZABÓ figyelme.¹ Kettejük vitájával részletesen foglalkozik s óhajtja, hogy a nagynehezen helyreállott béke állandó legyen. Az irodalmi fejlődés világos áttekintése KAZINCZY hatására mutat a derék ügyvéd műveltségében: SPIELBERG Kassáról jött Budára s KAZINCZYVAL később is jóviszonyban volt; Kassáról közölte a legtöbb irodalmi vonatkozású levelet is. De ha erős nyoma volt is műveltségében és hajlamában KAZINCZY hatásának, ízlése s a közvetlenül sürgős feladatok felfogása sokban egészen ellenkező irányú volt nála, s feltűnő módon közeledett a KÁRMÁNTÓL néhány évvel utóbb hirdetett elvekhez. Újévi szemléjében épen a deákos versírókkal kapcsolatban mondja — sok tekintetben naiv módon: bárcsak eredeti költői munkák alkotására fordítanák e tehetséges, ékesen szóló és könnyed eleganciával verselő költőink azt az időt, melyet metrikus fordításokra pazarolnak; azt a keveset pedig, mikor hiányzik az ihlet, használnák prózai fordításokra, hiszen a metrikus fordítás annyira

¹ Reformjuknak a legnagyobb jelentőséget tulajdonítja, követők nagy számában bizva gúnyosan szól a maradi ellenpártnak, a *gót ízlés* képviselőinek hiú törekvéseiről, melyek érdekében amazokat veszedelmes újtókként üldözik. Érdekes, hogy a rímelőket, kiken csak a hagyományos versek híveit értheti még, olyanoknak mondja, kik «gothicorum rhythmorum gustum propugnant.»

sem adhatja vissza az eredetinek sajátságait, mint a prózai. Fordítani csak azt érdemes, ami tartalmánál fogva érdemi meg. Kár a különféle metrumok eltanulásával törődni e kiváló költőknek; mélyebb esztetikai tanulmányok a Parnassus csúcsára emelhetik őket. Egy évtizeddel azelőtt RÁT Mátyás emelte fel szavát a fordítások elszaporodása ellen, nyelvünk épségét féltvén tőlük. (Magyar Hírmondó, 1781. 184. l.) SPIELENBERG épen a deákosokkal kapcsolatban hivatkozik a *Magyar Hírmondó*ban lefolyt tollcsatára; tehát ismerte RÁT felfogását. Sokkal jellemzőbb az, amit az ETELKA második kiadásának megjelenésekor mond (47. sz.). Az eredeti magyar nyelvű regényirodalmat a hölgyközönségért tartja különösen fontosnak: eredetiség és nőkre ható irodalom kettős követelésében érdekes módon találkozott ifjú ügyvéd társával, KÁRMÁNNAL, ki akkortájt tért haza s kivel RÁDAYNÁL s a színházban egyaránt érintkeznie kellett. KÁRMÁN programja a nyelvművelés terén általában azonos az övével. SPIELENBERG örömmel üdvözlí mindazt, ami a magyar nyelv jogainak biztosítását, terjesztését és fejlesztését előmozdítja, de a nyelvújítás túlzásai ellen ő is óvást emel, nemcsak — mint eleinte KAZINCZY — a szóújítás ellen, hanem még inkább azok ellen, kik csinosítás ürügyével idegen syntaxis és idiotismusok átvételével rontják a nyelvet. Félő, hogy így egészen idegen nyelv jő létre, mert akik azt hiszik, hogy csinosítják a nyelvet, ha más európai nyelvekből minél több idiotizmust származtatnak át, megfeledekezvén ázsiai eredetéről, attól egészen különböző nyelvet csinálnak.¹

SPIELENBERG irodalmat irányító szándékával egyébként sem marad oly általános buzdításoknál, mint TERTINA. Szeretné megmozgatni a magyarságot oly eszközök előteremtésére, amilyenekkel az egyik bécsi magyar újság bizonyos mértékig rendelkezett. Maga is szeretné az újság jövedelmét pályadíjakra fordítani; ezt bejelenti mindjárt első programjában. (1790 nov. 16. 63. sz.) Minden alkalmat

¹ «Multi non satis indolem linguae assequuti excoli eam tum arbitrantur, dum ex aliis Europaeis linguis frequentissimos in eam idiotismos derivant, impropero omine, cum ita asiaticae eius originis obliti distinctum idioma efformant.» (1792. 1. sz.) V. ö. KÁRMÁN szavaival főleg az *Uránia* III. kötetének 293. és 303–4. lapjain.

felhasznál pályadíjak kitűzésének követelésére. Ilyen alkalom a hamburgi pályatételek közlése, a göttingai egyetem pályázatainak magyar szempontból örvendetes eredménye (a theologiai és philosphiai díjat magyar ifjak kapták). Örömmel közli a Hadi Történetek pályatételeit is. Külföldi mozgalmakkal kapcsolatban mindig utal a magyar kívánságokra. RÉVAI akadémiai tervezetét oly részletesen ismerteti, hogy végül mentegetődni kénytelen, hogy elmarad tulajdonképeni feladatának, az új könyvek bemutatásának teljesítésében. Mikor VÁLYINAK, a magyar nyelv első egyetemi tanárának kinevezését üdvözli, akkor is kifejezi reményét, hogy rövidesen létrejön a Magyar Társaság. A RÉVAI-féle névjegyzéket is ismerteti s ettől kezdve recenziói elé odanyomatja RÉVAI szavait az illető íróról, így DUGONICSRÓL az ETELKA új kiadásának, GVADÁNYIRÓL az *Országgyűlés lerajzolásának* ismertetésében. Örömmel üdvözli KOVACHICHNAK egy tudományos kutatóintézetre vonatkozó tervét is. A magyar tudomány és az irodalmi tisztesség érdekében közli ugyancsak KOVACHICH cikkét ROSENMANN udvari agens plagiumáról, ki LAKITS közjogát saját neve alatt adta ki (1791. I. 30.); utóbb azt is megemlíti, hogy e «fur plagiarius» a mű német fordítását is ki merte adni (1792. I.).

A talpraállni nem tudó magyar színtársulat érdekében kezdetről fogva sokszor felszólalt. Az első évfolyam utolsó számában Esterházy Antal színtársulatának elbocsátása alkalmából kikel az idegen színjátszás ellen s panasolja, hogy a magyar színészeket csak egy mágnás pártolja. Az ő helyzetük javulásának reményével búcsúzik is az óévtől. Mikor az 1791. évi 12. számban először írt a német albérlő kapzsisága ellen, egy német színész alkalmat talált rá, hogy őt és buzgalmát nevetségessé tegye. Március 4-én ugyanis HAFNER *Der böse Hausregent-jét*¹ játszották Budán. A darab egyik szereplője nevetségessé válik rossz verseiért; ezúttal azzal fejezte be jelenetét, hogy ha a poézis nem segít rajta, majd ír latin újságot. A 18. szám felháborodva szól e «theatralis cynico-abderitismus»-ról. Mikor aztán javul a helyzet, minden lépést örömmel jelent SPIELEN-

¹ A *Der beschäftigte Hausregent* c. HAFNER-vígjáték bemutatója volt e napon. E darab kritikai kiadása a *Schriften des Lit. Vereins in Wien* 21. kötetében.

BERG, ki a magyar érdekek egyik képviselőjeként maga is résztvesz a tanácskozásokban 1792 tavaszán. Végre mikor ez év végén úgy látszott, hogy a társaság újra végső válságba jutott, külön is szétküldött appendix gyanánt kiadta *Monita de lingua et theatro hungarico stabiliendo* címen ismeretes felszólítását. A nyelv elmaradottságának okaival s fejlesztésének közelebbi és távolabbi eszközeivel foglalkozik s kiemeli a színjátszás fontosságát a nyelv terjesztésében és csinosításában, de egyúttal erkölcsi hasznát is. Pesten kell először állandósítani, mivel ez és Buda a magyar ifjúság legfőbb nevelőhelye s innen terjedhet el leginkább a nemzet minden rétegébe a honi nyelv. Ingyen kell nyitva állnia a színháznak mindenki előtt, hiszen még ismeretlen gyönyörűsége kell csábítani a közönséget. 400.000 forint tőkét kell e célból összeadni, akkor tehet a nemzet igazán nagyot, olyat, ami méltó volna a mindig nemzeti összefogással alkotó angolokhoz is. A felszólítás után közli SPIELENBERG a magyarul már meglevő drámák jegyzékét azzal a kéréssel, hogy aki másról is tud vagy újat készít, írja meg a Magyar Játékszín szerkesztőjének, ENDRÖDY Jánosnak. Utóbb a XVIII. század folyamán magyarul megjelent drámák jegyzékét közli. Drámák ismertetését mindig felhasználja propagandára. Soós Márton *Magyar Penelopéjával* kapcsolatban is panaszolja, hogy a magyar társaság még mindig nem játszhatik, pedig dráma csak a színpadról hat igazán. (1791. II. 4.) A darab leleménye és felépítése nem elégíti ki, de reményt kelt az ifjú szerző fejlődése iránt; főerényei szerinte a változatosság, az indulatok illő bemutatása és a tiszta magyarság, de sokszor affektált vidékiességbe téved. A történeti dráma terén az első figyelemreméltó alkotásnak Szentjóni SZABÓ *Mátyás királyát* tartja (1792. 94. sz.); a német színpad történelmi háttérű darabjait, a pozsonyi WEBER könyvkiadó kedvelt *Hunyadi-családját*, a KALCHBERG után JANDL színésztől színrehozott *Graf von Cillit* és GIRZIK *István királyát* ellenben a legszigorúbb kritikával fogadja. Főleg a lélekrajz következetlensége s a történeti hűség hiánya bántja, és felháborodva tiltakozik az ellen, hogy Tháliának olyanok áldozzanak, kik nem arra születtek. Pedig nem volt annyira elfogult, hogy ne üdvözölte volna örömmel az ízlés fejlesztésére alkalmas német törek-

véseket is, pl. a *Dramaturgische Monatsschrift Über die Provincialbühne zu Ofen* előkészületeit. (1791. II. 8.)

A kritika jogának hangoztatása emeli SPIELENBERG lapját a bécsi magyar újságok fölé. Az irodalom nyilvános ellenőrzésének jogáért tudatos harcot folytatott főleg VAJKOVICS Imre¹ támadása ellen, ki egy korábbi munkájára tett megjegyzései ellen külön apologiát bocsátott *Dissertatio de censura perniciosorum librorum* c. értekezése elé, kijelentvén, hogy cenzortól approbált munkát nem illik bírálni. Ez a vélemény egyébként nemcsak nálunk volt meglehetősen általános. LA BRUYÈRE valósággal örütségnek mondja, ha az újságok irodalmi rovata kritikát is akar gyakorolni; a kölni újságot a városi tanács 1794 július 16-án figyelmeztette, hogy feladata csak tudósítás lehet, a Wiener Diarium meg 1778-ban maga állapította meg: «Eine Zeitung hat nichts mit der Kritik gemein.»² A magyar lapok irodalmi rovatai és mellékletei csak általános dicsérő szólamokat hoztak; RÁT Mátyás is elég szemrehányást kapott annak idején, mert a féltve ápoltt magyar irodalom munkásait bírálni merte. A pozsonyi Magyar Múzában ANDRÁD Sámuel, Bécsben SZATSVAY elvben is kimondták, hogy a kritika irodalmunknak még csak ellensége lehet.³ A tudományos folyóiratok közül TERSZTYÁNSZKY Anzeigere, WINDISCH Magazinja, KOVACHICH Merkurja, sőt még SCHEDIUS Zeitschriftje is idegenkedett tőle. SPIELENBERG azonban kifejti VAJKOVICS ellenében, hogy az irodalmi szemléknek kell kritikát gyakorolniok. Még egy tollharc adott alkalmat elvi jelentőségű állásfoglalásra: Még TERTINA⁴ közölt az 57—58. számban egy beküldött kritikát ZSIVITS *Dogmatica*-járól; az 1791. 6. számban SPIELENBERG ellenbírálatot adott ki, előrebocsátván, hogy mivel többen pártoskodásnak vagy figyelmetlen pontatlanságnak tulajdonították a recensens

¹ PAULER Tivadar tévesen írja róla (Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Bp. 1878. X. 83. l.), hogy a pozsonyi latin újsággal folytatott polemiaát. A pozsonyi Ephemeridest csak 1803-ban indította meg BELNAY.

² L. LÖBL: Kultur und Presse. Leipzig, 1903.

³ V. Ö. CSÁSZÁR: A magyar kritika története a szabadságharcig. Bp., 1925.

⁴ Nem SPIELENBERG, mint ECKHARDT mondja (i. m. 175. l.), ki a polemiaát, mint a szabadgondolkodás és a theologia harcát, részletesen ismerteti. Maga SPIELENBERG hivatkozik itt is elődjére.

egyek kifogásait, kötelessége ezek véleményét is bemutatni; hasonló esetekben mindig kész lesz több oldalról jövő vizsgáldásoknak helyet adni, s efféle irodalmi csaták számára, ha a tisztesség keretei közt maradnak, külön függelékkel is rendelkezésre bocsátani.

Maga SPIELBERG RÁDAY Gedeonnak tulajdonít nagy hatást irodalmi belátása fejlesztésében. Meleghangú nekrológban siratta el Platoját, kihez két éven át mint az irodalom élő forrásához járult mindig ő is, kinek baráti beszélgetéseiből többet tanult néhány óra alatt, mint könyvekből hónapok alatt. A közel nyolcvan éves öregúr, ki a haladó magyar íróvilág közt egy évtizeden át a legfőbb összekötő kapocs volt, utoljára SPIELBERG és KÁRMÁN lelkét termékenyítette meg. Egyébként, míg TERTINA néhány beküldött levélen és kritikán kívül maga írta lapját, a mozgékony SPIELBERGnek írócsoport szervezésére is volt gondja, hogy minden téren a legképzettebb recensensek segítségét vehesse igénybe. FEJÉR György szerint részt vett a lap írásában HALICZKY András, a német nyelv és irodalom egyetemi tanára is.¹ A szent koronáról St. W. (WESZPRÉMI) cikket küldött be, ez után mindjárt époly részletes megjegyzéseket közölt SPIELBERG C. K. jelzéssel — nyilvánvalóan KOPPI Károlytól, az egyetem nagytehetségű piarista historikusától. KOVACHICH közreműködésének több nyoma van a lapban. Kassai irodalmi eseményekről bizonyára maga TERTINA tudósította. Az egyik KAZINCZY magasztaló levél az Orpheusról szólva külön kiemelte TERTINA cikkét *De Templariorum in Hungaria mansione*; a névtelen levélíró szerint KOLINOVICH és KOVACHICH véleményét teljesen megdönti. KOVACHICH és KAZINCZY levelezéséből kiderül, hogy TERTINA épen csak jelentette KAZINCZYNak, hogy ezen dolgozik, de semmit sem adott még át belőle.² Az első félév végén beszámolójában SPIELBERG ismét ígérte, hogy újabb munkatársakat igyekszik lapjának megnyerni.

¹ *Historia Academiae Scientiarum*. 147. l.: «Ephemerides pol.-lit. cum defuncto SPIELBERG 1791—2. Pest.» SZINNYEI és HORVÁTH Ignác (A bölcs. kar irodalmi munkássága) ezt úgy értették, hogy H. Sp. halála után volt a szerkesztő.

² A szerény KOVACHICHOT, ki soha magáról ismertetést közölni nem engedett, annál inkább bántotta a dolog, mert mindjárt látta, hogy a levélíró

Hogy e lap közléseire országszerte figyeltek, azt bizonyítja sok levél, az antirencsiók s az akkoriban megjelent röpiratok utalásai; a *Larva Pseudo-catholico detracta* című röpirat írására pl. az Ephemeridesnek a katolikus declaratoról való közlése adott alkalmat. Legnevezetesebb hatása a játékszín kérdésében történt felszólalásának volt. Mindjárt akkor hathatósan támogatta a színtársulatnak a megyékhez írt kérő leveleit. SPIELBERG örömmel jelenti, hogy Pestmegye nov. 15-én tartott ülésén foglalkozván a kéréssel, rögtön adományokat gyűjtöttek, a helytartótanácshoz feliratot küldtek a társulat biztosítása érdekében s a többi megyéket is támogatásra hívták föl. 1794-ben Szabolcsmegye kezdeményezésére SPIELBERG terve szerint indították meg a gyűjtést a hatalmas nemzeti alap előteremtésére, de a terv megvalósítását megakadályozta a MARTINOVICS-féle összeesküvés fölfedezése. A kormány megtiltotta a nyomorúság miatt amúgy is lassan haladó gyűjtést, sürgősebb feladatokon kívül arra hivatkozva, hogy ily nagy összeg előteremtése — a SPIELBERG tervével azonos módon 400.000 forintban megállapított összeget még hozzá íráshiba folytán négy milliónak terjesztették föl! — gyanut kelt, nem akarnak-e titkon más szervezkedést támogatni.¹

✧ Az *Ephemerides* pályájának már az előző év kezdetén véget vetett a reakció. Amily nagyjelentőségű, hogy a XVIII. században, mikor a sajtó egész Európában kénytelen megszokásból kerülte a hazai politikai események feszegetését, nálunk azzal a programmal indult egy lap, hogy főleg azokkal s a politikai gyökerű lelkesedés szellemében a hazai irodalommal foglalkozik, époly természetes, hogy megszűnt, mikor a politikai élet lendületét elnyomni igyekeztek, az érdeklődést újból magukra vonó külföldi események pedig olyanok voltak, hogy ismertetésüket a belpolitikai érdek még kevésbé engedte meg. A francia forradalom eseményeit SPIELBERG feszült

oly oklevélre hivatkozott, melyet TERTINA, kit ő Budán támogatott, csak az ő jegyzékéből ismerhetett. Egészen komolytalan dolgot kürtölt ki tehát nyilván maga TERTINA; csak arra alkalmas, hogy az ő hitelét rontsa.

¹ V. ö. BAYER: A nemzeti játékszín története. I. Bp. 1887. — LUGOSY Döme: Kelemen László és az első Magyar Játszó Színi Társaság. (Csanád-megyei könyvtár. 9.) Makó. 1927.

érdeklődéssel figyelte és ismertette.¹ Mikor a Magyar Kurirt a Wienerisches Diariumból az 1793.-iki első számba átvett híre miatt betiltották, a Hadi És Más Nevezetes Történeteknek a vizsgálat folyamán ugyancsak felelősségre vont szerkesztői azok közt a nem magyar nyelvű lapok közt, melyek épúgy közölték a francia király kihallgatásának lefolyását, megemlégették és felküldték az Ephemerides 1793 jan. 7-én megjelent 1. számát is.² E szám eddig ismeretlen volt, s Gárdonyi úgy tudta, hogy 1792 végén megszűnt már a lap. (Ktári Szemle, 1917. 59. l.) A cím ismét *Ephemerides politicae et litterariae*; az első szám 16, de a korábbiaknál jóval kisebb lapból áll. Több mint a fele foglalkozik a párizsi eseményekkel. A lap élén ez évben is az előző év történetének összefoglalása áll világrészek és országok szerint; a művészetek és tudományok állásáról megjegyzi, hogy az utolsó évben a régiben maradtak. A hazai hírek közt szól a nádor megjelenéséről a magyar színészek január 4-i előadásán s a német bérlővel létrejött megegyezéséről; ismét kifejezi óhaját, bárcsak egybegyülne a felszólításában sürgetett összeg. Az új évfolyam további számaiból már nem is ismeretes más, mint a magyar színjátszás ügyével foglalkozó néhány közlése — a Honművész 1837. évi 99. számában foglalt ismertetésből. Az utolsó adat a február 20-án megjelent 12. számra vonatkozik. Hiteles adat nincs arról, mikor és miért szűnt meg a lap. Hogy GÖRÖG és KERESKES hivatkozásának az Ephemeridesre lett volna valami következménye, annak nincs nyoma a levéltárakban. Pedig a szerkesztőre joggal haragudhattak a reakció emberei. SPIELBERG mindig rokon-szenvezett a szélső baloldali csoportokkal. Szabadkőműves volt; igyekezett megkedveltetni a szabadelvű röpiratokat, a felvilágosodás terjesztőit. KAZINCZY LACKOVITS-csal az ő társaságában ismerkedett meg 1793-ban: KILIÁNNál találkoztak s együtt indultak valakinek fölkeresésére, mikor LACKOVITS velük szembejött. Azt is elmondja KAZINCZY,³ hogy ALEXOVITS Basiliust, a felvilágosodás nagyhatású

¹ L. ECKHARDT, i. m. 109—10. l.

² Orsz. ltár. Kanc. 1793. 341. sz.

³ SZIRMAY: A Magyar Jacobinusok Története. (Magyar Könyvesház XVI. 5—7. 1889.) KAZINCZY jegyzete a 84—87. lapon.

ellenségét SPIELENBERG a legnagyobb vásottsággal szólította meg s oly megvetően válaszolt a bibliával bizonyító térítő szavaira, hogy a «minden tetemeiben rengő pap elment sóhajtozva és talán imádkozva». HAJNÓCZY egy munkájának példányait ő tüntette el az elkobzást megelőzve STROHMAYER raktárából, eltitkolván megbízója nevét.¹ Utóbb a MARTINOVICS-összeesküvés ügyvédet meg nem nevező vádlottainak védője volt s a legszabadabbelvűbb felfogással jelölte ki a védelem irányelveit.² Mint szerkesztőt is többször figyelmeztették nagyobb reverentiára a papság iránt. Meglehet, hogy ha nincs is nyoma, hatósági felszólításra szüntette meg lapja megjelenését. De az érdeklődés csökkenése miatt sem soká bírta volna az áldozatokat. A cenzura mindent törölt, ami a közönséget érdekelte; KAZINCZY is kijelentette, hogy elment a kedve az újságolvasástól. (II. 290.) Most már a latinnyelvűség is hátrányára volt a lapnak. SPIELENBERG az 1792-i első számban panaszkodott emiatt; a második számot csak január 20-án tudta adni. Ettől kezdve már egyre soványabb volt a tartalom s ismét felére fogyott a lap terjedelme. Az első számban megígérte, hogy mivel takarékoskodni kénytelen, az irodalmi rovatot időnként külön függelékkal fogja pótolni; a 14. számtól kezdve Artes Et Scientiae lett az irodalmi rovat címe, amikor volt. A nyolcadik számban lemondóan jelentette a szerkesztő, hogy ráfizet a lapra, pedig azt remélte, hogy az irodalom pártolására, pályadíjak kitűzésére fordíthatja a jövedelmet.

Az Ephemerides megszűnése is siettetta a megindult szellemi mozgalmak teljes ellanyulását. Mikor sem társas összejövetelekre nem volt mód, sem ünnepek, előadások tartására lehetőség, egyesületek nem működtek, az a néhány amúgy is érdeklődő író pedig egyre jobban visszahúzódott minden érintkezéstől, a következően gondolkodó újság maga is fontos összekötő kapocs és eszmetérjesztő lehetett volna. A maga idejében mindenképen mozgató és tájékoztató szerepe volt, erős eszköze volt a nyelvművelés hirdetésének és harcosa követelései, melyeket sűrű ismételtetés által

¹ L. GÁRDONYI: Könyvcenzura és ritka könyvek. Könyvtári Szemle 1915.

² V. Ö. FRAKNÓI: Martinovics és társainak összeesküvése. — PULSZKY: Martinovics és társai. 1882. 70. l.

ígyekezett olvasói, épen a régimódi deákos nemesség lelkébe is átvinni. Hozzá képest üresek az egykorú fővárosi német lapok, ez Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten és a Neuer Kurier. Utána pedig 13 éven át nem volt újság, mely a magyar fővárosból a magyar nemzethez szólt volna.

4.

Az első magyar Nájvidi ujság.

Eddig egészen ismeretlen magyar újságírói próbálkozásról is hírt adott az *Ephemerides*, első magyar kiadásáról annak a világszerte népszerű újságnak, melynek magyarországi utánnomatait D'ESTER Karl a Magyar Könyvszemlében ismertette 1926-ban, magyar nyelvű utánnomataival pedig TOLNAI Vilmos foglalkozott.¹ TOLNAI arra is rámutat, hogy a LUKIANOS-féle *Νεκρικοὶ διαλόγοι* hatása alatt kifejlődött újságműfajnak nem lehet a Neuwieder Zeitung az első képviselője. Valóban nem; a halotti beszélgetések modern divatja Franciaországból indult ki, de hirlapi formáját a lipcsei FASSMANN Dávid teremtette meg részben a híres THOMASIVS-féle Monatsgespräche formáját is folytató «*Gespräche in dem Reiche der Todten nebst dem Kern neuester Merkwürdigkeiten und sehr wichtig darüber gemachten Reflexionen*» címen 1717-ben megindított vállalatával.² Már ennek is rengeteg utánnomata és utánnomata volt; a Neuwieder Zeitung csak a legkésőbbiek közé tartozik. Ennek első pesti utánnomátát időrendben megelőzte az a magyar nyelvű kísérlet, melyről az EPHEMERIDES 1791. II. félévi 49. száma következő szavakkal tudósít: «Pestini cum Umbris Elysaeorum camporum fabulantes Neuwiedenses Ephemerides patrio amictu cantilenam suam mortualem occinere nuper admodum tersa dictione coeperunt, et ossa humanae formae compage diversis hieroglyphis signatae ore leguntur multorum gratuite distributae, tentaturae vitam inter Hungaros conservare... Ridenda multa ephemerides hae continent, et saepe satis

¹ Egy. Phil. Közlöny 1927, 165—7. V. ö. még Eckhardt, i. m. 103. 8. l.

² V. ö. WIRKOWSKI: Geschichte des literarischen Lebens in Leipzig 1909. 222. skk. ll.

ingeniosa, levia et indolata saepe multa, quibus, si versor Hungarus exteris eventibus licet frequentissime insinceris et mutilatis, fidedignas patrias et provinciarum austriacarum relationes, de quibus hae rarissime meminerunt, iunxisset, nae ille utilitatem sibi amplissimam et Lectoribus suis satisfacturam comparasset.» Mint a magyar nyelv újabb előnyomulásának jelét üdvözli a csiszolt nyelvű újságot, melyből mutatványlapot ingyen osztogatnak, hogy kipróbálják, megélhet-e nálunk is. De nem tartja megfelelőnek a pusztá fordítást hazai vonatkozások nélkül. A Magyar Kurir is említi december 9-i számában, hogy erdélyi hír szerint «egy valaki Pesten az úgy nevezett Nájvidi ujságot Magyarra fordítva ki-akarja adni, melyről már Tudósítást is botsátott volna széllyel.» SZATSVAY sértve is érzi magát, hogy ily kerülő úton juthatott csak e hírhez; ő is elégtelennek mondja a pusztá fordítást. A fordító, úgy látszik, SZLUHA György pesti theologus, a Pesti Magyar Társaság titoknoka volt; a társaságnak «Nem magyar aki nem örvend» címen kibocsátott programjának szerint ugyanis «a levelezést egy Érd. Tiszt. Úr, a' Neuwidi Újságnak fordítója» viszi.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A MAGYAR KÖNYVTERMELES ÉGY ESZTENDEJE.

Az utóbbi időben aránylag sok szó esett a magyar könyvtermelésről s az azt nyilvántartó bibliográfiáról, a könyvkereskedők hivatalos közlönyének «újonnan megjelent könyvek» rovatáról. Nem kevesebb, mint három értekezés teszi különböző szempontból szóvá az ügyet. A sort DRESCHER Pálnak a *Magyar Szemle* májusi füzetében megjelent cikke nyitja meg,¹ mely nem talál eléggé éles szavakat a *Corvina* «bibliográfiája» hiányának a korholására. Szembe állítja a *Corvina* 1925. évi 3371 címűjét a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára évi jelentésében szereplő gyarapodási számmal (10.226 darabbal), hogy előbbi tökéletlenségét a minden szóznál beszédesebbnek tartott számjeggyel tegye szemléletessé s a «könyvészet önmagában is eléggé tökéletlen» voltának illusztrálására felhossa azt a körülményt, hogy «míg például 1927-ben orvostudományi folyóiratokból 693 különnyomat szerepel a Magyar Könyvészet (?) címjegyzékében, addig 1928-ban és 1929-ben három!» Utóbbi idézetünkben a kérdőjel tőlem, a felkiáltójel a cikkírótól való. Emaz valószínűleg a felháborodás és megbotránkozás tipográfiai kifejezője kíván lenni, amaz egész bizonyosan a szerény csodálkozásé, hogy a tökéletesség vesszőparipáján ülve mint lehet az igénytelen, praktikus célokat szolgáló «újonnan megjelent könyvek» rovatát a hatásfokozás — egy eléggé tökéletlen emberi gyöngeség — kedveért a nagyigényű «Magyar Könyvészet»-té átminősíteni. «Ha törvényszerűen még annyira nem kötelező is a nyomdatermékek megküldése a *Corvina* számára — folytatja DRESCHER — csak még sem valószínű, hogy az orvostudományi folyóiratok kiadói 1927-ben (s az előző években is) ilyen nagy számban s 1928-ban úgyszólván egyáltalában nem küldtek volna különnyomatokat.» Sajnos, s ezt

¹ A magyar könyvtermelés és a főváros könyv olvasása a háború utáni években. M. Figyelő IX. köt. 27—35. l.

DRESCHER, ha felvilágosításért fölkeresi a «beérkezett új könyvek» rovatának vezetőjét, aki nem valami elérhetetlen helyen, teszem azt Kinában vagy a Holdban, még csak nem is a Hold-utcában, hanem a Gr. Károlyi-utcával tőszomszédos Múzeum-körúton szolgálja persze «eléggé tökéletlen» módon a magyar bibliográfia ügyét, minden különösebb szellemi és testi erőkifejtés nélkül megtudhatta volna, hogy mint annyiszor az életben, ez esetben is a legvalószínűbbnek látszó dolgok is igazak néha. Való tény ugyanis, hogy 1928-ban, ha csakugyan három orvostudományi folyóiratból készült különlenyomat szerepel a *Corvinában*,¹ hát ez azért van, mert csupán hármat küldtek be közlés végett nem ugyan a folyóiratok kiadói, hanem azok a könyvtárosok, akiknek a szerző különlenyomatát bizományba adta s ezzel könyvkereskedelmi cikké tette. Hogy miért maradt el a többi? Egyszerűen azért, mert a *Corvinát* kiadó egyesület elnöksége finandális okokból nem volt hajlandó ezt a könyvkereskedelmi szempontból fölösleges ballasztot tovább közölni. S nekem, aki azzal áltatom magamat, hogy a realitások iránt elég fogékony vagyok, meg kellett hajolnom ez előtt a mindennél nyomósabb érv előtt. De be kell vallanom — bár ez a vallomás azzal a kockázattal jár, hogy DRESCHER munkám tökéletlenségét személyemre is átviszi — hogy szívesen hajoltam meg, mert úgy találtam, hogy ezúttal az üzleti érdek és a jól felfogott tudományos érdek nemcsak hogy ellentétben nincs egymással, hanem teljesen egybevág. Rájöttem ugyanis arra, hogy a különlenyomatoknak a könyvekről szóló bibliográfiában való szerepeltetése teljesen meghamisítja azt a képet, amit a bibliográfiai adatok alapján akár a statisztikus, akár a kultúrpolitikus vagy a szellemtörténész alkot magának. Még pedig nemcsak azért, mert a valódi könyvtermelés számbeli nagyságát növeli, hanem azért is, mivel a különlenyomatok divatja bizonyos szakoknál (orvos-természettudomány, technika)

¹ Én vakon elhiszem DRESCHER adatát, bár — szerinte — a *Corvina* 1925-ben 3371 Magyarországon megjelent könyvet és nyomtatványt lajstromozott, míg ELEKES Dezső *A könyvtermelés statisztikája* c. tanulmányában (26. l.) ugyancsak a *Corvina* alapján 3576 könyvről és nyomtatványról tud. De hát egy pár száz tétellel több vagy kevesebb igazán nem fontos a M. N. Múzeum ezévi 10.226 drb-nyi szaporulatával szemben!

rendszeres, másoknál (humanisztikus tudományok) pedig szórványos lévén, a termelés szakok szerinti megosztását is meghamisítja. Sajnos, teljesen kiküszöbölni nem lehetett őket. Hiszen egy részük könyváruosi forgalomba is került és csak természetes, hogy ezeket egy, elsősorban könyvárusoknak szánt összeállításból kihagyni nem lehet. Azonban egy abszolút tudományos jellegű bibliográfiából ezeket is törölni kellene. Sőt tovább megyek: törölni kellene mind azokat a kiadványokat is, melyek különnyomat voltát véletlenül vagy célzatosan maguk a kiadók is eltitkolják, de alapjában még sem egyebek, mint napilapból vagy folyóiratból való különnyomatok. Ide tartozik az egyes társaságok, vagy folyóiratok füzetes kiadványainak egy tekintélyes része (pl. «A M. Nyelvtudományi Társaság kiadványai», a «Századunk könyvtára») vagy egyik-másik egészen önálló életet élni látszó sorozat (pl. az Irodalomtörténeti füzetek), sőt elég gyakran egy-egy eredeti vagy fordított szép- és ifjúsági irodalmi kötet is, még pedig nemcsak a magán kiadások, hanem a hivatásos kiadócégek kiadványai sorában is. Miután a különlenyomatok csökkenésének rejtélyéről így föllebbentettük a fátyolt, hozzáfoghatunk a többi rejtély kiküszöböléséhez, melyeken DRESCHER, a bibliográfia e Hamletje, majd annyit, csak nem olyan mélyen és költőien, tud eltöprengeni, mint a szerencsétlen dán királyfi a *to be or not to be* problémáin. «Miért szerepel némely könyv címe kétszer, háromszor, sőt négyszer a címjegyzékben?» Felelet, részben azért, mert megesik, hogy valamely könyvet nem a könyvkereskedők által beküldött, hanem a kötelespéldányok útján a M. N. Múzeumba került anyagból közlünk s azt azután sokszor épen e közlésből kifolyólag valamelyik könyvkereskedő bizományba vétén, mint bizományi árut közlésre újra beküldi, vagy azért, mert némely szerző 2—3 könyvkereskedőhöz is ad bizományba néhány példányt művéből s a kereskedők mindegyike súlyt helyez arra, hogy e körülményről az érdeklődő kartársak értesüljenek, vagy végül — de reményilem csak igen elvétve — azért is mert tévedni emberi dolog s a *Corvin*-ban megjelenő összeállítás szükségkép gyarló emberek s nem csalhatatlan istenek munkája. DRESCHER persze azt szeretné, ha magáról az Olympusról szálla-

nának alá az égiek, hogy megcsinálják a *Corvina* «újonnan megjelent könyvek» rovatát, mert különben nem kívánna olyan lehetlenséget a lajstrom készítőjétől, hogy azt is bevegye a jegyzékbe, amit nem látott, amiről nincs tudomása. Gáncsoló kedvében még attól a bibliográfiai alapelvtől is hajlandó eltérni, hogy egy bibliográfia készítője csakis azt vegye jegyzékbe, amit valóban látott, s az «egyszerű kikövetkeztetés» minden valamire való bibliográfus által méltán elvetett módszerét ajánlja. Hogy ez az «egyszerű kikövetkeztetés» mire vezet, azt egy igen érdekes példával illusztrálhatom. A minapában egyik fiatal kollégám reklamálására bemutatta egy vidéken megjelent szépirodalmi mű 5. kötetét, melyből csakis ezt az ötödik kötetet küldte be a nyomda, jóllehet a borítékon a többi kötet is címszerint föl van sorolva. A DRESCHER ajánlotta kikövetkeztetés alapján már-már meg is reklamáltuk azokat a «hiányzó» köteteket, de szerencsére szerző előszót is írt könyvéhez s ebből kiderült, hogy a borítékon cím gyanánt felsorolt kötetek egyelőre csak kéziratban vannak meg, mivel a kiadó csupán az 5. kötet kiadására vállalkozott

Azt vélné az ember, hogy DRESCHER, aki annyira szíven viseli a helyesség kérdését, hogy még az olyan adatok hiányát is felhánytorgatja, melyek a saját föltevése szerint sem állhattak a lajstromozó rendelkezésére, főleg teljesség szempontjából kifogásolja a lajstromot. De nem: ha úgy véli, hogy ezzel üthet egyet, hát inkább önmagával is ellenkezésbe keveredik s azt teszi szóvá, hogy «igen sok fölösleges, bibliográfiába nem illő cím is van a könyvészetben». Hogy mi ez az «igen sok fölösleges», arról mélyen hallgat. Ugy látszik, azt hiszi, hogy valamennyit a kiadók küldték be a *Corvina* szerkesztőségébe s nosza siet megróni a lajstrom készítőjét, hogy ilyesmi feldolgozására fecserli az időt, ahelyett, hogy a M. N. Múzeum 16.226 darabból álló gyarapodását igyekeznek közkinccsé tenni. «Így sikkad el — írja — a magyar literaturának egy, bizonyára nem jelentéktelen hányada a kutató szeme előtt s vesz el a külföld számára is.» Ez igen szép frázis, de sajnos, csak frázis. ELEKES Dezső számításai szerint¹ a *Corvina* 1924-ben 1988 könyvet és 12 különlenyomatot, 1925-ben pedig 3068 könyvet és 353 különlenyomatot lajstromo-

¹ I. c. 26. l.

zott. A gyarapodás tehát 1925-ben 1924-gyel szemben a könyvek-nél 54,3% s a különlenyomatoknál 2841,66%/o. Aki csak egy kicsit gondolkodik, annak okvetlenül rá kell jönnie arra, hogy ez a nagyarányú gyarapodás aligha a magyar könyvtermelés ugrásszerű emelkedésében, hanem valami másban leli magyarázatát. Ez a más pedig az a körülmény, hogy 1925 január elsejével, amint azt egyébként a *Corvina* annak idején be is jelentette s azóta is minden számában hirdeti, az új könyvek rovatának szerkesztésére e sorok írója, mint a M. N. Múzeum kötelese példány osztályának vezetője vállalkozott, aki természetesen a kiadók lajstromozásra küldött küldeményein felül a kötelese példányként beérkező teljes nyomtatványanyagot is figyelembe veszi. Az a «sok mindenféle» tehát, amit DRESCHER nehezményez, javarészt abból a 10.226 darabból került ki, melyek között DRESCHER a «magyar literatura egy nem jelentéktelen hányadát» sejtí. Az elfogulatlan olvasó könnyen elképzelheti, hogy ha már a fölvetett 3421 darab között olyan sok «fölösleges, bibliográfiába nem illő cím» szerepel, mi lehet a többi 6505 darab között, melyek zömét falragaszok, színlapok, műsorok, gyászjelentések, zárszámadások, alapszabályok, vasúti és katonai nyomtatványok s más efélék teszik! De azért van közöttük egy csomó, még válogatott bibliográfiába illő munka is, csakhogy ezek jórészt nem azért nem szerepelnek a *Corvinában*, mintha az új könyvek rovatának vezetője nem vett volna róluk tudomást, hanem tudatosan, esetleges kellemetlenségek elkerülése végett mellőztettek. A kiadók ugyanis több-ízben felszólaltak az ellen, hogy a kötelese példányok révén több olyan kiadványuk került az újdonságok rovatába, amelyet ők csak jóval később, esetleg a következő esztendőben kívánnak forgalomba hozni. E felszólalások következtében, melyek üzleti szempontból jogos voltát minden érzékű embernek be kell látnia, felállítottam azt az alapelvet, hogy ezentúl oly kiadók kiadványait, akik rendszeresen beküldik a *Corvinához* újdonságaikat, csakis a beküldött anyag alapján lajstromozom s a kötelese példányok révén ismerteket mellőzöm. Utóbbiakról, valamint az olyan könyvanyagról, melyek még a DRESCHER által kifogásolt alacsony mértéket sem ütik meg, csupán kéziratos címfelvétel készült. E kéziratos cédulák a *Corvina*

cédulákra felragasztott adalékaival egyesítve teszi ki az u. n. «nemzeti bibliográfia» kéziratát, mely 1924 óta készül a M. N. Múzeumban s várja a bőkezű mecénást, aki a végleges sajtó alá rendezés és kinyomatás költségeit fedezni hajlandó.

Egyébiránt már most jelzem, hogy a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyesülete által 1931-ben újból megindítandó Évkönyvben megjelenendő könyvészetbe az 1930 febr. 13-án kötött megállapodás értelmében, e kézirat anyag tetemes része is be fog kerülni. Nevezetesen az évi bibliográfiába belekerül a *Corvinában* megjelent teljes anyag a folyóiratok kivételével, továbbá a még meg nem jelent anyagból: *a)* az összes tankönyvek; *b)* minden más könyv, amelyet az újdonságaikat katalogizálásra rendszeresen beküldő kiadók valamely okból be nem mutattak, de amelyek a nyomda útján a M. N. Múzeumba beérkeztek; *c)* egyházmegyék, hitközségek, közintézmények évi jelentései, alapszabályai, jegyzőkönyvei; *d)* tudományos, közművelődési, politikai és sportegyesületek alapszabályai, évkönyvei, jegyzőkönyvei; *e)* városok és vármegyék szabályrendeletei, költségvetése, zárószámadása; *f)* kormányjelentés, áll. költségvetés, áll. zárószámadás, egyes minisztériumok szabályrendeletei; *g)* gimnáziumok, reálgimnáziumok, reáliskolák, női középiskolák, f. keresk. iskolák, felsőbbfokú szakiskolák, főiskolák és egyetemek hivatalos kiadványai; *h)* a MÁV hiv. menetrendje és a Vasúti Útmutató. Viszont nem vétetnek fel: *a)* a *Corvinában* megjelenő folyóiratok; *b)* a különlenyomatok közül azok, melyek, mint könyvárusi forgalomba nem kerültek, a kiadók részéről be nem mutattattak vagy nem részei egy sorozatos vállalatnak; *c)* a részvénytársulatok, keresk. vállalatok, vállalati betegsegélyző és nyugdíjegyesületek alapszabályai, jegyzőkönyvei, jelentései és reklám-célokot szolgáló füzetei; *d)* alsófokú iskolák évi jelentései; *f)* helyi menetrendek, díjzabások, vasúti vontatási utasítások, telefonkönyvek s más hasonló természetű nyomtatványok. Mint a programból kitetszik, az évi könyvészet olyfokú teljességre törekszik, ami, mondhatni, párját ritkítja az egyes nemzetek évi bibliográfiai során, úgy hogy adatait az összehasonlító statisztika csakis a bibliográfiákból rendszerint kihagyott kategóriák levonásával fogja felhasználni.

Ez az új bibliográfia *ad oculos* fogja demonstrálni, hogy a Magyar Könyvészet régi, háborúelőtti évfolyamai is távolról sem mellőzhettek oly óriási könyvtömeget, amit a minőre az e kérdéssel foglalkozók a M. N. Múzeum gyarapodási jegyzékeinek nagy számától megtévesztve több-kevesebb merészséggel következtettek. DRESCHER idézett cikkében bölcsen óvakodik ugyan még csak hozzávetőleges számadatot is megkockáztatni, de azzal, hogy a *Corvinában* megjelent adalékok számát szembeállítja a M. N. Múzeum évi jelentésében szereplő gyarapodási számokkal, eléggé sejteti a hiányok óriási méreteit. Eljárása azt a látszatot kelti, mintha osztaná egykori kollégája, KÖHALMI Béla véleményét, aki 1914-ben *Nincs nemzeti bibliografiánk* c. értekezésében ugyan e módszer alapján arra a megdöbbentő eredményre jut, hogy «tíz év alatt 90.000 könyv és füzet maradt ki a magyar bibliografiából; 100 könyv és kötet közül évente 78 sikkad el a magyar kutató szeme elül». Persze KÖHALMI, akár csak most DRESCHER, óvakodott attól, hogy érdeklődjék a M. N. Múzeum könyvtári vezetőségénél e gyarapodási számok összetétele iránt. Mert ha érdeklődik, akkor megtudja, hogy e gyarapodási számok épenséggel nem könyvtermelésünk számai. Így pl. az ő idejében még a nyomtatványi osztály kezelte az évente tizenkétszer vagy még kevesebbszer megjelenő időszaki kiadványokat s ezek a gyarapodási kimutatásban nem is évfolyamonként, hanem darabszám szerint szerepeltek. Ugyancsak darabszám szerint szerepeltek a szabadalmi leírások, képviselőházi és főrendiházi röpvékek és más hasonló természetű nyomtatványok, amelyeknek egy könyvbibliográfiában még a legtúlzottabb igények szempontjából sincs helyük.

Sokkal szerényebb néhai CZEBE Gyula véleménye, amely a Magyar Írók Egyesületében 1930 tavaszán tartott előadása során hangzott el. Szerinte «az évi magyar könyvtermelés körülbelül még egyszer annyi, mint ahány művet a *Corvina* jegyzékébe felvett».¹ Azonban még ez a szám is erősen túlzott. ELEKES szerint 1928-ban a *Corvina* 3438 könyvet katalogizált, a miből 101

¹ V. ö. Magyar Írók Egyesülete. Az 1930. febr. 2. tartott közgyűlés előadásai. Bp., 1930. 19. l.

különlenyomat. A M. N. Múzeum fentebb említett címjegyzéke pedig 4765 műről számol be 5474 kötetben, amiből 109 mű 139 kötete különlenyomat. Minthogy ELEKES kitünő dolgozatában állandóan a «könyvek száma» nem eléggé szabatos kifejezést használja, nem tudjuk, hogy a 3438 «könyv» csak a művek számát, vagy a kötetek számát veszi-e figyelembe. Első esetben a többlet 38,6%, utóbbi esetben pedig 59,2%. Meg kell jegyezni, azonban, hogy az adatok így is bizonyos korrekcióra szorulnak, mivel ELEKES az 1928. évi számot úgy nyerte, hogy a *Corvina* 1928. évfolyamában közölt adatokat számította össze, míg a múzeumi nyilvántartás csakis az 1928. naptári évben tényleg megjelent kiadványok címmását tartalmazza s így kimaradtak belőle a *Corvina* 1928. évfolyamában közölt 1927. évi, viszont belekerültek a *Corvina* 1929. évfolyamában szereplő 1928. évi adatok. Dehát ez elvégre nem fontos. Tudományos szempontból sokkal fontosabb a kiadványok terjedelmének a figyelembevétele. Ezekre az adatokra ELEKES dolgozatában nem terjeszkedik ki, pedig e nélkül a könyvek szakonkinti csoportosításából igen tökéletlen következtetést lehet levonnunk. Ha pl. azt látjuk, hogy 1928 folyamán — saját számításom szerint — 84 társadalomtudományi mű jelent meg 90 kötetben s ugyanakkor 82 történettudományi mű 94 kötetben, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy hazánkban a társadalomtudományt és a történettudományt szinte egyforma intenzivitással művelik. De ha számbavesszük a könyvek lapszámszerinti terjedelmét, a kép lényegesen módosul. Míg ugyanis a 84 társadalomtudományi munka együttes terjedelme 7240 lap, addig a 82 történelmi munkáé 17.622 lap, vagyis történelmi irodalmunk ezévi szaporodása közel 144 százalékkal multa felül a társadalomtudományét.

Épen ezért úgy vélem, nem végzek fölösleges munkát, ha a M. N. Múzeumban nyilvántartott 1928-as évi könyvtermelésről készített táblázataimat ezennel közrebocsátom. Az első táblázat szakok szerint csoportosítja az adatokat. Adatgyűjtésem kiterjeszkedik a művek és kötetek számára, valamint a terjedelemre (lapszám). A különlenyomatokat, valamint a külföldön (jobbára megszállt területen) készült, de belföldön is bizományba került kiad-

ványokat — utóbbiak elkülönítéséről ELEKES megfeledekzik — minden szakcsoportban külön is feltüntettem. Ily módon egyszerű kivonás útján bárki megállapíthatja, hogy egy-egy szak 1928. évi termése mennyi volt különlenyomatok, illetve külföldi kiadások nélkül. A betűrendbe állított szakcsoportok végén mint külön csoportot vettem fel a címlapkiadásokat — nagy részük szépirodalmi munka — melyeket a végső összegből szintén tanácsos kivonni, ha a könyvtermelés valóságos nagyságára vagyunk kíváncsiak.

1928. évi könyvtermelésünk szakok szerinti csoportosításban.

Szak	Mű	Kötet	Lapszám	Ebből					
				különlenyomat			külföldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Adó- és pénzügy ...	44	88	9.305	1	1	24	—	—	—
Állategészségügy ...	9	9	1.109	—	—	—	—	—	—
Bölcsészet, esztétika	44	44	3.966	6	6	142	5	5	342
Cím- és névtárak...	26	26	3.521	—	—	—	—	—	—
Egyesületek, társulatok...	228	228	7.302	5	5	183	—	—	—
Emlékbeszédek. Emlékiratok. Életrajzok. Levelezések	56	60	9.101	5	5	114	—	—	—
Föld- és néprajz ...	19	19	1.772	2	2	32	—	—	—
Hadtudomány, csendőrség ...	37	43	6.776	—	—	—	—	—	—
Hittudomány ...	269	299	30.890	9	9	438	5	7	1.299
Ifjúsági irodalom ...	229	245	21.608	—	—	—	3	3	171
Ima- és énekeskönyvek, hitbuzgalmi művek ...	97	107	15.713	1	1	8	—	—	—
Irodalomtörténet ...	86	88	8.473	8	8	219	3	3	134
Iskolai értesítők ...	318	318	13.751	—	—	—	—	—	—
Jog- és államtudomány, politika ...	108	129	22.742	8	8	324	2	2	404
Képző- és iparművészet ...	50	50	2.963	4	4	134	1	1	34
Kereskedelem, ipar, bankügy ...	126	146	17.387	4	4	93	—	—	—
Közigazgatás ...	86	103	15.164	4	4	70	—	—	—

S z a k	Mű	Kötet	Lapszám	E b b ő l					
				különlenyomat			külöldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Könyvtárta, mu- zeológia... ..	55	59	6.377	1	1	39	—	—	—
Közlekedés, posta, távírda	71	76	12.245	2	2	78	—	—	—
Mezőgazdaság, ház- tartástan	125	175	11.657	8	8	332	—	—	—
Mennyiségtan	5	5	138	—	—	—	—	—	—
Műszaki tudomá- nyok... ..	81	85	10.855	5	5	104	—	—	—
Naptárak, évköny- vek	211	211	31.227	—	—	—	1	1	250
Nemzetgazdaság	28	40	3.545	2	2	144	—	—	—
Neveléstudomány... ..	124	130	10.481	11	11	274	2	2	71
Nyelvtudomány	29	30	6.152	1	1	74	2	3	2.064
Orvostudomány, egészségügy	134	139	18.227	6	6	236	—	—	—
Politikai röpiratok... ..	55	60	5.530	3	3	93	—	—	—
Sport, testnevelés, cserkészet	49	51	6.975	2	2	53	—	—	—
Statisztika	20	22	1.792	8	8	387	—	—	—
Szépirodalom :									
a) Összes művek	10	122	29.837	—	—	—	—	—	—
b) Versek									
α) eredetiek	89	89	9.289	—	—	—	8	8	749
β) fordítások	5	5	422	—	—	—	—	—	—
c) Széppróza									
α) eredeti	295	360	83.157	—	—	—	17	17	3.105
β) fordítások	374	448	123.505	—	—	—	1	1	124
d) Színművek									
α) eredeti	48	61	3.762	1	1	30	1	1	65
β) fordítások	9	9	1.389	—	—	—	—	—	—
Színház és film	16	16	1.689	1	1	16	2	2	415
Tankönyvek	449	540	75.822	—	—	—	—	—	—
Társadalomtudom. Térképek, atlaszok	89	90	7.240	4	4	99	—	—	—
46	52	343	—	—	—	—	—	—	—
Természetráaj, élet- tan	43	44	3.456	3	3	136	1	1	151
Természettan, csil- lagászat	19	23	2.026	2	2	106	—	—	—
Történelem	82	94	17.622	8	8	351	3	3	230

S z a k	Mű	Kötet	Lapszám	E b b ő l					
				különlenyomat			külföldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Történelmi segéd- tudományok ...	11	11	944	3	3	76	—	—	—
Törvények, rende- letek, döntvények	74	77	22.242	—	—	—	—	—	—
Uti könyvek, útle- írások ...	41	41	6.387	4	4	160	—	—	—
Vadászat és halászat	5	5	622	—	—	—	—	—	—
Vegyés... ..	139	157	17.153	5	5	128	5	5	595
Vegytan	18	18	1.053	—	—	—	—	—	—
Zene és tánc ...	44	44	3.778	2	2	94	—	—	—
Címlapkiadások ...	40	83	17.049	—	—	—	—	—	—
Összesen... ..	4.765	5.474	744.881	109	139	4.791	62	65	10.203

A különlenyomatok, külföldi kiadványok és címlapkiadások együttes összege 211 mű 287 kötetben és 32.043 lap terjedelemben. Ezt levonva a végösszezből, kiderül, hogy az 1928. évi önálló magyar könyvtermelés 4554 mű 5187 kötetben és 712.938 lap terjedelemben. Egy-egy kötet átlagos terjedelme 137,5 lap, ami azt mutatja, hogy a könyvek túlnyomó része apró-cseprő füzet. Ha egy normálkötetet 20 ívre teszünk, úgy egész évi termelésünk nem tesz ki többet 22276 normálkötetnél.

A termelésnek egy igen tetemes hányada a szépirodalom csoportjára esik. 1928-ban nem kevesebb, mint 804 szépirodalmi mű 1066 kötete jelent meg összesen 247.288 lap terjedelemben. Ez annyit jelent, hogy e szakcsoport a művek számát tekintve 17,6, a kötetek száma szempontjából 20,5 s terjedelemben nézve 34,7 százaléka volt az egész évi termelésnek. Az oroszánrészből a szépprózára esik, mely egész évi könyvtermelésünk 14,3, 15,2, illetve 28,5 százaléka volt. A szépprózai könyvtermelésből 669 mű 808 kötete 206.612 lapnyi terjedelemben készült Csonka-Magyarországon. Ebből 374 mű 448 kötete 123.505 lapnyi terjedelemben esik a fordításokra, vagyis az egész termelésnek a művek és kötetek számát tekintve 55,9, illetve 55,8 százaléka, a terjedelem szempontjából pedig 59,5 százaléka. A szép-

prózai fordítások eredetük szerint való megoszlását a következő táblázat mutatja:

Angolból	...	...	...	...	147 mű	177 kötet	55.993 lap
Franciából	...	...	...	...	86 "	103 "	26.692 "
Lengyelből	...	...	...	...	2 "	2 "	729 "
Németből	...	...	...	...	83 "	95 "	21.566 "
Olaszból	...	...	...	...	7 "	7 "	2.189 "
Oroszból	...	...	...	...	29 "	42 "	11.597 "
Skandináv nyelvekből	...	...	...	...	11 "	13 "	3.197 "
Spanyolból	...	...	...	...	6 "	6 "	1.088 "
Ismeretlen nyelvekből	...	...	...	...	3 "	3 "	454 "

Összesen: 374 mű 448 kötet 123.566 lap.

A fordítások között tehát az angol irodalom vezet, amely a lefordított anyagnak a művek és kötetek számát tekintve közel negyven (pontosabban 39,3, illetve 39,5), terjedelem dolgában pedig több mint 45 (pontosabban 45,3) százalékát teszi. Jóval ezalatt, de körülbelül egy nivón mozog a francia (22,9; 22,9; 21,5^{0/0}) és a német (22,1; 21,2; 17,4^{0/0}) irodalomból való fordítások száma. Kettejük összege a művek, illetve a kötetek számát tekintve öt, illetve négy százalékkal meghaladja ugyan az angolból való fordításokat, de terjedelem dolgában utóbbiak 6,4 százalékkal múlják felül a franciából és a németből való fordításokét. Közműveltségi szempontból ez a különbség persze nem sokat jelent, mert igazán mindegy, hogy 6,4 százalékkal több Wallacet vagy ugyanannyival kevesebb Courths-Mahlert fogyaszt-e a magyar publikum.

Úgy a művek, mint a kötetek számát tekintve kimutatásunk legnépesebb csoportja a tankönyvirodalomé, mely ebből a szempontból az egész termelés 9,8, illetve 10,3 százaléka. De ha a terjedelmet vesszük, úgy leszorul a harmadik helyre, mivel lapszám dolgában úgy az eredeti, mint fordított széppróza csoportja jóval felülmúlja. E három szakcsoporton kívül még tizenegy olyan szakcsoport szerepel kimutatásunkban, melyekben a művek, illetve kötetek száma meghaladja a százat. Ezek, a művek számát véve alapul a sorrend megállapításánál, a következők: iskolai értesítők (318), hittudomány (269), ifj. irodalom (229), egyesületek (228), naptárak (211), vegyes (139), orvostudomány (134), kereskedelem (126),

mezőgazdaság (125), neveléstudomány (124), jogtudomány (108). A sorrend nem sokat változik akkor sem, ha a kötetek számát tekintjük. Mindössze az orvostudomány kerül a hetedik helyről a kilencedikre s a mezőgazdaság a kilencedik helyről a hatodikra. Azonban lényegesen módosul a helyzet, ha az egyes szakokat lapszám szerinti összegük alapján rangsorozzuk. Összesen húsz olyan szakcsoport van, amelyekben a kinyomtatott lapszámok összesége meghaladja a tízezret. Ezek sorrendje, a lapszám összegét véve alapul, a következő: fordított szépróza (123.505), eredeti szépróza (83.157), tankönyvek (75.822), hittudomány (30.890), naptárak (30.227), szépirod. összes művek (29.837), jogtudomány (22.742), törvények (22.242), ifj. irodalom (21.608), orvostudomány (18.227), történelem (17.622), kereskedelem (17.387), vegyes (17.153), hitbuzgalmi művek (15.713), közigazgatás (15.164), iskolai értesítők (13.751), közlekedés (12.245), mezőgazdaság (11.657), műszaki tudományok (10.855) és neveléstudomány (10.481).

A csonka haza területén megjelent nyomtatványok túlnyomó többsége magyar nyelvű, de azért elég szép számban akad idegen nyelvű kiadás is közöttük. Összesen, a különlenyomatokat is beleértve, 203 mű 244 kötete jelent meg idegen nyelven s ezek terjedelme 18.346 lapra rúg. Nyelvek szerinti megoszlásukról a következő táblázat tájékoztat:

Angol	...	...	...	...	29 mű	30 kötet	3.028 lap
Angol-német	...	...	...	...	1 «	1 «	16 «
Angol-francia-magyar-német	...	...	...	...	1 «	1 «	116 «
Esperanto	...	...	...	...	2 «	2 «	70 «
Francia	...	...	...	...	32 «	46 «	2.762 «
Francia-magyar	...	...	...	...	1 «	1 «	156 «
Francia-német	...	...	...	...	1 «	1 «	24 «
Horvát-szerb	...	...	...	...	5 «	5 «	258 «
Latin	...	...	...	...	9 «	9 «	810 «
Német	...	...	...	...	118 «	131 «	9.506 «
Német-magyar	...	...	...	...	1 «	1 «	16 «
Német-magyar-olasz	...	...	...	...	1 «	1 «	52 «
Olasz	...	...	...	...	8 «	11 «	790 «
Tót	...	...	...	...	3 «	3 «	310 «
Újgörög	...	...	...	...	1 «	1 «	32 «

Összesen : 203 mű 244 kötet 18.346 lap.

Ezen a téren tehát a német nyelv vezet. Idegen nyelvű könyvtermelésünkben a kiadott művek számát tekintve 58,1 százalék, a kötetek számát nézve 56,1 százalék s a terjedelem szempontjából 51,8 százalék esik a németre. Úgy a kiadott művek, mint a kötetek száma szempontjából második helyen a francia kiadványok állanak, de terjedelem dolgában az angol kiadványok megelőzik őket, minthogy utóbbiak lapszáma az egész termés 16,5 százalékát teszik, míg a franciáké csupán 15 százalékát.

Igen érdekes volna azt is tudni, hogy az egyes munkák hány példányban készültek. A kötelepéldányokhoz mellékelte nyomdai kimutatásokban — igaz, hogy csak szórványosan — erre vonatkozólag is találtunk adatokat. Mindössze 923 műről, tehát az egész feldolgozott anyagnak alig egyötödéről¹ találtunk adatokat, melyeket a következő táblázatban összegeztünk:

Táblázat az 1928-ban megjelent könyvek példányszámáról.

Példányszám	Mű	Példányszám	Mű	Példányszám	Mű
50	7	380	1	1200	13
80	1	400	16	1300	3
100	43	420	1	1350	1
110	2	450	2	1500	23
120	4	500	95	1700	1
130	1	550	2	1800	2
150	27	600	33	2000	67
175	5	640	1	2100	1
180	1	650	4	2200	5
200	45	680	1	2250	5
220	2	700	5	2500	5
225	1	750	2	2600	1
250	17	800	14	2700	3
260	1	900	3	2800	1
270	1	1000	108	3000	60
280	2	1050	1	3100	2
300	50	1100	3	3150	1
350	6	1150	1	3210	1

¹ Pontosán 19,7%-ról. A számítás alapjául a 4765 műre tett végösszeg szolgált, levonva belőle a címlapkiadások 40 műből s a külföldi kiadások 62 műből álló csoportját.

Példányszám	Mű	Példányszám	Mű	Példányszám	Mű
3300	9	5600	2	15.000	8
3350	1	5750	1	16.000	1
3400	2	5900	1	20.000	4
3500	15	6000	12	25.000	5
3530	1	6420	1	27.000	1
3600	2	6500	1	30.000	1
3750	1	7000	5	35.000	1
3800	1	7500	1	40.000	2
4000	30	8000	8	56.000	1
4100	1	9000	1	57.000	1
4400	1	9600	1	80.000	1
4500	4	10.000	29	100.000	1
4800	1	11.000	4	150.000	1
5000	47	12.000	3	240.000	1
5500	2	13.000	2		

Mint érdekes kuriózumot megemlítem, hogy a legnagyobb példányszámban készült könyv a Szent István-Társulat Kis katekizmusa volt, mely 240.000 példányban hagyta el a sajtót. Tízezer példányszám túlnyomórészt az ifjúsági irodalom csoportjára esik, bár ebben az irodalmi ágban is az 1000—5000 példányszámos kiadás a megszokottabb. Ugyanez áll az ima- és énekeskönyvek csoportjára, ahol tízezer példányszám mellett öt-hatezres, sőt jóval alacsonyabb (egész 500 példányszámig) példányszámú kiadásokra is akadunk. A jogtudományi munkáknál az általam ismert maximum a négyezres példányszám, de ez följegyzéseim között csupán egyetlen egyszer fordult elő. Gyakoribb az egy-kétezres példányszám s az ötszázas vagy azon aluli sem ritka. De a törvénykiadások és döntvénytárak között nyolc-, sőt tízenkétezres példányszám is akad. Talán nem érdektelen, ha megemlítem, hogy a magánjogi törvénykönyv javaslata 5000 példányban látott napvilágot. Verses könyveink példányszáma rendszerint 100—500 között mozog s csak egy esetben éri el az ezret sőt egy más esetben a 3300-at is! Az eredeti regények között egy-egy esetben jegyeztünk fel 500, illetve 600 példányszámú kiadást. Az esetek túlnyomó részében a példányszám 1000—3000 közt mozog, de öt esetben 4000, három esetben 6000, egy esetben 6420 s két

esetben 8000 példányszámra is akadtunk. A pálmát ezen a téren egy füzetes ponyvaregény viszi el, mely 10.000 példányban hagyta el a sajtót. Körülbelül hasonló a helyzet a szépprózai fordítások terén, de itt egy 10.000 példányban megjelent németből fordított ponyvaregényen kívül egy 12.000 példányban készült német s egy 10.000 példányban piacra vetett orosz regényfordításról is tudunk. A tankönyvek többsége 2500—3500 példányszám körül mozog, de az elemi iskolai tankönyvek sorában nem egy olyan is akad, melynek példányszáma 15.000 és 40.000 között váltakozik. Ilyen s ennél is magasabb példányszámot csak a naptárak egynémelyike ér el. Ezek sorában húsz-, huszonhét-, harmincöt-, ötvenhat-, sőt nyolcvanezres példányszámra is akadtunk. Úgy látszik, a naptárkiadás a legjobban jövelmező üzlet. Pedig naptárkiadóink — tisztelet a kevés számú kivételnek — sem kiállítás, sem tartalom dolgában nem valami nagyon erőltetik meg magukat. Szinte hagyományá vált, hogy egy-egy naptárkiadó ugyanazt az anyagot különböző népszerű naptár-címek alatt hozza forgalomba. A különbség mindössze annyi, hogy több vagy kevesebb ívet ad belőle egy-egy naptárba, mindig a bolti ár változó nagyságához viszonyítva.

Ezekben adtuk egyévi könyvtermelésünk keresztmetszetét. Azt hiszem, nem egy tanulság vonható le belőle ennek a hatalmas iparágaknak úgy kulturális, mint szociális és kereskedelmi jelentőségére s talán egy-két új szempontot is nyújt a magyar könyvtermelés rendszeres statisztikai feldolgozásához, melyet ELEKES Dezső indított meg főntebb idézett becses dolgozatával.

(Budapest.)

GULYÁS PÁL.

ADATTÁR.

Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében.

FRANKÓI Vilmos PÁZMÁNY Péterről írott munkájában¹ részletesen méltatja PÁZMÁNYnak a magyarországi pálosrend belső reformja érdekében folytatott tevékenységét. Az esztergomi primási levéltár iratai alapján részletesen ismerteti a magyar- és horvátországi rendtartomány történetében nevezetes 1636. esztendő eseményeit, amikor a rend kormányzása körül támadt zavarok valósággal a végső bomlás veszélyével jártak. Ennek az évnek a tavaszán a Szentszék MARANOVICS TOMKÓ János² boszniai püspök, a rend apostoli visitorának javaslatára — addig is, amíg a rendi előjárók választására új szabályzat érvénybe léptethető lesz — a rend kormányzatát STASZENKZI Miklós atyára bízta, akit a *Generalis Vicarius Apostolicus* címmel ruházott fel. STASZENKZINEK azonban nem sikerült maga iránt magyar rendtestvérei között bizalmat és elismerést kelteni. Csodálkozással töltötte el kinevezése PÁZMÁNYT is, mert STASZENKZI még lengyelországi rendfőnöksége idejéből éles ellentétben állott TOMKÓVAL, a rend visitorával. Kinevezését így nyilván annak köszönhetette, hogy 1622 óta Rómában tartózkodva, személyes közbenjárással sikerült neki, akit FRANKÓI

¹ PÁZMÁNY Péter és kora. III. kötet. Budapest, 1872. pp. 252—7.

² V. ö. KARÁCSONYI János: *Ki kobolta a Sylvester-bullát? Századok*, 1909. pp. 361—76; KARÁCSONYI János: *Világboldondító Tomkó János*. Századok, 1913. pp. 1—11. TOMKÓ kinevezésére PÁZMÁNY tett javaslatot a Szentszéknek 1632-iki római útja alkalmából. V. ö. Aloysius L. B. MEDNYÁNSZKY: *Petri Pázmány... Legatio Romana*. Pest, 1830. pp. 103—4. PÁZMÁNY római útjára vonatkozó iratok gyűjteménye megtalálható a nyitrai egyházmegye könyvtárának 9. számú kéziratában. V. ö. VÁGNER József: *A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai és régi nyamlatványai*, Nyitra, 1886. pp. 11—15. Miatán HANUY Ferenc írásából — amelyekben a PÁZMÁNY-levelek összegyűjtése érdekében végzett kutatásairól emlékezik meg (*Kutatás Pázmány levelei után*, Religio, 1908. pp. 310—2, 325—7, 341—3, 358—60; valamint PÁZMÁNY leveleinek I. kötetében megjelent bevezetés VI—XIII. lapjai) — úgy látszik, hogy ő a nyitrai egyházmegyei könyvtárnak ezt a kéziratát nem ismerte, VÁGNER leírásából pedig a kézirat fontosságára lehet következtetni, azért célszerű volna a nyitrai kézirattal részletesebben foglalkozni, mert könnyen lehetséges, hogy benne MEDNYÁNSZKY és HANUY publikációi után is találhatóak még PÁZMÁNYRA és különösen az 1632-iki római missióra fontos iratok.

nyugtalan lelkű fondorkodó férfinak mond, a kinevezést kieszközölni. PÁZMÁNY efeletti meglepetésének erős kifejezést is ad 1636 július 4-én ZAICZ Jánoshoz, a magyarországi tartományfőnökhöz intézett levelében.¹ Eszerint álmélkodva értesült STASZENKZI kinevezéséről, de ő nem tehet ellene semmit, mert a Szentszék a szerzetesrendek kormányzásában is a legfőbb hatalommal bír ezen a földön. Nem volna azonban semmi kifogása sem az ellen, ha ZAICZ és a magyarországi rendtartomány észrevételeiket megfelelő módon a pápa elé terjesztenék. Nem tudjuk, tettek-e a magyar pálosok valaminő lépést Rómában STASZENKZI kinevezése ellen, mert ennek semmi nyoma se maradt reánk. PÁZMÁNY felfogásában azonban csakhamar jelentékeny fordulat állott be, nyilván Rómából, BARBERINI bíbornoktól, a Propaganda kongregáció prefektusától nyert utasítások következtében. Már szeptember 16-án, egy valószínűleg néhány nappal antedatált körlevélben értesíti a magyarországi pálos kolostorokat, hogy a pápától megbízást nyervén a rend felügyeletével, épen azért megparancsolja, hogy az eddigi tartományi főnöknek, ZAICZ Jánosnak ne engedelmeskedjenek, sőt ha erőszakoskodnék, vessék fogságra az ő intézkedésének bevárásáig.² Öt nappal később már értesíti is rendelkezéséről BARBERINI bíbornokot,³ hozzáfűzvé, hogy várja Rómából a további intézkedéseket, amelyeket pontosan végre is fog hajtani.⁴ Ekkor, amidőn PÁZMÁNY a rend súlyos helyzetéből való kibontakozást a magyarországi partikuláris igények félretételével Róma útján kereste, fordult közvetlenül a Rómában tartózkodó STASZENKZIHEZ, hogy jöjjön mentől hamarabb Magyarországra, hogy a BARBERINI bíbornoktól nyert utasításoknak megfelelő feleleteket, illetőleg rendszabályokat együtt kidolgozzák.⁵ PÁZMÁNYNAK a STASZENKZIHEZ 1636 szeptember 25-én kelt olasznyelvű levelére hivatkozik FRAKNÓI Vilmos is,⁶ megjegyezvé, hogy eredeti fogalmazványa az esztergomi

¹ Kiadva: HANUY Ferenc: PÁZMÁNY Péter összegyűjtött levelei. II. kötet. Budapest, 1911. p. 678.

² Közölve HANUY op. cit. pp. 699—700.

³ HANUY téved (op. cit. p. 700), amidőn az 1636 szeptember 21-én kelt levél címzettjének BORGIA bíbornokot, a Propaganda prefektusát mondja. Ezt a levelet is PÁZMÁNY az idősebb Antonio BARBERINI bíbornokhoz, VIII. ORBÁN pápának kapucinus-rendű testvéréhez, a Propaganda kongregáció akkori prefektusához intézte. V. ö. PASTOR: *Geschichte der Päpste*. Bd. XIII/I. p. 257.

⁴ V. ö. HANUY op. cit. pp. 700—1.

⁵ Már a pálosok évkönyve azt mondja, hogy STASZENKZI «litteris Cardinalis Pazmani excitatus» jött 1636 végén Magyarországra. V. ö. [Andreas EGGERER]: *Fragmen panis protoeremitici reliquiae*... Wien, 1663. p. 339. U. ott pp. 339—48 STASZENKZI vikáriusi működésének leírása.

⁶ V. ö. op. cit. p. 254.

primási egyházi levéltárban található. Ez az irat azonban vagy elkallódott az utóbbi évtizedek alatt, vagy pedig FRAKNÓI Vilmosnak ez az állítása tévedésen alapszik, mert HANUY Ferenc is a fel nem található levelek közt említi már többször idézett PÁZMÁNY epistolariumának előszavában.¹ Ellenben az ugyanott idézett másik két levél (1636 július 4 és 1636 szeptember 16) FRAKNÓI munkájára való hivatkozással megtalálható HANUY editiójában.

PÁZMÁNY levele azonban még sem kallódott el véglegesen. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárának olasz gyűjteményében HORVÁT István könyvtárából három kéziratköteggben (Fol. ital. 38.,² 3 db; Quart. Ital. 1.,³ 7 db; Quart. Ital. 48.,⁴ 8 db) összesen 18 darab missilis-levél és egyéb

¹ V. ö. HANUY op. cit. I. kötet, pp. XV—XVI.

² a) ff. 1—2. *Róma, 1702 március 18.* Carlo Agostino FABRONI értesíti a bécsi nunciust, hogy a Propaganda kongregáció a pálosrend legközelebbi főkáptalanjának helyéül elsősorban a magyarországi rendtartomány valamelyik kolostorát javasolja. A résztvevők szavazati jogát illetőleg a kongregáció úgy döntött, hogy a magyar és a német-horvát provincia összesen négy megbízottat küldjön. A generális eltartása az eddigi módon történjék.

b) ff. 3—4. *Róma, 1716 március 16.* A Propaganda kongregáció megengedi, hogy pálosrendi misszionáriusok menjenek Erdélybe, akik azonban facultást az erdélyi püspöktől nyernek és neki engedelmességgel tartoznak.

c) ff. 5—6. *Róma, 1716 június 9.* A Propaganda kongregáció döntése arról, hogy a magyarországi pálosrendű misszionáriusok segítelye az apostoli kamara útján ne az általános rendfőnök, hanem a közvetlenül a missziók főnökének vagy meghatalmazottjának, kezeihez fizetessék ki.

³ a) ff. 1—2. Kiadva alább 1. szám alatt.

b) ff. 3—4. *Róma, 1658 június 1.* Giulio ROSPIGLIOSI bibornok (később IX. KELEMEN pápa) értesíti WESSELÉNYI Ferenc nádort, hogy mindazokat, amiket hozzáintézett levelében a magyar pálosok érdekében előadott, közölte a pápával, akinek rendeletére érdekükben a szükséges intézkedések már megtörténtek.

c) ff. 5—6. *Róma, 1659 május 6.* A Propaganda kongregáció egyik tisztviselője sajnálattal értesíti a pálosrend általános főnökét, hogy VANOVICZI János atya a rábizottakat nem tudta elvégezni teljesen, mert a beállott forró nyár miatt az ülések elhalasztattak.

d) f. 7. *Róma, 1657 június 23.* Fabio CHIGI bibornok a lengyelországi nunciust értesíti, hogy a pápa nagy örömmel és meglepéssel értesült a czenstochowai pálosoknak kolostoruk védelmében tanúsított hősiességéről.

e) ff. 8—9. *Róma, 1667. május 7.* Pietro VIDONI bibornok megköszöni a pálosrend egyetemes főnökének azt a megtiszteltetést, amelybe a rend részéről ismét részesült s amelyről VANOVICZI János rendi procurator útján értesült. Sajnos, a nehéz időkből nem tehet a rendért annyit, amennyit szeretne.

f) ff. 10—11. *Wien, 1685 július 21.* Francesco BUONVISI bibornok, bécsi nunciust LUBOMIRSKI hercegnek, Lengyelország főmarsalljának jóindulatába ajánlja a pálosok ügyét.

g) ff. 12—13. *Róma, 1719 december 23.* Sebastiano Antonio TANARA bibornok örömmel értesíti a magyarországi pálosrendtartomány főnökét, hogy az esztergomi érsek meggyőződött a rendi prior ártatlanságáról.

⁴ a) f. 1—1'. Kiadva alább 2. szám alatt.

b) f. 2—2'. Kiadva alább 3. szám alatt.

irat található, amelyek mind a magyarországi pálosok XVII—XVIII. századi történetére vonatkoznak.

Ezek között, Quart. Ital. 1 ff. 1—2 alatt található PÁZMÁNYNAK STASZENZKIHEZ intézett 1636 szeptember 25-én, Nagyszombatban kelt levelének eredetije, amelynek befejező sora és aláírása tőle való, a behajlásán pedig PÁZMÁNY címeres hártyapecsétje jól látható.

FRAKNÓI nem tud továbbiakat arról, hogy PÁZMÁNY, aki pár hónappal később (1637 március 19-én) már elhalálozott, találkozott-e még STASZENZKIVEL és egyáltalán tett-e még valamit a pálosok reformja érdekében. A HORVÁT István-féle iratok most erre is megadják a feleletet. A Quart. Ital. 48. jelzetű kézirat ff 1—1' található Antonio BARBERINI bíbornoknak, a propagandakongregáció prefektusának 1636 október 25-én, PÁZMÁNYHOZ intézett levelének egyszerű másolata, amelyben legteljesebb jóindulattal ajánlja STASZENZKI atyát, aki a pálosrend reformja ügyében való utasításokkal ellátva utazik hozzá.

STASZENZKI útjának, Pázmány hathatós támogatása mellett, volt is eredménye és a rend reformja olyan lépésekkel haladt előre, hogy BARBERINI bíbornok 1637 április 11-én PÁZMÁNYHOZ intézett levelében, már a kongregáció külön ülésében letárgyalt rendi szabályok egyrészét küldi

c) f. 3—3'. *Róma, 1637 október 3.* Francesco INGOLI a Propaganda kongregáció titkára értesíti STASZENZKI Miklóst, hogy a pápa a pálosok megreformált szabályainak ervezetét most tanulmányoztatja át s azután fog engedélyt adni a generális káptalan megtartására.

d) f. 4—4'. *Róma, 1637 november 28.* Antonio BARBERINI bíbornok megküldi a kongregáció döntését a pálosok reformja ügyében STASZENZKI Miklósnak. Ennek értelmében a generális káptalant megtarthatják jövő pünkösdkor. Akkorra meg fogják kapni a rendi konstitúciónak a kongregáció által átalakított fejezetét is. (De novitiis et studiis.) Részletekben a generális káptalant illetőleg forduljanak az esztergomi érsekhez.

e) f. 5—5'. *Róma, 1638 december 17.* Francesco INGOLI STASZENZKI Miklósnak, a Czenstochowában tartózkodó rendi apostoli vikáriusnak részvétellel említi, hogy a felsőmagyarországi protestáns zavargások miatt a rend reformja lassabban halad. Pedig különösen fontos, hogy ezt, különösen a novitiusokra és az új konstitúcióra vonatkozó részt azok hajtsák végre, akik megkezdték.

f) 6—6'. *Róma, 1644 január 23.* Francesco INGOLI STASZENZKI Miklósnak megköszöni a neki és Sig. VENESIONAK küldött ajándékokat. A rendi szabályok kinyomatását már megkezdte a kongregáció nyomdája. Magát a rend alapítójának imába ajánlja annál is inkább, mert a rend reformjáért 33 kis- és 3 kongregációi nagygyűlésen vett részt.

g) f. 7—7'. *1644 február 8.* Pro memoria a rendi konstitúció elfogadásának és kinyomatásának a történetéről.

h) f) 8—8'. *1643 március 21.* Francesco INGOLI értesíti STASZENZKI Miklóst, hogy a kongregáció befejezte a rendi reform tárgyalását, a közeli jövőben megtörténik a pápai óváhyás is.

meg hozzászólás végett. BARBERINI bíbornoknak a levele azonban már Pázmánytól, aki három héttel előbb halt el, nem nyerhetett elintézését.

I.

1636 szeptember 25. Nagyszombat. Pázmány Péter Staszenzki Miklós-hoz, a pálosrend általános apostoli helytartójához.

Molto Reuerendo Padre in Christo! Hiersera riceuei la lettera di Vostra Paternità de 6. del corrente, dalla quale intendo quanto mi significa circa la sua Religione. Dal Sig. Card. Barberini mi furono inviati alcuni ordini; sopra di che risposi quanto m'occorrea; essendo paratissimo a conformarmi sempre con la buona mente di Nostro Signore così in questa, come in altra occasione secondo richiede il mio debito. Desidero bene, che Vostra Paternità si metta quanto prima in viaggio, e solleciti di uenire, accioche si proueda a quanto bisogna, per euitar ogni disordine che potessi nascere. Nel resto riserbandomi di dire a bocca quello, che potrei soggiunger d'auantaggio, le prego da Dio prospero viaggio, et ogni altro bene. Di Ternauia, li 25 settembre 1636. Di Vostro Paternità molto Reuerenda Affettissimo di cuore il Cardinale Pazmany.

Lent: P. Nicolò Staszenzki.

Kivül: Al molto Reuerendo Padre in Christo il Padre F. Nicolò Staszenzki dell'Ordine di S. Paolo Primo Eremita Roma.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart. Ital. 1. ff. 1—2.)

II.

1636 október 25. Róma. Antonio Barberini bíbornok Pázmány Péterhez.

Eminentissimo e Reverendissimo Signor mio Osservatissimo! Se ne viene costà conforme al comandamento di Vostra Eminenza il Padre Nicolò Staszenzki Vicario Generale Apostolico della Religione di S. Paolo primo eremita per attendere al Governo della medesima Religione per il tempo prescrittoli dalla Santità di Nostro Signore. Nel Breue che presenterò all'Eminenza Vostra questa Sacra Congregazione la raccomanda con ogni efficacia alla sua protectione, e la supplica a uederlo uolontiere, et a darli tutti quegl'agiuti, e di consiglio et opera, che per lei si potranno, acciò conforme l'Istruzione che tiene, e quelle, che se li manderanno di mano in mano possa con più facilità far il seruitio di Dio e della stessa Religione. Se gl'è comandato, che comunichi le suddette istruzioni a

Vostra Eminenza, et ogni altro ordine, che li uerrà da Roma, affinché colla direttione di lei uada ponendo li fondamenti della Riforma, che si pretende introdurre nella suddetta Religione per darle poi l'ultima perfezzione nel Capitolo Generale, che si dourà tenere nel luogo, e tempo, che Vostra Eminenza, et egli insieme giudicheranno opportuni: E s'il tempo prescritto da Sua Beatitudine al Vicariato del detto Padre Nicolò non bastasse per preparar bene la materia della Riforma da farsi accettar nel futuro Capitolo Generale, Vostra Eminenza si degni d'auuisarne la medesima Sacra Congregazione, che le procurerà la proroga per il suddetto effetto. Sperano grandamente questi miei eminentissimi signori, che l'Eminenza Vostra e colla sua molta prudenza, et autorità incamminerà così bene le cose, e dirigerà in maniera le attioni del Suddetto Vicario, che si conseguirà con pace, e quiete tutto ciò che circa la suddetta Riforma pretende la stessa Sacra Congregazione. In nome della quale a Vostra Eminenza bacio humilmente le mani. Roma, 25 ottobre 1636. Di Vostra Eminenza Reverendissima. Humilissimo e diuotissimo seruitore il Cardinale Antonio Barberini. Francesco Ingoli Secretario.

Lent: Al Card. Pazman. Ternauia.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart. Ital. 48. f. 1—1'. Egyszerű másolat.)

III.

1637 április 11. Róma. Antonio Barberini bíbornok Pázmány Péterhez.

Eminentissimo e Reverendissimo, Signor mio Osservatissimo! Mando a Vostra Eminenza l'aggiunta copia di quanto si è risoluto nella Congregazione particolare tenuta innanzi il Cardinale di S. Sisto, per la riforma della Religione di S. Paolo primo eremita, acciò si compiacia di farui quella riflessione, che parerà alla sua molta prudenza, et auuisarmi poi il suo senso massimamente circa il 2° e 4° articolo del differir il Capitolo Generale e de Conuenti da deputarsi per i Nouitiati, e de Priori, e Maestri de Nouizzi da crearsi, per riferirlo alla Santità di Nostro Signore, insieme con detta Congregazione particolare per hauer da Sua Beatitudine quegli ordini, che pareranno opportuni. Non mando con questa all'Eminenza Vostra le costituzioni pertinenti alle istruzioni de Nouizzi, conforme si dice nel 3° articolo; perchè se deono ridurre in miglior forma, essendosi al presente aggiustata solamente la materia di esse costituzioni. Intorno al contenuto nel 5° articolo de'luoghi, che desidera il Vicario Apostolico nel Collegio Viennense di Vostra Eminenza, la

Suddetta Congregazione tiene, che si potrebbe gratificarlo, almeno per qualche tempo, sinche nella sua Religione si possino far gli studi generali per la gioventù, che piglierà l'habito. Resterà seruita Vostra Eminenza di communicar tutti questi particolari al suddetto Vicario, per intender anche il suo senso circa di essi, e significarmelo per farne la relatione a Nostro Signore. Ch'e per fine le bacio humilmente la mano. Roma, XI. Aprile 1637. Di Vostra Eminenza Reverendissima Humilissimo e Affettissimo seruitore Il'Cardinale Antonio Barberini. Francesco Ingoli Secretario.

Lent: D. Card. Pazman scrittura.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart Ital. 48. f. 2—2'. Eredeti.)

***

A Magyar Nemzeti Múzeum olasz kéziratának gyűjteménye még két, a JANKOVICH-gyűjteményből származó Pázmányiana-t őriz Fol. Ital. 27. szám alatt. Az egyik EGGENBERG hercegnek, II. FERDINÁND legbizalmasabb emberének 1632 május 15-én Bécsben kelt autográf levele PÁZMÁNY Péterhez, amely válasz PÁZMÁNYnak április 24-én Rómából EGGENBERGhez intézett — ma ismeretlen — levelére. A herceg levelében biztosítja PÁZMÁNYT, hogy a császárhoz küldött jelentése úgy a felség, mint az államtanács részéről a legteljesebb elismerésre talált. Egyúttal megköszöni PÁZMÁNY értesítését fiának Rómából történt elutazásáról és azokat a szivességeket, amiket fiának tett. Ebből valószínűnek látszik, hogy a fiatal EGGENBERG is PÁZMÁNY 48 tagú kíséretéhez tartozott, bár a bibornok utinaplója őt sem említi (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. p. 113, FRAKNÓI op. cit. p. 8.). PÁZMÁNYnak május végén kelt jelentéséből (HANUY op. cit. p. 321.) nyilvánvaló, hogy EGGENBERG különösen a bécsi püspöknek, Anton WOLFRADTNak bibornoki kinevezése felől érdeklődött (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. pp. 18—9.) és ilyen értelmű levelet is küldött BARBERINI bibornok-államtitkárnak. A másik egy a consistorialis congregatio titkára által a bibornokokhoz intézett intimatio 1632 április legelső napjaiból, a császárnak a bibornoki kollegiumhoz intézett levelére (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. pp. 10—11.) adandó felelet tárgyában.

TÓTH LÁSZLÓ.

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.

(Harmadik közlemény.)

70. A XVI. század közepe táján.

Az esztergomi káptalan javairól felvett inventárium töredéke.

In 6ta ladula...

Item liber alius qui canon missae inscriptus etiam magno folio.

Item duo libri sinodales in folio.

Félv papiron, az esztergomi főkáptalan magán levéltárában. Ladula 85.

71. A XVI. század közepe táján.

Serjéni Ferenc könyveiről szóló feljegyzés.

Libri varii maiores et minores relictus sunt in domo domini Francisci

Serieny numero centum et octoginta.

Papiron. Orsz. Levéltár. Lymbus III. sorozat. XVI. század. 5. csomó.

72. 1550 március 10. Bécs.

A Bécsben tanuló Nádasdi László levele anyjához, melyben egyebek közt ezt írja: «Nunc nimis indigeo pecuniis, quoniam libros mihi deberem comparare».

Orsz. Levéltár. Nádasdy-missilisek. N.-csomó.

73. 1550 június 23. Kapu.

Nádasdi László levele Nádasdi Tamáshoz, melyben a részére megvásárolt könyveket köszöni meg, bár amit leginkább óhajtott volna, t. i. a bibliát, nem kapott, kéri, hogy vegyen neki bibliát is. (Kivonat.)

«Quod tua magnifica dominatio tum comparuerit alium iterum eruditorem, tum quod libellos per eum jussit mihi unacum aliis meis comilitonibus charissimis emi, immortales ago vestrae dominationi magnificae gratias, attamen, quod magis desiderabam, illis potire nequivi, nempe *biblia*, cuius lectio meum animum magis, ut opinor erudire ac informare religiose potuisset, quamvis ne isto quidem beneficio vestrae magnificae dominationis dignatus me unquam fuisset, sed tamen cum altera vice eadem nobis omnibus libros aliquando iubebit coemi, oro vestram dominationem, ut dignetur mihi *biblia* solvere, cui rei vestrae dominationi meis perpetuis servitiis pro eiusdem erga me beneficiis satisfacere usquam conabor.»

«Datum ex Kapu, 9. Calend. Julii, anno Domini 1550.»

Papiron. Orsz. Levéltár. Nádasdy-missilisek. N.-csomó.

74. 1552 május.

Kivonat Detrekő vár leltárából.

Item inventarium arcis Detrewkew.

— — — — —

Item librum missale 1.

— — — — —

Item librum antifonale 1. *Más kézzel megjegyve: laceratum.*

Orsz. Levéltár. Urb. et Concr. fasc. 96. No 2.

75. 1553 július 15.

Kivonat az esztergomi káptalan javainak inventáriumából.

Regestum super res et bona ecclesiae Strigoniensis in festo divisionis apostolorum denuo revisa et in ladulas collocata, anno 1553.

— — — — —

De cista A. exceptae res.

— — — — —

Evangelii liber cum certis antiquis hornamentis et lapidibus rudibus antiquis in pergamento scriptus.

Egy iv papiron az esztergomi főkáptalan magánlevéltárában: Ladula 41. fasc. 4. No 2. és 3. alatt.

76. 1553 december 4.

Kivonat Zalavár magyarnyelvű inventáriumából.

Ezer ewth zaz 1553 zenth Barbala azon napyan ez registhromoth iratha Zolthay Andreas es Chany Akaczyos nagchagos Nadasdy Thamas wronk parancholathyabol Zala warnak mynden inuenthariomyarol Eychynthywl fogva nagyky, ky az warba wolna... stb. Az eghaz marhayanak mynden hoza valorol... stb.

— — — — —

Missal kenuek ííí.

Az kenueek somaya 1557.¹

Orsz. Levéltár, Nádasdy-számadások c) csomó.

77. 1553 december 17 Pozsony.

Kivonat az esztergomi főegyház javainak összeírásából.

Anno Domini 1553. decima septima die decembris Posonii ex tribus ladulis A, B, C literis signatis, praesentibus reverendissimo domino

¹ Azaz = 127.

Nicolas Olaho archiepiscopo Strigoniensi ac venerabilibus Mathia Graeco lectore, Paulo de Papa cantore canonicis Strigoniensibus ac Petro Paulino praeposito beati Petri Agriensis, Georgio Hozzwotthy magistro curie, Emerico de Saag provisoro Poseniensi praefati reverendissimi domini archiepiscopi sunt hae infrascriptae res ecclesiae Strigoniensis praefatae et in unam magnam ladulam impositae et sigillis eiusdem reverendissimi domini ac capituli Strigoniensis obsignatae.

— — — — —
 Euangelii liber cum caeteris antiquis ornamentis et lapidibus rudibus antiquis in pergameno scriptus.

— — — — —
 Eredetije rongált állapotban az esztergomi prímási levéltárban, archivum ecclesiasticum vetus No 86. — V. ő. 1553 július 15. Esztergomi főkáptalan magánltára: Ladula 41. fasc. 4. No 2. és 3.

78. 1554.

Kivonat az esztergomi egyház tizedszámadásaiból.

Jesus Maria 1554.

Regestrum super decimas de minori comitatu Nittriensi.

(109. l.) 1554.

Jam sequitur exitus pecuniarum.

— — — — —
 Item pueris duobus qui libros missandi ad ecclesias portaverunt cum processione et ministraverunt presbitero, dati den. III.

Item frustum papiri ad necessitates capituli, tam ratione divisoratus emi den. XXI.

— — — — —
 Item eodem tempore registrum decimarum comitatus utriusque Bars feci de libro scribere, ut demittitur domino Nittriensi ad Sanctum Benedictum, soluti ad papirum et pro labore uno pauperrimo scholari den. XI.

— — — — —
 Item vigesima octava die may copiam registri de Kysnyttre de voluntate do. (mini) excribi feci et domino lectori dedi pro labore et papiro uno scolari ex quo cito debuit fieri soluti den. VII.

— — — — —
 (111. l.) Item sigilla duo purgari feci cum aurifice pro den VI.

Item eodem die (t. i. június 18.) frusta papiri II den. XIII.

Börbe kötött könyv, melyen kívül ez olvasható: «Zachariae Moshocii E. (piscopi) Nittriensis Urbiarum seu matrica capituli E. (cclesiae) Strigoniensis».

Belül, a börborítékon: «Zacharias Mosocius E. (piscopus) Nittriensis me huc collocavit 1587».

Az esztergomi főképtalan magánlevéltárában: Ladula 102. capsa 18. eccl. fasc. 1. No 1.

79. 1555 január 6. Bethlen vára.

Ruszkai Dobó István levele Dobó Ferenchez, melyben többek közt azt írja, hogy az erdélyi püspök udvarmestere Hamvay György által «et nos domino reverendissimo Agriensi unum gradarium miseramus».

Orsz. Levéltár kincstári osztály, Dobó levéltár, 1. csomó.

80. 1555 január 30.

Kivonat Szent György-vár inventáriumából.

Inventarii zu Sanndt Georgen Schlosz... stb.

In der Cappeln.

4 Mesz puecher.

1 graduall puech.

1 Psalter puech.

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14339. csomó.

81. 1555 június 1—december 15.

Kivonat a garamszentbenedeki monostor számadáskönyvéből.

Regestum totius introitus et exitus pecuniarii monasterii sancti Benedicti de juxta Gron tempore administrationis praepositi Orodienis in anno Domini 1555. a prima die junii incipiendo usque ad decimam quintam decembris inclusive.

(77. l.) *Exitus ad papirum.*

Duodecima julii Tyrnaviae, quum ex dominorum voluntate iterum officium praefecturae suscepturus, discedere in Sanctum Benedictum emeram papiri libras quindecim per denarios octo, faciunt fl. 1 den. XX.

(103. l.) *Rector scolae.*

Rector scolae servit per annum pro florenis octo incepit servire

prima die junii et servivit tempore meo supra medium annum, mensem medium et dies sex, solvi sibi fl. III denar. XXXXVII.

Az esztergomi főképtalan magánlevéltárában: Ladula 104. Capsa 20. eccl. fasc. 5. No 5.

82. 1555.

Kivonat Armpruster Kristóf magyar királyi udvari kamarai perceptor számadásaiból.

Liber rationum Christophori Armpruster perceptoris pecuniarum regiarum ad cameram Hungaricam praesentatarum.

8. decembris.

Calendaria empta sunt ad cameram regiam... den. 28.

Pro pargameno... den. 24.

Ad proprium usum camerae.

Papirus.

29. Januarii octo ligaturae papiri ad scribendas literas camerae et regesta emptae fl. 8. d. 74.

17. Junii papirus empta est fl. 1. den. 25.

27. Junii. Per dominum Armpruster empta est papirus ligaturae decem cum sigillo scuto singula pro floreno uno et aliae duae ligaturae vilioris papiri, una pro den. 80, facientes simul... fl. 11 den. 60.

17. Novembris. Papirus empta erat per dominum Vaciensem... fl. 2.

20. Novembris. Papiri melioris cum scuto unam balam, continens ligaturas 10, ... fl. 12.

Pargamena.

20. Novembris septem pargamene maiores similiter pro regestis empte sunt pro danariis¹ 25, facientes simul fl. 1 den. 75.

6. Decembris. Pargamena pro colligandis literis sub sigillum regium... den. 24.

Libri papiracei.

29. januarii, duo libri papiracei pro regestis empti sunt... den. 80.

8. julii, Paulo Strosser bibliopolae pro ligatis libris ad cameram emptis fl. 6, den. 66.²

¹ Igy!

² Ez utóbbi áthúzza!

20. Septembris. Paulo Strosser pro regestis ad cameram emptis soluti sunt fl. 2, den. 89 w. 1.

20. Novembris, octo libri papiracei pro regesta magistri rationum et aliorum in camera officialum, singulum pro den., facientes fl. 5, den. 20.

Papírfüzet, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában: kamarai iratok, fol. lat. 921/II. szám.

83. 1556 január 10.

Kivonat a nagybányai pénzverőkamara inventáriumából.

Inventarium camerae Rivuliensis sacrae regiae maiestatis, tempore resignationis officii eiusdem camerae per egregium Thomam Francisci egregio Francisco Felpeczy tanquam comiti eiusdem, praesente me Petro Feigel dictae regiae maiestatis ad hoc misso commissario factum et conscriptum . . . . die 10. januarii anni praesentis 1556.

In domo praefecti.

Tabula pergamenum in qua depictus situs castelli¹ 1.

Liber continens tabellas gradum marcarum 1.

In testudine domus antiquae.

Libri maiores et minores simul . . . . 38.

In uno sacculo litterae diversae et cartae inutiles.

Papírfüzet, Orsz. Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 99. No 27.

84. 1556 augusztus 9. Késmárk.

Varkócs Menyhért a szepesi káptalan emberei, Mekksei Ferenc örkanonok és Kassai Kristóf tornai főesperes előtt Késmárkon, augusztus 6-án végrendeletet alkot.

In nomine Domini, Amen . . . . .

Item parochus de Cruce ordino decem florenos et postillam Lutheri, bibliam et nonnullos ex libris meis.

¹ T. i. Nagybánya castellum képe.

Átírja 1563 november 25-én a szepesi káptalan. A báró Szentgyörgyi Horváth-család levéltárában (letéve Vasvármegye levéltárában) fasc. 38. No 16. — Ugyanezt átírja a szepesi káptalan 1573 január 17-én, a grádeczi Horváth-Stanchich-család nagyőri levéltárában: Orig. No 13. jelzet alatt.

85. 1556.

Kivonat az m. kir. udvari kamara számadásaiból.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram Hungaricam regiae maiestatis administratae in anno Domini 1556.

— — — — —

Generalis exitus praescriptarum perceptionum anni 1556.

— — — — —

Expensae nuntiorum et quottidiana negotia camerae 1556.

9. januarii. Eodem die bibliopolae Poseniensi pro octo librorum registis in camera necessariorum colligatione dati sunt den. 90.

18. aprilis. Compactori librorum pro colligatione unius regesti ad cameram dati sunt den. 8.

— — — — —

Emptio papyri, cerae, pulverum aliarumque rerum pro usu quottidiano camerae. Papyrus pro necessitate camerae empta est hoc anno pro fl. 14 den. 72.

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, Kamarai iratok, fol. lat. 921/III.

86. 1556.

Kivonat a szepesi vár számadásaiból.

(15. l.) Exitus pecuniarum ad emptiones diversorum necessitatum parvaliumque arcis.

(18. l.) *Papiri.*

In januario emptae papiri ligaturae duae fl. 3.

In julio quoque una, sed mardalosi una cum homine ex sylva absterunt, fl. 1 den. 40.

In mense septembris in Casioforo empta ligatura papiri una, fl. 1 den. 65.

Magyar Nemzeti Múzeum, Szalay Ágoston gyűjteménye.

87. 1557—8.

Kivonat a magyar királyi udvari kamara ez évi számadásaiból.

Regestum generale super introitum et exitum proventuum camerae

hungaricae regiae maiestatis, anno Salutis 1557 — Ch. Armpruster.

(22. lap.) *Exitus pecuniarum.*

5. Januarii, Joanni compactori librorum, qui tria regesta pro usu camerae ad annum praesentem ligavit, dati sunt . . . den. 40.

(24. lap.) 23. Januarii. Papyrus empta est ligaturae quinque cum signo scuti talleris septem, faciendo flor. 6, den. 53. w. 1.

(26. lap.) 22. februarii. Pargamenum emtum est ad scribendas literas in negotio camerae pro den. 28.

(42. lap.) 26. marcii. Domino Ladislao Mossoczi, pro emendo papyro in usum camerae, dum Viennam proficisceretur dati sunt fl. 5, den 40.

(66. lap.) 25. novembris. Joanni Polono compactori librorum pro illigatione regestorum pro rationibus perceptorum dati sunt fl. 1, den 50.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram hungaricam sacrae caesariae maiestatis administratae, anno Domini 1558. — (82. lap.)

(101. lap.) 18. januarii. Calendaria ad usum camerae hungaricae empta sunt den. 36.

(104. lap.) 11. Martii. Joanni Polono compactori librorum *pro colligatione decretorum divorum quondam Stephani, Ladislai, Colomanni et aliorum Hungariae regum* dati sunt fl. 2.

(106. lap.) (25. aprilis.) Ladislao Gewrth pap, qui papyrum et alias res Vienna Posonium ad cameram vexit, dati sunt den. 80.

(123. lap.) Emptio papiri, coerae, pulverum, aliarumque rerum ad usum quotidianum camerae pertinentium 1557.

Papyrus ad usum camerae sacrae regiae maiestatis hungaricae empta est fl. 34, den. 88¹/₃.

Pargamenae pro ligandis regestis emptae sunt den. 32.

(124. lap.) Libri papiracei ad usum camerae sacrae regiae maiestatis empti sunt den. 2.

(132. lap.) (14. martii.) Petro Zenthpaly scribae camerae, qui Wiennae circa magnificum dominum praefectum versatus est, pro emendo papyro, pulveribus et coera datus est fl. 1.

— — — — —

(133. lap.) (26. martii.) Eidem (t. i. Ladislao Mossoczy) ad emendam papyrum in usum camerae, dum Wiennam proficisceretur, dati flor. 5, den. 40.

— — — — —

(146. lap.) (21. Decembris.) Res diversae in usum camerae Wiennae emptae, ut sequitur. Papyrus flor. 2, den. 40 . . . . . Pargamenae sex pro flor. 1, den. 92. Calendaria tria, den. 8.

— — — — —

(146. lap.) 28. Decembris. Petro literato Zenthpaly scribae camerae per cameram Wiennam pro libro regio seu instructionum misso, dati sunt pro expensis et conductione currus flor. 6.

— — — — —

(149. lap.) Emptio papyri, pulverum coerae aliarumque rerum pro usu quotidiano camerae. Papyrus pro necessitate camerae empti est hoc anno pro flor. 14, den. 72.

Coera pro sigillandis literis et scedis tricesimalibus empti est flor. 2, den. 26.

— — — — —

(171. lap.) Expensae nunciorum et quotidiana negotia camerae 1556. (9. Januarii.) Eodem die bibliopolae Poseniensi pro octo librorum pro regestis in camera necessariorum colligatione dati den. 90.

— — — — —

(179. lap.) (15. Aprilis.) Atramentum, coera, papyrus, pulveres exicatorii et calami ad usum camerae Wiennae empti pro den. 35.

18. Aprilis. Compactori librorum pro colligatione unius regesti ad cameram dati sunt den. 8.

— — — — —

(203. lap.) (4. Februarii.) Joanni Polono compactori librorum, qui regesta in usum camerae paravit, dati sunt . . . den. 95.

— — — — —

(204. lap. 14. Februarii.) Tria calendaria empti sunt in usum camerae den. 32.

— — — — —

(208. lap.) 29. Aprilis. Joanni Polono compactori librorum, qui duo

regesta pro domino Paulo Kysserieny registratori camerae paravit,
soluti sunt flor. 2, den. 40.

(216. lap.) Papyrus empta est in usum camerae hungaricae sacrae
caesareae maiestatis flor. 2.

Vastag (270 lapos), kéziratós könyv, a Magyar Nemzeti Múzeum Szalay
Ágost gyűjteményében.

88. 1558 január 1. Bécs.

Doctor Fabricius Pál királyi mathematicus levele Nádasdi Tamáshoz,
melyben magyar prognosticon-jának kinyomatásáról s egyebekről ír.
S. D.! Non mea culpa factum est spectabilis et genere domine,
quod prognosticon meum Hungaricum non prodierit, sed inertis et
inepti typographi stulta pertinatia, qui contra quam mihi pollicitus
est meam Ephemeridem et alienum prognosticum expressit Hun-
garice. Oro itaque veniam. Quia vero etiam falsarius nebulo (salvo
honore dicam) in latino pavulo versus emisit, mitti hic adhuc quae
restant Germanica. Oroque ut boni consulat vestra generosa specta-
bilitas. Ego dabo operam, ut posthac opere prestantiori si quid in
me est, honori vestrae spectabilitatis serviam. Oro, ut vestra specta-
bilitas generosa vel figuram, vel tempus nativitatis filioli sui mittat.
Ego n. illum amisi e soleo tamen figuras nativitatum quas facio
ad minimum reponere. His me commendo et vestrae spectabilitati
ac conjugii castissimae et optimae unacum generoso ac dilectissimo
filiolo foelix anni auspiciam precor. Date Viennae, 1558. calendae
januarii.

Vestrae generosae spectabilis cliens

Doctor Paulus Fabricius
regius mathematicus.

Kivül: Spectabili, generoso ac magnifico domino, domino Thomae de
Nadasd, vice regi in Ungaria, perpetuo terrae Fogaras et Vasuar
comiti etc., domino patrono suo observandissimo.

Papiroszon, zárópecsétje elveszett. Orsz. Levéltár, Eccles. camerale. irregistr.
fasc. 79.

89. 1558 (január 5).

Kivonat a magyar udvari kamara ez évi számadáskönyvéből.

Regestum

generale super introitum et exitum proventuum camerae Hungaricae regiae maiestatis, anno salutis 1558. — Christophorus Armpruster.

— — — — —

Exitus pecuniarum

5. januarii. — Pro duobus regestis ad cameram emptis soluti sunt den. 26.
18. januarii. — Pro uno calendario in usum camerae empto soluti sunt den. 10.
27. januarii. — Calendaria empta sunt den. 26.
8. februarii. — Pro emenda papyro regali in usum camerae dati sunt den. 80.
11. marcii. — Joanni Polono compactori librorum *pro colligatione decretorum divorum condam Stephani, Ladislai, Colomanni et aliorum Hungariae regum dati sunt, fl. 2.*
26. marcii. — Pro emenda papyro regali pro ligandis regestis magistrirationum dati sunt den. 50.
- Pro ligatione regesti ad usum registratoris dati den. 13.
11. aprilis. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae pro fl. 12.
3. junii. — Joanni Polono compactori librorum pro colligatione duorum regestorum in usum camerae datus est flor. 1.
28. junii. — Papyrus empta est fl. 1, den. 40.
4. augusti. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae fl. 8, den. 40.
9. augusti. — Compactori librorum pro ligatura regestorum camerae soluti sunt fl. 2, den. 25.
26. novembris. — Compactori librorum pro ligatura quinque regestorum pro anno futuro in camera habentium dati sunt fl. 1, den. 70.
3. decembris. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae per Gallum Sonnebroth fl. 10.
- Papiroson, könyvalakban, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai iratok, fol. lat. 920/VI. jelzet alatt.

90. 1558 január 10. Pozsony.

Kivonat a Pozsonyban elhunyt Pálczán Péter egykori budai bíró javainak inventáriumából.

Inventarium rerum egregii domini condam Petri Palchan alias judicis Budensis Posonii mortui 8. die mensis januarii in domo sive hospi-

cio suo repertarum, praesentibus venerabilibus et egregiis dominis Michaeli Zempchey, Thomae de Polostycz canonicis ecclesiae Posoniensis, Ladislao Mossoczy ac Christophero Armpruster perceptoris proventuum camerae hungaricae regiae maiestatis decima januarii factum 1558.

 Sigillum cupreum civitatis Budensis.

In alia cista magna.

Diversa literalia intrumenta antiqua Budensia est Pestiensia et nova negotia concernentia super molendinum et lites aliquas ac domum haeremitarum in Thal, super que et regestum est.

Duo regesta domestica, *Biblia Hungarica lingua*,¹ . . . . stb.

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14,344. csomó.

1558.

Kivonat a magyar királyi udvari kamara számadásaiból.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram Hungaricam sacrae caesareae maiestatis administratae in anno Domini 1558.

 Pro redemptione literarum juridicalium fiscum sacrae caesareae et regiae maiestatis concernentium soluti flor. 5.
 -----

18. julii. Ab eodem (t. i. serifabro) duae serae emptae ad ladulam, in quo literalia intrumenta quondam comitum de Bozyn continentur den. . . . 50.

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai iratok, fol. lat. 921/IV. szám.

91. 1559 (január 17.—)

Kivonat a magyar királyi udvari kamara ez évi zárszámadásaiból.

Regestum generale super introitum et exitum proventuum camerae hungaricae regiae maiestatis 1559.

Exitus pecuniarum.

17. januarii. — Calendaria empta sunt den. 24.

Prima februarii. — Papyrus regalis empta est in usum camerae pro den. 16.

¹ Nyilvánvalóan a Heltai-féle bibliáról lehet csak szó!

14. februarii. — Papyrus emta est in usum camerae pro fl. 1. den. 50.
 4. marcii. — Papyrus empta est in usum camerae pro fl. 3.
 29. maii. — Papyrus empta est in usum camerae pro fl. 4 den. 50.
 12. julii. — Papyrus empta est in usum camerae duabus ligaturis pro fl. 3.
 23. julii. — Papyrus emta est in usum camerae den. 80.
 18. augusti.¹ — Papyrus emta est ligaturis quatuor fl. 6.
 21. octobris. — Papyrus emta est ad cameram per dominum Ladislaum
 Mossoczi pro fl. 8. den. 36, w. 2.

Pro devectione papiri et candelarum ex Vienna Posonium soluti sunt
 fl. — den. 60.

Magistro domino Joanni Desewffi praefecto camerae etc. emta est
 una libra papiri ad expedienda negotia camerae fl. 1 den. 30.

Prima novembris. — Papyrus regalis emta est in usum camerae pro
 den. 20.

12. novembris. — Compactori librorum, qui quatuor regesta percep-
 toribus futuris ad futurum annum 1560. ligavit dati sunt fl. 2.

12. decembris. — Duae ligaturae papirii emtae sunt in usum camerae
 pro fl. 3.

Papiron, könyvalakban, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai
 iratok fol. lat. 920/VII. jelzet alatt. E tételek január 17. (illetve itt: 18.),
 és november 12-iki feljegyzése megtalálható a fol. lat. 921/V. jelzetű
 számadáskönyv 29. és 62. lapján is, míg a papírvásárlásról itt ezt a
 sommás bejegyzést találjuk: «Papyrus empta est in usum camerae fl. 36
 den. 32^{2/3}».

92. 1560 augusztus 17. Körmöczbánya.

Körmöczbánya város tanácsa egy előterjesztésében elmondja, hogy
 néhány nap előtt «duae nostrae ecclesiae et ecclesiarum utrarumque
 omnia ornamenta, omnia altaria, tabulae et altarium ac sacerdotum
 vestimenta ac ornamenta, calices, organa in ecclesiis, campanae,
 libri missales, graduales, antiphonales, psalteriales et omnia, quae ad
 divinum usum fuerant a parentibus nostris per aliquot centum
 annos paulatim et successive maximis sumptibus ordinata et devota
 in praedictis duabus ecclesiis, verum etiam turres, tormenta maiora
 et minora, falcanodes, pixides barbatae et omnes bombardae in
 turribus et moeniis civitatis existentes» és a város nagy része is
 «conflagrata sint».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 82. csomó.

¹ Az eredetiben hibásan: *julii*.

93. 1560—70 körül.

Kivonat a megszökött Bélaváry György javainak összeírásából.
 Conscriptio rerum Georgii Belawary fugitivi.
 Pecuniae obsignatae stb.

 Biblia.

Postilla Caluini.

Regesta hic omissa in Baymocz.

Scriptorium 1.

Két iv összefűzött papíron, Orsz. Levéltár: N. R. A. fasc. 709, nro. 23.

94. 1561 március 18.

András szakolczai parochus visitatiót tart a vasvári főesperességben. Sasváron János alesperes katolikus és «ex libris catholicis concionatur.» Egbellen ugyancsak János lelkész is katolikus «et libros quos in suis concionibus sequitur sunt catholici et ab ecclesia recepti. Holicson Vencel papról szintén megállapítja, hogy katolikus könyvekből prédikál.

Az esztergomi primási levéltárban: Eccl. vet. No 2121.

95. 1561 május 13. (Pozsony.)

Néhai Budai Jakab deák magyar királyi udvari kamarai irnok javainak, köztük könyveinek leltára.

Inventatae res egregii quondam Jacobi literati de Bwda scribae camerae hungaricae 13 maii anno 1561. presentibus venerabili domino magistro Thoma de Polostychya canonico Posoniensi, Leopoldo Lener, Georgio et Christophero Jezernyczky scribis camerae hungaricae. Opera divi Hieronimi in primo volumine primus et secundus tomus. In secundo volumine tercius et quartus. In tercio volumine quintus. In quarto volumine sextus, septimus et octavus. In quinto volumine nonus tomus. Item in sexto volumine tomus primus et secundus. In septimo volumine tomus tertius et quartus.

Liber de libero arbitrio authore Alberto Pygio.

Liber enarrationum divi Thomae Aquinatis.

Liber cathalogus sanctorum et gestorum eorum.

Liber pomerium sermonum de beata virgine genitrice.

Liber mariale eximii viri Bernardini de Bwsti.

Liber tertia pars Joannis Gersonis.
 Liber conformitatum.
 Liber hierarchiae ecclesiasticae per Albertum Pighium.
 Liber speculum passionis domini nostri Iesu Christi.
 Liber Belial de consolatione peccatorum.
 Liber assertionis Lutheranae confutatio.
 Liber appologia Alberti Pighii adversus Buoerum.
 Liber Iudicium Joannis Calvini de sanctorum reliquiis.
 Liber Tobanii Hessii.

Consignatio vestimentorum stb.

Papiron, Orsz. Levéltár, Lymbus III. sorozat saec. XVI. fasc. 5.

96. 1561 szeptember 1.—december 31.

Kivonat a m. kir. udvari kamara számadásaiból.

Summarius extractus proventuum camerae Hungaricae sacrae caesareae regiaeque maiestatis qui a prima die septembris anni 1561. usque ultimam decembris anni eiusdem sunt ad cameram percepti et ad facta maiestatis suae erogati per me Ladislaum Mossoczy conscriptus.

(54. l.) Calendaria empta sunt in usum camerae huius den. 44.

Regesta empta sunt in usum camerae fl. 1 den. 38.

Magyar Nemzeti Múzeum, kamarai iratok, fol. lat. 911.

97. 1562 február 1. (Szepeshely.)

Kivonat Mekcsei Ferencz szepesi örkanonok végrendeletéből.

†

In nomine sancte Trinitatis ac individue Unitatis, patris et filii et spiritus sancti amen, in profesto purificationis beatissime et gloriosissime virginis Marie que dies est et sexagesime anni millesimi quingentesimi sexagesimi secundi, ego Franciscus a Mekche custos huius ecclesie Scepusiensis et canonicus ac rector capelle sacratissimi corporis Christi ad latus eiusdem templi fundate etc. iam aetate grandevus et continuis infirmitatibus depressus, neque diu iam seculo vivendi vana spe gaudens, sed ad horas divine graciae horam huius animule me restitutionem anhelans et expectans, de exiguis donis a Deo optimo maximo absque ullis meis meritis michi gratis et spiritualiter et temporaliter collatis, licet corpore mentequoque sanus improvisam mortem prevenire optans tale integrum et purum condo testamentum.

Item primo et ante omnia . . . stb. stb.

Adhuc est subiczta parva ex pellibus dorsinis, quam quottidie fero, detur Joanni Almano famulo meo cum sex florenis et *instrumentis ad librorum ligaturam pertinentibus* . . . stb.

Libros meos, hoc est: Magistri sententiarum, Epithome super libros Augustini, Sabellicum historicum in duobus voluminibus continetur, libros Cipriani, librum Basillii Magni et alii qui sunt catholici in librariam ecclesie lego et Bedam supra Paulum. Alios libros Titi Lyuui epistolas, Enee Siluui et Calepinum magnum lego puero meo Nicolao Zaky et qui tales erunt.

Ceteri, qui sunt cristiani, dentur docilibus, ethnici vel heretici comburrantur . . . stb.

In sacristia capelle sunt in scrinio uno libri fratris Petri Mekchey, claves sunt in meo maiori attramentario, sunt alii libri sui inter meos quibus habet vel suum vel alterius monachi inscriptum et tales ibidem reponantur et eidem conseruentur.

Más kézzel: Ratum et firmum esse volo

Gregorius Bornemyzza prepositus Scepusiensis etc. manu propria.

Egy IV papíron, Márkusfalvi Máriássy-család levéltárában Márkusfalván, az új rendezés alatti részben.

98. 1562 augusztus 25. Lincz.

Miksa főherceg előterjesztése a felséghez, ami mellett külön papíron ez olvasható:

«Humillima autem supplicatio est Sigismundi Tordae, uti sacra regia maiestas dignetur pro literis et posteritate se clementer interponere apud augustissimam imperatoriam maiestatem *ad aeditionem quartae decadis Bonfinii*, uti cum privilegio eius maiestatis caesareae ea fiat, ne quis alius laborum typographi fructum recudendo opere intercipiat. Eo vero privilegio debent comprehendí et Epitome Rerum Hungaricarum Petri Ranzani per Sambucum antea aedita cuius archetypum exemplar apud me est et conciliorum tomus integer, quem habet Oporinus ex vetustissimis ut ait et membranaceis codicibus si id commode fieri queat».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 86. csomó.

99. 1562 szeptember 14. Bécs. (In domo mea Viennensi.)

Kivonat Oláh Miklós esztergomi érsek végrendeletéből.

DR. IVÁNYI BÉLA.

Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetések Wittenbergből. (1652—1656.)

A wittenbergi egyetemen nem egész három évszázad alatt több mint 3000 magyarországi és erdélyi hallgató fordult meg. Ha elgondoljuk, hogy ebből a nagy tömegből a legelső kimagasló egyéniség DÉVAI BIRÓ Mátyás, a legutolsó pedig DÖBRENTEI Gábor volt, látjuk, hogy a wittenbergi három-ezer diák tanulmányainak végigfigyelése szinte a magyar szellemtörténet három gazdag évszázadának összefogó számbavételét jelenti. A kutató, aki tisztázni óhajtja, hogy mivel járult a wittenbergi egyetem a háromezer neveltjén át a magyarországi szellemi élet gazdagításához, nem elégedhetik meg régi minták alapján a hallgatók névsorának összeállításával, hanem — amennyire lehet — utána kell járnia, kiktől, mikor, mit tanult ott a magyar ifjúság s így egyedekként kell felkutatnia minden emléket, ami az egyesek egyetemi tanulmányaira rávilágíthat. A legutóbbi három évben többször megfordultam *Wittenbergben*, ahol az egykori egyetemi könyvtárban, az egyházi levéltárban és a Luther-halle Reformationsmuseumának levéltárában és *Halleban*, ahol az egykori wittenbergi egyetem levéltárában kutattam az évszázadokkal ezelőtti ifjaink tanulmányainak emlékei után. Mindenütt becses anyag őrizi a régi magyarországi diákok emlékét, különösen gazdag abban az egykori wittenbergi egyetemi könyvtár Wittenbergben maradt töredékének dissertáció és egyetemi nyomtatványi anyaga, melyben is 1928-ban 91 eddig nem ismert, SZABÓ K. Régi Magyar Könyvtárának III. kötetét gyarapító nyomtatványt fedeztem fel — nem egyet több példányban is¹ — és az idén ezt még 14 darabbal sikerült gazdagítanom. Ezek vagy disputációk, dissertációk, vagy üdvözlő, illetve kondoleáló alkalmi nyomtatványok. Sokáig nem is reméltem, hogy olyan magyar vonatkozású hivatalos egyetemi nyomtatványokra is akadok, amelyek annak idején az egyetem fekete tábláján a napi adminisztráció folyamánként adtak hírt valamilyen egyetemi eseményről, hisz az ilyen röplapszerű, egyleveles nyomtatványok évszázadokon át való fennmaradására alig van remény, hisz ilyen nyomtatványt még iskolatörténeti speciális múzeumi gyűjteményekben is csak szórványosan találunk. Annál

¹ Közöltem a *Magyar Prot. Egyháztört. Adattár* 1928. kötetében: «A wittenbergi egyetemi könyvtár Wittenbergben maradt részének régi magyar könyvvállománya». 123—185. o.

nagyobb volt az örööm, amikor ezidei márciusi wittenbergi tartózkodásomkor az egykori egyetemi könyvtár nagy raktár-termének egyik asztalán megtaláltam azt a több fascikulusnyi XVII. századi rektori hirdetményt, amelyet az elhunyt legutóbbi igazgató, dr. J. JORDAN kezdett rendezni s amely halála óta, félig sem rendezve, érintetlenül várja a betévedő kutatót. A rektori hirdetmények részben fegyelmi büntetéseket közölnek, részben az egyes kollégiumok kezdetéről adnak hírt, nagy részük azonban a hallgatók soraiból rekrutálódó disputánsok előadásaira invitálja a nemes tanulói ifjúságot. A már rendezett fascikulusokban egyetlen magyar vonatkozású hirdetmény van, amelyben Reinholdus FRANCKENBERGER rektor a selmeci HELLENBACH János magyar történeti tárgyú előadását hirdeti az 1656-iki tanévben. A még nem rendezett anyagban újabb három hasonló tárgyú hirdetményt találtam: 1652-ből a zágrábi MLADOSSEVICH Mátyás egy, és 1654-ből a radványi HRABSKI János két előadásának meghívóját. A meghívók általános séma szerint először néhány mondatban megemlékeznek az előadóról, majd ismertetik az előadás tárgyát, végül meghívják a hallgatóságot. Így tehát nemcsak raritásuk révén, de tartalmuknál fogva is becses emlékek, amelyek megérdemlik, hogy mint a külföldi magyar iskolázás felettébb ritka emlékei teljes szövegükben közreadassanak, hozzáfűzve egész röviden az egyes hirdetett előadásokról szóló egyéb könyvészeti ismereteinket is.

I.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS | M. CRISTIANUS TRENTSCHUS | Haynâ—Misnicus Logicae ac Metaphysicae Professor Publicus. | CIVIBUS ACADEMICIS S. P. | NON implet Christiani nomen, qui non ignorat quidem, non | vere tamen novit Christum: sive eam de ipso induit fidem, quam solam ipse tradidit, & una quae | caelum ac vitam aeternam promittere habet. Quam nisi operetur in nobis spiritus eius; frustra erit | humani ingenij nervos intendere, & tua industria velle consequi, quod totum divini muneris est. | *Non nascuntur Christiani, sed fiunt*, ait ille. Fiunt autem non ab se, sed fingente formanteque | eo, qui & homines finxerat: & vindicavit sibi postea fuso sanguine, ut quos creaverat, etiam ser — | varet. Novit jamdudum quidem Christum Deum MATTHIAS MLADOSSEVICH Zagra — | biensis ex Croatarum gente nobilis, non adoravit solum tamen, ut ipse praescripserat; & opitulato — | res sibi credit, in quibus nihil positum opis, quique perijssent ipsi, nisi Christus servasset. Male | & de ejusdem vi atque potentia videtur sensisse; qui

optionem ei veluti dedit, & quasi unum minus | sufficeret, duo Ecclesiae capita fecit. Quorum alterum, ac illud fictitium quidem, ita veneratus hactenus est, ut ejus sancita & | placita religiosus, quam ipse Dei oracula, sequenda & custodienda sibi existimaret. Non recensebimus errores caeteros, qui — | bus sinceritatem fidei corrupit dudum Romanus Pontifex, & in quos MLADOSSEVICH implicitus fuit. Sed quod ex | ijs emersit tandem, non suae solertiae prudentiaeque; sed uni Numinis bonitati debet. Hoc ei infudit lucis suae radios, & pulsus | abactisque tenebris copiam fecit videndae & capiendae veritatis aeternae. Quod summum ac maximum beneficium, quò, si — | cut par erat, agnosceret & praedicaret; ad diem Jovis proximum si Deus volet, conscendet publicam cathedram, & falsitates omnes | atque errores, quos propugnavit strenuè antea, caelestibus armis destruet atque elidet ordine, demonstraturus, verum Ec — | clesiam non super Capitolinas arces fundatum, nec penes Pontificios, sed penes non esse potius, qui unum propitia — | torem, unum salvatorem JESUM CHRISTUM, profitemur ac credimus, ejusque unius meritis ac sanctitate salutem & | peccatorum veniam non consecuturos persuavi sumus. Nec quicquam ad hoc conferre, aut opera nostra, qui cum omnia feci — | mus, frugis nullius sumus; aut aliorum virtutes praeclaras; in quibus quidquid illustre & sanctum exstitit, id totum ab auctore | CHRISTO acceperunt. Gratulandum novello fratri de veritate agnitâ est, fovendumque & complectendum ejus propositum | modis omnibus, ut de contesseratione fidei, & appellatione fraternitas confidentius paullò uberiusque laetari possit. Agite igi — | tur, atque ad diem Jovis H. IX. in acroaterio majori convenite frequentes, eique benevolam audiendi navate operam. Prae — | cati Deum, ut, quae in eo cepit, perficiat, eosque ipsi aspiret animos eam invictam, constantiam det, ut vitam, et quincquid in vi — | ta jucundum ac dulce esse potest, relinquenda sibi potius censeat, quam revelatam & agnitam semel prodere veritatem velit. | P. P. DOMINICA EXAUDI anno recuperatae gratiae CIOICLII. | »

A hirdetmény 35×33 cm nagyságú, mérített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tükre 25×20,5 cm. A tulajdonképeni szöveg kezdő «N» betű (Non implex etc) ornamentális kiképzésű 5×5 cm nagyságú fametszetű inicialé. MLADOSSEVICH az egyetem Halleban őrzött anyakönyvének bizonyossága szerint 1651 apr. 30-ikán iratkozott be a wittenbergi egyetemre: «Matthias MLADOSSEVICH Croata Zagrabiensis Nobilis á Srtenianecz. gratis». Igen valószínű, hogy a hg. CZARTORYSKI könyvtárban őrzött és a Régi Magyar. Ktár. III. 1824 sz. alatt leírt 24 szltlan levélnyi nyomtatvány MLADOSSEVICH fenn hirdetett előadását tartalmazza.

II.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS | MARCUS BAN-
 ZERUS, AUGUSTAN. VINDEL. | Medicin. Doct. Prof. Publ. & Facult.
 Medic. Senior. | CIVIBUS ACADEMICIS S. D. | MAgna felicitas nostri
 seculi est, quod praeter caetera sapientiae studia, | linguarum quoque ita
 excoluntur, ut nulla prope modum pars sit nobilior, terrarum orbis, quam
 non Germania no — | stra ausit affiri. Nam ante ducentos hos annos cum
 pauci essent qui intelligerent satis Latinè, Grecè autem vix legerent; | non
 nunc callemus modò has linguas ad elegantiam veterum, sed & Hebraicè,
 & Syriacè; Chaldaicè quoque atque Arabicè | quin Aethiopicè etiam,
 ut ne dicamus de caeteris, noscimus. Quae res quantum lucis non
 modò sacris affuderit literis, sed | utilitatis ac ornamenti in Medici-
 nam, in Philosophiam, & alias artes praeclaras contulerit, explicari
 paucis haud potest. Multum quidem | inhibuit hactenus studiorum hunc
 cursum diuturna bellorum rabies, sed recuperatâ nunc pace exerunt
 iterum praeclara ingenia se, & in | haec addunt spatia, & singulari cum
 laude decurrunt. Ex quibus nunc nominandus nobis est Praestantissimus
 Juvenis M. JOHANNUS | HRABSKIUS, Radvanensis Panno, Reipub. Mod-
 rensis, quae in Hungaria superiore, alumnus. Qui indefesso studio & per-
 tinaci quadam | industria Orientalibus Linguis ita incubuit hactenus, ut
 eas privatis Scholis non sine laude docuerit & explicârit. Quos suos pro-
 fectus, ut pu — | blicè etiam spectandos praeberet, conscripsit Orationes
 aliquot de argumentis variis, quas habiturus in postremum est, volente
 Deo. Sed pri — | mam earum, quam Arabicam esse voluit, Dei optima
 maximi laudibus dedit. Meritò enim ab eo auspiciam ducitur, sine quo
 nihil aut co — | gitari, aut suscipi, aut geri, ac perpetrari etiam feliciter
 potest. Hinc omnium propè gentium religione sancitum & observatum
 fuit, ut re — | rum omnium primitiae deferrentur Deo. Cuius pietatis cum
 paganorum etiam natio non exors fuerit penitus, quanto decere magis id
 nos ex — | istimandum, quibus non propius tantum, sed tota innotuit
 veritas? Rectè & ordine igitur, imò religiosè hoc HRABSKIUS fecit.
 Qui | cum ad diem crastinum, si dederit Deus, hanc ipsam Orationem in
 Auditorio majore recitaturus publicè ex memoria sit; vestrum erit, | fre-
 quentem atque bene volam operam navare dicenti. Quae res magnum ei
 calcar addet, ad persequenda strentè egregiè quae cepit. Nam | solent ea, aut
 negligi penitus, aut levius segniusque tractari, quae publicus favor non sequitur,
 P. P. ad XIV, Februarii, anno recuperatae | gratiae CIOICLIV. | »

A hirdetmény 39×32 cm nagyságú, merített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tükre 27×21 cm. A tulajdonképeni szövegkezdő «M» betű (Magna felicitas etc.) figurális kiképzésű 27×3 cm nagyságú, fametszetű inicialé. HRABSKIRÓL lásd a következő hirdetmény utániakat.

III.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS, | ANDREAS KUNADUS SS. THEOL. DOCT. | Prof. Pubf. Consistorij Ecclesiastici Assessor, & Electoralium Alumnorum | Ephorus | CIVIBVS ACADEMICIS S. D. | ANte Nimrodum & Babylonici regni initia una ac eadem humani generis lin — | qua fuit. Sed cum elati superbia in caelum ipsum insanam substruere molem conarentur mortales; ut aedificantium | fastum reprimeret, ita sermonem eorum confudit Deus, & in tot diversissima genera, unum illud ac simplex distra — | xit, ut quisque alteri peregrinus & alienigena videretur. Quo accidit, ut alius alium cum haud intelligeret, nec | quicquam cum eo habere posset commercij, & interrumperent ceptum opus, & quò libido quemque vocabat ac | animi impetus, discederent, instituturi nationes ac gentes, non linquâ tantum, sed moribus etiam ac religione | multum diversas ac discrepantes. Assumpto Servatore in caelum cum revelata per ipsum caelestris veritas dissemi — | nanda per universum esset terrarum orbem, supervenit repente Spiritus Dei concioni fidelium, itaq instrinxit eorum | mentes linguasq; divino numine, ut Galilaei generis cum essent omnes, illico tamen, quarum vis gentium linguis, quas neque didicerant ante, | nec intellexerant, loquerentur: suumque sermonem hic Parthi, suum Medi, suum Phryges & Arabes, & infinita alia nomina agnosce — | rent facile & stupefacti admirarentur. Sic quae in paenam atque supplicium velut dissipandis superbiae conatibus introducta primum lin — | guarum fuit veritas; jungendae ac uniendae fidei, universus ut orbis ad Christi congregari ovile posset, in ministerium salutare, & maxi — | mi muneris loco, instraurata & consecrata veluti postea fuit. Ex eo igitur nulla tam inhumana & barbara impiaque natio est, cujus sermo | non sacer Deo, idoneusq; pangendis & celebrandis ejus laudibus sit. Quare religioni sibi minimè duxit Praestantissimus & orien — | talium linguarum callentissimus Juvenis, M. JOHANNES HRABSKIUS, Radvvanensis Panno, Civitatis Modrensis, quae in superiore, | Hungaria est, alumnus, natalem Servatoris optimi Oratione Turcica postea finitis sacris pomeridianis, celebrare. Quamvis enim propheta | na illa gens impostorem pessimum,

Mahumatem suum, ante Christum habeat, hunc neget Deum ore impio, & quotidianis convicijs pro — | scindat prope; non linguae id tamen; sed pervessissimarum mentium vitium est; quod nihil impedit, quo minus Turcicus sermo vero pietatis | cultui et religioni Christianae inservire possit. Favebitis igitur instituto eruditissimi Juvenis, ACADEMICI CIVES, & dicto tempore facturo | verba benignam atq; prolixam navabitis operam. Debetis hoc officij genus comilitoni vestro: debetis Academiae, ad cuius laudem glo — | riamque interest linguarum ac literarum studia florere eximiè ac celebrari. P. P. Feriâ III. Nativitatis Jesu Christi anno recuperatae gratiae | CIOIOCLIV. | »

A hirdetmény 40 × 33 cm nagyságú merített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tükre 30 × 20,5 cm. A tulajdonképeni szövegkezdő «A» betű (ANte Nimrodum etc) ornamentikus kiképzésű 5 × 5 cm méretű fametszetű iniciálé. HRABSKI János az egyetem Halleben őrzött anyakönyvének biznysága szerint 1649 oct. 11-ikén iratkozott be a wittenbergi egyetemre: «Johann HRABSKI Radwano Pannon.» Az ugyancsak kéziratban Halleban őrzött bölcsészeti dékáni könyv biznysága szerint (III. köt. 216 lap. 15-ik tétel:) «Johannes HRABSKIÚS Radiano-Pannonius» 1651 oct. 14-ikén elnyerte a magisteri fokozatot. Filozófiai kari studiumai két esztendejéből egyetemi nyomtatvány nem maradt fenn tőle, sem theológiai tanulmányai első éveiből 1652—53-ból. 1654-ből azonban SZABÓ Károly három nyomtatványt ismer tőle. (III. 1916, 1917, 1918 sz.) Ezek közül kettő egyetemi előadás, de sem tárgyak, sem időpontjuk miatt nem lehetnek azonosak a két fenn hirdetett előadással. A ránkmaradt előadások ugyanis 1654 máj. 13 és július 5-ikén hangzottak el, míg a rectori hirdetmények febr. 14., illetve dec. 22-ikére szólnak. Így igen valószínű, hogy a hirdetmények két *elvesztett* régi magyar nyomtatvány emléket őrzik számunkra; gyakorlat lévén az ily előadások kinyomatása.

IV.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS, | M. REINHOLDUS FRANCKENBERGER | Historiarum Professor Publicus. | CIVIBVS ACADEMICIS S. P. D. | ILlud sumen terrarum ac uber bonarum rerum, copiarumq; omnium horreum | felix ac instrumentum locuple-tissimum, illam non generosi armenti tantum, sed animorum ingentium etiam parentem faecundam, | illum barbarorum scopulum, arcem ac propugnaculum Germaniae fortissimum, HVNGARIAM, florentissimus Juvenis, JO — | HANES DE HELLENBACH postea oratione nervosa ac brevi publicè laudare constituit: tum propter bona; quibus abun — | dat; tum quia patriam, & quidem Chremnicium in eâ incunabula nactus est. Nemo non amat patriam, atque complectitur, & | facit magni, inque

famá ac gloriâ ponere, quam potest, studet: si pius modò, & recordatur seriò, ei lucem, & spiritum & vitam, & | parentes deberi. Quorum beneficiorum ingentium oblivisci qui potest, hunc barbarum non modò, sed feram bestiam censere | adeoque ex numero hominum ejicere, oportet. Neque enim hominis tueatur officium, qui parum memor soli patrij fuerit. Cujus amor eò non — | nullos abripere solet, ut caeteris terris omnibus felicioribus & praestantioribus licet, ante ponant. Non rarò enim affectus judicio obest. Antiquius | regioni nomen PANNONIAE fuit. Sive id â rege Pannone, ut volunt quidam, haeresit; sive â cultus genere factum, ut Dio Cassius conjicit, quem | natio illa ex pannis, seu plagulis varijs, habuit consutum. Hungariae vocabulum ab Hunnis atque Avaribus, nominibus Scythicis, sortita est. Nam si — | cut Hunni, expulsis Gothis, potiti inibi rerum sunt: ita digressis Longobardis in Italiam (nam & hi ibi conserant) successerunt Avars, & missi Hun — | nis, commune regno dederunt nomen. Nisi potius sit, quae viri erriditissimi praeclara opinio est, ab Hunugaris, quos inter Attilae militantes Scythiae | populos ab Hunnis Avaribusque diversos, Jornandes nominat, appellationis caussam deducere. Hi enim sunt, quos Hungaros Regino, alij Ungaros | vocitant: quos post devictos â Francis Avars, eo venisse, expulsos patriâ, ejectisque Avaribus occupasse Pannoniam, praedictus Regino, & Otho Frisin — | gensis disertè tradunt. Sed hodierna Hungaria est, quae olim *Pannonia inferior* appellata. *Superior* enim Austriae, Styriae, Carinthiaeque appellatione — | ne nunc venit. Quam universum Avaribus Carolus ille Magnus eripuit, Germaniaque contribuit regno, per Marchiones administrandam, donec | in Duces primum, deinde Archiduces eveherentur. Quae dignitas & eminentia hodie penes Serenissimam Habsburgensium familiam est, in ipsum | apicem rerum atque fastigium, singulari fatorum indulgentia, enisam. Sed explicare nobilissimi regni origines accuratius ac fines, propositum nobis | non est. Attingere tamen, & paucis perstringere, quae ad notitiam ejus facerent, non plane praeter rem fore existimavimus. Praecipuè, cum HEL — | LENBACHIUS nihil illorum meminerit. Et ille encomium brevius patriae; non justam historiam, voluit dare; & oratoris agere partes, non rerum | expositoris. Vestrum sit favere ejus instituto, dicturoque finitis pomeridianis factis ex memoria, quae meditatus est, frequentes benevolosque adesse. Si | visere atque inspicere gentes exteras, non voluptati modo est, sed utilitatem etiam affert; quid si audire de talibus exponentes, nec citra commodum | omnino; & perjucundum erit

ac gratum? Convenite igitur ad dictum tempus in auditorio majore, & Comilitoni vestro benignam ac liberalem au — | diendi operam date. P. P. Dominica VIII. post Trinitatis anno recuperatae gtaiae [sic!] CIOICLVI.»

Örizzetik a már rendezett «Universitäts Ankündigung en bezügl. Studentischen öffentl. Vortrage ad diligentiam praestandum» feliratú fasciculusban 16-od magával. A hirdetemény 41 × 33 cm méretű merített papírlap egyik oldalára van nyomva. Tükre 30 × 23 cm nagyságú. A tulajdonképeni szöveg kezdő «I» betű (Illud sumen etc.) ornamentalis kiképzésű 5 × 5 cm méretű fametszésű inicialé. HELLENBACH János a Halleban őrzött egyetemi anyakönyv bizonyossága szerint 1654 jún. 2-ikán iratkozott be valószínűen fitestvérével együtt a wittenbergi egyetemre: «Johannes von HELLENBACH Cremn. Ung. Johann. Christoph. von HELLENBACH Crem. Ung.» SZABÓ Károly két egyetemi előadását ismeri (III. 1974 és 2039 sz. a.), melyek közül az első, amelynek címe: «Oratio pro Hungaria» azonos a fenti hirdeteményben közzétett előadással.

A négy nyomtatvány két wittenbergi nyomdából került ki, még pedig az egyikből a II. alatt, a másikkból az I. III. IV. alatt közöltek. Ezekben az években a wittenbergi egyetemi nyomtatványokat főleg Joh. RÖHNER, Mich. WENDT, Joh. HAKEN és J. Wilh. FINCELL nyomdái állították elő. Mivel a hirdetemények betűi főleg a 14 pont nagyságú *medialis* és a 16 pontnyi *tercia* típusának felelnek meg s ily nagy méretű betűkkel a kisebb betű típust kedvelő dissertatiók és disputatiókban alig-alig találkozunk, nincs kellő összehasonlítási anyagunk arra, hogy kétségtelenül eldöntsük, melyik két nyomda terméke a kérdéses négy nyomtatvány. De talán nem csalódunk még sem, ha a II. alatt közöltet a WENDT, a másik hármat a RÖHNER nyomda termékének véljük.

Közli: ASZTALOS MIKLÓS.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I—III. KÖTETÉHEZ.

A Todoreszku-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar
nyomatványai.¹ (Harmadik közlemény.)

I. kötet.

29.

[559] Lőcse (1657).

Uj és O | KALENDA|RIOM,* Christus Urunk szüle|tése után
való *1657* | esztendőre. | *Mellyet mostan Magyar és Er|dély Országra
nagy figyel|metességgel alkalmaz|tatott* | *Neubarth Christoph,* | *Theologus
és Astrologus.* | Lőtsén, Brever Lőrintz által. |

Hozzájárul:

Astrologiai vizsgálás, | *Christus Urunk születése* | után való |
1657 | esztend: | *Mellyben az Hadról és Békesegről* | betegsegről
és egéssegről, termésről | és terméketlensegről és egyéb ter|meszet-szerint
való esetekről, me|lyekből kell jót vagy gonoszt vár- | várunk (sic),
rővideden le jedzet|tettek, | *NEUBARTH CHRISTOPH* | *Siles: Bo-
lesl: Prédikátor és | Astronomus által.* | 8 r A—E iv 40 sztl. + 12 közbe-
kötött üres levél egykorú jegyzetekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

30.

[560] Lőcse, 1658.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után
való | *1658* | esztendőre. | **Mellyet mostan Magyar és Er*|dély Országra
nogy figyel|metességgel alkalmaz|tatott* | *Neubarth Christoph* | *Theologus
és Astrologus.* | Lőtsén, Brever Lőrintz által. |

Hozzájárul:

¹ A második közleményt l. az 1929. évf. 214—221. lapjain.

Astrologiai vélekedés. | *A' mi Idvőzítő Urunknak* | születése után való | *1658* | Mellyben, az Istennek hatalma, az | időnek tulaldonságiból, úgy mint | hadak és békességek, betegségek és | egészségek, termések és terméketlen|segek, és egyéb esetek, jók vagy | gonoszak, meg vizsgáltnak és | ki jelentetnek; | *Neubarth Christoph* | *Sil. Bolesl. Theologus és* | Astronom: által. | 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres l. egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

31.

[561] Lőcse, 1661.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után való | *1661* | esztendő. | *Mellyet mostan Magyar és Er*|dély Országgra, és egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph* | *Theologus és Astrologus.* | Lőtsén, Brevér Lőrintz által. |

Hozzájárul:

Astrologiai vizsgálás | *A' mi Idvőzítő Urunk szüle*|tése után való | *1661* | *Esztendőre.* | *Mellyben az Esztendő 4. Részében* | eső dolgokat; mint, Had és Békesség, | Betegség és egészeg, termő és termé|ketlenség, és más ehez hasonló dol|gok, mellyek Isten dolgairól vé|lekedhetők meg-je-|lent most minékünk | hűséggel | *BOLESZLAVIAI* | *Neubarth Christoph.* 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelzett részek vörösbetűsek.

32.

[562] Nagyszombat, 1661.

KALENDARION | KRISTUS URUNK Születése után való | *MDC LXI* | ESZTENDŐRE.* | *Mellyet az* | *Nemes, és Kyrályi Nagy-Szombat* | Várossának Meridiánomjára, | és Polussá|nak 48. garádics magossága szerint és több kivált|képpen való helyeknek hasznára mind Magyar|Országban, mind Austriában; mind pedig más | környűl való tartományokban | A' TVDOS ÉS NEVEZETES ASTRONOMUSNAK | *ARGOLUS ANDRASNAK* | *Calculatiója szerént Nemes Magyar-Ország|nak* | *Nagy-szombati* Academiában való ASTROPHILUS | *Nagy szorgalmatossággal rendelt el.* (Magyar címer) * (Nyomtatta) Nagy-Szombatban az Academiai bötűkkel* Schneckenhau Menyhárt Vencszlő |

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos tvjelzéssel:

PROGNOSIS | CONJECTURALIS ASTROLOGICA, | *Az az:* | Meg-magyarázása azoknak, mellyeket az ég|nek, és égi jegyeknek állásából a levegő-égnek s idők|nek változásáról és azok-felől, mellyek ezekről függel|nek, természet szerént való vélekedésből ember jöven|dőlhet KRISTUS URUNK Születése után való | MDCLXI. | ESZTENDŐRE. | *Mellyel a' tudós és névezetes Mathematicusnak ARGOLUS ANDRASNAK | Az égi jegyek folyásinak Calculatióiból fel-találtattak, | és kibozattattak | A Nagy-Szombati Academiában való ASTROPHILUS | által, azon Nagy Szombat Városának és más környék| való | helyek Meridianumjának, és Pólusának magossága | szerént. 4° A—I iv 36 sztl. + 6* közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

33.

[563] H. n. 1662.

Kalendárium az 1662. esztendőre. 8°.

Négylapos töredék. Valamelyik erdélyi nyomdából való. A naptár-töredékekkel összeragasztott levelek mind erdélyi nyomtatványokból valók voltak. (Dr. Todoreszku Gyula följegyzése.)

34.

[564] Lőcse, 1663.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után való | *1693.* | Esztendő. | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országára, és egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph* | Theologus és Astrologus. |

Hozzájárul:

Astrologiai vizsgálás, | *Ez szokatlan és sokban vál*|tozó, Urunk születése után való | *1663.* | Esztendőbb. | *Az Esztendő 4. Réseinek állapot*|tya, vagy abban eső dolgok; mint Ecclipsis, Betegség és Egésseg. | Termés és Terméketlen|ség, vagy egyéb esetek; | *Sőt e' két fő Plánétáknak, Saturnus és* | Jupiternek az ő Jövöben való járások, | most-is jól megmagyaráztatik, | *Neubarth Christoph által,* | Mellyet a' több Országok közzől Magyar | és Erdély Országára is alkalmaztatott. | 8 r A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

35.

[565] Lőcse, 1667.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szűle|tése után
való | *1667.* | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országgra, és egyéb
szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Cristoph.* | *Theologus és*
Astrologus. | Lőtsén, Brevér Samuel által. |

Hozzájárul :

ASTROLOGIAI | *VISGALAS,* | *avagy:* | *Az Plánétáknak és
egyéb ne*|vezetes fő Tsillagoknak for|gásiból vött | *JÓVENDŐLES,* |
Ez Christus Urunk születése után | *1667* | *ESZTENDŐRE.* | *Mellyben* |
Az Esztendőnek négy Részeiről, az | után az Ecclipsisekről, Hadak-
ról | és Békeségről rövideden le irt | *Neubarth Christoph.* | *B. S.*
Theol. és Astrol. | 8° 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú be-
jegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

36.

[566] Lőcse, 1668.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Ez Urunk születése után | való
Bissextilis | *1668* | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országgra, és
egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph.* | *Theologus*
és Astrologus. Lőtsén, Brevér Sámuel által. |

Hozzájárul :

Rövid | *Astrologiai* | *VISGALAS,* | Erre a' Szőkő (avagy *Bissexti-*
lis) Chri|stus születése után való | *1668.* | *Esztendőre,* | *A' Tsillagok-
nak természet* | szerint való forgásból eső jele|nések, ez also világon, |
Illendő szorgalmatossággal őszve|szerezetlnek és le irat|tainak, | *Neubarth
Christoph* | által. | 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél
egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

37.

[567] Lőcse, 1672.

Comenius, I. A.: IOH. AMOS. COMENII | IANVA | LINGVÆ
LATINÆ | reserata aurea. | *Sive:* | SEMINARIUM | Linguae Latinae
& Scientiarum | omnium. | *HOC EST,* | *Compendiosa LATINAM*

& aliam | quamlibet Linguā. una cum Scientiarum | & Artium funda-
mentis, perdiscendi Metho|dus sub Titulis centum, Periodis mille | com-
prehensa. | Et in usum Scholae Varadiensis, juxta | Belgarum editionem
postremā accuratā & auctam in Hungaricam Linguam | translata, | Per |
STEPHANUM BÉNIAMIN SZILAGII, | ejusdem Scholae Rectorem.
Æstimat ut sapiens precio, non pondere gemmas: | Utilitate probat
sic quoque mentis opus. | LEUTSCHOVIAE | Typis Samuelis Brewer,
1672. | 8° 6 sztl. lev. + 276 l. + 8 sztl. lev.

38.

[568] Lőcse, 1673.

Uj és O | *KALENDARIVM* | Christus Urunk születése | *után
való 1673. Esztend:* | *Mellyet Magyar és Erdély Országgra, | egyéb Szűszéd
helyekre-is alkalmaztatott, | *NEUBARTH CHRISTOPH* | (Magyar
címer) LŐTSEN, BREWER SAMUEL által.* |*

Hozzájárul:

Rövid | Astrologiai | *VISGALAS;* | Erre az mi Christus Urunk |
születése után való | *1673.* | Bissextilis *Esztendőre*, | *A' Tsillagoknak
természet-* | szerint való forgásiból eső jele|nések, ez also világon, |
Illendő szorgalmatossággal őszve|szereztetnek és le-irat|tatnak, | *Neubarth
Christoph* | által. | 8° 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú be-
jegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

39.

[569] H. n. 1675.

[Articuli Dominorum Magnatum & Nobilium Regni Transylvaniae]
8° A—A₅ 5 sztl. lev.

Első levele hiányzik. Kelte: Datum Albae Juliae die 25. Mensis
Novembris, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Mille-
simo Sexcentesimo Septuagesimo Quinto.

40.

[570] Kolozsvár, 1682.

Paduai Iulius Caesar Practica | ARITHMETICA | Az az: | SZAM-
VETŐ | TABLA. | Melyben mindenféle adásról | és vételről akár mi-
némű ke|reskedésben is, bizonyos szá|moknak summáját készen | és

könnyen fel találhatni. | PADUAI IULIUS CÆ|SAR által irattatott. | *Mostan pedig a szép kis formában negyedszer ki-bocsátatott.* | COLOS-VARATT, | VERESEGYHAZI-SZENTYEL | MIHALY által MDC|-LXXXII. | 12 r.

Végén csonka.

41.

[571] Brassó, 1688.

Votivae acclamations in nuptias Martini Albrichius et Marthae Hirschlerin. Stephanopoli. Egy lapos nyomtatvány könyvtáblából kizártott töredéke hat darabban.

A töredékeken a következők üdvözlő versei maradtak meg: Matthias Schulerus Filletelckensis, Andreas Schulerus Coronensis, Simon Weesther Lapidensis, Gymn. Cor. Orator, Georgius Adam Kirtschensis, Abrahamus Klein Schajoviensis, Laurentius Schulerus, Keresdiensis, Iohannes Graffius, Mediensis, Iohannes Helgy, Peschensis, Martinus Pildner, Magariensis, Marcus Manekesch, Coronensis, Andreas Gorgias, Coronensis, Michael Klein, Kis Schenckensis, Georgius Waad, Schoenensis, Laurent. Pleckerus, Coronensis, Martinus Abrahami, Streitford., Tobias Werner, Coronensis, Simon Both, Mariae Vallensis, Georgius Seulerus, Peschensis, Andreas Kaunz Budai, Johannes Böhm Coronensis, Michael Textoris Appostorffensis. A versek közt egy magyar is van, melynek szerzője Isaacus Szeli, Rector Hungarus:

Egy fris állat sétál Brassóban két lábon,
Kinek fejiben ver, s-farkában viz vagon.
Nem tanult ez, nemis kap az déakságon.
De Déakul beszél bár akar hol járgyon.

Ennek Nemetek kőszit vagon csak két lába
Az fejit Sz. Iobis regenten utalta,
Brassoban sem kedves; gyapjas az utollya
Egye meg bár sűtve, az ki el talállya.

42.

[572] Nagyszombat, 1697.

Alvari Emmanuel EMMANU|ELIS | ALVARI, | E | SOCIE-TATE | IESU, | DE | INSTITUTIONE | GRAMMATICA, | LIBER SECUNDUS. | *Ad* | Veterum ferē Grammaticorum ratio|nem revoca-

tus. | *DE* | CONSTRUCTIONE | OCTO PARTIUM | ORATIONIS. |
TYRNAVIÆ, *Typis Academicis per Ioannem* | *Andream Hõrmann*.
 1697. | 8° 146 l.

Magyar szöveget is tartalmaz.

43.

[573] Lõcse, 1698.

[Balassa és Rimai: Istenes Énekek.] Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ivjelzéssel. *Via Jacobea*, | az az: | IACOB PATRI | ARKA NAK | *Olly úta*, | Melly minden UTON IARÓ | s' bújdosó igaz Izraélitá-| kat, bátorságos és bóldog | DEREK UTRA igaz|gat, | Egynehány oktató Regu|lák és Istenes Imádságok | által. | Terem. 48. 15. 16.... LÕTSEN, 1698. 12° A—S iv 379 l. + 2 sztl. lev. + 38 l. A₁—A₂ levél és a vége hiányzik.

44.

[574] Kolozsvár, 1699.

Nemeti Mihály MENNYEI TÁRHÁZ | KULTSA, | *Avagy* | *Olly* idvességés, együgyü el|mékhez alkalmaztatott IMÁDSÁGOK, | *Mellyek-| kel* | Minden szükségben lévő együ|gyü emberek, az Isten kegyel|mes TÁRHÁZÁBA | bémehetnek. | *Mellyet szedett a' szent Irás szá|vaiból, azután maga megbõvittett* | Imádságokkal, Énekekkel, és Elmél|kedésekkel, a' *Nébai* b. e. | NEMETI MIHALY, a' Kol|osvári Ref. E. Tanítója. | *Mostan pedig másunnan válogatott és | szedett ábitatos* *Lelki Elmélkedé-| sek|kel 's* Imádságokkal *ismét megbõ|vitvén, mint nagy kintset, a' Ke|resz-| tyénséggel közlött* | M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS | KOLOSVARATT, 1699. Eszt. | 12° 8 sztl. lev. + 290 l. (Vége hiányzik.)

Szabó Károlynál felsorolt kiadásai: Kolozsvár 1673. — U. ott 1676. — Lõcse 1679. — Kolozsvár 1691. — Debrecen 1685. — U. ott 1703. — Lõcse 1706. — Bártfa 1708.

45.

[575] Nagyszombat, 1699.

Alvari Emmanuel: EMMANU|ELIS | ALVARI, | *E* | SOCIE-| TATE | IESU | PRINCIPIA, | *Seu* | GRAMMATICARUM | INSTI-| TUTIONUM | *LIBER PRIMUS*. | *TYRNAVIÆ*, | *Typis Academicis per Ioan: Andr: Hõrmann*, | *Anno MDCXCIX*. | 8° 248 l.

Magyar szöveget is tartalmaz.

46.

[576] Kolozsvár, 1701.

Uj és ó | *KALENDARIOM* | CHRISTUS URUNK születése | után való | *1701* | *Eszkendőre* | *Melly Magyar országra, Erdélyre, és egyéb Tartományokra is alkalmaztatott* | *NEUBART IÁNOS* | *Astrologus által.* | Cum Privilegio Regii Gub. Trans. | *KOLOSVARRATT.* | Nyomt. M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS által. |

Hozzájárul:

Rövid | *ASTROLOGIAI VISGÁLÁS* | Christus Urunk születése után való | *1701 Eszkendőre,* | A' Tsillagoknak természet szerint való for|gásokból és jelenésekből. | 8° A—E iv 40 sztl. † 12 közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelzett részek vörösbetűsek.

47.

[577] H. n. (1703).

MI FEIEDELEM FELSŐ VADÁSZI RÁKOCZI FERENCZ...
2° 1 lapos nyomtatvány II. Rákóczi Ferenc menedéklevele Vác város lakosai számára. Kelte: Költ Tokajnál lévő Tábor helyünkben. Die 5. Mensis Decembris Anno 1703. A fejedelem aláírásával és pecsétjével ellátott példány.

48.

[578] H. n. 1703.

ÉN SZÉKESI GROFF BERCSENI MIKLOS...

Gr. Bercsenyi Miklós menedéklevele Vác város lakosai számára. Kelte: Költ Eger alatt (sic) lévő Táborban Die 2. Novembris Anno 1703. Bercsenyi aláírásával és pecsétjével ellátott példány.

49.

[579] (Lőcse, XVII. sz.)

(Árgirus királyfi históriája.)

Könyvtáblából kifejtett töredékek. Megvan a B₂ B₃ C₂ és C₃ levelek alsó fele. Ugyanazon könyvtáblából fejtettek ki Comenius Januaria 1649-i lőcsei kiadásának és Madarász Márton Elmélkedéseinek (Lőcse, 1635.) töredékei, amelyek az Árgirus-töredékkel egyező nyomást mutatnák.

Ezek nyomán vehető XVII. századi lőcsei nyomtatványnak. A Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő töredékekkel (v. ö. Sztripszky Adal. 2173. sz.) szövegben egyezik, amint ezt a múzeumi töredék B₄ és a Todorozsku-töredék C₂ levelén közösen előforduló öt versszakból (Secunda Pars 19—24. szakasz) kitűnik. A Todorozsku-töredék helyesírása és nyomdai kiállítása sokkal újabb keletű, úgy hogy a Todorozsku-töredék keletkezési idejét a XVII. század második felére tehetjük.

50.

[580] Bécs, 1708.

Az | ISTEN | Mindenhatóságának | Tárháza | Az az | SZ. ANNA |
 a' Boldogságos Szüz MARIA | édes Annjá nak | TISZTELETI. | Fő-
 képpen | a' Magyar Országban hozzája lévő | régi és buzgo áitatosságának
 öreg|bitésére megnyittatott. | Nyomtattatott Bécsben | ... ger András
 által 1708. 8 ... 8 r 6 sztl. lev. + 354 l. + 5 sztl. lev.

Ajánlva Esterházy Pál nádornak. A kipontozott helyeken a szöveg sérült.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. köte- téhez a debreceni ref. kollégium könyvtárából.

1.

[146] Wittenberg, 1600.¹

Thuri Georgius: Carmina. 8 r.

Megvolt a 18. században a debreceni ref. collegium könyvtárában, egybekötve Cyrusi Theodoretus némely művének azzal a kiadásával, melyet Beumler Márk zürichi tudós látott el jegyzetekkel, de ebből ki-
 tetpetett később, amint a nyomok ma is mutatják.

2.

[147] (Hely?), (Év?).

Szegedi: Philosophia christiana.

Megvolt a 18. század elején a debreceni ref. collegium könyvtárában.

¹ Az utolsó adalékot a III. részhez l. 1927. évf. 168. l.

3.

[148] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonstrantium, | Sexagesima tertia, | In qua porrò, ad caput vigesimum secundum, agitur | De Notis Ecclesiae visibilis. QVAM, Deo Opt. Max. Annuente, SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctissimi que Viri, | D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profef. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantissimi, | Publice ventilandam proponit | FRANCISCVS K. FOGARASI, Hungar. Tranfyl. | Ad diem 24. Iunii, loco horisque solitis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTVRAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIO IO CXLVIII. 10. levél 4. r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7 P. 1—7 Q. 6. levelén.)

Ajánlta a felelő Bodoki Mikó Miklósnak, a bodoki és hidvégi egyházak patronusának, Kilyéni Székely Boldizsárnak, Sepszi-szék alkirálybirójának, Bölöni Sikó Péternek, Bodoki Deák Istvánnak, a fejedelem udvari emberének, továbbá Rozgonyi János kézdívasárhelyi lelkésznek, Árkosi Benedek gyulafehérvári iskolaigazgatónak, Sáfár János uzoni, Bodosi Bálint borbereki, Ajtai János köpeci, Rimai János bölöni, Szigethi Gáspár bodoki, Szentgyörgyi M. János szotyori, Pécsi János bodolai lelkészeknek. Az értekezés végén a felelő corollariumai vannak közölve.

4.

[149] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonstrantium, | Quinquagesima-septima, | In qua ad caput decimum nonum agitur, | De Mortuorum refuscitatione, et Vitâ aeternâ, | atque Extremo iudicio, | QVAM, | Deo Opt. Max. Annuente, | SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctissimi que Viri | D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profef. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantissimi, | Publice defendere conabitur | STEPHANUS T. PEERI, Ungarus, | Ad diem 4. Februarii, loco horisque solitis, pomeridianis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTVRAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIO IO CXLVIII. 8 levél 4. r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7 C. 1—7 D. 4. levelén.)

Ajánlotta a felelő Iktári Bethlen Istvánnak, Hunyad- és Máramaros megyék főispánjának, Spanheim és Trigland leideni tanárainak, továbbá Dobrai G. Bálint ecsedi, Kazai János viski, Beregszászi Lőrinc szintén ecsedi lelkészeknek. Az értekezés végén a felelő corollariumai foglalnak helyet.

5.

[150] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonfrantium, | Quinquagesima-nona, | In quâ porro ad Caput vigesimum agitur, | De divinis Comminationibus, adeoque | de Reprobatione, et reproborum Induratione. | QVAM | Deo Opt. Max. Annuente, | SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctiffimique Viri, D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profes. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantiffimi, | Publicè defendere conabitur | STEPHANUS A. SZOKOLAEUS, Ungarus. | Ad diem 5. Martii, loco horisque solitis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTVRAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIOIO CXLVIII. 8 levél 4 r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7. G. 1—7. H. 4. levelén.)

Ajánlta a felelő pártfogójának Némethi Jánosnak. Az értekezés végén corollariumok vannak a felelőtől.

6.

[151] Groningen, 1650.

DISPUTATIO THEOLOGICA | DE | Personalitate adeoque Divinitate | Spiritus Sancti, contra Socinianos. | RESPONDENTE | COLOMANNO IGAZ Transsylvuano. 4 r. 32 lap, az utolsón «Ἐπιμετρα respondentis.»

Maresius Sámuel «Xenia academica» (Groningen, 1650.) c. művének 1—32 lapjain van közölve, de valószínű, hogy önállóan is megjelent, mint a Maresius elnöklete alatt tartott értekezés.

7.

[152] Utrecht, 1653.

EXERCITATIO ad THOMAE I. 2. | qu. 3. art. 4. | DE | Beatitudinis subjecto et | actu formali. | QVAM | Favente Deo Opt. Max. | SUB PRAESIDIO | D. GISBERTI VOETII SS. Theol. Doct. | Ejusdem-

que Facultatis in Incluta Acad. Ultraj. Profess. | ac Ibidem in Ecclesia Pastoris vigilantissimi. | Publice ventilandum proponit | JOHANNES PETKO, SOMOSI Ungarus. | Ad diem 5. Martii, horis locoque solitis. | VLTRAIECTI, | Ex Officina JOHANNIS à WAESBERGE, | Anno CIOIOLIII (igy! 1653 helyett). A—C. 9 levél 4 r.

Leírja Szabó Károly a R. M. K. III. kötetében 1852. sz. a., de csak a Voetius új nyomású, sok értekezést egybefoglaló kiadása alapján.

Ajánlta a felelő Jánosi Bálint szikszói lelkésznek s borsodgömöri esperesnek, továbbá Körösi Mihály miskolci, Kaposi István szentpéteri, Porcsalmi János szikszói lelkészeknek, Tolnai János és Szőlősi János sárospataki tanároknak, egykori tanárainak, végül Komáromi Cs. György theol. doctornak, Enyedi Sámuel orvosdoctornak s Diószegi K. Pál és Báthori Mihály theol. tanulóknak. A munka végén corollariumok vannak.

8.

[153] Boroszló, 1656.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ | Laudum | HUNGARIAE | ducta | publice; | in | Celeberrimo Vratislaviensium | Elifabetano Gymnasio | dicta, | A. D. VI. Calend. Martias, | Anni aerae Christianae | 1656. | WRATISLAVIAE, | Typis Baumannianis exprimebat | GOTTFRIED GRÜNDER | A1.—C2. 4 r. 10 levél.

A szerző a címlap belső oldalán az ajánlás végén van megnevezve a Moetzger János Honorius személyében, aki ezt a művét szülővárosa Sopron elöljáróinak ajánlotta. A füzet végén egy üdvözlő verset intéz hozzá (itt «Mötzger») Major Illés, a boroszlói Erzsébet-gimnázium igazgató-tanára.

9.

[154] Groningen, 1659.

DISPUTATIO THEOLOGICO-SCHOLASTICA | DE | SCIENTIA MEDIA. | QUAM | FAVENTE DEO OPT. MAX. | SUB PRAESIDIO | Celeberrimi Excellentissimeque VIRI, | D. SAMUELIS MARESII | S. S. Theol. Doct. ejusdemque Facultatis; ut et | Historiae Ecclesiasticae in Illustri Illustrium ac. Prae-pot. D. D. Groningae et Omlandiae Ordinum Academia | Profess. Primarii, Ecclesiaeque Gallo-Belgicae Pastoris | Facundissimi, Vigilantissimi, | Placidae cujuslibet censurae subicit, et publi-cè defendere conabitur | VALENTINUS S. KERESZTURI, | Ungarus. Auth. et Resp. | Ad diem 7. Decembris qui est Mercurii | horis,

locoque folitis. | GRONINGAE, | Typis FRANCISCI BRONCHORSTII Civitatis | Groninganae Typographi, Anno 1659. Címlevél és A—A. 4. öt levél 4 r.

Nagyon hiányos címét a budapesti egyetem címlaptalan példányáról közölte Szabó Károly a Régi Magyar Könyvtár III. k. 4269. sz. alatt.

Ajánlta a szerző özv. Bónis Ferencné Gomba Zsófiának, továbbá Persi István és Radi István zempléni megyei táblabíráknak, végül Tolnai István, Matolcsi Miklós és Rimaszombati János groningeni tanuló társainak. Üdvözlő verset írt hozzá Tolnai F. István.

10.

[155] Franeker, 1661.

DISPUTATIO | THEOLOGICA, | DE DEO. | QUAM | Gubernante divini numinis clementiâ | PRAESIDENTE | Clarissimo atque omni jterarum genere polito Viro, | D. CHRISTIANO SCHOTANO, | S. S. Theol. Doctore, et in Florentissimâ Fri- | fiorum Academiâ Professore Celeberrimo, ovi- | umque Jefu Chrifto in eâdem Dei Eccle- | fiâ Pastore Vigilantiff. Difertiffimo. | Exercitii et Veritatis indagandae gratiâ publicè vindican- | dam proponit. Die 20. Maij. 1661. | JOH. LAZAR KISVARDAI, Ung. | Auth. et Refp. | FRANEKERAE, | Ex Officina JOHANNIS WELLENS, Illuftr. Frif. Ordin. | et eorundem Acad. Typogr. Ordinarii. 1661. A. 1—E. 3. 19 levél. 4 r.

Ajánlta a szerző Czeglédi István kassai, Szepsi András sárospataki lelkészeknek és Pósházi János sárospataki bölcsészettanárnak.

11.

[156] (Franeker), (1665. vagy 1666.)

(Lisztkai István): (Exercitium theologicum de ecclesiae romano-catholicae haeresi.) A címlap hiányzik az ajánlással együtt. Az egész A. 1—D. 4. negyedréti, tehát 16 számozatlan levél. Üdvözlő verset írt hozzá Mezőlaki P. János, Tatai P. Sámuel (héberül) és Balkányi György (héberül).

Minthogy a szövegben magyar idézet is van, a szerző is mindenestre a felelő volt. Ő maga is, a versírók is mind a négyen 1665. aug. 2-án iratkoztak be a franekeri egyetemre, de már 1666 okt. 26-án Balkányi kivételével a groningeni egyetemnek lettek hallgatói, minélfogva ebben az időközben Franekerben jött létre az értekezés.

12.

[157] Leiden, 1678.

DISPUTATIO THEOLOGICA | $\pi\alpha\sigma\iota\ \tau\eta\varsigma\ \text{KOINONIAS TON 'AΓΙΩΝ}$, | I. Joh. 1. v. 3. | DE | Communione Sanctorum, | QVAM, | Favente Deo Opt Max. | SUB PRAESIDIO | Admodum Reverendi ac Clarissimi Viri | D. CHRISTOPHORI WITTICHI, S. S. | Theol. et Phil. Doct. illiufque in Academia Lugd. | Batavá Profefforis ordinarii Celeberrimi, | Publice ventilandam proponit | JOHANNES SZENCZI, Ungarus, Auct. et Refp. | Ad diem 12. Novembr. loco horifque folitis, ante meridiem. | LUGDUNI BATAVORUM, | Apud Viduam et Heredes Johannis Elsevirii, | Academiae Typogr. 1678. A—C. 4. 12 levél. 4 r.

Ajánlta a szerző Balyik András debreceni főbírónak, Debrecen város tanácsosainak és elöljáróinak, Komáromi Csipkés György, Köleséri Sámuel, Kabai Gellért, Felvinczi Sándor debreceni, Szenczi Pál szatmárnémeti és Bölcskei Mihály békési lelkésznek, egykori tanítójának. Az utolsó levelen corollariumok vannak.

13.

[158] Leiden, 1704.

DISPUTATIO THEOLOGICA | In locum Epistolae ad Hebraeos Cap. 1. verf. 3. | $\chi\alpha\rho\alpha\kappa\tau\eta\rho\ \tau\eta\varsigma\ \text{ΥΠΟΣΤΑΣΕΩΣ}$ | QUARTA & QUINTA | QUAM | AUSPICE DEO TER OPT. MAX | SUB PRAESIDIO | VIRI CLARISSIMI | D. JACOBO TRIGLANDII, I. F. I. N. | S. S. Theol. Doct. ejufdemque, ut & Antiquitatum Hebraic. Profef. Ord. in illuftr. Acad. Lugd. Batav. | atque Ecclef. ibidem Pastoris | Publico Eruditorum examini fubjicit | MATTHIAS HENTZHIDAI, Ungarus | Ad diem 1. Octobris ab hora X ad XII. (*Ezután nyomdai jegy*) LVGDVNI BATAVORVM | Apud ABRAHAMUM ELZEVIER, Academiae | Typographum. M. D C C. IV. | 4 r. A—C. II. levél. 10 levél.

Ajánlva csupa hollandoknak. Az utolsó levél hátlapján «Corollaria».

DR. ZOVÁNYI JENŐ.

TÁRCA.

APPONYI SÁNDORNÉ.

(1856—1930.)

Egy szép őszi reggelen csendesen és váratlanul eltávozott az élők sorából APPONYI Sándor özvegye, gróf ESTERHÁZY Alexandra. Még a Halál is irgalmas volt hozzá a maga fájdalmas módja szerint, pillanatok alatt, minden földi szenvedés nélkül váltotta meg őt, aki utolsó éveiben sokat aggodott azért, hogy neki is, mint édesanyjának, hosszú éveig tartó szenvedés jut majd osztályrészül. Talán nem is a szenvedés fizikai gyötrelmei miatt félt ettől, hanem mert nem akart terhére lenni azoknak, akiket szeretett és akik ragaszkodásukkal enyhíteni igyekeztek utolsó éveinek egyhangúságát.

Ennek a rendkívüli asszonynak elmúlása a nekrologok szokásos keretein túl is megállásra és elmélkedésre készítet. Ahogy APPONYI Sándor sem volt épen csak egy a magyar arisztokrácia számos előkelősége közül, éppen úgy ESTERHÁZY Alexandra sem volt egyszerű megtestesítője a felső tízezrek asszonyainak.

APPONYI Sándorné az ESTERHÁZYak pozsonymegyei ágából származott, anyja az orosz-lengyel főnemesség sorából való. Az ESTERHÁZYak az aulikus főnemesség oszlopos erősségei voltak, akiknél az uralkodóhoz való hűség már a politikai pártállást is eldöntötte. A reformkor mozgalmait idegenek voltak a magyar arisztokrácia legnagyobb részének lelkétől. SZÉCHENYI István és BATTYÁNY Lajos voltak az egyedüli kivételek a túladunai arisztokráciából, akiket a közvélemény a reformokért a nyílt színen küzdeni látott. A Dunától nyugatra honos magyar arisztokrácia nagyjában és egészében az ó-konzervatív iránynak hódolt, amely a legkisebb reformot, a legkisebb alkotmányjogi változást is csak az uralkodó egyetértésével vagy éppen iniciatívájával tartott megvalósíthatónak. A 67-es kiegyezés pontot tett az ó-konzervatív törekvések mögé. A liberális kor közvéleménye, mint valami özönvíz előtti csodára, tekintett fel azokra,

akik szívük mélyén a 48-as törekvések vagy a 67-es realitások mellett más eszméknek hódoltak. Ezeket a kiegyezés legnagyobbbrészt leszorította az aktív politika küzdőteréről és 67 után otthagya helyüket a diplomáciában vagy a magas bürokráciában, birtokaikra vonultak vissza és csendes szemlélői maradtak mind a magyar belpolitika eseményeinek, mind a monarchia külpolitikai sorsfordulatainak. A főrendiháznak születésük és vagyoni census folytán tagjai lévén, ez volt és maradt az egyetlen terrenum, ahol ez a királyhú arisztokrácia szavazatával az uralkodói óhajnak megfelelően politikai tevékenységet fejtett ki.

Születésénél fogva ehhez az arisztokráciához tartozott APPONYI Sándorné is, s ezt a hovatarozását csak erősítette házassága, hiszen APPONYI Sándor közvetlen ősei a kiegyezés előtti Ausztria külpolitikájának leg-erősebb támaszai voltak. A liberális kor politikai és történetsszemlélete szeretett a konzervatív magyar arisztokráciában anacionalizált társadalmi osztályt látni, amelyik a nemzeti törekvésektől elszakadva az udvar légkörében és annak társadalmi prestige mellett érzi jól magát. A liberális politikához csatlakozott kisebb számú arisztokrácia mint kivétel, csak erősítette a szabályt. Mennyiben volt igaza a liberális kor közfelfogásának, ezt megállapítani még a jövő történetírásának feladata.

Bizonyos, hogy APPONYI Sándor, amikor a hetvenes évek közepén visszavonult a diplomáciai szolgálattól és visszatért Magyarországra gazdálkodni, nem számított többé politikai sikerekre. A tudós ambíciói lángoltak benne. A könyv szeretete volt a szenvedélye, s mint európai színvonalon nevelt tudós, vagyona és összeköttetései birtokában helyesen ismerte fel, hogy neki erejét a magyar vonatkozású régi külföldi irodalom gyűjtésére kell szentelnie. APPONYI Sándor már kezdettől fogva több volt, mint egyszerű gyűjtő, akit vagyona képesít arra, hogy gyűjtési szenvedélyét kielégíthesse. Tudós volt a szó igazi értelmében, aki, ha származása és vagyoni helyzete az ellenkezőre nem készletti, philologus és historikus kartársai közt a legelsők közé emelkedhetett volna. A tudomány azonban, amelyet APPONYI Sándor klasszikusan egyesített a gyűjtő hivatásával, egész embert kíván. A tudós szüntelen elfoglaltsága ugyancsak nehezen volt összeegyeztethető a hetvenes évek gazdag magyar arisztokratájának társadalmi életével. APPONYI Sándor jobban szerette a tudományt a társadalmi élet örömeinél és magának ehhez a tudós aszkéziséhez illő élettársat keresett. Ezt találta meg egész életére, amidőn 34 éves korában nem jelentéktelen diplomáciai karriér után és előkelő tudós jövő előtt nőül vette a 22 éves ESTERHÁZY Alexandra grófnőt. Az ifjú APPONYI Sándorné széles alapokon,

ösi családi tradíciókon nyugvó európai szintű kultúrával rendelkezett, maga is vérbeli művésztérmet volt, aki nemcsak szerette, de növelte is a művészetet. Minden dilettantizmustól ment festő volt, aki nemcsak szenvedéllyel, de tehetséggel is dolgozott, képei arra vallanak, hogy amint férje kitűnő tudós, úgy ő igen jó művész lett volna, ha a körülményei úgy alakulnak.¹ APPONYI Sándornéban megvolt a tehetség ahhoz, hogy életüket úgy rendezze be, ahogy az férje tudós törekvéseinek leginkább kedvezett. A lengyeli kastély és a budapesti villa szalónja a magyar tudományos, művészi és irodalmi élet legkiválóbbjainak állandó otthona lett a század fordulója táján, ahol APPONYIÉK külföldi tudós és művész barátai is gyakran megfordultak. De APPONYI Sándorék nem elégedtek meg a magát pusztán szalónokban kiélő tudománypártolással. Lengyel nagytudományú archeologus plébánosának, WOSINSZKY Mórnak őskori kutatásait APPONYI Sándorék megértő készsége és anyagi támogatása tette lehetővé, s így juttattak a szekszárdi múzeumnak a tudományos világban általánosan nagyra értékelt anyagot. A helyi régészeti feladatokon, valamint a Hungaricák gyűjtésén kívül szívesen támogattak más tudományos törekvéseket is, így ÁBEL Jenő kutatásait, aki az APPONYIak egyik oldalági ösének ISOTA NOGAROLÁNAK munkáit rendezte sajtó alá.

De sem az APPONYI Sándorné, sem a férje lelkét nem töltötte ki teljesen a tudomány és a művészet szeretete és művelése. Miután házasságuk gyermektelen maradt, a szív sugallta jótékonyagnak is szabadabb kézzel engedhettek. A jótékonyág APPONYI Sándornénál nem társadalmi kötelezettség volt, hanem a lelkéből fakadó szükséglet, amelyet gyakorolnia kellett a reászorulókkal szemben. Tolna vármegye kórháza, közegészségügyi intézményei élvezték elsősorban APPONYI Sándorné fáradhatatlan jótékony munkájának áldásait. A jótékonyágban éppen úgy nem ismert elkülönítő szempontokat, mint ahogy tudós- és művészbártaik közt is megtalálható volt minden világnézet egy-egy előkelő képviselője. A nyomorúságban sinylődőkön segíteni kell, úgy érezte ezt APPONYI Sán-

¹ APPONYI Sándorné tárlatokon nem igen szerepelt. A Múcsarnok 1915. évi Tavaszí Tárlatán volt egy pasztell képe (*Aratás után*, III. kat. sz., magántulajdon) kiállítva. Ugyanezt a képet 1916 tavaszán a Magyar Képzőművésznők Egyesületének a Nemzeti Szalonban rendezett kiállításán is kiállította s ekkor eladó volt a Nemzet Háza háborús akció javára. Megvette a Szépművészeti Múzeum, s a kép ma is ott van. Ugyanezen a kiállításon APPONYI Sándornénak még egy másik pasztell képe (*Piniák*, magántulajdon) is ki volt állítva. (Ezekért az adatokért Dr. Hoffmann Edith úrhölgynek mondok őszinte köszönetet.) Férjéről készített portróját közölte a Magyar Könyvszemle 1925. évfolyama. Apponyi Sándorné művészi hagyatékának legnagyobb része, a hagyományozó szándékának megfelelően a Nemzeti Múzeumba került.

dorné a kömmün alatt is, amikor a lengyeli kastélyban gyermekkórházat rendeztek be, s APPONYI Sándorné fáradszomlyóval és önzetlennel készséggel vett részt a gyermekápolás terhes munkájában.

Szüntelen tudományos munkában, lankadatlan erejű művészi tevékenységben, kiapadhatatlan jótékonyágban érkeztek el az élet alkonyatához. Az összeomlás és forradalmak változásait mindketten a bölcs nyugalommal vették ugyan tudomásul, mégis ezek az évek ezernyi izgalmaikkal felettük sem tűntek el nyom nélkül. És még hátra volt életük munkájának betetőzése.

APPONYI Sándor és ESTERHÁZY Alexandra eddigi élete a magasabbrendű kötelességteljesítés szüntelen sorozata volt. Mind a ketten úgy fogták fel, hogy ők a Gondviselés különös kegyéből élvezői sok rendkívüli, csak keveseknek megadott jónak. Nem lévén közvetlen leszármazójuk, úgy érezték, hogy legalább részben a nemzetnek kell visszaadni azt, amivel bírtak. APPONYI Sándor életének nagy munkája, a Hungarica-gyűjtemény, mely egyformán emésztett munkát és pénzt, nem hullhat szét aukciókon, de nem is porosodhat a családi könyvtár gondosan elzárt polcain. APPONYI Sándor és congenialis felesége úgy látták, hogy a nemzetnek pótolhatatlanul szüksége van a többé-össze nem gyűjthető Hungarica-könyvtárra, így jött létre APPONYI Sándor elhatározása, mely ezt a kincset az egész magyar nemzet könyvtárának, az Országos Széchenyi Könyvtárnak, ajándékozta. A nagyszerű adománynak méltó és a maga nemében egyedülálló köszönete, az 1925. I. törvénycikk, amely ugyanazon év április 7-én hirdettetett ki, már a halálos ágyon találta a fejedelmi alapítványtevőt. Tizenegy nappal később már elköltözött az élők sorából.

APPONYI Sándorné számára az özvegyiség, 47 éves harmonikus, boldog házasság után nem jelentett egyebet a nemes kötelességnél, hogy betetőzze azt a művet, amelyet férje elkezdett, de amelyet teljesen valóra váltani többé már nem tudott. Úgy érezte, hogy APPONYI Sándor életének egész munkája nem nyerhet befejezést a könyvtár adományozásával. A mai idők fokozott követelményekkel lépnek fel azokkal szemben, akik nagy vagyonok birtokában vannak. Hiszen az állam a legjobb akarat és minden heroikus erőfeszítés mellett sem képes megfelelni azoknak a feladatoknak, melyeket tudományos intézeteink korszerű fejlesztése jelent. APPONYI Sándor özvegye, férje szellemi hagyatékának letéteményese, úgy látta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum a mai súlyos időkben könyvtárának, régészeti gyűjteményeinek fejlesztésénél nem nélkülözheti a társadalom hatékony támogatását. Ennek a szükségletnek felismerése nála

egyét jelentett már a tettel. Tehette ezt annál könnyebben, mert családjuk legközelebbi hozzátartozójáról, APPONYI Antalról, férje már akkor gondoskodott, amidőn vagyonának felét reá hagyományozta. Így jött létre 1926 augusztus 29-iki elhatározása, mellyel férjétől örökölt vagyonát a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Két évvel később kelt végrendeletében pedig általános örökösévé a Magyar Nemzeti Múzeumot tette és az így létesítendő alapítvány célját a könyvtár, valamint a régészeti osztályok támogatásában jelölte meg.

Ez az alapítvány volt az az ércnél maradandóbb siremlék, amelyet APPONYI Sándorné férje emlékezetének állított. De élete azután sem merült ki teljesen a kontemplációban. A vagyonhoz mérten szerény apanageából óvodát tartott fenn a helybeli szegénység számára. A magyar tudomány számára pedig mintegy utolsó üdvözlétképen megjelentette az *Apponyi-Oklevéltár* második kötetének első részét. Érdeklődött minden iránt továbbra is, de legnagyobb szeretettel mégis az APPONYI-könyvtár felállításának munkálatait kísérte, amelynek ünnepélyes megnyitását a Magyar Nemzeti Múzeumban már nem érthette meg. Nem kerülte el figyelmét a mának ezernyi súlyos gondja sem. A Halál éppen akkor oltotta ki életét, amidőn szerény háztartásának szűkebbre szorítására adta ki a rendelkezéseket, mindezt azért, hogy járadékának egy negyedéről a Nemzeti Múzeum javára lemondhasson.

Rendkívüli lélek, osztályának átlagán messze felülemelkedő egyéniség volt APPONYI Sándorné, aki az előkelő élet és jólét csúcspontján sem felejtkezett meg nemzetéről, hanem mindenét annak áldozta. Nem azért, hogy példát adjon, nem azért, hogy magának, vagy férjének el nem múltó emléket állítson, hanem mert a szíve így sugallta, a lelke ebben talált megelégedést.

TÓTH LÁSZLÓ.

ALAPÍTÓLEVÉL

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa örök emlékezetül tudtára adja mindazoknak, akiket illet, vagy a jövőben illetni fog, hogy Nagyméltóságú özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő lengyeli (tolnamegyei) lakos, nagybirtokos, néhai nagynevű férje, gróf Apponyi Sándor v. b. t. t., kir. tárnokmester, a kiváló könyvgyűjtő és tudós emlékének megőrkítésére, a tudomány művelésének istápolására és hazánk kultúrájának fejlesztésére a férjétől, néhai gróf Apponyi Sándortól örökölt s alábbiakban részletesen körülírt vagyonságokat az ide fűzött s a jelen alapítólevél kiegészítő részét alkotó, hiteles kiadmányú, közjegyzői okiratba foglalt, ajándékozási szerződéssel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, azzal a meghagyással, hogy az ajándékozott

vagyonságokból az alábbiakban részletesen körülírt rendeltetésű alapítvány létesíttessék.

Ennek a meghagyásnak eleget téve, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa erről az alapítványról az alábbi pontokban foglalt alapítólevelet adja ki.

1. Az alapítvány címe.

Az ajándékozó, illetőleg alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő meghagyásához képest az alapítvány címe:

«Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa». Ez a cím a kiváló tudós, magyar főúr emlékének a megörökítésére szolgál, aki a magyar törvényhozás által az 1925. évi I. törvénycikkbe iktatott ajándékozási szerződéssel a lengyeli kastélyában volt, megbecsülhetetlen tudományos értékkel bíró könyvtárát az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ezt a könyvtárát Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárában «Bibliotheca Hungarica Apponyiana — gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára» név alatt a nemzet közkinccseként őrzik.

2. Az alapítvány célja.

Az alapítvány célja — az ajándékozási szerződés kikötéseire hiven — általában egyezik a Magyar Nemzeti Múzeum rendeltetésével; célja tehát a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek, elsősorban azonban néhai gróf Apponyi Sándor tudományos munkásságához legközelebb álló könyvtári és régészeti osztályok gyarapítása, az idevonatkozó tudományágak istápolása és fejlesztése.

3. Az alapítvány vagyona.

Az alapítvány vagyonát a fentebb hivatkozott ajándékozási szerződés értelmében mindazok az ingó és ingatlan vagyonságok alkotják, amelyek a Lengyelen, 1925. évi április hó 18-án elhunyt néhai gróf Apponyi Sándorról, úgy annak végrendeleti intézkedései, valamint törvényes örökösödés rendjén az ajándékozó-alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnőre szállottak, illetve szállanak.

Mindezek a vagyonságok néhai gróf Apponyi Sándor elhalálózásától kezdve özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő birtokában, az idefűzött ajándékozási szerződés megkötésének a napjától pedig a jelen alapítólevél további kiegészítő részeként ugyancsak idefűzött átadás-átvételi jegyzőkönyvben az alapító grófnő javára megállapított és körülírt használati, haszonélvezeti és egyéb jogok épségbentartása mellett az Országos Magyar Gyűjteményegyetem birtokában vannak; a jelen alapítólevél erejénél fogva pedig a Gyűjteményegyetem kezelése alatt álló «Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa» birtokába jutnak; a jelen alapítólevél keltekor azonban sem özv. gróf Apponyi Sándorné mint örökös, sem pedig az ő jogán a Gyűjteményegyetem, illetőleg a jelen alapítvány javára hagyaték-bíróilag beszavatolva és átadva még nincsenek. Éppen ezért az alapítványi vagyon végleges állagának részletes és kimerítő felsorolását jelen alapítólevél

egyelőre azzal a hozzáadással hagyja függőben, hogy az ajándékozási szerződésben körülírt kötelezettségnek, főként az ott érintett hagyatéki kötelekrészmiként való kielégítése s az ezzel kapcsolatos összes kérdések végleges rendezése és illetőleg a hagyatéknak jogerős bírói átadása, végül az ingatlanoknak az alapítvány javára és nevére leendő telekkönyvi tulajdonjogi átíratása után végleges alapítványi ingó és ingatlan leltár lesz felveendő, amely a jelen alapítólevél kiegészítő részeként ahhoz hozzáfűzendő lesz.

Addig is azonban az alapítványi vagyon jelenlegi mibenlétét az alapítólevél általánosságban a következőkben ismerteti:

1. A lengyeli uradalom elnevezés alatt ismert s a lengyeli 34. számú, a kisvjekei 7. számú és závodi 62. számú telekkönyvi betétekben, valamint a mucsíri 37. számú telekjegyzőkönyvben felvett, a jelen alapítólevél kiállításának idejében házikezelésben levő erdő és mezőgazdasági földbirtok, amelyből a mezőgazdaságra mintegy $1219 \frac{496}{1600}$ hold, az erdőgazdaságra pedig mintegy $2095 \frac{57}{1600}$ hold esik, összes térfogata tehát mintegy $3314 \frac{553}{1600}$ hold.

Az uradalomnak művelési ágak szerint részletezett jelenlegi állapotát, birtokleírását, üzemrendszerét és becsértékét, valamint az uradalomhoz tartozó jogosítványokat kimerítően ismertetik a jelen alapítólevél mellékletét képező mezőgazdasági és erdészeti birtokbecslési jegyzőkönyvek, amelyek az uradalomnak az 1926 nov.—1927 jan. hónapokban eszközölt átvételi és becslési eljárása rendjén a Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszter által kiküldött szakértők által vétettek fel.

2. Az uradalomhoz tartozó kastély, tisztalak, valamint erdő- és mezőgazdasági uradalmi épületek, amelyek részletes leírását ugyancsak a fentebb hivatkozott becslési jegyzőkönyvek tartalmazzák.

3. A központi majorban épült, üzemben lévő malom, a birtokbecslést jegyzőkönyvben részletesen ismertetett berendezéssel és felszereléssel, valamint az uradalmi tégláégető.

4. A kastélyban lévő ingóságok, u. m. műtárgyak, bútorok és egyéb berendezések. Mindezek kimerítő, részletes leírását és becslését a jelen alapítólevél mellékletét képező idevonatkozó leltár tartalmazza.

5. Az uradalomhoz tartozó élő és holt felszerelés, amelynek ezidőszerint pontos leltárát és leírását, valamint becslését a fentebb hivatkozott birtokbecslési jegyzőkönyvek tartalmazzák.

6. Terménykészletek, amelyek tüzetes ismertetését hasonlólag a birtokbecslési jegyzőkönyvek és mellékleteik tartalmazzák.

4. Az alapítvány igazgatása és az alapítványi vagyon kezelése.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa az alapítvány mindennemű ügyeiben rendszerint a 4603/1923. V. K. M. szám alatt jóváhagyott Szervezeti, Ügyviteli és Fegyelmi Szabályrendelet 6. és 8. §§-ai értelmében szervezett Igazgatótanácsban jár el.

Az állagában mindenkor csorbítatlanul fenntartandó alapítványi vagyon

közvetlen kezelésével járó teendőket «a Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor Alapítványa igazgatósága» látja el.

Az igazgatóság az elnökkel együtt hét tagból áll.

Az igazgatóság elnöke az Országos Magyar Gyűjteményegyetem mindenkori elnöke, akit ebben a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója helyettesít.

Az igazgatóság tagjai:

1. A Gyűjteményegyetem mindenkori ügyvezető-alelnöke.
2. A Magyar Nemzeti Múzeum mindenkori főigazgatója.
3. A Gyűjteményegyetem Tanácsa által teljes ülésben saját kebeléből választott három tag, akik közül egyet a Magyar Nemzeti Múzeum tárának vezetői közül kell választani.
4. A mindenkori közalapítványi kir. ügyigazgató, mint a Gyűjteményegyetem Sz. Ü. F. Sz. 14. §-a értelmében annak törvényes képviselője.

Az igazgatóságba a szükséghez képest szakértő tagok is meghívandók, akiknek a hatáskörét és működését a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend szabályozza.

A 3. alatt említett tagok megbízása öt évre szól; a megbízás lejártával azonban újra választhatók.

Az alapítványi igazgatóság hatáskörét, tárgyalási ügyrendjét és a vagyon kezelésére vonatkozó részletes szabályokat az egyidejűleg megalkotott s a jelen alapítólevél kiegészítő részét képező vagyonkezelési szabályzat és ügyrend tartalmazza.

5. Az alapítványi vagyon jövedelmeinek felhasználása.

Az alapítványi vagyon jövedelmeiből elsősorban teljesítendőek mindazok a kötelezettségek, amelyeket az alapítvány az ajándékozási szerződésben magára vállalt, nemkülönben fedezendőek a vagyon állagának fenntartására és kezelésére és a kellő beruházásokra szükséges kiadások.

Az alapítványi vagyon ezek után fennmaradó tiszta jövedelméből legalább 5⁰/₀ évenként tartalékalap létesítésére fordítandó, amelynek kezelése és felhasználása felől a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend intézkedik.

Az alapítvány szabadon felhasználható jövedelmei a jelen alapítólevél 2. pontjában körülírt célmeghatározáshoz híven s az ajándékozási szerződés meghagyása szerint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója által elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti gyűjteményeinek a gyarapítására és tudományos munkálataira fordítandók, ezenfelül pedig a lehetőséghez képest a Múzeum egyéb tudományos természetű céljaira is fordíthatók.

6. Felügyelet.

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a jövedelmek felhasználásáról az alapítványi igazgatósághoz minden költségvetési év végével jelentést tesz, ez utóbbi pedig azt a vagyonkezelésre vonatkozó saját, okmányolt elszámolásával (zárszámadás), valamint a következő évre szerkesztett költségvetéssel együtt minden év végével az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsához terjeszti fel szabályszerű letárgyalás és elfogadás végett.

A Gyűjteményegyetem Tanácsa a jelentést, illetve elszámolást jóvá-

hagyás végett a Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszterhez mint alapítványi, egyúttal pedig a Gyűjteményegyetem Sz. Ü. F. Sz. 43. §-a szerinti, főfelügyeleti hatósághoz terjeszti fel.

7. Törvényes képviselet.

Az alapítvány törvényes képviselője annak bárminő peres és perenkívüli ügyeiben a közalapítványi kir. ügyigazgatóság.

8. Az alapítólevél példányai.

A jelen alapítólevél öt eredeti példányban állttatott ki, amely közül egy-egy példány a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, az alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem irattára, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és a közalapítványi kir. ügyigazgatóság őrzetébe adatott.

9. Jövőhagyás.

A jelen alapítólevél, amelyet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának elnökségén és a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóján kívül az alapító grófnő is ellátott aláírásával, Magyarország Főméltóságú Kormányzójának jövőhagyásával nyer teljes joghatályt.

Kelt Budapesten, 1929. évi október hó 29-én.

ÖZV. GRÓF APPONYI SÁNDORNÉ,
szül. ESTERHÁZY ALEXANDRA GRÓFNŐ s. k.

DR. VÉGH GYULA s. k.,
az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum
főigazgatója,
ügyvezető-alelnök.

DR. HÓMAN BÁLINT s. k.,
egyet. ny. r. tanár,
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR 1929-BEN.

DR. PASTEINER IVÁN könyvtárigazgató a kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár 1929. évi működéséről az alábbi jelentést intézte a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urhoz.

A Könyvtárnak legsürgősebben megoldandó — előző jelentésemben felsorolt — feladatai közül egynéhány az elmúlt év folyamán megvalósulást nyert. Befejeztetett az olvasótermi könyvállomány revíziója és kiegészítése s a revideált teljes anyagról a helyszínen betűrendes kartotékkatalógus állíttatott fel, mely nagyban megkönnyíti a látogató közönség munkáját. E katalógus mellett a közeljövőben ugyancsak kartoték-rendszerű szak-katalógust állítok fel az olvasótermi anyagról. A kartoték-rendszerű katalógusnak a nyomtatott katalógussal szemben fennálló előnyeit ma már alig szükséges bővebben indokolni. A kartoték-katalógus cédulaanyaga a könyvállomány felfrissítésekor minden nehézség nélkül átrendezhető az új könyvek céduláinak egyszerű beillesztésével, míg a nyomtatott katalógus rendszere minden egyes könyvrevízió alkalmával vagy az összes katalógus-példányok átkorrigálását, vagy pedig új katalógus kinyomatását teszi szükségessé. Ilyen körülmények között a kartoték-katalógus rendszere nemcsak hogy munka-redukciót eredményez, de figyelemre méltó költségmegtakarítással is jár, ami az Egyetemi Könyvtár csekély átalányát tekintve fokozott előnyt jelent.

A könyvanyag használhatóságát illető programom második pontjának: egy a Könyvtár teljes könyvanyagát felölelő és a közönség rendelkezésére szolgáló kartoték-rendszerű betűrendes címjegyzék felállításának munkálatai ugyancsak folyamatban vannak, de ez az amúgy is lassú és hatalmas munka a tisztviselői létszám elégtelensége miatt eddig csak lassan haladhatott előre. Így e katalógus elkészülte még hosszú évek sorát fogja igénybe venni, pedig a Könyvtár könnyebb használhatóságának és a látogató közönségnek egyik fő érdeke fűződik e katalógus létesítéséhez, minthogy a közönségnek jelenleg rendelkezésére álló szak-katalógus rendszerében elavult és megbízhatóságában sem kifogástalan. Ez új betűrendes címjegyzék létesítésének munkálataiba egyszersmind az

Egyetemi Könyvtár teljes könyvanyagának a Bibliográfiai Központnál létesített Központi Cimjegyzékbe való fölvétele is bekapcsolódik. Ily módon a Könyvtár minden újabb megterhelés nélkül eleget tehet az 5651/1924. M. E. számú rendeletben előírt, a Bibliográfiai Központtal szemben fennálló cimbejelentési kötelezettségének.

A Könyvtár 1929. évi könyvbeszerzését, illetőleg gyarapodását legyen szabad az alábbi statisztikai összeállítással bemutatnom :

Könyvgyarapodás :

Könyvtári szak	Vétel	Ajándék	Összesen
Hittudomány	297	99	396
Jogtudomány	363	503	866
Államtudomány	307	812	1119
Orvostudomány	198	232	430
Természettudományok	266	332	598
Filozófia és pedagógia	217	158	375
Történelem	308	184	492
Irodalomtörténet	212	141	353
Művészettörténet, néprajz, földrajz	305	569	874
Nyelvészet	119	85	204
Szépirodalom	214	48	262
Vegyes... ..	126	241	367
Disszertációk, értesítők	—	2994	2994
Americana, Italica, Hispanica	86	1052	1138

vagyis az 1929. évi könyvgyarapodás összesen 10.668 drb, melyből 3018 drb vétel és 7650 drb ajándék.

Folyóiratgyarapodás :

	Vétel	Ajándék	Összesen
Kurrens folyóiratok száma	416	443	859
Folyóirat-kötet, ill. évfolyamgyarapodás	920	611	1531

Fenti adatokat az 1928-as adatokkal összevetve, megállapíthatjuk, hogy az összbeszerzés darabszáma csak 762-vel marad mögötte a tavalyi végösszegnek (11,430), az ajándékkönyvek száma pedig az 1928. ajándékokkal szemben (6389) 1261 darab többletet tüntet föl, míg a vétel útján beszerzett könyvek darabszáma a tavalyinál (5041) 2023 darabbal kevesebb. Az Egyetemi Könyvtár folyóiratainak és folytatásos műveinek anyagában a háborús évek óta fennálló hézagok és hiányok pótlása azonban immár elodázhatatlanná vált, minthogy e hiányok egyrészt a tudományos kutatást gátolták minduntalan, másrészt pedig minthogy a pótlásoknak további halogatása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a hiányzó művek nem lesznek többé beszerezhetőek. Ilyen körülmények között a Könyvtár kénytelen volt budgetjét meghaladó kötelezettségeket vállalni,

az önálló művek beszerzését pedig úgy az elmúlt 1929., mint pedig az 1930. év folyamán a legszükségesebbekre korlátozni s minél teljesebben a hiányok pótlására szorítkozni.

Az 1929-ik év nagyobb ajándékozói közül az Ente Nazionale Italica firenzei egyesület emelkedik ki. Mielőtt azonban ennek ajándékaról részletesebben szólnék, legyen szabad ezúttal ismételtlen megemlékeznem a Carnegie Endowment for International Peace nagyértékű ajándékaról, mely még 1928 nyarán érkezett meg. Ez ajándékkönyvtárnak katalógizálási munkálatait rövid idő alatt befejeztettem és az elkészült katalógust «A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár Címjegyzékének Mellékletei» sorozatban, mint III. számot «Americana» címmel megjelentettem. E címjegyzék kinyomtatásával nem csupán a nagyértékű ajándék megbecsülésének óhajtottam kifejezést adni, de úgy véltem, hogy az egész magyar érdeklődő közönség kezébe értékes bibliografiai segédeszközt adok, miután kétségtelen, hogy a Carnegie Endowment ajándéka jelenleg Magyarország legkiválóbb amerikai tárgyú szakgyűjteménye. Az értékes ajándék ünnepélyes átvétele 1929. jan. 14.-én történt meg, amikor is Nagyméltóságod képviselőjében PETRI Pál államtitkár úr öméltósága ünnepélyes keretek között átvette a gyűjteményt az Egyesült Államok budapesti nagykövetétől, BUTLER WRIGHT ő excellenciájától és átadta azt FINÁCZY Ernő prorektor úrnak, a Könyvtárbizottság elnökének, aki viszont az Egyetemi Könyvtár igazgatójának adta át a Könyvtárban való elhelyezés és megőrzés végett.

1929. június hó folyamán az Ente Nazionale Italica firenzei egyesület 1045 kötetből álló könyvgyűjteményt ajándékozott az Egyetemi Könyvtárnak. Ez az adomány úgy értékességénél, mint pedig tudományos jelentőségénél fogva megkülönböztetett helyet foglal el mindazon értékes könyvajándékok között, melyeket a külföld, főleg az utolsó évtizedben juttatott Könyvtárunknak. Hogy csak az adomány legkimagaslóbb értékeit említsem, az *Archivio Storico Italiano* teljes sorozata (1842—1928, 336 kötet), a *Scriptores Rerum Italicarum* c. gyűjtemény ezideig megjelent összes fasciculusai szinte könyvészeti ritkaságok, ill. értékek. Mindaz pedig, ami ezek körül csoportosul, a különböző forráskiadások és az olasz középkor történetét tárgyaló munkák, annak a kornak tudományos kutatását és megismerését vannak hivatva előmozdítani, mely az olasz-magyar szellemi és politikai kapcsolatokban a leggazdagabb. A gyűjtemény ezen zárt tárgyi egysége már önmagában is indokolta, hogy a Könyvtár állományába önálló külön gyűjteményként állíttassék fel, mint egy évvel előbb

az «Americana» gyűjtemény. Ám az «Itálica» külön gyűjtemény létesítését az a körülmény is támogatta, hogy az eddig megküldött 1045 darab könyv — mint az ajándékozó levél is kiemeli — az adománynak csupán magja, alapja, melynek további kifejlesztéséről és kiépítéséről az Ente Nazionale «L'Italica» fog gondoskodni. Ezen olasz könyvgyűjtemény címjegyzéke «L'Italica» címmel az 1929. év folyamán nyomtatásban is megjelent, mint «A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár Címjegyzékének Mellékletein» c. katalógus-sorozat IV. füzeté.

***

A Könyvtár igénybevétele és forgalma felől az alábbi kimutatások szolgáljanak tájékoztatásul:

I. Olvasóterem forgalma:

Hó	Nyitva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma	
				Olvasó	Mű
Január	26	3,959	5,169	152	200
Február	23	3,699	4,947	161	215
Március	19	3,115	4,576	164	241
Április	19	3,790	4,932	194	207
Május	22	3,097	4,270	141	194
Június	24	1,567	2,372	65	98
Július	27	668	1,118	24	41
Augusztus	—	—	—	—	—
Szeptember	24	2,027	3,058	84	127
Október	27	5,030	6,807	186	252
November	25	5,579	7,473	223	298
December	22	4,103	5,585	186	253
Összesen	258	36,634	50,307	141	194

II. Folyóíratlerem forgalma:

Hó	Nyitva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma	
				Olvasó	Mű
Január	26	1,830	3,802	70	146
Február	23	1,814	3,550	79	154
Március	22	1,715	3,691	78	168
Április	23	1,753	3,752	76	163
Május	22	1,465	3,078	67	137
Június	24	1,283	2,758	53	114
Július	27	724	1,476	26	54
Augusztus	—	—	—	—	—
Szeptember	24	1,388	2,833	57	118
Október	27	2,065	4,581	76	169
November	25	2,321	5,189	92	206
December	22	1,807	4,068	82	184
Összesen	265	18,165	38,758	68	146

11*

III. Kölcsönző-osztály forgalma:

Hó	Nytva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma	
				Olvasó	Mű
Január	26	863	2,014	33	78
Február	23	981	2,031	43	88
Március	22	1,014	2,251	46	102
Április	23	918	2,019	40	88
Május	22	738	1,620	34	74
Június	24	736	1,711	31	72
Július	27	597	1,428	22	52
Augusztus	15	284	809	18	53
Szeptember	24	860	1,956	35	81
Október	27	1,148	2,455	42	90
November	25	1,014	2,255	40	90
December	22	802	1,837	36	83
Összesen	280	9,955	22,386	35	79

Az 1929. év folyamán tehát 64,754 olvasó 111,451 művet vett igénybe az Egyetemi Könyvtárban.

***

A Könyvtár személyzetében az 1929. év folyamán a következő változások állottak be:

Kovács Piroska dr. könyvtári segédőr január hó 22-én hatósági orvosi bizonyítvány alapján végkielégítését kérte, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 920—11/9—1929. sz. rendeletével június hó 27-én elintéztést nyert.

Nagyméltóságú Miniszter Úr 410—1/348—1929. sz. rendeletével 1929 december hó 12-én BISZTRAY Gyula dr. könyvtártiszt a X. fiz. o.-ból a IX. fiz. o.-ba könyvtári segédőrré, THIERINGNÉ TANGL Erika nemzeti múzeumi könyvtári segédtsiszt a XI. fiz. o.-ból egyetemi könyvtári segédtsiztté a X. fiz. o.-ba kineveztetett.

Október hó 15-én FEKECS Gábor és WOLF Rózsi dr. önkéntes gyakornokként alkalmaztatott. December hó 1-én FEKECS Gábor önkéntes gyakornokságáról lemondott.

Kovács Ferenc napibéres szolga február hó 1-én a szolgálatból kilépett. Helyére Kaszás Istvánt alkalmaztam.

1929. június hó folyamán Nagyméltóságod által a június hó 15—29-ig Rómában és Velencében tartott nemzetközi könyvtári és bibliografiai kongresszusra kiküldtettem. A kongresszus bizottsági ülésén bejelenttem a magyar könyvtáros szövetség megalakulását és csatlakozását a nemzetközi könyvtáros szövetséghez. Majd — miután a kongresszus

elhatározta az ott tartott előadások publikálását — egy cikket nyújtottam be a kongresszusnak a magyar könyvtárak történetéről és jelen állapotáról.

SÁNTAY Mária dr. könyvtárőr állami ösztöndíjat nyervén, 1929 november hó 1-től 1930 július hó 31-ig tanulmányi szabadságra Rómába távozott.

DOMANOVSKY Ákos dr. könyvtári segédőr, aki 1928 május 1-én egy évi szabadsággal az Alexander v. Humbolt Stiftung ösztöndíján Berlinbe távozott, 1929 május hó 1-én újra megkezdte hivatali szolgálatát.

BISZTRAY Gyula dr. könyvtári segédőr, aki 1928 november hó 1-én félévi szabadsággal Párisba távozott, hogy ott az American Library Association által fenntartott École de Bibliothécaires tanfolyamát látogassa és könyvtári tanulmányokat folytasson, március hó folyamán szabadsága meghosszabbítását kérte, minthogy félévi szabadsága leteltekor a tanfolyam még befejezést nem nyert. Nagyméltóságú Miniszter Úr nevezett részére tanulmányi segélyt s egyben június hó végéig további szabadságot engedélyezni méltóztatott, melynek leteltével BISZTRAY Gyula dr. július hó 1-én ismét szolgálatba lépett.

***

Legyen szabad végül röviden összefoglalnom a Könyvtár legsürgősebb megoldásra váró feladatait, vázolva egyben a jövő év munkaprogramját.

Legelsősorban a könyvtárárpület tatarozásának sürgősségére kívánok rámutatni. A könyvtárárpület homlokzatának emeleti párkánya ugyanis több helyen leszakadással fenyeget, az udvari részen pedig a vakolat sok helyen annyira lehullt, hogy a falak az esőzéstől teljesen átáztak. E tatarozási munkába kívánnám bekapcsolni a Könyvtár I. emeletén levő könyvkölcsönzési helyiségének a megnövekedett forgalom megkövetelte átalakítását is olyképen, hogy az ezen helyiséggel összefüggő előtér, valamint folyosórész két ajtó kiváltásával egységes teremmé alakíttassék át; ez átalakítás nem csupán a könyvkölcsönző helyiség lényeges területi megnövekedését, hanem egyszersmind annak fokozott megvilágítását is jelentené. Ugyancsak szükségesnek tartom az olvasóterem renoválását és 1912 óta elhanyagolt freskóinak letisztítását. E tatarozási munkák összköltsége hozzávetőleges számítás szerint 40,000 pengőt tenne ki.

A sürgős megvalósításra váró feladatok közé kell tennem a villanyvilágítás bevezetését is a Reáltanoda-utca felőli front második emeletének raktártermeibe, ami nem is okozna jelentékeny kiadást; az összköltség mintegy 1000—1200 pengőre tehető.

Fontos és sürgős feladat lenne a második emelet hosszú folyosójának és eddig lakás céljaira szolgált 4 udvari helyiségének beállványozása SCHLICK-VAJDA rendszerű vasállványokkal, miután jelenleg három udvari helyiség csak ideiglenesen, a negyedik helyiség és a folyosó pedig egyáltalán nincsen beállványozva. A GANZ-DANUBIUS Rt. költségvetése szerint a beállványozás 47,950 pengőbe kerülne.

Szükségesnek tartom ismételtén rámutatni az új folyóirat-olvasóterem építésének szükségességére. A tudományos kutatás terén a folyóiratok mind nagyobb jelentőséget nyervén, a közönségnek ezek iránti érklődése évről-évre fokozódik. A háború előtti években, 1913—1914-ben a Könyvtár folyóirat-osztálya 257 rendszeresen járó folyóirattal meg tudott felelni, ezzel szemben 1929-ben már 859 folyóiratot járatott, hogy csak megközelítőleg is eleget tegyen a kutatók kívánságának. Folyóiratolvasónk nagy látogatottságát egyébiránt az is magyarázza, hogy a folyóiratok említett fontossága és keresettsége ellenére —, hazánkban egyetlen közkönyvtára sem rendelkezik megfelelő folyóiratolvasóteremmel, holott ezt egyetlen nagyobb külföldi közkönyvtár sem nélkülözi. E hiány könnyen kiküszöbölhető volna, ha a Könyvtár jelenleg teljesen felhasználatlanul álló udvarára egy 120—140 férőhellyel bíró folyóiratolvasó építtetnék, mely közvetlenül illeszkedne a jelenlegi olvasóteremhez és szervesen kapcsolódnék a könyvraktárhoz is. Az építési költségek összesen 120,000 pengőre rugnának.

Biztosítván a Könyvtár fejlődésének kereteit, kívánatos lenne azok megfelelő betöltéséről is gondoskodni. Szükséges volna, hogy a Könyvtár a gyűjtési körébe tartozó tudományos irodalmat minél teljesebb, legalább is oly mértékben beszerezhesse, mint a háború előtti időben, vagyis, hogy a Könyvtárnak könyvbeszerzésre a mai viszonyoknak megfelelő összeg álljon rendelkezésére. A Könyvtárnak e célra 1913—1914-ben 45,400 arany korona átalánya volt. Ezzel szemben az 1929—1930-as költségvetés is, ugyanúgy, mint az 1926—27 és azt követő költségvetések, csupán 20,000 pengő évi átalányt juttat a Könyvtárnak. Ez az összeg a korona és pengő viszonyát véve alapul, a Könyvtár régi átalányának 38⁰/₀-a; valódi értékelését azonban csak úgy kapjuk meg, ha figyelembe vesszük a pénz vásárló erejét is. A könyvek az utolsó évtizedben lényegesen megrágultak, így a német könyvek, melyek pedig a könyvtár beszerzésének mintegy 70⁰/₀-át teszik, átlagban 200—250⁰/₀-kal, a franciák 120—150⁰/₀-kal, az angolok pedig 80⁰/₀-kal. A könyvek e drágulását is figyelembe véve, a Könyvtárnak jelenleg évente kb. 200—220,000

pengőre volna szüksége, hogy régi tudományos színvonalán fenntartható legyen. Ez összeget kizárólag az állami átalányból biztosítani nem látszik lehetségesnek, de kívánatos volna, ha az eddigi 20,000 pengő rendes és 15,000 pengő rendkívüli átalány együttes összegben legalább évi 70,000—80,000 pengőre emeltetnék fel.

Fontosnak és a Könyvtár fokozottabb teljesítőképessége érdekében állónak tartanám, ha a könyvkölcsönzés a délutáni órákra is kiterjeszhetnék. Jórészt ez a meggondolás indított arra, hogy a Könyvtárnak majdnem összes raktáraiba — melyek évtizedek óta világítás nélkül állottak — az elmúlt év folyamán villanyvilágítást vezettem be, lehetővé téve ezáltal a raktárhelyiségek használatát az esti órákban is. A délutáni könyvkölcsönzés megvalósítása azonban a technikai előfeltételek biztosítása ellenére is, melyekhez most már csupán a reáltanoda-utcai front második emelete raktárhelyiségének megvilágítása kívántatik, — a személyi előfeltételek hiányában ezideig semminő lehetőség sem nyílt.

Ezzel kapcsolatosan legyen szabad újból megismételnem a Könyvtár személyzeti létszámának növelésére irányult kérésemet is. Az Egyetemi Könyvtár változatlanul kevés számú (13 kinevezett tisztviselő, 2 szakdíjnok és 2, a könyvtári díj terhére alkalmazott díjnok) tisztviselője a fellendülő könyvgyarapodás és egyre fokozódó könyvtári szükségletek (új katalógusok létesítése), valamint a megnövekedett forgalom következtében előállott munkatöbbletet eddig is csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán tudta elvégezni. Tekintetbe véve, hogy az Egyetemi Könyvtár nemcsak könyvvállományát, de igénybevételeit illetőleg is hazánk legelső tudományos közkönyvtára, — korszerű fejlesztését és személyzeti létszámának megfelelő — a többi hazai és külföldi tudományos közkönyvtárak személyzeti viszonyaival arányban álló — növekedését általános tudományos és országos érdek követeli.

ZSINKA FERENC RAVATALÁNÁL.

Elmondta 1930 május 6-án Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

Rövid két év alatt negyedszer jövünk a Magyar Nemzeti Múzeum koszorújával életük delén hirtelen letört pályatársak ravatalához. PUHALA Anna, SCHÖNTAG Emma és feletjhetetlen HARSÁNYI Pálunk után ZSINKA Ferenc is elment közülünk. Elment — mint azok — az emberkor derekán; elment, mikor szép magyar lelke, egyenes jelleme, szorgos munkája éppen teremni kezdte sohasem hajszolt gyümölcseit: a tisztséget, hirt és elismerést.

A Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kiküldöttei, hivataltársaid és barátaid, bús szomorúsággal állunk, kedves barátunk, koporsód lábánál. Keressük a vigasztalást, de nehezen találjuk. A Te erős, nagy hitedre, bibliai egyszerűségedre volna szükségünk, hogy felfogjuk a Gondviselés fájdalmas rendelkezésének értelmét, hogy megértsük, miért kellett ennek megtörténnie, miért kellett elmenni annak, aki jó volt, igaz volt, példaadó volt közöttünk?

Példaadó — mondom — mert példás volt a Te buzgalmad, nagy a kötelességtudásod, igaz a szíves és követésreméltó, derékban szakadt életed. A konvenciók szerint ez életpálya méltatása, hivatali munkádnak és érdemeidnek dicsérerete, tudományos törekvéseidnek és eredményeidnek értékelése volna feladatomban. El kellene mondanom, mily kítartással és önmegtágadással küzdöttél gyermekkorod óta, hogy megszerezd a tudást és a tudós pályához szükséges formai képesítést. El kellene mondanom hivatali munkálkodásod szép és lelkesítő mozzanatainak szép és lelkesítő sorozatát s meg kellene emlékezniem hosszan, részletesen arról, amit közvetlen tapasztalatból ismerek: hazánk legnagyobb könyvtárának élén kifejtett becsületes munkádról, komoly törekvéseidről. Úgy érzem azonban, vétenék emléked ellen, ha ezekről itt ravatalodnál sok szóval szólanék, hiszen Te mindebben sohasem láttál érdemet, csak tartozó kötelességet, s mindezért sohasem kerestél hálát és elismerést, megelégedtél saját lelkiismereted dicsérő szavával. Mint munkásságod közvetlen szemtanuja, mint

főnököd, pályatársad és barátod, mindazok nevében, akik közel voltak Hozzád és munkádat közelről figyelhették, csupán tanúságot kívánok tenni, hogy munkád nagy volt és érdemes, méltó egyszerűségében is jelentős egyéniségedhez, zárkózottságában is nyílt és becsületes lelkedhez.

Munkádnak most vége szakadt, elméssz közülünk örökre, kísérjen utadon barátaid és hivataltársaid szeretete és tisztelete, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum hálája, a Magyar Történelmi Társulat s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kegyeletes emlékezése.

Pihenj csendesen! Isten veled!

SZAKIRODALOM.

Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. Paris. 1930. Institut intern. de Coop. Intellectuelle. 49, 2 l. 8 r.

A szellemi együttműködés nemzetközi intézete, mely a Nemzetek Szövetségének egyik szerve, munkálatai során a könyvtárak ügyeivel is foglalkozik. Egyik céluk a könyvtárak egymás között való érintkezésének szabályozása, megkönnyítése, a kölcsönzések, felvilágosítás adások módjának rendezése, megszervezése. Az erre irányzott munkálatok nem régi keletűek. 1928. év végével alakult meg ennek irodája Párisban. Első kiadványa, mely még abban az évben jelent meg, az általános határozatokat tartalmazta s néhány csatlakozó könyvtár és intézet tájékoztató írásait.

Csakhamar szükségét látták annak, hogy részletesebb felvilágosítást adhassanak mindazon intézetekről, melyek e cél szolgálatába állíthatók s azért 1929-ben összegyűjtötték az ide vonatkozó anyagot s most államok szerint csoportosítva (az országok francia nevük szerint abc sorrendben) a felvilágosításra és a kölcsönzésre vonatkozó szabályokat közlik. Mi a Bibliografiai Központ útján kapcsolódunk a nemzetközi forgalomba.

Ez a kiadvány igen hasznos tájékoztató, melyből nemcsak a nemzetközi felvilágosító szolgálat és a kölcsönzésekre vonatkozó rendelkezések felől tájékozódhatunk, hanem bepillantást nyerünk az egyes könyvtárak szervezeti gazdagságáról is, s minden könyvtáros irigyli a Nemzetek Szövetségének Könyvtárát, melynek módja van arra, hogy legyen betűrendes és vezérszavas-, továbbá tizedesrendszerű szaklajstroma s ezeken kívül a folyóiratcikkekről betűrendes és vezérszavas cédulakatalógusa.

Iszoz K.

A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Évkönyve és új szerzeményeinek válogatott jegyzéke. Új folyam, 2. sz. Budapest székesfőváros házinyomdája. 1930. 167 l., n. 8-r.

Az Évkönyv mindenekelőtt az 1929-ik esztendő gyarapodásáról,

munkásságáról számol be. (A címlapon nagy számjegyekkel kinyomtatott 1930. évszám a megjelenés idejét jelenti.) Abból a 9749 kötetből, mellyel a Pedagógiai Könyvtár gyarapodott, 4061 vétel, 5217 kötet csere kislejtett duplumokért, a többi ajándék s hivatalos példány. Igen fontos adalék, hogy a hazai folyóiratok sorozatait kiegészítették, ami nem könnyű feladat. Folyóiratokra 7000 pengőt fordítottak. Kötésre kerekszám 12 ezret. Örvendetes és tiszteletreméltó a székesfőváros gondossága, mely e szakkönyvtárának a szükséges anyagi eszközöket rendelkezésére bocsátja, úgyhogy az Évkönyv elmondhatja, «hogy vásárlásra a könyvtár a tavalyinál jóval nagyobb összeget, 56.544 pengőt fordított». A könyvtárból majdnem 6000 kötet került újra feldolgozva, bekötve a polcokra, míg másik 6000 az év végén még munkában volt. A szakkatalógusok közül a pszichológiai majdnem nyomdakész. A pedagógiai nyomás alatt áll s valószínűleg füzetekben fog megjelenni. A forgalom az előző évhez képest nagy arányban növekedett, kerekszám 50%-kal. Különösen a folyóiratok iránt nagy az érdeklődés: az egész forgalom 40%-a. Az Évkönyv II. része az «új beszerzések válogatott jegyzéke», ami az Évkönyv címében is kifejezésre jut, a multévi «szemelvényes szakjegyzéke» címkiegészítés helyett.

I. K.

Aktuális kérdések irodalma. 49. szám. Goldmark Károly. 1830—1930 május 18. Budapest, 1930. Bp. székesfőváros házi-nyomdája. 41 l. 8-r.

A Fővárosi Könyvtár dícséretes kiadványsorozatának: az Aktuális kérdések irodalma címen ismert bibliográfiái e számának értékét növeli az az újítás, hogy a hirlapi cikkek rövid tartalmi kivonattal vannak benne felsorolva. A GOLDMARK-centenárium alkalmából megjelent nyomtatványok egyik leghasznosabbika e füzet, melyet KOCH Lajos könyvtári felügyelő elismerésreméltó módon állított össze. Felsorolása 281 mű és újságcikk címét tartalmazza. A bibliográfia külön csoportokba foglalva közli az életrajzi vonatkozású műveket és cikkeket, a 70-ik, 80-ik születése napjára, halálára valamint az egyes szintad műveire, zenekari és kamarazenei műveire vonatkozóakat. Tekintettel GOLDMARK nemzetközi viszonylatokban elfoglalt helyére, a bibliográfia kétnyelvű, magyar és német. Miután minden magyar cím — természetesen a tartalmi kivonatok is — zárójelben németül is olvasható, a következetesség elve kedvéért az eredetileg már német címek mellé szintén zárójelben oda kellett volna tenni emennek magyar fordítását is. Ez a 49. számú jegyzék méltán

sorakozik a SCHUBERT-centennáriumkor kiadott szép kiadványhoz, mindkettőt a zenetörténészek — az aktualitás elmúlása után is — nagy haszonnal fogják forgatni. I. K.

A magyar tudományos irodalom bibliográfiája. VI. 1. Klasszika-filológia. 1901—1925. Összeállította: *Moravek* Endre dr. Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ, B. sorozat. 6. 1. szám. Bp. 1930. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 8°. XII, 162 l.

Hazánkban a klasszika-filológia a legrégebb és a legelterjedtebb tudományág. Ennek a különálló tudományos irodalomnak XX. századi első negyedét (1901—1925) dolgozta fel bibliografiai alapon MORAVEK Endre dr. *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* című sorozatban. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ által megindított és PASTEINER Iván kitűnő vezetésével szerkesztett sorozatnak a filozófia és matematika (IV. kötet) után a klasszika-filológia harmadik kötete. A tízives munka előszavában MORAVEK ismerteti könyve kialakulásának körülményeit s az előállítás és anyaggyűjtés fáradságait. Munkáját 9 főcsoportra és 2 függelékre osztotta. Ezeken belül az általános művek, a klasszikus írók szövegei, nyelvészet, irodalomtörténet, eszmetörténet (egyes eszmék története az antik korban), irodalmi párhuzamok, filozófiatörténet, vallástörténet, történelem és archeológia, s végül a függelékben az annyira aktuális klasszikus tanulmányok a középiskolákban és a magyarországi humanizmus történetének mondhatni teljes irodalmát dolgozta fel. A tárgy szakok szerinti felosztása jól illeszkedik a keretbe s különösen a célszerűségi szempontok keresztülvitele emeli tudományos értékét. MORAVEK szorgalmas gyűjtőhöz méltóan nemcsak a *Magyar Könyvészet* adataira és HELLEBRANT 1919-ig tartó bibliográfiájára támaszkodott, de a Pázmány Péter Tudományegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának könyvanyagát is figyelembe vette. 145 folyóiratot tett vizsgálódása tárgyává s ezzel együtt számítása szerint 3646 címszót nyújt anyaga. Amint már említettük, nagyon helyesen a tudományos szempont mellett a gyakorlati célszerűséget is fontosnak tartotta s a munka külföldi használatosságát a könyvek és különlenyomatok címeinek (a klasszika-filológia nyelvére) latinra való fordításával is emelte, hogy a külföld is lássa, klasszika-filológusaink «mit vettek át a külföld eszmeáramlataiból s mily irányban végeztek új munkát». Két hiánya van azonban a máskülönben csak dicsérhető pontosságú és teljes tudományos apparátussal készült összeállításnak: mégpedig a napilapok cikkei-

nek és az önálló művekről irt recenziók megközelíthetően teljes jegyzékének mellőzése. Azonban így is nagyon sok értékes, sőt többnyire feledésbe menő anyagot, cikket, költemény-fordítást, stb. menett meg az enyészettől s fáradságos munkájáért méltán dicséret és elismerés illeti meg.

DR. KOZOCSA SÁNDOR.

Dr. Lukcsics Pál: *Szent László király ismeretlen legendája.*
Budapest, 1930.

Mióta KARL Lajos három cikke fölhívta a magyar tudományos világ figyelmét a vatikáni Képes Legendáriumra, különböző szempontokból, itt-ott elszórtan, többször esett már szó róla. Még mindig hiányzik azonban a kódex jelentőségéhez méltó publikáció, mely az összes lapokat együttesen mutatná be és ikonográfiai, művészeti, viselet- és fegyver-történeti szempontból beható vizsgálat tárgyává tenné. Az ikonográfiai szempont az egyetlen, mely eddigelé komolyan szóhoz jutott s kellő eredményeket is hozott. PÉTER András egyik felolvasásában és doktori értekezésében e képsorozatnak éppen ikonográfiai érdekességeire és az eddig ismert legendákhoz képest új ábrázolásaira terjeszkedett ki. Mivel azonban az ő dolgozata sajnos, mindmáig kéziratban fekszik, örömmel fogadjuk LUKCSICS Pál értekezését, mely a legendárium magyar vonatkozású képeit közli és ezekhez fűzi megfigyeléseit a szentek történetét illetőleg.

SZENT GELLÉRT és SZENT IMRE képei pontosan megfelelnek a szentek ismert legendáinak. Más az eset azonban SZENT LÁSZLÓ történeténél, mely több lényeges pontban eltér a szent király eddig ismert legendáitól. Mivel a Legendárium előadásában nemcsak a két említett magyar szentnél, hanem az összes többi szenteknél is meglevő legendákra támaszkodik, LUKCSICS arra a nagyon helyes következtetésre jut, hogy SZENT LÁSZLÓRA vonatkozólag is kellett a miniátor kezében olyan kéziratnak lennie, mely azzal a bőséggel és abban a formában mondta el a legendát, mint ahogy ő azt a képekben megfestette. LUKCSICS a miniaturák és azok szövegei alapján, továbbá a fennmaradt SZENT LÁSZLÓ legendák összevetésével rekonstruálja ezt az elveszett legendát és rámutat annak valószínű forrásaira. Ezek szerinte: a SZENT LÁSZLÓ-KORI GESTA UNGARORUM és a legenda egyik régebbi és rövidebb változata lehetett, melyet két kéziratból, a konzendonkiból és a bécsi könyvtárban levő mondseeiből ismerünk.

LUKCSICS Pál alapos munkája értékes adalékul szolgál SZENT LÁSZLÓ király legendájának ismeretéhez s az elveszett legenda rekonstrukciójával irodalomtörténetünknek is fontos szolgálatot tesz. DR. HOFFMANN EDITH.

Hermann, Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. Oberitalienische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig. 1929. K. W. Hiersemann, 228, 2 l. 51 mell. 2°. (*Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich.* Neue Folge 5. Bd.

Az Ausztriában őrzött miniált kódexek nagyszabású katalógusának új kötetében — amely a XIII. és XIV. század eleji olasz kódexeket felsoroló előbbi kötet folytatásaként jelent meg — a bécsi Nemzeti Könyvtár bolognai és felsőitáliai kódexeivel ismerkedünk meg. Julius HERMANN e nagy fáradságot és alaposítást igénylő évtizedes munkájában, a sorozat előbbi köteteihez hasonlóan összefoglaló szöveg nélkül, a XIV. századi bolognai és felsőitáliai miniaturaművészet termékeinek — számszerint 47 kódexnek — részletes, pontos, kimerítő leírását adja, a keletkezési kör és idő meghatározásával. A kiadvány természeténél fogva részletesebb műtörténeti fejtegetésektől tartózkodik, pedig az anyag az olasz miniaturafestészet történetére sok érdekes tanulságot nyújt. Némely darabja magyar vonatkozásánál fogva is érdekelhet bennünket.

A három csoportba osztott kódexek gazdagon illusztrált anyagából a bolognai miniaturaiskola emelkedik ki. A bolognai miniaturaiskola a XIV. században NICOLÒ DI GIACOMO da Bologna (1310/20—1399) művészete által válik az olasz miniaturafestészet vezető iskolájává. Mindamellet NICOLÒ DI GIACOMO és a bolognai iskola legjellemzőbb sajátosságait vizsgálva, nem hangsúlyozhatjuk eléggé azt a tényt, hogy a bolognai miniaturaiskolának már jóval NICOLÒ DI GIACOMO működése előtt, tehát már a XIV. század első felében teljesen kialakult egyéni stílusa volt. A bolognai miniatura már a XIII. században felszabadult az olasz miniaturafestészet általában befolyásoló bizánci és francia hatások alól és már a XIV. század elején megtaláljuk kialakult egyéni stílusát, amely a század közepén még öntudatosabbá válik. Az ornamentika alárendelt szerepet játszik a képminiaturákkal szemben, már megtaláljuk a virtuóz rövidülésben ábrázolt figurákat, a zömök, nehézkes rövidnyakú alakokat, az ú. n. oroszlán-száját, vagyis mindazokat a sajátosságokat, amelyek NICOLÒ DI GIACOMO művészetét annyira jellemzik. E vonásokat NICOLÒ DI GIACOMO elődeitől örökölte s művészi öntudattal fejlesztette tovább.

A bécsi Nemzeti Könyvtár bolognai kódexei között nagyszámmal találunk NICOLÒ DI GIACOMO működése előtti kódexeket, amelyek jellegzetesen vetítik elénk e kor miniaturafestészetét. Legnagyobb részét pápai

decretáliumokat tartalmaznak s a miniaturák is pápák és szentek életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A lapok ornamentális díszítése a minimálisra csökkent. A miniaturákon gazdagon kiképzett architektonikus háttér előtt gondosan megszerkesztett jelenetek láthatók. Igen sok alak szerepel, a legváltozatosabb kiállításban. E kódexek keletkezési ideje gyakran a miniaturák stílusa alapján pontosan megállapítható. Ennek ellenére HERMANN általában a XIV. század közepére, illetve harmadik negyedébe helyezi azokat, amely időmeghatározás nem helyes. Általában a HERMANN által a század közepére helyezett kódexeket (No. 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83.) az 1325—1340-es évek közé kell beilleszteni, míg a század harmadik negyedébe helyezett kódexek (No. 86, 87, 88) az 1340—1350-es évek közé sorozhatók.

A vallásos tárgyú kódexek sorában már világi témájánál fogva is kiválik a Bénoît de SAINTE-MORE, *Roman de Troie* (No. 84. Cod. 2571. [Eug. f. 67]) kódexe. A világi témájú miniaturák a legkorábban a francia miniaturafestészetben jelentkeztek a divatos lovagregények hatása alatt. E francia lovagregények Olaszországban is korán kedveltekké lesznek. Bénoît de SAINTE-MORE kódexe — amely szintén a francia lovagregények egyike — a francia szöveg dacára Bolognában készült, amit a kódex 197 miniaturája bizonyít, amelyek a XIV. század közepi bolognai miniaturaiskola legkiválóbb termékei közé tartoznak. HERMANN szerint a kódex Felső-Itália keleti részéről, minden valószínűség szerint Bologna környékéről származik s a XIV. század közepén vagy harmadik negyedében készült. A kódexet egyik ismertetője, BEER toszkánainak véli, míg TOESCA és mások megállapítása szerint bolognai. E kódex miniaturái, bár keletkezési idejük (1350 körül) már NICOLÒ DI GIACOMO működésének idejére esik, a nagy mester művészetének befolyásától teljesen mentesek. A miniatörhöz NICOLÒ DI GIACOMONAK a bolognai miniaturaiskolát felfrissítő egyénisége még nem hatott el. Miniaturái a XIV. század közepi miniaturaiskolának NICOLÒ DI GIACOMO új szellemétől még érintetlen legérettebb kiteljesedései. A miniatör széles, epikus elbeszélő modorban dolgozik. Gazdag cselekményű miniaturáiban — amelyek a trójai háború egyes jeleneteit ábrázolják — igen sok alakot szerepeltet. Nagy ügyességet fejt ki a lovak ábrázolásában. Egyáltalán nem alkalmaz ornamentális díszítést, amelynek szerepe NICOLÒ DI GIACOMO művészetében éled fel újra.

A bolognai miniaturaművészetben már a XIV. század első felében kimutatható a korabeli táblaképek hatása. Főleg VITALE művei hatottak,¹

¹ GERFVICH, Tiberio: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel trecento. *Rassegna d'arte* 1910. 29—31. ll.

akinek hatása a bécsi kódexek sorában a No. 87 (Cod. 2047. [Salisb. 288.]) kódexnek térdeplő angyalokkal övezett trónoló Madonnát ábrázoló miniatúráján is világosan felismerhető.

NICOLÒ DI GIACOMO művészete is méltóan van képviselve a bécsi Nemzeti Könyvtárban. A HERMANN szerint NICOLÒ DI GIACOMO közvetlen környezetében készült kódexek (No. 90, 91, 92, 93) között sajátkezü alkotásait (No. 89, 94) is találjuk. Bennünket elsősorban «Bonifacius VIII, pap. Liber VI. Decretalium cum apparatu Johannis Andreae» (No. 89. Cod. 2042. [Jur. can. 5]) kódex érdekel, nemcsak azért, mert a mester legkitünőbb fiatalkori alkotásai közé tartozik, hanem érdekes magyar kapcsolata által is. A kódex ugyanis, amely 1576-ban már a bécsi királyi udvari könyvtárban található, Magyarországból került Bécsbe. Nem sokkal keletkezése után Magyarországon (Veszprém, Esztergom, Gyulafehérvár?) kellett lennie, amit egyrészt egykorú kötése bizonyít, amelynél egy, a veszprémi püspökségre vonatkozó okmánytöredéket használtak fel: viszont a 116. lapon lévő hosszabb bejegyzésben a név felemlítése nélkül az esztergomi érsek, valamint az esztergomi és az erdélyi prépost szerepel.¹

A kódex 1548-ban egy bizonyos «WÜLPACHER» tulajdonában volt, amint az a 117' lapon olvasható német bejegyzésből kitünik. A kódexben egy kevésbé jelentős bolognai miniatör iniciáléi között találjuk NICOLÒ DI GIACOMO nagyméretű, remek miniatúráit: az *arbor consanguinitatis* és *arbor affinitatis* mesteri ábrázolását, továbbá a Prologus iniciáléját. E miniatúrák, bár NICOLÒ DI GIACOMO fiatalkori alkotásai, stilusának teljes érettségében pompáznak. Az *arbor consanguinitatis* ágait egy szakállas aggastyán tartja, akitől két oldalt az ágak közé illesztett 8 férfi és női mellkép foglal helyet. Az *arbor affinitatis* keretében egy szerelmes lovagi párt látunk. A baloldalt ülő rózsaszínruhás hölgy ölében kis fehér kutya, míg a jobboldalt ülő kékruhás férfi balkarján fekete sólyom ül. Felettük középen bekötött szemű amor. Alattuk az Angyali üdvözlés jelenete. Az egész miniatúrát alul középen egy merész rövidülésben ábrá-

¹ A vonatkozó szöveget Hermann (183. l.) úgy látszik nem hűen közli: az idézet nagyrészt zavaros és érthetetlen. Egészen bizonyos, hogy Hermann a «praepositus»-t tévesen tartja püspöknek, minek folytán... *praepositus Transilvanus Dominicus*... nem lehet azonos DOMONKOS gyulafehérvári püspökkel (1357—1367), amint Hermann tévesen véli. A szövegben előforduló esztergomi érseket MONOSZLÓI IV. MIKLÓS (1350—1358) és V. MIKLÓS (1358—1366) érsekkel próbálja azonosítani. A szövegnek ez a része egyébként Hermann átírásában érthető, s így szól: «... de domino archiepiscopo Strigoniense nihil dico, quia non habeo de eo rationem dicere aliquot bonum».

zolt meggörnyedt öregember tartja két kezével vállán. Úgy e miniatúrák alakjai, mint az *arbor consanguinitatis* ábrázolása igen közeli kapcsolatot mutat NICOLÒ DI GIACOMO egy másik, ugyancsak fiatalkori datált munkájával, a salzburgi S. Peter Stiftsbibliothek azonos témájú kódexével: «Bonifacius VIII. Papa. Liber VI. Decretalium». (Cod. a. XII. 10.), amely 1554-ben készült.

A bolognai miniatúraiskola termékein kívül, két külön csoportba osztva Felsőitália keleti és nyugati részének miniatúrafestését tárja elének Julius HERMANN. A HERMANN által felsorolt kéziratok díszítése legnagyobb részt a velencei miniatúraiskola alkotása. Ma már túlhaladott álláspont az a felfogás, hogy a velencei miniatúraiskola nem egyéb, mint a bizánci, majd pedig később a bolognai miniatúraiskola mellékhatása. A helyi bizáncizáló tradíciók méltánylásával, a bolognai miniatúraiskola hatása alatt, de tőle lényegileg teljesen elkülönülten alakul ki a velencei miniatúraművészet. Velencében a XIV. század közepén már teljesen kiforrott egyéni, helyi jelleggel bíró miniatúraiskolát találunk, amelynek kialakulásában igen fontos szerep jutott a budapesti DANTE-kódex mesterének.¹ A bécsi Nemzeti Könyvtár kódexei között a «M. T. S. Boethius De consolatione philosophiae cum glossa perpetua e Thomae Aquinitatis commento excerpta... No. 100. (Cod. 84. [Philos. 218.]) kódex, amely 7 nagyobb iniciáléba illesztett miniatúrát s 101 iniciálét tartalmaz, a század első felében Velencébe bevándorolt bolognai miniatőr munkájának tekinthető. A miniatőr azonban alkalmazkodik a helyi szellemhez, a velencei mozaikművészet hatása ismerhető fel művészetén, amit a Q iniciálé Krisztusának ábrázolási módja bizonyít a legvilágosabban. Ezzel szemben kétségkívül velencei miniatőr alkotása «Galenus, De accidente» (No. 101. Cod. 2294. [Rec. 956.]) kódex, amelyet HERMANN páduai mester munkájának vél. A kódex 19 levélornamentikával díszített iniciálét s egy I iniciáléba illesztett miniatúrát tartalmaz. A miniatúra sötétkék alapján, rózsaszínű talapzaton, hermelingallérral díszített pirosköpenyű férfi — valószínűleg maga a szerző, GALENUS — látható, aki jobbát magyarázólag tartja. A kódex 1740 körül készülhetett és szervesen kapcsolódik a budapesti DANTE-kódex mesterének működési körébe. Ugyancsak a velencei miniatúraiskola termékei közé sorolhatók a No. 102. No. 105. és No. 108. kódexek jelentéktelenebb miniatúrai, továbbá «Guido Bonactus, Tractatus de electionibus secundum dicta sapientium...» No. 109. (Cod. 2359. [Philos. 227.]

¹ BERKOVITS Ilona: A budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniatúrafestészet története. Budapest, 1928.

gazdagon díszített kódexe, amely 18 lapszéli díszítést, 3 miniaturát s 32 iniciáléba foglalt miniaturát tartalmaz. A kódex származási helyétül HERMANN a szerző szülővárosát Forlit sejtí. A miniaturák az 1360—70-es évek velencei miniaturafestészetének termékei. A miniatör a budapesti DANTE-kódex mesterének követője. Közeli rokonságban áll a velencei Correr Muzeum Mss. I. 383. jelzésű kódexével, s miniatör a ez utóbbi stílusát sokkal fejlettebb technikával és művészettel érleli tovább.

Az említett kódexek a velencei miniatöriskola tipikus alkotásai, ellentétben a bécsi Nemzeti Könyvtár egy másik velencei kódexével (No. 106. Cod. 61. [Rec. 920]), amelyet két, az egész lapot betöltő s 1386-ban készült miniatör díszít. Arany alapon Mária koronázását és Mihály arkangyalt ábrázolják s távol állnak a miniatör eredeti jellegétől és rendeltetésétől, amennyiben kis táblaképeknek hatnak s a korabeli festészet hatása alatt keletkeztek. A Mária koronázását ábrázoló miniatör, CATERINO VENEZIANÓNAK a velencei Akadémiában őrzött s 1375-ben készült Mária koronázását, továbbá Mária koronázását és szenteket ábrázoló képeit követi s ezeknek némi változtatással leegyszerűsített másolata.

A Felsőitália keleti részében miniatör kódexek sorából élesen kiválik a Verona környékéről származó «Jochinus abbas Florensis et Anselmus episcopus Marsicanus, Vaticania pontificum.» (No. 104. Cod. 13648. [Suppl. 1072]) kódex, amely nem miniatörakat, hanem 15 nyersebb kidolgozású tollrajzot tartalmaz a XIV. század végéről. A tollrajzok pápáknek allegorikus képekben kifejezett ábrázolásai. VI. KELEMEN pl. sárkánytól, kígyótól és ugató kutyától körülvéve jelenik meg. Az ugató kutyában a kódex magyarázóí (Paulus Princeps de la Scala [Scaliger], Gregorius de Laude) RÓBERT KÁROLY magyar király fiának, Endrének allegóriáját látják, kinek feleségét, Johannát a pápa felmentette a férjgyilkosság vádja alól.

Felsőitália nyugati részének miniatörművészete, amely a bécsi kódexek harmadik csoportját alkotja, igen kevés, számszerint hét, művészettörténeti szempontból nagyobbrészt jelentéktelen kódexszel van képviselve. Közülük legjelentősebb «P. Ovidius Naso. Metamorphoseon libri 15.» No. 115. (Cod. 127. [Philol. 95.]) 13 iniciáléba illesztett miniatörát és 3 iniciálét tartalmazó kódexe, amely a XIV. század végén keletkezett és a milánói miniatöriskola bélyegét viseli. Az ornamentális díszítés itt ritka, vékony, hosszú, nyugtalan levelek alkotják. Az iniciálékba elhelyezett — főleg hátsó s oldalnézetben ábrázolt — nyersebb kidolgozású plasztikus alakok nehézkesek, méretekben megnövekedtek s szinte szét-

feszítik a keretül szolgáló betűk határvonalait. Figyelemre méltó még «P. Virgilius Maro, Aeneidos libri 12. cum commentariis Lionis de Mag-nali Florentini» (No. 117. Cod. 28. [Philol. 17]) a XIV. század végén készült lombardiai kódex, amely 3 iniciáléba illesztett miniaturát s 16 ini-ciálét tartalmaz. Ornamentikája nyugodtabb, dúsabb mint az előbbi kódexé s alakjai is finomabban kidolgozottak. A kódex a magyar származású humanistának, ZSÁMBOKI Jánosnak ex librisét viseli és ZSÁMBOKINAK a bécsi udvari könyvtárnak ajándékozott hatalmas könyvgyűjteményéből száрма-zik, miként a fentebb említett «A. M. T. S. Boethius, De consolatione philosophiae...» (No. 100. Cod. 84 [Philos. 218]) kódex is, amint azt az első lapon olvasható sajátkezű bejegyzés «J. SAMBUCCI Pannonii» mutatja.

DR. BERKOVITS ILONA.

Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. Herausgegeben von Georg *Leidinger* IX. Bd. *Bildnisse des IX—XVIII. Jahrhunderts aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek.* Herausgegeben von Eugen *Stollreither*. I. Teil. IX—XV. Jahr. (Tafel 1—41). Dr. Bruno Filser Verlag. G. M. B. H. Augsburg. Wien, 1928.

A bajor állami könyvtár miniaturáit bemutató mintaszerű kiadvány-sorozatnak, melyet Georg LEIDINGER, az intézet igazgatója indított meg, a háború óta már negyedik kötete jelenik meg.

A most kiadott kötetben s a küszöbön álló X. és XI. kötetben Eugen STOLLREITHER a bajor udvari könyvtár arcképminiaturáit mutatja be a IX. sz.-tól a XVIII.-ig. Az I. rész a IX—XIV. sz. művészetét tárja elénk, a II. rész a XV. sz.-ot, a francia kéziratok nagy özönével, mely Mann-heimből, a kurpfalzi udvari könyvtár anyagából került Münchenbe, a III. rész hetven arcképet közöl a XVI., XVII., és XVIII. sz. miniatura kincseiből, beleértve Hans MELICH miniatura- és portréfestő müncheni műhelyének gazdag termését.

Az arcképek fődfestékekkel, illetőleg tollal rajzolva készültek. De nem a műtörténeti bemutatáson van a hangsúly, hanem a történetin, a forrás-anyagon. A képmás fejlődése érdekel itt bennünket, felfogása az idők folyamán, helyzete az összkompozícióban, művészi kifejezőeszközei, vonatkozásai kora arcképfestészetéhez, különös tekintettel a plasztikára és tábla-festészetre.

A középkor legelejére, a Karolingok, Ottók, Henrikek korára esnek az arcképfestészet első kezdetei. A könyvművészet e korai idejében arckép-

ről a szó szokásos értelmében beszélni nem lehet. Nem mintha a könyvdíszítőknek nem lett volna érzékük a személy individuális meglátásához, vagy vonásai természetű visszaadásához, de nem felelt meg a középkori felfogásnak, mely teljesen Isten és az Egyház szolgálatába szegődött, hogy az embert portréhűséggel ábrázolja. A kép nem volt öncél, csak eszköz a célhoz, nem az ábrázolt egyén volt a fontos, hanem az ábrázolás alapjául szolgáló Eszme. Az uralkodó dicsőítése, mint a világi hatalom hordozójáé, az imperium szimbóluma, Krisztus és Mária imádata, glorifikációja, vagy a szenteké, akiknek egy-egy templom vagy kolostor szenteltetett, ahogy az ajánlásból vagy a donátor képéből kitűnik. A kép így lényegében nem volt más, mint határozott személyhez vagy névhez fűzött könyvdíszítés. A lehetőleg élethű utánzat helyett beérték magyarázó szöveggel vagy odailllesztett címerrel; külső ismertetőjegyül pedig elegendőnek bizonyult a haj vagy szakál formája (Kopasz Károly), a szakáltalanság (III. Ottó), az életkor (a százéves Ramwold apát), viselet, kosztüm, stb. Az egyén nem volt önálló individuum, hanem inkább egy bizonyos osztály vagy közösség képviselője. Még a színt is önkényesen, dekoratív szempontból választották, az arcforma visszaadásában pedig a művész nagyon is függött iskolájának tradíciótól. Mindezek mellett még a kép elhelyezése a lapon, a legtöbb esetben megkövetelt kis méret is akadályozta a naturalista ábrázolást. Így a középkori arcképfestészetnek nagyobb a kultúr- és műtörténeti értéke, mint az autentikus portréhűsége.

Csak akkor tudott az arcképfestészet frissebb lendületet venni és igazán fejlődésnek indulni, mikor a művész felszabadult bilincseiből az egyes ember, a személyiség, az individuum hangsúlyozottabb megbecsülése által. Ugyanakkor a vallásos ábrázolás háttérbe szorult s az egyházi festészet helyébe a profán, polgári művészet lépett.

Ez a változás a miniatürafestészetben aránylag későn állott be. Németországban csak a XV. sz. második felében. A fejlődés majdnem ugrászerű s a XVI. sz.-ban az arcképfestészetet már magas művészi fokon látjuk. E virágkor legfőbb képviselőjeként Hans MIELICH, V. ALBRECHT herceg udvari festője lép elénk a bajor állami könyvtár kézírataiból, élethű és dűsfantáziájú ábrázolásaival. A fa- és rézmetszet nagyobb elterjedésével és a gyors fejlődésnek induló táblafestészettel azonban az arckép mindinkább eltűnt a könyvművészetből s már csak alkalmilag, fejedelmi személyek és egyéb megrendelők szolgálatában látjuk, hogy aztán imakönyvekben, családi- és emlékalbumok épületes lapjain találjon menedéket.

A szerző az egyes képekhez gondos és bő magyarázatokkal szolgál,

eredetet, időt, a kép nagyságát, feliratait, egyéb vonatkozásait s a vele foglalkozó publikációkat pontosan feltüntetve. A XI. kötet végén a szerző ügyes áttekintést nyújt, illetve ígér mind a három rész kéziratáról és képeiről. A könyv illusztratív anyaga s egész kiállítása méltó a tárgyhoz és a szerző komoly munkájához.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. Pour des membres de la société. 12. année: E. BLOCHET: *Les peintures orientales de la Collection Pozzi*. Paris, 1929.— 13. année: Comte de ROSANBO: *Notice sur les douze dames de Rhétorique*; E. MARINIS et Filippo ROSSI: *Notice sur les miniatures du «Virgilius» de la Bibliothèque Riccardi a Florence*. Paris, 1930.

Jelen kiadvány 12. évfolyama Jean Pozzi követ gyűjteményének képeit mutatja be. Eredete e kollekciónak, mely egyike Párizs három-négy legértékesebb ilyenmű gyűjteményének, 1907-re megy vissza, oly időre, midőn a perzsa miniaturák és hindu festmények könnyebben voltak megszerezhetők, mint ma. Most a műemlékek piaci árai valósággal elrettentik az amatőr gyűjtőket.

E gyűjtemények némelyikének darabszáma mégis több ezerre rúg s a keleti művészet szempontjából gyakran rendkívül fontosak. Nagy hibájuk, hogy óriási méreteik mellett nem eléggé változatosak. A valóban archaikus, «ősregiség» számba menő darabok a XII. század végétől és a XIII. századból bennük igen ritkák, az anyag többi része pedig majdnem kizárólag végtelen ismétlése mindig ugyanannak a klasszikus stílusnak, indoporzsa technikának, iráni modornak.

Ez egyhangú és fárasztó. Holott öt-hat értékesebb darab tökéletes képet adhat valamely művészi irányról s a hatásról, melyet korára gyakorolt.

Ezzel szemben Pozzi nagy hozzáértéssel és biztos érzékkel válogatta össze anyagát, melyben az író, GOBINEAU gyűjteményéből is vannak darabok. A perzsa technikának nagyon értékes példáit találjuk nála, a XIII. század elejétől kezdve FATH ALI SHAH RADJAR és MOHAMMED SHAH uralkodásáig s valóban figyelemreméltó példányokat, nem egyszer unikumot — a dehlíi iskola indo-perzsa modorából, a nagy mogulok uralma idejéből, mely BABUR királlyal kezdődik.

A gyűjteményt BLOCHET perzsa-, hindu-, török festményekre (és rajzokra) s miniaturákra osztja, melyekből a következő darabokat emeli ki. Perzsa darabok: *Rusztam és Olad* (1.), *Mažandaran király* (2.)

Mindkettő FIRDUZI: *Királyok könyvéből*, 1206 körül. Továbbá: *Garshasp király* (3.); *Bahman és Zal találkozása* (4.); *Ardashir és D'Artaban felesége, Gulnár*. (5.) Ezek szintén FIRDUZI könyvének illusztrációi 1310 körül, melyeket RASCHID AD-DIN rendelt Taurisban, KHORBANDA szultán számára. Végül *Shash Tabmasp király* térdelő alakja (10. b) és két perzsa fiatalember képe. (15. a és b.) A forrás mellett térdeplő ifjú (a) fölötté ritka lap, a művész MOHAMMED JUSSZUF AL HOSAÏNI hiteles szignaturájával.

A hindu sorozatból kiválóak a behzadi stílusban, főleg RIZA I ABBASSI modorában készült darabok, ki a XVII. század elején az egész isfahani nemességet lefestette. Páratlanok BABUR király arcképei (24—25.) s RASHID AD-DIN történetíró *Mongol történetének* AKBAR király számára készült remekei. Majd a *Hindu szerelmespár* (45. a) s a *Fiatal herceghez könyörgő hölgy* képe (53. a), a radzsasztanai (Északnyugatindia vidéke) művészeti modorában (Radzsput festészet). E festmények közül hét az 1912-iki keleti művészeti kiállításon szerepelt Párizsban, a Musée des arts décoratifs termeiben, s néhányat közülök publikált MARTEAU és VEVER 1913-ban.

A szép kiállítású könyv nagy, tudományos apparátussal készült, bőséges vallástörténeti, történelmi és művészettörténeti fejtegetéssel (egész tanulmánnyal); a kötet végén rendkívül hasznos lexikális név- és tárgymutató található.

A 13. évfolyam első részében gróf ROSANBO levéltáros a párizsi Bibliothèque nationale pompás kéziratát (1174) mutatja be, meghatározva korát és stílusát.

A kézirat először Louis de BRUGES tulajdona volt, amit az első lap címere is mutat. Ugyanez a címer volt a lap alján is, de azt Franciaország címerével helyettesítette második tulajdonosa, XII. Lajos. A kézirat Bruges mellől Bloisba, majd Fontainebleaubába került s onnan a királyi könyvtárba.

Keletkezésének története a következő: Jean ROBERTET, kiváló író és szónok személyesen nem ismervén Georges Chastellaint, a burgundi hercegek krónikását, Jean de MONTFERRANTHOZ fordult közvetítésért, hogy attól levelet és néhány verssort kapjon. CHASTELLAIN késedelmeskedvén, MONTFERRANT buzdításul elküldte neki az *Ékesszólás tízenkét allegorikus nőalakját*, az egyes lapokhoz magyarázó verseket fűzve. Az ajándék hatása alatt Chastellain hosszú, 400 verssoros episztolában válaszolt ROBERTET-nek. Hármuk leveleiről a képekkel együtt több másolat készült Párizsban, Firenzében, Rouenban és Hágában, melyek közül a párizsi szöveg a legrégebb és leghiresebb. Az ezt díszítő miniaturák közül az elsőn MONT-

FERRANT megkapja ROBERTET levelét, a másodikon MONTFERRANT előtt felvonul a tizenkét nőalak és emlékezteti őt ROBERTET kérésére, a harmadikon MONTFERRANT megnyugtató választ ad a nőknek. Ezt követik (4—14.) az egyenkint ábrázolt allegórikus nőalakok.

A tizennegy képen kívül számos nagy és kis iniciálé ékesíti a kódexet. Írása szerint Brugesben készült s a nagy iniciálék ornamentikája, a lap-szél technikája, a festmények stílusa, főképen a tenger, a csillagok, virágok és fák rajza nem hagy kétséget eredete felől. A képeken már olasz hatás érződik. Keletkezési ideje pedig írást, festészeti stílust, ruha- és hajviseletet egybevetve, 1472—1475 közé esik.

E kötet második dolgozatában T. de MARINIS és Filippo Rossi a RICCARDI-könyvtár VIRGILI-uskódexét mutatja be (492), mint a firenzei quattrocento világi miniaturafestészetének legjelentősebb dokumentumát. A kézirat még a MEDICIEK korában került RICCARDI-kézbe s bár sem címer, sem egyéb jel nem tanuskodik arról, hogy valamely MEDICI számára készült volna, ezt több oknál fogva minden valószínűséggel feltehetjük.

A nagyon szép pergamenre festett kódex VIRGILIUS összes műveit illusztrálja. A *Bukolikákat* és a *Georgikát* egy-egy s az *Aeneist* 86 képpel. A lapok alsó szélére festett miniaturák arra vallanak, hogy a kéziratot eredetileg nem szánták illuminálásra. A nyolc utolsó kép csak rajz, befejezetlen.

E miniaturákon az arcok rajza gondos és gracióz, a kompozíciók elevenek és változatosak; a bennük előforduló épületek a firenzei quattrocentora jellemzők; gyakran találkozunk az épülőfélben lévő MEDICI-palotával, ami a kézirat datálásánál (1444—1452.) segítségül szolgált.

Nagyon természetes, hogy e rendkívüli szépségű miniaturák a legnagyobb érdeklődést keltették minden idők műtörténései között. Képzeltető, hogy oly híres művész kezének is attribúálták őket, mint amilyen Benozzo Gozzoli, vagy egyik legjobb tanítványa. Többen Francesco PESELLINORA, Filippino LIPPI tanítványára gondoltak, PESELLINO műhelyére, vagy annak legtehetségesebb tanítványára. Werner WEISSBACH e festményeket először hozta kapcsolatba a bécsi LANCKORONSKY-gyűjtemény egyik cassonejával s azóta több tudóssal egyetemben megerősítést nyert az a vélemény, hogy a kézirat PESELLINO tanítványától származik, aki neve szerint nem ismeretes, de aki azonos a *Dido mesterével*. Előbb miniator volt, majd cassone-festő s kivételes, eredeti tehetségét bizonyítja, hogy többé-kevésbé hatással volt oly művészek munkáira is, akik utána éltek, pl. a szintén cassone-festő Francesco di GEORGIO műveire.

A könyv végén ezt a kolofont találjuk: Nicolaus Riccius spino-
sus vocatus feliciter scripsit. *Riccio* a XV. századi firenzei kalligrafusok
közül a legtermékenyebb és legbecsületesebbek közül való, ki munkás-
sága legjavát a MEDICIEK szolgálatának szentelte. Tíz művét ismerjük
eddig, melyek közül hét darab «fehér indafonat»-os. Ugyanilyen a
«VIRGILIUS Riccardiano» néhány iniciáléja is. A kódex *humanista* írással
van írva.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Löffler, Karl: *Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit.*
Dr. Benno Filser Verlag G. M. B. H. Augsburg. 1928.

A Stuttgartban lévő Württembergi Országos Könyvtár világhírű műve-
ket mutat fel kéziratai között. A leghíresebbek közöttük (pl. az ATTAVANTE-
től festett CORVIN-CODEX) azonban nem az országban keletkeztek, hanem
a könyvtár alapítójának gyűjtőszennvedélye révén, vagy pedig egészükben
bekebelezett könyvtárak anyagából kerültek Stuttgartba. Más darabok
viszont hazai kolostorokból származnak s festményeik az ország művészi
multjának fontos emlékei. Ezek sokkal egyszerűbbek és a többi pompás
kézirattal szemben kevesebb figyelemre méltatottak ugyan, — mégis érdek-
lődést keltenek azáltal, hogy koruk és a sváb faj egyéni sajátosságait
tükrözik. Velük a Württembergi Országos Könyvtár különösen a román
korra nézve nyújt egységes képet, melynek alapját az egész Európa történeté-
ben nagy szerepet játszott clunyi mozgalom képezi. Ez az irányzat
Württembergben a hirsauai szerzet vezetése alatt különösen nagy erővel
épett fel.

A stuttgarti könyvtár állománya csak a mai Württenberget képviseli
és ez csak egy része az ősi területnek. De a württembergi hercegség
magja a régebbi sváb földnek, mely a középkor folyamán teljesen ér-
vényre juttatta a törzs faji sajátosságait.

A bemutatott anyagból hiányzanak a weingarteni kolostor kéziratai.
E kolostor könyvei a szekularizáció folytán a világ minden tájába szét-
szóródtak s így a weingarteni könyvművészet legfontosabb kéziratai
Württembergből elkerültek. LÖFFLER könyve még a Stuttgartban meg-
maradt néhány darabot is mellőzi, mivel ezekkel A. HASELOFF professzor
A weingarteni művészetről szóló összefüggő tanulmányában külön fog-
lalkozik.

LÖFFLER a sváb faj történetére vonatkozó általános bevezetésen kívül,
a kéziratok kapcsán az egyes kolostorok részletes történetével is megismer-
tet. *A Reichenbach, Kumburg, Zwiefalten, Hirsau és Ellwangen kolostorai-*

ből származó kéziratoknak művészi díszítésük és tartalmuk szempontjából részletes leírását adja. A munkához számos, részben színes tábla van mellékelve.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Esterházy Miklós nádor iratai: I. Kormányzattörténeti iratok. — Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszaka. — Szerk. *Hajnal* István. Bpest, 1930.; XCVIII+460 l.

ESTERHÁZY Pál herceg, a hercegi hitbizomány jelenlegi tulajdonosa, a család első nagy történelmi jelentőségű tagjának emlékét államiratainak sorozatos kiadásával akarja méltó módon megörökíteni. Valóban nagyszabású terv; ESTERHÁZY Miklós nádor húszévig viselte tisztét s előzőleg is magas országos méltóságokat, a kiadványsorozat tehát Magyarország negyedszázados történetére nyújt majd hatalmas forrásanyagot. Nem csupán az igen gazdag s eddig még kevésbé kiaknázott ESTERHÁZY-levéltárból, hanem egyéb magyar, továbbá bécsi és más külföldi levéltárakból is, több párhuzamos sorozatban a szorosabb értelemben vett kormányzattörténet, a török és erdélyi ügyek irataival, amelyekhez később a gazdaság- és művelődéstörténet kiadványai is csatlakoznának.

A kormányzattörténet iratait a kiadvány az egyes országgyűlések története köré csoportosítja, felölelve a magyar királyi tanácsok és az országban lefolyt egyéb részleges gyűlések iratait is; közli azonkívül a kormányzervek minden iratváltását, amely jellemző lehet a kormányzat szellemére és működésére. A most megjelent kötet az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszakának (1640 dec.—1643 márc.) iratait foglalja magában, a szerkesztőnek kimerítő, világos előadással irt történeti bevezetésével. Ez országgyűlés időrendben az utolsó volt a nádor működése alatt, de története a legkevésbé ismert, holott ép e korszak iratanyaga bőségesebb és közvetlenebb az előzőkénél. A kiadvány ez országgyűléssel kezdvén meg sorozatát, a nádor emlékének is adózni kíván azzal, hogy politikai felfogását mielőbb összefüggő anyag alapján mutassa be: Küzdelmeit a bécsi kormánykörökkel szemben a magyar nemzet kibékítése céljából, főként a vallásviszályoknak méltányos engedmények árán való megszüntetésével. ESTERHÁZY Miklós egyik harcos vezére volt az ellenreformációnak, de végül, saját legszebb vágyainak feladásával is, a protestánsok megbékítését kívánta, a nemzet egységének megteremtését az örökké fenyegető török veszéllyel szemben. Az udvar több mint egy évtizedig megakadályozta őt abban, hogy az ország védelmének, belső rendjének átszervezéséről kidolgozott memorandumait az országgyűléseken betervez-

hesse. Ezúttal is mély reformokat kívánt a nádor, nagy belső rendezkedést, ami nélkül előre is haszontalannak jósolt minden országgyűlést; a vallásbéke helyreállítása nélkül a nagy tömegében protestáns nemzetet áldozatkészségre hajlítani nem lehet. A királyi tanácsokban súlyos viták folytak a nádor tervei körül, az ő makacs követeléseitől tartva ismételten elhalasztották az országgyűlés kihirdetését. Az 1641. év végén, majd a következő év tavaszán lemondását is betejesztette a sikertelenül küzködő nádor; az uralkodó visszautasította azt, de ESTERHÁZY álláspontja, az udvar s különösen a katolikus klérus ellenzése miatt, nem tudott győzedelmeskedni. Amidőn aztán az 1642. év végére csakugyan egybehívták az országgyűlést, tetőpontját érte el a nádor és az udvari körök küzdelme. Viharos országgyűléstől tartván s közben a lipcsei gyászos csatavesztés híre is megérkezvén, ismét halasztásra gondolt az udvar; a nádor azonban csak a reformok ígérete ellenében volt hajlandó erre segédkezet nyújtani. Ismételten felterjesztette lemondását; az országgyűlés egyszerű feloszlatását azonban nem tudta megakadályozni és tisztét, az uralkodó határozott, sőt fenyegető parancsára tovább is viselnie kellett. Így mult el az utolsó alkalom is a nemzet kibékítésére s csakhamar újabb felkelés, RÁKÓCZY György támadása következett; a nádor, akinek küzdelmei jórészt rejtve maradtak az ország közvéleménye előtt, keményen viselte a vádakat királyhü politikája és állítólagos vallásos engesztelhetlensége miatt, három év mulva bekövetkezett haláláig.

Történetírásunk megbecsülhetlen nyeresége ESTERHÁZY Pál herceg nagyszabású kiadványa. Ha valóra válik elhatározása, hogy a sorozatot ESTERHÁZY Pál hercegnek, Miklós fiának, nádori működésére is kiterjessze, a török uralom csaknem egy évszázadának történetírása táplálkoznék állandóan a gazdag forrásanyagból. Méltó emléket állítana a főúri mecénás nem csupán őseinek, hanem saját magának is, gyönyörűen elgondolt áldozatkész tétével.

N. V.

Dr. Bodnár Remig: *Szent Imre irodalom*, Budapest, 1930.
A jubileumi főbizottság kiadása, 8-ad r., 93 lap.

A SZENT IMRE jubileum áhítatos hangú ünnepi irodalmában nem jelentéktelen helyet kér magának az a publikáció, amely épen a SZENT IMRE-irodalmat van hivatva a nálunk még olyan hézagos szakbibliográfiában feldolgozni és a jövő számára megőrizni. Egy lehetőségig teljes IMRE-bibliográfia anyagát összeszedni és azt a tudományos módszer köve-, telményeinek megfelelően rendszerbe foglalni, nem épen könnyű feladat,

de főleg időt kíván. Érezte ezt az előttünk fekvő mű összeállítója is amidőn előszavában munkájának esetleges hiányait azzal menti, hogy az adatgyűjtésre csupán néhány hónap állott rendelkezésére. Munkájának körét pedig már azzal is erősen szűkíti, hogy célja csupán az volt, összegyűjteni a SZENT IMRE-irodalom különféle ágaiból a legfontosabb műveket és adatokat. A mostani jubileumi év irodalmából csak kivételesen vett fel néhány fontosabb beszédet és cikket.

Bár a témának ez a körülhatárolása tudományos szempontból kifogástalannak nem nevezhető, lássuk hogyan oldotta meg a szerző feladatát a maga szabta korlátok határai között.

Ami az anyaggyűjtés teljességét illeti, itt BODNÁR elég széles körben mozog. Nyilvánvaló, hogy különösen a napilapokban és folyóiratokban (különösen 1907-ben) megjelent cikkek tekintélyes része kimaradt munkájából, de valóban a fontosabb publikációk ott felsorolva találhatóak. Nagyobb baj, hogy BODNÁR a kéziratok megjelölésénél, vagy a nyomtatványok leírásánál rendkívül szűkszavú. Sehogysem elegendő az *Intelmek* kéziratáról ilyen leírást adni. «Legrégibb kéziratai: A bécsi udv. könyvtárban levő *Thuróczi-kódexben* (XV. sz.) és az *Ilosvai-kódexben* (XVI. sz.)» Itt teljességgel elengedhetetlen a jelzet, lapszámozás pontos meghatározása és a kódexre vonatkozó bibliográfia. A nyomtatványok címeit is rendkívül szűkszavúan, különösen a régibb irodalomnál indokolatlanul csonkán közli. A Régi Magyar Könyvtár darabjainál elengedhetetlen a SZABÓ Károlyra, SZTRIPSZKYre vagy APPONYI Sándorra való hivatkozás. Nem volt szerencsés dolog, hogy a különben is feleslegesen szétágazó tíz alcsoportban a szerző az egyes műveket nem a legtermészetesebb alfabetikus, hanem a nem mindig világos chronologikus sorrendben vette fel. De még ezt se vitte következetesen véghez, mert a költemények már szerzők szerinti betűrendben vannak felsorolva. Nem szerencsés dolog, hogy a gyűjteményes művek jelzésére nagyon hosszú siglákat használ, holott ezek fősajátsága épen a rövidség és világosság kell, hogy legyen.

De talán ennyi is elég annak megállapítására, hogy BODNÁR Remig munkája sok jóakarattal és szorgalommal készült. Kétségtelen hiányait elsősorban az idő rövidsége okozta, ilyen körülmények közt nem annyira a tudományos, mint a gyakorlati élet (ünnepélyek, egyesületi előadások) igényeit van hivatva kielégíteni, s ennek mai összeállításában meg is felel. A SZENT IMRE jubileumi főbizottság azonban nagy hálaára köteleznék a magyar bibliográfiai tudományt, ha az ünnepségek befejeztével, mintegy

irodalmi emlékül, második kiadásban is közrebocsátaná ezt a munkát, anyagát lehető teljességgel kibővítve s azt a tudományos módszer követelményeinek megfelelően feldolgozva. BODNÁR Remig jelen könyvecskéje mutatja, ezt a feladatot is kitűnően oldaná meg. TÓTH LÁSZLÓ.

Adamescu, Gheorghe: *Contribuțiune la bibliografia românească. Istoria literaturii române. Texte și autori.* (Adalékok az oláh könyvészethez. Az oláh irodalom története. Szövegek és szerzők.) Fasc. I. 1500—1920. București, Cartea românească, 1921. Fasc. II. 1500—1921. u. o. Tipografie Române Unite, 1923. Fasc. III. 1500—1925. u. o. Casa Școalelor, 1928. VIII. 184, 414; IV, 530 l. 8°.

1898-ban az oláh akadémia egy széles alapokra fektetett tudományos bibliográfia kiadását vette tervbe, mely nemcsak az oláhnyelvű, hanem az oláh vonatkozású idegennyelvű irodalom feldolgozását is célozta. Ebből a nagyszabású programból eddig csak a régebbi irodalomra vonatkozó részt sikerült megvalósítani, de ezt sem maradék nélkül. I. BIANU és N. HODOȘ mintaszerű műve, a *Bibliografia românească veche* (1508—1817 vol. I—III, fasc. 1—2. București, 1898—1912), mindmáig adós maradt az 1817—1830. időköz könyvészetével. A «Régi Oláh Könyvtár» határátkövet u. i. a fanariota-kor végével körülbelül egybeeső 1830-as év jelzi.

A szűkebb tárgyköröket felölelő bibliográfiákról eltekintve ADAMESCU három kötetnyi adaléka helyettesíti legjobban a még mindig hiányzó újabbkori oláh könyvtermelés tudományos feldolgozását. Mint szoros értelemben vett bibliográfia tökéletlen munka — ezt maga a szerző is belátja — a szerény «adalék» címet azonban már azért is a legteljesebb mértékben érdemli meg, mivel úttörő. Nem szolgálja a használhatóság ügyét az a körülmény, hogy az egyazon íróra vagy tárgykörré vonatkozó adatokat a három kötetből külön-külön kell összekeresgélmi, az is megtörténik, hogy semmit sem talál az ember (v. ö. TAGLIAVINI *Studia Rumeni* IV, 170—71. felsorol néhány esetet). Magyar szempontból kifogásolható, hogy oláh szerzők magyarnyelvű és magyar szerzők oláh irodalmi vonatkozású termékeit nem méltatja kellő figyelemre. (SZABÓ Károly RMK, VERESS Endre *Erdélyi és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok [1544—1808]* Kolozsvár, 1910. AKANTISZ Viktor: *Dr. Todoreszku Gyula és Horváth Aranka régi magyar könyvtára.* Budapest, 1922. stb., említést érdemeltek volna). Nehezebben érthető, hogy miért maradt ki Mario ROQUESnak a szászvárosi 1582-es oláh bibliáról

irt műve (*Palia de Orăștie I. Préface et livre de la Genèse*. Paris, 1925), mely HELTAI eredeti szövegét is közli a cirill-betűs oláh szöveg kritikai kiadásával kapcsolatban. SZTRIPSZKI H. és ALEXICS Gy. oláh zsolnárszövegeket tartalmazó kiadványa: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban*. Budapest, 1911. szintén kikerülte a figyelmét. (ROQUESnak is, v. ö. a PALHARÓL irt ismertetésemet Ung. Jahrb. 1928. VII, 474, aminek részben talán éppen ADAMESCU az oka.)

DR. TREML LAJOS.

Fitz József: *A könyv története*. A Magyar Szemle Kincsestára, 53. sz. Bp. 1930. Magyar Szemle Társaság. N16-r. 79 l.

Az egyre sűrűbben megjelenő, izléses kiállítású kis kék füzetek eddig megjelent számai közül FITZ József könyvtörténete kétségtelenül a legérdekesebb vállalkozások közé tartozik. Azzá teszi anyaga, melyet feldolgozott és a feldolgozás módszere. Szinte emberfeletti vállalkozásnak tetszik a könyv történetét «megírni» megszabott 80 lap terjedelemben, s hozzá még a nagyközönség számára. FITZ József kitűzött programjának megoldásával hasznos munkát végzett. Élvezhető, könnyed stílusban, madártávlatból mutat rá a könyv fejlődéstörténetének egyes állomására. Különösen a könyv kialakulásának különböző korszakával és magával a könyv fogalmával foglalkozik. Végigvezet, egy hasznos baedekerhez hasonlóan, a falfeliratoktól kezdve a babyloni (agyagtábla), az ókori (papyrustekercs), a középkori könyvön (kódex) át a nyomtatott könyvig. Vizsgálja az írás és anyag különbözőségeit s rámutat a merev és simulékony anyagokra, így az előbbinél a fatáblát és agyagot, az utóbbinál a papyrust, a pergament és a papírt emeli ki. A könyvnyomtatás kérdésének tárgyalásánál az eddigi tudományos felfogással ellentétben COSTER elsősége mellett tör lándzsát *Gutenberggel* szemben. Állítását azonban nem tudja elég meggyőző érvekkel, vagy adatokkal alátámasztani. Az «irodalom»-ban csak modern külföldi szakmunkákra hivatkozik (főleg német és angol), s a hazaiak közül a szellemtörténeti aláfestésű munkákra utal. Kár hogy nem említette meg GULYÁS Pál: *A könyvek és könyvtárak hajdan és most* (1924) c. kitűnő kis összefoglaló könyvecskéjét. Úgyis szintén nem értjük azt sem, hogy a forrás-felsorolásból hogyan maradhatott ki folyóiratunk, az egyetlen magyar könyvtudományi szaklap. A régebbi magyar könyvtudományi irodalomból, minden elavultságuk mellett is, fel kellett volna sorolni FERENCZI Zoltán és KUDORA Károly könyveit. Az előre megszabott kis terjedelemből folyó hiányosságai elle-

nére is jelentős mozzanat a magyar könyvészeti irodalom fejlődésének történetében, s mint népszerűsítő tudományos munka hatását még sokáig éreztetni fogja.

DR. KOZOCSA SÁNDOR.

Kertész János: *Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliographiája.*
Összeállította: — —. Budapest, Attila-nyomda r.-t. 1930. 8 l.
1 mell. 8 r.

Gr. ANDRÁSSY Gyula arcképével díszített eme nyolc lapos bibliográfiából három lapot KERTÉSZ Ö. Istvánnak ANDRÁSSY Gyula grófról írt rövid életrajza, kettőt a címlap, egyet az összeállítónak bevezetésféléje foglal el, úgyhogy a bibliográfiára két lap marad. E két lapon a címjegyzék ANDRÁSSY műveit sorolja fel. Ez nem volna kifogásolható, ha nem hemzsegne nyilvánvaló tollhibán kívül pontatlanságoktól. A jó bibliográfia alapfeltétele, hogy a címet magáról a műről írják le, mert különben könnyen esnek hibák. A szóban forgó bibliográfiát kijavítani annyi volna, mint újra írni. Csak néhány hibájára mutatunk rá. ANDRÁSSY nagy munkája *A magyar állam fönmaradásának* (tollhibából: *fennmaradásának*) és *alkotmányos szabadságának okai* a bibliográfiában mint egy kötetes mű «Bp.: Franklin 1905» szerepel, holott az három kötetes, megjelenvén az I. 1901-ben, a II. 1905-ben s a III. kötet 1911-ben. A munkák lapszámai hol felvannak említve (néha sajtóhibával), hol nincsenek. A címközlésben is sok a hiba, mert oly műveket is sorol fel, melyek nem ANDRÁSSY munkái. Pl. *Széchenyi eszmevilága*. «Bp.: Franklin 1922». E címen a *Kultura és Tudomány* című kiadványsorozatban 3 kötet jelent meg, ezek I. kötetében a 120—174 lapon olvasható Andrássy tanulmánya: *Széchenyi politikája* s megjelent 1912-ben. A művek sorába folyóiratcikkek is keveredtek. Két dolog összekeverése a «*Bismarck und Andrássy*. Bp.: Kelet népe 1924». A Kelet népe 1924. évfolyamának 10—11. számában a 4—9 lapon *Bismarck és Gladstone* c. cikk olvasható ANDRÁSSY tollából. Egy a Nyugatban megjelent cikke sem idevaló. *Magyarország címeres könyve* c. munka sincs ANDRÁSSYtól, mert csak bevezetést írt hozzá. Stbi stbi. Szerző e bibliográfiájával, mint mondja, «még nem fejezte be teljesen a megkezdett munkát». Ha jó bibliográfiát akar összeállítani, akkor előről kell kezdenie az egészet. Ami pedig ANDRÁSSY cikkeit s a róla megjelent írásokat illeti, azokat megtalálja GULYÁS Pálnak 1926-ban megjelent: *Magyar életrajzi lexikona* 460—65 és 467—68 hasábjain.

ISOZ KÁLMÁN.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris: Guide des Services nationaux de renseignements du Prêt et des Echanges internationaux. (Coordination des Bibliothèques.) Paris, 1930.

Esterházy Pál herceg, Budapest: Esterházy Miklós nádor iratai. I. kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi meghiusult országgyűlés időszaka (1640 december — 1643 március). Szerkesztette HAJNAL István. Budapest, 1930.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: Goldmark Károly 1830—1930 május 18. (Aktuális kérdések irodalma 49. szám. Budapest, 1930.)

Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, Budapest: A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Évkönyve és új szerzeményeinek válogatott jegyzéke. 1930. Új folyam. 2. szám. Budapest, 1930.

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest: FARKAS Gyula: A magyar romantika. (Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből.) Budapest, 1930.

Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Lwów: CHĘTNIK Adam: Z kurpiowskich borów. Lwów, 1930. — DYBOWSKI, Bened.: Pamiętnik. Lwów, 1930.

Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár, Veszprém: Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Összeállította: LACZKÓ Dezső, Veszprém, 1930.

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai II.) Budapest, 1930.

Kr. Drzavni Arkiv, Zagreb: Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu. Uredio: E. LASZOWSKI. God. IV. Zagreb, 1929.

Dr. Kertész János: Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliographiája. I. Budapest, 1930.

Urr György: A parlamentarizmus válsága. Košice-Kassa, 1929. — A szlovenszkói magyar politika tíz esztendeje (1919—1929). Košice-Kassa, 1930.

Dr. Lukcsics Pál: Szent László király ismeretlen legendája. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. Budapest, 1930.

Dr. Elekes Dezső: A könyvtermelés statisztikája. Két tanulmány. I. A könyvtermelés nemzetközi statisztikája. II. A magyar könyvtermelés statisztikája. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1930. 6—7. számából.) Budapest, 1930.

Erdődi József: A költői nyelv egynémely vonása. Különlenyomat a szegedi Symposiumból. Szeged, 1930.

Kristóf György: Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészetben. Kecskemét (1930).

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1929. évi 46-ik évfolyam. A könyvtárügynek eme legkiválóbb német folyóirata a le'olyt évben is kizárólag a könyvtárost érdeklő kérdésem kívül (tehát szervezet, lajstromozás, képzés) számos az irodalom és a könyvtörténet körébe vágó jeles dolgotat között. Könyvszemléje rendkívül tanulságos, bibliográfiája széleskörű. Ez utóbbiak áttekintése azzal a nyomasztó érzéssel jár, hogy elképesztő szegénységünkben a szakirodalommal való közelebbi megismerkedéshez módunk nincs, az idő pedig könyörtelenül elhalad mellettünk s a bennünket érdeklő kérdésekről éppen csak annyit, amennyit tudhatunk meg a recenziókból. A Zentralblatt für Bibliothekswesen cikkei és tanulmányai sorából említsünk meg néhányat, amelyek szélesebb érdeklődésre tarthatnak számot. A Coster és Gutenberg elsőbbségi kérdése még mindig heves viták tárgya. BÖMER Aloys (Freiburg i/B.): *Noch einmal Coster und Gutenberg oder nur Gutenberg* c. dolgozatában Gutenberg «egyedülisége» mellett tör lándzsát, mire ZEDLER Gottfried (Wiesbaden): *Ein letztes Wort zur Coster-Gutenbergfrage*ban hevesen támadja BÖMERT s a további vitáról azzal a kijelentéssel mond le, hogy néhány év múlva megjelenik a korai hollandus nyomásokról szóló hasonmásokkal telt műve, ami a kérdést el fogja dönteni. — WEINBERGER Wilhelm (Brünn): *Erhaltene Handschriften des Königs Matthias Corvinus und des Graner Erzbischofs Johann Vitéz.* Cikkirő késve kapta meg HEVESY Andrásnak a Mátyás király könyvtáráról francia nyelven írt művét, ezért csak most hasonlítja össze HEVESY munkájának a címben foglalt kérdéssel foglalkozó VII-ik fejezetét saját, a bécsi Sitzungsberichte-ben megjelent munkájával s közli pótlásait, kiegészítéseit. — KINDERVATER Jos. Wilhelm (Göttingen): *Wissenschaftliche Bibliothek und Volksbücherei* az e kérdérről a Niedersächsischer Bibliothekartag-on Braunschweigban tartott előadásának kivonata. Lényegében ez az előadás a kétféle könyvtár tisztviselőinek képzéséről szól s bizonyos — a segéd tisztviselői képzés egyöntetűségét célzó javaslatot terjeszt elő. — ESCHER Hermann (Zürich): *Schweizerisches Bibliothekswesen* c. dolgozata szintén egy előadás kivonata, mely a helvéciai könyvtárakkal s történetükkel jó összefoglalásban ismertet meg. — FELDKAMP Heinrich (Berlin) a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft néven ismert kitűző, a német tudományos életet általában s ezen belül a könyvtárügyet istápoló szervezet munkásságáról emlékezik meg meleg sorokban. *Notgemeinschaft und Bibliotheken* című cikke a Notgemeinschaft 1926—1928. évi munkásságáról kiadott jelentéseim alapszik s kiterjed a könyvtárügy fejlesztésére, a lajstromok kiadására vonatkozó intézkedésekre, a könyvtárakra fordított összegek ismertetésére. De megállapítja, hogy a Notgemeinschaft a könyvtárak helyzetét

is jól ismeri, mert jelentésében benn vannak a «Feststellungen über die Nöte der Bibliotheken, über ihre völlig unzureichende Etats, über ihre ganz ungenügende Ergänzung mit neuer, für die Forschung unentbehrlicher Literatur und über die gewaltigen Lücken in den Beständen aus früherer Zeit...» — STUHL-MANN Friedrich (Berlin): *Das Schicksal der deutschen Militärbibliotheken nach dem Kriege 1914—1918* címen tájékoztat a katonai szakkönyvtárak hová-kerüléséről. Igen érdekesek és tanulságosak a königsbergi német könyvtárosi kongresszuson tartott előadások, melyek közül eredetisége folytán különös figyelmünkre méltó EPPELSHEIMER Hans Wilhelm-é (Darmstadt): *Der neue Suchkatalog der Mainzer Stadtbibliotheken* és GREGOR Joseph-é (Wien) a színházi gyűjtemények lajstromozásáról: *Katalogisierung von theatralischen Beständen* címen. I. K.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Új folyam. 21-ik évfolyam. (1929.) 1—6. szám. A könyvgyűjtés nem lévén kizárólag szépen nyomtatott munkák vagy ritka könyvek halmazási művelete (noha ily gyűjtő is van), a könyvbarát együttal irodalom- és tudománybarát is. Ezért találkozunk a bibliofiliával foglalkozó szakfolyóiratokban gyakran irodalomtörténeti vagy (ritkábban) tudománytörténeti cikkekkel. Különös figyelmünkre méltó H. STUBENRAUCH (Mannheim) cikke, a *Dramatisierte Bibliophilie*, amelyben a nagy könyvgyűjtő és tudós jézus-társasági atya, Francois Joseph Terrasse DESBI LLONS töredékben fennmaradt s a bibliofiliát tárgyaló vígjátékának meglevő két jelenetét közli. E töredékből is látni, hogy a tervezett szatíra alól is kitetszik az a szeretet amellyel a könyv rajongója iránt viseltetik. — Paul HAGEN (Lübeck) a *Der Ursprung der Redensart «Verbessert durch Johann Balhorn»* címen védelmére kel e tizenhatodik századi nyomtatónak s bizonyítja, hogy nem az ő önkényeskedéseinek, hanem Lübeck város jogszabályai, revisorainak köszönheti az igazságtalanul reá, a nyomtatóra háramlott rossz hírnevet. — Robert STEINBERG (Bielefeld) egy XVI. századi kölni könyvnyomtató, H. FABRI létezését mutatja ki egy, a Három királyok történetét tárgyaló 8 leveles nyomtatványból s a bibliofilekhez fordul azzal a kérdéssel: ki tudna többet erről a nyomtatványról? — Ernst SCHULTE-STRATHAUS (Solln) *Das französische Buch im 18. Jahrhundert und in der Empirezeit* címen ismerteti és értékeli a Weimarer Gesellschaft der Bibliophilen 1929. évi tagsági illetményét, Hans FÜRSTENBERG hasonló című kitűnő munkáját. E nagy ismeretekkel és tárgyszeretettel írt pompás munkáról egyébként úgy a francia, mint az olasz szaklapok a legelismertőbb ismertetéseket hozták. — Túlnyomóan irodalomtörténeti érdekű LANCKOROŃSKA grófnő: *Stammbücher um Lessing c.* dolgozata melyet a Frankfurt a/M-i LIND-Sammlungban levő emlékkönyvek egyes leveleiből állított össze s amely Lessing baráti körére vet érdekes fényt. E cikkhez némi, helyesbítő és kiegészítő adalékkal járul August SCHNIZLEIN (Rothenburg o. d. T.). — Heinz JANSEN (Münster): *Der handschriftliche Nachlass des westfälischen Dichters und Gelehrten Sprickmann* című cikkében ismerteti a münsteri Egyetemi Könyvtár legújabb kézirati, ill. levelestári gazdagodását, amely gazdag tárháza úgy SPRICKMANN (1749—1833) irodalmi munkásságának, mint kora és környezete irodalom- és művelődéstörténetének. — Heinrich F. S. BACHMAIR (München) a könyvillusztrálásról szól. Az ő nézőpontjából minden

a mű történéseit ábrázoló rajz elvetendő, mert az a legjobb esetben is az író és az olvasó közé toladó valami. Még a legnagyobb művészeket sem veszi ki. Felfogása szerint a könyvillusztrálás nem tartalmi ábrázolás, hanem az íróval való művészi, lelki együttátélés, viszont «a közösség azonban kizárja ugyanannak ismétlését». Ítélete szerint Aubrey BEARDSLEY illusztrációi mesterművek. Napjaink illusztrátorai közül névszerint csak Thomas Theodor HEINE-t említi. — Folyóiratunk különféle rovatai bő tájékoztatást nyújtanak a könyvbarátot érdeklő mindennemű könyvtári, könyvkiadói mozgalomról, eseményről. Számon tartja a könyv- és kéziratárveréseket s azok eredményeit. A külföldi könyvbarátok dolgai felől angliái, franciaországi és skandináviai levelezők adnak hírt. Hogy bő a bibliográfiai rovatuk, az önként értetődik. I. K.

Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 66. évf. 1929. «Typographisches Gestalten» címszó alatt az első füzet művészi színvonalat követel a tipográfusmunka számára. Speciális cikkek tárgyalják a reklámtipográfia, a betűöntés, a fotográfikus illusztráció művészi alakításának a problémáit. — WITKOVSKÝ *Das Buch im Spiegel der Geistesgeschichte* címen értékes dolgozatban a könyv külső formáját (írásstípus, felhasznált anyag, kötés) a korszerű szellemi áramlatok termékeként vizsgálja. — A harmadik füzetben érdekes cikk *Schrift als Ornament* számol be a «Deutsches Buchmuseum» 1929 márciusi kiállításának gazdag anyagáról: az ősnymtatványok utól nem ért szépségében, a reformációkorabeli polémikus iratok erőteljes típusaiban épűgy, mint a LOUIS XIV. korszak nyomtatványainak pompázó vaskosságában, a romantika finomkodó Almanachjaiban megtalálja az egykorú szellemi áramlatok szemléletes kifejezését. — *Der Farbenholzschnitt im Wandel der Zeiten* címen A. REICHEL végigkíséri e technika művészi fejlődését a renaissance idejétől napjainkig. Techniko-stiláris tekintetben különösen a japáni fametszet-technikának a mult század hatvanas éveitől kezdve mindinkább erősödő hatása (párisi világkiállítás, 1867) lép előtérbe; R. kimutatja, hogy történetileg az impresszionizmus nem keveset köszön Japán művészetének. — F. HENDRIOK C. O. CZESCHKA hamburgi iparművész grafikus munkásságát méltatja annak 50 éves jubileuma alkalmából. — E. HÖLSCHER *Photokombination* c. tanulmányában azt vitatja, hogy a photomontage név alatt közismert technika első eredményes kísérletei már a századforduló idejéig követhetők vissza a folyóiratokban; persze nem annyira reklámtechnikai célok, mint inkább a karikatúra szolgálatában. — W. SCHINGNITZ *Bücherschicksale und das Buch als Schicksal* címen érdekes történeti adatokat közöl arra vonatkozóan, mikor vált vezetők egyéniségek életében valamely könyv sorsdöntő, elhatározó erejű tényezővé (FICHTE, NIETZSCHE). — *Die Kunst im Buche und das Buch in der Kunst* R. DIEHL tollából, nagy vonásokban vázolja a művészi könyvillusztráció történetét az antik időtől a jelenkorig; egyszersmind értesít arról, milyen helyet foglal el, milyen megbecsülésben volt része a könyvnek egy és más kor kultúrájában. — A 11—12. kettős füzet a svájci grafika állásáról ad beszámolót. A svájci német grafika technikai készültségét bemutató cikkek mellett R. BERNOULLI ismertetése *Die schweizerische staatliche Graphik-Sammlung* (a zürichi technikai főiskola épületében) számíthat érdeklődésre a nevezett gyűjtemény

rövid történetével és gyűjtési irányelveinek vázlatával (alapított 1867-ben). — A «Deutsche Bücherkünstler und Gebrauchsgraphiker der Gegenwart» rovat tartalmaz tanulmányokat közl a modern német grafika markáns alakjairól. H. NACHOD Fritz RICHTER salzburgi grafikus-illusztrátor egészséges humorú, talpraesetten naív művészetét mutatja be. E. HÖLSCHER tollából a tehetséges reklámtervező Karl MICHEL szélsőségek közt hányódó fejlődésmenete tárul elénk. K. BLANCK Karl RÖSSING esseni fametsző-illusztrátor érdes, energikus művészetéről ír: RÖSSING gyökeres, népies monumentalitásra törő művészete orosz autorok (GOGOL, DOSZTOJEVSKIJ) illusztrálásában éri el fejlődése csúcspontját. — A tízenkét füzetre terjedő évfolyamban a felsorolt művelődéstörténeti érdekű tanulmányok mellett számos cikk tárgyal aktuális tipográfiai, betűöntési, reprodukciótechnikai, festékhasználati etc. problémákat: a 6. és 8. füzet kizárólag ilyes kérdésekkel foglalkozik.

DR. BARTHA DÉNES.

Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. 1929 november—decemberi és a folyó év január—szeptemberi számai. A francia könyvbarátok érdeklődésének előterébe az első-, az igazi első-, az eredeti-kiadások feletti viták és felvilágosítások állanak. Már régóta folynak az érdekesebbnél érdekesebb cikkek egy-egy nevezetes mű «princeps»-je körül. Úgy e kérdések, mint egyes írók művei bibliográfiájának pontosságát kiegészítő közlemények, valamint irodalomtörténeti érdekességű bibliográfiai ritkaságok, felfedezések leírása kizárólag a francia bibliofil érdekelvén, ismertetésüket elhagvhatjuk. Figyelmünkre méltó azonban HESSE Raymond cikksorozata, amelyben a francia bibliofil-társaságok felsorolását és ismertetését folytatja. A Bulletin előző számaiban hét cikkben sorolta fel a háború kitöréséig alakult bibliofil társaságokat és ismertette munkásságukat. VIII—XIX-ig számozott cikkeiben HESSE sorba beszámozol a háború vége óta alakított bibliofil-társaságokról, céljaikról, tárgyaikról, kiadványaikról. Jellemző, hogy már két női bibliofil társaság is alakult. Ezek közül az első a «Les Cent-une» nevet vette fel azért, hogy már címében jelezze, hogy tagjaik nők (levén a francia számjegyek közül az egy = *un*, az egyetlen, melynek nőnemű formája is van = *une*, tehát a «számjegyek» nők.) A bibliofilek úgy segítettek magukon, hogy feleségeiket igyekeztek felvétetni a tagok sorába. A második női bibliofil-társaságnak ez a címe: «Cent femmes amies des livres». Céljuk női írásokat, nők illusztrációival kiadni. Ezt szabályzatukba azonban nem vették fel, mert szabad kezet kívántak biztosítani maguknak, hogy esetleg férfiművét is kiadhassák. A párisi társaságok után a vidékiekre került a sor s a Normandia-i könyvbarátok a 19-ik ismertetett társaság a «La Nouvelle Société Normande du Livre Illustré» 1929-ben alakulván meg, valószínűleg még néhány könyvbarát egyesülettel a következő számokban még meg fogunk ismerkedni. A tagok 600—1000 frankot, néhol többet is fizetnek egy évre, amely összegért egy szép könyvet kapnak. Gazdag az az ország, amely a gyűjtés és a műérzék egyik ágában ily nagy érdeklődést és eredményt tud felmutatni. DORMOY Marie: Jaques DOUCET-ről ír meleg megemlékezést. Meg is érdemelte, mert vagyonszerző mesterségén kívül (nagy szabó) a gyűjtéshez és az igazi maecenasi működéshez is jól értett. Tíz éven át a XVIII. század termékeit — kizárólag csak a legelsőrangúakat — gyűjtötte képből, bútorban

könyvben, meggyűlöletben. Amikor ezzel betelt 1912-ben nemcsak Páris, hanem az összes nagy műgyűjtők óriási érdeklődése közben előtűnt az egész. Erre azután korának tárgyai felé fordult figyelme s újból elkezdte a gyűjtést. Érdeklődési köre megint oly széleskörű volt, mint amikor a XVIII. század érdekelte. Sőt még egy újabb célkitűzéssel is megtoldotta azt: művészeti könyvtárt kívánt létesíteni, mert Párisnak ilyfajtaú gyűjteménye még nem volt. Hamarosan összegyűjtött egy több mint 100.000 kötetből és 200.000 fényképből álló szakkönyvtárat, amelyet metszetekkel, kéziratokkal s mindenféle segédeszközzel egészített ki. Ezt a Rue-Spontini-beli házában állította fel s a szakembereknek rendelkezésére bocsátotta, mi több, a dolgozóasztalokon elvéve cédulákat helyezett el, melyeken a használókat arra kérte, hogy oly könyvek pontos címét, amelyekre szükségük volna, jegyezzék fel, hogy beszerezhesse azokat. Ezt a «Bibliothèque d'Art et d'Archéologie»-t 1918 január 1-én az Egyetemnek ajándékozta. De gyűjtő munkásságát itt sem fejezte be, mert folytatta a másikat — hogy ne mondjuk lehetőleg a holnapnak is — felgyűjtésével. E tevékenysége és áldozatkészsége nemcsak a legújabb irodalomra vonatkozott, hanem a távoli keletre is. Legérdekesebb volt az a módja, amellyel «leveleket» gyűjtött. T. i. az általa pártfogott írók, művészek, tudósok hálájukat egy levéllel rótták le, melyben valamely témáról alkotott nézetüket írták meg. Ne felejtjük, hogy a levélírók a legszélsőbb jobboldaltól, a legszélsőbb balig minden irányt képviseltek. Ezt a pompás gyűjteményét, melyet nevének kezdőbetűivel A. J. D.-könyvtárnak hívott, az előző ajándék toldaléka gyanánt közvetlenül halála előtt szintén az Egyetemnek ajándékozta. — Ugyancsak DORMOY Marie ismerteti a Bulletin áprilisi és májusi számában a DOUCET ajándékozta művészeti könyvtárat. Ennek méltó elhelyezésére ROTSCCHILD Salamon báróné egyik párisi palotáját ajándékozta az államnak, amelyben azután a könyvtárat, eredeti felosztása s csoportosítása szerint felállították. A könyvtárhoz csatlakozik a 40.000 darabból álló árverési-eladási katalógus gyűjtemény. A metszetek sora, a könyvnyomtatás fejlődését bemutató nyomtatványok sorához a kéziratok csoportja tartozik, amelynek gazdagsága még kiaknázatlan. Hogy DOUCET nemcsak gyűjtő ember volt, hanem ezen felül céltudatosan dolgozott is, mutatja a kéziratgyűjteményben lévő tömérdek másolat, amit a levéltárakban lévő óriási iratanyagból készítettett, hogy a kutatóknak a művészekre és művekre vonatkozó anyagot ne kelljen egyenként a levéltárak tömkelegéből kikutatniok. Ugyancsak DOUCET áldozatkészségéből készült el a Mercure 1672—1832. terjedő évfolyamainak művészi cikkeiről egybeállított lajstrom vagy a francia és külföldi művészi cikkeiről egybeállított lajstrom, vagy a francia és külföldi művészi folyóiratok repertoriuma. DOUCET élete eredményes és példaadó volt; igaz, hogy lelkes tárgy szeretete megfelelő anyagi erővel járt szorosban karöltve! — Bennünket tárgyánál fogva a HUREPOIX álnéven s «Un Beau métier qu'on n'apprend plus» címen a könyvtáros képzés kérdésével foglalkozó cikksorozat közelebb érdekel. Sajnos írója nem minden hónapban közöl egy-egy folytatást s így idén csupán három folytatás jelent meg, úgy hogy a kérdés összefoglalását nekünk is későbbre kell hagynunk. Egyelőre csak annyit említünk meg, hogy a francia közkönyvtárakban alkalmazandó könyvtárcsok felvétele ma semmilyen speciális

könyvtártani képesítéshez nincs kötve. HUREPOIX még be sem fejezte bevezető fejtegetéseit, amikor egy névtelen hosszú levélben azt fejté ki valaki, hogy a levéltárnokképző intézet az Ecole des Chartes, az első évben 30 órán át könyvtártant tanítván: régi előjogát, hogy a könyvtárnokok 1/3 része az okleveles paleografus-levéltárnokok közül neveztetik ki, — állítsák vissza. E közjáték megakasztotta HUREPOIX-t előadásában, mert el kellett mondania, hogy mit is tanult ő az Ecole des Chartesban könyvtártanból. Itt a fejtegetés abba maradt s majd ha a cikksorozat végére értünk, fogjuk összefoglalhatni javaslatait s a hazai viszonyok szempontjából mérlegelni. A Bulletin idei évfolyama, mely nemcsak francia, de általános érdekű cikkeiben bővelkedik a f. év augusztus—szeptemberi számában közli ESCOFFIER Maurice L'édition originale, théorie et définitions címen a franciaországi könyvárusok ezidei kongresszusán (aug. 3.) Lyonban tartott felolvasását közli, a jeles szerkesztőnek F. VANDÉREM-nek azzal a lapalji jegyzetével, hogy noha nem ért vele mindenben egyet, kiadja, mert a Bulletin elvből közöl minden szakvéleményt. ESCOFFIER előadásának lényegét, annak befejezéseképen a következő pontokban foglalja össze: hívjuk egyöntetűen 1. azokat a műveket, melyek a szerző halála után jelentek meg: editio princeps-nek, 2. azokat, amelyek a szerző akaratából, tudtával, közreműködésével, annak életében jelennek meg: eredeti kiadásoknak = édition originale-nak, végül 3. azokat amelyek a szerző tudta, akarata s beleegyezése nélkül látnak nyomdafestéket: édition originelle-nek. Lévéen ez párbetűs szóváltozás pejorativ értelemben, magyar megfelelője nincs. Ez utóbbi kitétel, mint általában az egész beosztást a francia bibliofilek aligha fogják elfogadni, mert éppen a francia nyelvű irodalomban hemzsegnek azok a jeles munkák, amelyek folyóiratokban folytatásokban jelenvén meg, ezeket Belgiumban, Hollandiában párhuzamosan könyvformában utána szedték, s korább dobták a könyvpiacra, mint ahogy a franciaországi nyomású, gyakran a szerző kisebb-nagyobb szövegmódosításait feltüntető kiadások — az *igazi eredeti* kiadások megjelentek.

I. K.

Revue des Études Hongroises. 1929. 1—3. (január—szeptember.)

A kitűnően szerkesztett folyóirat 1928 óta — igen helyesen — megrövidítette címét, elhagyván annak második részét «et finno-ougriennes». A Revue mostani hármas számában a történelmi vonatkozású tanulmányok többségben vannak. Kovács Alajos: a háború előtti Magyarország nem magyar ajkú lakosságának helyzetét ismerteti, HAJNAL István: Esterházy Pál hercegnek 1814-iki franciaországi tartózkodása alatt írt naplóját közli, VALLERY-RADOT János az Árpádház korabeli egyházi építőművészetéről ír tanulmányt, BÜRNER Sándor: Jean de la Chapelle-ről Magyarország XVIII. századi francia barátjáról értekezik. Bibliografiai vonatkozásokat találunk PATARY Lászlónak immáron negyedik folytatásában előttünk fekvő tanulmányában, mely a magyar protestantizmusban észlelhető francia befolyást, nevezetesen OSZTERVALD J. F. írásait ismerteti. Igen hasznos szolgálatokat tesz ARDAY Pálnak cikke, melyben a Tudományos Akadémiának s a Történelmi Társulatnak kiadásában megjelent történelmi munkákat ismerteti. Gazdag adattár és mélyenszántó könyvismertetések után megkapjuk az 1928. évi magyar vonatkozású francia kiadványoknak bibliografiáját.

I. K.

La Bibliofilia. Az 1929 november—decemberi 11—12. számok és 1930 január—augusztusi 1—8. számok az eme folyóiratnál megszokott bő, változatos és érdekes tartalommal jelentek meg. A dolog természetéből folyik, hogy olvasz-érdekes kérdésekkel foglalkozván, ezek között kisebb számban vannak oly közlemények, melyek általános érdeklődésre tarthatnak számot, ilyenek: Paolo CAMERINI-nek a padovai akadémia Atti e Memorie-je 1927-es folyamából átvett cikke, az *Il testamento di Tomaso Ginti*, a neves könyvnyomdász végrendeletének közlésével s több családtörténeti adalék feltárásával. Giuseppe CASTELLANI: *Lorenzo Abstemio e la Tipografia Soncino a Fano* címen négy folytatásban (1929. 11. és 12. sz., 1930. 3. és 4—5. sz.) úgy e nemes humanista élet-történetét mint nyomtatásban megjelent műveit, nem kevésbé a kéziratban fennmaradottakat ismerteti. Giuseppe BOFFITO egy XVI-ik századi s tudományos műszereket leíró kódexet ismertet (*Strumenti di scienza della Guarderoba Medicea*). Roberto RIDOLFI folytatja a *L'Archivio della famiglia Guicciardini* leírását (1—2. és 7—8. sz.), melyet még 1928-ban kezdett meg, s mely még nem jutott befejezéshez. Nevezetes, hogy — mint erről a 7—8. sz. hírei között értesülünk — gróf GUICCIARDINI Paolo, palotájában egy dolgozósóbát rendezett be, melyben a kutatók e nagyarányú családi levéltárban búvárkodhatnak. 1930 május 22-ikén nyitották meg ünnepélyesen válogatott előkelő közönség jelenlétében. — Albano SORBELLI meleg és részletes megemlékezését az év elején elhunyt Carlo FRATI a bolognai egyetemi könyvtár igazgatójáról, kiegészíti Enea GUALANDI e jeles tudós és bibliografus irodalmi munkássága jegyzékének közlésével (12 és 1/4 oldalon). Ami e szaklapot különösen értékesé teszi, az a bibliografiai vonatkozású könyvszemle és a rendkívül gazdag hírrovat. I. K.

Magyar Grafika 1929. X. évf. 11—12. sz. és 1930. XI. évf. 1—6. szám. A vaskos kettős füzetben megjelenő nyomdai szakfolyóirat mult évi befejező száma még egy visszapillantást vett az elmúlt 10 évre s jogos önértzellet mutat rá az oly válságos időben megindított lap fejlődésére s arra a nagy erőfeszítésre, mellyel a lap a haladásának útjában állott nehézségeket leküzdötte. WANKÓ Vilmos: A Wörner-féle hirdetéspályázat eredményéről számol be részletesen. A kitűnő magyar nyomdai gépeket készítő hazai gépgyár egyik géptípusára hirdetéspályázatot írt ki, megadván a géprajzának ducát s egy rövid szöveget azzal, hogy a hirdetés tipografiailag oldandó meg. Nyolcvanhét jeligén 116 pályamunka adatott be. Örvendetes hogy annyi jó munka volt közöttük, hogy a cég indíttatva érezte magát arra hogy a pályadíjak számát tízre emelje. A tisztán nyomdatechnikai kérdésekről tárgyaló cikkeken kívül, mint pl. H. S. folytatólagos dolgozatai a *A Linotype-zavarok okai és azok elhárításáról*, HERZOG S.: *A kisbetűs tipográfia terjedéséről*, Löwy László: *A magus offset- és mélynyomásról az újságnyomtatásban* stb., legnagyobb részt a plakáttal foglalkozik. A XI. évf. 1—2. száma szakkérdéseken kívül újévi kártyák során túl sok művészi reprodukciót hoz a metszés régi és új mestereitől. Kiemelendő tárgyánál fogva RUBINYI Mózes: *Kner Izidor 70 éves* című cikke e kitűnő könyvnyomdászunkról, amelyben meleg szívvvel ír e sokoldalú férfúróról és értékes munkásságáról. A 3—4. sz. főleg a könyv- és reklámművészek kiállításával s ennek kapcsán a tárgyhoz fűződő szakkérdésekkel foglalkozik bő és szép illusz-

trációk kíséretében. Nem feledkezik meg arról sem hogy KOHL Ferencet, a Stephaneum-nyomda igazgatóját, ki 58 nyomdászati munkában eltöltött év után nem kerülhetett el az ünnepeltetést, jubileuma alkalmából melegen üdvözölje. Szerkesztőtávozást jelent be az 5—6. kettősszám, amikor BIRÓ Miklóstól, kit másfelé szólított hivatása, a lap vezetésétől megválva, a régi főmunkatársak együtt megmaradva helyükön tovább szerkesztik a lapot. BIRÓ érdemeit ROSNER Károly méltatja. Gazdagon illusztrált cikkek ismertetik (42 kép és 5 melléklet) ROSNER Károly és GERGELY Jenő tollából DIVÉKY Józsefnek, a könyvrajzoló-művész, illusztrátor, plakáttervező, munkásságát. Önálló cikk formájában találkozzunk könyvismertetésekkel, így KERTÉSZ József emlékezetéről írt könyvről: *Egy kiváló magyar könyvnyomtatóról* címen. GULYÁS Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. sz.-ban* és HOFFMANN Edith *Régi magyar bibliofilek* c. kitűnő munkái méltó ismertetést nyertek.

I. K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gróf Apponyi Sándorné halála. Gróf APPONYI Sándorné gróf ESTERHÁZY Alexandra 1930 október 15-én reggel 1/210 órakor Lengyelen hunyt el váratlanul szívgyöngeség következtében. A megboldogult gróf ESTERHÁZY Ernő felsőszei-i nagybirtokos, főrendiházi tag (1826 jan. 18—1904 dec. 31) és TENGOBORSKA Euphemia (1826 máj. 14—1898 jan. 24) leánya 1856 január 18-án született Pozsonyban. 1878 április 18-án Pozsonyban férjhez ment gróf APPONYI Sándor lengyeli nagybirtokoshoz. Férjének 1925 április 18-án bekövetkezett halála óta visszavonultan élt lengyeli kastélyában, életét teljesen férje hatalmas alapítványai továbbfejlesztésének és befejezésének szentelve.

Gróf APPONYI Sándornét október 17-én délután 2 órakor kísérték utolsó útjára a lengyeli templom mellett lévő családi sírboltba. Temetésén a m. kir. kormányt SZILY Kálmán vallás- és közoktatásügyi államtitkár képviselte. A Magyar Nemzeti Múzeum részéről HÓMAN Bálint főigazgató vezetése alatt VARJÚ Elemér, BÁTKY Zsigmond, ISOZ Kálmán, JAKUBOVICH Emil, RÉDEY Tivadar, PAULOVICS István, SCHILLER Rezső, TÓTH László vettek részt. Az Országos Magyar Gyűjteménygyezetemet VÉGH Gyula, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója képviselte. Tolna vármegye képviselőjében JANKÓ Ágoston főispán, SZÉVALD Oszkár alispán, LEOPOLD Kornél, REICH Oszkár, dr. NEMES József, dr. EIBACH Kornél és dr. KURTZ István jelentek meg. A család tagjai közül gróf APPONYI Antal, gróf APPONYI Antal Lajos, gróf APPONYI Károly és felesége, gróf APPONYI Rezső, herceg LIECHTENSTEIN Alfréd és felesége, gróf HOYOS Marietta, gróf HOYOS-WENCKHEIM Fülöp és felesége, gróf HOYOS Béla voltak jelen. A megboldogult tisztelői és ismerősei közül GRATZ Gusztáv b. t. t., herceg SULYKOVSKY Viktor, özv. gróf TELEKI Sándorné (SZIKRA), gróf SZÉCHÉNYI Domonkos, özv. BEZERÉDJ Pálné, BEZERÉDJ István, báró JESZENSZKY József, PERCEL Béla felsőházi tag és felesége, SZÉVALD Oszkárné, DÖRY Jenő, DÖRY Ilona, DÖRY László, SZTANKOVÁNSZKY Tibor, SZTANKOVÁNSZKY Pál és felesége, valamint lovag MEISSL ezredes vettek részt a temetésen.

A kastély házikápolnájában történt beszterelés után, amelyet LERCH István lengyeli esperes-plébános végzett a kegyúri papság segédletével, a községi tűzoltótestület tagjai vitték a koporsót a sírboltig az iskolák tanulóinak és a leventegyeseletek tagjainak sorfala közt az egész környék lakosságának részvéte mellett.

A sírboltnál SZILY Kálmán államtitkár a m. kir. kormány nevében a következő gyászbeszédet mondotta:

«Tisztelt gyászoló gyülekezet!

Az államok törvényhozásai ritka esetben alkotnak törvényt egyes személyekkel való vonatkozásban és ha ez megtörténik, akkor ez rendszerint vagy

az uralkodó trónfoglalásával kapcsolatos közjogi aktus, vagy egy diadalmas, országmentő hadvezér vagy egy történelmi érdemeket szerzett államférfi sorsdöntő működésének megdicsőítése, de a legnagyobb ritkaság, hogy az a személy, akinek megítélésére a törvény hozatott, nem uralkodó, nem hadvezér, nem államférfi. A magyar törvénytárban újabban van egy ilyen nagyon ritka törvény, az 1925. évi I. t.-c., amely gr. APPONYI Sándor magyar könyvtáráról szól és amely a nemzet háláját fejezi ki gr. APPONYI Sándornak, amiért egy hosszú életen keresztül odaadó lelkesedéssel, páratlan céltudatossággal, tudós hozzáértéssel és nagy anyagi áldozattal összegyűjtött és magyar vonatkozásban felbecsülhetetlen értékű könyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ez a törvéycikk kihirdetett 1925. április hó 7-én és pár nappal utóbb meghalt ugyanez év május 18-án gr. APPONYI Sándor, a magyar kultúrhistoriának törvényglóriázta hőse, de nem halt meg vele együtt az a szellem, mely őt egész életén keresztül áthatotta, mert ez tovább élt és tovább hatott kongeniális hitvestársában, aki közel fél évszázadon át férje nemes munkájának megkoronázója lett, mikor vagyonát megdicsőült férje emlékének áldozva a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Amíg van Magyar Nemzeti Múzeum, amíg van nemzeti magyar állam, a Bibliotheca Hungarica Apponyiana és a gróf APPONYI Sándor-alapítvány minden szobornál maradandóbban fogja megőrizni gr. APPONYI Sándor és neje ESTERHÁZY Alexandra grófnő áldásos életének emlékét és minden propagandánál hatásosabban fogja ez az emlék a nemesebb lelkű embereknek megmutatni, hogy miképpen kell szépen élni, jót cselekedni, szellemi javakat gyűjteni és a javakat a nemzet oltárára áldozatul lerakni.

Most itt állunk gr. APPONYI Sándor özvegyének ravatala körül. A testi elmúlás könyörtelen törvénye erőt vett rajta is, kinek nem csupán elröppenő lelke halhatatlan, de halhatatlan a magyar földön maradó emléke is. A magyar föld ma a kálváriajárás földje. A magyar nemzet korunkban a kínok és szenvedések stációin vergődik keresztül, annyi oka volt és van a sírásra, hogy könnyei szinte már elapadtak és szinte már nem is tud sírni. De gr. APPONYI Sándorné ravatalánál a kimerülés fásultsága fölenged és a nemzet őszinte könnyecskéket hullat.

A magyar királyi kormány nevében hálás kegyelettel mondom végbúcsút gr. APPONYI Sándorné magasztos lényének.»

Utána HÓMAN Bálint főigazgató a Magyar Nemzeti Múzeum nevében vett búcsút a nagy halottól. Beszédét a Magyar Könyvszemle jelen füzetének élén találja az olvasó.

A M. N. Múzeum külön gyászjelentést adott ki nagy jóltevőjének elhunytáról.

APPONYI Sándorné lelkiüdvéért november 13-án ünnepi gyászmisét mondott az Egyetemi-templomban WOLKENBERG Alajos egyetemi tanár, apostoli protonotárius. A család tagjain kívül a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter képviseletében vitéz HAÁSZ Aladár ministeri tanácsos jelent meg, továbbá HÓMAN Bálint főigazgató vezetése alatt a Magyar Nemzeti Múzeum egész tisztviselői kara. Jelen voltak továbbá Dr. STEINECKER István közalapítványi kir. ügyigazgató, MARCZALI Henrik ny. egyetemi tanár, Dr. FARBAKY Zoltán köz-

alapítványi tanácsos és sokan az elhunyt tisztelői közül. A mise alatt a Központi Papnevelőintézet énekkara Dr. KOUDELA Géza egyházzenei igazgató vezetésével KOUDELA ünnepi Requiemjét (Missa Solemnis de Requie) és LISZT Ferenc Liberáját adta elő.

Id. Szinnyei József emlékezete. A Magyar Nemzeti Múzeum egykori osztályigazgatójának és Hírlaposztálya megszervezőjének, id. SZINNYEI Józsefnek századik születésnapján, ez év márc. 18-án kegyeletes emlékünneppel a központi elhunyt sírjánál. Az ünnepen HÓMAN Bálint főigazgató és a könyvtár jelenlegi és volt tisztviselőin kívül megjelentek a nagy magyar bibliográfus leszármazói: dr. SZINNYEI József ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka feleségével és leányával, dr. SZINNYEI Ferenc egyetemi tanár feleségével, dr. SZINNYEI József egészségügyi főtanácsos, közközházi főorvos leányával, valamint a PAPP-család tagjai. A Nemzeti Múzeum babékosztoróját dr. RÉDEY Tivadar, a Hírlaposztály igazgatója helyezte el a síron a következő emlékbeszéd kíséretében:

«A mulandóság birodalmában, ebben a temetőkertben, hol valahányszor megfordulunk, talán mindnyájunk lelkébe beleköltözik valami a Shakespeare Prosperójának melancholiájából, kinek „minden második gondolata a str' volt”: ma, ezen a márciusi délelőttön valahogy nem a földi enyészet gondolata foglalkoztat, inkább a nevére érdemes, hatásában áldásos életnek képe. Nem is halálnak, hanem születésnek emlékezete hozott ma ide minket, századik születésnapja SZINNYEI Józsefnek, a M. N. Múzeum osztályigazgatójának, ki már életében szinte legendás alakjává lett a magyar könyvtári munkának és könyvészeti tudománynak.

Ezen a száz esztendeje elindult életen gondolkozva tekintetünk innen, e nekropoliszból önkéntelenül ama bibliopolisz felé fordul, melynek a megboldogultnál alázatosabb, hívebb, odaadóbb szolgálója s egyben szuverénebb ura magyar földön mindmáig nem termett.

Ebből a gigantikus munkabránsnak és szinte szerzetesi önzetlenségnek kettős fényében ragyogó pályafutásból a mi intézetünk annaleseit egy negyedszázad díszíti s nagy büszkeségünk, hogy SZINNYEI életében éppen ez a Gondviselés különös kegyelméből páratlan termékenységgű pályavég lett az eredmények és alkotások virágkorává.

Két nagy alkotását csak éppen nevének kell neveznem s azután ismertetésükre, értékelésükre — itt, a mi körünkben — tovább akár csak egy ígét is vesztegetni bizonyára felesleges volna.

Az egyik: a *Magyar Írók tizenégy kötet*e, ez a harmincezer címszavas jexikális épületcsoda, mely a magyar irodalomtudománynak azóta valóságos bibliájává, a kutatómunkának mindennapi kenyerévé vált, méltóvá arra, hogy megalkotójának a legnagyobb magyar bibliográfus nevét biztosítsa.

Másik nagy alkotása nem könyv, hanem intézmény: Múzeumunk Hírlaposztálya. Ennek jelentőségét már fiatal fővel felismerte, évtizedek hírlaptörténeti és hírlapkönyvészeti munkássága közben megvalósításáért fáradhatatlanul agitált, míg végre negyven évvel ezelőtt a mi falaink közt megadatott a főváros s a vidék idevágó anyagát — szinte a tizenkettedik órában — egybegyűjtenie,

belőle egy országos hírlapkönyvtár szilárd alapját megvetnie. Ez az elsőrangú forrásértékű gyűjtemény ma hazánk egyik legnagyobb kincse s most, hogy legutóbb adminisztratív önállóságot is nyert, fejlődése elé — talán egy magyar Sajtótudományi Intézet irányában — újabb biztató távlat tárul. De várjon rá bármi jövő: honalapítóját mindenkor SZINNYEI Józsefben fogja tisztelni.

Ez örökre élő alkotások helyett inkább elköltözött alkotójuk eleven emlékezetéről szeretnék most, ez ünnepi órán, bizonyosságot tenni. Hányan vagyunk még, azok között is, kiket hivatásuk más térre szólított, de közöttünk, a könyvtár régibb tisztviselői között is olyanok, akik pályánkra az ő bátorító, jóságos tekintetétől kísérve léptünk! Magam is, ki meg nem érdemelt s meg nem szolgálható tisztességnek tartom, hogy felőle most itt utódjaként szólhatok, valameddig élek: legdrágább emlékeim közé számítom azt a pillanatot, melyben húsz esztendeje először kerültem színe elé, atyai kézzorítását és tréfalkozó szavát: «Itt sok port fog nyelni, fiatal barátom...» Az ő könyvtárosi fanatizmusából legalább valamit mindnyájan lelkünkbe fogadtunk s a múlt idővel egyre jobban meggyőződésünké válik, hogy még az a por is, amit a sárguló kötetek forgatása közben nyelünk, külön és nemesebb a hangos fórumok mocskos poránál: hamuréteg az, mely alatt parázs fszik, az emberi szellem fénylő és meleg zsarátnoka.

Valóban: ahhoz, hogy könyvtári munkánk és hivatásunk mellett szívvel-lelkkel hűségfogadalmat tegyünk, tisztább oltárt elhúnyt atyamesterünk sírhalmánál keresve sem lehetne találni.

A Magyar Nemzeti Múzeum nevében el nem múltó hálával, Hírlaposztályunk részéről pedig érthető lokálpatriotizmusból is táplálkozó meleg kegyelettel helyezem el SZINNYEI József áldott hamvai fölött Intézetünk szerény koszorúját.»

Ezután még VARJÚ Elemér udvari tanácsos, a Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának igazgatója tette le néhány kegyeletos szóval a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság koszorúját.

A stockholmi Királyi Könyvtár magyar történelmi vonatkozású följegyzése. Érdekes magyar történelmi vonatkozású bejegyzést fedezett fel VÉGH Gyula, az Orsz. Magy. Iparműv. Múzeum főigazgatója, a stockholmi Kir. Könyvtár *Cod. Holm. A. 175.* jelzetű kódexében. A bejegyzés írója a kódex ugyanazon lapján «*Ego Thomas de Haslpach arcium et sacre pagine professor, plebanus in Bertoldsdorff*» néven nevezi meg magát. Már magából bejegyzése szövegéből is kitűnik, de alább egyéb körülményekkel is bizonyítani tudjuk, hogy «Haslbach Tamás» plébános azonos az 1387—1464 közt élt jeles osztrák történetíróval, EBENDORFER Tamással, ki «*de Haselbach*» előnevét szülőfalujáról vette föl. EBENDORFER 1412-ben a bécsi egyetem tanára, majd dékánja, 1423-ban pedig első ízben rektora volt. A bölcsészeti és teológiai karon adott elő s emellett még mint a Bécs szomszédságában, tőle délnyugatra fekvő alsó-ausztriai *Bertoldsdorf* község plébánosa, jeles hitszónok is volt. Ausztria történetén (*Chronicon Austriacum*) kívül megírta a római királyok (*Chronica regum Romanorum*) és a római pápák (*Liber Pontificum*) életrajzát.

Most felfedezett bejegyzése HUNYADI János kormányzónak III. FRIGYES német király — később, 1452-től római császár — ellen az 1446. év végén

indított osztrák hadjáratára tartalmaz eddig ismeretlen adatokat. A bejegyzés hitelét s közvetlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a hadjárat pusztításai a kiváló történetírót a legközelebből érintették s a följegyzésben a többek között nemcsak plébániájának, de saját költségén épített gazdasági épületeinek és termésének pusztulását is elpanaszolja.

Az érdekes bejegyzés betűszerinti szövege a következő:

Anno Domini 1446. in profesto || sancte Lucie virginis, mane, || circa horam nonam diei, Vngari || precipue Emericus Comes || de Harrunstayn, Thomas || Zeczy alias de Lyndbach, Eme-||ricus de Moroth, Rynoldus || de Rosgan et Johannes frater eiusdem || duce Johanne de Hunyad guber-||natore Vngarie assumptis || Turcis, walachis et alijs stratarum || predonibus Entzesdorff, New-||dorff, Grundramsdorff, Prun, || et Bertoldsdorff dempta || Hochstrazz quasi funditus exus-||serunt demptis certis tectis late-||riceis. Ibidem exustum est horreum plebani, quod ipse, qui hec || scripsit magnis sumptibus de || nouo construxit et lateribus planis textit, cum multo feno || et omnibus in eo repertis tempore regi-||minis eiusdem anno etc. XII. vt s(upra). ||

Item protunc exustus est totus circulus || fori prenominati quasi funditus et omnia tecta || de tegulis in doto (!) quasi pergirum || eiusdem et omnes ville sub monte Wyennensis || vsque ad Haynburgam et fluuium Lytam || et per montana silue Wyennensis, vbi || atingere potuerunt.

Hogy HUNYADI János ezen 1446. évi osztrák hadjáratának hátterét vázolhassuk és a hadjárat itt lejegyzett epizódjának eddig ismeretlen adataira rámutathassunk, néhány évvel vissza kell mennünk a magyar történelemben.

ZSIGMOND német császár és királyunk veje, Erzsébet nevű leányának férje, HABSBERG Albert magyar s cseh király és osztrák herceg, az 1439. évi sikertelen török hadjáratból hazatérőben okt. 27-én Neszmélyen elhunyt. Áldott állapotban levő özvegyet s azon végső rendelkezést hagyta hátra, hogy ha özvegye, Erzsébet, fiutódot szül, ez Magyar- és Csehországot s Ausztriát örökölje, Pozsonyban neveltessék és nagykorúságáig nagybátyja, FRIGYES osztrák herceg gyámsága alatt álljon. 1440 febr. 22-én Komáromban megszületett a fiúgyermek, utószülött, V. LÁSZLÓ királyunk. A csecsemőt édesanyja még az év máj. 15-én Székesfehérvárott az esztergomi érsekkel néhány főpap és főúr jelenlétében megkoronáztatta a Szent Koronával, melyet vakmerő udvarhölgye, KOTTANER Ilona, kalandos módon kilopott a visegrádi várból. Csakhogy a magyar rendek nagyrésze nem ismerte el az utószülött királyfi trónörökösödési jogát s a budai országgyűlés kebeléből e célra kiküldött biztosok által még márc. 8-án Krakóban magyar királlyá választott lengyel királyhoz, I. ULÁSZLÓhoz csatlakozott. ULÁSZLÓ alig egy hétre V. LÁSZLÓ megkoronázása után, máj. 21-én bevonult Budára, s mivel Erzsébet királyné a kezei között levő Szent Koronát kiadni vonakodott, a megválasztott új királyt júl. 17-én Székesfehérvárott Szt. ISTVÁN király fej-ereklyetartójának koronájával koronázták meg. A koronát ugyanazon esztergomi érsek, SZÉCSI Dénes, tette a király fejére, aki két hónappal korábban V. LÁSZLÓt a Szent Koronával megkoronázta. Az ingatag főpap azonban a főurak nagyrészével együtt csakhamar ezután ismét az özvegy királyné s a koronás kis-király pártjára állt. De Erzsébet nem bízott már a magyar urak hűségében.

Fiát a Szent Koronával s több magyar várossal és várral az újonnan megválasztott német király, III. FRIGYES — a kis-király nagybátyja — oltalma alá helyezte. A következő években Erzsébet és I. ULÁSZLÓ között megindult békéltető tárgyalásoknak az özvegy királyné 1442 dec. 18-án bekövetkezett halála vetett véget. 1444 nov. 10-én Várnánál I. ULÁSZLÓ is elesett. Az így elárvult, de versenytárs nélkül maradt gyermek-király, V. LÁSZLÓ, a Szent Koronával és a jogtalanul elfoglalt magyar városokkal és várakkal együtt FRIGYES hatalmában, illetve birtokában maradt. A trónviszályokba és pártoskodásokba merült ország csakhamar a déli határainkat ostromló hatalmas Murád szultán zsákmányává válik, ha nem őrizi azt végzettszülte nagy oltalmazója: HUNYADI János. Erdemeinek jutalmául őt az V. LÁSZLÓnak a koronához való jussát is elismerő 1446. évi rákosi országgyűlés jún. 5-én — míg a király s korona FRIGYES kezéből kiszabadul — az ország kormányzójává választja. Az új kormányzó még az év nyarán Havasalföldön és Moldovában kegyetlen szigorúsággal rendet teremtven, minden erejével a III. FRIGYESSzel való leszámolásra készült. Hiába kérte fel közvetítőül a pápát, Velencét, az osztrák rendeket, hiába Bécs város tanácsát, követeinek békés alkudozásai sikerre nem vezettek: FRIGYES hajthatatlan maradt. Sem a kezébe került királyt s koronát, sem a bitorolt magyar városokat nem volt hajlandó kiadni. HUNYADI tehát a végső eszközökhöz, a fegyverhez nyúlt. A kormányzóválasztó rákosi országgyűlés által megszavazott hadiadó bevételéből toborzott 15—20 ezer főnyi zsoldosseregével megindult FRIGYES ellen. Egyik oklevelének tanúsága szerint 1446 nov. 7-én Sárvárnál táborozott. Majd valószínűleg a Rába völgyén megindulva nov. közepén betört Stájerországba s ellenállás nélkül végig pusztította a tartományt. Innen északra fordult s Ausztriát árasztotta el pusztító seregeivel. Bécs városához intézett levelét nov. 27-ikéről már a Bécsújhelytől délnyugatra eső Neunkirchenből keltezi. A makacs FRIGYEST az osztrákok nem támogatták, így országa pusztulását tétlenül kellett néznie. Lovassága nem lévén, csekély seregét a megerősített helyekre vonta vissza, melyeket viszont ágyúk hiányában HUNYADI nem ostromolhatott. Ezeket tehát elkerülve vagy azokon tetemes sarcot véve, a magyar sereg rabolva-pusztítva közeledett Bécs felé. December első napjaiban HUNYADI Bécsújhelynél táboroz, Bécs és Bécsújhely közt dec. 8-ig sűrűn járnak a békéltető követségek, szóban, írásban folyik az alkudozás, FRIGYES nem enged. A magyar sereg tehát tovább nyomul északra. Dec. 9-én a Badentől délre eső Leobersdorfnál áll. Innen írja HUNYADI utolsó levelét az osztrák rendekhez, sikertelenül.¹

Elérkeztünk 1446 dec. 12-ikével, Szent Luca szűz ünnepét közvetlen megelőző hétfői nappal keltezett bejegyzésünk dátumához. Adjuk a szót Haselbachi EBENDORFER Tamásnak, az osztrák történetíróhoz, aki említett *Chronicon Austriacum* című műve V. könyvében a következő szavakkal írja le HUNYADI hadjáratának folytatását:

¹ Georg. PRAY: *Annales regum Hung.* III. 51—2.; St. KATONA: *Historia Critica regum Hungariae.* Tom. VI. ord. XIII. 509; Gr. TELEKI József: *Hunyadiak kora* II, 13—22.; HUBER Alfons: *Ausztria története* II. 529—30.; Millenn. *Magy. Nemz. Tört.* IV. 90.; RÓNAI HORVÁTH Jenő: *Magy. hadi-krónika.* I. 277. stb. stb.

Ungari siquidem Duce Hunyad, cooperante Rinoldo de Rosgan, occasione retentorum castrorum Regis Ladislai & Coronae, Anno 1446. circa medium Decembris igne & ferro a Semring monte per gyrum Novae-Civitatis usque ad montem Viennensium vastaverunt, & descendendo usque ad Haynburgam: quando & Perchtoldstorff funditus fuit absumpta, praeter Hochstrass abinde, quae & graviora praefati in Dominum suum Regem inhumaniter commiserunt; & similiter alii Vispiliones nullius nominis aut potentiae, profugi, & (utinam finis horum malorum!) in praejudicium istius Serenissimi posthumi Ladislai.¹

Látjuk már most, hogy e szűkebbre fogott leírás helyenként szösz szerint egyezik HASELBACH Tamás, bertoldsdorfi plébánosnak, feljegyzésünk írójának fent közölt bővebb szövegével. A szövegegyezés, azonos név, azonos plébánia kétségtelenné teszi a személynazonosságot. Bejegyzésünk tehát a neves osztrák krónikás kezefrása. Emellett értékét növelik azon eddig ismeretlen adatok is, melyeket — mint láttuk — szűkebbszavú krónikájába EBENDORFER sem vesz fel, de nem említi STYRAI WOLFGANG, melki bencés sem, aki *Itinerarium* című művében EBENDORFER mellett egyedül részletezi HUNYADI osztrák hadjáratát.²

A XV. századi magyar krónikások, THURÓCZI, BONFINI, alig egy-két szóval érintik az itt leírt eseményeket.

Feljegyzésünk rendben felsorolja azon falvakat, melyeket a magyar sereg Bécs és Baden közt felégetett: Perchtoldsdorf (*Bertoldsdorf*) — mint említettük — Bécs délnyugati szomszédságában fekszik, tőle délre van Brunn (*Prun*), ez alatt Enzersdorff (*Entzesdorff*), majd Mödlingtől keletre Neudorf (*Newdorff*), végül Badentől északkeletre Guntramsdorf (*Grundramsdorff*). Krónikájában EBENDORFER csak plébániáját Perchtoldsdorfot említi névszerint, feljegyzésében is ennek pusztulását írja le legrészletesebben. A mindkét szövegben feltűnő Hochstrass (*Hochstrax*) ennek csak egy utcája lehetett és semmikép sem szabad azonosítanunk a hadszíntértől távol, Sopron megye délnyugati sarkában fekvő azonos nevű helységgel (CSÁNKI: Magyarország történelmi földrajza. III. 611.).

Mindeddig HUNYADINAK csak egyetlen alvezérét ismertük az osztrák hadjáratból, ROZGONYI Rajnádot (*Rinoldus de Rosgan*), őt is csak EBENDORFER krónikájából. Feljegyzésünk kivüle öccsét, Jánost is említi s ezeken felül még három másikat is elsorol: HARRUNSTAYNI Imre comest, SZÉCSI avagy LINDVAI (*Zeczy alias de Lyndbach*) Tamást és Maróthi (*de Moroth*) Imrét.

¹ PEZ, *Scriptores Rerum Austriacarum*. II. köt. Lipsiae 1725, 858. hasáb, Thomae EBENDORFFERI de HASELBACH: *Chronicon Austriacum*. Lib. V. Anno 1446.

² Item anno 1446. in Adventu Domini Ungari vastaverunt terram Austriae igne propter coronam recuperandam, eis furatam, & etiam propter quaedam oppida eorum recuperanda, quae per Fridericum Regem Romanorum justa lite fuerunt lucrata. Devastaverunt autem villas multas & fora, paucis exceptis, videlicet Paden, & Medling, & siqua alia sunt, quae se pecunia data ab huiusmodi incendio redemerunt; incipientes incendii huiusmodi vastationem in metis Ungariae, ubi Austria terminatur, circa fluvium & ulterius progrediendo universa usque ad Rodawn (Rodan) incendio vastantes; fortalicium autem & civitatem nullam, sive nullum castrum obtinuerunt, nec expugnaverunt. . . . . Id tamen, propter quod huiusmodi incendium fecerunt, videlicet principaliter coronam eorum obtinere non potuerunt. (PEZ, *Op. cit.* II. 449. hasáb, St. KATONA, *Hist. Crit.* Tom. VI. ord. XIII. 509.)

A két ROZGONYI testvér HUNYADI János, majd MÁTYÁS király legelőkelőbb hívei közé tartozott; fiai István temesi főispánnak; anyjuk a galambóci amazon, SZENTGYÖRGYI Cecília volt. Rajnáld 1442-ben Nógrád és Heves megye főispánja, 1448-ban résztvesz HUNYADIVAL a rigómezei ütközetben, 1459-ben a székelyek ispánja és 1471-ben főtárnokmester. János 1458-ban erdélyi vajda, 1471-ben pedig országbíró. (NAGY Iván, Magyarország családjai. IX. 786.)

HARRUNSTAYNI Imre comes nem más, mint a sopronmegyei, Kismartontól északnyugatra fekvő Szarvkő (1415. *Harrenstain*, 1436. *Harronstain*, 1486. *Horustheyn*, *Hornstein*, I. CSÁNKI, id. mű. III. 589.) ura, KANIZSAI Imre, KANIZSAI János erdélyi vajda fia, László erdélyi vajda (1459), majd főlovászmester (1466) testvére. Maga 1458-ban soproni kapitány és Sopron vármegye főispánja (NAGY Iván, id. mű. VI. 67.; CSÁNKI, id. mű. III. 668.). Szarvkő várát 1364-től volt a család birtokában.

SZÉCSI Tamás a család Felsőlindvai ágából származott, azért nevezi felfejyzésünk *de Lyndbach* néven is. Atyja, Miklós, királyi tárnokmester volt, anyja GARAI Ilona. Tamás maga Komárommegye főispánja, majd 1439-ben királyi kincstartó volt s HUNYADI oldalán esett el a rigómezei ütközetben. A két ellenkirályt, majd később Mátyást is megkoronázó, fentemlített Szécsi Dénes, bíboros esztergomi érsek, fitestvére volt Tamásnak (NAGY Iván, id. mű. X. 531.).

Emericus de Moroth valószínűleg hiba feljegyzésünkben *Ladislaus de Moroth* helyett. A ZSIGMOND király korában szereplő előkelő főúrnak, MARÓTHI János mácsai bánnak (1405—35) tudunkkal csak két fia volt: László, aki 1437-ben maga is mácsai bán volt és János, aki — úgy látszik — ifjan húnyt el. (U. o. VII. 335.)

Végül még feltűnő érdekességű adat feljegyzésünknek azon állítása, hogy a törökverő HUNYADI János seregében az oláh zsoldosokon kívül törökök is szolgáltak (assumptis *Turcis*, *walachis et aliis stratarum predonibus*). A korábbi hadjárataiban elfogott törököket fegyverezte volna fel HUNYADI, vagy önként állottak-e zsoldjába? Nehéz lenne eldönteni.

HUNYADI 1446 december végén dolgavégzetlenül, de gazdag szákmánnyal megrakodva vont ki seregeit Ausztriából, CARVAJAL János pápai legátust közbenjáróul kérvén fel a békealkudozások folytatására. Az alkudozások egyetlen eredményeképp 1447-ben III. FRIGYES 3 ezer arany váltságdíjért visszabocsájtotta Győr városát. A gyermek-király 1452-ig maradt gyámsága alatt. A Szent Koronát csak 1463-ban MÁTYÁS királynak sikerült visszaváltani a császártól 60 ezer aranyért, de a határszéli városok még ezután is jódarabig hatalmában maradtak, mígnem MÁTYÁS egész Ausztria elfoglalásával ezeket is vissza szerezte.

A stockholmi Királyi Könyvtár kódexbejegyzése ezzel nemcsak HASELBACHI EBENDORFER Tamás, jeles osztrák történetíró, sajátkezű írásának, de érdekes magyar történelmi forrásnak is bizonyult. Kedves kötelességet teljesítünk, midőn VÉGH Gyula főigazgató úrnak a bejegyzés fényképének és szövege közlésének átengedéséért e helyt is hálás köszönetet mondunk. JAKUBOVICH EMIL.

Az osztrák könyvtárosképzés. Az utóbbi években egymás után több állam oldotta meg a könyvtárosképzés kérdését. Ezek sorába lépett a mult évben Ausztria is, mely 1929 júl. 10. 21.776/28. sz. kultuszminisztériumi rende-

lettél a kötelező könyvtárosi szakvizsgát életbe léptette. Míg a levéltárosképzés az egyetemhez, szorosabban az Institut für österreichische Geschichtsforschung-hoz kapcsolódik, addig a könyvtárosképzés az egyetemtól teljesen függetlenül a Nationalbibliothek kereteiben oldódik meg. Itt működik a kultuszminisztertől öt évre kinevezett vizsgálóbizottság, melynek elnöke a Nationalbibliothek mindenkori főigazgatója, itt kötelesek az összes vizsgázók másfél esztendei könyvtári gyakorlatuk utolsó feléjét eltölteni, itt tartják a bár el nem rendelt, de a gyakorlatban létrejött és hasznosnak bizonyult kurzusokat, melynek előadói majdnem kivétel nélkül a Nationalbibliothek tisztviselőiből kerültek ki. Ez az intézkedés annál hasznosabb és szükségesebb, mivel 1923 óta az összes ausztriai állami könyvtárakban életbe léptették a rendszökatalógust, melynek vezetése most már egységesen képzett könyvtárosok kezébe kerül.

A könyvtárosi vizsgát mind a tudományos, mind a segédszemélyzet tisztviselői kötelesek letenni, amennyiben 1923 április 1-je óta léptek szolgálatba. Vizsgálatra bocsátanak az ausztriai állami könyvtárak tisztviselői és a kultuszminiszter engedélyével korlátozott számban nem állami alkalmazottak is, amennyiben a szükséges előképzettséget és a másfél évi könyvtári gyakorlatot igazolják.

A vizsgálat mindkét fokon zárthelyi írásbeli és szóbeli részből áll.

A segédszemélyzet (ott miltlerer Bibliotheksdienst) írásbelije egy rövid könyvtártani vagy könyvismereti feladat elkészítéséből, néhány egyszerűbb német, latin, angol és francia könyv katalógizálásából a betűrendes katalógus számára, végül egyszerűbb akták elintézéséből áll. A szóbelin a könyvtártan alapelemein kívül tájékozottságot kívánnak a könyv-, nyomdászati- és könyvkötés történetében. Kívánják a fontosabb bibliográfiai munkák, könyvtárakban általánosan használatos segédmunkák, továbbá a könyvtári ügymenet ismeretét és kívánnak négy gimnázium anyagának megfelelő latin tudást.

A tudományos személyzet írásbelije valamely adott könyvtártani vagy könyvtörténeti téma feldolgozásából és nehezebb katalógizálási esetek megoldásából áll.

A szóbeli tárgyai három csoportra oszlanak: a) könyvtárigazgatási ismeretek: Ide tartoznak a könyvtárak fejlődése, a könyvek gondozása és könyvtári kezelése, a könyvtárak célszerű berendezése, a katalógizálás módszerei, könyvtári ügymenet és az erre vonatkozó törvények és törvényes rendelkezések ismerete.

b) Az írásokra és a könyvre vonatkozó ismeretek:

Az írások történeti és szisztematikus fejlődése, paleografiai ismeretek. A könyvnyomdászat, könyvkötés, könyvkereskedelem és könyvjog történeti ismertetése.

c) Bibliográfiai és tudománytörténeti ismeretek.

A vizsgálat folyamán latin és görög nyelvismereteken kívül annyi angol, francia és olasz nyelvtudást kell a jelölteknek felmutatniok, amennyi tudományos munkák megértéséhez szükséges.

Hogy az ekép előírt anyag mellett nagy könnyebbség, hogy a Nationalbibliothek kurzusokat rendszeresített, az csak természetes. A kurzus hat hó-

napra terjed és 14 tárgyat ölelt fel az ezévi február—júliusi kurzusban: 1. Általános bevezetés, katalogizálás, előírások a cím és rendszőről. Bibliografiai ismeretek. A katalogusfajok ismertetése és kritikájuk. Négy héten át napi 7 órában. 2. Könyvtárigazgatásra és ügymenetére vonatkozó ismeretek. Tizenkét óra az egész kurzusban. 3. Paleografia 40 óra. 4. Bibliografia és története 14 óra. 5. Könyvnyomtatás és története 20 óra. 6. Az illusztráció és fejlődése 10 óra. 7. A könyvkötés és története 20 óra. 8. A könyvkereskedelem és története 6 óra. 9. A könyvtárak, különösen az osztrák könyvtárak, mai állapotának és történetének ismertetése 12 óra. 10. Az exlibris és története 4 óra. 11. A tudományok tagolása és összefüggése. A tudományos intézetek, akadémiák és kiadványaik ismertetése 8 óra. 12. A könyvjog (szerzői-, kiadóijog, köteles példánytörvény) 4 óra. 13. Népkönyvtárak és szervezésük 2 óra. 14. A nyelvek csoportosítása és áttekintése 2 óra.

Ezenkívül vezetések az egyetemi könyvtárban és Bécs más jelentősebb könyvtáraiban; beletartozik a tantervbe egy papír- és bőrgyár, egy könyvkötészet, nyomda és kiadóvállalat megtekintése.

Eddig kétszer tartottak vizsgálatokat, mult év novemberében és ez év júliusában és addig, míg az összes 1923 óta alkalmazott tisztviselők meg nem szerzik a könyvtárosi diplomát, a kurzus és vizsgálatok 8—10 hónaponként ismétlődni fognak. Később a vizsgalóbizottság a szükséghez képest, jelentkezők számának megfelelően, állapítja meg a vizsgálatok idejét.

A gyakorlatban bizonyára még sokat fog alakulni és tökéletesedni a most fennálló rendszer és Ausztria könyvtárai bizonyára rövidesen érezni fogják annak előnyeit, hogy a fiatal tisztviselők pályájuk kezdetén rendszeresen foglalkoztak a könyvtárakat illető ismeretekkel és problémákkal.

GORIUFF ALICE.

Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinus-fordításának velencei kodexéről. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára Quart. Ital. 50 jelzet alatt Conte Agostino SAGREDO veneziai tudósnak egy érdekes pro memoriáját tartalmazza, amely a BONFINI AVERULINUS-fordításának a velencei SZENTE MÁRK könyvtárban őrzött, egykor MÁTYÁS király könyvtárához tartozó kodexére vonatkozik. A pro memoriához mellékelt, MÁTRAY Gábor nemzeti múzeumi könyvtárőr tollából származó feljegyzés szerint SAGREDO ezt gróf REVICZKY Ádám volt magyar főkancellár, később toscanai osztrák követ (1786—1862) számára készítette, aki ekkor a közélettől teljesen visszavonulva állandóan Velencében tartózkodott. Úgy látszik, REVICZKY jónak látta SAGREDO pro memoriáját érdekes tartalma miatt a magyar tudományosság számára hozzáférhetővé tenni, azért 1847 június 11-én ÜRMÉNYI Ferenc koronaőr útján a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta.

SAGREDO pro memoriájának értékét felismerte már MÁTRAY Gábor is, aki néhány magyarázó megjegyzést is fűzött hozzá. Természetesen mai tudásunk mellett koránt sincs e megállapításoknak az az értéke, ami volt annak írása idején. Találni benne pontatlanságot is. Így MORELLI munkájából vett idézete sem pontos, mert a kodexünkre, valamint a CORVIN-könyvtárra vonatkozó egyéb adatok a műnek (*Jacobi Morellii Bibliothecae Regiae Divi Marci*

Venetiarum Custodis Bibliotheca Manuscripta Graeca et Latina, tomus I, Basano, 1802) nem 335., hanem 405—19. lapjain olvasható. Feltűnő elírás az is, hogy codexünk 502 nem számozott lapból áll, holott a kodex csak 175 foliót tartalmaz. A kodexből vett két idézete sem egyezik meg szó szerinti hűséggel az eddigi publikációkkal. De egyik-másik megjegyzése, így az, hogy AVERULINUS első miniatúrái Andrea MANTEGNA művei lettek volna, mindenesetre érdemesek a felemlítésre. (Az AVERULINUS-codex művészi díszítésére vonatkozólag v. ö. HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofelek*, Budapest, 1929, p. 208.; BERZEVICZY-KOLLÁNYI-GEREVICH: *Bibliotheca Corvina*, Budapest, 1927, pp. 45—6. AVERULINUS vulgaris szövegű őscodexének díszítésére vonatkozólag pedig v. ö. LAZZARINI-MUÑOZ: *Filarete*, Roma, 1908). Jellemző az is, hogy SAGREDO szerint, ha a Magyar Nemzeti Múzeum palotájának építője ismerte volna AVERULINUS munkáját, akkor abban megfelelő nemzeti típusokat talált volna alkotásához. A magyar nemzet őrizte meg talán a legjobban nemzeti characterét Európában — mondja SAGREDO —, kell, hogy ez építészetében is visszatükröződjék.

SAGREDO sajátkezű pro memoriaja a következőképen hangzik:

Notizie sopra un codice di Averulino esistente nella Biblioteca di San Marco di Venezia.

Il Codice numero II, classe VIII, contiene l'architettura di Antonio Verulino, tradotta in latino da Antonio Bonfinio celebre autore delle storie di Ungheria.

Questo codice o appartenne o doveva appartenere alla celebre biblioteca di Mattia Corvino, illustre monarca della Ungheria. Il dottissimo bibliotecario di San Marco, Cavaliere don Giacomo Morelli nel volume I della sua *Bibliotheca Grec. Lat.* a pag. 335 dice che che (sic) fu comperato del Padre della Torre, nel 1490, e poi conservato alla Biblioteca dei PP. Domenicani di Venezia, posto nel Convento de' SS. Giovanni e Paolo. Passò poi nella Marciana. Lo Schier nella sua dissertazione sulla biblioteca di Mattia Corvino stampata in Vienna, 1799 (helyesen 1779) lo pianse come perduto.

Descrizione del Codice.

Il Codice è in bellissima pergamena di pagine 532, non numerate.

È scritto in bel carattere latino un poco aregolato à modo della scrittura tedesca, detta *Kanzlei*. Vi sono molte, ma facili, abbreviature.

Il titolo del Codice è il seguente scritto in carattere majuscolo latine.
DIVO | MATHIAE | CORVINO | PANNONIAE | ET | BOHEMIAE | REGI | INVICTISSIMO | ANTONII | BONFINII | TRADUCTIO | IN | ARCHITECTURAM | ANTONI | VERULINI | PREFACIO | (sic) FELICITER | INCIPIT.

(Sagredo — nem tudni miért — némi változtatással közli a címet, amely szóról-szóra így hangzik: *Divo Matthie Pannonie et Boemie Regi Principi Invictissimo Antonii Bonfini Traductio in Architecturam Antonii Verulini pie dicata praefacio feliciter incipit.*)

Il libro così incomincia.

Credebam, dive Mathia, princeps invictissime, adequandam tuorum Romanorum gesta immortalitatem ut satis ex arte bellica sapientiamque tua noniinis, te vindicasse.

Finisce

Necne... nil aliud sapientiae nisi est tradita a te perpetua architecturae assidua aedificandi exercitatione prosequamur.

Il frontespizio è ornato di squisite miniature rappresentante battaglie e simboli. Vi sono gli stemmi della gloriosa Ungheria, e l'insegna del Corvino, con corvo cioè coll'anello d'oro in bocca. Nel famoso codice di Marjiana Capella destinato pel re Mattia le armi d'Ungheria sono scancellate.

Il Morelli in una sua Miscellanea Mss. nella Marciana dice che il dotto Sasso credeva che le prime miniature dell' Averulino fossere di mano di Andrea Mantegna famoso pittore Padovano.

Le iniziali di ognuno dei XXV. libri nei quali l'opera è divisa sono assai spesso miniate.

Giunsi al piede di ogni pagina vi sono belli ed esatti disegni, sempre tutti miniati. Rappresentano la storia pratica dell'Architettura. Si comincia dalla capanna di Adame ed Eva, scacciati dal paradiso terrestre, si arriva a splendidi palazzi e magnifiche torri. Lo stile principale degli edifizii al primo aspetto e nel breve esame che ne ho fatte mi pare assai bizzarro. E un misto dello stile del rinascimento collo stile orientale. Le miniature dei disegni degli edifizii sono buone, ma meno magnifiche che quelle del frontispizio.

L'opera deve essere importante e merita di essere esaminata. La sua importanza maggiore è per la storia dell' arte.

Sarebbe un bell' ornamento per la nazione ungherese di possedere una copia di questo libro colle figure architettoniche che lo adornano. La copia del frontespizio sarebbe difficile e di gran prezzo. Il frontespizio non è importante sennonse come lavoro di esecuzione forbita.

Se questo libro fosse stato conosciuto da chi si propose di far il progetto per fabbricata il palazzo nazionale Ungherese, avrebbe potuto trovare dei tipi nazionali. E se la gloriosa nazione Ungherese è forse quella che sola in Europa conserva il suo carattere nazionale, bello sarebbe che lo conservasse anche nella architettura, lo quale racchiude in se stessa la storia dei popoli.

Venezia, 11 Gennajo, 1847.

Conte Agostino Sagredo.

Megjegyzésre méltó, hogy MORELLI említett munkájában (p. 416) BONFINI AVERULINUS-fordításának két olyan kodexéről is tud, amelyet nem említettem az AVERULINUS-kodexek felsorolásában. (Turul, 1929, p. 60.) Ezek egyike a milanoi Ambrosianában, a másik pedig a római SZENT PÉTER templom levéltárában található. De közelebbit MORELLI egyikéről se mond.

TÓTH LÁSZLÓ.

Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. Folyóiratunk 1929. évfolyamának 266. lapján «Helyreigazítás» jelent meg, melyet a Kir. Magyar Egye-

temi Nyomda adott ki. Az ebben foglaltakra meg kell állapítanom, hogy az az állítás, mintha a nyomdának «sikerült volna IVÁNYI-tól a nagyszombati korszakra vonatkozó anyagot *megszereznie*», nem felel meg a valóságnak, mivel én a nyomdának semmiféle «anyagot» nem adtam el, hanem a nyomda igazgatóságának felkérésére, mint szerző írtam meg hét íven a nyomda nagyszombati korszakának történetét. Ezzel a vitát a magam részéről be is fejeztem.

IVÁNYI BÉLA

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1929. nov. 1-től 1930. ápr. 30-ig.

Budapesten.

Antal Miklós, VII., Benkő-u. 33.

**Apfel Sándor, V., Ügynök-u. 11.

Balogh István és Kis András, VII., Dob-u. 98.

Bichler Artur és Büchler Henrik, III.,
Lajos-u. 94.

**Bichler Ignác, III., Lajos-u. 94.,

**Böhm Lajos, «Merkur» ny. IV., Prohászka
Ottokár-u. 6.

Böhm Lajos és Goldberger Jenő «Merkur» ny.
IV., Prohászka Ottokár-u. 6.

Budai Ferenc, VIII., Thék Endre-u. 20/a.
Duna nyomda. (Tulajd. *Leiner Tóbiás*.) VIII.,
Rákóczi-út 51.

Forgács János, VIII., Rákóczi út 51.

***Goldschmied Jenő és Rezső*, «Első kőbá-
nyai könyvnyomda» X., Belső-Jászberé-
nyeni-út 4.

Goldschmied Jenő, «Első kőbányai könyv-
nyomda» X., Belső-Jászberényi-út 4.

Grund V. utó dai. (Cégtulajd. *Berger Jenő*
és *Kellner Márkus*.) VI., Eötvös-u. 39.

«*Helios* nyomda.» (Tulajdonosok: *Zsirkay és*
Füvessy.) VII., Síp-u. 3.

**Kalmár Mózés (Mór), VI., Ó-u. 40.

***özv. Kápolnai Adolfné*, VII., Rózsa-u. 45.
Nagy András, VIII., Bérkocsis-u. 20.

Pollák és Langer lithografiai és nyomdai
műintézet, VI., Aréna-út 122.

**«*Seidner Emil*» cég. (Tulajdonosok: *Rotben-*
stein, Klein és Kraus.) Szövetség-u. 6.

Seidner Emil plakát és címkegyár. (Tulaj-
donos: *Európa irod. és ny. rt.*) Szövet-
ség-u. 6.

***Steiner Heimi Henrik*, VII., Király-u. 3.
Steuermann Chaim Mózés, VII., Thököly-út 3.

Szirmai Henrik, VI., Király-u. 32.

«*Terézvárosi* nyomda». (Tulajd. *Weinberger*
Márton.) VI., Szondy-u. 38.

Weisz Simon, «*Simplon* nyomda». VIII.,
Vig-u. 6.

Weiszlauf Mór, VII., Nefejejs-u. 59.

Vidéken.

Bicske. *Lichtenstein Mór*.

Felcsút, Óbarok puszta, *Békássy Gyöngyi*
«*Hadak útja* nyomdája».

Győr. **«*Baross* nyomda». (Tulajdonosok:
Gritsch, Uzsali és Zemanek.)

Vitéz *Szabó Lajos* és *Uzsali István* könyv-
nyomda vállalata. (Azelőtt *Baross* ny.) An-
drássy-út 24.

Högyész. **Engel József könyvnyomdája.

Engel Ferenc könyvnyomdája.

Kispest. *Práder Jenő*, *Hunyad-u.* 54.

Prokter Ádám, *Petőfi-u.* 57.

Sashalom. «*Sashalmi* könyvnyomda». (Tulajd.
Heimovits és Miselbach.) *Gizella-ut* 1.

Ujpest. *Ritter Jenő*, *István-ut* 3.

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változá-
sáról magánúton értesültünk.

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1930. I. Semestre.

Dr. Valentin Hóman. Au cercueil de la Comtesse Alexandre Apponyi. (Pp. 1—2.)

Oraison funèbre prononcée au nom du Musée National Hongrois et de l'Union Centrale des Collections Publiques de Hongrie.

Dr. László Bártfai Szabó: Széchenyi, Petőfi und die Opposition vom Jahre 1848. (Ss. 3—28.)

Die Kämpfe der ungarischen Reformbewegung wurden von der Jugend des Parlamentes begonnen, welche aus Pozsony heimgekehrt in den grösseren Städten des Landes den Widerstand gegen die erdrückende Politik der Regierung organisierte. Die Hauptzentren der Bewegung waren jedoch Pozsony und Pest.

Die Hauptträger der Reformbestrebungen **SZECHENYI**, **KOSSUTH**, Ludwig und Kasimir **BATHYÁNY**, **VÖRÖSMARTY**, **WESSELÉNYI**, Ladislaus **TELEKI** sahen das Erwachen der öffentlichen Meinung des Landes — nach deren früherer Lethargie — mit Freuden, und bestrebten sich die in kleineren Gruppen gespaltete Opposition zusammenzufassen und dadurch die Regierung zu zwingen, die von dem Zeitgeist erforderten Reformen zu genehmigen. Die Opposition vereinte sich Ende 1847; und als es den Anschein hatte, als ob die Bestrebungen des Landes von Erfolg gekrönt würden, trat die zweite Generation — welche die Erfolge, den die Führer errungen hatten, für ungenügend hielt — in den Vordergrund. Sie entfaltete eine neue Fahne, unter welcher sie die Realisierung radikaler Reformen anstrebte, zu deren Verwirklichung sie die, aus dem Westen zuströmende Revolution für das erfolgreichste Mittel hielt.

So geriet der hervorragendste Vertreter der zweiten Generation, **PETŐFI** in Konflikt mit **SZECHENYI**. Sein schwerster Vorwurf gegen ihn war, dass er Josef **KLIEGL**, der in der Buchdruckerei eine neue Epoche zu eröffnen versprach, nicht unterstützte. Verfasser gibt uns eine kurze Beschreibung der Maschine des Entdeckers, und weist auf die Ursachen hin, weshalb das Resultat derselben den damit verbundenen Erwartungen nicht entsprach.

Dr. Ákos Domanovszky: Einiges über die Finanzen der preussischen Universitätsbibliotheken. (Ss. 29—54.)

Der Artikel behandelt auf Grund der Statistiken des Jahrbuches der deutschen Bibliotheken und der Universitätschroniken einige Fragen der Bibliotheksfinanzierung an den preussischen Universitäten, und zwar hierin zur Hauptsache einen Vergleich der Verhältnisse in Vor- und Nachkriegszeit.

Die finanzielle Lage der preussischen Universitätsbibliotheken verbesserte sich im letzten Jahrzehnt vor dem Kriege durch die Einführung der Leihgebühren und die Aufnahme einer einmaligen Unterstützung von einer Million *M* in dem preussischen Staatshaushaltsplan mit grosser Schnelligkeit. Durch den Krieg wurde das rasche Tempo dieser Entwicklung gehemmt, aber gleich nach Beseitigung der Inflation die Bibliotheksbudgets auf einem Niveau stabilisiert, das — wenigstens nominell — sogar gegen die Vorkriegsverhältnisse einen weiteren Fortschritt aufwies. Von 1902/3 bis 1926/27 stiegen die sachlichen Ausgaben der 10 Universitätsbibliotheken um 225% (Köln und Frankfurt a/M sind wegen des Einflusses der Stadt auf die Verwaltung aus der Untersuchung ausgeschlossen).

Der grösste Teil dieser Entwicklung fällt natürlich auf die Vorkriegsjahre, — von 1902/3 bis 1912/13 eine Steigerung von 119%. Der Stand des Jahres 1926/27 zeigt gegenüber dem Jahre 1913/14 nur eine Steigerung der Mittel — ordentlicher und ausserordentlicher — um 46,5%. Und auch diese Steigerung ist nur nominell, wenn man das Steigen der Bücher- und sonstiger Preise, sowie die Verschiebungen in den Bedürfnissen unserer Bibliotheken berücksichtigt, — so kommt man zu dem Ergebnis, dass der reelle Wert des Geldeinkommens der Universitätsbibliotheken von 1913/14 auf 1926/27 um cca 10% gesunken ist. Natürlich wird dieser Unterschied durch die Schenkungen der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft reichlich ausgeglichen.

Was den Ursprung der Mittel anbelangt, so hat der Krieg stark zur Entwicklung der Tendenz beigetragen, die 1910 mit der Einführung der Leihgebühr ihren Anfang nahm: 1924 verstärkte sich der Anteil der Selbsthilfe an der Finanzierung durch die Erhöhung der Leihgebühr um das Doppelte. In Verbindung damit sinkt der Anteil des Staates, — nicht nur proportionell sondern auch absolut — jedoch immer nur so, dass diese Senkung nirgends eine Verminderung der Mittel verursacht; bis 1926/27 bleibt die steigende Tendenz der Budgetsummen unbeeinträchtigt.

Ungünstig beeinflusst wurde die Finanzlage der Universitätsbibliotheken durch die Verschiebung in den Grössenverhältnissen der verschiedenen Arten der Akzession, — der Anteil des Kaufes an der Gesamtakzession ist nämlich nicht unbedeutend gestiegen (1913/14: 29,25%, — 1924/25: 38,75%, — 1926/27: 35,28%).

Die Frage nach der Verteilung und Verwendung der vorhandenen Geldmittel, die sich auf der Ausgabenseite als wichtigster Faktor in den Vordergrund drängt, wird durch nachstehende Zahlen beantwortet:

	Bücherkauf	Einband	Sonstige sachliche Ausgaben
	%	%	%
1909/10	62,6	18,8	18,6
1910/11	69,8	16,0	14,2
1911/12	69,7	17,1	13,2
1912/13	73,8	15,4	10,8
1913/14	73,6	15,0	11,4
1924/25	73,9	12,1	14,0
1925/26	69,2	18,3	12,5
1926/27	68,5	19,0	12,5

Das Interessanteste an diesen Zahlen ist, wie sie in der Vorkriegszeit sich entwickelt haben, wie mit Vermehrung der Mittel der Anteil der «sonstigen sachlichen Ausgaben» sinkt, der des Bücherkaufes steigt. Es liegt die Verallgemeinerung nahe, dass, je grösser die Bibliothek, desto effektiver die Verwendung der Mittel ist, d. h. desto kleiner der Anteil der «sonstigen sachlichen Ausgaben» und desto grösser der des Bücherkaufes. Aber schon der Vergleich der Nachkriegsverhältnisse der einzelnen preussischen Universitätsbibliotheken untereinander beweist die Unzulässigkeit einer solchen Verallgemeinerung. Erfreulich an unseren Zahlen ist, dass die Effektivität der Verwendung der Mittel in der Nachkriegszeit nur eine geringe Verschiebung erlitten hat.

Was nun Betriebskosten und Effektivität des Betriebes betrifft, sind keine absoluten Zahlen zu ermitteln, da die Leistungen des Betriebes nicht auf einen einfachen Nenner zu bringen sind. Jedoch könnte durch eine Nebeneinanderstellung diesbezüglicher Zahlenreihen wenigstens auf die Entwicklung ein spärliches Licht geworfen werden. Es sollen hier nur die Verhältniszahlen aufgeführt werden, die diese Entwicklung ausdrücken; als Basis dient das Jahr 1913/14 (die Zahlen ergeben sich durch Errechnung der betreffenden Zahlen für jede einzelne Bibliothek, aus denen dann der Durchschnitt gezogen ist).

	In %/o ausgedrückte Steigerung der auf eine Einheit der Akzession fallenden «sonstigen sachlichen Ausgaben»	In %/o ausgedrückte Steigerung der auf eine Bücherbestel- lung fallenden «son- stigen sachlichen Ausgaben»	In %/o ausgedrückte Steigerung der auf eine günstig erle- digte Bücherbestel- lung fallenden «son- stigen sachlichen Ausgaben»
1913/14	100	100	100
1924/25	141	146	130
1925/26	156	158	143
1926/27	157	160	157

Natürlich zeigen auch diese Zahlen nur die nominellen Änderungen der Betriebskosten, da der Einfluss der Teuerung nicht ausgeschaltet werden konnte. Sie können annähernd auf ihren reellen Wert reduziert werden, wenn man sie mit nachstehenden Verhältniszahlen vergleicht, die die Steigerung des Durch-

schnittspreis der von den preussischen Universitätsbibliotheken gekauften bibliographischen Einheit angeben.

1910/11 — 1913/14	100
1924/25	116,3
1925/26	136,0
1926/27	155,8

Der Vergleich dieser Zahlen mit den obigen zeigt, dass die Steigerung der «sonstigen sachlichen Ausgaben» grösser ist, als die des Bücherkaufes, — dass also die Betriebskosten, auch im Verhältnis zu den Akzessionskosten, gestiegen sind. Besonders stark zeigt sich diese Senkung der Betriebseffektivität im ersten Jahre nach der Inflation — in den folgenden Jahren verbessert sich das Verhältnis.

Ungefähr dasselbe ergibt sich auf der Personalseite der Regie. Folgende Zahlen zeigen die Entwicklung der 10 Bibliotheken:

	Gesamtakzession	Gesamte Bücherbestellungen	Personalstand
1909/10	100	100	100
1911/12	119,9	115,1	112,9
1913/14	139,6	133,4	126,4
1924/25	124,5	103,2	135,4
1926/27	127,1	118,4	136,0

Wie ersichtlich, weisen die Nachinflations-Jahre dem Jahre 1913/14 gegenüber eine Steigerung des Personalstandes auf bei verminderter Akzession und Benutzung. Freilich ist die Wahl des Jahres 1913/14 als Basis ungerecht, da der Personalstand sich damals noch nicht ganz den rasch vermehrten Mitteln und der zunehmenden Benutzung angepasst hat; — angemessener ist es, das Jahr 1909/10 als Basis zu wählen, in welchem Falle sich die Divergenz zwischen Personalstand und Betriebsleistungen auch günstiger erweist.

Josef Waldapfel: Zur Geschichte der Journalistik und Zeitschriftenliteratur in Ungarn. (Ss. 55—89.)

1. Als die erste in ungarischer Sprache geschriebene Zeitung *Magyar Hirmondó* auf dem Höhepunkte ihrer Popularität stand, kündigten Daniel TÁLLYAI und Alexander SZATSVAY, die bis dahin im Dienste des Buchdruckers und Verlegers PATZKÓ mit dem Schreiben und Verbreiten der genannten Zeitung beschäftigt waren, für den 1. Juli 1786 ein Abonnement auf eine neue Zeitung an. TÁLLYAI schrieb seit 1783 als Angestellter des Buchdruckers LANDERER auch die *Pressburger Zeitung* und er gab auch die slovakischen *Presspurské Nowiny* (1783—87) heraus, die bei WEBER gedruckt wurden. Jetzt wollte er auch eine neue deutsche Zeitung gründen und für sein ungarisches, deutsches und slovakisches Zeitungsunternehmen ein gemeinschaftliches «Comtoir» einrichten. Auf die Anzeige PATZKÓs hin forderte die kgl. ung. Statthalterei den Preßburger Magistrat auf, es zu verhindern, daß die neuen Zeitungen ohne besondere

Erlaubnis herausgegeben werden, aber infolge einer Verspätung im Vollzug des Verbotes erschien am 1. Juli sowohl der *Magyar Kurir*, als auch der *Preßburger Merkur* bei WEBER, den der Magistrat deshalb verhaften ließ. TÁLLYAI und SZATSVAY beriefen sich dann in ihren an die Statthalterei und unmittelbar an den König gerichteten Gesuchen darauf, daß Josef II. jedes Zeitungsmonopol abgeschafft hat. Sie wollen Aufklärung verbreiten und mittels der neben dem *Magyar Kurir* zu gründenden *Magyar Músa* möchten sie in den Ungarn «die Liebe zur deutschen Lektur» erwecken. Die Erlaubnis wurde trotzdem verweigert, weil TÁLLYAI als Journalist schon früher Anlaß zu Klagen gegeben hatte: besonders große Unruhe hatte er im ganzen Lande hervorgerufen, als er in der *Preßburger Zeitung* die Pläne der Bodenvermessung und allgemeinen Kontribution veröffentlichte. Als die Entscheidung fiel, hatte SZATSVAY seinen *Magyar Kurir* schon selbständig in Wien gegründet und von hier aus den *Magyar Hirmondó* gestürzt. — 2. Da der *Magyar Hirmondó* in Pozsony (Preßburg) nicht mehr bestehen konnte, ließ PATZKÓ als dessen Fortsetzung in Pest, der neuen Hauptstadt, vom 8. Oktober 1788 an unter dem Titel *A' Magyar Mercurius* eine ungarische Zeitung erscheinen, die aber nur bis zum Ende des nächsten Jahres ihr Dasein fristete. In dieser Zeitung erschien eine der ersten Oden des früh verstorbenen melancholischen Dichters Gabriel DAYKA, des Lieblings KAZINCZYS, und auch ein Gedicht des durch seinen Sinn für rhythmische Feinheiten ausgezeichneten Johann FÖLDI; beide Gedichte sind bisher unbeachtet geblieben. DAYKA schrieb seine Ode anläßlich einer bisher unbekanntem ungarischen Theatervorstellung der Zöglinge des Pester Seminars. Der *Magyar Merkur* ist auch sonst in der ungarischen Presse der erste Fürsprecher der ungarischen Schauspielkunst. Er benützte zum Zwecke der Aneiferung auch die Gelegenheit, als in Pest im November 1788 das *Die Wittve von Ketskemet* betitelte (nach WURZBACHS Angabe erst im Jahre 1791 erschienene) Stück des in Graz geborenen Wiener Schauspielers BROCKMANN gegeben wurde. — 3. Im April 1790, zur Zeit der nach dem Tode JOSEFS II. erwachten nationalen Begeisterung, gründete Michael TERTINA in Buda (Ofen) eine Zeitung in lateinischer Sprache (*Ephemerides politicae et literariae* oder *Ephemerides Budenses*). Er wollte vor allem vaterländische Nachrichten bringen und neben der Politik gleichen Raum der Literatur gewähren. Er trachtete auch von jedem literarischen Ereignis Notiz zu nehmen. Von seinen Rezensionen abgesehen wirkte er auch in aneifernden Artikeln für literarische Zwecke, korrespondierte im Interesse eines sonst unbekanntem Planes zur Gründung einer Akademie der Wissenschaften und begeisterte sich auch für die ungarischen Schauspieler, die zu dieser Zeit ihre ersten Vorstellungen gaben. Da TERTINA Ende Oktober als Gymnasiallehrer nach Kassa (Kaschau) versetzt wurde, übernahm der Advokat Paul SPIELBERG die Redaktion des Blattes. Dieser benützte jede Gelegenheit, um für die ungarische Sprache und ihre Fortbildung Propaganda zu machen, obwohl er auch ein begeisterter Anhänger der lateinischen Sprache war, und nur ein einziges Mal trat er aus der Anonymität heraus, damit man nicht glaube, daß an die Hebung der ungarischen Sprache sein persönliches Interesse geknüpft sei. Mit KAZINCZY hielt er gute Freundschaft, jedoch wich seine literarische Auffassung, nament-

lich in den Fragen der Originalität und der Sprachneuerung von dessen Ansichten ab und stand näher denjenigen Matthias RÁTS, des ersten Redakteurs des Magyar Hirmondó und Josef KÁRMÁNS, der drei Jahre später sein Programm entwickelte. Der letztere kannte ihn jedenfalls gut; beide waren Advokaten, beide beschäftigten sich mit den Angelegenheiten der ungarischen Schauspielgesellschaft, auch durch ihre politischen Grundsätze waren sie verbunden und beide verkehrten im Hause des Grafen Gedeon RÁDAY, des Nestors der ungarischen Schriftsteller. Als RÁDAY starb, legte Sp. in seinem Blatte ein Zeugnis von dessen großer Wirkung auf die Entwicklung seiner literarischen Einsicht. Er hatte auch Mitarbeiter: die Universitätsprofessoren FEJÉR, HALICZKY, KOPPI, ferner St. WESZPRÉMI, Martin Georg KOVACHICH u. a. Von großer Wirkung war, was er im Interesse des ungarischen Theaters schrieb; er hat den Gedanken der Gründung des ungarischen Theaters als einer durch die Kraft der ganzen Nation zu schaffenden Anstalt aufgeworfen. Möglichst alles, was auf dem Gebiete des Dramas in Ungarn erschien, wurde von ihm besprochen. Mit dem Eintreten für das Recht der literarischen Kritik und die Wichtigkeit der Polemik stand er in der damaligen Presse allein. Die *Ephemerides* gingen zu Beginn des Jahres 1793 infolge der durch die französische Revolution hervorgerufene Reaktion ein; die letzte Nummer, von der wir wissen, erschien am 20. Februar. — 4. Die *Ephemerides* berichten auch über das Erscheinen einer Probenummer der ersten, bisher unbekanntenen ungarischen Übersetzung der überall verbreiteten sog. *Neuwieder Zeitung* (Gespräche aus dem Reiche der Todten).

Dr. Paul Gulyás: Ein Jahr der ungarischen Bücherproduktion. (Ss. 90—105.)

Nach der handschriftlichen Bibliographie der Széchényi-Bibliothek des Ung. National-Museums belief sich im Jahre 1928 die Bücherproduktion Ungarns auf 4765 Werke in 5474 Bänden. Von dieser Zahl sind abzurechnen 40 Titelausgaben in 83 Bden, 109 Sonderabdrücke in 139 Bden und 62 im Auslande gedruckte Werke in 65 Bden. Die eigentliche Bücherproduktion Rumpf-Ungarns zählt somit 4554 Werke in 5187 Bden, mit einem Gesamtumfang von 712.938 Druckseiten. Eine sehr beträchtliche Quote dieser Produktion; 804 Werke in 1066 Bden und von 247.288 Seiten entfällt auf die Belletristik. Die I. Tabelle stellt die ungarische Bücherproduktion nach Fächern geordnet zusammen. Die II. Tabelle gibt eine Übersicht der aus fremden Sprachen übersetzten Erzählliteratur. Die III. Tabelle gruppiert die fremdsprachlichen Veröffentlichungen nach Sprachen geordnet. Endlich die IV. Tabelle gibt einen Ausweis über die Zahl der Exemplare, soweit sie aus dem mit den Pflichtexemplaren einlaufenden Ausweise der Buchdrucker festgestellt werden konnten. Die stärkste Auflage (240.000 Exemplare) weist der Elementar-Katechismus des St. Stephan-Vereins auf.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Ladislav Tóth : Lettre inconnue de cardinal Pierre Pázmány sur la réforme de l'ordre hongrois de Saint Paul premier Ermite. (Pp. 106—112.)

L'ordre de St. PAUL premier Ermite fondé en Hongrie au XIII. siècle et qui se diffusait surtout en Pologne et dans le Portugal se trouvait par suite l'invasion turque et la réformation dans une situation bien difficile. Cardinal Archevêque Pierre PÁZMÁNY, chef de la contre-réforme hongroise désirait de faire renaître l'ordre à l'aide d'une réforme intérieure. En 1632, à l'occasion de son voyage à Rome, il demandait du Pape URBAIN VIII (v. Aloysius L. B. MEDNYÁNSZKY : *Petri Pázmány... Legatio Romana*, Pest, 1830, pp. 103—4.) de nommer l'évêque de la Bosnie Jean MRNAVIC TOMKÓ visiteur de l'ordre. Mais les désordres ne cessaient point et c'est pourquoi le pape chargeait aux printemps 1636 avec le gouvernement de l'ordre Nicola STASZENSZKY, un polonais, qui vivait depuis 1622 à Rome et qui recevait le titre de «Generalis Vicarius Apostolicus». Cette décision étonnait beaucoup PÁZMÁNY, comme le Général de la province hongroise. (v. FRANCISCUS HANUY : *Petri Card. Pázmány... epistolae collectae*, tomus II. Budapest, 1911, p. 678.) Ils pensaient d'abord que la province hongroise pourrait faire des pas à Rome pour ranger cette affaire. Mais l'opinion du Card. PÁZMÁNY se changeait bientôt d'une manière importante, ce qui se doit sans doute aux ordres recus du préfet de la Congrégation de la Propaganda Fide, Antoine Card. BARBERINI. Son ordre du 16 septembre 1636 commande aux membres de la province hongroise de ne point obéir plus à Jean ZAICZ. (v. HANUY op. cit. pp. 999—700.) Cinq jours plus tard il informe le Cardinal BARBERINI sur l'ordre compli et lui demande en même temps de nouveaux ordres. Nous savons soit des annales de l'ordre, (v. Andreas EGGER : *Fragmen panis protoeremitici reliquiae...* Wien, 1663, p. 339.) soit du livre de G. FRANKNÓI sur PÁZMÁNY (v. FRANKL Vilmos : *Pázmány Péter és kora*, III. vol. Budapest, 1872, pp. 252—7) que le cardinal fit venir le père STASZENSZKI de Rome en Hongrie pour empêcher la complète ruine de l'ordre. Mais jusqu'à présent, ni la lettre du STASZENSZKI écrite dans cette affaire le 25 septembre, 1636 n'a été connue, aussi était-ce inconnu si le Cardinal PÁZMÁNY a contemplé encore des réformes jusqu'à sa mort (1637, 19 mars). L'auteur publie la lettre de PÁZMÁNY écrite le 25 septembre 1636 et adressée au père STASZENSZKI et puis celles du Card. Antoine BARBERINI adressées à PÁZMÁNY ; une datée du 25 octobre 1636, l'autre du 11 avril 1637. Ces dernières se réfèrent aux travaux de réforme. L'auteur publie encore le contenu de ces 18 lettres et d'autres documents qui contiennent des données sur l'histoire de l'ordre entre 1637 et 1716. (Musée National : Fol. Ital. 38. ; Quart. Ital. 1. ; Quart. Ital. 48.) Dans cette même collection du Musée se trouve une lettre du Prince EGGENBERG à PÁZMÁNY (1632. 15 mai, Vienne) puis une intimation du secrétaire de la Congrégation Consistoriale (1632 commencement d'avril). Tous les deux documents se réfèrent aux

affaires en connection avec la mission romaine de PÁZMÁNY. (v. PASTOR : *Geschichte der Päpste*, vo. XIII. pp. 441—8.)

Dr. Béla Iványi : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. (Pp. 113—128.)

Sous ce titre l'auteur publie une matière qu'il a recueillie pendant toute sa vie et qui se rapporte à l'histoire du livre hongrois. Dans la préface de cette publication, résultat des fouilles faites dans plus de soixante archives et bibliothèques, l'auteur éruet l'idée de l'édition d'un «*Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia*». On voit de cette publication que l'estime et le culte des livres chez les hongrois date de la même époque que l'État. Nombre de seigneurs et prélats hongrois avaient des bibliothèques plus remarquables que celles que étaient possédées en même temps par des princes royaux ou impériaux. Au cours de XVIIIème siècle des bibliothèques publiques et privées ont été fondées en Hongrie, l'une plus belle et plus riche que l'autre, dont plusieurs existent encore aujourd'hui. Nous devons ajouter que la matière à publier n'est pas encore entière et que les fouilles faites dans ce sens dans les bibliothèques hongroises ne sont pas encore finies. La matière immense y publiée prouve aussi que jadis il y avait en Hongrie une vie intellectuelle de haut niveau. Malgré que pendant des siècles les hongrois aient lutté, les armes à la main, pour la défense des civilisations occidentales, dans leurs loisirs ils ont lu pourtant, si pas autre chose, au moins la Bible. Ils ont divulgué la civilisation, non seulement parmi les membres de leur propre nation, mais ils avaient soin de faire connaître, à l'aide des livres imprimés dans leur propre langue, aussi aux nationalités vivant dans leur territoire, les bénéfices de la civilisation.

Dr. Miklós Asztalos : Anschläge des Rektors über Vorträge (Diskussionen) ungarischer Studenten aus Wittenberg. [1652—1656.] (Ss. 129—136.)

Die einblättrigen amtlichen Drucke aus dem Leben der Universitäten im XVII. Jh. sind sehr selten. Ungarische Studenten betreffende derartige Drucke der Universität Wittenberg besaßen wir bisher überhaupt nicht. Verf. fand im ungeordneten Material der Bibliothek des Augusteums zu Wittenberg vier gedruckte Anschläge des Rektors aus den Jahren 1652—56, in denen er die Studenten zu Vorträgen ungarischer Studenten einlädt. Verf. teilt die vier, wertvolle Angaben enthaltenden Drucke mit, samt unseren bisherigen Kenntnissen von den angekündeten Vorträgen.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. (Pp. 137—150.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár et Dr. Eugène Zoványi : Bibliothèque Hongroise.

Contributions au I. et III. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Ladislaus Tóth: Gräfin Alexander Apponyi. 1856—1930.
(Ss. 151—159.)

Die so unerwartet verblichene Witwe des großen ungarischen Bibliophilen, Gräfin Alexander APPONYI war eine ganz ungewöhnliche Persönlichkeit. Eine in jeder Hinsicht harmonische Gefährtin ihres Mannes, welcher — fern vom Treiben des politischen Lebens — sich ganz der Wissenschaft widmete. Der Katalog der Hungarica-Sammlung (*Hungarica: Ungarn betreffende, im Ausland gedruckte Bücher und Flugschriften*. Bd. I—IV. München. 1903—27.) als Ergebnis seines arbeitsreichen Lebens gibt einen vollgültigen Beweis seines gründlichen philologischen und historischen Wissens. Seine Frau begleitete seine Arbeit stets mit warmer Anteilnahme; sie selbst fand ihre größte Freude in künstlerischer Tätigkeit. Als talentvolle Malerin war sie besonders auf dem Gebiete des Porträts mit Erfolg tätig. Eines ihrer sehr gelungenen Bilder befindet sich im Budapester Museum der Schönen Künste. In den ersten Jahren unseres Jahrhunderts versammelten sich im gräflichen Salon APPONYI ohne Unterschied alle bedeutenden Persönlichkeiten unseres geistigen Lebens. Auch war dieses hochherzige Ehepaar stets bereit, durch materielle Opfer zur Förderung der Wissenschaft beizutragen. So ermöglichten sie die urzeitlichen Ausgrabungen Maurus WOSINSKYS, sowie die Isota-NOGAROLA-Studien Eugen ÁBELS. Die Gräfin stand mit warmem Herzen auch wohlthätigen Institutionen bei: die volkswohlfährlichen Einrichtungen des Komitats Tolna erfreuten sich stets ihrer reichen materiellen Unterstützung. Als großzügiger Mäzen zeigte sich die Gräfin, indem sie nach dem Tode ihres Mannes (nach Abgabe eines verwandlichen Pflichttheiles) das Ungarische Nationalmuseum als Erbin ihres Vermögens einsetzte. Die würdigste Bekrönung der Stiftung ihres Mannes, welcher seine berühmte Hungarica-Sammlung noch zu Lebzeiten dem Museum vermachte. Dem geistigen Vermächtnis ihres Mannes Eolge leistend, tat sie die letztwillige Verfügung, daß die Erträge dieses reichen Fondes der Bibliothek und archäologischen Abteilung dieses Museums zugute kommen sollen.

Dr. Ivan Pasteiner: Bericht über die Tätigkeit der Universitätsbibliothek in Budapest im Jahre 1929. (Ss. 160—167.)

Der Bericht an den kön. ung. Minister für Kultus und Unterricht, erstreckt sich vornehmlich auf die Revisionsarbeiten, die neuerdings an den Katalogen der Bibliothek unternommen wurden und enthält ferner Mitteilungen über den Jahreszuwachs und die Benutzung der Bibliothek. Im Laufe des Jahres wurde eine Ergänzung und neue Anordnung des Lesesaalmaterials durchgeführt, und die Neuaufnahme des ganzen Bücherbestandes in Form eines modernen Kartothekekatalogs begonnen. Der Zuwachs des Bestandes beträgt an Büchern 10.668, an Zeitschriften 1531 Bde. Zwei grössere Stiftungen erhöhten den Zuwachs des Jahres, und zwar die wertvollen «Americana» und «Italica»-Sammlungen, die der Bibliothek von der Carnegie Endowment for

International Peace, bezw. von der Ente Nazionale Italica überreicht wurden. Es wurden im Laufe des Jahres 64.754 Lesern insgesamt 111.451 Werke zur Benutzung verabreicht.

Dr. Valentin Hóman: Au cercueil du F. Zsinka. (Pp. 168—169.)

Oraison funèbre prononcée au nom du Musée National Hongrois et des sociétés scientifiques hongroises.

LITTÉRATURE. (Pp. 170—191.)

Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. Paris, 1930. Institut. intern. de Coop. intellectuelle. 49, 2 p. 8°.

Le Guide comprend tous les renseignements s'attachant à la question signalée dans le titre et fera bon service aux fonctionnaires des Bibliothèques et aux savants dans leurs recherches. (C. I.)

Jahrbuch der Hauptstädtischen Pädagogischen Bibliothek und Verzeichnis (in Auswahl) des neuen Zuwachses. Budapest, 1930. Druckerei der Hauptstadt. 167 S. g. 8°.

Aus dem Jahrbuche entnehmen wir, daß der Zuwachs dieser Fachbibliothek rund 10.000 Bände betrug, wovon 4000 Kauf, den Rest Tausch und Geschenke bildeten. Die Hauptstadt wies der Bibliothek 56.544 Pengő an, die außer des vorliegenden Kataloges den Katalog der pädagogischen Arbeiten in Druck gegeben, während der Katalog der psychologischen Werke bereits druckfertig ist. (K. I.)

Bibliographie der aktuellen Fragen. Nr. 49. Karl Goldmark. 18. Mai 1830—1930. Budapest, 1930. Druckerei der Hauptstadt. 41 S. in 8°.

Die Städtische Öffentliche Bibliothek verausgibt in lobenswerter Weise eine Serie der Bibliographien der aktuellen Fragen. Anlässlich der Jahrhundertfeier der Geburt des Komponisten Karl GOLDMARK erschien die Bibliographie der auf genannten Künstler sich beziehenden Werke, ferner die in einheimischen Zeitschriften und Zeitungen erschienenen Aufsätze und Artikel. Da diese Bibliographie regestenartige Auszüge (in ungarischer und deutscher Sprache) der Artikel bringt, dient sie gleichzeitig als erwünschtes Quellenwerk für Musikwissenschaftler. (K. I.)

Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur. VI: I. Klassische Philologie 1901—1925. Zusammengestellt von Dr. Endre MORAVEK. Ungarische Zentralstelle für Bibliothekswesen, Reihe B. No 6. 1. Bp., 1930. Königlich Ungarische Universitätsdruckerei, 8°. XII, 162 S.

In Ungarn ist die klassische Philologie der älteste und verbreitetste Zweig

der Wissenschaften. Die Produkte dieser separaten wissenschaftlichen Literatur im ersten Viertel des XX. Jahrhunderts (1901—1925) wurden von Dr. MORAVEK bibliographisch, als ein Band des laufenden Werkes *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* (Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur) aufgearbeitet. Das bibliographische Material zerfällt in 9 Hauptgruppen und 2 Anhänge. Verfasser verdient für seine mühevollen Arbeit Lob und aufrichtige Anerkennung.

(ALEXANDER KOZOCSA.)

Dr. Lukcsics, Paul: *Eine unbekannte Legende des Königs Ladislaus des Heiligen.* Budapest, 1930.

Eine der aus ungarischem Standpunkt wichtigsten Handschriften, das illuminierte Legendarium der Vatikanischen Bibliothek wartet noch seiner meritorischen Publikation. Umso willkommener ist uns LUKCSICS' Abhandlung, welche die Miniaturen der ungarischen Legenden (EMERICH, GERHARDUS und LADISLAUS) in Abbildung bringt, und wertvolle Feststellungen an die Bilder knüpft. Er beweist, daß alle Miniaturen, ausgenommen die der LADISLAUS-Folge, auf die bekannten Legenden der Heiligen zurückgehen, also auch für die LADISLAUS-Folge eine bestimmte Legende vorgelegen sein muß, die von den heute bekannten Fassungen in wesentlichen Punkten abweicht. Verfasser rekonstruiert die verloren gegangene Legende auf Grund der Miniaturen und ihrer kurzen Unterschriften und meint, die Quelle ihres Originaltextes sei die *Gesta Ungarorum* aus der Zeit König LADISLAUS des Heiligen, und eine kürzere Fassung der Legende gewesen, welche wir aus der Korsendonker und der Mondseer Handschrift kennen.

(DR. EDITH HOFFMANN.)

Hermann, Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Ducento und Trecento. 2. Oberitalienische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig. 1929. R. V. Hiersemann 228, 21. 51. Beilagen. 2. (*Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich.* Neue Folge. 5. Bd.).

In dem neuen Bande des grosszügigen Kataloges der in Österreich aufbewahrten illuminierten Handschriften lernen wir — als Fortsetzung des vorigen Bandes, welcher sich mit den italienischen Handschriften aus dem Anfang des XIII. und XIV. Jahrhunderts befasste — die bolognesischen und oberitalienischen Codices der Wiener Nationalbibliothek kennen. H. Julius HERMANN gibt uns in dem, mit viel Mühe und eingehenden Studien verfertigten Werke eine genaue, ausführliche Beschreibung der bolognesischen und oberitalienischen Miniaturen, insgesamt von 47 Handschriften. Einige der Stücke interessieren uns schon aus ungarischem Standpunkte. Aus dem reich illustrierten Material der, in drei Gruppen geteilten Handschriften sind für uns die Produkte der Miniaturen von Bologna am wichtigsten. Die bolognesischen Handschriften enthalten grösstenteils päpstliche Dekretalien und auch die Miniaturen stellen Szenen aus dem Leben der Päpste und der Heiligen dar. Aus der Reihe der Handschriften religiösen Inhaltes, hebt sich schon

seines weltlichen Themas halber der Codex Nr. 84 hervor, der einen französischen Ritterroman, *Roman de Troie* von BENOIT DE SAINTE-MORE enthält, und trotz seines französischen Textes in Bologna verfertigt wurde, was die Miniatur 197 der Handschrift beweist. Obzwar der Ursprung dieser ausgezeichneten Miniaturen schon in die Zeit (um 1350) fällt, wo Nicolo di GIACOMO seine Kunst entfaltete, sind sie von dem Einfluss des grossen Meisters vollständig frei. Die Kunst Nicolo di GIACOMOS ist in der Udineer Nationalbibliothek ebenfalls würdig vertreten. Uns interessiert vor allem der Codex No. 89, «Bonifacius VIII. pap. Liber V. Decretalium cum apparatu Johannis Andreae» nicht nur weil er zu den ausgezeichnetesten Jugendwerken des Meisters gehört, sondern auch seiner ungarischen Beziehungen halber. Der Codex nämlich, der in 1876 schon im Besitz des Hofes zu Wien aufbewahrt wurde, kam aus Ungarn dahin. Die Handschrift musste nicht lange nach seiner Entstehung nach Ungarn gekommen sein, worauf man teils von dem Einband aus der Zeit schliessen kann, da man hierzu ein, sich auf das Veszprémer Bistum beziehende Urkundenfragment benützte, teils aus einer längeren Notiz, worin der Erzbischof von Esztergom erwähnt wird. Ausser den Produkten der Handschriften von Bologna stellt uns H. Julius HERMANN in zwei weiteren Abteilungen die Produkte der Miniaturen des westlichen und östlichen Oberitaliens dar. Der Schmuck vom östlichen Teile Oberitaliens stammt grösstenteils von Handschriften, die in der Schule von Venedig verfertigt wurden. Die Auffassung, dass die venezianische Miniaturschule nichts anderes, als ein Nebentrieb der bisantinischen und später bolognesischen Miniaturschule wäre, ist ein überwundener Standpunkt. Die Miniaturen des westlichen Teiles von Oberitalien, welche die III. Abteilung der Wiener Handschriften bilden, sind bloss mit 7, künstlerisch grösstenteils weniger bedeutenden Codices vertreten. Zwei von den Handschriften, die H. Julius HERMANN bekannt macht (No. 100 und No. 115) stammen aus der prächtigen Büchersammlung des ungarischen Humanisten János ZSÁMBOKY (Joannes SAMBUCUS). (ILONA BERKOVITS).

Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. Herausgegeben von Georg *Leidinger*. IX. Bd. (X—XI., *Bildnisse des IX—VIII. Jahrhunderts aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek*. Herausgegeben von Eugen *Stollreither*. I. Teil. IX—XV. Jahr. Tafel 1—41.)

Die letzten drei Bände der Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München mit ausgezeichnetem Wissen und Ernst zusammengestellt und erläutert von Eugen STOLLREITHER, enthalten die Bilderhandschriften vom IX—XVIII. Jahrhundert. Im Sinne der Sammlung handelt es sich hier nicht um eine kunsthistorische Darstellung des Bildnisses, sondern um Veröffentlichung von Quellenmaterial zur Geschichte der Bildnismalerei, ihrer Entwicklung etc.

In der frühen Zeit der Buchmalerei kann man von Bildnis in der uns

geläufigen Bedeutung von Porträt nicht sprechen. Nicht, dass es den Buchmalern an Verständnis dafür gefehlt hätte. Es lag aber nicht in der mittelalterlichen Auffassung von der Aufgabe der bildenden Kunst, die ganz auf das Göttliche in der Kirche eingestellt war, Menschen porträtähnlich darzustellen. Nicht der dargestellte Mensch war die Hauptsache, sondern die Idee, die der Darstellung zugrunde lag: die Verherrlichung des Herrschers, des Trägers der weltlichen Macht, oder die Glorifikation Christi, Mariäe und der Heiligen. An Stelle der getreuen Nachbildung half sich der Maler mit einer erklärenden Beischrift oder einem beigefügten Wappen und begnügte sich mit der Wiedergabe äusserlicher Merkmale. Die Bildnismalerei konnte sich erst frei entwickeln, als das Individuum höher eingeschätzt wurde, und die Bildnismalerei aus einer kirchlichen eine profane Kunst wurde. Dieser Wandel trat in Deutschland in der II. Hälfte des XV. Jahrhunderts ein, aber im XVI. Jahrhundert sehen wir das Bildnis schon auf der hohen Stufe künstlerischer Gestaltung. Als Vertreter dieser Blütezeit tritt uns aus den bayerischen Handschriften mit lebenswahren Bildnissen Hans MIELICH entgegen, der am Hofe Herzog ALBRECHTS V. seine Werke schuf. Mit der starken Verbreitung des Holz- und Kupferstiches und der sich rasch entwickelnden Tafelmalerei, verschwand das Bildnis mehr und mehr aus der Buchmalerei, um in Gebet- und Familienbüchern eine Zuflucht zu finden.

Die prächtig ausgestatteten Bände sind mit wertvollen Anmerkungen versehen über Herkunft, Zeitbestimmung, Grössenmass der Bilder, und am Schluss des erscheinenden III. Heftes mit einem Index. (MARIA R. HOFFMANN.)

Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. Pour les membres de la société. 12. année: E. BLOCHET: *Les peintures orientales de la Collection Pozzi*. Paris, 1929. — 13. année: Comte de ROSANBO: *Notice sur les douze dames de Rhétorique*; E. MARINIS et Filippo ROSSI: *Notice sur les miniatures du «Virgilius» de la Bibliothèque Riccardi à Florence*. Paris, 1930.

Der 12. Jahrgang der Bulletins führt uns in die ausgezeichnete Sammlung des Ministers Jean Pozzi ein. Der Ursprung der Sammlung geht noch auf 1907 zurück und ist eines von den 3—4 wertvollsten der Pariser Sammlungen dieser Art. Diese Sammlungen kennzeichnet im allgemeinen eine ermüdende Monotonie dadurch, dass unter ihren oft mehreren tausend Stücken zu wenig Variation vorzufinden ist. Immer dieselbe Art, indo-persische Technik etc. Pozzi's Sammlung hingegen kennzeichnet eines wahren Kenners grosses Stilgefühl, Geschmack und sicheren Blick. Die Sammlung besteht aus Miniaturen, persischen, indischen und türkischen Malereien, Meisterstücken vom XIII. Jahrhundert an bis zur Regierung der Herrscher FATH ALI SHAH RADJAR und MOHAMMED SHAH, sowie Raritäten, oft auch Unika aus der späteren Zeit, der Schule von Dehli und der Herrschaft der Grossmogule. Die Sammlung erscheint in der prächtigen Ausgabe der bekannten Serie mit den ausgezeichneten

religionshistorischen, geschichtlichen und kunsthistorischen Bemerkungen, ganzen Studien BLOCHETS, am Schluss mit einem überaus wertvollen lexikalischen Index.

Der erste Teil des 13. Jahrganges enthält die Publikation der Handschrift 1174 aus der Bibliothèque Nationale, erläutert von dem Grafen ROSANBO. Der erste Besitzer der Handschrift war Louis de BRUGES, was auch das Wappen des Titelblattes zeigt. Der Codex besteht aus 47 Blättern und enthält den Briefwechsel zwischen Jean de MONTFERRANT, dem Dichter Jean ROBERTET und dem Historiker Georges CHASTELLAIN, ferner 14 Miniaturen, die ausser dem einleitenden Titelblatt, *Die zwölf allegorischen Frauengestalten der Rhetorik* darstellen. Aus dem Stil der Schrift und der Miniaturen, samt Initialen und Randschmuck, kann man unstreitig auf den Ursprung von Bruges folgern, um die Zeit 1422—75.

Der zweite Teil des XIII. Bandes befasst sich mit dem Florentiner *Codex Riccardiano*, welcher früher wahrscheinlich der Familie MEDICI angehörte. Die, auf schönem Pergament geschriebene, auffallend schöne Handschrift enthält sämtliche Werke VIRGILS, und zwar auf 254 Blättern, worunter 88 illuminiert sind. Der Künstler der Miniaturen ist nach seinem Namen nicht bekannt, doch ist er wahrscheinlich mit dem *Meister der Dido*-Handschrift, dem originellsten Schüler Francesco PESELLINOS identisch. Er war anfangs Miniator und später Cassonemaler. Das Werk ist zwischen 1444—52 entstanden. Der Kalligraph der Handschrift nennt sich Niccolo RICCIO; bekannter Kopist vorwiegend der Mediceer. (MARIA R. HOFFMANN.)

Löffler, Karl: *Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit.* Dr. Benno Filser Verlag. G. M. B. H. Augsburg. 1928.

Die Bestände der Württemberger Landesbibliothek in Stuttgart bilden teils fremde Werke, die durch den Sammeleifer des Gründers in die Bibliothek gelangten, teils Werke, die in einheimischen Klöstern entstanden sind. Letztere verdienen unsere Aufmerksamkeit vor allem dadurch, daß wir sie als Spiegel der Zeit und der Eigenart des schwäbischen Stammes betrachten können. Für ihre Entstehungszeit bildet den Untergrund die geistige Bewegung, die in ganz Europa eine große Rolle spielte und die im württembergischen Gebiet eine besondere Kraftquelle besaß: die Cluniazensbewegung unter Hirsauer Führung. Leider ist in den Stuttgarter Beständen nur das heutige Württemberg vertreten und auch aus dem Kloster Weingarten sind wenig Codices vorhanden, da sich seine Bücherei durch die Säkularisation in alle Winde zerstreute. Prof. A. HASELOFF befaßt sich in einer zusammenfassenden Arbeit mit sämtlichen Weingartener Handschriften.

Der Verfasser dieser Ausgabe, Karl LÖFFLER gibt uns außer einer historischen Übersicht Schwabens im allgemeinen, auch die Geschichte der einzelnen Klöster, *Reichenbach, Kumburg, Zwiefalten, Hirsau* und *Ellwangen*, deren Handschriften er so aus künstlerischem Standpunkt, wie ihrem Inhalte nach eingehend bespricht. (MARIA R. HOFFMANN.)

Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy. — Regierungsgeschichtliche Schriften. — Die Zeit des gescheiterten Reichstages vom Jahre 1642. — Mit geschichtlicher Einleitung von St. Hajnal. Budapest, 1930. S. XCVIII + 460.

Fürst Paul ESTERHÁZY hat den grosszügigen Entschluss gefasst, die Staatschriften des Begründers seines Hauses in zahlreichen Bänden zu veröffentlichen. Der gegenwärtige Band behandelt drei Jahre (1640—43) ungarischer Regierungsgeschichte, beleuchtet die, hauptsächlich religionspolitischen Ursachen der Auflösung des Reichstages im Jahre 1642. Das mitgeteilte Urkundenmaterial mag auch vom Standpunkte der österreichischen Geschichte manches Wertvolle enthalten. (V. N.)

Bodnár, Remigius: *Bibliographie de Saint Émeric.* Budapest, 1930. L'édition du Comité Central pour l'organisation des fêtes centenaires de Saint Émeric. 8°, 93 p.

L'oeuvre du R. P. BODNÁR n'est pas une bibliographie scientifique, mais une compilation de valeur pratique de la littérature se référant à SAINT ÉMERIC, utile aux sociétés, associations ou comités organisant des fêtes. Il serait désirable d'avoir dans une seconde édition une bibliographie complètement scientifique de cette question. (LÁSZLÓ TÓTH.)

Adamescu, Gheorghe: *Contribuțiune la bibliografia românească. Istoria literaturii române. Texte și autori.* Fasc. I—III. București, 1921—1928.

Jusqu' à la publication des trois volumes de contributions bibliographiques de M. ADAMESCU il n'y avait point de guide de caractère plus général qui aurait pu permettre de s'orienter dans la littérature roumaine moderne. Le projet de l'Académie Roumaine relatif à la rédaction d'une bibliographie à la hauteur des exigences modernes n'a pu être réalisé que pour la période ancienne, de sorte qu'on se servira provisoirement des contributions utiles de M. A., qui malgré les lacunes qu'elles présentent (elles négligent aussi les ouvrages parus en langue hongroise) ont l'avantage d'embrasser toutes les périodes de la littérature roumaine. (LOUIS TREML.)

Fitz, Josef: *Die Geschichte des Buches.* Bücherschatz der Ungarischen Rundschau, Nr. 53. Bp., 1930. Magyar Szemle Társaság. Gr. 16°. 79 S.

Von den bisher erschienenen Nummern der geschmackvoll ausgestatteten kleinen blauen Bändchen, die stets rascher einander folgen, gehört die Geschichte des Buches von Josef FITZ allerdings zu den interessantesten Unternehmungen. Josef FITZ hat durch die Ausführung seines Programmes eine wertvolle Arbeit verrichtet. In geniessbarem, leichtem Stil weist er, diesmal nur aus der Vogelperspektive betrachtet, auf die einzelnen Etappen der Entwicklungsgeschichte des Buches hin. Er befasst sich besonders mit den ver-

schiedenen Zeitabschnitten der Ausstattung des Buches und mit dem Begriff des Buches selbst. (ALEXANDER KOZOCSA.)

Kertész, Johann: *Bibliographie der Werke des Grafen Julius Andrassy*. Bpest, 1930. Attila Druckerei. 8 S. 1 Beil. 8°.

Das Heftchen enthält auf 2 Seiten die Bibliographie der Werke ANDRÁSSY'S. Da die Bibliographie augenscheinlich nicht auf Autopsie beruht, dient sie seinem Zwecke nicht. (K. I.)

REVUE DES REVUES. (Pp. 192—199.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1929 und 1930: *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgeschichte*, *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *La Bibliofilia*, *Magyar Grafika*, *Revue des Études Hongroises*, *Zeitschrift für Bücherfreunde*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*.

NOTICES. (Pp. 200—212.)

Gräfin Alexander Apponyi †. Die verwitwete Gräfin Alexander APPONYI, Tochter des Grafen Ernst ESTERHÁZY und Gemahlin, geborene Eugénie TENGOBORSKA, ist am 15. X. 1930 auf ihrem Gute in Lengyel, im 75. Jahre ihres Lebens einem Herzschlag erlegen. An ihrem am 17. X. stattgefundenen Begräbnis nahm Staatssekretär Koloman SZILY im Namen der Regierung, Generaldirektor Valentin HÓMAN im Namen des Ungarischen Nationalmuseums von der edlen Verblichenen Abschied. Die heilige Messe für ihr Seelenheil wurde vom apostolischen Protonotar Aloysius WOLKENBERG am 13. XI. in der Universitätskirche zelebriert.

Josef Szinnyei-Gedenkfeier. Am 18. März d. J. fand am Grabe weiland Josef SZINNYEI'S, des Gründers der Journalabteilung des Ungarischen Nationalmuseums, eine pietätvolle Gedenkfeier statt. Den Anlaß bot der hundertste Jahrestag der Geburt SZINNYEI'S. An der Feier nahmen der Generaldirektor des Nationalmuseums Valentin HÓMAN und die Beamten der Museumsbibliothek teil, ferner die Nachkommen des großen ungarischen Bibliographen. Die Denkrede sprach der Direktor der Journalabteilung Theodor RÉDEY, er legte auch den Kranz des Museums am Grabe nieder. Im Namen der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft bekränzte Hofrat Elemér VARJÚ das Grab.

Notes aux rapports historiques hongrois dans la Bibliothèque Royale de Stockholm. Des annotations intéressantes concernant l'histoire hongroise ont été découvertes par M. Jules VÉGH, directeur général du Musée des Arts Decoratifs, dans un manuscrit médiéval, portant la signature *Cod. Holm. A. 175*. L'auteur de ces annotations se nomme Thomas de HASLPACH et on le peut identifier avec Thomas EBENDORFER, historien autrichien (1387—1464) qui freinait des notes de son village natal. Les notes présentent des données jusqu'ici ignorées sur la campagne de Jean HUNYADI contre le roi allemand, FRÉDÉRIC III. en 1446. (EMILE JARUBOVICH.)

Die Bibliothekarsbildung in Deutsch-Österreich. Kundgebung über die im J. 1929 eingeführte Dienstprüfung der Bibliothekare, über die diesbezüglichen Verordnungen und deren praktische Ausführung. (ALICE GORIUPP.)

Description de Augustin Sagredo du manuscrit vénitien de la traduction bonfinienne de l'Averulin. La traduction latine de l'Architecture d'AVERULINUS, faite par Antoine BONFINI, conservée dans la Bibliotheca Marciana de Venise a été préparée pour la bibliothèque du roi MATTIA CORVINO. La Bibliothèque Nationale de Budapest possède une description de ce manuscrit (Quart. Ital. 50) décrite aussi par MORELLI (*Jacobi Morellii Bibliothecae Regiae Divi Marci Venetiarum Custodis Bibliotheca Manuscripta Graeca et Latina*, tom. I. Bassano, 1802, pp. 405—19) faite pour Ádám REVICZKY par un savant vénitien Augustin SAGREDO en 1847, 11. janvier. Bien intéressant est sa proposition que les illustrations du manuscrit original ont été faites par Andrae MANTEGNA. (cf. LAZZARONI-MUÑOZ: *Filarete*, Roma, 1908.) Ses réflexions quant au palais du Musée National se réfèrent à la construction en train du Musée National. De l'oeuvre cité du MORELLI résulte que outre les manuscrits connus de la traduction de BONFINI (Ladislao TÓTH: *Analecta Bonfiniana* Corvina, vol. XVII—XVIII. 1929, p. 182—204) autres traductions se trouvent dans l'Ambrosiana de Milan et dans l'archive de Saint Pierre à Rome. (DR. LADISLAS TÓTH.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1 NOVEMBRE 1929. AU 30 AVRIL 1930. (Page 213.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement; ** imprimeries dissoutes.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXVII. volume I-II-e livraisons. Janv.—Juin 1930.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Valentin Hóman : Au cercueil de la Comtesse Alexandre Apponyi	1*
László Bártfai Szabó : Széchényi, Petöfi und die Opposition vom Jahre 1848	1*
Ákos Domanovszky : Einiges über die Finanzen der preußischen Universitätsbibliotheken	2*
Josef Waldapfel : Zur Geschichte der Journalistik und Zeitschriftenliteratur in Ungarn...	4*
Paul Gulyás : Ein Jahr der ungarischen Bücherproduktion	6*
Documents inédits. L. TÓTH : Lettre inconnue de cardinal Pierre Pázmány. — B. IVÁNYI : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. — M. ASZTALOS : Anschläge des Rektors über Vorträge ung. Studenten aus Wittenberg. — Bibliothèque hongroise. (J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR et E. ZOVÁNYI.)	7*
Indicateur officiel. L. TÓTH : Gräfin Alexander Apponyi. — I. PASTEINER : Bericht über die Tätigkeit der Universitätsbibliothek im Jahre 1929. — V. HÓMAN : Au cercueil du François Zsinka	9*
Littérature. Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. (C. I.) — Jahrbuch der Hauptstädtischen Pädag. Bibliothek. (K. I.) — Bibliographie der aktuellen Fragen. (K. I.) — Bibliographie der ung. wissensch. Literatur. (A. KOZOCSA.) — LUKSICS, P. : Eine unbekannte Legende des Königs Ladislaus des Heiligen. (E. HOFFMANN.) — HERMANN, J. H. : Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. (I. BERKOVITS.) — Miniaturen aus Handschriften der bayer. Staatsbibl. in München. (M. R. HOFFMANN.) — Bulletin de la Société Française de reproductions de manuscrits à peintures. (M. R. HOFFMANN.) — LÖFFLER, K. : Schwäbische Buchmalerei. (M. R. HOFFMANN.) — Schriften des Palatins Nik. Esterházy. (V. N.) — BODNÁR, R. : La littérature sur Saint Émeric. (L. TÓTH.) — ADAMESCU, GH. : Contribuțiune la bibliografia românească. (L. TREML.) — FITZ, J. : Die Geschichte des Buches. (A. KOZOCSA.) — KERTÉSZ, J. : Bibliographie der Werke des Gr. J. Andrassy. (K. I.)	10*
Revue des Revues. (Par D. BARTHA et C. I.)	16*
Notices. Gräfin Alexander Apponyi. — Josef Szinnyei-Gedenkfeier. — Notes aux rapports historiques hongrois à la Bibliothèque Royal de Stockholm. (E. JAKUBOVICH.) — Die Bibliothekarsbildung in Deutsch-Österreich. (A. GORIUPP.) — Description de Augustin Sagredo du manuscrit vénitien de la traduction bonfinienne de l'Averulin. (L. TÓTH.)	16*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 novembre 1929 au 20 avril 1930	17*

Siège de la rédaction et de l'administration : *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

**A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának
címjegyzéke.**

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
- II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904.—II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
- III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
- IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
- V. Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
- VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
- VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
- VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
- IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
- X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle.** A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchenyi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXVII. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.

Hung. I.
392 _m

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

1930. évi folyam * III—IV. füzet.

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1930.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Temesváry János: Manzador Pius. (Egy képpel) --- --- --- ---	215
Dr. Deér József: Szkitia leírása a Gesta Ungarorumban --- --- --- ---	243
Dr. Veress Endre: A Marsili-centenárium kiadványok magyar vonatkozásai	264
Dr. Krüger Hans Ph. K.: A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásai	270
Dr. Veress Endre: Újabb töredék a Lupuj és Máté vajda hartzáról való énekből --- --- --- ---	274
Adattár: DR. GORIUPP ALISZ: Az Életképek szerkesztőváltozása 1847-ben	282
— DR. ASZTALOS MIKLÓS: Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához --- --- --- ---	288
— DR. ZOVÁNYI JENŐ: Bársony György cáfolói --- --- --- ---	292
— DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Negyedik közlemény) --- --- --- ---	296
Magyar Könyvesház: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoroszku-Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Negyedik közlemény. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL) --- --- --- ---	303
Tárca: Jelentés a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának állapotáról az 1929. év első felében. (DR. ZSINKA FERENC-TÓL) --- ---	311
— Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1929. év második felében. (DR. ZSINKA FERENC-TÓL, DR. JAKUBOVICH EMIL-TÓL, DR. RÉDEY TIVADAR-TÓL és DR. ISOZ KÁLMÁN-TÓL) --- --- ---	319
— A M. Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1929. évben --- --- --- ---	338
Szakirodalom: TÁRSADALOMTUD. BIBLIOGRAPHIA III. (Ism. DR. GÁRDONYI A.) — GULYÁS P.: A könyvnyomt. Magyarországon a XV. és XVI. sz. (Ism. DR. P. KÁDÁR J. DR.) — DIESCH, C: Bibliographie der germanist. Zeitschriften. (Ism. DR. KELÉNYI B. O.) — RÜMANN, A.: Das illustrierte Buch des XIX. Jahrh. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — RÉAU, L.: La gravure en France. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — LE GUIDE DI ROMA. (Ism. DR. TÓTH L.) — FREMDSPRACHIGE PUBLIKATIONEN ÜBER DI ČECHOSLOVAKEI. (Ism. DR. T. L.) — A. M. TUDOM. IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. IV. (Ism. PAUDLER É.) — SZALAY J.: A könyvről és a könyvszeretetről. (Ism. DR. KOZOCSA S.) — JANCsó BENEDEK EMLÉKKÖNYV. (Ism. DR. HALÁSZ G.) — A VESZPRÉMVÁRM. MÚZ. ÉVI JELENTÉSE 1929/30. (Ism. N.) — MÁTÉ K.: A könyv morfológiája. (Ism. DR. H. G.) — A FÖV. NYILV. KÖNYVT. ÉRTESITŐJE. 1929. (Ism. DR. I. K.) — CODE INTERNATIONAL D'ABRÉVIATIONS. (Ism. DR. I. K.) — PONGRÁCZ J. Dr. Antal Géza irodalmi munkássága. (Ism. DR. I. K.) — A szerkesztőséghez be- küldött könyvek --- --- --- ---	345
Folyóiratok szemléje: (Ism. DR. BARTHA DÉNES és DR. I. K.) --- ---	375
Vegyes közlemények. Nagy Lajos kir. oxfordi kódexe, a Bécsi Kép. Krónika kora és illuminátora. (DR. JAKUBOVICH E.) — Ismeretlen Corvin-kódex. (DR. HOFFMANN E.) — Gr. Berchényi L. Luzancy-i könyvtára. (DR. G. P.) — Garampi bécsi nuncius levele Kézai krónikájának ered. kéziratáról. (DR. TÓTH L.) — Dankó József levele P. A. Uccellihez Aqu. Sz. Tamás kiadatlan iratairól. (DR. TÓTH L.) --- --- ---	382
Változások a magyarországi nyomdánál 1930 máj. 1-től okt. 31-ig ---	403

MANZADOR PIUS

erdélyi püspök egykorú arcképe.

(Eredetije a gyulaféhegyvári püspöki palotában.)

MANZADOR PIUS.

A magyar szent korona alá tartozó egyházmegyék egykori főpásztorai között aligha akadunk még olyanra, akivel oly mostohán bántak volna történetíróink s akiről nevének pusztá említésén kívül még egyebet is a följegyzésre érdemesnek tartottak volna, mint MANZADOR Pius, aki pedig, eltekintve attól, hogy a XVIII-ik század második felében hazánk két egyházmegyéjének püspöki süvegét is viselte fején, még az egyházi irodalom terén is igen szép sikert aratott. E mulasztásnak némi pótlása lesz tehát célja alábbi sorainknak, amelyekben nemcsak e kiváló főpapnak, MÁRIA TERÉZIA egyik dédelgetett kegyeltjének dióhéjba foglalt életrajzát mondjuk el röviden, hanem még nyomtatásban megjelent, de hazai és külföldi bibliográfiákban érthetetlen módon mégis agyonhallgatott, sőt, mi több, nem is ismert műveit is elősoroljuk. Szerény próbálkozás ugyan ez, de szép és buzdító, mert édes és nemes kötelesség még emlékezetében is becsülni s megörökíteni a nagyot.

***

MANZADOR Pius Bécsben született 1706 március havában olaszszármazású nemes szülőktől.¹ Gyermek- és ifjúkoráról ugyan kevés részletes adat maradt fenn, de annyi mégis megállapítható, hogy

¹ Születési évének megállapításában irányt ad XIII. KELEMEN pápa 1764 nov. 26-ikán kelt bullájának az a biztos adata, amely szerint MANZADOR akkor *«in quinquagesimo octavo aetatis anno constitutus»* volt. Ugyanez a bulla továbbá azt is megemlíti, hogy ő *«de legitimo matrimonio ex Catholicis nobilibusque parentibus in civitate Viennae Austriae»* született. Erdélyi püspöki levéltár 1764. évi 264. sz. — Ami pedig azt illeti, hogy ő március havában pillantotta meg először a napvilágot, azt egy 1774 március 1-én kelt levélből következtetjük, amelyben őt egyik bécsi tisztelője a *küszöbön álló születésnapja alkalmából* melegen üdvözl. *Ugyanott* 1774. évi 66. sz. — Hogy MANZADORNak, aki csak a barnabita-rendbe való belépésekor vette fel a PIUS nevet, eredetileg mi volt a keresztnéve, sajnos, biztos adatok hiányában ma már meg nem állapítható.

elemi- és középiskoláit szülőhelyén, a császárvárosban végezte s hogy már akkor magába szívta azt a szellemet, mely őt egész életén át vezette. Tanulmányainak befejezése után, követve az Üdvöztőnek a tökéletesebb lelki üdv után sóvárgó ifjúhoz intézett ama tanácsát: «Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me (Mát. XIX. 21.)», a Szent Pál apostolról címzett, de inkább a *Barnabíták* neve alatt ismeretes rendbe (Congregatio Sancti Pauli decollati) lépett s a még II. FERDINÁND uralkodása alatt 1626-ban alapított bécsi rendház növendéke lett. Mint ilyen végezte aztán az ősrégi bécsi egyetemen theologiai tanulmányait is.

Huszonnégyszáz éves korában, 1730-ban, elérvén a kánoni törvények által megkívánt életkort s letevén az ünnepélyes fogadalmat (votum solemne), Bécsben miséspappá szentelték¹ s ezzel egyszersmind az élet küzdőterére lépett. Ámde ettől ő, akit mindig ritka munkaerő és buzgóság jellemezett, annál kevésbbé riadt vissza, mert mint szerzetest nem a könnyű élet, gazdagság vagy méltóságok utáni vágy vitte a szentélybe. Ezek elnyerésére ő sohasem gondolt.

Rendfőnöke kezdetben a fiatal MANZADORT mint *misszionáriust* alkalmazta, majd pedig mint *bölcsészeti és theologiai tanárt* (philosophiae et theologiae lector) a rend növendékeinek kiképzésével bízta meg.² Tanári kötelemének teljesítése mellett azonban már az 1739-ik évtől kezdve előljárói parancsára egyúttal a *vasárnapi hit-szónoki* tisztet is be kellett töltenie.³

MANZADOR kezdetben csak bécsi rendháza szent Mihály főangyal tiszteletére épült templomának szószékéről hirdette az Isten ígését, néhány hónap mulva azonban már a császárváros többi templomaiban és Ausztria különböző városaiban és búcsúhelyein is ragyogtatta megkapó ékesszólását és rövid idő alatt, bárhol is lépett föl, messze tündöklő hírnévre tett szert szentbeszédeivel. És ez annál is inkább hihető, mivel hallgatói csakhamar belátták, hogy nem személyes dicsőség képezi beszédeinek rúgóját, hanem minden törek-

¹ A már idézett pápai bulla szerint ő ugyanis akkor «a triginta quatuor annis in sacro presbyteratus ordine constitutus» volt. Erdélyi püspöki levéltár 1764. évi 264. sz.

² Ugyanott.

³ Ugyanott.

vése csakis oda irányul, hogy bennük a hitéletet élessze s őket Isten dicsőségére, kötelmeik teljesítésére lelkesítse. Épp ezért, mint rég kiszáradt föld, készörömost szívták magukba lelkes szavainak termékenyítő esőjét. Sőt magasrangú hallgatóit is annyira lebilincselte talpraesett szónoklataival, hogy közülök több főúri család ismét visszatért a katolikus egyház kebelébe.¹ Ami pedig a császári uralkodóházat s annak tagjait illeti, minthogy többízben maguk is végighallgatták szentbeszédeit,² azoknak is csakhamar annál inkább megnyerte magas kegyeit, mert személyesen is meggyőződtek arról, hogy MANZADOR valóban méltó érdemeket szerzett arra, hogy saszárnnyaira vegye a hírnév.

Ámde nemcsak Bécs társadalmának összes rétegei adóztak tisztelettel és elismeréssel MANZADOR érdemeinek, hanem rendtársai is. Sőt ezek, minthogy szívüket alázatos lelkületével, nyájas modorával rendbelépése óta már különben is magához fűzte, szeretetükkel el is halmozták. Ezt pedig azzal bizonyították be, hogy őt, noha csak harmadfél évtized óta állott az Úr szolgálatában, 1755 május 7-ikén a *német rendtartomány főnökévé* (Provincialis provinciae Germanicae),³ 1758 április 3-ikán pedig ugyancsak e német rendtartomány *Generalis Visitorává*,⁴ 1761 április 18-ikán végül a következő hároméves ciklusra *Generalis Prépositá* választották s mint ilyent a barnabita-rend élére állították.⁵ Csak három évre pedig azért, mert

¹ A már ismételten említett pápai bulla szavaival «nonnullos magni nominis haereticos ad fidem orthodoxam convertit». Ugyanott.

² Ez ugyanis már MANZADOR 1739 november 15-én, Lipót napján Klosterneuburgban tartott s utóbb nyomtatásban is megjelent szentbeszédének címlapjáról is megállapítható, ahol maga említi, hogy ő azt a beszédet «bey allerhöchster Gegenwart beeder Kaiserl. Königl. Catholischen Majestäten und dero sammentlichen Hofstaat» tartotta.

³ *Erd. püsp. levéltár* 1755. évi 25. sz.

⁴ Ugyanott 1758. évi 7. sz.

⁵ «In legitima Congregatione die decima octava mensis Aprilis anni 1761. habita, secundum praescriptam rationem, electus fuit Admodum Reverendus Pater Don Pius MANZADOR *Praepositus Generalis Congregationis Sancti Pauli decollati*.

L. S.

Don Petrus RIESOZZI Praeses m. p.

Don Paulus Philippus PREMOLI Consultor m. p.

Don Carolus Franciscus MARIETTI Cancel. m. p.»

Erdélyi püsp. levéltár 1761. évi 31. sz.

rendszabályaik értelmében ennél hosszabb időre nem is választhatták.

Első, aki MANZADORNak, az új prépostnak őszintén üdvözlésére sietett, maga a császárné volt, aki ez alkalommal e fölötté meleghangú sorokkal kereste fel őt:

«Tisztelendő kedvelt Hívünk! Nagy örömmel értesültünk arról, hogy Önt rendjének fejevé választották, mert ismerve az Ön buzgóságát, okosságát s egyéb kiváló erényeit, biztosan reméljük, hogy ez a választás csakis a rend előnyére és hasznára fog válni. Midőn azonban ezt szívünkéből óhajtjuk, nem titkolhatjuk el Ön előtt azt sem, hogy amennyire örülünk új állásának, épp annyira sajnáljuk, hogy most már Önt körünk-ből el kell vesztenünk. Egyébiránt úgy Önt, mint Általunk mindig kedvelt rendjét továbbra is legmesszebbmenő császári kegyünkről és jóindulatunkról biztosítjuk.

Bécs, 1761 május 2-án

MÁRIA TERÉZIA s. k.¹

MANZADOR a császárvárosban ezután csak rövid ideig időzött, mert 1761. év nyarának elején már elhagyta Bécset, hogy Rómában, a barnabita-rend székhelyén, elfoglalja préposti állását. El is foglalta azt azzal a szilárd elhatározással, hogy lelkiismeretes buzgósággal és példás pontossággal fogja azt betölteni. Nincsenek ugyan részletes adataink préposti működésére nézve, de tudva azt, hogy ő, ami a rend szabályainak betartását illeti, rendtársai előtt mindig mintaképen szerepelt és ismerve azt, hogy őt elsősorban is a ritka munkabírás és páratlan buzgóság jellemezte, legkisebb kétségünk sem lehet afelől, hogy ő új állásának is, amelyhez, mint tudjuk, csakis rendtársainak bizalma és ragaszkodása juttatta, mindenben derekasan megfelelt.

Harmincnégy évig működött már MANZADOR a barnabita-rendben és bizonyára abban továbbra is áldásos tevékenységet fejtett volna ki, ha egy váratlan fordulat, mint derült égből a villám, rendtársai

¹ Ugyanott 1761. évi 33. sz.

köréből ki nem ragadta volna őt. MÁRIA TERÉZIA ugyanis, aki mint már előttünk ismeretes, mindig élénk rokonszenvvel és érdeklődéssel kísérte MANZADOR minden ténykedését, 1764 március 9-én azzal lepte meg őt, aki véletlenül épp Bécsben tartózkodott, hogy a báró CHIOLICH György Farkas elhalálozása folytán üresedésben levő zeng-modrusi vagy korbáviai püspökséget e sorok kíséretében neki ajánlotta fel:

«Kedves Tisztelendő! Jelenleg üresedésben van a nem ugyan zsíros, de nagyfontosságú zengi püspökség, amelynek egy buzgó, okos és tapasztalt férfiúra van szüksége. Minthogy pedig tudom, hogy mindeme tulajdonságok Önben nagyon is megvannak, arra a gondolatra jöttem, hogy ezt a püspökséget Önnek ajánlom fel. Abban az esetben tehát, ha ez az ajánlatom Önnél is tetszésre talál, arra kérem Önt, hogy ezt velem annál is inkább mielőbb közölje, mert legkésőbb két hét alatt ebben az ügyben magyar udvari kancelláriám útján már véglegesen dönteni óhajtok. Azt hiszem, hogy ennyi idő úgy rendje ügyeinek, mint esetleg Rómában még hátralevő dolgainak rendezésére elégséges lesz. Minthogy Ön iránti jóindulatom változhatatlan, mindig örömemre fog szolgálni, ha annak bármikor is tanujelét adhatom. Egyébiránt császári és királyi kegyem biztosítása mellett maradok

Bécs, 1764 március 9-én

MÁRIA TERÉZIA s. k.¹

Minthogy pedig MANZADOR a királynőnek ezt a kegyes és fölötté megtisztelő ajánlatát minden töprengés nélkül hálatelt szívvel és hódolatteljes tisztelettel elfogadta, MÁRIA TERÉZIA őt, be sem várva a két hét lefolyását, négy nap mulva, 1764 március 13-án már *zeng-modrusi püspökké* ki is nevezte.² Ezt a kinevezést aztán XIII. KELEMEN pápa is, aki előtt különben sem volt ismeretlen az új püspök három évi buzgó római működése,³ 1764 november 26-án nemcsak jóvá-

¹ *Ugyanott* 1764. évi 65. sz.

² *Országos Levéltár*: Liber Collationum VI. k. 155—6. ll.

³ Erről már XIII. KELEMEN pápa maga is fenti bullájában ekkép emlékezik

hagyásával pecsételte meg, hanem még a megerősítés fejében járó szokásos székdíj (annaták) felét is neki elengedte. Csak azt kötötte ki, hogy székesegyháza és a püspöki épületek helyreállítására különös gondja legyen, székhelyén pedig a trienti zsinat határozata értelmében mielőbb papnevelő-intézetet állítson fel s egy ezzel kapcsolatos teológiai és poenitentiarius állást létesítsen.¹

MANZADOR zengi püspöki működésének, sajnos, úgyszólván csak időhatárait ismerjük, de kétségkívül csak az elveszett vagy még lappangó történelmi emlékek miatt, mert oly férfiú, akit maga a trón óhajtott ebben az állásban látni, nem tölthette el napjait anélkül, hogy tehetségét és képzettségét főpásztori magas állásában is kellően ne értékesítette s egyházmegyéjének érdekei fölött híven ne örködött volna.

Ámde még a fogyatékos forrásokból is legalább annyi mégis megállapítható, hogy MANZADOR az egyház fejének meghagyása szerint székesegyháza helyreállítására minden lehetőt elkövetett. És midőn belátta, hogy erre egymagában képtelen, kivitte a trónnal, hogy a BARKÓCZY Ferenc gróf primás halála óta üresedésben levő esztergomi érsekség időközi (intercalaris) jövedelmeiből székesegyháza részére 6000, szegény plébániái támogatására pedig 3000 r. forintot utaltak ki.²

MANZADOR életének ebből a korából még csak egy, ugyan kevésbé lényeges, de annál érdekesebb adatot találunk felemlítésre érdemesnek. Eszerint nemes szívéhez egyetlenegy szűkölködő sem fordulhatott anélkül, hogy meghallgatásra ne talált volna. Ezzel a jószívűségével azonban, sajnos, egyesek annyira visszaéltek, hogy a folytonos zaklatás végre is nehezebbre esett. Ezen pedig egyízben azzal segített, hogy a legarcátlanabb tolakodóval a következő kötelezvényt állíttatta ki:

«Alulírott ezennel elismerem, hogy a mai napon méltóságos és főtisztelendő MANZADOR Pius zeng-modrusi püspök

meg: «Praepositi Generalis muniis summa cum laude functus (est)». Erdélyi püsp. levéltár 1764. évi 264. sz.

¹ Ugyanott.

² Erd. püsp. levéltár 1766. évi 312. sz.

úrtól segélyképen 200 r. forintot kaptam s kötelezem magamat, hogy a mai naptól kezdve soha többé sem írásban, sem élőszóval, sem magam személyesen, sem mások útján Öméltóságát zaklatni nem fogom, sőt még küszöbét sem fogom átlépní.

Buccari, 1768. szept. 28-ikán

P. H.

GRÓF MAYERLE MIKLÓS s. k.»¹

Főpapunk már élete hatodik évtizedének végéhez közeledett s már nyolc év óta állott a zeng-modrusi püspökség élén, midőn MÁRIA TERÉZIA kegye ismét feléje fordult. A nagy királynő ugyanis, miután BAJTAY JÓZSEF ANTAL báró erdélyi püspök lemondását elfogadta, egyrészt, hogy MANZADOR érdemeit megjutalmazza, másrészt pedig, hogy még tágasabb tért nyisson ismert képességei érvényesítésére, noha hazánk nyelvét nem bírta, őt szemelte ki e fontos állás betöltésére.

Épp ezért föl sem szólítva az erdélyi római katolikus statust, nem különben az erdélyi guberniumot az eddig mindig szokásos hármas jelölés megejtésére, «ohne Abforderung eines Vorschlages», 1772. október 3-ikán azzal a kikötéssel, hogy a lemondott BAJTAY püspöknek 4000 r. forint évi járadékot fizet és ezentúl sem ő, sem utódai az erdélyi kormányzék helyetteselnöki tisztét többé be nem tölthetik, hasonló minőségben az *erdélyi egyházmegye élére állította* s egyúttal az *erdélyi kormányzék tanácsosává* is kinevezte.² És erről, mielőtt még az Erdélyi udvari kancelláriában a kinevezési okmány kiállítására sor került volna, MANZADORT azonnal értesítette.³ Ugyanekkor a pápai megerősítés kieszközlésére is megtette

¹ Ugyanott 1768. évi 243. sz.

² *Erdélyi káptalan gyulafehérvári levéltára* 4. láda 586. sz.

³ «Maria Theresia etc. Reverende, Nobis dilecte! Eximias virtutes, doctrinam item, et pietatem, ac caeteras animi dotes, quibus Te dono Altissimi insignitum ornatumque e fide dignis plurium fidelium nostrorum testimoniis, ac singulari commendatione cognovimus, varia insuper, quae in ecclesiasticis muniis, pro Sacrae Romanae Catholicae Ecclesiae emolumento impendisti, servitia benigno recolentes animo, Te ad Episcopatum Transsilvaniensem per

az intézkedéseket s ezenfelül arra is kérte az egyház fejét, hogy Erdély új püspökének engedje el a megerősítésért járó székdíjat.¹

XIV. KELEMEN pápa a királynő kérését ugyan 1773 március 15-ikén készörömet teljesítette, de a székdíjat csak részben engedte el Erdély új főpásztorának.²

MANZADOR, akit időközben, 1773 március 14-én, MÁRIA TERÉZIA még *valóságos belső titkos tanácsossá* is kinevezett,³ ekként elnyervén

resignationem fidelis nostri, Nobis sincere dilecti Reverendi, ac Magnifici Liberi Baronis Josephi Antonii BAJTAY, eiusdem Episcopatus ultimi, veri, ac legitimi possessoris de iure et de facto vacantem transtulimus, simulque in Consiliarium nostrum in eodem Principatu Gubernialem intimum resolvimus, ita tamen, ut tam Tu ipse, quam tui in Episcopatu illo Successores, absente Gubernatore nostro Regio, nunquam in eodem Consilio praesideant. Insuper pro congrua praefati Baronis BAJTAY sustentatione e proventibus Bonorum Episcopatus, cui Te praefecimus, quatuor mille florenos Rhenenses per Te ad dies vitae eiusdem pendendos resolvimus. Benignam hanc determinationem nostram quemadmodum eidem Baroni BAJTAY pro sua directione intimavimus, ita Tibi porro clementer significandum duximus nos de eo etiam benigne disposuisse, ut tam super Episcopatu, quam Consiliariatu Guberniali solitae apud Cancellariam nostram Regiam Transsilvanicam Aulicam pro Te expediantur Collationales. In reliquo gratia nostra Caesareo-Regia ac Principali Tibi benigne propensae manemus. Datum Viennae Austriae, die tertia mensis Octobris, anno Domini 1772. Regnorum vero nostrorum trigesimo secundo.

Maria Theresia m. p.

Henricus Comes a BLUMEGEN m. p.

Ad mandatum etc.

Franc. Jos. Nob. Dom. a REICHMANN m. p.»

Erdélyi püsp. levéltár 1772. évi 358. sz. — A BAJTAY javára kikötött életjáradék megfizetésére azonban nem került a sor. BAJTAY ugyanis, még mielőtt MANZADOR erdélyi püspöki székét elfoglalta volna, 1773 januárus 15-ikén már elhúnyt.

¹ *Országos Levéltár*: Erd. kancell. osztály 1772. évi 1190. sz. a.

² *Ugyanott*. — MANZADOR a megerősítése fejében kirótt székdíjat, mive elegendő készpénzzel nem rendelkezett, csak úgy volt képes a római szentszékeknek megfizetni, hogy ezt az összeget neki MÁRIA TERÉZIA tudtával a bécsi udvari kamara központi pénztára kamatmentesen előlegezte. Minthogy pedig ezt a tartozását nemsokára közbejött halála miatt még életében nem törlesztette, hagyatékából egyenlítették ki azt. *Erd. püspöki levéltár* 1775. évi 118. sz.

³ «Von Ihre Majestät: der Verwitibten Römischen Kaiserinn, Apostolischen zu Hungarn und Böheim Königin, Erzherzoginn zu Österreich, unserer allergnädigsten Frauen wegen dem Herrn Bischofē in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen Don Pius MANZADOR in Gnaden anzuzeigen. Es hätten Ihre Majestät

az egyház fejének atyai áldását, amelyre már Bécsben hónapok óta várt, Erdélybe sietett, ahová még április elsején meg is érkezett.¹ Új egyházmegyéje vezetését azonban TAMÁSI György olvasókanonok-, káptalani helynöktől csak 1773 május 23-án vette át.² Ekkor iktatták be ugyanis őt Gyulafehérvárt ünnepélyes keretek között főpásztori székébe. Ami pedig kormányzéki tanácsosi állását illeti, azt még később, 1773 június 24-én foglalta el.³

nach dem Beyspiele Ihrer glorwürdigen Vorfahren, die Religion als den Hauptgrund zu einer glückseligen Regierung jederzeit angesehen, und daher sich ins besondere angelegen seyn lassen, allendenjenigen, welche zur Aufnahme der Religion sich sorgfältigst verwenden, mit vorzüglichen Gnaden zu begünstigen. Es haben daher allerhöchst Dieselbe in gnädigste Erwegung gezogen, dass der Herr Bischof in diesem Stücke vor Anderen sich ausnehmend hervorgethan; Indem er von der Zeit an, als das Bissthum Zeng seiner Obsorge anvertrauet war, das Hirtenamt mit allem Eifer verwaltet, und seine Herde durch einen auferbaulichen Lebenswandel und heilsame Lehren geweidet: so dass Ihme derenwegen die Obsorge über das weit wichtigere Bissthum in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen ist aufgetragen worden. Aus diesem Betracht, wie auch aus mildester Zurücksicht auf die von dem Herrn Bischofe in Vollziehung der aufgehabten wichtigen Verrichtung an dem Römischen Hofe, bezeigten ruhmlichen Geschicklichkeit, sind Ihro Kaiser: König: Apostol: Majestät veranlasst worden zu Bezeugung Ihrer mildesten Zufriedenheit, den Herrn Bischof in gedachtem Grossfürstenthum Don Pius MANZADOR zu Ihrem wirklichen geheimen Rath aus höchsteigener Bewegnis allernädigst zu ernennen: dergestalten, dass er von nunan als Ihro wirklicher geheimer Rath von jederman soll angesehen und gehret werden, mithin aller dieser hochansehnlichen Würde anklebenden Ehren, Vorzüge, Freyheiten, Rechte und Gerechtigkeiten ohne Jemandes Widerspruch sich zu erfreuen und zu bedienen haben solle, könne und möge, welches dem Herrn Bischofe mittelst gegenwärtigen Hof-Decrets zur erfreulichen Nachricht erinnert wird. Es verbleiben anbey Ihro Kaiser: König: Apostol: Majestät demselben mit kaiser: könig: und Landesfürstlichen Gnaden wohlgeuogen. Signatum Wien unter allerhöchst gedacht Ihro K: K: Ap: Majtt: fürgedruckten Secret-Insiegel den 14-ten März 1773.

HEINRICHGABE Fh. m. p.

COLLENBACH m. p.»

Eredetije a *Nemzeti Múzeum* levéltárának törzsanyagában.

¹ Még ünnepélyes beiktatása előtt ugyanis, 1773 április 12-ikén már Alvincen házikápolnájában, a kalocsai érseki hatóságtól nyert fölhatalmazás alapján, miséspappá szenteli WALTER Szilveszter kalocsai főegyházmegyei diakonust. *Erd. püsp. levéltár*: Matricula Ordinatum.

² *Ugyanott*. — V. ö. *Szereday Anial*: Series episcoporum 240. l.

³ *Erdélyi püsp. levéltár* 1773. évi 73. sz.

Hogy minő működést fejtett ki új püspöki székhelyén MANZADOR s egyházmegyéje érdekében minő szolgálatokat tett, érdekes volna ugyan közelebbről is ismernünk, de részletes tudósítások, sajnós, nem maradtak reánk. Ámde tudva azt, hogy ő már eddig is széles hatáskörében rátermettségének és ügyességének fényes tanujelét adta, noha oly püspök után, mint BAJTAY, bármely főpapnak nehéz állása lett volna s kétszerte nehezebb egy idegennek, aligha tévedünk, ha föltesszük, hogy ő, midőn püspöki székét elfoglalta, magas kora dacára sem gondolt pihenésre, hanem csakis főpásztori állásának kellő betöltésére törekedett. Épp ezért, hogy minden munkaerejét csakis a gondjaira bízott hívek lelki vezetésének szentelhesse, még püspöki birtokainak kezeléséről is lemondott s azokat három évre évi 15.000 r. forintért és némi ellenszolgálatokért DÁNFY Mihály, eddigi püspöki prefektusnak adta bérbe.¹

Hogy volt-e MANZADORNak érdeme abban, hogy alatta Csíkszentkirály, Sámsond és Csertéshondol községekben új templom, Vulkán és Küküllővár falvakban kápolna, illetőleg oratórium épült, Bethlenfalván a templomot helyreállították, a sinfalvi templom pedig újabb királyi segélyben részesült,² ezt csak sejtjük, de eldönteni, sajnós, ma már nem áll módunkban. Arról azonban, hogy ő a jezsuitarendnek épp alatta történt feloszlásával még inkább érezhetővé vált paphiányon segítsen, egy év lefolyása alatt tizenegyszer végzett papszentelést s öt egyházmegyei és tizenhét szerzetes papot állított az Úr oltárának szolgálatába, egykorú forrásaink is már tanuskodnak.³ Sőt ezek még azt is följegyezték, hogy ő, mint a művelt nyugat szülöttje, székesegyházának zenekarára különös gondot fordított s annak tagjai részére szabályzatot írt elő,⁴ amelynek pontos betartását aztán tőlük szigorúan meg is követelte.

Sajnos, MANZADOR, aki még az 1774. év nyarának elején is friss egészségnak örvendett,⁵ csak tizenöt hó és hét napig viselte

¹ Ugyanott 1774. évi 290. sz.

² V. ö. *Schematismus* (historicus) dioecesis Transsilvan. pro anno 1882. 28., 63., 91., 131., 147., 170. és 181. ll.

³ *Erd. püsp. levéltár*: Matricula Ordinatorum adata után.

⁴ Ugyanott 1774. évi 299. sz.

⁵ Erre kell ugyanis következtetnünk SZABÓ Mihály, a püspök oldalkanonokjáj-

fejen Erdély főpásztori süvegét. Néhány hét múlva ugyanis oly súlyos betegségbe esett, hogy, noha SOTERIUS András, BEDDEUS és FÖRSTER Boldizsár szebeni orvosok a leggondosabb kezelésben részesítették s mindent elkövettek megmentésére, alig egyheti szenvedés után 1774 augusztus 30-ikán este 9^{1/2} órakor Szebenben, életének 69-ik évében a szentségek ájtatos fölvételével megenyhült lelkét visszaadta Teremtőjének.¹

Kettős koporsóba zárt, FORSTER Boldizsár és WEIRAUCH János sebészek által bebalzsamozott s a szebeni plébániatemplomban be-szentelt holttestét azután székhelyére, Gyulafehérvárra szállították, ahol szeptember 4-én délelőtt a székesegyház főoltára alatt fekvő sírboltban örök nyugalomra helyezték.² Itt is nyugodtak porrészei 1809-ig, midőn egyik utóda, csíkmindszenti MÁRTONFI József, azokat öt püspöktársa hamvaival együtt a sírboltnak egy másik közös fülkéjébe helyeztette át.

MANZADOR, aki, mint tudjuk, a szegények támogatása elől sohasem zárkózott el, földi javakat nem gyűjtött s ezért végrendeletet sem hagyott maga után. Különben miről is végrendelkezett volna, midőn a hagyatékából árverés útján befolyt 13.341 frt 6 krajcárral szemben tartozásainak s a halála után fölmerült egyéb kiadásoknak

nak Szebenben 1774 június hó 25-ikén kelt leveléből, amelynek idevágó részében arról értesíti SZEREDAY Antal gyulafehérvári nagyprépostot, hogy «a mult szeredán (június 22-ikén) való tracta ritka volt Szebenben, de egy kevés kisebbsége származott abból, hogy másoknak subsidiumára szorultunk volt, mert ezüstöt, konyha edényeket imitt amott szereztek egyben és más Uraságoknak tisztvei és szakátsai is subsidiariusok voltak». (Erd. püsp. levéltár 1774. évi 177. sz.). Ily nagy és fényes lakomára, azt hisszük, aligha hívta volna meg MANZADOR az erdélyi kormányzók tanácsosait, főbb tisztviselőit és tisztelőit, ha akkor teljesen jól nem érezte volna magát.

¹ Az erdélyi székeskáptalannak az Erdélyi udvari kancelláriához intézett hivatalos jelentése szerint: «post septem dierum infirmitatem 30^a praesentis mensis Augusti Cibinii mortalitatem exiit, diemque suum obiit». Országos Levéltár: Erd. udv. kancell. o. 1774. évi 1142. sz. — Az erdélyi guberniumnak 1774 augusztus 31-ikén kelt és az udvari kamarához intézett ugyancsak hivatalos jelentése pedig idevágólag ezt írja: «Bischof Pius MANZADOR den 30-ten dices nachts um halb 10 Uhr gestorben ist». Ugyanott 1774. évi 1106. sz. — Szereday Antal (id. m. 240. l.) és a sírfelirat adata téves tehát és augusztus 30-ikára helyesbítendő!

² Erd. püsp. levéltár 1774. évi 217. és 1775. évi 118. sz.

összege 13.122 frt 37¹/₂ krajcár-ra rúgott, sőt még e kis különbözetből ISSEKUTZ Antal és Gergely gyulafehérvári kereskedőknek 945 frtot kitevő számláját is ki kellett volna egyenlíteni.¹

MANZADOR rangemelése dacára sem szűnt meg a barnabita-rend tagja lenni s haláláig annak kötelékéhez tartozott.² Épp azért a barnabita atyák szokásos *Don* előnevét mint püspök is állandóan használta, címerében pedig a pajzs alján mint beékelt kis címert a rend címerét is «kék mezőben három zöld kőből összerakott gúla tetején P (= Paulus) és A (= Apostolus) betűktől övezett álló kereszt» fölvette.³

Főpapunk, akit önmegtagadás jellemzett a fényben, élvezetekben és életmódban, türelem a munkában, szelídséggel párosult erély a kormányzásban, szeretet, tudomány és áhítat tekintetében pedig egy szentatya alakjához hasonlított, pályája első évtizedeiben az egyházi irodalomnak is lelkes munkása volt. Tolla alól került ki ugyanis az a *negyvennégy* mű, amelyeknek minden sora mintha nem is eszéből, hanem szívéből fakadt volna. E művek időrendben a következők:

1735.

1. *Heiliger Joannes von Nepomuc*, als ein vollkommener Priester durch seinen Englischen Wandel gepriesen, Da in der würdigen Pfarr-Kirchen des Heil. Udalrici zu Wienn, dessen herrliches Fest-Geprång von einem eyffrigen Verehrer dieses Heiligen angestellet worden, und dabey Pater Don Gregorius PAAR, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, sein erstes Heil. Mess-Opffer abgestattet hat, den 5. ten Julii Anno 1735. von P. Don Pio Manzador, gemeldter Versammlung Priester. — Wienn, gedruckt bey Johann Baptist SCHILGEN, Ni. Oe. Landschafft-Buchdruckern.

¹ Ugyanott 1775. évi 118. sz.

² És ezt mint erdélyi püspök is hivatalos címében kifejezésre juttatja: «*Pius Manzador e Congregatione Clericorum Regularium Sancti Pauli, Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Transylvaniensis . . .*»

³ *Temesváry János*: Az erdélyi püspökök címerei (Budapest, 1930) 20. l.

1736.

2. *Sitten-Lehr über die Bekehrung des Heiligen Apostels Pauli* an dem Fest-Tag dieser wunderthätigen Bekehrung, in der Kayserlichen Pfarr-Kirchen Sancti Martini zu Mistelbach deren Regulirten Priestern (!) benannten Heiligen Pauli, in einer Predig vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *Patre Don Pio Manzador*, aus der Versammlung (!) bemeldter Regulirten Priestern. Anno MDCCXXXVI. — Gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Römisch. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

1738.

3. *Lob-Rede über die Irdische und Himmelische Freygebigkeit des Heiligen Caroli Borromaei*, der Heil. Römischen Kirchen Cardinalis, und Ertz-Bischoffs zu Mayland, allgemeinen Schutz-Haber der Christenheit, und sonderbaren Beschirmer dess Allerdurchlächtigsten Ertz-Hauses Oesterreich. Da in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn von denen Regulirten Priestern des Heil. Pauli gewöhnlicher massen dessen Fest-Tag feyerlichst begangen, und das Erstemahl mit einer Lob-Red verehret ward. Den 4. Novembris 1738. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung. — Wienn, gedruckt bey Gregori KURTZBÖCK, Universit. Buchdruckern.

1739.

4. *Lehr-reiche Rede von Verehrung aller Heiligen Reliquien, besonders aber der ehrwürdigsten Gebein des grossen Wunderthäters Blasii*. Da in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael zu Wienn, von denen Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Pauli, dessen Fest-Tag mit jährlichen Kirchen-Gepräng, nebst Aussetzung und Verehrung seiner Heil. Reliquien, und der gewöhnlichen Hals-Seegnung, feyerlichst begangen ward, den 3.ten Tag des Hornungs Anno 1739. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung. Erstlich. — Gedruckt zu Wienn bey Gregori KURTZBÖCK, Universitäts-Buchdruckern, auf dem Juden-Platz neben dem grossen Jordan.

5. *Das vergossene Blut des leidenden und sterbenden Sohns Gottes*, als das heilsamste und kräftigste Baad zu Reinigung und Erweichung des menschlichen Hertzens. In der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Pauli bey St. Michael in Wien, an dem Heiligen Chor-Freytag erstlich in der gewöhnlichen Predig einer ungemein zahlreichen Hoch-Adelichen Versammlung, hernach auf Verlangen vieler andächtigen und vornehmen Personen durch öffentlichen Druck vorgestellt: von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldter Versammlung Anno 1739. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter v. GHELEN, Ihrer Röm. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

6. *Lob-Rede über die Gross-Thaten des Heiligen Philippi Nerii*, Stifters der Versammlung des Oratorii. An dessen Fest-Tag in der Kirchen deren WW. EE. Priester gemelter (!) Versammlung bey der Heiligen Dreyfaltigkeit in Wienn, den 26. Maji 1739. vorge- tragen: und hernach auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli. Cum permissu superiorum. — Wienn, gedruckt und zu finden bey Johann Ignatz HEYINGER, Universitäts-Buchdruckern.

7. *Predig über die Predigen des Heiligen Antonii von Padua*. An dessen Fest-Tag in der Kirchen deren Wohl-Ehrwürdigen PP. Conventual-Minoriten des Heil. Seraphischen Vatters Francisci, zum Heil. Creutz hinter dem Land-Hauss zu Wienn, den 13. Junii 1739. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulierten Priestern des Heil. Pauli. — Wienn, gedruckt bei Gregori KURTZBÖCK, Univ. Buchdruckern auf dem Juden-Platz neben dem grossen Jordan.

8. *Lob-Rede über die hohe Weisheit und grosse Tugend des Heiligen Caroli Borromaei*, der H. Römischen Kirchen Cardinalis, und Ertz-Bischoffs zu Mayland, allgemeinen Schutzhaber der Christenheit, und sondenbaren Beschirmer des Allerdurchleuchtigsten Ertz-Hauses Oesterreich. Da in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn, von denen Regulirten Priestern des H. Pauli gewöhnlicher massen dessen Fest-Tag feyerlichst begangen ward,

den 4. Novembris 1739. Verfasset, und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern allda. — Wienn, gedruckt bey Johann Ignatz HEYINGER, Univ. Buchdruckern, in der Rômer-Strassen.

9. *Antrieb zur Christlichen Vollkommenheit aus dem Leben des Heiligen Marggrafen Leopoldi*, geschôppfet und an dessen Fest-Tag, bey allerhöchster Gegenwart Beeder Kayserl. Königl. Catholischen Mayestäten und Dero sammentlichen Hofstaat, in der berühmten Collegiat-Kirchen deren Regulirten Chor-Herren des Heil. Augustini zu Closter-Neuburg in einer Predig vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michaël in Wienn gewöhnlichen Sonntags-Predigern. — Wienn, gedruckt bey Johann Ignatz HEYINGER, Universitäts-Buchdruckern. 1739.

1740.

10. *Lehr-reiche Rede von Erweis- und Verfechtung der Ohren-Beicht*. Verfasset aus der Zeugnuß der unverwesenen Zunge des grossen und wunderthätigen Heiligen *Joannis von Nepomuck*, bey dessen jährlich-gewöhnlicher höchst-eyerlichen Fest-Begängnuß in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heiligen Apostels Pauli den 23. May im Jahre 1740. vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Cum permissu superiorum. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter van GHELEN, Ihrer Rôm. Kais. Maj. Hof-Buchdruckern.

11. *Ehren-Rede über das Geheimnuß der unbefleckten Empfängnuß der Allerseligsten Jungfrau Mariae*. Da in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn, von denen Regulirten Priestern des Heil. Pauli die feyerliche Gedächtnuß des gemeldten Geheimnuß den dritten Sonntag in Advent im Jahr 1740 gewöhnlicher massen begangen ward. Verfasset, und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern allda. — Wienn, gedruckt bey

Johann Peter van GHELEN, Ihrer Röm. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

1741.

12. *Lob-Rede über den Christlichen Eifer des Heiligen Ertz-Hertzogens Domitiani*, und dessen Früchten in seinem Land. Da eine Hochlöbliche Kärtnerische Lands-Genossenschaft das Fest dieses Ihres Heiligen Schützers in dem herrlichen Gottes-Haus bey St. Peter in Wien am Sonntag Sexagesimae genannt Anno 1741. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begienge. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador* aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntag-Prediger in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

13. *Ehren- und Trauer-Rede* bey der Leich-Besingung, welche dem weiland Allerdurchleuchtigsten, Grossmächtigsten, und Unüberwündlichsten Römischen Kaiser, *Carl dem Sechsten*, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn, und Böhheim König, Ertz-Hertzogen zu Oesterreich, etc. Ihrem Allergnädigsten Herrn und Schützern, eine Hoch-Löbl. Kaiserl. Königl. Spanische Bruderschaft unter dem Titul: Des Hochwürdigsten Altars-Sacrament, bey errichtem (!) herrlichen Trauer-Gerüst, in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien, durch 4 Tag, als den 10. 11. 12. und 13. April im Jahr 1741. gehalten hat. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Cum permissu Superiorum et privilegio. — Wien, gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Ihro Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

14. *Lob-Rede*, In welcher der Heilige Bischof und Martyrer *Kilianus*, *Apostel deren Francken*, in drei Eigenschaften dem grössten Heiligen, und Vorlauffer Christi verglichen wird. Als eine Hochlöbliche Fränckische Lands-Genossenschaft in der Kayserlichen Stift-Kirch deren Wohl-Ehrwürdigen Regulirten Chor-Herren des Heiligen Augustini bey St. Dorothea in Wien dessen Fest-Tag den

8 ten Heumonats im Jahr 1741. mit jährlich-gewöhnlicher Feyerlichkeit begienge. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

15. *Lob-Rede über die Wohlthaten des Heiligen Bonifacii*, deren Teutschen Apostels, Ersten Ertz-Bischoffens zu Maintz, und Blut-Zeugens. Da eine Hoch-Löbl. Rheinisch-sonderlich Ertz-Stift-Maintzische Landes-Genossenschaft, in der Pfarr-Kirchen U. L. Frauen zum Schotten bey denen WW. EE. PP. Benedictinern in Wien das gewöhnliche Lob- und Danck-Fest, mit sonderlicher Feyerlichkeit den 9. Heumonats im Jahr 1741. begienge, vorgestellt von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael. — Wien, gedruckt bey Leopold Johann KALIWODA, auf dem Dominicaner-Platz in dem Jesuiten-Haus.

16. *Heylsame Ermahnungs-Rede zur Bemitleydung und Hülff deren in dem Fegfeuer Leydenden Seelen*, An dem Vorabend ihres allgemeinen Christmilden Andenckens, in dem grossen Gottes-Acker ausser dem Schotten-Thor zu Wien, bey denen WW. EE. PP. Benedictinern Unser Lieben Frauen von dem Berg Serrato einer ungemeynen Volcks-Menge vorgetragen und hernach auf Begehren in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universit. Buchdruckern, auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus. 1741.

1742.

17. *Lob-Rede von der Sieghaften Lehr deren Heiligen Cyrilli und Methudii*, und von der unüberwindlichen Tugend Ihrer Glaubens-Kinder in Mähren; Da eben diese Löblichste Landes-Genossenschaft in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien die Gedächtnuss dieser Heiligen mit gewöhnlichem Kirchen-Gepräng

feuerte, am vierten Sonntag in der Fasten, den 4 ten Mertzen im Jahr 1742. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Pauli und alda gewöhnlichen Sonntags-Prediger. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN Königl. Hof-Buchdruckern.

18. *Ein Englischer Prediger aus dem Prediger-Orden.* Der Tugendsamste Ordens-Mann, eyfrige Apostel, und gewaltige Wunderthäter, *Heiliger Vincentius Ferrerius*, An seinem Fest-Tag in der Kirch seines Ordens ad Mariam Rotundam genannt zu Wien den 5. ten Aptil im Jahr 1742. durch schuldigste Ehren-Rede gepriesen von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universit. Buchdruckern, auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

19. *Ehren-Rede von der Anverwandschaft des heiligen Böhmi-schen Königs Wenceslai mit denen Oesterreichischen Fürsten.* Da in der Königl. Hof-Kirchen zu Maria Loreto in Wienn bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüßern die Gedächtnuss bemeldten Heiligen mit ausserordentlicher Feyerlichkeit (weilen jüngst verflossenes Jahr dessen gewöhnliche Fest-Begängnuss an dem eigenen Tag deren Kriegs-Trublen halber nicht hat gehalten werden können) durch einen eifrigen Verehrer dieses Heiligen, und getreuen Unterthann des Allerdurchleuchtigsten Haus Oesterreich mit Bey-Hilf einiger anderer gleicher Andacht, und Treu angestellet, und begangen worden. Den 9. Maji im Jahr 1742. Verfasset, vorgetragen, und in Druck gegeben von *P. D. Pio Manzador*, Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern bey St. Michael in Wienn. — Gedruckt bey Joh. Peter v. GHELEN, Königl. Hof-Buchdruckern.

20. *Ehren-Rede von der Verbündnuss des Heiligen Böhmi-schen Schützers Joannis von Nepomuk mit denen Oesterreichischen Königen in Bóheim.* Da in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael deren Regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli in Wienn die Gedächtnuss dieses Heiligen Blut-Zeugens und grossen Wunder-

thätters den 2. ten Brachmonat im Jahr 1742. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Verfasset, vorgetragen, und in Druck gegeben von *P. D. Pio Manzador*, Priestern aus obbemelter (!) Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter van GHELEN, Königl. Hof-Buchdruckern.

1743.

21. *Ehren-Rede Ueber den Hohem Stand und über die Stand-mässige Tugend des Heiligen Priesters und Blut-Zeugens Joannis von Nepomuck*, In der Hohen Metropolitan-Kirchen zu St. Stephan in Wienn, da in selber eine Hochlöbl. unter Schutz und Anrufung genannten Heiligen zu grösserer Aufnehmung der Ehre Gottes und der unbefleckten Jungfrauen Mariae errichtete Bruderschaft dieses Heiligen Fest-Tag den 16. ten May 1743. höchst-feyerlich begienge, und bey dieser Feyerlichkeit der Wohl-Ehrwürdige und Hoch-Gelehrte *Herr Dominicus Gebhardt*, weltlicher Priester, und vormahlens Pfarr-Herr erstlich zu Eglingen in Schwaben, und hernach zu Braunstorff in Unter-Oesterreich nach funftzig im Priesterlichen Stand löblichst zugebrachten Jahren abermals das erste Mess-Opfer dem Allerhöchsten abgestattet. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Bauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wienn. Cum permissione superiorum. — Wienn, gedruckt und zu haben bey Johann Ignatz HEYINGER, Hoch-Fürstlich-Ertz-Bischöfflichen Hof-Buchdruckern, in seinem Gewölb in der Römer-Strassen.

22. *Der Becrönte Cron-Hütter an dem Heiligen Blut-Zeugen Joannes von Nepomuk vorgestellt*, Da in der Königlichen Hof-Kirche zu Maria Loreto in Wien bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüssern die Gedächtnuss bemeldten Heiligen mit ausserordentlicher Feyerlichkeit eine von Weyland Ihre Römisch-Kayserlichen Mayestât hinterlassene Hof-Kriegs-Cantzley begienge, den 3.-ten Brachmonaths an dem Heil. Pfingst-Montag im Jahr 1743. von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien

gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

23. *Ehren-Rede an den Fest-Tag deren Heiligen Aposteln Simonis und Judae*, als in dem herrlichen Gottes-Haus des Hochberühmten Stifts deren Regulirten Chor-Herren des Heiligen Augustini zu St. Florian in Ober-Oesterreich, der Wohl-Ehrwürdige Herr Aloysius Gnandl, desselben Stifts-Mit-Glied, sein erstes Heiliges Mess-Opfer abgestattet im Jahr 1743. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von P. Don Pio Manzador, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien. Mit Genehmigung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus, 1743.

24. *Die Marianische Bücherey, oder: Lob-Rede*, In welcher aus allen Gattungen der Schrift-Stelleren und Bücheren, Zeugnuß und Beweissthum, vor *das Geheimnuß Der Unbefleckten Empfängnuß Mariae*, angezogen werden; In der Hohen Metropolitan-Kirchen zu St. Stephan in Wienn, da in selber eine Hochlöbl. zu grösserer Aufnehmung der Ehre Gottes, und der unbefleckten Jungfrau Mariae, wie auch zu Verehrung des H. Blut-Zeugens Johannis von Nepomuck errichte (!) Bruderschafft, die feyerliche Gedächtnuß des gemeldten Geheimnuß den dritten Sonntag in Advent im Jahr 1743. gewöhnlicher massen begienge: Vorgetragen von P. Don Pio Manzador, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn. Mit Genehmigung deren Oberen. — Wienn, gedruckt und zu haben bey Johann Ignatz HEYINGER, Hochfürstl. Ertz-Bischöffl. Hof-Buchdruckern, in seinem Gewölb in der Römer-Strassen.

1744.

25. *Lob-Rede zu Ehre des Heiligen Blut-Zeugens und grossen Wunder-thäters Joannis von Nepomuk*. Da in der Kaiserlichen Hof-

Pfarr-Kirche bey St. Michael deren Regulirten Priestern des heiligen Apostels Pauli in Wien dessen Gedächtnuss den 18. May im Jahr 1744. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus ob-bemeldter Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Ihrer Königl. Majestät Hof-Buchdruckern. 1744.

26. *Lob-Rede von dem Hoch-Heiligen Scapulier-Fest*, Da selbes in der Kirch deren WW. EE. PP. Carmelitern zu St. Joseph ob der Laimgruben den 19. Heumonath im Jahre 1744. nach Bewohnheit höchst-eyerlich begangen ward; Vorgetragen, und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirche zu St. Michael in Wienn. Mit Genehmigung deren Oberen. — Gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

1745.

27. *Dank-Rede über die Höchsterfreuliche Geburt des Durchleuchtigsten Ertz-Hertzog Caroli*, Ihrer zu Hungarn und Böhheim Königlichen Majestät Mariae Theresiae, und Ihrer Königlichen Hoheit Francisci Stephani, Hertzogs in Lothringen und Baar, Gross-Hertzogens in Toscana, und Mit-Regenten Andert-geborenen Printzen. Da dieser hohen Geburt wegen von Ihrer Hoch-fürstl. Eminentz, unsers gnädigsten Herrn Ordinario auf den Sonntag Septuagesima, als den 14. Hornung des 1745-sten Jahrs in allen Kirchen der Stadt Wien eine feyerliche Danksagung angeordnet, und deme zufolge auch in St. Michaelis Hof-Pfarr-Kirchen gehalten worden, in der gewöhnlichen Sonntags-Predig seinen Zuhörern vorgetragen, und auf inständiges Anhalten in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regul. Priestern des H. Pauli, und Sonntags-Prediger alda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Königl. Majest. Hof-Buchdr.

28. *Lob- und Trost-Rede an den hohen Fest-Tag der Glorreichen*

Himmelfahrt Mariae, zu Wienn, in der Pfarr-Kirch des uralten, und berühmten Benedictiner-Stifts U. L. Frauen zum Schotten genannt, Da in selbem eine Löbliche Marianische Versammlung, unter dem Titul: Um ein glückseeliges Ende, ihr Haupt-Fest nach Gewohnheit begienge; und dabey die Gedächtnuss, einer von Ferdinando III., Glorwürdigsten Andenckens Römischen Kayser, in dem Jahr 1645. angestellten ausserordentlichen Verehrung der Mutter Gottes in dero Gnaden-reichen Bildnuss, durch einen aus bemeldter Pfarr-Kirch in dem Hohen Ertz-Dom zu St. Stephan öffentlichen Bitt-Gang nach dem ersten Jahr-Hundert erneuret ward. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wienn. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wienn, gedruckt bey Joh. Ignatz HEYINGER, Hochfürstl. Ertz-Bischöfl. Hof-Buchdrucker, 1745.

29. *Ehren-Rede über das freudenreiche Geburts-Fest der Aller-seeligsten Jungfrau Mariae* und von dero berühmten Gnaden-Bild der Mutter Gottes der Barmhertzigkeit zugenannt: In der Pfarr-Kirchen zu Antzbach hinter dem Wiener-Wald den 8-ten Herbstmonat im Jahr 1745. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirch bey St. Michael in Wienn. Mit Bewilligung deren Obern. — Wienn, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

30. *Ehren- und Trauer-Rede* Dem weyland Hochwürdigem, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebornen und Hochgelehrten Herrn, Herrn *Adriano*, des Löblichen und Freyen-Stifts Benedicti-Ordens zu *Mölk*, *Würdigsten Abbtens*, Doctorn der heiligen Schrift, Der Uralten und Berühmten Wienerischen Universität Gewesten Rectori Magnifico, Der Römisch-Kayserlich-zu Hungarn und Böhheim Königlichen Majestät Rath, Deren Löblichen Nieder-Oesterreichischen Land-Ständen Primati, würcklichen Raithern, und erwählten Verordneten, Wie auch Des Hohen Prälaten-Stands Praesidi, Im Jahr

1745. den ersten und anderten Christmonats als den zwey ersten Tågen der dreytågigen Leich-Besingnuss in seiner Stifts-Kirchen gehalten von *P. Don Pio Manzador*, Regulierten Priester des heiligen Pauli, und in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

1746.

31. *Lob-Rede von denen Wunder-Würckungen des Göttlichen Worts, durch die zwey Heilige Cyrillum und Methudium, in Måhren*, da diese Løblichste Landes-Genossenschaft in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien die Gedächtnuss dieser Heiligen mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begienge am dritten Sonntag in der Fasten, den 13. Mertzen im Jahr 1746. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priestern des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern allda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Kaiserl. Königl. Hof-Buchdruckern.

32. *Die Regul der Christlichen Red-Kunst*, wie selbe durch das Verhalten des Heiligen *Joannis von Nepomuk* erkläret worden, bey dessen Jåhrlich-gewöhnlichen höchst-eyerlichen Fest-Begångnuss in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Apostels Pauli den 20. May im Jahr 1746. vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Kaiserlich-Königl. Hof-Buchdruckern.

1747.

33. *Trost und Lehr von denen Wunder-Zåhern der Mutter Gottes und denen Buss-Thrånen deren Sündern*, In der Hohen Metropolitan-Kirch zu St. Stephan, da in selber die Gedächtnuss der Übersetznnng des Wunderthåtigen Gnaden-Bildes der weinenden Mutter Gottes von Potsch in unsere Wien-Stadt, und in diese Haupt-

Kirch nach einem halben Jahr-Hundert auf Art eines Jubel-Fest durch 8 Tag im Jahr 1747. höchst feyerlich begangen ware, den dritten Heu-Monats, am Montag nach dem sechsten Sonntag nach Pfingsten, als an dem anderten Tag der Octav Einer ungemeynen Volks-Menge vorgetragen, und hernach auf Verlangen in Druck gegeben von P. *Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael zu Wien. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihre Röm. Kaiserlich-Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

1748.

34. *Sitten-Lehr über die Vielfältige Lob-Reden des Heiligen Joannis von Nepomuck zu Wien*, Da in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael deren Regulirten Priestern des Heiligen Apostels Pauli in Wien, dessen Gedächtnuss den 17. May im Jahr 1748. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Vorgetragen von P. *Don Pio Manzador*, Priestern aus obbemeldter Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger alda. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihre Röm. Kaiserl. Königl. Hof- und Universitäts-Buchdruckern. 1748.

1749.

35. *Ehren- und Trauer-Rede* Dem Weyland Hochwürdigem, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebornen und Hochgelehrten Herrn, Herrn *Ernesto*, Des Fürstlichen St. Leopoldi Stifts Deren Regulirten Chor-Herren des heiligen Augustini zu Klosterneuburg Würdigsten Probstem, und Lateranenser Abbtm, Der heiligen Schrift Doctori, Der uralt-weit-berühmten Universität zu Wien gewesten Rectori Magnifico, Der Römisch-Kayserlich, auch zu Hungarn, und Böhheim Königlichen Majestät Rath, und einer Hochlöblichen N. Oe. Landschaft emerirten Praelaten-Stands Verordneten, und würclichen Ausschuss, Im Jahr 1749. den 27., und 28. Jenner, als denen zwey ersten Tügen Seiner drey-tägigen Leich-Besingnuss In seiner Stifts-Kirch gehalten Von P. *Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des

Heil. Pauli, und in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, auf dem alten Fleischmarkt im Kullmayrischen Haus.

36. *Der Ehren-Mann, oder Eine Lehrreiche Lob-Rede*, worinnen nach dem Beyspiel des Heiligen Blut-Zeugens *Joannis von Nepomuck*, die Sorg für die eigene und fremde Ehre gelehrt und angeprisen wird. Da in der Kayserl. Hof-Kirch zu Maria Loreto in Wien bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüssern die Gedächtnuss des hochgedachten Heiligen, den 18. May, am sechsten Sonntag nach Ostern, mit ungemeiner Feyerlichkeit von der Löbl. Kayserl. Königl. Hof-Kriegs-Cantzley begangen ward im Jahr 1749. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Maria Eva SCHILGIN, Ni. Oe. Landschafts Buchdruckerin.

37. *Ehren-Rede dem Hochwürdig, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebornen, Hoch-Gelehrten Herrn, Herrn Carolo, des heiligen Benedictiner-Ordens in dem uralten, und Hertzoglichen Stift, und Kloster Unserer Lieben Frauen zum Schotten in Wien, und zu Telk in Ungarn Würdigsten Abtten*, einer Löbl. Nieder-Oesterreichischen Landschaft gewessten Verordneten, auch würcklich beständigen Ausschuss, Ihro Röm. Kayserlichen auch zu Ungarn und Böhmeim Königlichen Majestät Rath; als Hoch-Derselbe nach fünfzig im Priesterthum rümlichst zugebrachten Jahren abermal das erste Feyerliche Mess-Opfer dem Allerhöchsten abgestattet, in der Kirchen seines Stifts zu Wien an dem Hohen Fest-Tag der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit, den ersten Brach-Monats, im Jahr 1749. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Apostels Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirch zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Joh. Thomas TRATTNER, Univ. Buchdruckern, wohnhaft im Schotten-Hof.

38. *Ehren-Rede von dem grossen, und seligen Diener Gottes Josepho Calasantio à Matre Dei*, Stifter der Regulirten Priestern

Scholarum Piarum, mit welcher den 24. Juny 1749. nachmittag diese feyerlichste Andacht beschlossen worden, von *A. R. P. Don Pio Manzador*, Regulirtem Priester des heiligen Apostels Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirche zu St. Michael in Wien. — Gedruckt zu Wien, bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

Ezt a szentbeszédet MANZADOR «bey dreytägiger feyerlichen Gedächtnuss der Seligsprechung desselben... zu Wien in der Joseph-Städterischen Pfarr-Kirche bey Maria Treu des Piaristen Ordens» tartotta.

39. *Deren Predigen des P. Don Pii Manzador* regulirten Priesters des heiligen Apostels Pauli *Erster Theil* enthält unterschiedliche Ehren-Reden mit vielen eingemengten heylsamen Sitten-Lehren, wie auch nebst vorgesetzter Verzeichnuss aller Predigen zwey sehr reiche Register, deren eines auf die merkwürdigere Sachen und Sprüche, das andere aber auf alle Gleichnussen, so in diesem Buch häufig eingeführet werden, anweist, samt einer in der Vorred ausführlichen Anleitung zum Gebrauch dieses und deren nachfolgenden Büchern des Authors; vorderist zum Behuf deren Anfängern in der Kirchischen Red-Kunst gestellet, mit Bewilligung deren Oberen, auch mit beeder Kayserlichen Königlich Majestäten durch das ganze Römische Reich und alle Erblanden allergnädigsten Privilegiis. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, 1749.

1750.

40. *Lob-Rede dem Heiligen Blut-Zeugen Johannes von Nepomuck* bey dessen jährlich-gewöhnlichen höchst-feyerlichen Fest-Begängnuss in der kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli den 8. Brachmonat im Jahr 1750. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, IHRO Römisch-Kaiserl. Königl. Majestät Hof- und Universitäts-Buchdruckern.

1751.

41. *Ehren-Rede an dem Jubel-Fest des Heiligen Carmelitischen Scapuliers*, welches in der Kirch der WW. EE. PP. Barfüßern Carmelitern in der Leopoldstadt bey Endigung des fünften Jahr-Hunderts, dass selbes der Christen-Welt zukommen, mit unge-
meinen Kirchen-Geprång im Jahr 1751. durch 8 Tage gefeyert worden. Vorgetragen in gedachter Kirchen den ersten Tag als den 18. July Vormittag von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirch zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker.

42. *Ehren- und Trauer-Rede*, dem weyland Hochwürdigem, in Gott Andächtigen, Hoch-Edelgebohrnen, und Hochgelehrten Herrn Herrn *Antonio*, des Löblichen Benedictiner Stifts Unser Lieben Frau zu Monsserat an der Stadt Wien *Ersten Abbt*en, Ihre Röm. Kayserl. Königl. Majestät Rath, und Hof-Cappellan, Einer Löbl. N. O. Landschaft Ausschusses, im Jahr 1751. den 23. Weinmonaths bey dessen Leich-Besingnuss in dero Stifts-Kirchen gehalten von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des Heil. Pauli und in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Joh. Thomas TRATTNER, Univ. Buchdruckern, wohnhaft in dem Schottenhof.

1753.

43. *Deren Predigen des P. Don Pii Manzador* regulirten Priesters des heiligen Apostels Pauli *Anderter Theil* enthaltet unterschiedliche Ehren-Reden mit vielen eingemengten heilsamen Sitten-Lehren, wie auch nebst vorgesetzter Verzeichnuss aller Predigen zwey sehr reiche Register, deren eines auf die merkwürdigere Sachen und Sprüche, das andere aber auf alle Gleichnussen, so in diesem Buch häufig eingeführet werden, anweist, und in der Vorrede ein Hauptstucke der Kirchischen Rede-Kunst samt einem sehr bequemen Anzeig, wie das in diesen zwey Theilen befindliche zu den Predigen über die Sonn- und Feyertägliche Evangelien durch

das ganze Jahr angewendet möge, mit Bewilligung deren Oberen, auch mit beeder Kayserlichen Königlich Majestäten durch das ganze Römische Reich und alle Erblanden allergnädigsten Privilegiis. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, 1753.

1759.

44. *Lob-Rede* Dem Heiligen Blutzegen *Johannes von Nepomuck* Bey der von einem hohen Verehrer dieses Heiligen angestellten Feyerlichkeit In der Kayserlich-Königlichen Hofkirche zu Maria Loreto in Wien bey den WW. EE. PP. Augustinern Barfüßern den 23. May im Jahr 1759. Gehalten von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des heiligen Apostels Pauli. — Wienn, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarkt im Kullmayrischen Haus.

DR. TEMESVÁRY JÁNOS.

SZKITIA LEÍRÁSA A GESTA UNGARORUMBAN.

I. Irodalmi és mondai előzmények.

Forráskritikai irodalmunknak régi, de teljes mértékben mind-
eddig nem tisztázott problémája a bővebb szövegezésű magyar for-
rások mindegyikében helyetfoglaló Szkitia-leírás eredetének kér-
dése. A kutatás korán felismerte, hogy e fővonásaiban egyező
részlet külföldi forrásra vezethető vissza, de hogy közelebbről
melyikre, annak szabatos meghatározása már nem sikerült. Ugyan-
csak homályban maradt az átvétel módjának és a források ebből
adódó viszonyának kérdése is.

Mielőtt a magyar forrásanyag ily szempontú vizsgálatára rátér-
nénk, az eddigi kutatás eredményeinek figyelembevételével szólnunk
kell azon képzetekről, melyek a középkor történetírójának tudatá-
ban Szkitia és a szkiták neveihez kapcsolódtak.¹

Az ismeretek alapja ókori örökség, HERODOTOS előadása volt.
Az ő adatai kerültek át azután — valószínűleg számos más író
közvetítésével — a Krisztus utáni első században működő POMPEIUS
TROGUS latinnyelvű munkájába. Ez a mű elveszett, de JUSTINUS által
készített tömör és színes kivonata² a középkor Szkitiára vonatkozó
ismereteinek kizárólagos forrása lett. Justinusnak hagyományos,
kompilációk hosszú során nemzedékről-nemzedékre származó le-
írása, mely a változatok eltérései ellenére tartalmilag azonos maradt,
tekintélyét és elterjedtségét elsősorban a középkori történet szem-
lélet konzervatív beállítottságának köszönhette. Midőn Justinus a
szkita nép lakóhelyét a *Pontus* és a *montes Riphei* közé helyezte,

¹ F RÜHL, Die Verbreitung des Iustinus im Mittelalter; FÓTI, Góg és
Magóg, IK 1913; GOMBOCZ, A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány, NyK
1919; E. BERNHEIM, Mittelalterliche Zeitanschauungen (I. 1919) 2. f. Die
eschatologischen Anschauungen.

² Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio libri XLIV. Nova scrip-
torum latinorum bibliotheca. Vol. VII.

ezzel azt is lehetővé tette, hogy kompilátorai az ő általánosságban mozgó és így minden népre találó jellemzését a népvándorlás legkülönbözőbb etnikai jelenségeire alkalmazzák, törököket, germánokat és szlávokat egyaránt szkitáknak tekintsék. Így szkitáknak nevezi a gótokat Josephus után JORDANES,¹ a kunokat FREISINGI OTTÓ² és SPALATÓI TAMÁS;³ a dánokat, svédeket és norvégeket BRÉMAI ÁDÁM;⁴ a hunokat, avarokat, magyarokat és tatárokat pedig koruknak csaknem egész történetírása. E látszólag rendszertelen elnevezések mögött egy konkrét etnikai terminológia rejlik: szkitáknak tekintendők mindazon népek, melyeknek eredete homályos, melyeknek állandó szállásuk és határaik nincsenek. A középkor történetírásának «szkita» megjelölése tehát lényegében a mai etnográfia «nomád» fogalmát fedi.⁵

A szkiták és a különböző barbár, nomád népek azonosításának általános gyakorlatához már korán eszkatológikus képzetek társultak, melyek a középkori léleknek ily irányú nagy fogékonysága következtében általánosan elterjedtek és az ókortól örökölt Szkitiamondát jellegzetes új szinekkel gazdagították. A Genesis tizedik könyve a népek származását és elágazását tárgyalva Jafet két fiáról, Gómerről és Magógról is megemlékezik.⁶ E két névhez — némileg változott alakban Góg és Magóg — már az Ószövetségben egy különös jelentés tapad. Góg és Magóg Ezékiel profeciáiban azon vad északi népek megszemélyesítői, kiket Isten a bűnök megtorlásaként küld Izraelre.⁷ Ugyanebben a gondolatkörben mozog, de

¹ Getica IV. 29. MG auct. ant. VI. 61. 1.

² Boricius... *Cumano qui et Scitha*... necaretur. SS rer. Germ. 1912. 159. 1.

³ SS rer. Hung. III. 556. 1.

⁴ Gesta Hammaburg. Eccl. Pont. III. 12, MGSS VII. 339. 1 Helmsoldi Chronica Slavorum. MGSS XXI. 18. 1.

⁵ THIODERICI Summa Chronicorum: Sunt etiam plurima aliarum nationum regna, que, sicut ipsae gentes incerta prodierunt origine, ita *nec certas sedes, vel regni limites habuere*... que omnes de quadam Scythae insula... feruntur emersisse. MGSS XIV. 572. 1.

⁶ 10₂: Filii Iaphet, Gomer et Magog.

⁷ 38₁₃₋₁₆: Et venies de loco tuo de lateribus aquilonis, tu et populi tui tecum ascensores equorum universi, coetus magnus et exercitus vehemens. Et ascendes super populum meum Israel, quasi nubes et operias terram. In

hatásában még felülmulta a prófétáét a Jelenések Könyvének jóslata, mely Góg és Magóg népeit az ezredik év betöltével a világra törő Sátán szövetségeseinek mondja.¹

A szkiták vad népének a bibliai Góg és Magóg hordáival önként kínálkozó azonosítása mint egy történet szemlélet logikus következménye JOSEPHUS FLAVIUSnál következett be.² Bár SZENT ÁGOSTON³ határozottan szembeszállt az etimológiai azonosítások gyakorlatával, a középkori történetírásban mégis Josephus felfogása diadalmaskodott, elsősorban a nagytekintélyű ISIDORUS HISPALENSIS állásfoglalása révén.⁴ Az egyesített Szkitia-Magóg-monda ettől fogva a legváltozatosabb formákban bukkan fel előttünk. Szuggeráló ereje előtt a jelenségekről lefoszlik minden egyszerűség és egyediség, a történeti valóság etnikai, életmódbeli és politikai sokféleségén az antik hagyományból és bibliai reminiscenciákból összesűrűsödő fogalmi jegyek érvényesülnek. Minden új barbár nép szkita, és mint ilyen Magógtól, Jáfet fiától ered.⁵ Ennek a történetírói meggyőződéseknek első, korunkra jutott magyar hordozója P. MESTERNEK, Béla király jegyzőjének *Gesta Hungaroruma* volt.⁶

novissimis diebus eris et adducam te super terram meam: ut sciant gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog.

¹ 207—8.: Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur satanas de carcere suo et exhibit et seducet gentes, que sunt super quatuor angulos terrae, Gog et Magog et congregabit eos in proelium, quorum numerus est sicut arena maris.

² Ant. Jud. I. 11.

³ De civitate Dei XX. 11: Gentes quippe istae, quas appellat Gog et Magog, non sic sunt accipiendae, tamquam sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quos quidam suspicantur Getas et Massagetas propter litteras horum nominum primas, sive alios alienigenatas et a romano iure seiunctos. Corpus script. eccles. lat. XXXX2. 455. l.

⁴ Etym. IX. 2: Gothi a Magog filio Iaphet nominati putantur de similitudine ultime syllabe. Migné, Patr. lat. 82. 337. l.

⁵ E származáselemélet hatásának szép példáját szolgáltatja a Bécsi Képes Krónika, midőn forrásának felfogása ellen polemizál a biblia és az egyházatyák alapján a magyarok jafetita eredete mellett.

⁶ A következőkben P. mestert és művét a hagyományos Anonymus néven fogjuk nevezni.

II. Anonymus és a krónikák Szkítia-leírása.

Anonymus első fejezetének a Justinus-féle hagyománnyal mutatkozó összefüggését méltatói már régen felismerték. MÁTYÁS FLÓRIÁN forrásgyűjteményének második kötetében e részt REGINÓNAK szintén Justinusra visszamenő előadásával vetette egybe.¹ Ugyanabban az évben, 1883-ban, a német Rühl, Justinusnak és leszármazóinak legkiválóbb ismerője kimutatta, hogy Anonymus első fejezete csaknem szóról-szóra egyezik Justinus egyik variánsának, a VI. században keletkezett EXORDIA SCYTHICÁNAK bambergi kéziratával.² Ezt a bambergi kéziratot adta azután ki 1896-ban Mommsen, mégpedig egy azóta fölfedezett újabb kéziratnak, az úgynevezett vatikán-urbinói variánsnak eltéréseivel együtt.³ E változatban vélte azután FÓTI József Lajos Anonymus első fejezetének kizárólagos forrását felismerni. A leírás egy részletére szorítókozó, de csaknem teljes stiláris egyezések alapján ő arra az eredményre jutott, hogy az első fejezet semmit sem tartalmaz Regino művéből.⁴

Az Exordia scythica eltérései Justinustól e részben elsősorban stiláris természetűek. A szkíták származásáról, szokásairól és harcairól adott jellemzés tartalmilag csak egy új elemet hoz, mégpedig a szkítáknak akkor már általánosan elterjedt származtatását Magógtól, Jafet fiától. Ezzel szemben Reginónál, aki az eredeti Justinust használta, hiányzik a bibliai eredet, de annál határozottabban lép előtérbe a szkita-magyar azonosság gondolata. Előadásának másik jellemző sajátága, hogy Justinus leírásához PAULUS DIACONUS művéből egy részletet kompilált, melyet Szkítia éghajlatának jellemzésére és a szkita-magyarok vándorlásának magyarázatára használt fel. E kiemelt ellentéteket szem előtt tartva az alábbiakban párhuzamosan adjuk Anonymus⁵ és az Exordia scythica vatikán-urbinói változa-

¹ Fontes Domestici II. Observationes 12.

² Zu den Quellen des Anonymen Notars des Königs Béla, FDG XXIII. 1883.

³ MG auct. ant. XI. 308. kk.

⁴ Id. ért. 54. l.

⁵ MHK 393—394. l.

tának szövegét, kiegészítve Regino¹ leírásának azon kurzív betűkkel szedett részeivel, melyek nélkül Anonymus szövege hiány nélkül magyarázható nem volna.

Anonymus.

Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur versus orientem; finis cuius ab aquilonari parte extenditur usque ad Nigrum Pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais cum paludibus magnis...

Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero qui habitant eam vulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem...

Scithici enim sunt antiquiores populi et est potestas Scithie in oriente ut supra diximus. Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens illa a Magog rege vocata est Moger...

Scithici enim sicut diximus sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: quod scithica gens fuissent sapientissima et mansueta, qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tentoria de filtro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta multa habebant. Vestiti enim erant in pellibus zobelorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides...

Nec concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, habentes animalia multa et victualia sufficienter. Non enim erant fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem. Postea vero iamdicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem pervenit

Exordia, Regino.

Scythia in oriente extensa includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Ripheis, a tergo Asia et Ithasi flumine.

... paludibus, quas Thanais ... porrigit Patet autem multum in longitudinem et latitudinem.

Hominibus hanc inhabitantibus...

Sithe antiquiores populi et est posita Scythia in oriente...

Primum in ea habitavit Magog filius Iafet.

historiographorum dicta sequentes...

quod aliquando fuissent gens sapientissima et mansueta. Aetiam nec campos laborabat et nullum peccatum erat inter eos.

Non habebant domos sed tantum tendas.

Venationum et piscationum exercitiis inserviunt, lac et mel manducabant. ... habebant et pigmenta multa. Vestiti erant de pellibus ferarum. Aurum et argentum et gemmas sicut lapides habebant.

Non concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, animalia et victualia multa habebant.

... non erant fornicatores, sed solummodo suas habebant uxores.

Postea ut dicunt quidam, ad tantam crudelitatem pervenit iamdicta gens

¹ SS rer. Germ. 131—132. 1.

... quod iracundia ducti humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum.

Scithica enim gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum turpitudine Scithici fecerunt fugare et perdidit ibi Darius octaginta milia hominum et sic cum magno timore fugit in Persas.

Item Scithici Cirum regem Persarum cum trecentis et XXX milibus hominum occiderunt. Item Scithici Alexandrum Magnum, ... qui multa regna pugnando sibi subiugaverat, ipsum etiam turpiter fugaverunt.

Gens namque scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici victoriam habebant, nichil de preda volebant, *ut moderni de posteris suis*, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Ciro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta vero scithica gens dura erat ad pugnandum super equos veloces et capita in galeis tenebant.

Scithica enim terra quanto a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamvis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum ... nec alere sufficiebat nec capere.

... constituerunt, ut ... a natali discederent solo.

Mindjárt az első mondatnál szemünkbe ötlik, hogy Anonymus szövege teljes egészében csak Reginóból és nem az Exordia scythicából vezethető le. Ezt mutatják a földrajzi helyzet meghatározásánál a Reginóval egyező *extenditur, tergo, flumen* szavak, ellentétben a másik forrás *interclusa est, dorso, fluvius* alakjaival, továbbá a Thanais

ut ut carnem humanam manducarent et sanguinem biberent.

a nullo imperatore superati sunt.

Darium regem cum turpitudine fecerunt fugere predicti Sythe et perdidit ibi Darius octaginta milia hominum et sic cum timore fugit in Persas.

Cyrum regem Persarum cum trecentis milibus Persarum occiderunt.

Alexandrum Magnum, qui multa regna pugnando sibi subiugaverat, ipsum turpiter fugaverunt.

Gens illa dura erat ad sustinendum omnem laborem, in bello fortis, corpore magni.

Nichil habebant quod perdere timebant.

Quando victoriam habebant, nichil de preda volebant, *ut reliqui mortales*, nisi tantum laudem exinde querebant.

Et absque Cyro et Dario et Alexandro nulla gens ausa fuit intrare terram illorum. Predicta vero gens Scitharum erat ad pugnandum equos veloces ... in capite galeas habebant.

... quanto magis ab estu solis remota est ... , tanto salubrior corporibus hominum et propagandis gentibus coaptata. Habundat vero tanta multitudine populorum ut eos genitale solum non sufficiat alere.

mocsarainak az Exordia scythicából hiányzó emlegetése is. Ugyanezt állapíthatjuk meg a következő mondat esetében is, melynek megfelelője egyedül Reginónál lelhető fel. Nem volna továbbá az Exordiából megérthető a szkiták eredetének és erkölcsének leírását bevezető, *homines vero qui habitant eam* kezdetű mondat sem. Az eddigiek alapján kialakuló sejtésünk, miszerint Anonymus Regino révén az Exordia scythicától függetlenül is értesülve volt Szkitiáról, döntő bizonyítékot nyer a rómaiak történetét megíró historio-
grafusok emlegetése révén. Bár valószínű, hogy Anonymus e kitélt közvetlen forrására, az Exordiára érti, mégis maga a kifejezés nem onnan, hanem Reginótól ered, mely így az Exordia általános hivatkozásának (*dicunt quidam*) helyére került. Ugyanerre utalnak az első fejezetnek további, szintén Reginóval egyező mondatrészletei is. E mondat, *carnes et pisces et lac et mel manducabant*, az Exordia *lac et mel manducabant* mondatából hiány nélkül le nem vezethető, értelmet csak Reginóval kiegészítve — *venationum et piscationum exercitiis inserviunt*¹ — nyer. Hasonlóképpen felismerhető Regino hatása a szkiták önzetlenségére és dicsőségszeretetére vonatkozó mondaton is, ahol Anonymus a vatikán-ürbinói variáns szövegét egy hasonlattal — *non ut moderni de posteris suis* — egészíti ki, mely Reginónál csekély eltéréssel — *non ut reliqui mortales* — szintén feltalálható.

Az egyezéseket felismerve Fóti felfogása már csak azzal az erőszakolt indokolással volna fenntartható, hogy Anonymus műve első fejezetéhez egy oly szöveget használt, mely az eredeti Justinus és az Exordia scythica kompilációjából keletkezett. De ez a magyarázat is megdől, mihelyt az első fejezet két utolsó mondatának eredetét közelebbről szemügyre vesszük. Szkitia éghajlatára, valamint a magyar nép vándorlásának okára vonatkozó megjegyzések ugyanis Justinusból és az Exordia scythicából egyként hiányzanak és csak Reginóból magyarázhatók meg. Az ő szövege viszont kettős eredetű, egyrészt, mint említettük, Paulus Diaconustól ered, másrészt pedig Reginónak egyéni fogalmazása, saját írói műve (*ad exquirandas quas*

¹ Ez a rész Regino egyéni betoldása, v. ö. Rühl id. ért. 13. l.

possent incolere, terras sedesque statuere valedicentes patriae iter arripiunt).

Kimondhatjuk tehát, hogy Anonymus a GESTA HUNGARORUM első fejezetéhez Regino krónikáját is felhasználta és az egyezésekből megállapíthatólag annak Szkitia-leírását teljes egészében ismerte. Hogy ez az ismeret és használat közvetlen vagy közvetett volt-e, arra a későbbiekben lesz módunk megfelelni. Az Exordia scythica vatikán-urbinói változatának szerepe így tehát elsősorban stílári szempontról bír jelentőséggel, használatának oka minden valószínűség szerint színesebb és a szkitákra kedvezőbb előadása volt.

A következőkben a magyar források másik csoportjának, a krónikáknak Szkitiára vonatkozó elbeszélését vizsgáljuk meg. Elemzésünkben elsősorban a justinusi hagyományra visszamenő és ennek következtében Anonymus első fejezetével egyező részekre terjeszkedünk ki.

A BUDAI és BÉCSI KÉPES KRÓNKA családjának valamennyi bővebb szövegezésű tagjánál fellelhető Szkitia-leírás első mondata, szerkezetileg, tartalmilag és stílusát tekintve is megfelel Anonymus bevezető mondatának. A leglényegesebb különbség az, hogy Szkitia határai között a *montes Ríphiei* is szerepel, nem a Fekete-, hanem az Északi-tenger a határ, a Tanaist pedig az *Etul id est Don* helyettesíti. KÉZAI első mondata egy oly részletet tartott fenn, mely a krónikákból hiányzik, Anonymusnál viszont csekély eltéréssel megtalálható: *Scythia ... a zona torrida distans*. Felismerhető továbbá a szkita föld hosszúságára és szélességére vonatkozó adat is pontos méretekké kiegészített formában. Ezzel szemben sokkal rövidebben, mindössze egyetlen mondatban számolnak be a krónikák a szkiták harcairól és szabadságszeretetről. Majdnem szó szerint egyező alakban látjuk viszont Anonymusnak a helyszükére, mint a költözés okára vonatkozó magyarozatát is.

Kérdés mármost, hogy mit jelentenek az Anonymusszal ki-mutatható egyezések és mi volt Kézai Gestájának és a krónikáknak forrása?

A hun történetnek ma már javarészen feltárt forrásai között egy sincs, melyből a felsorolt részek levezethetők lennének. Erre

mutat az is, hogy a krónikák előadása Anonymusnak Reginora és nem az Exordiára visszamenő részeivel egyezik.¹ Ezenfelül e részek, akárcsak Anonymus első fejezetének párhuzamos helyei, szintén a Regino-féle Justinus kompiláció jellegzetes sajátosságait mutatják. A krónikáknak Anonymusszal egyező helyei tehát szintén csak Regino használatával magyarázhatók.

Anonymus, a krónikák és Regino egymásközötti viszonyát vizsgálva, számos oly részletre mutattunk rá az eddigiekben, melyek külön-külön mind Reginóra vezethetők vissza, de egymással nem egyeznek. Egyszerűbben kifejezve, Regino előadásához hol Anonymus, hol pedig a krónikák szövege áll közelebb. Ebből viszont csakis arra következtethetünk, hogy a kétféle Szkitia-leírás egymástól függetlenül jött létre, azaz *Kézai és a krónikák nem ismerték Anonymus művét*. Ez a megállapítás két lehetőséget involvál: Anonymus és a krónikák vagy külön-külön aknázták ki Reginót, vagy pedig mind-

¹ Egyedüli kivétel Kézainak egy helye, mely Anonymusnak az Exordia scythicából kompilált részével egyezik, amelyre először ECKHARDT Sándor hívta fel a figyelmet (Száz. LXII. 1928. 607. l.). Anonymus: Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Kézai: nec romani cesares, nec magnus Alexander quamvis attemptassent potuerint in eam introire. Ezen egyezés magyarázatánál elsősorban MADZSARNAK arra a más helyekkel kapcsolatban hangoztatott véleményére gondolhatnánk, mely szerint Kézainak ismernie kellett Anonymus művét. (A Hun krónika szerzője, TSz XI. 1922. 76. l.) Ennek lehetőségét azonban kizárja az az Eckhardt által felismert körülmény, hogy a római császárok emlegetése Anonymusból és az Exordiának általa használt mondatából hiányzik; fellelhető viszont az Exordiának egy másik, Anonymus által nem használt részében. Világos tehát, hogy Kézai ez esetben sem használta Anonymust, hanem a teljes Exordia scythicából merített. E forrás nagyfokú elterjedését ismerve, csakis arra gondolhatunk ezeketán, hogy Anonymus és Kézai azt egymástól függetlenül aknázták ki. Épen ezért nem oszthatjuk Eckhardt felfogását, aki ezeket az Exordiából származó részeket egy ősi hun történet részeinek tartja, melyből a magyar források azután különböző részeket emeltek ki. Minthogy azonban Anonymus és Kézai mindössze ezen az egy ponton érintkeznek az Exordiával, többi hun történeti vonatkozású találkozásaik pedig szintén igen kiterjedelműek, ebből egy ősi, az Exordiát is felhasználó hun történet létezésére erőszak nélkül aligha követhetethetünk. Az egyezések valóban feltesznek egy ősforrást, mint ezt a későbbiekben látni fogjuk, de ez nem egy régi hun történet, hanem a Gesta Ungarorum volt, mely hun történeti elemeket is tartalmazott, azonban az Exordia scythicától teljesen független volt.

ketten egy közös régebbi magyar forrás Reginón alapuló Szkitia-leírására támaszkodtak, melyből egymástól függetlenül más és más részeket emeltek ki.

E két lehetőség elbírálásánál stíluskritikai természetű bizonyítékok döntenek. Szkitia Regino, Anonymus és a krónikák szerint *keleten* kerül el. Regino ezt Justinus után indulva így fejezi ki: *in oriente*, míg Anonymusnál, Kézainál és az összes krónikákban egy ettől eltérő, de egymással egyező kifejezést találunk: *versus orientem*. Hasonló sajátsgot figyelhetünk meg az első mondat *extenditur* igéjének esetében is. Anonymus, krónika: *extenditur*. Regino: *extensa includitur*. A magyar nép vándorlásának okát tárgyaló részben Anonymusnál egy pleonazmust találunk: *alere et capere*. Ennek megfelelő helyen a krónikákban *capere et nutrire*, Reginónál pedig egyszerűen *alere* áll. E példából kétségtelenül kitűnik, hogy a magyar források stiláris egyezései közvetlenül Reginótól nem származhatnak, de nem lehetnek a véletlen művei sem. *Fel kell tehát vennünk egy olyan ősforrást, mely Szkitia leírását Reginótól vette át, azt stilárisan módosította, és e módosításokat azután az egymástól függetlenül létrejött leszármazók forrásaiktól átvették.*

Eddigi fejtegetéseinkben szándékosan mellőztük a forráskritika eddigi összefoglaló eredményeit, hogy az apriori levezetés látszatát elkerülve, az analízis eszközeivel, egy konkrét szövegrészből mutassuk ki a források egymásközötti viszonyát és a közös magyar ősforrás létezését. Eredményeink ezen empirikus kiindulás ellenére is teljes összhangban vannak DOMANOVSKYNAK¹ Kézai és Regino, PAULERNAK² és HÓMANNNAK³ Anonymus és Regino, valamint Anonymus és a krónikák viszonyáról vallott eddigi felfogásával. Ez az egybehangzás, mely a forráskritikus egyik legfőbb öngazolása, feljogosít bennünket arra, hogy a Hóman által párhuzamos szövegek vallomása alapján GESTA UNGARORUMNAK nevezett ősforrás létezését a mi esetünkben is bizonyítottnak vegyük és az ősi Szkitia-leírás szó szerinti rekonstrukcióját megkíséreljük.

¹ Kézai Simon mester krónikája. 1906. 90. l.

² MHK 388., 387. l.

³ A Szent László-kori Gesta Ungarorum. 79—80. 49. l.

III. A Gesta Ungarorum Szkitiája.

A helyreállítás alapjául olyan, részben szinte elemi logikai kapcsolatokra visszamenő elvek szolgálnak, melyek a források fentebb tisztázott viszonyából vezethetők le.¹ Így a *Gesta Ungarorum* részének tekintendők:

1. mindazon szövegrészek, melyek a függetlenül létrejött le származókban egymásnak formailag és tartalmilag megfelelnek;
2. az ősforrás forrásaként felismert műveknek a leszármazókkal párhuzamos helyei;
3. oly szövegek, melyekben az ősforrásra kétségtelen hivatkozás történik;
4. személy és helynevek, melyekre nézve párhuzamaink ugyan nincsenek, melyek azonban nyelvi és terminológiai okokból az illető leszármazónál régebbi eredetre mutatnak;
5. oly szavak és mondatfoszlányok, melyek valamely leszármazónak a Gestába tartozó szövegébe ékelődtek, attól elválaszthatatlanok, bár egyezésekkel nem igazolhatók.

Az ősforrás szövegének kiválasztása a leszármazók szövegének párhuzamos közlésével történik. Ezt azonban meg kell előznie egy beható elemzésnek, mely ez egyes változatok kiválasztását és értékelését indokolja.

Szkitia földrajzi helyzetét és határait tárgyaló első mondat rekonstrukciójánál az ősforrás forrásának felismert Regino szövegéből — *Scythia... in oriente extensa includitur* etc. — kell kiindulnunk. A magyar források e tömör mondat szerkezetet különféle képen oldják fel. Anonymus az *extensa* participiumot a szövegből kihagyta, az állítmányt (*includitur*) pedig a következő mondatba vitte át. Vele szemben a Budai-krónika sokkal hívebben tartotta fenn Regino és ebből következtethetőleg a Gesta mondat szerkezetét. A «*Scitia... extenditur. Ab uno latere..., ab alio... includitur*» mondat szerkezetileg pontos megfelelője Regino szövegezésének.

¹ Itt csak a Szkitia-leírás helyreállításánál alkalmazásra kerülő elveket adjuk.

Ugyancsak közelebbi viszonyra utal *a montes Riphei* Reginóval egyező emlegetése, mely Anonymusnál hiányzik. Az egyezések alapján bizonyosra vehetjük, hogy az említett határmegjelölés az ősforrásban is helyet foglalt. Regino és a krónikák összhangjával szemben semmit sem bizonyít az a körülmény, hogy a montes Riphei a krónikák külföldi forrásainak mindegyikében előfordul, sőt gyakran majdnem azonos fogalmazású mondatokban bukkan fel.¹ A Reginóval való egyezés épen annak is bizonyítéka, hogy itt egy egyseges eredetű és zárt elbeszélés töredékeivel van dolgunk. A mondat szerkezetnél sokkal bonyolultabb az égtájmegjelölések problémája. Itt mindenképp megállapítható, hogy a Gesta forrása, Regino, nem írta le oly határozottan Szkítia fekvését, mint a magyar források, amennyiben nála csak egészen általános iránymegjelöléseket, pl. *a tergo*, találunk. Kérdés ezután, hogy a magyar források zavarosabb, de határozottabb adatai mennyiben tulajdoníthatók közös magyar forrásuknak és mennyiben vezethetők más művek használatára. Ennek eldöntésénél szövegegyezéseikből kell kiindulnunk. Ilyet pedig csak egyet találunk. Anonymus szerint Szkítia *észak* felé egészen a Fekete-tengerig terjed, a krónikák szerint pedig egyik oldalról az *Északi-tenger* határolja. Minthogy az itt mutatkozó egyezés sem Anonymus, sem a krónikák forrásaiból le nem vezethető, igazolva látjuk azt, hogy a Gesta Ungarorumban Szkítia egyik határa az Északi-tenger volt. Regino szövegének kibővítését a Gesta írója részéről valószínűleg az átvett Szkítia-leírás azon adata idézte elő, mely szerint az a forró égövtől távol esik.²

Szkítia híres határfolyóját Anonymus az *Exordia scythica* után indulva Thanaisnak nevezi, míg a krónikákban ehelyett a sokat vitatott *Etul id est Don* áll. E határjelöléssel kapcsolatban Doma-

¹ Jordanes, *Getica* VII. 54.: ad Ripheos usque in montes extenditur. MG auct. ant. V/1. p. 68. A krónikákkal mutatkozó egyezésnek egyszerű magyarázata az, hogy Jordanes Pompejus Trogust, Justinus forrását használta. L. Rühl id. ért. 5. l.

² E részek földrajzi vonatkozásaira Domanovszky és Gombocz idézett értekezésein kívül v. ö. G. Fehér, *Beitrag zur Erklärung der auf Skythien bezüglichen Angaben der ungarischen Chroniken*. KCSA I. 1921.

novszky¹ arra az álláspontra helyezkedett, hogy az eredeti szövegben két folyó szerepelt, Don és Etul, azaz Don és Volga. Ugyancsak kétségbevonták a krónikák terminológiájának helyességét FEHÉR Géza² és GOMBOCZ Zoltán³ is, mégpedig azzal az indokolással, hogy a két folyó azonosítása a XIII. századi átdolgozónak kora geográfiai felfogásától befolyásolt tévedése. Velük szemben azonban MELICH Jánosnak⁴ sikerült ezen azonosítás alapját a törökségben kimutatni és ezzel a krónikák terminológiájának helyességét igazolni. A XV. századi DLUGOSZ írja, hogy a Tanaist a lengyelek Donnak, a tatárok pedig Edilnek nevezik a saját nyelvükön. Bár ez csak a tatár elnevezésre vonatkozik, mégis valószínű, hogy a krónikák itt épügy ősi nevet tartottak fenn, mint Anonymus a Volga-Etil esetében, hiszen e név «folyó», «folyam» jelentésben az egész törökségben elterjedt volt. Magyarázza még e terminológiát az is, hogy a IX. és X. század arab geográfusai a Dont és a Volgát egy folyó két ágának tekintették.⁵ E meggondolások alapján tehát az *Etul id est Don* kifejezést a régebbi Etil alakban az ősgesta sajátosságának kell tartanunk, melynek alkalmazására okot a Reginónál talált értelmetlen Ithasus adott.

Az első fejezet helyreállításának másik fontos problémája Szkitiának Anonymusnál fenntartott *Dentumoger* nevéhez kapcsolódik. Hogy e név a Gestában egyáltalán helyet foglalt, az párhuzamos helyekkel kétségtelenül igazolható. Kérdéses csak az, hogy az ősforrás e megjelölést Szkitiára, vagy annak lakóira értette-e? Véleményünk szerint, épenúgy mint Anonymus, mindakettőre. A szkíták *dentumoger* neve ugyanis a krónikák etimologizálása — *vocamus eos dentos a dentositate* — révén párhuzamos hellyel igazolható. Bár nehezebben kihámozható, de épügy kétségtelen a *Dentumoger* név ismerete Szkitiával kapcsolatban is. A krónikákban

¹ Id. m. 42. l.

² Etelküzü neve és területe. Századok. 47, 1913.

³ Id. ért. 184. l.

⁴ Etel. KCSA II. 1926, C. A. MACARTNEY: The Magyars in the ninth century. Cambridge, 1930. 53. kk.

⁵ HÓMAN, Magyar Történet. I. 64. l.: Az arabok a Volgát és a Dont is Etülnek nevezték, mert az utóbbit a Volga elágazásának tartották.

számos példánk van arra, hogy Szkitiának magyar neve *Mogor* volt. Meggyőző e tekintetben a DUBNICZI-KRÓNKA előadása, ahol a többi krónikától eltérően Álmos születésének helye nem Mogor, hanem *Scitia Mogor*. Anonymusnak e résszel párhuzamos szövegében a Mogort, illetve Scitia Mogort Dentumoger helyettesíti. Az összetétel első részére vonatkozólag szintén találunk nyomokat a krónikákban. Szkitia «in tria regna dividitur, Bascardiam, *Denciam et Mogoriam*». Világos ezekután, hogy a Gesta Ungarorum szerzője ismerte Szkitiának Dentumoger nevét, melyet elemeire csak a XIII. századi átdolgozás bontott és látott el latinos végződéssel.

Az ország szélességére és hosszúságára vonatkozó adatot Regino, Anonymus és a krónikák egyezései alapján Anonymus fogalmazásában vehetjük fel a Gestába.¹ Ugyancsak az ősforrás részének tekinthetjük Anonymusnak következő, Szkitia lakóiról szóló mondatát is, a bevezető szavaknak Reginóval, a Dentumoger névnek a krónikákkal és a nála oly gyakori *usque in hodiernum diem* frázisnak a teljes XIII. századi átdolgozás egy külföldi leszármazójával, a DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS-szal mutatkozó összhangja alapján.²

Anonymus elbeszélésének további része, mely a szkíták bibliai eredetével foglalkozik, lényeges vonásaiban szintén egyezik a krónikák előadásával, az árnyalati eltérés azonban oly határozott, hogy a szószerinti rekonstrukcióról kénytelenek vagyunk lemondani. Anonymus és a krónikák szerint is a magyarok Jafettól erednek. Anonymus szerint Magóg király, Jafet fia, volt Szkitia első királya, kitől a nép mai nevét nyerte. A Budai-krónikában viszont a Jafet véréből származó testvérpár, Hunor és Magor a magyar nép ősatyái. Az ősforrás e részének helyreállítását épen az teszi lehetetlenné, hogy mindkét változatba idegen, külső elemek keveredtek. Midőn Anonymus Magógot Szkitia első királyának nevezi, akkor szóról-szóra követi saját forrását, az Exordia scythicát. E kiindulópontnak

¹ A Domanovszky által kiemelt, Jordanes egy helyével mutatkozó halvány egyezés szintén Pompejus Trogus használatának jele.

² ed. GÓRKA, Cracoviae, 1916. A magyar forrásokhoz való viszonyát a MŰG 1931. évfolyamában megjelenő sajtóra kész cikkem, «Descriptio Europae Orientalis» tisztázza.

a Gesta szempontjából tekintetbe nem jövő forrását felismerve, az abból folyó etimológikus magyarázatot szintén legalább is kétségesnek kell tekintenünk. Minthogy a Gesta Regino előadását követte, mely Magógról mit sem tud, jogosan tehát nem tulajdoníthatjuk neki a Magóg-Moger etimológiát sem. Hasonló a helyzet a Budai-krónika által fenntartott származáselmélet esetében is. Itt az ősforráshoz való közelebbi viszonyra utalna az a körülmény, hogy Magóg említése Reginóval egyezően hiányzik. Viszont ha el is fogadjuk ezen az alapon a Magortól való származtatás hitelességét, akkor is észre kell vennünk, hogy Hunornak tipikusan a XIII. századi átdolgozásra valló szerepeltetése¹ a rekonstrukciót minden formális támponttól megfosztja. Az is felette kétséges, hogy a krónikák etimológizálásának indítóoka biblikus természetű volt-e, mint Anonymusé, vagy pedig arra alkalmat egyszerűen a magyar népnév adott. Mindkét lehetőség egyformán valószínű és más forrásokból vett analógiákkal egyként alátámasztható. Némi feltételes útbagazítást csakis a rekonstruált egész Gesta etimológizáló módszerének szellemtörténeti elemzése hozhatna. E nehézségek ellenére mégis jelöljük e részt, elsősorban a vele szorosan összefüggő és szószerint rekonstruálható következő részek érdekében, mégpedig olymódon, hogy a krónikának hun-történeti elemektől megtisztított szövegét adjuk, melynek természetesen sem tartalmilag, sem formailag nem tulajdonítunk reális értéket.

A származást tárgyáló részhez Anonymus első fejezetében szorosan kapcsolódik az Attilára vonatkozó elbeszélés, melynek a hun történet idegen forrásra vissza nem vezethető részeivel mutatkozó rokonságát Hóman mutatta ki.² Az általa összeállított párhuzamos helyeket a Descriptio és a Budai-krónika eddig figyelembe nem vett részeivel kiegészítve az ősforrás megfelelő helyéhez jutunk.

¹ NÉMETH Gyula feltevése, A honfoglaló magyarság kialakulása, 1930. 219. l., mely szerint a krónikák Hunor személyneve eredetileg hun eri-nek hangoztatott és «hun ember»-t jelenthetett, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy valóságban tényleg analógiás képzés történt, ami teljesen bele is illik a hun történet írójának eszközei közé.

² Id. m. 52—53. l.

A fentebbiekben részletes szövegelemzéssel kimutattuk, hogy Anonymus első fejezetén a Regino-féle Szkítia-leírás tartalmi és stíláriis sajátosságai az Exordia scythica stíluskészletén keresztül is felismerhetők. A Gesta Ungarorum tehát, mint Anonymus közvetlen forrása okvetlenül tartalmazta ezt a leírást. Így biztosra vehetjük, hogy a «*de Scithicis dicunt hystoriographi*» hivatkozással bevezetett jellemzés az ősforrásban sem tért el lényegesen Anonymus kompilált előadásától. Nem hihető ugyanis, hogy a Gesta írója Reginót ismerve mellőzte volna a szkiták házáiról és földműveléséről szóló adatokat ugyanakkor, midőn táplálkozásukról, erkölceikről és harcainkról párhuzamos helyekkel ellenőrizhető módon megemlékezett. Ennek megfelelően a kikövetkeztetett szövegek számára fenntartott betűtípussal jelölni fogjuk a tartalmilag bizonyos, bár párhuzamokkal nem igazolható részeket is. A továbbiakban azonban lehetőleg ragaszkodunk a párhuzamok szövegezéséhez. Ezért vetjük el például a szkiták harcainak Anonymusnál található részletesebb leírását és fogadjuk el helyette a krónika egyszerűbb, összevontabb, de a lényeges vonásokat mindamellett tartalmazó szövegét. E nehézségek ellenére egyes szövegrészek kiolvasztása meglepően sikerül. Áll ez elsősorban az *aurum et argentum* kezdetű mondatra, mely Reginóval egybevetve és Anonymus előadásának egy másik mondatába tolódott *ut reliqui de posteris suis* hasonlatával kiegészítve az ősforrás szövegezéséhez vezet.

Ugyancsak szószerint rekonstruálhatjuk Anonymus, Ricardus, a Budai-krónika, Kézai és Regino egyezései alapján Szkítia éghajlata, a hét vezérre és a költözés okára vonatkozó részeket is. A vezérek latin nevére nézve a rendelkezésünkre álló variánsok közül Ricardus és a krónikák *dux* terminusát fogadjuk el, szemben Anonymus irodalmi ízü elnevezésével (*principales persone*). Az Anonymusnál található *hetumoger* név okvetlenül helyet foglalt az ősforrásban is, erre mutat a krónikák előadása a gyászmagyarokról: *quam vulgus dicit septem hungaros*.

Forrásaink, főleg Regino és Anonymus elbeszélésének egybevetéséből megállapíthatjuk, hogy azok nemcsak tárgyukban, szavaikban és kifejezéseikben, de szerkezetükben is megfelelnek egymás-

nak. Szkitia leírása tehát közös ősökben, a Gesta Ungarorumban is kerek, összefüggő elbeszélést kellett hogy alkosson, melynek terjedelmét az alapul szolgáló forrás, Regino krónikájának Szkitia leírása határozta meg.

Mint az eddig elmondottak végső igazolását utóljára hagytuk Ricardusnak az ősforrásra félreismerhetetlenül rámutató megjegyzését, mely az ősi Szkitia-leírás létezésének tényszerű bizonyítéka: *Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod esset alia Ungaria maior.*¹

Az alábbiakban a leszármazók, illetve a forrás, Regino párhuzamos helyeit adjuk,² melyeket a rekonstruált Gesta szövege követ. A leszármazók egyezéseit kurziv szedés tünteti fel. A helyreállított ősforrás szövegének közlésénél szükségesnek látszott, hogy annak különböző részeit bizonyosságuk különböző fokának megfelelően nyomdatechnikai eszközökkel is megkülönböztessük. Ez szemléltető módon úgy érhető el, ha ez előbbieken kifejtett rekonstrukciós elvekből levezetett szövegrészek számára egy-egy betűtípust foglalunk le, mely így annak eredetét jelzi. A leszármazók egymásközötti, illetve Reginóval mutatkozó egyezéseiből levezetett szövegeket **vastag** szedés jelöli. A Gesta részének tekinthető, de párhuzamokkal nem igazolható hely- és személynevek számára *kurziv*, a kikövetkeztetett részek feltüntetésére pedig a rendes szedés szolgál. Néhány esetben szükségünk van ezeken felül még egy negyedik betűtípus bevezetésére is, mégpedig ott, ahol a külső kompilációk következtében épen csak az illető rész létezését tudjuk megállapítani minden közelebbi stílári és tartalmi támpont nélkül (petit).

¹ RICARDUS jelentésének idézett bevezető sorai semmi esetre sem vonatkozhatnak Anonymus művére, mint ezt FEJÉRPATAKY gondolta, (MHK 466. l.) hiszen az ő Gestája nem tud sem az Ungaria Maior-ról, sem az őshazában maradt magyarokról.

² Az alábbiakban adott szövegek közül Anonymust és Ricardus jelentését a MHK, Kézait Flor. II., Reginót az SS rer. Germ., a Descriptiót pedig Górka kiadásából idézzük. A Budai-krónika szövegéhez mellékelte számok PODHRADCZY (Buda, 1838) kiadásának megfelelő oldalát jelölik, bár a szöveg elsősorban a FRAKNÓI-féle facsimilekiadáson (Bp. 1900) alapul.

Anonymus.

(I.) *Scythia* igitur Sciebant per scripta maxima terra est, antiquorum, quod *Dentumoger* dicitur, versus orientem; finis cuius ab aquilonari parte extenditur usque ad Nigrum Pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur *Thanais* cum paludibus magnis.

Ricardus.

Sciebant per scripta maxima terra est, antiquorum, quod *Dentumoger* dicitur, versus orientem essent...

Budai-krónika.

Scitia enim regio ... *Scythia* ... in orientem extenditur versus te extensa includitur orientem. *Scitia* in tur ab uno latere tria regna dividitur ... in Bascardiam, *Denciam* et *Asia* et *Ithasi* flumem *Mogoriam*. (10) *Eleud* ... in *Mogor* genuit filium... (35) *Ab uno latere* *Ponto Aquilonari*, ab alio vero montibus *Ripheis* paludibus, quas *Thapheis* includitur; cui *nais* sua refusione de oriente *Asia* et in immensum porde occidente *fluvius* *rigit* *Etul*, id est *Don*. (10)

Regino.

Descriptio.

Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. *Homines* vero, qui habitant eam vulgariter *Dentumoger* dicuntur usque in hodiernum diem ... usque in hodiernum diem

Et primus rex *Scithie* fuit *Magog* filius *Iaphet* et gens illa a *Magog* rege vocata est *Moger*. A cuius etiam progenie regis descendit... rex *Athila*, qui de terra *scithica* descendens in terram *Pannonie* venit et fugatis Romanis regnum obtinuit; et optinuerunt totam terram

(XX) *Athila*, qui flagellum Dei dicebatur. (I) et regalem sibi locum constituit

Longitudo quidem *Scithie*... *latitudo*... *Dicimus* etiam de montibus a *dentositate* (11) *Hominibus* hanc in habitantibus...

Nemroth ... , ex semine *Iaphet* oriundus... *Hunor* et *Magor* generavit... ex quibus *Huni* sunt egressi. (23) ... qui fuit *Atile* ... qui fuit *Iaphet* (36) ... constat ... de *Scitia* descendisse... (46) ... *preliantes* *Romani* sunt devicti ... totoque romano exercitu ... fugato (16) *huni* ingressi

*iuxta Danubium...
que per linguam hun-
garicam dicitur nunc
Budovar et a Teo-
thonicis Ecilburgu
vocatur.
(XLVI)... civitatem
Athile regis...*

*De Scithicis dicunt
hystoriographi...
terram non labora-
bant... Non enim
habebant domos arti-
ficio paratas, sed
tantum temptoria de
filtro parata.
(VII)... carnibus
et piscibus vesce-
bantur.*

(I.) *Carnes et pisces
et lac et mel man-
ducabant. Aurum et
argentum habebant
sicut lapides...
Non concupiscebant
aliena... ut reliqui
de posteris suis...
... nullius unquam
imperatoris potestate
subacti fuerunt. Scit-
hica enim gens a
nullo imperatore fuit
subiugata. Scithica
enim terra, quando a Scithia... a zona
torrida zona remotior torrida distans.
est, tanto propagandis
generibus salubrior.*

*sunt Pannoniam (36)
Romani eos vocabant
flagellum Dei (33)
Atila... flagellum
Dei (18)... eadem
civitas non Buda-
vara, sed urbs Atil-
e vocaretur; Teuto-
nici... Ecilburg
eam vocant id est
urbs Atila; Hun-
gari... eam Ó-Bu-
dam usque hodie
vocant...*

*De Scythie situ...
hystoriographorum
dicta seqentes...
perraro enim agrum
exercent... nec do-
mus illis ulla aut
tectum vel sedes est.*

Kézai.

*Venationum es pis-
cationum exercitiis
inserviunt, lacte et
melle vescuntur.
Aurum et argentum
non perinde ut reli-
qui mortales appe-
tunt. Aurum et ar-
gentum non con-
cunco aliquo tempore cupiscebant.
sunt subiecti. (10)... Ipsi in perpetuo
ab alieno imperio
aut inacti aut in-
victi mansere.
... quanto magis ab
estu solis remota
est..., tanto sa-
lubrior corporibus*

Ricardus.

<p><i>Scithica enim terra Inventum fuit in ... nec eos capere gandis gentibus ... multitudinem populorum ... nec alere ... , quod esset alia aut nutrire. (10) Habundat vero tanta sufficebat nec ca- Ungaria Maior de ... quam vulgus di- multitudine populo- pere. Tunc hec septem qua septem duces cit septem hungaros. rum ut eos genitale principales persone, ... egressi fuerunt, (44) solum non sufficiat qui Hetumoger di- ut habitandi quere- alere. cuntur habito inter se rent sibi locum, eo ... ad exquirandas, consilio constitue- quod terra ipsorum de natali solo des- quas possent inco- runt, ut ad occupan- multitudinem inhabi- cederunt (15) lere, terras sedesque das sibi terras, quas tantum sustinere non natali solo derelicto. statuere valedicen- incolere possent ana- posset. (24) tes patriae, iter tali discederent solo. arripiunt.</i></p>	<p><i>hominum et propa- gentibus</i></p>
--	--

Gesta Ungarorum: Scithia, que Dentumoger dicitur, extenditur versus orientem. Includitur ab uno latere Ponto Aquilonari, ab alio montibus Ripheis, a tergo Asia et *flumine Etil, id est Don.* Scithia multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero, qui habitant eam vulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem.

Nemroth, ex semine Iaphet, Magor generavit. A cuius progenie descendit rex Athila, flagellum Dei, qui de Scithia descendens Pannoniam venit et fugatis Romanis regnum obtinuit. Regalem sibi locum constituit iuxta Danubium, que per linguam hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Teothonicis Ecilburgu vocatur, id est civitas Athile regis. De Scythicis dicunt hystoriographi, quod terram non laborabant, nec enim habebant domos artificio paratas. Carnibus et piscibus et lacte et melle vescebantur. Aurum et argentum non ut reliqui de posteris suis concupiscebant. Scithe nulli imperio, nec etiam macedonico aliquo

tempore sunt subiecti. Scithia quando a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Terra tamen multitudinem populorum nec alere sufficiebat, nec capere. Tunc septem duces, *qui hetumoger dicuntur*, constituerunt, ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent a natali discederent solo.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy szövegünk nem a Gesta Ungarorum Szkítia leírása, hanem annak csupán a párhuzamok módszerével kikövetkeztetett töredéke. Bár valószínű, hogy a leszármazók az ősi elbeszélés lényeges elemeit mind korunkra juttatták, gondolnunk kell mégis arra, hogy lehettek az ősforrásban oly részek is, melyek a leszármazók előadásába nem illettek, vagy pedig csak az egyikbe kerülve be, a rekonstrukciónál figyelembevehetők nem voltak. Ugyanez áll a helyreállított szöveg stílussajátságaira is. Szövegünk legtöbb esetben valamely leszármazó szövege s mint ilyen egy más írói egyéniség kifejezője is. A további részek rekonstruálásának egyik legfontosabb feladata épen az lesz, hogy Anonymus művének és a krónikáknak stílusellentéteit áthidalva formailag is a Gesta Ungarorumhoz vezessen. Az ősi Szkítia-leírás így torzó csupán, de töredékessége ellenére is valóság és bizonyosság, mely létezésében többé meg nem támadható.

DEÉR JÓZSEF.

A MARSILI-CENTENARIUMI KIADVÁNYOK MAGYAR VONATKOZÁSAI.

Bologna város tanácsa nemzetközi jellegű ünnepek keretében ülte meg 1930 november hó két utolsó napján nagy szülöttje, gróf MARSILI Lajos Ferdinánd hadvezér és író halálának kétszázéves fordulóját. Akik résztvehettünk e nevezetes ünnepeken, jóleső örömmel tapasztalhattuk, miként tiszteli meg nagyjait az olasz nemzet és sóvárogva tünődünk azon, vajjon tanulunk-e ebből mi magyarok s megbecsüljük-e íróink emlékét úgy, amint megérdemlik!

Hogy MARSILI ki volt s nekünk mit jelent, arra irodalmunk figyelmét legelőször SZILÁDY Áron hívta fel 1868-ban bolognai kéziratának futólagos átnézése után. Majd olasz életírója nyomán 1881-ben BELICZAY Jónás ismertette röviden életét és munkáit. Hátramaradt kéziratgyűjteménye jelentőségére azonban THALY Kálmán mutatott reá 1892-ben bolognai látogatásából hazatérve. Javaslatára ÁLDÁSY Antal ismertette azt folyóiratunkban a következő évben. Cikke azonban nem ölelvén fel az egész gyűjtemény anyagát, THALY további sürgetésére Budapest főváros tanácsa 1901 elején FRANKÓI Vilmost kérte meg, hogy hazatérőben «lenne kegyes az ügy érdekében az említett iratokat áttekinteni és kiválasztani s egyúttal kegyesen gondoskodni arról is, hogy a fővárost érdeklő okiratok, térképek és rajzok lemásoltassanak» számára. De miután ez a munka hosszú időt igényelt, amire ő maga nem vállalkozhatott, szíves előterjesztésére én kaptam arra megbízást. Szerencsésen befejezván tehát 1901 június végén első római kiküldetésem feladatát, hazatérőben kiszálltam Bolognában s közel egy hónapi kitaró munkával lapról-lapra átnéztem MARSILI másfél száz kötetnyi kéziratgyűjteményét. Így sikerült *magyar vonatkozásainak* leíró katalógusát elkészítenem, ami folyóiratunkban 1906-ban jelent meg, míg MARSILINEK Budavár 1684—1686-iki ostromairól írt jelentései és fennmaradt térképei a

következő évben a főváros kiadásában jelentek meg. Ezekről az olasz irodalmat a MARSILI által alapított Bolognai Tudományos Akadémia 1928 november 6-án tartott díszülésén személyesen bemutatott olasz felolvasásom útján tájékoztattam, amely úgyszólván bevezetője volt az imént lefolyt ünnepségeknek.

Ez ünnepségek maradandó emléke az a tizenkét kisebb-nagyobb munka, amely MARSILIRÓL ez alkalommal megjelent, ismertetvén őt mint hadvezért, hadimérnököt, természettudóst és gyűjtőt, aki nemcsak a Dunáról írt hatkötetes munkájával tette nevét halhatatlanná, hanem a hazánkban gyűjtött tárgyakkal megalapítója lett a bolognai egyetem természetrajzi múzeumának, míg hátramaradt kéziratai (s köztük néhány MÁRVÁS király könyvtárából származott írott könyv) tele vannak hazánkra vonatkozó ismeretlen oklevelekkel és adatokkal, sőt rajzokkal. Miután pedig ezek közül többet a jelzett centenariumi kiadványokban kiadtak, kétszeres kötelességünk azokat röviden az alábbiakban ismertetni.

Az ünnepi kiadványok során elsőnek a Bolognai Tud. Akadémia három díszes kötetéről kell szólnunk, amelyek igen szerencsés elgondolással külön címek alatt jelentek meg, anélkül, hogy kötetszám lenne rajtuk s így egyenként megszerezve is önálló művet alkotnak.

1. *Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili pubblicate nel secondo centenario dalla morte per cura del Comitato Marsiliano.* Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű VII és 510 lap.

Első cikke Lodovico MARINELLI tábornoktól MARSILIT mint hadvezért méltatja (az 1—55. lapon), külön fejezetekben szólván a Rábatonál 1682-iki védelmi munkálatairól, a Buda körüli 1684-iki erődítésekéről, Esztergom és Visegrád védelméről és Érsekújvár 1685-iki elfoglalásakor készült erődítésekéről, amelyeket MARSILI hajtott végre, a Belgrád és Zimony alatti 1688-iki hadi munkálatokról s végül Pétervárad 1694-iki védelméről. E cikkeket nyolc megfelelő terep-rajz díszíti, amelyek egyedüliek a maguk nemében, minthogy azokról hasonlók nem maradtak reánk. *Marsili és Erdély* címen GIANOLA Albert ismerteti (a 233—255. lapon) MARSILI erdélyi szereplését, közölvén az Erdélyben gyűjtött térképek, oklevelek és iratok jegyzékét is.

2. *Scritti inediti di Luigi Ferdinando Marsili raccolti e pubblicati nel II centenario dalla morte a cura del Comitato Marsiliano.* Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű VIII és 274 lap.

Hazánk történelmét közléről érdeklő a Bécs 1683-iki ostromáról szóló leírás (*Relazione dell' Assedio di Vienna fedelmente dall'idioma turco tradotta*) telve magyar vonatkozásokkal, a nagyvezér Budára érkezéséről és Esztergom visszafoglalásáról szóló külön fejezetekkel. Ez jegyzetekkel kísért lenyomata (a 129—165. lapon) a még MARSILI által Bolognában 1709-ben kiadott műnek, amelynek egyetlen példányát (az APPONYI-könyvtárból) magam ismertettem még 1907-ben és sajtóságos, hogy egy további példánya ép a kötet nyomtatása alatt került elő Bolognában. A magyar tulajdonnevek idegen írásmódjának megfelelőit kötelességszerűen közöltem a kötet szerkesztőjével, amit az (a 135—136. lapon) nagy elismeréssel nyomtatott le.

3. *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili messa in luce nel II centenario dalla morte di lui dal Comitato Marsiliano a cura di Emilio Lovarini.* Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű XI és 262 lap.

A kötet MARSILI önéletrajzát foglalván magában, tele van magyar vonatkozásokkal, hiszen életének nagyobbik felét hazánkban töltötte s azok a kötet betűrendes mutatójával könnyen megtalálhatók. Megemlítem még a Pétervárad visszafoglalását célzó 1694 szeptember 10-ikétől október 2-ig tartott ostromműveletek Ludovico MATTIOLO-féle pompás kétlapnyi rézmetszetű rajzát, amely nálunk ismeretlen.

Mint korjellemezőt, említésre méltónak tartom, hogy az ismeretett három kötet szerkesztését Albano SORBELLI tanár, a bolognai városi könyvtár igazgatója végezte teljesen díjtalan, meg hogy a nyomdaköltségekhez a többek között egy bolognai takarékpénztár is hozzájárult.

Mint hogy a mai bolognai tudományegyetem a MARSILI által az Akadémia számára adományozott palotában működik, az egyetem történetét ismertető intézet is az alábbi kötetrel hódolt emlékének:

4. *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna.* Vol. X. Bologna, 1930. Presso l'Istituto per la storia dell'Università. Nagy 8-rétű XII és 212 lap.

A kötet minket érdeklő tanulmánya, e sorok írójának bolog-

nai MARSILI-felolvasása (81—103 lap) az egyetlen, amely MARSILI-ról szól.

5. Maria Emilia AMALDI: *La Transilvania attraverso i documenti del Conte Luigi Ferdinando Marsili*. Roma, MCMXXX. Istituto per l'Europa Orientale. Nagy 8-rétű 102 lap.

Doktori értekezésül szolgált kitűnő munka, ismertetvén Erdély föld- és természetrajzát MARSILI kéziratái és térképei alapján, amelyeknek részletes leírását is nyújtja, a végén Erdély vázlatos történetével. Fogyatkozása azonban a magyar helynevek sok helyen hibás közlése, ami könnyen elkerülhető lett volna, ha a munka kefelevonát magyar szakember is átnézte volna.

6. Dott. Carlo TAGLIAVINI Professore nella R. Università di Budapest: *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura «runica» dei Siculi (Székelyek) di Transilvania*. Bologna, 1930. Stabilimenti Poligrafici riuniti; 8-rétű 38 lap.

Jelentősége, hogy az első munka olasz nyelven a rovásírásról, amelyet MARSILI irataiból két külön táblán is bemutat; a rovásírásos táblákra az én MARSILI-katalógusom híván fel először a szakkörök figyelmét.

A fenti szakmunkákon kívül a *nagyközönségnek való* két népszerű munka is jelent meg, képekkel és térképekkel díszítve.

7. Pericle DUCATI: *Marsili. Libro e moschetto*. Milano, MCMXXX. Edizioni «Corbaccio»; 8-rétű 343 lap.

A bolognai egyetem műtörténet-tanárának e műve 12 fejezetben ismerteti népszerű modorban MARSILI hányatott életét, amelyek közül öt foglalkozik magyarországi szereplésével.

8. Mario LONGHENA: *Il Conte L. F. Marsili. Un uomo d'arme e di scienza*. Milano, MCMXXX. Edizione «Alpes»; 8-rétű 2 levél és 346 lap. (Ajánlva: Ad Andrea VERESS ed a Giuseppe BRUZZO.)

Szerzője, bolognai középiskolai tanár, aki korábban főleg MARSILI térképeiről írt sokat, az előzőnél is jobban eltalálta, miként kell e sokoldalú katona és tudós életét az olvasóval megismertetni. Képei közt magyar vonatkozású a zalánkeményi váré (Slankamen) a 192. laphoz csatoltan, meg a szegedi váré (a 208. laphoz mellékelve) amelyek ma már nincsenek meg, miután a karlócai béke értelmében le kelle azokat rombolnunk.

Egyébként mindkét munka végén MARSILI-könyvészetet találunk, amely a magyar kiadványokat is felöleli.

9. Paolo SILVANI: *Il Generale Luigi Ferdinando Marsili e la nazione ungherese*. Bologna, 1931. Stabilimenti Poligrafici Riuniti. Kis 8-rétű 30 lap. (Estratto dalla Rivista «Il Comune di Bologna» N. 12 Dicembre 1930.)

Szerzője jeles ügyvéd s egyben a Közoktatásügyi miniszter magántitkára, aki ez értekezésében nemcsak MARSILI magyar vonatkozásairól szól, hanem lelkesen emlékezik a hazánkat ért nagy csapásról, bemutatván Magyarország térképét (24. lap), a nagy háború utáni térképvázlatát (26. lap) és reprodukálván egyúttal a bolognai régi magyar-horvát intézet ama magyar diák-képét (27. lap) amelyet először WOLF Rózi ismertetett és közölt.

10. Andrea VERESS: *Il Conte Luigi Ferdinando Marsili e gli Ungheresi*. Imola, 1929. Cooperativa tip. edit. Paolo Galeati. Nagy 8-rétű 25 lap. (Különlenyomat a fenti 4. számú munkából.)

A teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk még más két olasz MARSILI-munkáról is, amelyek bár korábban jelentek meg, de kéziratgyűjteménye alapján készülvén nélkülözhetetlen forrásmunkái életnek, munkásságának s egyben hazánk történetének.

11. Giuseppe BRUZZO: *Luigi Ferdinando Marsili. Nuovi studi sulla sua vita e sulle opere minori edite ed inedite*. Bologna, 1921. Presso Nicola Zanichelli; 8-rétű 154 lap.

Szerzője bolognai tanárkorában írta alapvető munkáját, amely először ismerteti MARSILIT hadi cselekedetei és írásai világában. A munka tíz fejezete közül kettő MARSILI magyarországi működését tárgyalja, de egyéb hazai vonatkozást találunk a többiben is szétszórvan.

12. Ludovico FRATI: *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*. Firenze, 1928. Leo S. Olschki, Editore. Nagy 2-rétű 162 lap.

A MARSILI-iratok teljes katalógusa, bár hiányzik belőle az általam a bolognai könyvtár egyéb részeiben talált MARSILI-kéziratok leírása, amiről a szerző megfeledezett munkája kiadásakor. További fogyatkozása még az idegen (főleg német és magyar) tulajdonnevek hibás írása, ami elkerülhető lett volna, ha az író nem szerénykedik

és értékes műve kefelevonatát velem idejében közli, miután ép harminc esztendeje ismerem és becsülöm. Hasonló íráshibáktól egyébként egyik sem mentes a fenti munkák közül, de irántunk jóindulatú íróiknak még is el kell néznünk, ép úgy mint azt, hogy nemzeti küzdelmeinket még nem értik és felkelőinket lázadóknak tekintik. Sőt a 7. mű szerzője jellegzetesnek tartotta — megjegyzés nélkül — idézni (a 49. lapon) az eseményekkel egykorú velencei Pietro GARZONI ama kijelentését, hogy THÖKÖLY az «ugató elégedetlenek» élére állva rebellált. E felfogásából következik az a hasonlata is, hogy THÖKÖLY égő fáklya volt, amely tűzrelobbantotta a hosszú és rettenetes török-osztrák háborút. (164. l.)

A fentiekben vázlatosan ismertetett olasz munkák valóságos *hungaricumok* lévén, hasznos volna azokat nagyobb közönyvtárainknak beszerezniök, ami tán különösebb akadályba sem ütköznék, mivel hazánk oly korából nyújtanak fontos adatokat, amikor még nálunk — a török uralom alól való felszabadulás első éveiben — tudományos működés és irodalom alig volt.

DR. VERESS ENDRE.

A DEUTSCHE BÜCHEREI BIBLIOGRÁFIAI VÁLLALKOZÁSAI.

Az irodalmi és tudományos nyomdai termékek nagy tömege régóta jellemzője a német szellemi életnek, ma pedig már évenként kb. 40.000 kötet könyv és 18.000 folyóirat jelenik meg német nyelven. Ennek a tömegnek egy helyen való gyűjtése, megőrzése és használhatóvá tétele régóta kényszerítő szükségességgént jelentkezik, s e szükséglet indította 1913-ban a «Börsenverein des deutschen Buchhandels»-t, arra, hogy a szász állammal és Lipcse várossal karöltve megállapítsa a «Deutsche Bücherei»-t, mint az egész németnyelvű irodalom központi gyűjtőhelyét. Szemben a összes többi német könyvtárakkal, melyek csak mindenkori céljaik és feladataik szerint megválogatott anyagot gyűjtenek, a «Deutsche Bücherei» hiánytalanul felöleli az egész 1913 óta megjelent németnyelvű irodalmat és így korfelfogás és egyéni nézetek által meg nem hamisított képét adja a német kulturának.

Azonban a német nyomdatermékek archivumszerű gyűjtésével még nincsenek kimerítve a «Deutsche Bücherei» feladatai. Kézenfekvő, hogy mint a nemzeti irodalom gyűjtőmedencéje, a nemzeti bibliográfia készítésének munkáját is végezze. Miután a Börsenverein 1916-ban közvetlenül saját kezelésébe vette a könyvkereskedelem bibliográfiai vállalkozásait, természetes volt, hogy ezt a munkát arra az intézetre bízta, amely állományainak teljességével egyben a nemzeti bibliográfia teljességét is a leginkább biztosította. Az új könyvtár tehát megindulása után átvette az új-megjelenések jegyzékének (*Verzeichnis der erschienenen Neuigkeiten des deutschen Buchhandels*) és a heti jegyzéknek (*Wöchentliches Verzeichnis*) a szerkesztését, melyek alapját alkotják a német irodalom bibliográfiai feldolgozásának. Ezek a jegyzékek a külföld szakköreiben is közzismertek és így bővebb leírásukat mellőzhetjük. Csak annyit emelünk

ki, hogy mióta a Deutsche Bücherei átvette ezeket a jegyzékeket, a megjelenés gyorsasága és ezzel együtt a jegyzékeknek minden szempontból való használhatósága jelentékenyen növekedett. Így pl. sikerült az utolsó években elérni, hogy a könyvek beérkezése után legfeljebb 45 órával megjelenjenek a napi jegyzékben és ettől számított legfeljebb 10 nap múlva a heti jegyzékben. A Tägliches és Wöchentliches Verzeichnis után az eredeti cédulakézirat tovább szolgál, ennek alapján állítják össze a «Hinrichs» és a «Kayser» utódait: a *Halbjahrs katalog der im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher, Zeitschriften und Landkarten* és az öt évet összefoglaló *Deutsches Bücherverzeichnis*.

A bibliográfiák csak a könyvkereskedelemben megjelent irodalmat ölelik fel. Hiányoznak belőlük a hivatalos nyomtatványokon kívül elsősorban a magánnyomtatványok, «melyeknek megjelenésükor nincsen kereskedői áruk, s sem a szokásos könyvkereskedői úton, sem az előállítónál való megrendelés útján meg nem szerezhetők, hanem — ingyen vagy pénzért — csupán egy bizonyos szűkebb körnek a rendelkezésére állnak». Bibliográfiai feldolgozások szükségességének felismerése arra indította az 1921-i wernigerodei könyvtároskongresszust, hogy megbízza a «Deutsche Bücherei»-t a német magánnyomtatványok központi katalógusának felállításával és vezetésével. E katalógus számos német könyvtár bejelentéseinek segítségével készül, címfölvételeinek száma ma már közel 10.000-re rúg. E katalógus kinyomtatása egy újabb fontos lépés lenne a német nemzeti bibliográfia kiépítésének útján.

Mindezek a bibliográfiák válogatás nélkül közlik a könyvek és folyóiratok pusztá bibliográfiai leírását. Ezzel szemben az 1850-ben ZARNCKE által alapított Literarisches Zentralblatt für Deutschland, amelyet 1927 óta a Deutsche Bücherei szerkeszt és ad ki, — csak a fontosabb tudományos irodalmat (folyóiratcikkek is) tartalmazza, de ahol szükséges, magyarázó jegyzeteket is fűz a bibliográfiai leírásához. A folyóirat 36 főcsoportját kb. 45 szakreferens dolgozza fel, — bibliográfiai anyagát (évenként kb. 31.000 cím) egy szintén szisztematikusan tagolt regiszter, a *Jahresberichte des Literarischen Zentralblattes* teszi még jobban megközelíthetővé.

Az új megjelenések könyvkereskedői jegyzékének kiegészítését szolgálja az 1927 óta megjelenő *Monatliches Verzeichnis der reichs-deutschen amtlichen Druckschriften*. Minthogy a Deutsche Bücherei már alapításakor felvette feladatai közé valamennyi német állam hivatalos nyomtatványainak gyűjtését, — amiben első és egyetlen valamennyi német könyvtár között, — természetesen elsősorban hivatott ennek a bibliográfiának a feldolgozására, és evvel a német bibliográfia egyik régi érzékeny hiányának megszüntetésére. Megbízását erre a munkára a közigazgatási reform munkálataival kapcsolatban a birodalmi belügyminisztériumtól kapta, — a birodalom időközben ugyanis szintén belépett a Deutsche Bücherei fenntartói sorába. E bibliográfia elsősorban praktikus célokat szolgál — feladata, hogy a hivatalos nyomtatványok dsungeljében gyorsan és könnyen kezelhető vezetője legyen mindenkinek, aki valami részt vesz a német nép közéletében vagy csak valami kapcsolatba jut vele: a közigazgatás közegeinek, a parlamentnek és hivataloknak, a közjogi testületeknek, a gazdasági szervezeteknek, a politikusoknak, jogásznak és kereskedőnek, de természetesen a könyvtáraknak és a tudománynak is. A 3 főcsoportra (birodalom, államok és városok) tagolt füzeteket név- és tárgymutatók teszik áttekinthetőkké, az év végén ezek a mutatók évi regiszterre foglaltatnak össze és a hatóságok jegyzékével egészítettnek ki.

A Deutsche Bücherei-nak egy további bibliográfiai vállalkozása az 1930-ban megindított, havonként megjelenő *Deutsches Rundfunkschriftum*, amely egy eddig teljes egészében még fel nem dolgozott irodalmi terület bibliográfiai megmunkálását tűzte ki feladatául. Az alatt a rövid 6 év alatt, ami az első német leadó felállítása óta eltelt, a rádió hallatlan tempóban fejlődött. Technikai kérdéseinek és általában összes sokoldalú vonatkozásainak kutatása és megvitatása egy terjedelmes, teljesen új irodalmi ág keletkezésére vezetett. A nagyszámú önálló publikáció, a több mint 80 rádiófolyóirat, havonta több mint 1200 cikkel, eleven fejlődésről tesznek tanuságot, de már ma is igen megnehezítik az egész terület áttekintését és nagyon szükségessé tesznek egy bibliográfiai útmutatót. Ezért a birodalmi rádiótársaság, mint a rádió továbbfejlődésében érdekelt leadótársaság-

gok központi szervezete, összefogott a Deutsche Bücherei-vel egy ilyen szakbibliográfia megteremtése érdekében. A bibliográfia havi füzetei kb. 60 oldal terjedelemben, tárgyi szempontok szerint áttekinthetően csoportosítják az egész idevágó könyv- és folyóiratirodalmat, s amennyiben ez szükségesnek látszik, a címleíráshoz fűzött rövid magyarázó megjegyzésekben a dolgozatok tartalmáról is tájékoztatnak. A füzeteket szerzői- és tárgymutató egészíti ki, melyek az év végén évi indexé foglaltatnak össze. A bibliográfia 7 fő és 54 alcsoportja könnyű áttekintést nyújt a rádió összes problémáinak irodalmáról. Így pl. a politikusok a *Beziehungen in Presse öffentlichen und sozialem Leben* című fejezetben találják együtt az őket leginkább érdeklő irodalmat, — a művészek és népmívelők *Darbietungen*, a rádióamatőrök *Empfänger der Bastler*, a jogászok *Rechtsfragen* cím alatt. Az ipar nem csak a technika haladásáról tájékozódhatik, hanem a *Wirtschaftsfragen* című fejezetben foglalkozásának kereskedői oldalát illetőleg is értékes anyagot talál.

Ezek az önálló bibliográfiai vállalkozásokon kívül a Deutsche Bücherei egy sor további bibliográfiát támogat, illetve teszi e támogatásával megjelenésüket lehetővé. Meghaladná az itt megszabott kereteket, ha ezeket mind fel akarnók említeni, — csak a történettudomány terén kifejtett bibliográfiai munkásságról teszünk még említést. 1927 óta a Deutsche Bücherei dolgozza fel a Történettudományok Nemzetközi Bibliográfiájának német és danzigai részét. Az 1926 évi irodalmat tartalmazó első kötet megjelenésére már a közel jövőben lehet számítani, s ezt gyorsan fogják követni a további kötetek. Miután e bibliográfia számára amúgy is át kell nézni az egész német könyv- és folyóiratirodalmat, a dupla munka elkerülése érdekében a Deutsche Bücherei átvette a németnyelvű címanyag összegyűjtését a *Jahresberichte für deutsche Geschichte* számára is.

A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásainak ez a rövid rajza nem csak azt bizonyítja, hogy teljes anyaga alapján ez az intézmény hivatott elsősorban arra, hogy a német bibliográfiák központjává legyen, de egyszersmind azt is szemlélteti, hogy milyen mértékben tölti be már ma is ezt a feladatát.

KRÜGER HANS PH. K.

ÚJABB TÖREDÉK A LUPUJ ÉS MÁTÉ VAJDA HARTZÁRÓL VALÓ ÉNEKBŐL.

Erdélyország viszonya a két moldva-havasalföldi vajdasághoz a XVII. század első felében elég nyugodt és barátságos volt. Tulajdonítható ez részben BETHLEN GÁBOR s a két RÁKÓCZY György körültekintő kormányzatának, amely alatt a szomszédos vajdák nem kockáztathattak semmiféle betörést, mint elődjeik idejében; részben pedig annak a körülménynek, hogy úgy Havasalföldében, mint Moldovában egyfolytában megszakítás nélkül uralkodhatott BASZARÁBA MÁTÉ vajda huszonkét, VASILE LUPUL vajda meg huszonegy esztendőn át. E hosszú idő alatt nem volt hát nehéz a gyulafehérvári udvarban megismerni a vajdák természetét és Erdély iránti magaviseletüket az egymást felváltó magyar és román követjárások tapasztalatai alapján.

A zavartalan jó viszony fenntartását nemcsak Erdély jól fel-fogott politikai érdeke kívánta, hanem még inkább annak gazdasági érdeke, mert — amire először mutattam reá nemrég egyik gazdaságtörténelmi tanulmányomban — évszázados gyakorlat folytán az erdélyiek Moldova és Havasalfölde enyhébb éghajlatú és kövérebb fűvű mezein legeltették ezekre menő juhnyájaikat, amelyek sokféle terméke alkotta az erdélyi nemesek és határszéli vármegyék lakosainak legfőbb jövedelmét. E külföldi legeltetés nyugodt folytathatásának fenntartása életbevágó érdeke volt az erdélyieknek s azt a fejedelmek külön szerződésekkkel igyekeztek biztosítani is alattvalóik javára, éberen örködve azon, hogy azok pontjait a vajdák is hűségesen megtartsák és megbüntessék azokat a tisztartóikat, akik merő kapzsiságból a juhlegeltetés fontos érdekeit veszélyeztették.¹

¹ Lásd bővebben románnyelvű értekezésemben: Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara-Românească. (Academia Română. Memoriile Secțiunii Isto-

Ez a lényegbe vágó anyagi érdek mélyítette az Erdély s a két oláh vajdaság közt idők folyamán kifejlődött jó viszonyt annyira, hogy ha valamely vajdának vagy boérnak a török haragja elől menekülnie kellett, Erdélyben mindig biztos menedékre talált. A fejedelmek vendégszeretete pedig nem egyedül nemes gondolkodásból eredő emberszeretet volt, hanem eredt abból az érdekből is, hogy Erdélyország reá volt utalva gazdasági tekintetben a földrajzilag kedvezőbb fekvésű két szomszédos gazdag országra. Természetes dolog volt hát, hogy a fejedelmek élénk figyelemmel kísérték a moldva-havasalföldi vajdák tevékenységét s ha náluk valami gonoszságot tapasztaltak, nem szüntek megjelteni a török portának. Miután pedig annak is érdeke volt, hogy a hűbéres vajdák jó szomszédságot tanúsítsanak Erdély iránt, már BÁTORY Zsigmond kora óta gyakori volt, hogy a szultán parancsára az erdélyi fejedelmek seregeket küldtek valamelyik vajda megfenyítésére, aminek eredménye gyakran annak elfogatása s a portára küldése lett.

Igy történt ez II. RÁKÓCZY György idejében is, aki atyafiságos viszonyban élt a szelíd Máté vajdával, de nem szenvedhette a csalfá, nagyratörő «Lupuj vajdát» amint az erdélyiek ezt az eszes, de alattomos moldvai uralkodót nevezték. Fondorkodásait sikerült ugyan ellensúlyoznia, ám mikor tulajdon moldvai követe szájából értesült titokban arról, hogy LUPUJ a portának felajánlta Erdély elfoglalását, ha az neki engedélyt ad arra, hogy az öreg MÁTÉ vajdát elűzze és helyébe a maga vejét, a kozák TIMUST ültesse, RÁKÓCZYNAK és Tanácsának önvédelemről kelle gondoskodnia. A moldvai vajda titkos tervének részleteiről a fejedelem LUPUJ vajda elfogott leveléből is megbizonyosodván, a porta hozzájárulásával hadat indított ellene, illetve 1653 tavaszán KEMÉNY János vezérlete alatt magyar sereget menesztett Moldovába, amely LUPUJT

rice. Seria III. Tomul VII. Mem. 6.) București, 1927. (Nagy 8-rétű 104 lap. Függelékül 11 oklevél, köztük kettő magyar nyelvű, 1807—1813-ból.) Ugyanez magyarul, de sajnos jegyzetek nélkül: Erdélyiek legeltetése Moldva-Havasalföldben. (Gazdaságtörténelmi forrástanulmány.) Budapest, 1928; 8-rétű 60 lap. (Különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből.)

a fintai csatában leverte, megfutamította és nemcsak Jászvásárt meg Szucsava várát foglalta el, dacára azok segítségének, hanem vajdai székébe egykori legofetjét, Gheorghe STEFÁNT ültette.

Ez volt LUPUJ vajda büntetése, amiért fondorlatai során «Erdélyre is tanácskozott» úgy számítván, hogy annak román lakossága segélyével nem lesz nehéz azt elfoglalnia. Ezért volt elűzetése nevezetes eseménye Erdélynek, amelyben a magyar seregek moldvai hadjárata részleteiről és megkapó epizódjairól a hazatért vitézek annyit meséltek úton-útfélen, hogy azokat KÖRÖSPATAKI János mezőcsávási református pap versbe foglalván «Lupuj vajdáról való ének» címen 1655-ben ki is nyomatta.¹ Midőn pedig ugyanez év nyarán RÁKÓCZY az öreg MÁRÉ vajda megsegítésére Havasalföldébe is sereget küldött s a hazatérő vitézek elbeszélések, miként verték le LUPUJ csapatait a sopleai csatában, derék papunk azt is megénekelte «Az havasalföldi hartzról való historia» című versében, amely 1656-ban jelent meg.²

E hadi eseményeket s a magyar vitézek cselekedeteit Erdélyben oly általános figyelem és érdeklődés kísérte az egykorúaknál, hogy azokat egy másik költő külön is megénekelte egy harmadik könyvecskében. Ám sajnós, ezt is csupán töredékesen ismerjük abból a 7 leveléből, amelyet néhai KONCZ József marosvásárhelyi tanár 1880-ban a szamosújvári ferencendi kolostor egyik könyvtáblájából kiáztatott és kiadott.³ Ez a becses töredék 98 négysoros versszakból áll s íme — mint valami csoda folytán — ötven esztendő múlva előkerül annak egy további töredéke, amelyet SALMEN Norbert tanár a brassói Honterus-lycaeumban talált és másolt le részemre abból az alkalomból, hogy nagy Románmagyar könyvészetem I. kötete sajtó alá jutott.

¹ A kolozsvári Erdélyi Múzeumi Könyvtár egyetlen példányáról bőven írtam róla románul, «Căntece istorice vechi ungurești despre Români» című román akadémiai értekezésem (București, 1925) 24—26. lapján, bemutatván hasonmásban címlapját is.

² Az első híradás a töredékről a «Magyar Könyvszemle» 1876. évf. 319—320 l. A töredék szövege ugyanott, az 1878. évf. 299—300 l. Ismertettem id. román értekezésem 28—34. l.

³ KONCZ József közlése «Ének Lupuj vajda megveretéséről» címen, ugyanott, az 1880. évf. 284—297. l.

Az alig 2 levélnyi újabb töredék a segesvári ROHDE György 1659-iki német naptára borítékául szolgál, terjedelme 32 teljes meg 6 csonka versszak, miután ezek többi sorát az egykorú könyvkötő a naptár beborítékolása alkalmával, mint szerinte értéktelent, lenyeste. A mindkét lapján telenyomtatott töredék azt a benyomást teszi, mintha valami próbálappal és nem ív-töredékkel lenne dolgunk. A sok sajtóhiba és helyesírási következetlenség viszont idegen, szász szedőre vall, úgyhogy a töredék azt hiszem brassai nyomtatvány, talán HERMANN Mihály nyomdászé, aki látván, hogy a moldvahasalföldi harcokról szóló énekeket a vásárokon szívesen keresik, rászánta magát egy újabb «ének» kiadására, amit nyilván valami magyar pap vagy tanító írt neki. Így hát a töredék egyben a legelső brassai magyar nyomtatvány lehet s talán az 1657-ik évből való, amikor a lefolyt harcok részletei iránt még élénk volt az érdeklődés.

Nagyon érdekes, hogy a szamosújvári töredék 8 strófája megvan ebben a most előkerült brassaiban is, kettesével egymásután rakva, de jellemző, hogy ennek dacára sem rakhatók össze hibátlanul a meglévő versszakok eredeti sorrendjükben. A brassai töredék így azt a látszatot kelti, hogy versszakai még nem voltak paginálva s azokat szedőjük csupán azért «húzta» le a kezeügyébe eső papírlapra, hogy kijavíthassa őket vagy esetleg a nyomdafestéket kipróbálja rajtuk. Az is meglehet, hogy ezek a szamosújvári töredékben hiányzó versszakok a költemény elejéről és végéről valók, minthogy egyik-másiknak tartalma arra mutat, hogy soknak már nem kellett belőle lenniök. Az új töredék azonban így is rendkívül becses irodalomtörténeti szempontból, hisz újabb adalékkal gazdagítja históriás énekeink sorozatát, 97 sornyi kiadatlan szöveggel bővítvén Koncz József közleményét.

A szamosújvári könyvtáblából — KONCZ leírása szerint — tulajdonképpen két példány került ki, egy 7 levélnyi, amelyet a marosvásárhelyi református kollégium könyvtárában helyezett el, meg egy másik rövidebb, 4 levélnyi, amelyről ő úgy ír, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozta. Csakhogy abba az soha nem került, mert gondosan őrzött 7 leveles példá-

nyát a Múzeum néhai DOBROVSZKY Ágost könyvkereskedőtől 1892 tavaszán vásárlás útján szerezte meg. Nem bírtam kinyomozni, hogy hová jutott a KONCZ által jelzett másodpéldány, pedig kár, hogy nincs meg, miután közleményében (a 288-ik lapon) KONCZ belőle az alábbi félstrófát közli:

Ott Lupuj elfelejtette,
Hogy szakállát megfestette,

arrább pedig (a 294-ik lapon) ezt a strófát:

Az kozákok döggel laktak
Borzot, burjánt egyberaktak,
Mert egyebet nem kaphattak

s e két mutatványból ítélve a lappangó harmadik töredék érdekes szövegváltozatokat tartalmaz, amelyek esetleg kiegészíthetnék a meglévő másik két töredék szövegét.

Nagyobb baj, hogy KONCZ nem ügyelt az egyes lapok őrszavaira. Így a 294-ik lapon közölt «Sok dög első vízben hevert» kezdetű versszak alján ez az őrszó olvasható tisztán: *Mind*, de miután az evvel a szóval kezdődő levél nincs meg, azt kipontozott sorral kellett volna jeleznie. Nem vette észre a 295-ik lap legalján az «Eleget főztek az konyhán» kezdetű strófa alján olvasható *Ennek* őrszót sem, amely után szintén egy . . . sort kellett volna közölnie. Mivel pedig ilyen kezdetű levelünk nincs a Múzeumi példányban, bizonyosra vehetjük, hogy az Énekből legalább két levél hiányzik, bár valószínűbb, hogy négy, amelyből kettő nyilván az Ének elejét tartalmazta.

KONCZ közleményének azonban sajnós, nemcsak ez a fogytékossága. Ő ugyanis azt írja, hogy a töredéket *betűszerinti bűség-gel* közli, ám összevetve azt a nyomtatvánnyal, első pillanatra észrevehetjük, hogy bizony nemcsak hogy az távol áll a betűszerinti közléstől, hanem sok szót hibásan közöl, sokat meg egyszerűen kihagyott, a hiányzó szavak kiegészítése pedig gyakran nagyon is önkényes, holott nagyítóüveggel még a homályosabb szavak kiolvasása sem került volna nagy fáradságba.

Áttérve a most előkerült brassai töredék bemutatására, meg-

jegyzem, hogy abban a KONCZ-féle példány Könyvszemlei 294—296-ik lapján olvasható alábbi négy 9—9 soros részlete is ismétlődik, melyeknek első sora az alábbi:

1. Megh ijedet Lupul hada	3. Nem volt annyi kívánsága
2. [Vit]ték Stéphan eleiben	4. [Jól] megh tanolták utokban

mindegyik sor után következvén az a 8—8 sor, amit már KONCZ jól-rosszúl közölt. De hogy ezek új töredékünkben előfordulnak, azt az egykorú könyvkötőnek köszönhetjük, aki véletlenül meghagyta őket.

Minthogy a brassai töredéket egyszerű próbalevonatnak tartjuk, megkíséreltük annak többi 12 szejletét az Ének elképzelt szerkezetének rendje szerint rendezni, anélkül, hogy azt — még az első KONCZ-féle töredék ismerete mellett is — helyesen rekonstruálhattuk volna. Ily körülmények közt, nem lévén semmi biztos támpontunk, pontokkal jelezzük az egyes nyomtatványszeletek végét, a további véletlenre bízván az érdekes Ének hiányzó részeinek előkerülését.

Az új, brassai töredék ismeretlen strófái ím ezek:

Bé érkezvén fő követe, Vitézeji feregh vetve, Kozákfágh volt nagy rettegve, Gondolván hogy halál vége.	Vértől kardgya nem tilalmas, ... Ízfzonyán lőtték az Sánczot. Pattyantus bélé arányzot, Minden Kozák földbe ásott, Oltalmára kús házakott.
Mindgyárást frigyet jártanak, Két három nap tractáltak, Békeféget kívántanak, Melyre jo válafzt adtanak.	Efső vizivel megh tólték Házok, mégis benne últek, Czudára méltó hogy éltek, Mind fejenként el nem vésztek. .....
Egyik réfze Lupul pártya, Azon vágyon ákarattya, Hogy Stéphan népit le vágja, De vakot vetett koczkája.	Minden marhájok el vészet, Mely táborokban nagy búfzt tett, Kozák abban nagy kelve ett, Súlve főve nem kimélet.

Stéphan hada diadalmas,

Keze fegyveres s-ártalmas,

Zavaros víz volt az leve,
Sártol aligh lázott fzíne,
Bodzagyükér peterfelyme,
Mellyet áfott éjjel félve.

[Só] nélkül szúköső[n éltek]

. . . . .

[Eg]y kis darab pogáczával,
A vagy egy kiczin czipoval,
Ki váfárlott az Kozákkal,
Más félnek lótt jutalommal,

[Eg]y kis kenyérvel vehetet,
Szép uy paplant és fzőnyeget,
Egy almával vett oly nyeret,
Az mely egy tallértis meghért.

. . . . .

Mikor megh rézfegültének,
Világra nem éfzédtenek,
Mint holtak úgy hevertének,
Bofzfuért megh fizettenek.

Egyenként mind le vagdalták,
Fejeket mind el czapodták,
Egy oldalos helyre vonták,
Testek mezitelen hadták.

. . . . .

Vitézit halmokban vonták,
Edgy néhány helyekre hordták,
Ebek tefteket hurczolták,
Két ho pénzeket megh adták,

Mit koborlottak utokban,
Az két Olá Országokban,
Lupul mellet járáfokban,
El vefztek mind edgy órában.

[Min]den ház . . . . latrok voltak,

. . . . .

Kiáltottanak gyakorta

Ejjel főtétben modgyokra,
Átkozodtanak Lupulra,
Hogy küldötte olyan nagy kénra.

Minden éjjel fzóktón fzóktek,

Hogy fzörnyű képpen éheztek,
Az fráfák éjjel leskódték,
Kit megh kaptak mind meg öltek.

. . . . .

[Lup]ul mégis gondolkodott,
Hogy keczer megh gyalázodot.
Probálta az harmadikot,
Azis markában szakadott.

[Ugy]an megh vette ő magát,

Egykoron az Lona hidgyát.
Megh állotta erős utat,
De megh kerülték mint kurtát.

. . . . .

Beszélgetik nagy örömmel,
Mint jártak az ellenféggel,
Rájok mentek kézfűlettel,
S-Megh fizettek az bőrókkal.

Buskodik magában Lupul,

Hogy az szerencze jár hátul,
Eleiben már nem fordul,
Mivel birt majd mind el pusztul.

. . . . .

Az mely két ho pénzt fizetet,
Az Kozákoknak terjeftet,
Akkor eszet mágától vett,
Jo hogy rejtékben le nem tett.

Még nagyobb fzándéka is volt,
Az melyben immáron megh holt,
Erdélyre-is tanácskozott,

. . . . .

Megh teczet hogy Máthé Vajda, Nem állot harcز hátullyára, Megh lőtetet egyik lába, Megh tőlt vérrel az czizmája.	Hogy vitézit ne rettcenze, Czak engedelmeffen тұrte. De Lupul aligh maradott, ...
Mégis megh nem jelentette, Harczolófnak migh lőtt vége,	

A fenti elrendezésben — hosszú elmélkedés után — abban az elgondolásban nyugodtam meg, hogy a versszakaszok eleje nyilván az Ének legelejéről való, amidőn CHMIELNICKI Bogdán kozák hetmán követje beérkezett ajánlattételével Lupuj vajdához s ő azt elfogadván, kozák csapataival ellenállni próbált az erdélyi hadaknak. De ezektől vereséget szenvedvén, a költő leírja a kozákok szenvedését s az átélt rettenetes éhséget, amelyben bodzagyökeren kelle élniök s oly nagy vala hiányuk, hogy egy cipóért a moldvaiak paplant, szőnyeget kaphattak az éhezőktől, egy almáért pedig olyan nyerget, amely egy tallért is megért. Az események fejleményeként ezután következhetik az elesett kozákok temetésének leírása, valamint a megmaradtak menekülése. Lupuj vajda pedig látván, hogy immár két ízben is vereség érte, harmadszor is szerencsét próbált, ám «az is markába szakadott» a MÁTÉ vajdával vívott csatában, amelyben a hadak jobbik fele magyarokból állott, BOROS János kapitány vezérlete alatt, amint azt KÖRÖSPATAKI János énekéből tudjuk, sok egyéb érdekes adalékkal együtt.

Erre azért is céloznunk kell, mivel néhai KONCZ bácsi érthető lelkesedésében azt írja az általa felfedezett töredékről, hogy «az új lelet nyelvezete jobb, igazi népies nyelv, tele példabeszédekkel, erőteljes fordulatokkal, epikai leírásokkal. Előadása nem oly lüktető, mint amazé, de festőibb; a balladai szaggatottságot, drámai kitöréseket nem ismeri, nem bírja, hanem a nyugodt törekvést célja felé epikaibb hangon festi.» Ezt a fellengős jellemzést mi sajnálatunkra nem írhatjuk alá, mert a bemutatott s most már újabb száz sorral bővült Ének bizony nem igen haladja túl kora énekmondóinak versírási ügyességét, sőt dőcögős strófáit tekintve — melyek méltatására KONCZ nem akart kitérni — az bizony semmivel sem múlja felül KÖRÖSPATAKI János tiszteletes úr költeményét. DR. VERESS ENDRE.

ADATTÁR.

Az Életképek szerkesztőváltozása 1847-ben.

A FRANKENBURG Adolf szerkesztésében megjelent Életképek a mult század negyvenes éveinek közepén a legnívósabb és legnépszerűbb szép-irodalmi divatlap volt. Előfizetőinek száma meghaladta két vetélytársának a Honderűnek és a Pesti Divatlapnak előfizetőit együttvéve. Nemcsoda, hogy ezek szerkesztői nem a legjobb szemmel nézték az Életképeket, de míg VACHOT, a Pesti Divatlap szerkesztője beérte a lapja hasábjain indított toll-harccal, addig PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár, a Honderű szerkesztője a támadó cikkek mellett veszedelmes hírért is költötte az Életképeknek. Nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy az Életképeket mint az ellenzék orgánumát ne emlegesse és saját lojális működését ki ne emelje. Nem lehetetlen, hogy ép az ő híresztelése emelte az Életképek fontosságát a hivatalos körök szemében.

Bár a politikai hírek közlése az összes szépirodalmi lapoknak szigorúan tilos volt,¹ tagadhatatlan, hogy e lapoknak mégis volt bizonyos politikai színezetük, melyet részben maguknak a munkatársaknak felfogása, másrészt a napi események tárgyalásának módja adott meg. Így az akkori közvélemény a Honderűt konzervatív, a Pesti Divatlapot és Életképeket ellenzéki szelleműnek tartotta s hogy ez a vélemény indokolt volt, ahhoz elég az Életképekben egy-egy *Mi hír Budán?* vagy egy *Darázsok* c. rovatot elolvasni és nem meglepő, ha e korban, mikor a kormány minden áldozatra hajlandó volt a magyar sajtó kedvező befolyásolása érdekében, az Életképek is szemetszűrt és megszüntetésére megindult az akció.

Ennek a kedvező körülmények között megkezdett akciónak az a kormány szempontjából kétes értékű eredménye lett, hogy FRANKENBURG 1847 nyarán kénytelen volt lapja szerkesztőségét JÓKAI Mórnak átadni.

Erről a szerkesztőváltozásról FRANKENBURG maga is terjedelmesen megemlékezik emlékirataiban,² mint ő írja: «föl kell jegyeznem némely felőlem táplált balvélemények elosztatására az irodalom történetéből egy

¹ V. Ö. FERENCZY József: A magyar hírlapirodalom története Budapest, 1887 441. l.

² FRANKENBURG: Emlékiratok III. k. Pest, 1868.

időszakot, mely a marcius előtti idő és hatalom történetére nézve is nem csekély adatul szolgál». ¹

Elbeszélése, ha egyes helyeken erősen ellentmond is az Életképek sorsáról tárgyaló hivatalos iratoknak, nagyjában fedi a tényeket és értékes adatokat közöl a tárgyalások menetéről Frankenburg és az ellenzék több jelentős embere, főleg Kossuth között.

Az Életképek megszüntetésére irányuló akció 1846 augusztusában indult meg, FRANKENBURG szerint azzal, hogy HORVÁTH Lázár felkeresvén FRANKENBURGOT azt az ajánlatot tette «felsőbb meghatalmazásból», hogy 4000 forintért mondjon le az Életképek privilégiumáról. Következő nap állítólag KANICZ Manó 8000 forintot ajánlott FRANKENBURGNAK, ha privilégiumát egy divatlap indítására átengedi. Néhány nap mulva HORVÁTH Lázár újabb követének FRANKENBURG — állítása szerint — azt a választ adta, hogy amennyiben szellemi befolyása lapjára biztosítva marad, hajlandó az ajánlatot elfogadni. ²

Hogy tényleg megvolt-e ez a KANICZ-féle ajánlat és ha igen, összefüggésben volt-e a HORVÁTH-tól közvetített akcióval, mint FRANKENBURG állítja, nem lehet eldönteni. Bizonyos az, hogy a 8000 forintos árajánlat sehol sem szerepel hivatalosan és az is tény, hogy APPONYI György másodkancellár augusztus 26-án hivatalos útra tereli az Életképek ügyét, amit aligha tett volna, ha FRANKENBURG az abban közölt feltételekhez hozzájárulását meg nem adja.

APPONYI a nevezett kelttel u. i. jegyzéket intézett KÜBECKhez, az udvari kamara elnökéhez, melyben értesíti, hogy az Életképek szerkesztője PETRICHEVICH HORVÁTH Lázárral, a Honderü szerkesztőjével folytatott bizalmas tárgyalások szerint hajlandó 1100 előfizetővel rendelkező lapját 5000 forint és 50 arany kifizetése ellenében a Honderü szerkesztőjével kötendő formális és jogerős szerződés alapján megszüntetni és jelentős írói képességeit annak lapjában és a kormány szellemében kamatoztatni. A szépirodalmi lap megszüntetése érdekében kért áldozatot a kancellár részletesen indokolja: Alkotmányos országokban a politika nem korlátozódik az üléstermekbe, hanem áthatol a társasélet minden legapróbb részletébe, minden társadalmi érintkezésbe és egyesületbe s így a szépirodalmi lapok is, melyek a társadalmi élet minden jelenségére kiterjeszkednek, politikai irányt és színezetet nyernek, mit a legtökéletesebb cenzura sem tudna elfojtani. Ezek hatása pedig annál veszedelmesebb,

¹ FRANKENBURG: Id. m. 183.

² FRANKENBURG: Id. m. III. k. 188 és köv. II.

mert nemcsak a művelt és politikával különben is foglalkozó közönség veszi kezébe, hanem mindenki, kevésbé művelt emberek, nők és az ifjúság is, akik szórakozást keresnek és észrevétlenül politikai elveket szív-
nak be. Az Életképek megszüntetésével az ellenzék kezén egy politikai lap (a Pesti Hirlapot érti) és az alig 400—500 előfizetővel rendelkező Pesti Divatlap maradna, míg a kormányt két magyar (Budapesti Híradó és Nemzeti Ujság) és egy német (Pester Zeitung) politikai lap és a Honderü támogatja. Ezt az eddig is aránylag kedvező helyzetet a konzervatívok áldozatkészsége teremtette meg — némi kormánytámogatással, de a magánosok eljutottak teljesítőképességük végső határához, az Életképek megszüntetését, bármily kívánatos is az — saját erejükből nem képesek keresztülvinni. Kéri KÜBECK hozzájárulását tervéhez, mely aránylag olcsón egy veszedelmes orgánumtól szabadítja meg a kormányt.¹

KÜBECK nem soká késett a válasszal, aug. 28-án biztosítja az 5000 forintot és 50 aranyat az uralkodó hozzájárulásának esetére.²

APPONYI szept. 1-eji előadásában terjesztette az ügyet az uralkodó elé a KÜBECKnek kifejtett indoklással, hangsúlyozva még a sajtó megnyerésének fontosságát a közelgő országgyűlésre való tekintettel. Az előadást KOLOWRAT véleményezte szept. 23-án s az adott körülmények között hasznosabbnak vélte a lap megvételét, mint a koncesszió megvonását s a szept. 26-án kelt rezolúció a szükséges titoktartás terhe mellett jóváhagyta APPONYI indítványát.³

Míg az aktaváltás folyt, FRANKENBURG már megegyezett az ellenzékkel vagy mint APPONYI egy későbbi jegyzékében írta a FRANKENBURG és HORVÁTH Lázár között megállapított határidő elmúlt.⁴ Szeptember elején FRANKENBURG már tárgyalásban volt az ellenzékkel, mely ugyancsak értékes orgánumának tekintette az Életképeket. Amint ugyanis az Emlékiratokban közölt szept. 4-iki KOSSUTH levélből kitűnik, a tárgyalások folyamán még arról is szó volt, hogy FRANKENBURG a kormánytól felajánlott összeget az ellenzékétől kapja meg. Ez azonban meghiúsult azon meggondoláson, hogy FRANKENBURGTól megvonhatják a lapengedélyt s akkor hiába dobtak ki 4000, hihetőleg 5000 forintot.⁵ A további tárgyalások egy szept. 10-én

¹ Orsz. Levéltár. Kanc. eln. 1846: 752. sz.

² Kanc. eln. titkos 1846: 235. sz.

³ Bécsi Áll. Levéltár. M. K. A. 1846: 1694 sz. — SCHLITZER Hanns: Aus Österreichs Vormärz III. Ungarn, 144—145 l. érinti ezt az akciót olyan formában, mintha tényleg eredményes lett volna.

⁴ Kanc. eln. titkos 1847: 12. sz.

⁵ FRANKENBURG: Id. m. III. k. 193. l.

kelt szerződéshez vezettek egyrészt FRANKENBURG, másrészt gr. BATTHYÁNY Kázmér, KOSSUTH Lajos, gr. RÁDAY Gedeon, PULSZKY Ferenc és gr. TELEKY László között, melynek főbb pontjai:

FRANKENBURG egy jóváhagyott programm szerint szerkeszti lapját és amennyiben ezt hivatalával összeférhetetlennek itélnék előljárói, hivatalát feláldozza.¹

Ha hivatalát elveszti és az előfizetők száma nem haladja meg az ezret az alulírottak fizetnek a szerkesztőnek évi 400 forintot. Ezernél több előfizető mellett csak annyit, amennyi a jövedelemtöbbletet 400 frttá kiegészíti.

Ha a lap a jelenlegi 2000 frt jövedelemnél többet hoz, akkor 2400 frtig a jövedelem FRANKENBURGÉ, de az ezen túlemelkedő összeg tőkésítendő, addig míg évi 400 frt 6% kamatnak megfelelő 6666 frt 40 kr. tőke össze nem gyűlik. A tőke kamatja FRANKENBURGOT illeti meg, míg a lapot a kívánt szellemben szerkeszti.

Ha az Életképek privilégiumát a kormány visszavonja, vagy ha az előfizetők száma annyira csökken, hogy a lap nem tarthatja fenn magát, az aláírók évi 600 frtot fizetnek, míg a szerkesztő ismét megfelelő jövedelemhez nem jut, ha a 6666 frt 40 kr. addig nem gyűlt össze. Ha összegyűlt, akkor a tőke FRANKENBURG tulajdonába megy át.

FRANKENBURG halála esetében a tőke, akármennyi is az, a családot illeti.²

FRANKENBURG a kívánt programmot elkészítette és ebben említi meg azt a megállapodást is, hogy RÁDAY a Nemzeti Színház hivatalos organumává fogadta az Életképeket.³ Nem csoda, hogy ezek után FRANKENBURG kedvezőtlenül fogadta a HORVÁTH Lázártól közvetített ajánlatot s jövedelme biztosítva lévén azon igyekezett, hogy a hivatali élet kötöttségétől megszabaduljon. KOSSUTH azonban kikötötte, hogy állásáról lemondania nem szabad, hanem várja meg elbocsátását. A magyar kamara elnöke, SZÉCHEN pedig a «feltűnés elkerülése» érdekében nem akarta elbocsátani, hanem lemondását követelte. Ez lehet körülbelül a valóság FRANKENBURG erre vonatkozó elbeszélésében; elkedvetlenítéséhez hozzájárulhatott az is, hogy az Életképek jelentősebb fellendülése elmaradt.⁴

Ezek a körülmények vihették arra, hogy újlag összekötöttést keresett APPONYIHOZ. Ez sikerült is neki, mert APPONYI 1847 január 12-én újabb jegyzéket intéz FRANKENBURG érdekében KÜBECKHEZ, melyben ismertetvén

¹ FRANKENBURG kamarai tisztviselő volt.

² FRANKENBURG: Id. m. III. k. 197—203. l. A szerződés egész terjedelmében közölve.

³ Id. m. III. 195—6 és Életképek 1846 okt. 24-iki sz.

⁴ FRANKENBURG: Id. m. III. k. 206—210. l.

az Életképek újabb sorsát, elmondja, hogy FRANKENBURG pártfogását kérte szorult helyzetében. Mint családosi tisztviselő, képtelen fizetéséből megélni, lapja tekintélyes jövedelméből tartja fenn családját, az ellenzékhez csak a szükség és adott szava köti, kötöttségéből saját erejéből kiszabadulni képtelen, az ellenzéki üzelmek pedig alássák jövőjét, szívesen megszüntetné lapját és állna minden képességével és erejével hivatala szolgálatára, ha olyan helyzetbe kerülne, hogy családjával együtt nélkülözés nélkül megélhet. APPONYI maga részéről helyesnek vélné, ha FRANKENBURGOT jelenlegi minőségében számfelettinek áthelyeznék a kancelláriához, «da FRANKENBURG durch Talent, Fleiss und Kentnisse, sowie durch eine seltene Gewandheit, Correctheit und Eleganz im ungarischen Style, so ausgezeichnet ist, dass seine Anstellung bei der ungarischen Hofkanzlei als ein wahrer Gewinn zu betrachten wäre». A Bécsbe helyezéssel megválna a szerkesztőségtől s a kormány a lapmegszüntetés minden kellemetlen odiumától megmenekedne. FRANKENBURGOT pedig elvesztett nagy jövedelméért évi 600 forintos kegydíjjal kárpótolnák 5 éven keresztül az erre a célra előirányzott 5000 forintból, 5 éven belül pedig bizonyára előlépne. A maradék 2000 frt pedig a Honderü segélyezésére fordítható, mely immár saját erejéből nem tarthatja fenn magát.¹ KÜBECK január 20-án járul hozzá a tervhez,² de APPONYI az ápr. 30-áról kelt előadásában a királyhoz már megváltoztatott indítványt tesz, hogy t. i. FRANKENBURG az időközben megürült kancelláriai fordítói állásra neveztessék ki 600 forint évi fizetéssel és 120 frt lakbérrel. Kiegészítésül pedig 5 éven át az 5000 frtból 280 frtot, összesen 1400 frtot kapjon, az 50 aranyat pedig költözési segélyként utalják ki neki. Mivel pedig az ellenzék üzelmei és az Életképek fennmaradása odáig vitték a dolgot, hogy a kormánytámogató Honderü teljesen tönkrejutott, a maradék 3600 forintból 1600 térítettessék meg APPONYI-nak, melyet ő maga adott további intézkedésig a Honderü szerkesztőjének, hogy a lap megjelenésében fennakadás ne legyen, a 2000 frtot pedig július elsején utalják ki HORVÁTHNAK egyszersmindenkorra szóló segélyként. Végül még arra kéri APPONYI a királyt, hogy bár az állás betöltése a kancellária hatáskörébe tartoznék, az uralkodó nevezze ki FRANKENBURGOT, mert APPONYI a kinevezés politikai háttérét nem publikálhatja, enélkül pedig bizonyára kebelbeli tisztviselők jönnének tekintetbe.³ KOLOWRAT ismét helyesli az indítványt, «als eine politisch begründete Massregel

¹ Kanc. eln. titkos 1847: 12 sz.

² Kanc. eln. titkos 1847: 85. sz.

³ Kanc. eln. titkos 1847: III. sz.

zur bessere Leitung des ungr. Journalwesens» és a királyi elhatározás figyelemzetteti APPONYIT, hogy a külön kabinetirattal történő kinevezés eredménye: az *Életképek megszüntése el ne maradjon*. A kinevezés ugyanazon kelttel május 16-án meg is történik.¹ Hivatalos részről most már kevés tennivaló volt hátra. APPONYI máj. 19-én értesítette KÜBECKET a megváltozott elintézésről, kérvén az esedékes összegek kiutalását.² KÜBECK június 8-án értesíti APPONYIT, hogy a kérdéses összegek a kancellár nyugtája ellenében rendelkezésére állanak.³

FRANKENBURG kinevezését megtudván még egy kísérletet tett, hogy jövőjét is biztosítsa és az *Életképek* szerkesztője is maradjon. Ellenzéki pártfogóinak azt az ajánlatot tette: «ha a szerződésileg biztosított évi hatszáz forint helyett az ennek megfelelő tőke a pesti takarékpénztárban részére azonnal gyümölcsözővé tétetnék: ... kész volnék rögtön beadni lemondásomat».⁴ A szerződő ellenzékiek nem fogadták el ezt az indítványt és a szerződést felbontották, FRANKENBURG pedig máj. 20-án letette hivatali esküjét.⁵

Különös és egyáltalán nem világos pontja az *Életképek* történetének, hogy sikerült a folyóiratnak a királynak a resolúcióban kifejezett kívánsága ellenére fennmaradnia. A szerkesztőváltozást a helytartótanács jún. 6-án jóváhagyta a központi könyvvizsgáló főhivatal felterjesztésére, mely szerint «az irodalmi téren — könyvbírálati észrevétel alá nem került kísérletei által az újabb korban ismeretessé lett JÓKAY Mór egyéniségét illetőleg semmi oly körülményről, mely miatt az ismételve említett «*Életképek*» című szépirodalmi lap szerkesztősége elvállalásában akadályoztatnék tudomása nincsen».⁶ Egyebütt pedig semmi nyoma nincs az erre vonatkozó tárgyalásoknak. FRANKENBURG szerint SZÖGYÉNY László alkancellár hathatós közbenjárása mentette meg az *Életképeket*.⁷ Hogy mivel indokolta FRANKENBURG a lap fennmaradásának szükségességét, azt nem említi. Valószínűleg szerződésének felbontására és súlyos anyagi veszteségére hivatkozhatott — erre mutat JÓKAY szép és tartalmas, de emellett igen óvatos és itt-ott

¹ Bécsi Áll. Levéltár M. K. A. 1847: 941. sz. A kanc. resolúció máj. 15-én kelt.

² Kanc. eln. titkos 1847: 111. sz.

³ Kanc. eln. titkos 1847: 138. sz. mellette FRANKENBURG júl. 3-án kelt nyugtái az 50 aranyról és 140 frt segélyről és APPONYI júl. 11-iki nyugtafogalmazványa az egész összegről.

⁴ FRANKENBURG: Id. m. III. 231. l.

⁵ FRANKENBURG: Id. m. III. 234. l. és kanc. 1847: 9123. sz.

⁶ Helytt. 1847: 24057. sz.

⁷ FRANKENBURG: Id. m. III. 232. l.

kétfélekép is magyarázható beköszöntője,¹ valamint FRANKENBURG bécsi önéletrajzának egy részlete.² Emellett pedig bizonyára ügyesen bánt tárgyalásai folyamán a varázsigevel, mellyel a kilencvenes évek óta több mint 50 éven át a sajtó terén minden rendelkezést meg lehetett enyhíteni, hogy ez az intézkedés «kínos feltűnést fog kelteni».

Az Életképek kiadói joga FRANKENBURGÉ maradt és évi 1200 forint jövedelmet biztosított neki, hatszázat JÓKAITÓL és hatszázat HECKENASTTÓL. A márciusi napok után HECKENAST a megváltozott sajtóviszonyokra való tekintettel felmondott³ és pedig úgylátszik azonnali hatállyal, mert az 1848 márc 23-iki számon már nem szerepel FRANKENBURG neve. A lap 1848 végéig jelent meg.

GORIUPP ALISZ.

Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához.

A Szepesség XVII. századi nagy polyhistora, FRÖLICH Dávid írói készségét valószínűen atyjától, FRÖLICH Jánostól örökölte. Mivel azonban SZINNYEI írói lexikonának F. kötete a *Régi Magyar Könyvtár* 3. kötetének megjelenése előtt látott napvilágot, FRÖLICH János kimaradt SZINNYEI nagy művéből. Nem lévén érdektelen figyelemmel kísérni egyes írói hajlamú családok működését, megkíséreltem összeállítani a szétszort irodalmi adatokból FRÖLICH János életének és irodalmi munkásságának vázlatát.

FRÖLICH János ifjú koráról sajátkezű feljegyzést olvashatunk a wittenbergi egyház lelkészavatási jegyzőkönyveiben. Eszerint FRÖLICH Gergely szalóki pap fia volt. Iskoláit részben Késmárkon «Gabelmannus Megalopolitanus», részben Lőcsén «Martinus Sturmius» alatt végezte. Lőcséről atyja falujába, Szalókra került iskolamesternek 1588-ban. Mikor atyja meghalt, Szalók község THURZÓVAL, a szepesi gróffal egyetértésben őt hívta meg atyja örökébe. Ekkor ment ki Wittenbergbe, hogy magát lelkésszé avatassa. A vizsgát a prorektor elnöklete alatt sikerrel kiállta s 1591 január 30-ikán a wittenbergi városi templomban lelkésszé avattatott.⁴

FRÖLICH János atyja, Gergely is szerepet játszó egyén volt, aki 1550-ben

¹ Életképek 1847 jun. 5-iki szám.

² FRANKENBURG: Bécsi Élményeim. 29—30. l.

³ FRANKENBURG: Bécsi Élményeim. 97. l.

⁴ *Wittenberger Ordiniertenbuch*. Kézirat a wittenbergi egyházi levéltárban. Részben kiadva STROMP-RÓNAY: M. Evang. Egyháztört. Emlékek. 1905. (101—102. ll.) Sajnos az 1815-ig terjedő kézirat 1610-től kiadatlan. A kiadatlan részben még 28 magyar lelkész önéletrajzát találtam meg.

a fraternitás ügyében a királynál is eljár s ezidőben végezte be a nagyszalóki egyház evangélikus szellemben való megszervezését.¹

FRÖLICH János azonban vagy nem foglalta el a szalóki lelkészséget, vagy igen hamar otthagya, mert már 1591 őszén mint a leibitzi iskola igazgatója tűnik fel. 1591 októberéből maradt ránk az első irodalmi emlék, amikor a MONAVIUS Jakabhoz írt üdvözlő versek között az ő verse is felbukkan.² Még mint leibitzi igazgató írja 1595-ben, Dávid fia születési évében, emlékversét a lublói KRAUS János feleségének elhúnyta alkalmából.³

A fiára is annyira jellemző nyughatatlanság azonban már Jánosban is valószínűen megvolt, mert elhagyta a leibitzi rektorságot is s Stettinbe ment, hogy magasabb tudományos ismereteket szerezzen. Erre vonatkozó forrásunk így adja elő a dolgot: «Er war zuerst Rector in Leibitz: verliesz aber seine Stelle, und gieng nach Stettin in Pommern; wo er sich auf die höhern Wissenschaften legte, unter dem Prorector Christof Butellius, aus der Philosophie, *«über die Cathegorie der Qualität»* disputirte, und den Magister Grad erlangte. Er eignete diese Disputation dem Herrn Johann KRAUS Provisor der 13 Städte und auf dem Schlosze Lublau zu.»⁴

Forrásunk adata egy még *XVI. századi, stettini régi magyar nyomtatvány emléket* őrizte meg számunkra, mégpedig oly híven, hogy a disputatio rövid címét, a praeses nevét és azt is ismerjük, akinek a kis, kétségen kívül latin munka ajánlva volt. Sajnos a művet sem a RMK. nem ismeri, sem azóta nem került elő. Forrásunk szerzője, GENERSICH, aki művét 1804-ben adta ki, azonban annyira pontos, hogy feltehető róla, miszerint ő még látott egy példányt belőle.

FRÖLICH János 1601-ben a késmárki iskola rectora lett s mint ilyen hűnyt el 1608 április 20-ikán. Családi viszonyairól Dávid fiának *Stammbuch*-ja alapján annyit állapítottam meg, hogy sógora, illetve feleségének testvére volt CLEMENTIS Mihály löcsei tanácsos s hogy még egy fia volt: Lajos, aki bátyja lehetett Dávidnak, mert 1616 jún. 2-ikán mint szepesváraljai rector írja be nevét testvére emlékkönyvébe.⁵

Fentiekben sikerült FRÖLICH Dávid atyjának életrajzi kereteit össze-

¹ BRUCKNER: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben. 84. l.

² RMK. III. 813.

³ RMK. III. 854.

⁴ GENERSICH, Ch: Merkwürdigkeiten der Königl. Freystadt Késmárk... II. 226—227. ll.

⁵ FRÖLICH Dávid *Stammbuch*-ját a bécsűjhelyi Neuklosternek nevezett cisztercia monostor levéltára őrzi. Én az azt felfedező dr. vitéz HÁZY Jenő szives engedélyével az abból készített jegyzeteket használtam fel.

állítanom s régi irodalmi utalások segítségével egy lappangó vagy elveszett nyomtatványa emlékét kiásnom a feledésből.

Hogy az irodalmi adatok felülvizsgálása Régi Magyar Könyvtári ismereteinket is mily mértékben gyarapíthatja, arra ép FRÖLICH Dáviddal kapcsolatban szeretnék rámutatni.

FRÖLICH Dávid az 1639-ben megjelent *Medulla Geographiae Practicae* c. műve előszavában többek közt ezt írja: «Cum enim *Fastos Latinos* anno 1634 Celsissimo Principi Transylvaniae D. D. Georgio Rakoci, *Hungaricos* anno 1638 Tibi Illustris Comes D. D. Francisce de NÁSDAD (sic!), *Latinos* iterum anno 1633 Illustri Comiti D. D. Casparo ILLÉSHÁZI inscriberem, condignis honorariis, et opimis laborum praemiis a singulis liberaliter auctus sum... Illustritates Vestrae per generosissimas, ac prope divinas suas indoles non tantum apud inclitam transylvaniam, et hungaram nationem, ast etiam apud exterarum gentes maximam existimationem consecutae sunt.»

A «*Fastos*» szót gr. KEMÉNY József és utána VASS József,¹ kik a Medullával foglalkoztak, tévesen «*versek*»-nek értelmezték, holott maga FRÖLICH is hivatkozik néhány sorral előbb naptárirodalmi munkásságára («si quid haberem a mea Calendariographia otii...») és az az 1633-ban Lőcsén megjelent és ILLÉSHÁZINAK ajánlott latin naptár, amelyre FRÖLICH az előszó idézett szövegében hivatkozik, reánk is maradt.² Kétségtelen tehát, hogy az említett «*Fasti latini anno 1634*» és «*Hungarici anno 1638*» szintén naptárak voltak. Azonban 1634-ből sem hazai, sem külföldi RÁKÓCZINAK ajánlott latin nyelvű FRÖLICH-naptárt nem ismerünk. Az ez évben Breslauban megjelent latin naptár ZABLER Péternek, JUDEX Györgynek és MELETER Jánosnak van ajánlva³ s így nem azonos a FRÖLICH által említettel. 1638-ból pedig egyáltalán nem ismert az RMK. magyar nyelvű FRÖLICH-naptárt. A TODORESZKU-könyvtárban azonban utóbb előkerült az 1638-as magyar nyelvű, lőcsei kalendarium, amelyik tényleg NÁDASDI Ferencnek van ajánlva s amelyre FRÖLICH fentidézett szavai kétségen kívül vonatkoznak. A háromból tehát már két naptárt ismerünk. Így FRÖLICH szavai, amelyeket a *Medulla* előszavából idéztünk *egy általa írt 1634-es Rákóczihoz ajánlott latin és egy azóta elő is került 1638-as Nádasdi Ferenchez ajánlott magyar nyelvű naptár* emlékét őrizték meg számunkra, de ezt sem KEMÉNY, sem VASS nem ismerte fel.

¹ VASS: Történelmi adatok gr. Kemény Józseftől. XII. Frölich D. és némely nevezetesebb egykorú emlékezete 1639-ből. Új M. Múzeum. 1859. I. 384—395. ll.

² RMK. II. 482.

³ RMK. III/1. 1499.

Irodalmi utalás őrzi még több FRÖLICH-naptár emlékét. Így Kassa város számadáskönyvében olvashatjuk a következő sorokat: «1635. 6. Septembris. Davidi FRÖLICH astrologo pro calendariis civitati huic dedicatis obtulit honorarii loco amplissimus senatus talleros 10.»¹ Ez évből három FRÖLICH-naptárt ismerünk, az egyik a Gyulafehérvárott nyomott magyar nyelvű «Erdélyországra alkalmazott» Judicium Astromaticum,² amely már a címe miatt sem lehetett a felsőmagyarországi Kassa város tanácsának ajánlva; a másik a Breslauban megjelent Schreib-Calendar, amely azonban LANG Jánosnak, GALL Tóbiásnak és HARSTER Jánosnak³ (egy löcsei, egy késmárki és egy rozsnyói polgár) volt ajánlva; a harmadik pedig a TODORESZKU-könyvtár unicum, Löcsén nyomott Almanachja, amely szintén nem Kassa város tanácsának, hanem GUTTSMITTEL Kristófnak van ajánlva. A kassai számadáskönyv bejegyzése tehát *egy újabb Frölich-naptár emléke*, mely naptár 1635-ben jelent meg, Kassa városának volt ajánlva és esetleg Kassán is nyomtatott. Ezt azonban SZTRIPSZKY nem ismerte fel s 1912-ben megjelent APPENDIX-ébe nem iktatta be.

FRÖLICH-naptárról adnak hírt SERÉDI János eperjesi iskolamester azon sorai is, amelyeket 1638-ban írt MEDGYESI Pálhoz: «Ügy tetszik, tavaly kívánt vala Kegyelmed új Calendariumot, de BREWER uram még el nem készítette volt. Én mostan ez esztendeit küldtem Kegyelmednek, amine-mőt a Bártfainak fordítottam, mert FRÖLICH Uram elhasonlott már amat-tól... a löcseinek HERLICIVS Calendariumát fordítottam, de későre tette szerit.»

SZENTIVÁNYI Róbert e sorokat fatálisan félreértette s azt a lehetetlen megállapítást vonta le belőle, hogy «érdekes, hogy a *Frölich-nyomda e korai terméke* (!) teljesen elveszett.»⁴ FRÖLICHnek tudtommal nyomdája sem előbb, sem utóbb nem volt! A szöveg félreismerhetetlenül arról beszél, hogy 1638-ra FRÖLICH már meghasonlása miatt nem csinált a löcsei BREWER-nyomda részére magyar naptárat, *mint azt előbb tette*. Valóban 1637-ből maradt is reánk löcsei magyar FRÖLICH-naptár⁵ s a meghasonlás ténye magyarázná a folytatásnak az RMK. szerinti hiányát 1642-ig, amikortól kezdve újra vannak löcsei magyar FRÖLICH-naptárjaink. Az 1638-as löcsei naptár azonban, amely a TODORESZKU-könyvtárban van és NÁDASDY-

¹ KEMÉNY Lajos: A kassai könyvsajtó történetéhez. M. Könyvszemle. 1905. 84 l.

² RMK. I. 645.

³ RMK. III/1. 1510.

⁴ Erdélyi Múzeum. 1912. 193 l.

⁵ Sztripszky: No. 1953.

nak van ajánlva, FRÖLICH munkája és az ő neve alatt is jelent meg, ami azt látszik bizonyítani, hogy az összezörrenés csak rövid ideig tartott és FRÖLICH utóbb mégis adott naptárat BREWERnek már az 1638-as évre is.

Jelentősebb azonban fenti hiradásból az, hogy megtudjuk belőle a következőket: 1638-ban Serédi János két magyar naptárat készített, egyik Bártfán jelent meg s a másik, amit HERLICIUSTól fordított, BREWER kiadásában Lőcsén adatott ki. Ez a két adat annál jelentősebb, mert SERÉDI naptárírói munkásságáról eddig ez az egyetlen adatunk, arról sem SZINNYEI, sem a RMK. nem tudnak. SZENTIVÁNYI állításának cáfolására, hogy az egyiket «FRÖLICH D. szedte Bártfán», kár szót vesztegetni...

FRÖLICH naptárírói munkásságának kezdete mindeddig bizonytalan volt. A múlt évben áztattam ki az egyik berlini könyvtárban egy 1641-re szóló magyar nyelvű FRÖLICH-naptár „C” ívét, amely sem az ezévi kolozsvári, sem a csepregi, sem a TODORESZKU-könyvtárban levő bártfai naptárral nem azonos. Ez az újabb töredék — melynek leírására még e folyóirat hasábjain visszatérek — kormeghatározó FRÖLICH munkásságának kezdetére nézve. E töredéken ugyanis 1641-ben FRÖLICH magát «immár 18 Esztendei Practicus Astronomus»-nak nevezi. Eszerint 1623-ban kezdte el naptárírói működését s így valóban az ezévből ránk maradt, Breslauban megjelent *Diarium oder Newer auch Alter Schreibkalender*¹ lehet a legelső FRÖLICH-naptár.

ASZTALOS MIKLÓS.

Bársony György cáfolói.

A címzetes nagyváradi püspöknek, a magyarországi protestánsok gyásztizede szellemi megindítójának, BÁRSONY Györgynek *Veritas toti mundo declarata* c. híres röpirata, melynek első kiadása 1671-ben jelent meg, második kiadása pedig mindjárt az erre következő évben, nem egy protestáns író indított arra, hogy tollat ragadjon tételeinek megcáfolására. Egynek, a szemelláthatóan álnevet viselő FREIBERGI KRESTIANSZKY JÓbnak jóval később, csak 1683-ban megjelent művéről eddig csak CZVITTINGERBől tudunk² amennyiben a SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtára* teljességgel nem emlékszik meg róla. Ám ha behatóbban megvizsgáljuk az ennek III. kötetében 3272. sz. a. leírt s ugyanattól a szerzőtől származó *Kurtze Nachricht*... c. vitairatot, mely LABSANSZKYNak a pozsonyi delegatum judicium ismert működését mentegető *Kurzer und wahrhafter Gerichts-Auszug*... c. műve ellen szólott, megtaláljuk benne a 72—105. lapokon az elveszettnek

¹ RKM. III/1. 1352.

² Specimen Hungariae Literatae 1711.

gondolt s BÁRSONYt cáfoló művet is, melynek címe: *Ausführliche Antwort auf die verlarvte Wahrheit entgegengesetzt dem obscuren und bodenlosen Beweis odeer denen falschen Proben...* s amelynek a 73. lapon kezdődő szövege mellett párhuzamosan helyet foglal BÁRSONYnak ebből a célból németre fordított munkája is *Entlarvte Wahrheit das ist klarer und gründlicher Beweis oder dreifache Prob...* címmel.¹

Miként ennek az írónak álnév alatt jelent meg a munkája, éppen úgy a BÁRSONYVAL szembeszálló többi három röpirat szerzője is igyekezett eltitkolni kilétét. Kivált minthogy ezek a többiek, melyek mindannyian latinnyelvűek, nem is tizenkét év múlva, hanem haladéktalanul vállalkoztak a protestáns álláspont kifejtésére. Egynek a nevét már jó ideje teljes hitelességgel ismerjük. A *Molimen Sisyphium...* (Kolozsvár, 1672.) címűnek «Georgius Nicolai Thysanodes R. D. T. V. Q. D. D. M. R.» álnevet öltő szerzője ugyanis kétségtelenül KOMÁROMI CSIPKÉS György volt. Hasonlóképpen tisztázottnak tekinthető a *Falsitas toti mundo detecta...* (Kolozsvár, 1672.) című munka szerzőjének a kiléte is. Annak dacára ugyanis, hogy még újabban is több ízben BETHLEN Miklós volt ilyenül emlegetve, mégis az a másik, t. i. PÓSAHÁZI János írta, akinek szintén tulajdonígták némelykor. Errenézve nem kell egyéb bizonyság, mint az a leghitelesebb tanúságtétel, hogy maga BETHLEN Miklós minden kétségeskedés nélkül és minden kétséget kizáró módon emezt nevezi meg a mű szerzőjének.²

Ugyancsak a PÓSAHÁZI tollából kikerültnek gyaníttatták a *Falsitas veritatis toti mundo declaratae...* (Hely és év nélkül) címűt is, persze leginkább olyanok, kik az előbbit a BETHLEN Miklósénak tartották. Mások viszont tagadták, hogy ez utóbbi PÓSAHÁZITÓL származhatott volna, mivel a címlapon a szerző nevét és állását jelző, illetőleg rejtő kezdőbetűk (S. A. S. T. D. P. P. H.) teljességgel nem vallanak őreá. Annyi bizonyos, hogy a P. P. H.-ra csak épen ráfogható, hogy Professor Patakiensis (avagy Publicus) Historiarum (ami azonban nem volt PÓSAHÁZI) volna a jelentése. Az E — úgy látszik — Et helyett van. Az S. T. D. viszont világosan Sacrae Theologiae Doctor akar lenni (ami egyébiránt szintén nem volt PÓSAHÁZI). És ennél fogva az S. A. volna a szerző latin nevének két kezdőbetűje, ami hasonlóképen sehogy sem alkalmazható a PÓSAHÁZI nevére.

1 A Régi Magyar Könyvtár III. k. 2694. sz. a. abban is téved, hogy a LABSÁNSZKY műve III. kiadásának a KRESTIANSZKYÉBAN párhuzamosan közlöttem mondja, holott HELLEBRANT talált még 1675-ből egy a többinél későbbi mainzi kiadást is, a múzeumi könyvtárban pedig van egy 31 lapra terjedő 1683-iki 4 r. kiadás is.

2 Önéletírása. Pest, 1858. I. k. 424. l.

Csakhogy az ezt az álláspontot elfoglalók szem elől tévesztik, hogy lehettek ezek a betűk egyenesen azzal a céllal is kiválogatva, hogy félrevezessék az olvasókat, illetőleg esküdt ellenségeiket, kiknek már ismeretessé vált módszerei nem nagyon csábíthatták az ellenők írókat saját nevöknek nyilvánosság elé vitelére, főleg épen azokban az években. És miután évtizedek óta eredménytelennek bizonyult minden kutatás az A-val kezdődő vezetéknevű és S-sel kezdődő latin keresztnévű magyarországi protestáns theologiai doktor után, immár feltétlenül el kell fogadni azt a feltevést valónak, hogy itt épenúgy álnévvel, valamint a betűk komoly jelentés nélküli játékaival van dolgunk, mint a KOMÁROMI CSIPKÉS György munkájánál, ahol mind az álnév, mind a betűk játéka nagyban szerepel (még megfejthetlenebbül), és mint ahogy a másik két cáfolat szerzője is álnév alá rejtőzött, hogy ismeretlen maradjon a nekik sokat árthatók előtt.

Ám abban a hitben vagyok, hogy a véletlen mégis rávezetett e munka szerzőjének kiletére, aki tényleg nem PÓSAHÁZI János ugyan, de nem is egy A. S. (vagy latin sorrendben S. A.) kezdőbetűjű nevet viselő író. A valódi szerző t. i. az idősebb SZATHMÁRNÉMETHI Mihály, az, aki 1672. jan. 20.-án elüzetvén a katolikus reactio által gönci első papságából, egy évnél tovább állás nélkül tengődött Debrecenben, 1673 márc. 20.-ától fogva pedig kolozsvári lelkész volt. Ő t. i. a Kolozsvárt 1686-ban megjelent *Dominicalis prédikációk toldalékja* c. művének címlapján a neve után sokal apróbb betűkkel ezeket írja magáról két sorban:

a Kolosv. Orth. Eccles. edgyik m. Praedicatora s a
Christus üldöztetésének társa, az A. S.

Ezután következik üres helyen egy nyomdai vignetta s végül a nyomtatási hely stb. jelzése, minélfogva az idézett második sor utolsó részlete feltétlenül a szerző személyi adataihoz tartozik.¹

Egykori egyházközségből való elkergetése után tizennégy évre, bujdosásának megszünte, jobban mondva egy más lelkészi állásban való elhelyezkedése után tizenhárom évre, tehát még mindig a «Krisztus üldöztetésének társa» gyanánt emlékszik meg magáról. Pedig akkor Göncnek már régen volt újra lelkésze, sőt annak idejében bizonyára akár maga is visszatérhetett volna oda, viszont Kolozsvárt véglegesen megtelepedve, ott ekkor még esperesi hivatalt is viselve, egyáltalában nem élt sem szám-

¹ Ez a SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtár-a* I. k. 1353. sz. a. leírásból nem tűnik ki, azért kellett nyomtatékosan rámutatnom.

kivetésben, sem bujdosásban! Meglehetősen anachronistikus dolog volt hát ennek az emlegetése és annak tűnhetett fel már önmaga előtt is, mert egy pár előzőleg közrebocsátott könyvén régen el is hagyta volt. De úgy látszik, arravaló volt ez alkalommal az egész, hogy átmenetül szolgáljon annak a titkának a bevallásához, hogy ő volt «az A. S.» Csak éppen alkalomnak kereste ki azt a kifejezést arra, hogy emezt közölhesse a nyilvánossággal. Nem lehetetlen, hogy az ezen műve előszavának kelte előtt alig egy hónappal elhunyt PÓSAHÁZIRÓL már éppen akkor is beszélhették, hogy ő volt a szerzője az említett cáfoló műnek, és talán ebből az okból tarthatta szükségesnek, hogy nyomtatásban megrögzítse a való tényállást.

Igaz ugyan, hogy két ízben is felsorolván (előbb a *Dominica catechetica* c. művében, majd pedig éppen ebben) mind napvilágot látott, mind kéziratban levő munkáit, egyik könyvben sem említi a *Falsitas veritatis*...-t. Sőt a kéziratban maradt műveiként elősoroltak közt is egy ha van olyan, mely katolikus mű elleni polémia lévén, tág értelmezéssel valami ilyfajta tartalmúnak volna tekinthető. Az, amelyet ezzel a címmel említi: *Evangeliumi igazság sajtója, melyben egy Sodoma hegyen termett szőlőgereszde megsajtoltatott*. De ez a legnagyobb valószínűséggel az apostata BÁTORKESZI SZEGI Lajos János *Szőlőgereszde* c. könyvének volt a cáfolata. Ez a két címjegyzék azonban nem tökéletesen megbízható, már csak azért sem, mert az egyik ellenmond a másiknak. Az előbbinek előszavában 1677. ápr. 23.-án ugyanis olyan két művet is már megjelentnek tüntet fel, amelyeket kilenc év multán viszont kéziratban levőknek mond. Így tehát nincs kizárva, hogy egyébben is írhatott téveset, akár akaratlanul, akár valami okból.

Annyi bizonyos, hogy még ezt is tekintetbe véve sem lehet egyéb magyarázata a könyve címlapjáról idézett két sornak, közelebről a másodiknak, mint amit előadtam, azaz hogy ő a BÁRSONY egyik cáfolója. Miután pedig 1689-ben meghalt, nem érte meg könyvének semmi esetre sem remélt második kiadását, ami úgy történt, hogy halála után 21 év múlva, az 1710-ben kiadott *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria* c. nagyfontosságú mű összeállítója éppen az ő cáfolatát szemelte ki arra a célra, hogy a könyv Appendixében újra közzétegye.

Mindezek után már csak az marad hátra, hogy a FREIBERGI KRÉSTIANSZKY Jób álnév alatt lappangó író kilétét is megtudjuk valamikor valahonnan.

DR. ZOVÁNYI JENŐ.

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.

(Negyedik közlemény.)

«De libris.»

«Libros, quos hic Wiennae in biblioteca mea habeo, lego Joanni Listhio et filio suo Joanni ea conditione, ut quos ex eis voluerit, pro se retineat. Alios autem studiosis Tirnaviensibus pro salute animae meae distribuatur, ut ex eis discant.

Libri per me impressi, tam scilicet breviaria, quam alia, quos Franciscus Naghwathi scit ubi sint, omnes distribuuntur pauperibus sacerdotibus et aliis studiosis ac ecclesiis inopibus, qui tales non habent. Volumus tamen, ut ante omnia ad capellas meas de Lanser et Nicoleti aliquot ex his pulchre illigentur et ligati dentur.

Libros, qui sint Tirnaviae in domo mea, legarem ecclesiae. Sed ea habet etiam alioqui nunc sufficientes libros, pulveribus obsitos, qui domini canonici, fratres nostri eos non frequentant, neque pulveres obsterunt. Ideo committo, ut ex eis accipiat aliquos pro se magister Nicolaus Telegdinus archidiaconus Zoliensis ad studia sua et similiter magister Nicolaus Dessyth canonicus Strigoniensis et reliqui distribuuntur pauperibus scholasticis Tirnaviensibus, qui sunt studiosi.»

Papiron, egykorú másolatban, Bécsben, közös pénzügyi levéltár, Hungarn, 14.387. csomó. — Eredetije Esztergomban, a primási levéltárban, melyen kívül: «Testamentum meum manu mea scriptum» szavak olvashatók, archivum vetus No 93.

100. 1563 február 4.

Schreyber Farkas «von Fünffkirchen armer gefangener» levele valakihez, melyben többek közt ezeket írja:

«Dominus Joannes Vngnad misit me ex provincia Wirtembergensi ex civitate Vrako ad waywodam Moldavie cum aliquott *libellis impressis* et dedit simul literas ad ipsum dominum waywodam, ut faceret ipse fidem christianam ad linguam Walacham imprimere, in eo obtulit ipse dominus Vngnad operam suam se velle eam impressuram diligenter fieri curare. Scripsit propterea serenissimo regi Maximiliano, domino meo clementissimo etc. pro securo itinere et pro commendatione talis impresse», s kéri, hogy a török fogságból szabadítsák ki. — Ugyanezt leírja németül is.

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 87. csomó.

101. 1563 április 6. Trident.

A csanádi püspök levele a felséghez, melyben neki a Poli Reginald kardinális életéről írott könyvet küldi meg.

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 87. csomó.

102. 1563 május 19.

Kivonat Diósgyőr vára inventáriumából.

Inventarium arcis Diosgyewr per generosos magnificos et egregios Franciscum Thwzronem de Bethlehenfalwa comitem comitatus Arwensis . . . stb. . . . die decima nona mensis maii anno Domini millesimo quingentesimo tertio conscriptum.

In sacello arcis.

Missale haeremitarum 1.—

Missale Romanum 1.—

Liber sententiarum 1.—

Vetus missale ex pergameno.

Orsz. Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 76. No 14.

103. 1563 július 12. Gyulafejérvár.

II. János király a külföldieknek eltiltja, hogy Magyarországon és Erdélyben könyvekkel kereskedjenek és a könyvkereskedéssel való foglalkozást Kolozsváron kizárólag Schessburger Jánosnak és Falk Ambrusnak, Brassóban pedig Homterus Calixt könyvnyomdásznak engedi meg.

Papíron, Henrici Máté besztercei városi jegyző által kiadott egyszerű egykorú másolatban, Beszterce város levéltárában.

104. 1564 október 18. Kolozsvár.

Fodor István kolozsvári bíró levele a besztercei városi tanácshoz, melyben kéri, hogy mindazon könyveket, amelyek az elhalt Wagner Lőrinc után maradtak és amelyek jelenleg a besztercei iskola-mesternél vannak, küldje el Cracer Lukács kolozsvári ifjúhoz, mert ezt a könyvek egykori tulajdonosa így rendelte el.

Eredetie papíron, Beszterce város levéltárában.

105. 1564 december 13.

Kivonat Diósgyőr vára inventáriumából.

Inventarium arcis Dyosgyewr, per egregios dominos Andream Kyel-

man consiliarium . . . conscriptum . . . decima tertia die mensis
decembris anni millesimi quingentesimi sexagesimi quarti . . .

Res et vestimenta ad sacellum pertinentia.

Missale heremitarum 1.—

Missale Romanum 1.—

Liber sententiarum 1¹

Országos Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 76. No 14.

106. (1564.) *Év nélkül.*

Az esztergomi prépost előtt Báthori András ügyvédei panaszt emel-
nek Illicini Péter ellen, aki őket és Andrást egy általa írt könyvben
súlyos szidalmakkal illette.

«Coram vobis reverendo domino Mathia Greco preposito maiori et
vicario ecclesie Strigoniensi Georgius Ormanzewy provisor arcis
Sempthe, Benedictus literatus de Beekzoo, Michael Trapezita suo
aliorum procuratorum spectabilis et magnifici domini comitis Andree
de Bathor nominibus proponunt adversus reverendum dominum
Petrum Illitinum doctorem etc. per modum gravis querela actionem
injuriarum intentantes, quod ipse nullis injuriis ab ipsis lacessitus
in prejudicium et gravamen honoris ipsorum animo deliberato
scripsit et posuit in quodam libello superioribus diebus in judicio
contra prefatum dominum Andream de Bathor edito verba et
convitia gravissima, eosdem exponentes et alios procuratores men-
daces, loquaces et garulos appellando et nomen luppi pessime
interpretando. Cum tamen ipsi exponentes nullo homini in toto
orbe terrarum unquam nomen bestie dixerint, nedum ipsi domino
doctori Illicino, tametsi id in se receperit et pro capta suo inter-
pretatus sit», kérik Illicini doctornak 100 forintra való megbir-
ságotását.

Féltív papíron, az esztergomi főkáptalan országos levéltárában: Ladula 20.,
capsa 14. fasc. 7. no. 25. jelzet alatt.

107. 1566 január 4. *Bécs.*

Kivonat az 1565 december 27-én apoplexiában elhalt Belosyth
Ágoston feleszi prépost hagyatéki leltárából.

¹ Tehát a régi pergamenmiskönyv ekkor már nem volt meg.

«Vermerckht was in dem andern Trichl befunden.

Item ain Puechl: Enchiridion Locorum Communium.

Mer 3 pargamenet pabstische Brief an Probst Lelles lautundt, darinne ime etliche Sachen verlichen werden.»

Azután a m. kir. udvari kancellária által kiállított oklevelek és más egyéb levelek mellett: «Item andere Brief die Verleichung der Probstei Lelles betreffendt . . .»

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14.350. csomó.

108. 1566.

Kivonat a m. kir. udvari kamara számadásaiból.

Regestum proventuum camerae Hungaricae sacratissimae caesareae et regiae maiestatis per me Ladislaum Mossoczy perceptorem in anno Domini 1566. perceptorum et erogatorum.

Exilus praescriptorum proventuum.

10. Maii. Vectori qui vas cum papyro Vienna allatum de navi ad cameram induxit, dati sunt den. 10. Tribus vero baculis, qui imponere curru et deponere vas ipsum iuverunt, dati sunt singulis denarii tres facientes simul den. 19.

Michaëli Panth compactori librorum Psoniensi pro tribus regesti libris in usum rationum contrascribae perceptionis proventuum camerae Hungaricae domini Joannis Forstetteri compactis dati sunt fl. 1 den. 90.

18. Junii. Michaeli Panth compactori librorum Psoniensi pro illigatione unius regesti ad officinam rationariam soluti sunt den. 25.

Calendaria octo per denarios octo ad diversas officinas officialium camerae istius pro hoc praesenti anno 1566. empta sunt den. 64. Ad annum vero proxime venturum 1567 tria diaria in rebeo corio et tria simplicia empta sunt den. 90, facientes simul fl. 1 den. 54.

Regesta pro extractu totius anni proxime elapsi 1565. et pro extractu anni praesentis 1566. ac ad annum proxime venturum 1567. perceptori necessaria, item regesta pro registratura ad officinam domini Pauli Kysserieny registratoris empta et colligata sunt per compactorem librorum Psoniensem hungar. fl. 9 den. 45.

Magyar Nemzeti Múzeum, kamarai iratok, fol. lat. 920/VIII. szám.

109. 1567 március 26—27. *Borsmonostra.*

Kivonat a borsmonostori apátság javainak inventáriumából, melyet Szentgyörgyi István apát halála után vettek fel.

Inventarium rerum et bonorum abbatis beatae virginis Mariae de Borsmonostra in comitatu Soproniensi sitae ... stb. ... 26. et 27. martii anno MDLXVII. digestum in Borsmonostra loco scilicet abbatis et residentiae abbatum.

— — — — —
Item duo missalia in ecclesia existentia et unum graduale.

Item duo libri antiqui [contra haeresim Waldensium.]¹

Három példányban, az Orsz. Levéltárban, Urb. et Conscr. fasc. 2. No 1.

110. 1567 június 17.

Kálmándi Bálint esztergomi érkanonok végrendelete.

In nomine domini nostri Jesu Christi, Amen.

Anno Domini 1567 die junii 17.

Ego magister Valentinus de Kálmánd, custos et canonicus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis stb.

— — — — —
Item duobus studiosis Viennae in stipendio Christi existentibus lego florenos decem in moneta.

— — — — —
Item scholasticis Thyrnaviensibus in schola degentibus lego aureos decem.

Két iv összefűzött papíron, az esztergomi főkáptalan országos levéltárában Ladula 122. capsa 68. fasc. 10. No 3. jelzet alatt.

111. 1567 július 2.

Kálmándi Bálint esztergomi érkanonok hátrahagyott javainak jegyzékéből kivonat.

Inventarium bonorum reverendi olim Valentini Kalmándi custodis ecclesia Strigoniensis etc. factum anno 1567, die 2. julii.

— — — — —
Item missale 1.

Item liber sententiarum.

Item Augustinus de civitate Dei.

Item Promptuarium linguae latinae in duobus libris.

¹ A [ ] közötti rész nem minden példányban van meg.

Item Lexicon biblicum.
 Item sermonum Augustini liber 1.
 Item Biblia.
 Item Calepinus.
 Item Canones concilii Moguntini.
 Item Lyrae 4ta pars.
 Item opusculum Pauli Waygner.
 Item Rupertus super Apocalipsim.
 Item Breviarium 1.
 Item ritus ferri candentis.

 Nicolaus Thelegdy lector propria.

Egy iv papiron, az esztergomi főképtalan országos levéltárában: Ladula 122.
 capsza 68. fasc. 10. No 4. jelzet alatt.

112. 1567.

Feljegyzés az üresedésben levő egyházi javadalmakról.

De beneficiis vacantibus.

 Tirnaviae etiam sunt aliqui Lutherani imo Calviniani et alii his
 peiores haeretici, tam ex civibus, quam ex plebis, qui solent versus
 Debrecen et ad partes Transylvanas negociari.

Hi libellos Hungarice impressos, plus quam haeticos Zwinglianos et
 alios illius haeretici capti nunc in Tokay Melii dividunt et clam
 distribuunt. Dignetur maiestas vestra concedere et mandare, ut fiat
 de his inquisitio et libelli tales comburantur et exterminentur.

Similiter faciendum esse videtur de talibus libellis haeticis etiam
 hic Posonii et in civitatibus montanis ac superioribus partibus
 versus Cassoviam. Prohiberique deberet talium libellorum et maxime
 Calvini et Melii etc. impressio, venditio et emptio.

Két iv papiron, az egrı főképtalan magán levéltárában, Numerus 1. divisio 6.
 fasc. 1. nro 5.

113. 1568 január 21. Nagyszombat.

Oláh Miklós esztergomi érsek halála után a nagyszombati szent
 Miklós-egyházban talált javak jegyzéke.

Conscriptio seu inventarium rerum universarum reverendissimi domini
 quondam domini archiepiscopi Strigoniensis in sacello capituli

ecclesiae divi Nicolai Tirnaviae repertarum 21. januarii anno Domini 1568, praesentibus . . . stb.

De libris in eodem scrinio.

Libri quinque Caeremoniarum, ex quibus Radecius excepit unum Breviarium, dicens esse suum. Istae omnes res sunt in una cista, quae non est obsignata eo, quod in sepultura usus illarum erit necessarius.

De libris.

Libri diversi magni et parvi 44. — Ex his accepit dominus Nicolaus Olahchazar Biblia(m) Germanicam.

Országos Levéltár: Urb. et Conscr. fasc. 75. No 32.

114. 1568 június 11.

Kivonat Zalavár inventáriumából.

«In templo sub turi fracta.

Ibidem libri vilissimi antiqui stercorebus columbinis obducti et per soraces corosi . . . 50.»

 Res ecclesiae Zalawariensis.

 In altera ladula.

In una scatula diversae literae abbacie Zalawar.

 In tercio scrinio.

Sunt diversae literae privilegiales ad abbaciam Zalawar pertinentes.

 In templo.

Libri missales 7.

Országos Levéltár: Urb. et Conscr. fasc. 55. No 56.

115. 1568 június 22. Bécs.

Nádasdi Ferenc levele Kanizsai Orsolyához, melyben többek közt ezeket írja:

«Touabba ott nekem Keresturatt egi köniuem maradott, meli ninczen haltiaba köttue, hanem csak kett arkus vagion özue köttuen, kin irtam is immár, kérem k., hogi k. kerestesse meg az én házamban és kildie föl, mert nem lehetek nála nekivl».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 278. csomó.

DR. IVÁNYI BÉLA.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I—III. KÖTETÉHEZ.

A **Todoreszku-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar
nyomatványai.**¹ (Negyedik közlemény.)

II. kötet.²

I.

[295] [Kolozsvár, 1570.]

[Wilini Sándor] Büchlein 8°.

Könyvtáblából kiáztatott 37 levélnyi töredék. Anabaptista nyomtatvány, mely ugyanebben az esztendőben Kolozsvárott magyar fordításban is megjelent. V. ö. Szabó Károly R. M. K. I. 80. sz. A magyar fordítás ajánlóleveléből kitetszik, hogy a művet Wilini Sándor orvos flandriai eredetiből «tiszta német nyelvre» fordította s úgy küldte meg Dávid Ferencnek, aki alkalmasint a neki tulajdonított magyar fordítással egyidejűleg nyomatta ki. Az ajánlólevél kelte: «Varsoviában 1569-ik esztendőben, 19-dik napján Augustusnak». Hogy ez a magyar szöveg német eredetije, arra Dr. Zoványi Jenő hívta fel figyelmemet. A Todoreszku-katalógus a töredéket így veszi fel: Német nyomtatvány (37 l. töredék). Kolozsvár? XVI. század. A meglevő német szövegrészek a magyar szöveggel híven megegyeznek.

2.

[295] Bártfa, 1595.

EPITAPHIA | GENEROSORVM Et MAGNIFICORVM |
DOMINORVM VALENTINI ET | FRANCISCI BALASSA de Gyar-
math fratrum germa|norum, pie & gloriose, pro fide Christiana in |

¹ A harmadik közleményt l. az 1930. évf. 137—145. lapjain.

² Az utolsó [294] adalékot Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez l. Magyar Könyvszemle 1926. évf. 144. l.

diuersis praeliis extincorum, | Gratitudinis ergò | A diuersis conscripta. BARTPHAE, | David Guttgesel exendebat | Anno 1595. | 4° A—E 20 sztl. lev.

A gyászversek szerzői Janus Balogus Reuistsensis, Andreas Mvdronius Teutolypschensis, Leonhardus Mocoschinus, senior Ecclesiarum Comitatus Lipto: Martinus Mocoschinus, Rector scholae Nemeth Lypsch., Stanislaus Mocoschinus, Minist. N. Lyp., Michael Petri Priuidiensis és a türóczi jezsuita kollégium növendékei.

Egy példánya megvan Gr. Apponyi Sándor gyűjteményében. V. ö. Végh Gyula: Rariora et Curiosa. 510. sz. Lelrta Dr. Dézsi Lajos Balassa Bálint Minden Munkái I. CXLIII. és Magyar Bibliofil Szemle I. 34. 1.

3.

[297] Bártfa, (1612).

Bocatius Joannes Hexasticha votiva, | vel | STRENA POETICA, | Ominis boni gratiã | Anno | Deo VoLente Erlt MeLIVS | Distributa | Ac principaliter D. D. consecrata | Reg. Hung. | PALATINO | ILLVSTRISS. COM. AC DOMINO | DN. GEORGIO THVRZO de Bethlenfalva, | Com. Arvensi, ejusdemq' Com. Comili perpetuo, | Sacr. Regiae Mttis Consiliario | etc. | Ab | JOANNE BOCATIO. | I. Timoth: 2. vers 1. & 2. | Ante omnia fiant deprecationes, obsecrationes, in|terpellationes, gratiarum actiones, pro omnibus ho|minibus, pro Regibus, & omnibus in eminentiã con|stitutis, ut placidam qvietam vitam de|gamus, & c. | BARTPHAE | Excudebat Jacobus Kléz. | 8° A—E iv 36 sztl. lev.

Harsányi István Magyar Könyvszemle 1913. évf. 242. l. a sárospataki ref. főiskolai könyvtár kéziratárában őrzött kéziratos másolat nyomán írja le, amelyet Szombathi János sárospataki főiskolai könyvtárnok 1793-ban készített. A másolat azonban nem egészen pontos, mert a Todoreszku-Horváth Könyvtárban lévő, egyetlen ismert példány címlapjának fent közölt leírásától több eltérést mutat.

4.

[298] Lőcse, 1627.

Keine Neue vnd Alte | *Allmanach | Mit der kleinen Practi*|ca Astrologica, Auff das Jahr | nach der Gnadenreichen Geburt vn|fers HERN vnd Seligmachers | JESU Christi | *1627* | Mit Fleiß gestellet Durch | *M. ALBINVM MÜLLERVM* | Von Straupiß | *Gedruckt zur GEBETCH (sic) | Ben Lorenz Bremer | 8°. Egy íves töredék.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

5.

Kassa, 1628. [Pótlás Szabó R. M. K. II. 451. sz.-hoz.]

Schultz, Daniel Apothecca sacra Psalmorum 606. | Das ist: | *Geistliche
Apothek | **Mit wolriechenden*** | Krautern-Wurzel- und saā-
Materien, als
606. schönen Psalmen vnd Liedern angefüllet, darauß Gdt | dem HErrn
ein Wolgefälliges Lippen- vnd | Zungen-Dpffer durch die Menschen kan |
zubereitet werden. | *Zum Theyl von dem Ehrwürdigen | vnd Hoherleuch-
ten Herrn D. M. Lutz: * zum Teil von andern Gottseligen Lehrern | vnd
Geistreichen Personen gemacht; * Gdt zu höchstem Lob vnd Ehren* | vnd
allen Christliebenden Herzen zum | seligen Brauch | *Zusammengetragen, Ge-
druckt | vnd Verlegt durch: * | DANIEL Schulz, Buchdruckern | zu Caschau |
zc. | *Cum Gratia & Privilegio, S. P. T.* | *Caschau | 1628. | 8° 8 sztl.
lev. + 928 + 8 sztl. levél. Végül csonka. Primitiv fametszetekkel.

Szabó Károly R. M. K. II. 451. sz. a. Klein: Nachrichten III. 360. l.
alapján így adja a címet: Apothece Sacra Psalmorum, oder Deutsches Gesang-
buch enthaltend 606 Lieder, ... Zusammengetragen, gedruckt und verlegt durch
Daniel Schultz Buchdruckern zu Kaschau. Cum gratia et privilegio S. P. T.
Kaschau, 1628. Példányt nem ismer. Fenti leírás adja először helyesen a
teljes címet.

A *-gal jelölt részek vörös nyomástak.

6.

[299] Lőcse, 1633.

PRIMA | LEGENDI | ELEMENTA | & precationes | aliqvot. |
LEUTSCOVIAE | *Typis Lauretij Breweri,* | Anno 1633. | 8°.

Könyvtáblából kiáztatott két levél.

1644-i lőcsei kiadása leírva Szabó Károlynál R. M. K. II. 651. sz. a.

7.

[300] Lőcse (1635).

Froelichius, David Der Neue vnd Alte | *Almanach* def; Jahrs
nach der heiligen | Geburt vnser lieben Herrn | vnd Heylandes Jesu | Christi |
1635. Auffn Zips vnd andere | vmbliegende Bngersche Spannschafften.
Wie auch theils auff Siebenbürgen dirigiret vnd | calculiret | Von | *DAVIDE
FROELICHIO* Astronomo zu Reysmarck. | *Gedruckt zur Leutschaw* |
8° A—B iv 14 sztl. lev. + 1 üres lev. egykorú jegyzetekkel.

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos fvjelzéssel:

Kurzer vnd Einfältiger | Bericht. | Von den vier Quarten Finsternüssen
2c. dieses | 1635 Jahres. | Gestellet | Auff Ungarn vnd Siebenbürgen | durch
DAVIDEM FROELICHUM | *Astronomum (sic) Caesareopolit|anum,*
B—D iv, 17 sztl. + 1 üres lev.

A *-gal jelzett részek vörös nyomásúak.

8.

[301] Trencsén, 1639.

Minucy s Pranostikau | Hwezdárskau od Davida Fraelichia* | Vmēnj
Hwēzdárského milownjka wedlē spū | sobu M. Bernarta Krakowskeho k
Sléz|ské Morawskému z částky Vhěrského a Cze|ského Králowstwj a
Zemi příležjých, Hory|zontu s pilnostj sprawená a wydaná | K Lētu
Páně: *MDCXXXIX.* (Magyar címer) W Trencjné v Wácsława Wokála.

Hozzájárul külön címlappal:

Pranostyka | messj Hwēzdárská | o Powětj čtyř Czastek | Ročnjch
s pilnostj k Slezské|mu Lyžickému a ginych wukolnjch | Zemi Horyzontu,
sepsal|ná a wydaná. | Od Walentina Hanka Conti|nuatora. | D. F. C. | K
Létu Páně MDCXXXIX. | Páni Roku tohoto Wenusse | Saturnue pomocnjch
veci. (Csak a címlap van meg.) 16°.

Primitiv fametszetű fejlécekkel. A *-gal jelölt helyek vörösbetűsek.

9.

[302] Lőcse, 1640.

Nowy a Starý | *Kalendarž* | Na Rok po Narozeni | Pana Krýsta. |
1640 | Kteryžto Rok Pržestup|ny gest a na 336. dnuw. | *Na Horní
y Dolní Vhers|kau Zemj Spra|wený. | Od Davida Frôlichea Hwižz* |
darže w Kežmarku | *Wytisstěná w Lewoči v Wa|wřince Brewera.* |

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ívjelzéssel:

PROGNOSIS | Astrologica, | aneb | *Practika* | Na Rewoluczj
Tohoto | *M.DC.XL. | Roku* | Kteryž | pržestupny gest. | Spraweny na
Hornj ý Dolni | Vherskau Zemj. | od | *DAWIDA FRÔLICHIA,* |
Astronoma, giž za: | 17 Leth. 16° A—D iv 31 sztl. + 11 közbekötött
üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

10.

[303] Pozsony, 1640.

ORPHEUS | SUDANS, | Quem | *ILLVSTRISSIMO* | *COMITI* |
 FERDINANDO PALFY | DE ERDOD, LIBERO BARONI | de
 Vereskő, & Stomffa, | *Cum triennalem Aristotelem*, | Anno Saeculari
 SOCIETATIS JESU, | Publicē in Academia Tyrnaviae, | *Praeside* | R. P.
 NICOLAO VESELENY, | *SOC. JESV, Artium & Philosophiae Doctore*, |
ejusdemque Professore Ordinario, | *Propugnaret*: | Offerebat Illustrissimus
 Patruelis, | *Comes Nicolaus Palfi de Erdőd &c* | *Poëta*. | POSONII, Anno
 MDCXL. | 8° A—B iv 2 sztl. lev. + 11 l.

11.

[304] (Pozsony) 1640.

PANTHEON | AFFECTUS ACADEMICI | In quo | ACADEMIA
 TYRNAVIEN|SIS UNIVERSA ADUMBRATA, | PRIMO SUO |
 ILLUSTRISSIMO CO|MITI FERDINANDO PALFY | DE ERDÖD,
 L. B. DE VERESKŐ, | ET STOMFA, &c. | Praesidente | REVERENDO
 P. NICOLAO | VESELÉNI, SOCIETATIS JESU, AR|tium & Philo-
 sophiae Doctore ejusdemque Or|dinario Professore, | IN PUBLICA LUCE
 DE UNIVERSA PHI|losophia disputanti, animitus applaudit. | ANNO
 SALUTIS HUMANAЕ, | MDCXL. | Societatis JESU confirmatae, C. |
 Academiae Tyrnaviensis, V. | 2° A—G iv 27 l.

12.

[305] Pozsony 1642.

Handbüchlein der | Sodaltät vnser Lie|ben Frauen | Himmelfahrt. |
 In welchen erstlich ders|selben Regel 2. Die Indulgenz vnnnd Abläß der
 Sodaltät. | 3. Daß Gebett vor vnd nach der | Bruderschafft. 4. Die Glau-
 bens|bekanntnuß für die so auffgenom|men werden. Das Gebett so der |
 spricht so auffgenom|men wird. | Die Antwort deß H. | Praefecti zc. | Getruckt
 zu Preßburg 1642. 12° 22 l.

13.

[306] Lőcse, 1654.

In festiuitatem Nuptialem | VIRI | *Reuerendī, Nobilis & Doctissimi*
Domini | SAMUELIS SERPILII | Diaconi Ecclesiae Leibicen. fideliss. |
 SPONSI, | ac | *Pudicae & benē moratae* Virginis | CATHARINAE | *Viri*

Reverende, Clariss &c Doctis: Domini | MATTHIAE VITI, Pastoris
dictae | Ecclesiae praeclarē meriti Filiae | SPONSAE. | *die 21. Octobr.*
Anni 1654. | *Deo & Homini bus faven,* | *celebratam* | comportata Symbola. |
LEUTSCHOVIAE, | Typis LAURENTII BREVERI | 4°

Háromlajos töredék.

14.

[307] Váradi, 1656.

Tarpai, Andreas DISPUTATIO SCHO|LASTICA, | De **SCIEN-**
TIA MEDIA. | Quam | Supremo favente Numine | Sub Praesidio | Cla-
rissimi Doctistimique Viri, | D. ANDREAE S. TARPAL, | in inclyta
Varadiensium Schola Recto|ris dignissimi; Publicē ventilandam proponit |
JOANNES DEBRECENI, | Cont. S. Sch. Illust. Váradi. | *Ad diem*
30. Novembris, loco horisque solitis | VARADINI, | Apud ABRAHAMUM
KERTESZ SZENCIENSEM. | MDCLVI. 4° A—B iv 8 sztl. lev.

15.

[308] Lócse, 1659.

Czickaëus, Philippus Disputatio Metaphysica Prima | De | De OB-
IECTO ME|TAPHYSICAE | Nónnullis Philosophorum sententiis | oppo-
sita | & MODERATORE DN. VALENTINO PERACKIO, *h. t.*
Gymn. Schemn. Rectore fidelissimo, & c. | à PRAESIDE & AUTORE
PHILIPPO CZICKAEO, Varall. LL. & Phil. Stud. h. t. Coll. Secundario, |
RESPONDENTE | MELCHIORE GEITNERO *Warall.* | in eodem
Gymn. horis privatis ad diem 15. Aug. eruditae *φιλοσοφῶντων* disquisitioni |
exposita, | LEUTSCHOVIAE, | E Typographia Breveriana | *Anno*
MDCLIX. | 4° A—C iv 10 sztl. lev.

16.

[309] H. n. (Kolozsvár) 1660.

EPICEDION | In mortem | VIRI REVER. AC CLARISS | D
IOHANNIS TSERI APACII, | SS. THEOLOG. DOCTORIS EIUS-
DEMQ | & HEBR. L. PHILOS Q. NATURAL. | IN COLLEGIO
REFOR. CLAUDIOP. PROFESSORIS | DILIGENTISSIMI | ITEM-
QVE PRIMI EIVSDEM COLLEGII | REFORMATORIS. | *QUI*
Ob vigiliis, & indefessum in re literariâ pro... vendâ studium, dum

maximum artibus lu|men praebet, ipse Phthisis & Hect... n valescentis
vi sensim exha... | Anno aetat. 35. prid. Caland. Jan. labente | Anno |
VItaM pLaCIDē flnIt: | novoq̄; mox ineunte | Moerens soLe CaDente
ParnassV_s, sVo parentat Phoebo |

Ivrétű egylapos nyomtatvány, amelynek fele van meg. A meglevő rész a
következők gyászverseit foglalja magában: Mogyorósi Elek, Portshalmi András,
Karátonfalvi Zakariás, Abafai András, Sz. Orsébeti György, Gidófalvi Péter,
Beszterczebányai Mihály.

17.

[310] Lőcse, 1660.

Scharf, Iohannes Iohannis Scharfii, | Theol. D. & Prof. P. Witte|ber-
genensis, Senioris, & Prae|positi | MANVALAE | LOGICUM, | Ex Aristo-
tele, & Philip. Me|lanchthone, Communi Germaniae | Praeceptore ita
concinnatum, ut po|tiss. Log. praecepta propriis ipsorum | verbis propo-
nantur | *Editio Octava* | Auctior & emendatior, | CUM PRAEFATIONE |
Adversus Cavilla & Crimina Calumniatorum & Novatorum | hodiernorum. |
LEUTSCHOVIAE, | *Typis & Sumptibus*, LAURENTII BREVER, |
Anno MDCLX. 8° 24 sztl. lev. + 359 l.

18.

[311] Lőcse, 1661.

Czickaeus, Philippus Σὸν Θεῶ | DISSERTATIO | METAPHYSICA |
de | RATIONE FORMALI | E|NTIS, | quam | Auctore | IEHOVA
OPTIMO MAXIMO, ENTE infinito, summo, simplicissimo | PRAE-
SES PHILIPPVS CZICKAEVS *Varall.* | *humaniorum Literarum &*
Phil. Cultor, h. l. Scholae | Schemnicianae Collega Secundarius, Respon-
dente | MATTHIÄ PRICHRADNI *Rakossiensis, in eodem | ludo eruditae*
placidaeq̄ φιλοσοφῶντων disquisitioni | *submitte* | Ad diem Februarii | horis
ante- & pomeridianis. | Leutschoviae, Typis Laurentii Breveri. 4° A—B iv,
6. sztl. lev.

19.

[312] Szeben, 1662.

A Neubart-féle kalendárium németnyelvű kiadásának könyvtáblából
kiátzatott 8 csonka ivre terjedő töredéke. Megvan a Prognosticon cím-
lapjának fele, amelyről a hely és év megállapítható.

20.

[313] Lőcse, 1667.

Pawlowitz, Michael Q. D. B. V. | *ΕΠΙΤΑΣ* | Controversiarum Physi-
carum | De | CAVSIS CORPORIS | NATVRALIS, | quam | Auxiliante
Deo | In Illustri Gymnasio Montano-Novisoliensi, | sub Praesidio | M.
IOHANNIS HEINZELII | p. t. *Ejusdem Gymnasij Rectoris meritis-*
simi, ac | diligentissimi Dn. Praeceptoris et Promotoris sui aeternūm
colendi, devenerandi | Publicae disquisitioni subjicit, MICHAEL PAW-
LOWITZ Turoceno-Jessensis, Autor & Resp. | ANNO MDCLXVII. |
Ad diem 24. Mens. Maji. | horis, locoq; consuetis | Leutschoviae, | Typis
SAMUELIS BREWER. | 4° A—E iv, 8 sztl. lev.

21.

[314] Bártfa, 1670.

Außerlesene | Geistliche Lieder | D. Martini Lutheri | und anderer geist-
reicher | Mit etlichen beygefügten | schönen, kurzen, andächtigen Gebethlein |
für Christliche Andächtige Herzen. | *WARTHELD* | Gedruet und ver-
legt | Durch | Thoman Scholzen | Mit-Bürgern und Ge-meiner Stadt |
Buchdruckern | Anno Christi 1670. 8° 188 l. + 2 sztl. lev.

22.

[315] Lőcse, 1677.

Schöne | Andächtige | **Gebettein** | inn diesen gefährlichen zeiten | son-
derlich zu gebrauchen | 1677. — Kolophon: Gedruet zur Leutschau | bey |
Samuel Brewern | Im Jahr: | 1676.

64° A—H₈ 64 sztl. lev.

Csonka címlaptalan példányának hiányzó A_I—A_{III} levelei és címlapja a
Dr. Kardeván Károly birtokában levő egyetlen ismert teljes példány nyomán
1929-ben facsimile-lapokkal pótolattak. A Todoreszku-Horváth Könyvtár nyom-
tatott katalógusa a kolophon nyomán tévesen 1676-ra teszi a kis nyomtatványt.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁ-
NAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV ELSŐ FELÉBEN.

Az előző évek jelentéseiből jólismert szűkös pénzügyi keretek között indult meg és folyt le az 1929. esztendő is. Érezhetően mutatkozott a dotáció hiánya elsősorban könyvbeszerzésünk menetén. Számos, gyűjtési körünkbe vágó külföldi nyomtatványról voltunk kénytelenek lemondani, mert megvásárlásukra a meglevő állományból nem tellett költség. Úgy-szintén megoldhatatlan kérdés a beérkezett könyvek köttetésének ügye; könyvkötőműhelyünk tevékenysége ez évben is szünetelni volt kénytelen. Pénzhiány miatt elmaradt a két új raktárterem világításának megoldása, minek következtében a könyvraktárnak amúgy sem alkalmas s a vas-állványok és polcok sűrű sorai által még sötétebbé vált termék használata még napfényes időben is bajossá vált. Munkaerő elégtelensége miatt abbamaradt a cédulakatalógus szoros betürendjének felülvizsgálása és kiigazítása, továbbá a cédulákat magukban foglaló tokoknak tartalmu szerinti jelzése; a díszművek és editio princeps-ek felállítása, számozása és minden egyes darab új számának a szakkatalógusba, valamint a cédulakatalógusba való bevezetése szintén az elvégzendő munkák közé tartozik.

Könyvtárunk külföldi kapcsolatait továbbra is fenntartani igyekezett. Több külföldi könyvtárral állott a folyó évben a szokásos kölcsönzésen kívül érintkezésben, tájékozást szolgáltatva szakkérdésekben hozzánk intézett megkeresésekre. Így nyújtottunk bibliográfiai útbaigazítást a bécsi Nationalbibliotheknek a magyarországi mezőgazdasági munkások statisztikája dolgában, továbbá a berlini Preussische Staatsbibliotheknek körkérésére a magyarországi kötelezpéldány rendszerre vonatkozólag. Résztvettünk a budapesti egyetemi könyvtár és a Bibliográfiai központ társaságában a római nemzetközi könyvkiállításon, továbbá az amsterdami nemzetközi gazdaságtörténeti kiállításon.

Könyvtárunk bélyegyűjteménye MELCZER Aladár ny. tábornok szak-
Magyar Könyvszemle. 1930. III—IV. füzet.

avatott gondozásában az elmúlt év folyamán jelentékenyen bővült és rendszerezett. A magyar kir. posta vezérigazgatóságával megbeszélte megállapodások szemmeltartásával a következő csoportok szerint került az anyag felállításra: 1. Magyarország bélyegkiadványai használt és használatlan példányokban; 2. Ausztria; 3. a szomszédos és a volt központi hatalmak bélyegei.

A magyar használt gyűjtemény csaknem teljes, a használatlan több hiányt mutat, úgyszintén a 2. és 3. pont alatti csoportok is.

A gyűjtemény örvedetesen megszaporodott anyagát áldozatkész magánosoktól és vállalatoktól MELCZER tábornok gyűjtötte egybe. A gyűjtemény naplózott anyaga kb. 7500 drb.-ból áll, nem számítva a másod- és többes példányok jóval nagyobb számát.

A személyi változások között fel kell jegyeznünk dr. NYIREŐ István Erzsébet tudományegyetemi könyvtárőr távozását, kit a miniszter úr öngyméltósága a debreceni egyetemi könyvtár teendőinek ellátásával bízott meg. Dr. NYIREŐ, aki új állását áprilisban foglalta el, 1923 VII. 20. óta működött könyvtárunknál. Egyike volt a könyvtár legképzettebb tisztviselőinek, akit széleskörű könyvtártani ismeretei mellett a könyvtárügy fanatikus szeretete jellemez. A könyvtár átszervezési munkálatait dr. LUKINICH Imre igazgató útmutatásai alapján dr. NYIREŐ foganatosította nagy ügyszeretettel, lelkiismeretességgel és türelemmel. Nemcsak a nagyvonalú átalakítások, hanem az egészen aprólékos részletek is egyaránt érdekelték és foglalkoztatták. A személyében érzett veszteségünket egy új, fejlődő intézet nyeresége enyhíti. Eltávozott továbbá körünkől TABORSKY Ottó reálgimnáziumi rendes tanár, akit a miniszter úr május 22-én kiadott rendeletével szeptember hó 1-ével középiskolai tanári szolgálatra osztott be. TABORSKY Ottó 1927 szept. óta teljesített könyvtárunk levéltári osztályában szolgálatot jóakarattal, ügyszeretettel és gondos munkával, kiérdemelve e rövid idő alatt, amit közöttünk töltött, úgy kollégái, mint a vezetőség bizalmát és ragaszkodását.

A könyvtár igazgatóját, dr. LUKINICH Imrét a nagyméltóságú válás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi január hó 24-én a budapesti egyetemen rendszeresített keleteurópai történeti tanszékre nyilvános rendes tanárrá nevezvén ki, távozásával az Orsz. Széchényi Könyvtár vezetésében mélyreható változások állottak be. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 430—0/4—1929 és 430—0/3—1929. sz. rendeletével hozzájárult ahhoz, hogy tekintettel az Orsz. Széchényi Könyvtár gyűjtési körének és forgalmának folytonosan fokozódó növekedésére, ez intézmény természetes

tagoltságának megfelelően három, adminisztratív tekintetben önálló osztályra tagoltassék; még pedig, a szervezeti kérdés érintetlenülhagyása mellett, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárára, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályára és a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályára.

A jelenleg üresedésben levő vezetői állások, valamint az Orsz. Széchényi Könyvtár fentvázolt széttagolása folytán keletkező új osztályvezetői állások betöltésére nézve tett javaslatot magamévá teszem és ehhez képest

a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának vezetésével megbízom dr. JAKUBOVICH Emil magyar nemzeti múzeumi főkönyvtárnokot;

a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályának vezetésével megbízom dr. RÉDEY Tivadar magyar nemzeti múzeumi könyvtárnokot;

a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának vezetésével megbízom dr. HÓMAN Bálint főigazgatót s az ő irányítása mellett leendő állandó helyettesítésével dr. ZSINKA Ferenc magyar nemzeti múzeumi könyvtárnokot;

továbbá hozzájárulok ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, Néprajzi Osztályának és Történeti Osztályának anyagából önálló Zenetörténeti Osztály létesíttessék és ennek vezetésével dr. ISOZ Kálmán, a Magyar Nemzeti Múzeum főkönyvtárnoka bizassék meg».

Dr. LUKINICH Imre könyvtárigazgató június hó 18-án adta át a Széchényi Könyvtárat dr. HÓMAN Bálint főigazgatónak, aki megköszönve öt esztendő rendkívüli viszonyai között hűséges odaadással és nagy önfeláldozással végzett munkáját, átadta az egyes osztályokat a miniszteri rendelettel megbízott vezetőknek.

A könyvtár életéről az év első felében a következő részletes adatok nyujtanak tájékozást.

Nevetesebb *gyarapodásaink* a következők:

Nyomatványi osztály: FRIGYES kir. herceg és IZABELLA kir. hercegnő öfenségeik ajándéka aranylakodalmuk alkalmából: ANACREON: *Convivialia semiambia*. Roma, 1781. APIANUS, Petrus: *Astronomicum Caesareum*. Ingolstadt, 1540. *Biblia polyglotta*. Tom. I—VIII. Antwerpen, 1569—73. *The holy bible*. Cambridge, 1763. BASKERVILLE: *Bonifacius VIII*. Decretales. Basel, 1476. GRATIANUS: *Decretum V. I. 2*. Mainz, 1472. *Description des arts et métiers*. Tom. I—28. Paris, 1761—89. FENELON, Fr.: *Les aventures de Telemaques*. Amsterdam, 1734. HORATIUS: *Opera*. V. I. 2. London,

1733—37. LA FONTAINE: *Fables choisées*. Tom. 1—4. Paris, 1755—59.
 VAN BAERLE, Kasper: *Blyde inkomst de Maria Medicis*. Amsterdam, 1639.

Hírlaptár: Nevezetesebb gyarapodás nem volt.

Kézíratlár: Nevezetesebb gyarapodás nem volt.

Levellár: Örökletéivel ABAFY Miklós, JESZENSZKY Imre (Vidékpuszta), a KORONGHI-LIPPICH-család, Pujoni PATAKY Károly közvetítésével P. PATAKY Sarolta, továbbá PODHRADSZKY Andor (Egerszólád) és a gr. SZÉCHÉNYI-nemzettség egészítette ki korábban letett családi levéltárát, DARÓCZY Zoltán közvetítésével JESZENSZKY Imre letette a SISKOVICH-család és gróf WORACZICZKY Olivér (Bruxelles) a br. IZDENCZY-család iratait, gr. ZICHY István pedig Kisjenő veszprémmegyei község iratait helyezte el levéltárunkban örökletétképpen.

A Címereslevelek csoportja a következő 7 darabbal gyarapodott: 1. Bécs 1563 jun. 17. I. FERDINÁND címereslevele FISCHER, másképp GILLÁNYI Miklós és felesége VÓSZOCSÁNYI Erzsébet részére (hamis). 2. Kassa 1606 márc. 8. BOCSKAY István címereslevele KÁLLAY János részére (eredeti). 3. Pozsony 1610 dec. 2. II. MÁTYÁS címereslevele IZDENCZY György részére (másolat). 4. Bécs 1696 jan. 21. I. LIPÓT IZDENCZY Márton részére (másolat), mindkettő a br. IZDENCZY-iratok között. 5. Bécs 1698 nov. 27. I. LIPÓT GUGANOVICH Miklós, felesége CIAKICH Johanna, gyermekei, továbbá a MANDLICH- és AUTONOVICH-család részére (eredeti, a SISKOVICH-iratok közt). 6. Bécs 1616 I. LIPÓT ISKEY András és SZOGETHY András részére (rongált eredeti). Végül 7. Bécs 1845 okt. 10. V. FERDINÁND bárói diplomája NÉVERY Károly részére (másolat a br. IZDENCZY-iratok közt).

Megemlíthető még a gyarapodásból a nyitrai káptalan 1363. évi oklevele, mely áttétel útján, továbbá a pozsegai káptalan 3 darab 1494. évi kiadványa, melyek a br. IZDENCZY-iratokkal kerültek a Levéltár őrizetébe. Vétel útján szereztük meg WESSELÉNYI Ferenc és gr. SZÉCHY Anna Mária néhány értékes oklevelét, hasonlóképpen vétel útján jutottunk CZEKELIUS Aurél nagynevű hidtervező-mérnök műegyetemi jegyzeteihez, levelezéséhez, díszokleveleihez, híd- és vasútépítési, továbbá Szeged újjáépítésére vonatkozó tervrajzaihoz, fényképeihez és szabadkőműves irataihoz. Dr. BITTÓ Béla min. tan. közvetítésével MINDSZENTHY Béla pozsonyi fényképész által III. ISTVÁN királynak a csallóközi, nyéki nemesek számára 1165-ben kiadott oklevelét és ennek középkori átíratait fényképeztettük le. Ajándékba kaptuk I. FERENC császár és király özvegyének, KAROLINA AUGUSZTÁNAK Bécsben 1867 dec. 13-án kiadott diplomáját, mellyel gr. ZICHYNÉ CSÁKY Gabriellát csillagkeresztes hölgygé nevezi ki. A gr. SZÉ-

CHÉNYI vemzetség letétjei között van az Orsz. Testnevelési Tanács 1929. évi elismerő oklevele a hozzátartozó aranyéremmel. Gr. ZICHY István letétjében Kisjenő község két levelezőkönyve érdemel említést, melybe 1824—1862-ig a községhez intézett felsőbb rendeleteket, parancsokat és körövényeket írták be teljes számmal.

A *Zenei osztály* gyarapodásából ki kell emelnünk LAJTHA László ajándékát, ki egy BARTÓK Béla-kéziratot és JEMNITZ Sándorét, ki saját szerzeményének kéziratát ajándékozta gyűjteményünknek. A vételek közül ki kell emelnünk az ajándékpénzből vásárolt 17-ik századi «Csikcsobotfalvi kéziratot», mely valószínűleg KÁJONI kezeírása, azonkívül a KÁLDY Gyula levelezéséből vásárolt 20 igen értékes darabot, melyeknek megszerzését a Főigazgatóság által engedélyezett külön összeg tette lehetővé. A berlini WERNER-WOLFHEIM-féle nevezetes árverésen csak úgy tudtunk résztvenni, hogy a Zenei osztály egy barátja az ehhez szükséges pénzt kölcsön adta, akinek e pénzt az év folyamán részletekben vissza fogjuk fizetni. Ezen az árverésen megszereztük a következő nevezetes darabokat: DEMANTIUS: *Timpanum militare, Ungarische Heerdrommel und Feldgeschrey*, Nürnberg, 1600; továbbá: RAUCH: *Currus triumphalis*, Bécs, 1648

A könyvtár tiszviselőinek munkássága:

Nyomtatványi osztály.

HAVRÁN Dániel osztályigazgató vezette az ajándék- és vételnaplót, intézte a vásárlást és a nyomtatványi osztály folyó ügyeit.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok végezte az elszakított területek könyvanyagának feldolgozását, rendezte azt hely, év és betűrend szerint. A mindinkább gyarapodó gyűjtemény bővítése céljából katalógusokat nézett át, levelezéseket folytatott és megrendeléseket eszközölt. Rendezte az elszakított területekről származó plakátokat. Végezte egy Genfben küldött speciális bibliográfia készítését.

Dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok egybevetette a Militaris szak anyagát a cédulakatalógussal az esetleges hiányok megállapítása végett, kiegészítette és folyószámozását folytatta. A háborús- proletár- és képesplakát gyűjteményt rendezte.

Dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok folytatta a kéziratári katalógusok átnézését, eljutott a Fol. Hung. 940. számig. Alkalmi bibliográfiákat készített és a könyvtárhoz érkezett tudományos kérdésekben felvilágosításokat adott. Március hó végével átvette az átszervezési munkákat és segédkezett az igazgatónak az adminisztrációs munkában.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán dr. könyvtárnok végezte a TODORESZKU-

HORVÁH-könyvtár számozását, revideálta a Régi Magyar Könyvtárat, segédkezett az APPONYI-gyűjtemény felállításában.

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok átszámozott 2079 foliókötetet, rendezte az apró foliókat, kivezetett 2745 tételt a szakkatalógusból. Kikereste és átszámozta az utalólapokat, szétosztotta és rendezte a foliócédulákat betűk szerint.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó készített 3101 fő- és 1152 utalólapot, kikereste és visszahelyezte a folytatásos művek céduláit, revideálta a bibliográfiai központ jegyzékét.

HÓMAN Borbála könyvtártiszt írt 1872 fő-, 576 utaló- és 765 kartonlapot. Beosztott 356 lapot. Júl. 1-től betegszabadságon volt.

PATAKY Alice polg. isk. tanárnő, beosztott tisztviselő a Symbolikus Nagypáholy könyvtárának anyagából végezte a könyvek sorszámozását és ellátta őket sorszám-cédulákkal (4400—5052), másolta a könyvcédulákat 5052 számig. Névjegyzékbe vette a sorozatos folyóiratokat és a számozatlan könyveket. Helyettesített a főigazgatóságon és a könyvtár titkárságon.

A könyvkölcsönzést LÁSZLÓ Gyula múzeumi főtiszt végezte. Az olvasóteremfelügyeletet pedig dr. KUMLIK Emil ny. könyvtárigazgató látta el.

Hirlaptár.

Dr. KEMÉNY György, a hirlaptár vezetője 264 évf. hirlapról és folyóiratról nyilvántartólapot készített. Véglegesen katalogizált 121 évfolyamot. Átvett 5933 kötelespéldányt, 3782 hirlapszámot bevezetett a nyilvántartóba, rendezte őket és a hiányokat megállapította. Kartotékcédulát készített 100 külföldi folyóiratról. Vezette a kölcsönzési naplót, az iktatást és postakönyvet. Végezte a külföldi folyóiratok rendezését s egyéb adminisztratív munkákat. A hirlaptárat június 18-ig vezette.

Dr. GÁSPÁR Margit könyvtári s.-tiszt készített 459 ideiglenes és 90 végleges cédulát. Számozott 300 új tételt, megállapította 60 kötet hirlap hiányát. Kivezetett 350 különböző című folyóiratot a nyomtatványi osztály szakkatalógusából. Egyesített 650 nyomtatványosztályi cédulakatalóguslapot a hirlaptár katalógusával. Írt 410 kartotékcédulát. Az élőanyag helyrajzi katalógusának másolatát elkészítette az 10.001—12.751 tételig. Átvett 3525 kötelespéldányt s a beszámozott élő hirlapanyagból kiválogatta az időközben megszűnt hirlapokat. Feldolgozta a belügyminisztérium sajtóosztályától kapott elszakított területi anyagot.

Kézírttár.

Dr. RÉDEY Tivadar könyvtárnok, az osztály vezetője intézte a fel-

merült meghatározások és vételajánlatok ügyét és az osztály hivatalos levelezését. Időnként igazgatói megbízásból nem kéziratári természetű ügydarabokat is elintézett. Ellátta a Magyar Könyvszemle szerkesztésének teendőit.

Dr. RÉDEYNÉ HOFFMANN Mária dr. könyvtárnok folytatta a THALLÓCZY-ananyag feldolgozását és naplózta az új beszerzéseket.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok folytatta a középkori kéziratok leíró katalógusának munkáját. Ideiglenes cédulákon elkészítette a Cod. Lat. medii aevinek 124 darabját, befejezve ezzel a csoport theologiai részét. Elvégezte a római-görög auktorokat, a történelmi műveket, a szépirodalmiakat, természettudományiakat, matematikaiakat és a philosophiaiakat, összesen 120 darabot. Végezte a kéziratári kiszorgálást és a kölcsönzést.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok a THALLÓCZY-ananyag cédulázásában eljutott a W kezdőbetűs írókig. Elkészítette a PULSZKY-hagyaték kiadás tervezetét és összeszedte a vonatkozó kézirat- és levétári anyagot. Készített történelmi bibliográfiákat megbízás szerint.

Levéltár.

Dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok, a levétári osztály vezetője adminisztrálta az osztályt, vezette az ideiglenes növedéki naplót, tanulmányozta a vételre felajánlott, áttett, letéteményezett és ajándékba kapott anyagot, készíti a levétári törzsanyag tájékoztató ismertetését.

Dr. CZOBOR Alfréd beosztott vm. főlevéltárnok végezte a letett családi levéltárak feldolgozását, folytatta a BORONKAY-levéltár rendezését, regisztrálta a tavalyi feldolgozatlan törzsanyagbeli iratokat, végezte a kutatók kiszorgálását és egyéb folyó ügyeket.

TABORSKY Ottó beosztott középiskolai tanár folytatta a br. NOPCSA-család levéltárának rendezését, végezte a gépelési munkákat, a hiteles másolatok készítését, résztvett a folyó munkákban.

Dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok befejezte a Roffi BORBÉLY-család levéltárának rendezését, részben feldolgozta a Szandai SRÉTER-család levéltárát, segédkezett adminisztratív természetű munkáknál.

Zenei osztály.

Dr. ISOZ Kálmán főkönyvtárnok, az osztály vezetője folytatta a gr. SZÉCHÉNYI Viktor-féle ajándék feldolgozását. Rendes adminisztratív teendőkön kívül helyettesített egyéb osztályokban és idegeneket kalauzolt.

Kötelesspéldány osztály.

Dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok a vezető-, ellenőrző- és irányítómun-

káján kívül törzskönyvezte a kötelezpéldányokat, szerkesztette a Magyar Könyvészetet és megreklamálta az évnegyedes kimutatásokból hiányzó könyvanyagot.

ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt benaplózott 4586 kötelezpéldányt 376 tételben, beosztotta és nyugtatta a végleges bibliográfiai cédulákat, nyilvántartotta a nyomdaváltozásokat, beosztotta a kimutatásokat, végezte az expediciót: 106 ajánlott és 812 egyszerű levelet.

Az adminisztrációhoz voltak beosztva PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt és KERNER Lujzaapidijas.

A könyvtár használata: A nyomtatványi osztályban 8715 olvasó használt 27.518 kötetet. A hirlaptárban 2657 kutató használt 7327 darabot. A kéziratárban 180 kutató használt 3 középkori és 331 újkori kéziratot és 427 irodalmi levelet. A levéltárban 91 kutató használt 22.007 iratot.

Kölcsönzés: nyomtatványi osztályban 2801 térítvényen 4714 kötet, hirlaptárban 181 térítvényen 701 kötet és 337 füzet, a kéziratárban 20 térítvényen 4 középkori, 42 újkori kézirat és 4 fénykép, a levéltárban 51 térítvényen 12.356 irat.

Fedezet hiányában a *könyvkötés* szünetelt.

Gyarpodás a nyomtatványi osztályban: ajándék 466 db és 76 plakát, vétel 188 db, hivatalos kiadvány 3 db, csere 14 db, áttétel 18 db. *Hirlaptárban:* kötelezpéldány 27.026 szám, ajándék és áttétel 421 évf. és 450 újságkivágás, vétel 36 évfolyam és 10 db hirlapkvágás. *Kéziratárban:* ajándék 14 db, vétel 237 db, csere 20 db, áttétel 7 db. *Levéltár:* ajándék 14 db, vétel 428 db, örökletét 438 db, áttétel 378 db. *Zenei osztály:* kötelezpéldány 24 kóta és 1 könyv, ajándék 4 nyomtatvány, 2 kézirat, 1 kóta és 2 kép, vétel 1 kézirat, 22 levél és 4 könyv, áttétel 1 könyv és 1 hangjegy.

Vételre fordított a nyomtatványi osztály 2007.53 pengőt, 70 frankot, 105.25 márkát, 32.60 osztr. schillinget és 376 csehkoronát; a *Hirlaptár* 1237.99 pengőt, 117.15 márkát, kötetésre és javításra 11.80 pengőt, borítékkartonra és zsinegre 640 pengőt; a *Kéziratár* 1186 pengőt; a *Levéltár* 223.04 pengőt; a *Zenei osztály* (ajándékpénzből) 778 P 63 fillért és 46 márka 20 pf.-et költött, külön főigazgatói javadalomból pedig 300 P-ért vásárolt.

ZSINKA FERENC †.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV MÁSODIK FELÉBEN.

I.

Az Országos Széchényi Könyvtár.

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetését június 18-án átvéve, hozzákezdtem a halasztást nem tűrő tennivalók elvégzéséhez. Ezek között legelsőnek kellett az 1926 óta feldolgozatlanul felhalmozódott accessióval foglalkoznom. Ismeretes, hogy dotációnk szűk volta miatt már az utolsó háborus évek óta nem került egyetlen tétel kivételével számbavehető költség könyvkötésre. Amíg remélhető volt a megjelölt célra valamely rendkívüli összeg beállítása, addig elődöm abban az egyébként helyes felfogásban, hogy kötetlen könyvet a gyűjteményben véglegesen elhelyezni nem kívánatos, a vasbútorzatú nagy könyvraktárteremben a folyton gyűlő anyagot az érkezés sorrendjében felállította a kísérő katalógus-cédulákkal együtt. Ez a könyvanyag az 1929. évben már úgy felszaporodott, hogy benne eligazodni senki sem tudott, tehát valamiféle feldolgozása — még ha nem is szándékoztunk fűzött volta miatt a közönség kezébe adni — immár elodázhatatlanná vált. Megbíztam tehát dr. KEMÉNY György múzeumi könyvtárnokot a mintegy 15.000 darabot kitevő könyvhalmaz feldolgozásával, aki a megfelelő munkaterv megbeszélése után hozzáfogott és egy melléadott munkaerő segítségével remélhetőleg a jövő év közepére használatra alkalmassá tudja tenni a hatalmas anyagot. Használatra alkalmassá, de nem használhatóvá! Mert, mint említettük, az így felállított anyagot a közönség kezébe ezután sem adhatjuk mindaddig, míg a könyveknek bekötése biztosítva nem lesz. Fájdalmas látni, hogy még a háborús évek alatt a könyvkötésen keresztül vitt takarékoság mily kietlen circulus vitiosus elé állított bennünket: vagy elzárjuk a kutatás elől az újonnan szerzett anyagot, ekkor nem teljesítjük a Könyvtár alapfeladatát, vagy szabaddá tesszük, akkor kitettük a Könyvtár e laza anyagát a biztos pusztulásnak, széthullásnak.

E feldolgozással kapcsolatban vált elodázhatatlanná a nagy raktárterem világítási kérdésének megoldása. A vasállványok beépítése következtében sötétté lett raktárban a feldolgozás nem volt végezhető, hanem ki kellett szállítani a könyveket a szomszédos folyosóra, majd ugyanezt az anyagot újra vissza kellett helyezni, ami tetemes idővesztéssel járt. Ezért kénytelen voltam gondoskodni legalább akkora területrész világításáról, amekkora az új anyag elhelyezése számára kijelölt terület. Megállapodtam a SIEMENS-SCHUCKERT céggel, amely a szükséges munkálatokat a kijelölt részen az év végére előkészítette s az új év első napjaiban befejezte.

Ezt az anyagot az elődöm által előkészített ú. n. raktárrendszer figyelembevételével állítjuk fel numerus currens szerint és könnyebb kezelhetőség céljából benne bizonyos tárgyi csoportosítást állapítottunk meg. Mivel az átszervezési munkák befejeztével az egyes szakok anyagát oly elhelyezésben találtam, hogy azokba az új növedék már nem iktatható be, a negyedévenként beérkező kötelepéldány-anyagot, valamint a többi új szerzeményt dr. KEMÉNY György az általa felállított csoportokban veszi számba az 1930. év végéig. Egyidejűleg sürgős feladattá vált az anyag leltárának, kartotékcéduláinak felállítása s a közönség számára hozzáférhetővé tétele, valamint annak a szakrendszernek a lehető hamar való elkészítése, amely szerint a kartotékcédulák a jövőben felállítandók lesznek.

Vásárlásaink ezalatt az időszak alatt is abban a keretben folytak, mint az előző félévben, csak a magyar vonatkozású legszükségesebb külföldi, ill. idegennyelvű munkák megvásárlására szorítkoztunk, e részben sem szereve meg távolról sem mindazt, amit egy nemzeti és országos könyvtárnak kielégítő gyarapodása megkövetelne. Nyomasztóan érezzük az idegen imperium alá került magyar szerzők által írt s általában minden magyar tárgyú könyv megszerzése körüli mulasztásunkat. Csak töredék az, amit az elcsatolt területek könyvtermeléséből megszerezünk sikerült és bizonyára gyűjtésünk még elhanyagoltabb volna dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok ez irányban kifejtett agitatorikus buzgalma és ügyszeretete nélkül. Örömmel említjük itt fel a miniszterelnökség 5000 pengős adományát, mely tetemes mértékben volt segítségünkre e könyvek vásárlása körül.

A külföldi kollégiumok és magyar intézetek, továbbá a belföldi egyetemi intézetek és könyvtárak intenzív munkája az eddigi évekhez képest szokatlanul megnövelte a könyvkölcsönzést és a vele kapcsolatos

munkákat, elannyira, hogy ellátását a titkár hovatovább képtelen lesz elvégezni.

Egy a közönség köréből elhangzott panasz visszhangjaként felmerült Könyvtárunk délutáni nyitvatartásának kérdése. Könyvtárunk a legutóbbi időkig 9 órától délután 4 óráig állott a közönség számára nyitva, azonban a fűtési, világítási és egyéb költségeket a könyvtár költségvetése nem bírván meg, a délutáni nyitásról az akkori vezetőségnek le kellett mondania. Előterjesztésünk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr öngyméltósága előtt van és nem kétséges, hogy hajlandósága ezt a kérdést a kedvező megoldás felé viszi.

Könyvtárunk anyaga két kiállításon is szerepelt, nevezetesen az Orvostörténeti kiállításon szeptember havában az Iparművészeti Múzeumban és a lengyel történettudósok látogatása alkalmából a Múzeum előcsarnokában rendezett lengyel történelmi kiállításon. Mindkettőn jelentékeny számú régi és újabb magyar könyvünk és kéziratunk volt kiállítva. Kisebb méretű alkalmi kiállítást rendeztünk a boroszlói egyetemi tanárok látogatása alkalmából a TODORESZKU-HORVÁTH Könyvtár anyagából, valamint résztvettünk a Szent István-napi ünnepekre készített alkalmi kiállításon néhány kézirattal Múzeumunk előcsarnokában.

Az év végére hosszabb feldolgozás után elkészültünk a Symbolikus Nagypáholy szabadkőmíves könyvtárának felállításával. Ez a könyvanyag egy része csupán az 1928-ban a belügyminisztérium által a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott szabadkőmíves könyvanyagának. HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató felügyelete alatt a rendezés munkáját PATAKI Alice végezte a könyvek mellé csomagolt helyrajzi cédulakatalógus alapján. A feldolgozás megállapította, hogy a könyvtár magyar nyelvű anyagának legnagyobb, tehát magyar szempontból legértékesebb része hiányzik; ez még a páholy székhelyén történt becsomagolás előtt kivétellett s ezidőszerint ismeretlen helyen lappang. A GALILEI- és HAJNAL-páholyok anyagát, mivel a régészeti osztálynak az általuk elfoglalt helyre szüksége volt, a ládából kivételtem s más hely hiányában a Könyvtár I. emeleti nagy raktártermében rakattam le. Ez az anyag egyelőre még nincs felállítva.

Az 1929 : XI. t.-c. záradékában kilátásba helyezett végrehajtási utasítás elkészítése során a törvény V. fejezetét tevő s a kötelespéldányt előíró rendelkezés végrehajtási utasításának tervezetét dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok referátuma alapján elkészítettük, így semmi sem áll útjá-

ban, hogy az új törvény a nyomdatermékek hathatósabb beszolgáltatását tegye mielőbb lehetővé.

Az Országos Széchényi Könyvtár adminisztratív szétválasztása alkalmával a Könyvtárhoz a következő tisztviselők nyertek beosztást: HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató, dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok, dr. KEMÉNY György könyvtárnok, dr. RÉDEYNÉ dr. HOFFMANN Mária könyvtárnok, dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok, dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok, dr. PUKÁNSZKYNÉ dr. KÁDÁR Jolán könyvtárnok, dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok, LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó, LÁSZLÓ Gyula könyvtári főtiszt, dr. ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt, HÓMAN Borbála könyvtártiszt, dr. PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt, AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó, MONDOKNÉ SCHRÖDER Margit kezelő, KERNER Lujza napidíjas, dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok, dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok, PATAKY Alice beosztott polg. isk. tanárnő, dr. KUMLIK Emil ny. egyet. könyvtárigazgató.

A Könyvtár személyi viszonyainak ismertetése során örömmel említem fel HAVRÁN Dániel főkönyvtárnok kitüntetését, akinek a Kormányzó Úr Öfömlétsága a könyvtárigazgatói címet adományozta. A HAVRÁN Dánielt ért tisztesség a Könyvtár egész személyzetét meleg örömmel töltötte el, mert személyét becsüljük, nagy könyvtári tapasztalatának és aprólékosságig terjedő tudásának mindnyájan gondtalan élvezői vagyunk.

HÓMAN Borbála könyvtártisztnek a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi július elsejétől számítva, nyugdíjazását megelőzően hat havi szabadságot engedélyezett.

A főigazgató úr nov. 30-án 321/1930. sz. átiratával CSIZIK Nóra szaknapidíjast további szolgálattételre könyvtárunkhoz osztotta be.

Dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok november 1-től 1930 május hó 1-ig a Néprajzi osztály könyvtári teendőinek ellátására ideiglenesen átküldetett.

Ügyszintén dr. PARÁDI Lászlóné a Bécsben egy évre tudományos kutatásra kiküldött dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok helyettesítésére a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályába ideiglenesen kirendeltetett.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok az 1929/30. tanév tartamára a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 470—53/58—1929. sz. alatti rendeletével egy belföldi kutatási ösztöndíj élvezetében részesült.

Kegyeletes ünnepséggel emlékezett meg könyvtárunk dr. TODORESZKU Gyuláról, könyvtárunk nagyszívű gazdagítójáról halálának tizéves

fordulóján, nov. 27-én. A sírnál összegyűlt ismerősök és a Könyvtár tisztségviselői előtt a megboldogultnak el nem hervadó emlékezetét a Múzeum főigazgatója idézte fel meghatott szavak kíséretében.

Örömmel jegyezzük fel, hogy kiadványaink száma ez év során megszorodott eggyel. Dr. GULYÁS Pál megírta *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században* c. munkát, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum Baráti Egyesülete adott ki, illusztrációs anyagának tetemes része pedig a Térképészeti Intézettel fennálló csereviszony szolgáltatásaképpen nyert klisékből került ki.

A végzett könyvtári munka a következő beosztás szerint folyt: *Nyomtatványi osztály.*

HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató vezette az ajándék- és vételnaplót, intézte a vásárlást és az osztály folyó ügyeit.

Dr. KEMÉNY György könyvtárnok vezette az 1926. év óta összegyűlt mintegy 15.000 drb könyvet kitevő anyag feldolgozását, továbbá az olvasótermi anyag esetről-esetre való pótlását. Segédkezett az orvostörténeti kiállítás nyomtatványainak kiválogatásában.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok gondozta az elcsatolt területek nyomtatványait, rendeléseket eszközölt, gyűjtött, résztvett folyómunkában.

Dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok összeírta a Militaris szak hiányait, megkezdte a háborús gyűjtemény könyvanyagának átszámozását, felállította annak magyar nyelvű anyagát, esetről-esetre helyettesített a könyvkielcsönzésnél, lebonyolított egy berlini csereakciót.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ dr. KÁDÁR Jolán könyvtárnok átvette és számozta az APPONYI-könyvtár hungarikáit. Kezelte az Ősnyomtatványok, Régi Magyar Könyvtár, régi aprónyomtatványok, TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtár gyűjteményeit, becsléseket folytatott. Rendezte a cyrillbetűs nyomtatványokat. A magyarországi német nyomtatványokból ideiglenes kiállítást rendezett. Kiválogatta és felállította az Imp. m. gyűjteményt.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó irt 3384 főlapot és kartont és 1225 pótlapot. A folytatásos művekből a cédulák egy részét kivette és visszahelyezte a tokokba.

PATAKY Alice polg. isk. tanárnő, beosztott tisztségviselő a Symbolikus Nagypáholy könyvtárának számozatlanul maradt könyveit összevetette a számozott könyvekről készített jegyzékkel, rendezte és jegyzékelt a számozatlan könyveket, átköltöztetette a GALILEI- és HAJNAL-páholyok könyvtárát. Irt 1424 cédulát, helyettesített a titkárságon, segédkezik a dr. KEMÉNY György által vezetett könyvtári feldolgozásban.

MONDOK Károlyné kezelőnő szeptember 10-től a könyvtárba beosztva, rendezte az elemi iskolai tankönyveket, a folytatásos műveket csoportosította, 899 kartont és fölapot, 148 utalólapot 283 folytatásos cédulát írt, továbbá 530 drb kartonlapot gépelt az olvasóterem részére.

CSIZIK Nóra szaknapidijas december 1-től a könyvtárba beosztva, másolta a könyvtár szakrendszerének leírását, a kötelespéldány tervezet-höz mintalapokat rajzolt.

Kézirattár.

Dr. RÉDEYNÉ dr. HOFFMANN Mária könyvtárnok végezte az 1929-es anyag leltározását, cédulázását, szakkatológusba és a végleges növendék-naplóba való bevezetését. Ilymódon feldolgozta a THALLÓCZY, CSENGERY, SCHÖNHERR, ZEMPLÉNI hagyatékot, segédkezett akták készítésében és kéziratbecslésben.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok feldolgozott a középkori kódexek közül ideiglenes cédulákon a végleges katalógus részére 142 darabot.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok feldolgozta THALLÓCZY Lajos hagyatékának mintegy 8000 darabra menő levelezését és kézirati anyagának cédulázását, belekezdett a PULSZKY-HAMPPEL-KERN hagyaték feldolgozásába. Helyettesített a titkárságon, kölcsönzésnél, külföldieket kalauzolt, kutatókat szolgált ki.

Kötelespéldány osztály.

Dr. GULYÁS Pál vezetésével ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt beiktatott 809 csomagot, elintéztet 423 reklamációt, 349 levelet, benaplózott 6407 kötelespéldányt és 7370 apró nyomtatványt.

A titkári munkakört a gépelési munkával együtt KERNER Lujza napidijas látta el.

A könyvtár használata. A könyvtár helyiségeiben: a nyomtatványi osztályban 8416 olvasó használt 22,730 kötetet. A kézirattárban 146 kutató használt 8 középkori, 254 újkori iratot, 555 irodalmi levelet.

Kölcsönzés: a nyomtatványi osztályban 2667 térítvényen kikölcsönözött 4203 mű. A kézirattárban 14 kölcsönző kivett 3 középkori, 23 újkori iratot, 1 facsimilét és 9 Petőfi ereklyét.

Gyűjtemények. Nyomtatványi osztály: ajándék 911 db, vétel 337 db, áttétel 178 db, csere 409 db. Kézirattár: ajándék 108 db, vétel 90 db kézirat és 37 köteg, hagyaték 11 db, 8 láda és 4 doboz anyag. A gyűjteményből 81 db újkori kézirat, 20 db irodalmi analecta, 63 db irodalmi levél, 44 db pedig a fényképek és lemezek csoportjába esik.

Vételre fordított a nyomtatványi osztály 1434·80 pengőt, 3106·40 csehkoronát és 10753 márkát. A kéziratár 4092 pengőt.

Nevezetesebb szerzemény a nyomtatványi osztályban SEELMANN, Ch.: *Solertis studiosi lineamenta*. Wittenberg, 1695. RMK. III. 3972.

Könyvkötésre előkészítetett 110 mű.

Csere: SCHOLZ Jánossal. BARTHIUS, Conradus: *Ödenburgisches Rathaus*. Pressburg, 1670 c. munkát cserébe adtuk SEELMANN Christianus főntebb említett munkájáért. A Térképészeti Intézettel állandó csereviszonyba léptünk, mely szerint Könyvtárunk földrajzi vonatkozású könyveket és térképeket ad a Térképészeti Intézet által végzett kliséanyag elkészítése ellenében.

Ajándékaikkal könyvtárunkat a következők gyarapították:

I. A nyomtatványi osztályban:

Akademie der Wissenschaften Wien; Alapy Gyula, 2 db; Angermayer Károly; Angermayer Károly nyomdája, 2 db; Antal Jenő, Harkány; Antalfy Andor 5 db; Athenaeum nyomda.

Balázs András; Baranyai József, 3 db; Baranyai Zoltán Genf, 21 db; Barna János, 6 db; Sipeky Balázs Károly, 2 db; Belügyminisztérium, 34 db; Beöthy Kálmán, Esztergom; Berecz Dezső; Berzsényi Dániel irod. és műv. társ. Kaposvár, 3 db; Biblioteca Nazionale, Montevideo; Bibliothèque Nationale de Sofia, 7 db; Birinyi Lajos, Cleveland; Bittermann Gyula, Baja; Boross Kálmán; The Broocklyn Institut; Budapest kereskedelmi és iparkamara; Budapest székesfőváros közlekedési r. t.; Budapest székesfőváros V. ker. reálgimnáziuma; Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, 9 db; Budapesti poliklinikai egyesület; vitéz Bokor Ignác, Sopron.

The Christopher Publishing House, Boston; Comisuinea monumentalor istorica, Kolozsvár; Commissie voor Geschiedkundige Publikazien, Haag 6 db; Concordia nyomda, 41 db; Csáky Sándor; Csányi Károly; Csillaghegyi Árpád-fürdő.

De Battenberg Domingo, Páris; Debrecen polgármesteri hivatala; Debrecen város Múzeuma, 2 db; Deutsche Bücherei, Leipzig; Dobránszky Béla; Dollinger Gyula; Domány Gyula; Duma Czikkó Gyula; Dworzszak Dezső.

Eckhardt Sándor, 2 db; Egyed István; Egyházi Műintézet r. t., 4 db; Erdélyi N., 28 db; Éremtári Osztály, 234 db; Ernyey József, 14 db; Érseki iroda, Eger; Európa áru- és podgyászbizt. intézet; Erzsébet Tudományegyetem, Pécs.

Farkas László, Jászkarajenő; Fekete Mihály; Felsőház háznagyi hivatala, 22 db; Ferenczi Miklós; Finn Irodalmi Társaság, Helsinkí 2 db; Finn Konzulátus; Fischer és Krausz nyomda, 2 db; Fleischmann Gyula, 2 db; Földmívelésügyi minisztérium 2 db; Földregési Observatórium; Fővárosi Hirdető Vállalat, 9 plakát; Fővárosi nyilvános könyvtár, 2 db; Fővárosi peda-

gógiai könyvtár, 2 db; Franklin Társulat; Frigyes kir. herceg és Izabella kir. hercegnő, 11 db; Führer Adolf; Fülöp Zsigmond.

Galamb József; Gálócsy Árpád; Gabocsa László, 166 db; Globus nyomda, 2 db; Grenzbote nyomda, 10 db; Grexa Gyula; Grósz Fritz, Berlin; Gulyás Pál; Gyalui Farkas, Kolozsvár; György Lajos, Kolozsvár.

Haász Aladár, 177 db; gr. Hadik János; Havas Sándor; Herczeg Árpád; Hiersemann Karl, Leipzig; The Hispanic Society Amerika, New-York, 11 db; Hoffmann Imre; Hoffer András Debrecen, 3 kötet; Hóman Bálint, 42 kötet; Honti János; Hortobágyi Ágost, Kaposvár; Horváth Géza, 5 db; Horváth Jenő, 19 db; Horváth Károly; Höllrigl József.

I. B. U. Sz.; Institut Agraire International, Moskva 2 db; Institut Internat. Universitaire Italien, Roma; Institut National Ossolinski, Lemberg, 3 db; Instituto Oswaldo Crus, Rio de Janeiro; Internat. Presse-Ausstellung, Köln; Irk Albert Pécs, 7 db; Isöz Kálmán, 29 db.

Jakabffy Elemér; Jankovits Marcel; The John Czezar Libray, Chikago, 2 db; Jónás Elemér; Joób Irén; József Műegyetem rektora; Prinz Joussuf Kamal, Kairó 3 db.

Kabos Ármin; Kamoczky Fr. Warsava; Kanadai Magyar Ujság, Winnigrag; Karch Kristóf; Karkony Jenő; Károlyi Sándor, 2 db; Kereskedelemügyi minisztérium, 4 db; Képviselőházi iroda, 26 db; Kir. Magyar Tudományegyetem növénykertje; Könyvnyomda r. t., 27 db; Özv. Krécsy Béláné; Kungl. Universitets Bibliotek, Uppsala, 3 db; Külügyminisztérium, 3 db.

Lantos r. t.; Leffler Béla, Stockholm 3 db; Leszlényi Imre; Lengyel, követség konzuli osztálya; Létményi I.; Library of Congress, Washington; Lósy-Schmidt Ede; Lovassy Sándor, 2 db; Lucifero Armando, Crotone; Ludwig Maximilian Universitát, München, 4 db.

Magyar Bibliofil Társaság; Magyar kir. állami 22 felmérési felügyelőség, 15 db; Magyar kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola, Sopron; Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 6 db; Magyar kir. legfőbb állami számvévéőség, 4 db; Magyar kir. meteorológiai és földmágnassági intézet, 3 db; Magyar kir. Operaház, 3 db; Magyar kir. postavezérgazgatóság, 10 db; Magyar kir. szabadalmi hivatal, 14 db; Magyar kir. vasuti és hajózási főfelügyelőség, 4 db; Magyar gyorsíró társaság, 7 db; Magyar-holland társaság; Magyar Kálvin-szövetség, 10 db; Magyar Méh kiadóhivatala; Magyar Szó szerkesztősége, Buenos-Aires, 5 db; Magyar Történelmi Társulat; Magyar Tudományos Akadémia; Magyar vegyészeti gyárosok orsz. egyesülete; Magyarországi Könyvolvasók szövetkezete, Vác; Magyary Zoltán; vitéz Málnási Ödön Eger, 2 db; Manchester Museum; Minerva nyomda; Ministère de l'Instruction Publique, Paris, 3 db; Ministère de l'Instruction Publique, Warsawa, 2 db; Miskolci Jogászélet; Musée de Georgie, Tiflis; Museums-Verein, Aachen.

National Bibliothek, Wien; The National Laboratory of psychical research, London; Nemzeti Tornaegylet; Németh Antal, 2 db; Népies Irodalmi Társaság; Nyárády Mihály, Demecser, 2 db; Nyirvíz Szabályozó Társaság, Nyiregyháza.

Orlay Ferenc, 44 db; Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ, 111 db; Orsz. Magyar Képzőművészeti Társaság, 2 db; Országos Társadalom Biztosító Intézet; Ostward Josephina; Odorai József, 2 db.

Palóczy Edgár, 2 db; Pauler Ákos; Pázmány Péter Tudományegyetem rektora, 5 db; Pécs város polgármestere; Pfeiffer Miklós; Pletz Pál; özv. Pórszász Lajosné, 175 db; Postavezérigazgatóság, 2 db.

Rass Károly, 5 db; Rendőrfőkapitányság, 47 db; Rijks prenten Cabinet, Amsterdam; Romhányi Sándor; Rudnyánszky Miklós.

Schimpf Árpád; Sebestyén József, Kőpec; Séve Albert, Páris; Societad, economica de amigos del Pais, Malaga; Solty János, Szeged; Schröder Attila; Sisc Ferdo, Zagreb; Spitzer Sándor, 3 db; Slonansky Notar, Praze; Stadelmann Gusztáv; Studium r. t.; Sors Pál; Süveges Elek, Miskolc, 2 db; Szabó Károly; Szabó László, 2 db; br. Szalay Gábor, 3 db; gr. Széchényi Bertalan, 2 db; Szegedi kir. törvényszék; Szekzárdy József; Székely Miklós; Székelykereszturi Casino; Szt. Erzsébet nyomda, 4 db; Szinai szerk., 5 db; Sziklay Ferenc, 11 db; Sződligeti r. k. egyházközség; Szuchy József, 3 db.

Tábori Kornél; gr. Teleki Pál; Temesváry János, 2 db; Tébe igazgatósága; Thienemann Tivadar, Pécs; Tirts Rezső; Tomcsányi Nóra és Tamás, 6 db; Tormay Cecile 4 db; Tóth László Róma, 6 db; Történeti Osztály.

Universitáts Bibliothek Innsbruck, 4 db; Universitáts Bibliothek Uppsala;

Váci Múzeum Egyesület, 2 db; Vallás- és közoktatásügyi miniszt., Varsó, 7 db; Várady Ferenc; Vármegyei Könyvkiadó; Veszprém vármegyei Múzeum; Vikár Béla; Vilhelm Eckmans Universitetsfond, Upsala; Vin ze Károly, Cartere U. S. A. 3 db; Vissnyovszky Rezső; Vizrajzi Intézet.

Washington University, St. Louis; Wick Béla, 13 db; Wigand nyomda, 21 db; Mme Robert de la Willéhervé, Le Havre.

Zolnai Vilmos.

II. A kéziratárban:

Albrecht kir. heceg; Apáthy István hagyatéka, 1 láda.

Bálint Ambrus; Binder Jenő, 8; Bráz Béla.

Cserép József, 2.

Domanovszky Sándor, 4.

Erkel Istvánné, 3; Ernyey József, 20.

Farkas Gyula, 16.

Hampel fivérek, 4 láda; br. Hatvany Lajos, 3; vitéz Házy Jenő; Hegedűs Lóránt, Hóman Bálint, 9.

Kaszedze hercege, 2; Kozocsa Sándor; dr. Király Ernő hagy.

László Gyula; Lukcsics Pál.

Özv. Madách Emmánuelné hagy.; Magyar Könyvszemle szerkesztősége, 3; Magyar Nyelv szerkesztősége; Majovszky Pál.

Osvát Ernő, 8.

Özv. Pórszász Lajosné, 16; Pukánszky Béláné.

Románné Goldzieher Klára.

Schönherr nővérek, 19 köteg.

Tomcsányi Nóra és Tamás.

Vargha Damján, 4; Gabriel Wells.

Zempléni Árpád hagy. 3 láda, 4 doboz; Zsinka Ferenc, 3.

ZSINKA FERENC †.

II.

Levéltári Osztály.

Használat: A II. félévben a Levéltári Osztályban 289 kutató használt 71,620 db iratot, 41 térítvényen pedig kikölcsonöztünk 383 db iratot.

Gyarapodás: A Levéltári Osztály anyaga e félévben vétel útján 58 db, ajándékozás útján 290 db, más osztályból való áttétel útján 51 db, örökletét útján 3456 db, 69 csomag és 15 doboz, hivatalos úton készült felvételből. 22 db, összesen tehát 3877 db, 69 csomag és 15 doboz irattal, illetőleg aprónyomtatvánnyal, könyvvel, fényképpel és pecséttel gyarapodott.

E gyarapodásból 33 db esik a középkori oklevelek, 3522 db, 69 csomag és 15 doboz az újkori iratok, 2 db a címereslevelek, 2 db a címereslevél másolatok, 9 db az 1848/49-es iratok, 26 db a genealógiai táblák, 6 db az iratjegyzékek, 53 db a céhiratok, 125 db a gyászjelentések, 13 db a pecsétek, 11 db a szakkönyvek, 4 db az apró nyomtatványok, végül 71 db a fényképek csoportjára.

Vételre 411'40 pengőt fordítottunk. (Ebből 200'— pengő az 1930. év folyamán fizettetik ki.)

Ajándékaikkal dr. BALOGH Jolán, CZAKÓ Károly, DARNAY Kálmán (Sümeg), ERDŐS Dezső (Szucsány, Szlovenszkó), ERNYEY József, GLASER Lajos, HEGEDŰS Lóránt, gróf HUGONNAY Kálmán, gróf KÁROLYI Lászlóné szül. gróf APPONYI Franciska (Fót), a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, Barone Alessandro Augusto MONTI della Corte (Rigoline di Corte Franca, Brescia), OSTFFY Lajos (Ostfi-Asszonyfa; kétizben), báró PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil, POGRÁNYI-NAGY Félix, dr. Sipeki BALÁS Károly, TEMESVÁRY János és dr. TORNIA Gyula (Csákova, Románia) gazdagították a Levéltári Osztályt.

Új örökletétként dr. GÁMÁN Béla a Nagykállóvai és Benczenczi GÁMÁN-család levéltárát, PÉTERFFY Lajos az Ikácsi és Atyai PÉTERFFY-család levéltárát, Domahidi dr. SIPOS Zsigmond a Domahidi SIPOS-család levéltárát, SZENTIVÁNYI Gáborné pedig az Iklódszentiványi SZENTIVÁNYI-család levéltárát helyezte el Osztályunkban.

Korábban letéteményezett családi levéltáraikat a következők egészítették ki: ABAFFY Miklós (kétizben), dr. NYÁRÁDY Mihály (Kék), Pujoni PATAKY Károly, PODHRADSKY Andor (Egerszólát, ötizben), ROSTHY-FORGÁCH Ferenc, gróf SZÉCHÉNYI Viktor, SZILASSY Béla (Losonc, Szlovenszkó; kétizben), SZINYEI-MERSE Jenő, SZIRMAY József tábornok és vízei TALLIÁN Károly.

Kiegészítette ezenkívül KÖLCSEY Dezső közvetítésével özv. id. ÁBRÁNYI Kornélné szül. Gelei KATONA Klementina a KÖLCSEY-család levéltárát, dr. BERZEVICZY Albert a BERZEVICZY-család berzeviczei ágának iratait, dr. HÓMAN Bálint (harmad-izben) a DARÁNYI-iratokat, végül pedig dr. LUKCSICS Pál a KAPY-család levéltárát.

A gyarapodásból megemlítendőnek tartjuk legelőször azt a jutányos áron megszerzett, 20 darabból álló középkori oklevélsorozatot, mely jórészt a JÁK-nemzetségből eredt SITKEY-családra vonatkozik. Legrégibb, 1238 körüli darabja tatárjárás előtti okleveleink csekély számát gyarapítja. Ezenkívül még két ÁRPÁD-kori darab van a sorozatban: BALDUIN vasvári ispánnak 1244 körüli oklevele és a vasvári káptalan egy, a XIII. század végéről való, szintén év nélküli kiadványa. Hét ANJOU-kori és tíz XV—XVI. századi darabja leginkább királyi, országbírói és hiteleshelyi kiadvány, de van ezek között két, nálunk meglehetősen ritka, közjegyzői oklevél is. Nem kisebb ritkaság ezeknél a somlyóvásárhelyi apáca-konventnek egy 1521. évi kiadványa, ezt szintén vétel útján szereztük meg. Középkori oklevelekben gazdag az újonnan letéteményezett PÉTERFFY-család levéltára is, erről azonban számszerinti adatokat még nem mondhatunk, mivel a letéteményező levéltárának középkori darabjait már régebben dr. KOMÁROMY András ny. orsz. főlevéltárnoknak kölcsönözte ki s tőle azokat csak legújabbán sikerült visszaszerezniünk. Egy másik, újonnan letéteményezett levéltárban, a GÁMÁN-családében, 11 db középkori oklevél van, melyek legnagyobbbrészt Krassó-Szörénymegyére vonatkoznak. Közülük az értékesebbeket PESTY Frigyes kiadta *A Szörényi bántóság történeté*-ben. A többi, újonnan letéteményezett és kiegészített családi levéltárak anyagából csak a SZINYEI-MERSE Jenő kiegészítése mutat fel 1 db középkori oklevelet.

Címereslevél-gyűjteményünk 1 db eredetivel és 1 db átirattal s két másolattal gyarapodott. Ezek a következők: 1. III. FERDINÁND királynak Pozsonyban, 1655 május 3-án MATTHÓ István és György, továbbá Soós Mihály, György és János részére kiadott címereslevele. 2. APAFFY Mihály erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárt, 1669 február 18-án Kovásznai

SZÉKELY Miklós számára adományozott címereslevele, mely I. FERENC király 1829 március 20-i átiratában jutott birtokunkba. A két másolat pedig: 1. 1610 január 1. II. MÁTYÁS király címer- és nemességmegerősítő levele a Vizeki TALLIÁN-család számára. 2. 1669. február 17. Gyulafehérvár. APAFFI Mihály erdélyi fejedelem címereslevele a Várfalvy PATAKY-, FODOR-, FÜLÖP-, TÖVISI- és BARLA-családok számára.

Az újkori anyag gyarapodásából Gelei KATONA Istvánné szül. KÖLCSEY Antónia 1838—39. évi napló-töredéke, anthológiája és levelezése érdemel említést, KÖLCSEY Ferenc kisebb kézirat-töredékével együtt. Kizárólag újkori iratokat tartalmaz a Domahidi SIPOS-család és az Iklód-szentiványi SZENTIVÁNYI-család újonnan letéteményezett levéltára. Gróf SZÉCHÉNYI Viktor pedig a gróf SZÉCHÉNYI Ödön basa, török tábornoknak és a konstantinápolyi tűzoltóság főparancsnokának családjára vonatkozó anyakönyvi kivonatokkal egészítette ki a grófi nemzetség levéltárát.

DARÁNYI Ignác iratait harmadizben gyarapította dr. HÓMAN Bálint a nagy államférfiú gazdasági irataival és levelezésével.

1848/49-es iratgyűjteményünket dr. Aless. Aug. MONTI della Corte (Brescia) MONTI ezredesnek a magyar hadsereghez szóló, 1849 augusztus 20-án kelt felszólításával gazdagította. Hasonlóképpen gyarapította gyűjteményünket ERDŐS Dezső (Szucsány, Szlovenszko) 7. nagyrészt KLAPKA György tábornok által kiadott s az olaszországi magyar légióra vonatkozó darabbal. Vétel útján szereztük meg az 1849-ben külföldre emigrált hazafiak névsorát és életrajzi adatait tartalmazó füzetet, mely egykor KOSSUTH Lajos tulajdonában volt.

Céhirataink gyűjteményét ERNYEY József a székesfehérvári kovács-, csiszár-, köteles- és szijgyártó-céhnek 53 db iratával szaporította.

Megemlítendőnek tartjuk a Kézirattárból Osztályunkba áttett 40 db iratot is, mely a gróf BATTHYÁNYI-család XVIII—XIX. századi levelezésének töredéke.

Fényképgyűjteményünk gyarapodásából megemlítjük: II. ENDRE, Horvátország, Dalmácia és Chulmia hercegének a pharai püspökség számára 1198-ban kiadott s a bécsi Staatsarchivból újabban Belgrádba vitt oklevelének fényképét, melyet POGRÁNYI-NAGY Félix szerzett meg számunkra Belgrádból; továbbá MIKLÓS esztergomi érsek 1183. évi, országos levéltári oklevelének fényképmásolatát, melyet hivatalosan készítettünk, azután az Osl-nemzetség 5 drb. legrégebb, XIII. századi oklevelének és az egyik, 1222. évi oklevél nagy függőpecsétjének fényképét, melyekkel a nemzetség egyetlen, még életben levő férfitagja,

OSTFFY Lajos, ajándékozta meg Osztályunkat. Ugyanő másodizben 6 db középkori, köztük 3 db. ÁRPÁD-kori királyi oklevél fényképével is gazdagította gyűjteményünket, a három elsőnek eredetije családja ostffy-asszonyfai levéltárában, a többi három Sopronvármegye levéltárában őriztetik. Hasonló gyarapodása a gyűjteménynek három db magyar lovaspeccséről készült felvétel, melyeket dr. BALOGH Jolántól kaptunk, valamint MIHÁLY oláh vajda 22 db erdélyi vonatkozású oklevelének fényképe, melyet hivatalos úton készítettünk. BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil a kolozsvári Erdélyi Múzeumban letett családi levéltárának 21 db középkori és 7 db XVI. századi iratáról készült felvételével gazdagította gyűjteményünket. E családi levéltár középkori része leginkább a kolozsmegyei SUKI-család iratait tartalmazza s így kaptuk meg a fényképek között ZSIGMOND király 1418-ban Konstancban SUKY János részére kiadott, eddig ismeretlen címereslevelének képét, melyről azt tudtuk megállapítani, hogy címerképét ZSIGMOND király két, ugyanezen évi, Konstancban kiadott, eddig is ismert címereslevelének festője festette.

PODHRADSKZY Andor örökletétül, a család tulajdonjogának fenntartásával, KNESCHKE értékes, kilenc kötetes *Deutsches Adelslexikon*-jával gyarapította szakkönyvtárunkat.

Munkásság: Dr. JAKUBOVICH Emil nemzeti múzeumi főkönyvtárnok, a Levéltári Osztály vezetője, adminisztrálta az Osztályt. Vezette az ideiglenes növendéki naplót, tanulmányozta a vételre felajánlott, ajándékkba kapott és letéteményezett anyagot. Feldolgozta a gyarapodások régibb anyagát, segédkezett a lengyel-magyar kiállítás anyagának kiválogatásában. Fogadta és felvilágosította az érdeklődőket és kutatókat. Fogalmazta és diktálta a hivatalos iratokat, leveleket és jelentéseket, ellenőrizte az Osztály tisztviselőinek munkásságát.

Dr. CZOBOR Alfréd beosztott vármegyei főlevéltárnok augusztus havában helyettesítette az Osztály vezetőjét. A tíz év szerzeményeinek kiállításáról visszahozott, úgyszintén a költözködés után még rendezetlenül maradt anyagot átvizsgálta és helyére visszaosztotta. Válogatta, rendezte, majd visszahelyezte a lengyel-magyar kiállítás anyagát s ezzel liquidálta a kiállítást. Feldolgozta a PODHRADSKZY-, ROSTY-FORGÁCH- és ABAFFY-levéltár-kiegészítéseket és kisebb szerzeményeket, rendbeszedte s részben regesztázta az 1929. évi szaporulatot. Átnézte a Nagyréti DARVAS-levéltárt s kiválogatta belőle a nyomtatványi osztálynak és hirlaptárnak átadandó anyagot; hasonlóképpen átválogatta a körülbelül 1600 kötetre rugó, DARVAS Béla-ajándékozta könyvtárat. Folytatta a BORONKAY-család

levéltárának rendezését. Átnézte a Domahidi Sipos-család levéltárát és a KIRÁLY János egyetemi tanár hagyatékában levő okleveleket. Megvizsgálta és átvette a letéteményezett levéltárakat és hivatalos kiküldetésben átvizsgálta a letéteményezni szándékolt vagy vételre felajánlott levéltári anyagot. Kiszolgálta és felvilágosította a kutatókat és érdeklődőket, elintézte a genealógiai és heraldikai kutatásokat és megkereséseket.

TABORSKY Ottó beosztott középiskolai tanár július 15-től 31-ig helyettesítette az Osztály vezetőjét. Folytatta a br. Nopcsa-család levéltárának rendezését és darabonként való regesztázását. Végezte a gépirási munkálatokat, vezette a kölcsönzési naplót, feldolgozott kisebb szerzeményeket, kiszolgálta az érdeklődőket és kutatókat. Július 1-től 15-ig és augusztus 1-től 31-ig szabadságon volt. Szeptember 1-jére visszarendelték a II. kerületi főreáliskolához.

Dr. BORZSÁK István nemzeti múzeumi könyvtárnok szeptember 17-én kezdte meg szolgálatát a Levéltári Osztályban. Az általános helyi tájékozódás és palaeographiai előképzés és gépirás-tanulás mellett feldolgozta a SIDÓ-, BEÖDY- és KUN-család iratait s részben a PÉTERFFY-család levéltárkiegészítését és egyes törzssanyagbeli új szerzeményeket. Végezte a kölcsönzési ügyeket, kutatók kiszolgálását, raktári kereséseket, gépirási munkálatokat és egyéb folyóügyeket.

Dr. ifj. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla nemz. múz. I. oszt. segédtsizt szeptember 3-án kezdte szolgálatát Osztályunkban. Átvette és folytatta a br. Nopcsa-család levéltárának rendezését, végezte annak fasciculálását s megkezdte katalógizálását. Feldolgozott a növendéki anyagból több, kisebb, újkori tételt. Segédkezett a lengyel kiállítás anyagának kiválogatásában, visszaosztásában és a DARVAS-könyvtár átválogatásában. Intézett kölcsönzési ügyeket, kutatókat szolgált ki, végezte a gépirási munkálatokat s végzett egyéb folyóügyeket.

Dr. VÁCZY Péter nemz. múz. I. oszt. segédtsizt szeptember 3-án jelentkezett szolgálatátételre, állása elfoglalása után azonban rögtön betegszabadságra ment, melyről november 20-án érkezett vissza s szolgálatát ekkor kezdte meg. Feldolgozta a DARVAS- és SIMONYI-család levéltárának középkori anyagát és egyes, kisebb, törzssanyagbeli tételeket, vezette az iktatókönyvet és a kutatók kiszolgálásában, továbbá az anyag visszaosztásában segédkezett.

Dr. KOZOCSA Sándor nemz. múz. szakdíjnok megkezdte a SIDÓ-, BEÖDY- és KUN-család iratainak évszámozását, végezte a szakkönyvtár cédulázását, kisebb szerzemények feldolgozását, kölcsönzéseket. Kutatókat

szolgált ki s iratokat osztott vissza. Segédkezett a lengyel kiállítás és a DARVAS-könyvtár anyagának kiválogatásában, végzett gépirási munkálatokat s más folyó ügyeket. Július 1-től 15-ig szabadságon volt és szept. végével visszarendeltetett az Országos Széchényi-Könyvtárba.

JAKUBOVICH EMIL.

III.

Hirlaposztály.

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetésének adminisztratív tekintetben három önálló osztályra történt tagolása folytán a Hirlaposztály 1929 június hó 18-án kezdte meg az új keretek között működését. E napon vettem át a Magyar Nemzeti Múzeum Főigazgatójától az osztály vezetésével miniszteri rendelet útján történt megbízásomat. Az osztály tisztviselőinek létszámába egyidejűleg Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok és Dr. GÁSPÁR Margit könyvtári segédtsízt nyert beosztást. Július és augusztus hó folyamán, amikor az osztály tisztviselői nyári szabadságidejüket élvezték, a minimálisan csekély létszám mellett a halaszthatatlan napi munkák elvégzése céljából már helyettesről is gondoskodni kellett s ezért augusztus második felében az akkor egyidejűleg távollevő hirlaposztályi tisztviselők pótlására az Orsz. Széchényi Könyvtárból Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtártsízt osztatott be szolgálattételre, ki az augusztus hó folyamán a tudományos segédszemélyzet állományából a tudományos tisztviselői státusba előléptetett Dr. GÁSPÁR Margit mellett az osztály folyó és adminisztrációs munkáit végzi. Szept. első felében Dr. GORIUPP Alisz családi gyász eset miatt rendkívüli szabadságon volt távol, majd okt. hótól kezdődőleg tíz havi tanulmányi szabadságra Bécsbe távozott. A Hirlaposztálynak tisztviselői létszáma az adminisztratív különválást megelőző időkben is magasabb volt a mostaninál s ezért az osztály irányítását átvéve, nyomban hangsúlyoznom kellett, hogy ily kevés munkaerővel a legszorosabban vett napi teendőket is csak bajosan láthatjuk el s kérem, hogy legalább valamely fiatal munkaerőnek rendelkezésünkre való bocsátásával történjék némi segítség osztályunk helyzetén. Szept. közepe táján be is osztatott hozzánk Dr. HEVESI András önkéntes gyakornok, de már egy hónap mulva külföldi tanulmányainak folytatására ő is szabadságot nyert és Párizsba utazott. Helyébe új munkaerőt osztályunk mindezeig nem kapott.

Osztályunk e félévi munkavégzése elé súlyos technikai akadályok is gördültek. Alig hogy az ős beálltával a szabadságról visszatért tiszt-

viselők rendszeres munkájukhoz hozzáfogtak, az épületrész fűtő-berendezésének átalakítási munkálatai miatt hónapokon át használhatatlanná vált osztályunk egész területe s ezidőn át kénytelenek voltunk a Széchényi-könyvtár raktártermeiben elhelyezkedni. A folyó napi teendőket itt is hiánytalanul elláttuk s emellett a korábban megkezdett revíziós munkát (a forradalom utáni hirlapanyag hiányainak megállapítását, az ezek pótlására irányuló rendszeres levelezést és az így rendezett anyagnak katalógizálását és felállítását) is közelebb juttattuk befejezéséhez. E munka közben állandóan éreznünk kellett a kényszerelhelyezkedés közben beállott nehézségeket, melyekhez a tél beköszöntével még az is hozzájárult, hogy az ideiglenesen rendelkezésünkre bocsájtott munkahelyiségek — a Széchényi-Könyvtár emeleti szárnyának legvégén — a rendes hőmérsékletig felmelegíthetők nem voltak, s a tisztviselők itt csak egészségük veszélyeztetésével láthatták el kötelességüket. Fokozottan áll ez az osztály altisztjeire, kik a minden fűtési lehetőségtől megfosztott hirlapraktárakban végezték az átalakítási munkák egyes fázisai után ismételten megkívánt nagytakarítások által még terhesebbé vált szolgálatukat. Kötelességem ilyen körülmények között nyomatékosan kiemelni mind a tisztviselőknek odaadó s minden nehézséggel elszántan szembeszálló buzgalmát és ügyeszeretét, mind pedig altisztjeink példás kötelességtudását, mellyel e szinte embertelenül kegyetlen viszonyok között is zúgolódás nélkül kitartottak munkahelyükön.

A legrosszabb időpontban bekövetkezett s az osztály egész területét egyidőben felduló kőműves-, lakatos- és asztalosmunkák a félév második felében az osztály használatát s egész forgalmát megakasztották, az anyag hozzáférhetetlenné válása, valamint az altisztek más irányú lekötöttsége miatt olvasótermünkben a hirlap- és folyóirathasználatot főigazgatói hozzájárulással kénytelen voltam hónapokra felfüggeszteni. E zárlatot azonban teljes merevséggel sohasem értelmeztük s adott helyzetekben a pillanatnyi viszonyokhoz igazodva még így is iparkodtunk a könyvtár nyilvánosságával szemben fennálló kötelességünknek megfelelni.

Anyagi eszközök hiányában még kevésbé birtunk megfelelni egy másik, t. i. a részünkre kötelességet nyújtó szolgáltató nyomdakkal szemben fennálló kötelességünknek. Kötelességet nyújtókat mi múzeális megőrzés céljából kapunk s az ezt hangsúlyozó törvény szelleméből nyilván következik, hogy az így nyert anyagot hibátlanul konzerválni is tartozunk. Kétszeresen áll ez a mindennél romlandóbb rotációs papirosra nyomatott hirlapanyagra, mely megfelelő védő táblák nélkül pár esztendő alatt meg-töredezik és szélein akárhányszor meg is csonkul. Osztályunkban a bekö-

tetlen anyag oly ijesztő mennyiségűvé szaporodott, hogy ennek sorsáért felelősséget vállalni már-már alig lehet. Legkevesebb hat-nyolcszáz kötet az, amit, — mint úgyszólván naponta igényelt anyagot — haladéktalanul be kellene köttetni, az egész kötésre váró anyag terjedelme pedig több mint ugyanannyi ezer kötetre tehető. Minthogy osztályvezetői megbízatásom óta — a Könyvtár régi tartozásainak tervbevett rendbehozására való hivatkozással — dotációban egyáltalán nem részesültem, rendszeres kötetésre gondolnom sem lehetett s egy-két hónap óta átmenetileg csak annyit bírtam kieszközölni, hogy havi 100—100 pengőnyi árban a nagy fővárosi napilapok néhány évfolyamát beköttessem s ezáltal a használatnak átadhassam.

Az osztálynak válságos anyagi helyzetéből következik az is, hogy állományát vásárlás útján egyáltalán nem volt módunkban gyarapítani. Két véletlenül felmerült alkalommal csere útján egészíthettük ki gyűjteményünket a *Hazánk* című folyóiratnak 1858—1860. évi három kötetével illetőleg a VAHOT-féle *A Nagyvilág Képekben* című folyóiratnak 1855-re szóló egyetlen évfolyamával, valamint a *Budapesti Híradó* 1845. évi II. félfolyamával. Ezek közül az első két tétel merőben hiányzott gyűjteményünkéből, az utolsó pedig ezideig hiányosan őrzött harmad példányunkat egészíti ki egy FÁY András tulajdonosi névbejegyzésével ellátott kötettel.

Ajándékozás útján történt nagyobb mérvű gyarapodásról szintén nem számolhatunk be. Egyes hiányaink pótlására alkalmas anyaggal CSIKI Ernő, HÓMAN Bálint és NÉGYESY László gazdagították gyűjteményünket.

A csere útján szerzett 5 kötet, az ajándék útján érkezett 35 évfolyam és az Országos Széchényi könyvtárból áttett 28 csonka évfolyam mellett a gyarapodás többi része kötelespéldányok útján történt. Ez úton a félfév folyamán 23,455 darabhoz jutottunk.

Az osztály tisztviselőinek munkássága a félfév folyamán a következőképen oszlott meg.

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok az osztályban szept. 1-től kezdődően nyert beosztást. A hó első felében rendkívüli szabadságon volt, szept. 16—30 között helyrajzi katalógus másolásával foglalkozott, s lemásolt 418 tételt. Okt. 1-től kezdődőleg tanulmányi szabadságon Bécsben tartózkodott.

Dr. GÁSPÁR Margit alkönyvtárnok július 1-től 15-ig, továbbá aug. 21-től szept. 9-ig szabadságon volt. Egyébként folytatta a régi hirlapok hiánymegállapítását és reklamálását. Átnézett 4000 hirlapszámot. Cédulázott és borítékolt 1263 kötet hirlapot, ebből 120 kötet hirlapot az új

cédulakatalógusra vezetett, írt 100 új cédulát, átszámozott 250 kötet hirlapot. A megállapított hiányok kiegészítése végett szerkesztőkhöz, illetőleg kiadókhöz írt 255 kérérlapot. A megszállt területi hirlapanyagból rendezett 3800 számot. Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt szept. 1-től átvette a kötelezpéldányként érkezett hirlapszámokat, összesen 23,455 darabot, írt 527 ideiglenes cédulát. Reklamálta a hiányzó lappéldányokat és pedig 207 hirlapot 179 lev. lapon. Rendezte, cédulázta, benaplózta és beosztotta az 1927—29. évről elmaradt alkalmi lapokat, számszerint 57-et. Cédulázta a beérkező külföldi hirlapszámokat. Vezette a Hirlaptár kölcsönzési naplóját. Végezte a Hirlaptárban előforduló adminisztrációs és gépirásos munkákat.

Dr. HEVESI András önkéntes gyakornok. 1929 szept. 1-től ideiglenes beosztást nyert az osztályba. Rendezte a július és augusztus folyamán számonként beérkező fővárosi és vidéki lapokat. Megcédulázott és borítékolt 32 köt. hirlapot, megírt 26 reklamációt; az e hóban elküldött reklamációt a kötelezpéldányosztályban rávezette a megfelelő nyomdatörzslapokra. Rendezte a könyvomatós lapszámok közül 6000 drb-ot és ezt 8 kötetbe osztotta. Okt. 23-tól kezdődőleg három hónapi szabadságra Párizsba távozott.

Használat:

a) Helyben: 2343 esetben 6827 kötet.

b) Kölcsönzés: 64 esetben 163 kötet és 74 füzet.

REDEY TIVADAR.

IV.

Zenetörténeti osztály.

Az 1929. év második felében a gyarapodás oroszlanrésze kötelezpéldányokból állott. Az ajándékok közül említésre méltók a következők: RADNAI Miklós: *Tűzes seb vagyok* (ADY). Ének-zong, eredeti kézirat. KLEINECKE Hilda: RICHTER János ismeretlen festőtől való olajfestésű arcképe (1870 körüli időből). A félévi gyarapodást a következő táblázat mutatja:

	Hangjegy- kézirat	Elméleti kézirat	Zenei levél	Nyomatott hangjegy könyv	Kép	Összesen
Kötelezpéldányok	—	—	—	299	83	382
Vétel	—	—	—	13	4	17
Ajándék	1	—	—	28	1	30
Csere	—	—	1	—	—	1
Áttétel	—	—	—	—	5	5
Összesen	1	—	1	340	92	435

Ehhez számítandó az első félév növekedése: kötelezpéldány 24 hangjegy és 1 könyv. Vétel 1 hangjegykézirat, 22 zenei levél, 2 hangjegy, 15 könyv. Ajándék: 1 zenei kézirat, 1 elméleti kézirat, 1 hangjegy, 4 könyv, 2 kép. Áttét: 1 hangjegy és egy könyv, összesen 75 darab.

A Zenetörténeti Osztályba a vezető tisztviselőn kívül még egy segéd-tisztviselő van beosztva, aki azonban további intézkedésig más múzeumi tárban teljesít szolgálatot; így az osztály egyetlen tisztviselője végzi az összes teendőket. Július 1-től aug. 15-ig helyettesítette a Könyvtár igazgatóját.

A Zenetörténeti Osztály már évek óta tervezi egy, az Osztály anyagával foglalkozó, időszakonként megjelenő publikáció kiadását; ezt azonban fedezet híján mindig el kellett halasztanunk. Idén sikerült azonban ehhez, úgyszólván bevezetőként — addig, amíg a viszonyok jobbra fordulnak — a Muzsika című zenei szaklap felelős szerkesztőjét, PAPP VIKTOR urat ama tervnek megnyerni, hogy lapjában a Zenetörténeti Osztály részére állandó rovatot nyisson. Így a Muzsikában, lehetőleg minden számban, egy-két lap az *A Nemzeti Múzeum Zenei Osztályának Közlései* címen a Zenetörténeti Osztály vezetőjének rendelkezésére áll oly célból, hogy: «legrégebbi nemzeti közgyűjteményünk, a Magyar Nemzeti Múzeum zenei osztályának anyagáról, zenei gyűjteményeinek gyarapodásáról beszámoljon, ismertesse az újabb szerzeményeket, a régebbi anyag ritkaságait és kiemelkedőbb érdekességeit, továbbá zenetörténeti adalékokat tegyen közzé, mindenben szolgálva a Nemzeti Múzeum érdekeit.» Az 1929-ik évben ilyenképpen 16 lapnyi közlemény jelent meg.

Osztályunk anyaga iránt az érdeklődés állandóan nő s különösen nagy az érdeklődés a zenei osztály könyvanyaga, a tudományos munkák iránt. A közös könyvtári olvasóteremben — az év utolsó negyedében (statisztikát csak ez időtől vezetünk) — 100 kutató 389 művet használt. A kölcsönzések száma is állandóan növekszik.

Az ajándékozók névsora: CSATKAI Endre (Sopron), JEMNITZ Sándor, KLEINECKE Hilda, LAJTHA László, MAJOR Ervin, MOLNÁR Antal, PROCOPIUS Béla, RADNAI Miklós, RUTTKAY Aladár, Society for the Publication of American Music (Washington), Vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minisztérium.

ISOZ KÁLMÁN.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI TISZTVEISELŐINEK
IRODALMI MUNKÁSSÁGA AZ 1929. ÉVBEN.

HAVRÁN DÁNIEL

c. könyvtárigazgató.

1. A könyvtár külföldi anyagának közlése az Orsz. Bibliografiai Központ központi címjegyzékében.
2. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében.

DR. ISOZ KÁLMÁN

főkönyvtárnok.

1. Liszt és Budapest. (Muzsika. 1—2. sz.)
2. Szerellemhegyi András Nemzeti Melódiái. (U. o. 3. sz.)
3. Wagner Richard ismeretlen levele Szemere Bertalannéhoz. (U. o. 4. sz.)
4. Hahn János és Rózsa Lőrinc orgonái Kolozsvárt. (U. o. 5. sz.)
5. Kísérletek Erkel «Hunyadi László»-jának párizsi színrehozatalára. (U. o. 8—9. sz.)
6. I. Rákóczi Ferenc udvartartásának zenészei. (Zenei Szemle 53—60. l.)
7. Az előkiadásokról. (Literatura, 289. l.)
8. Zenei Szemle. (Protestáns Szemle 1—6. és 8—10. számaiban.)
9. Szerkesztette és legnagyobb részében írta a «Nemzeti Múzeum Zenei Osztályának Közlései» c. rovatot a Muzsika 3., 4., 5., 6—7., 8—9. számaiban.

DR. JAKUBOVICH ÉMIL,

a Levéltári Osztály vezetésével megbízott főkönyvtárnok, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a M. Nyelvtud. Társaság titkára.

1. Ómagyar Olvasókönyv. Tudományos Gyűjtemény XXX. kötet. Pécs, 1929. (Pais Dezsővel.)
2. Biblioteka Jagiellońska. Katalog wystawy... Polsko Wegierskich. (Századok, 1929.)
3. Titkári jelentés a Magy. Nyelvtud. Társaság 1928. évi működéséről. (Magyar Nyelv, 1929.)
4. Szerkesztette a Hivatalos Értesítőt a Turul 1929. évf. 1—2. és 3—4. füzetében a M. N. Múzeum Levéltári Osztálya középkori anyagának gyarapodásáról.

DR. GULYÁS PÁL

főkönyvtárnok, egyetemi c. ny. rk. tanár, a Szt. István Akadémia rendes tagja.

1. Az 1929. évi magyar bibliográfia. (Korvina, 1929. 1—53. sz.)
2. Melius Péter breviáriumának címképeről. (M. Könyvszemle, 1929. évf.)
3. Mantskovit Bálint, a vizsolyi biblia könyvnyomtatója. (Prot. Szemle, 1929.)
4. Nekrológok. (Irodalomtörténet, 1929. évf.)
5. Folyóirat Szemle. (U. o., 1929. évf.)
6. Sopron német nevének egy 16. századi etimológiája. (M. Nyelv, 1929. évf.)
7. Könyvismertetés. (M. Könyvszemle, 1929. évf.)
8. Magyar életrajzi lexikon. Bp., 1929. 6. füzet.
9. A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Bp., 1929. I. füz. 4 rét.

DR. RÉDEY TIVADAR,

a Hirlaposztály vezetésével megbízott c. és j. főkönyvtárnok.

1. A Napkelet színházi rovatának vezetője, színházi kritikákat írt a folyóirat ezévi huszonnégy füzetében.
2. Magyar színpadi siker Milanóban. (Napkelet, 8. sz.)
3. Rákosi Szidi. (Napkelet, 9. sz.)
4. Pantomimelőadás. (Napkelet, 9. sz.)
5. Török Sophie: Asszony a karosszékekben. (Napkelet, 12. sz.)
6. Ritoók Emma: Pán megváltása. (Napkelet, 19. sz.)
7. Odry Árpád Othellója. (Napkelet, 22. sz.)
8. Előadás a debreceni Ady-Társaság Babits-ünnepén Az istenek halnak, az ember él címmel. (Megjelent a Debreceni Szemle III. évf. 3. sz.)
9. Felolvasást tartott a Magyar Történelmi Társulatban 1929 dec. 19-én, Péterfy Jenő és a történetírás címmel.
10. Szerkesztette az Országos Széchényi-Könyvtár Magyar Könyvszemle c. folyóiratát és ennek Bulletin c. melléklapját.

DR. KEMÉNY GYÖRGY

könyvtárnok.

1. Szakkatalógus-tervezet az Orsz. Széchényi-Könyvtár részére és egységes munkatervezet a hátralékos anyag gyors feldolgozására. (Kézirat.)

2. Ismertetés a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1928. évf. cikkeiről. (M. Könyvszemle, 1929.)
3. Előadás a Foederatio Americana Lautania corporatiójában a magyarországi népviseletekről. (Vetített képekkel.)
4. Felolvasás a Bpest., X. ker. Pongrácteplei kultúrünnepségen Az erdélyi irodalom s az erdélyi lélek címmel.

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. Az elszakított területek nyomtatványainak gyűjtéséről, céljairól, fontosságáról. (Kézirat.)
2. Rádiófelolvasás: Jókai ifjúsága.
3. Rákosi Jenő, a publicista. Tanulmány a Rákosi-Emlékkönyvben.
4. Alapy Gyula: Kultsár István és könyvtára. (M. Könyvszemle, 1929.)
5. Résztvett a Rákosi Jenő-Emlékkönyv szerkesztésében.
6. Sajtó alá rendezte Rákosi J. cikkeinek gyűjteményét.

DR. PANITY VUKOSZAVA

könyvtárnok.

A Magyar Asszonyok Könyvtára magyar-, olasz-, francia-, angolnyelvű anyagának leíró lajstroma. (Kézirat.)

DR. ZSINKA FERENC

az Orsz. Széchényi-Könyvtár h. vezetésével megbízott könyvtárnok.

1. Szerkesztette a Protestáns Szemlét és a Magyar Protestáns Egyháztörténeti adattár XIII. kötetét.
2. Ismertetések a Protestáns Szemlében és Az Erő-ben.

DR. PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

könyvtárnok.

1. A Todoreszku-Horváth-Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. (Magyar Könyvszemle, 1929. 1—2. füz.)
2. Der Verfall des deutschen Theaters um 1850. (Deutschungarische Heimatsblätter. 1929. 1. sz.)
3. Wiener Anfänge der ungarischen Schauspielkunst und das deutsche Theater in Ungarn. (U. o., 3. sz.)

4. Wiener Bühnenüberlieferung im ungarischen Volksstück. I. Das Volksstück als Literaturgattung. (U. o., 4. sz.)

5. A pesti magyar és német színészet harca a Bach-korszakban. (Napkelet, 1929. 9. sz.)

DR. BORZSÁK ISTVÁN

könyvtárnok.

Gyapodásjegyzékek a M. N. Múzeum Néprajzi Tárának könyvtáráról a Néprajzi Tár Értesítője részére.

DR. BARTONIEK EMMA

alkönyvtárnok.

Magyar történeti forráskiadványok. Budapest, 1929. (A magyar történettudomány kézikönyve. I. 3/b. sz.)

DR. GÁSPÁR MARGIT

alkönyvtárnok.

Sajtó alá rendezte a chemiai tudományos irodalom 1900—1925. évi bibliografiáját.

DR. VÁCZY PÉTER

I. oszt. múzeumi segédtsízt.

1. A városi könyvek jogtörténeti fontossága. Miskolc (1929).
2. A városi polgárok vérdíja Werbőczynél és a budai jog. Miskolc (1929).
3. Bruckner Győző: Kray Jakab. (Századok, 1929.)

DR. IFJ. IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

I. oszt. múzeumi segédtsízt.

Gr. Széchenyi István Hitel c. munkájának tudományos kiadása a M. Tört. Társ. Fontes vállalatában. (Sajtó alatt.)

DR. KOZOCSA SÁNDOR

könyvtári segédtsízt.

1. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. (Magyar Könyvszemle, 1929. I—II. sz.)
2. Toepfer, Ludwig: Über das Büchersammeln. (U. o.)

3. Kortársaink. 1—6. (U. o.)
4. Rákosi Jenő: Emlékezések. (U. o. III—IV. sz.)
5. Irodalomtörténeti repertorium. 1928 második fele. Első közlemény. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1929. II. füz.)
6. Irodalomtörténeti repertorium. 1928 második fele. Második, bef. közlemény. (U. o. III. füz.)
7. Amade László ismeretlen levelei. (U. o. IV. füz.)
8. Orczy Lőrinc levele. (U. o.)
9. Rebellis-ének a Péró-lázadásról. (U. o.)
10. Szász Károly ismeretlen sirversei. (U. o.)
11. Irodalomtörténeti repertorium. 1929 első fele. Első közlemény. (U. o.)
12. Magyar Liszt-bibliográfia. (Muzsika, 1929. 1—2. sz.)
13. A Roffi Borbély-család zenei kéziratai. (U. o. 6—7. sz.)
14. Zeneirodalmi repertorium. 1929. I. negyed. (U. o.)
15. Dosztojevszkijé emlékiratai. (Magyar Világ, 1929. 2. sz.)
16. Holmi. (Juhász Gyula írásai. U. o. 4. sz.)
17. Ágytakaró. (Móricz Zsigmond új novellás kötete. U. o.)
18. Oláh Gábor. (U. o. 5. sz.)
19. A XIX. század nagy magyar költői. (Császár Elemér könyve. U. o.)
20. Orgonabúgás. (Balázs István versei. U. o. 6. sz.)
21. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (Összeállította Ferenczi Miklós. U. o. 7. sz.)
22. Az irodalom élete. (U. o. 8. sz.)
23. A modern magyar irodalom. (Várkonyi Nándor könyve. U. o. 10. sz.)
24. Költők és verseskönyveik. (U. o.)
25. Benedek Péter. (U. o.)
26. Könyv és kultúra. (U. o.)
27. Reviczky Gyula. (U. o. 11—12. sz.)
28. Új magyar nyelvkönyvek. (U. o.)
29. Gyöngyösi és a barokk. (Nagy László tanulmánya. U. o.)
30. Erdélyi diákok. (U. o.)
31. Én, Ady Endre. (Vajthó László tanulmánya. U. o.)
32. Az új magyar líra. (Komlós Aladár könyve. U. o. 13. sz.)
33. Irodalom és politika. (Kodolányi János Futótűz c. könyve. U. o.)
34. A magyar esztétikai irodalom története. (Mitrovics Gyula könyve. U. o.)

35. Mohács. (Krúdy Gyula történelmi regénye. (U. o.)
36. Képzőművészeti Szemle. (U. o.)
37. Komjáthy Jenő. (U. o. 14. sz.)
38. Ha rád gondolok... (Vers. U. o.)
39. Könyveim. (U. o.)
40. Tóth Árpád. (U. o. 15—16. sz.)
41. A magyar ifjúság jövője. (U. o.)
42. Aköltészet fejlődésének problémája. (Nagy László tanulmánya. U. o.)
43. Légy jó mindhalálig. (U. o. 17. sz.)
44. Lüktető talaj. Berend Miklósné nagy regénye. (A Falu. 1929. 1. sz.)
45. Petroleum. Upton Sinclair nagy regénye. (U. o.)
46. Groteszki és Arabeszki. (Poe Edgar elbeszélései. U. o.)
47. Szűzmáriás királyfi. (Tamási Áron nagy regénye. U. o. 2. sz.)
48. Állomástól-állomásig. (Révai Erzsébet elbeszélései. U. o.)
49. Népkönyvtár és népművelés. (U. o. 3. sz.)
50. Vihar a galambház felett. (Marek Antal regénye. U. o.)
51. Magyar Költők. (U. o. 4. sz.)
52. A fekete arab. (Privsin Michail két elbeszélése. U. o.)
53. Szendrey Júlia. (Nők Ujságja, 1929. 31. sz.)
54. Bethlen Margit grófnő. (U. o. 32. sz.)
55. Erdős Renée. (U. o. 33. sz.)
56. Szederkényi Anna. (U. o. 34. sz.)

DR. HALÁSZ GÁBOR

önkéntes gyakornok.

1. Zilahy: Valamit visz a víz. (Napkelet, márc. 15.)
2. A magyar regény problémája. (Magy. Szemle, március.)
3. A magányos költő. (U. o., május.)
4. Két kis recenzió. (U. o.)
5. A líra halála. (Napkelet, június 1.)
6. Az újabb regényről. (U. o., szept. 1.)
7. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1926. év. (Magyar Könyvszemle, 1929. 1—2. füz.)
8. Divéky Adorján: A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar vonatkozású anyaga. (U. o.)
9. Antonio Bonfini MCDXXVII—MCMXXXVII. (U. o.)
10. Pulszky Ferenc és felesége kézirati hagyatékának kiadástervezete. (Kézirat.)

DR. CZOBOR ALFRÉD

beoszt. vm. főlevéltárnok, a M. Herald. és Geneal. Társ. titkára.

1. Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez. (Hadtört. Közl. 1929.)
2. B. Forster Gyula: Koros és a Berényiek. (Turul, 1929.)
3. Köpeczi Sebestyén: A brassai fekete templom Mátyás-kori címerai. (U. o.)
4. Madarassy László: Mezőmadarasi Magyar Pál és János útja Maros-Székből Gömörbe. (U. o.)
5. Josef Pilnáček: Staromoravštirodové (ösmorva nemzetségek). (U. o.)
6. Nyárády Mihály: A nagybányai Horthy-cs. szabolcsi három nemzedéke. (U. o.)
7. Titkári jelentés a M. Herald. és Geneal. Társaság 1929. évi működéséről. (U. o.)

SZAKIRODALOM.

Társadalomtudományi bibliographia. Budapest közkönyvtárainak 1926. évi szerzeményei alapján. III. évfolyam. Szerkesztette: dr. KRISZTICS Sándor. (1213. 1.)

Ez a tekintélyes kötet, mely az előszó szerint «körülbelül 25.000 címet» tartalmaz, a Magyar Sociographiai Intézet kiadványainak nyolcadik darabja. Az intézet rendeltetésül az 1924 augusztus hó 2-án kelt 2146 számú miniszterelnöki rendelet «a magyar állam és a környező országok közérdekű viszonyaira vonatkozó adatok nyilvántartását» jelölte meg, azt kellene tehát vélnünk, hogy ebben a kötetben ilyen irányú anyagot is fogunk találni. Az anyag átvizsgálása után azonban azt kell megállapítanunk, hogy az angol, német és francia társadalomtudományi bibliographiában szakszerű tájékoztatást nyújt, a «környező országok» társadalomtudományi irodalma azonban — a német, francia és angol nyelveken rottak kivételével — csaknem teljesen hiányzik. Önkénytelenül arra a régi szállóigére kell gondolnunk, hogy «Graeca sunt, non leguntur», a szerb, román és cseh nyelven írott anyag érthetetlen a kiadó intézet számára s ennek következtében egyszerűen figyelmen kívül maradt. Nem akarjuk a jelen kötetben fekvő nagy és értékes munkát kisebbiteni, de úgy látjuk, hogy a bibliographia ilyenét összeállítása nem egyeztethető össze az intézet rendeltetésével. Ha egy hasonló rendeltetésű német intézet kiadványa alkalmazta volna ezt a módszert, az teljesen érthető lenne, de egy magyar intézetnél ez már azért is hiba, mert p. o. az angol gyakorlatilag nem bírhat ránk nézve olyan jelentőséggel, mint p. o. a cseh anyag.

Sajnos, a kiadványból nem tudhatjuk meg, hogy melyek voltak az intézet eddigi kiadványai, pedig a borítólapon elég hely lett volna azok felsorolására s az olvasót érdekelhette volna ez a felsorolás. Ennek következtében ellentmondást látunk a címben feltüntetett korlátozás, t. i. hogy a bibliographia Budapesti közkönyvtárainak 1926-ik évi szerzeményei alapján készült és a felsorolt könyvcímek között, amelyek sorában egész sereg olyan könyvcímet találunk, amelyeknél nincs megjelölve, hogy melyik budapesti közkönyvtárban található meg. Minthogy erre nézve a szerkesztői

előszó is hallgat, az olvasó kénytelen a bibliographia régibb évfolyamaihoz fordulni felvilágosításért s a második évfolyam előszavából aztán megtudhatja, hogy a bibliographia nem csupán a budapesti közkönyvtárak szerzeményeiről számol be, amint ezt a kiadvány címe után hinnünk kellene, hanem a «magyar, német, francia és angol nemzeti bibliographiák» anyagából is táplálkozik. Ezzel szemben mindenekelőtt arra gondolunk, hogy miért maradt ki az olasz nemzeti bibliographia? Az talán kevesebb értékű a francia nemzeti bibliographiánál? Vagy nem áll olyan közel hozzánk, mint az angol nemzeti bibliographia? Az olasz bibliographia mellőzését mindenestre meg kellett volna indokolni, mert így indokolás nélkül méltán hívhatja ki a kritikát! Ebben a formában a kiadvány az 1925 óta a Statistisches Reichsamt kiadásában megjelenő *Bibliographie der Socialwissenschaften* című havi kiadványhoz áll a legközelebb, mert ez is főleg német, francia és angol könyv- és folyóiratanyagból táplálkozik. A német kiadványnak azonban a magyar kiadvánnyal szemben az óriási előnye, hogy havonként tájékoztatja az érdeklődőt, amivel szemben a magyar kiadvány a szerkesztői előszó szerint 1928 decemberében zárta le az 1926. évi anyag ismertetését, amikor az anyag egy része már elavult.

A szerkesztői előszóból azt is látjuk, hogy a folyóiratcikkekkel szemben a budapesti közkönyvtárak által beszerzett könyvek feldolgozását nem autopszia útján végeztette az intézet, hanem könyvcímekkel operált. Azt mondja ugyanis a folyóiratcikkekről szóló rész után: «Ez a hiba a könyvek beosztásánál kevésbé fordulhat elő, bár bibliographiánk exakt-ságát nagyban előmozdítaná, ha módunkban volna a beosztásra kerülő könyvek közül azokat, amelyeket a fővárosi könyvtárak beszereznek, szintén autopszia alapján beosztani.» Nagy és tiszteletreméltó vállalkozás tisztán könyvcímek alapján bibliographiát szerkeszteni, különösen DEWEY-féle decimális rendszerben, ahol minden könyv helyét precízen meg lehet jelölni. Nem is hibákra akarunk e kijelentés következményeképpen rámutatni, hanem azt akarjuk megállapítani, hogy az intézet által végzett munka tulajdonképpen a budapesti közkönyvtárak kooperációja alapján lenne elvégzendő s ez a kooperáció nem csupán a bibliographia szempontjából lenne előnyös hanem magát a könyvbeszerzést is jótékonyan befolyásolná, mert nem történhetnék meg az, hogy kisebb fajsúlyú munkát több könyvtár is beszerz s az értékesebb munka az összes könyvtárak érdeklődési köréből kiesik.

A kiadvány címanyagát s a címanyagnak beosztását nem tehetjük

kritika tárgyává, mert a könyvek jelentős része nincs meg a budapesti közkönyvtárakban, tehát hiányzik a tárgyilagos kritika alapfeltétele. Azt azonban megemlítendőnek tartjuk, hogy a szakbeosztás címszavainak német, francia és angol nyelvű közlését nem látjuk eléggé indokolva, mert a DEWEY-féle tizedes rendszer számjegyei ezt önmagukban is elvégzik s a kiadvány a magyar olvasóközönség számára készült: a németet, franciát vagy angolt alig fogja érdekelni az, hogy a budapesti közkönyvtárak 1926-ban milyen társadalomtudományi könyvanyagot szereztek be, a saját társadalomtudományi szakbibliographiájukat pedig megtalálják ott, ahonnan a Sociographiai intézet a könyvcímet kiírta.

Megemlítendőnek tartjuk továbbá azt, hogy bizonyos szerkesztési pongyolaságok a kiadvány futólagos átnézésénél is kicsillanak, amelyek gondosabb revízió mellett eliminálhatók lettek volna. Így sok könyvcím mellől elmaradt a lapszám megjelölése, p. o. KUN József: *Gróf Tisza István*, RUDWIN: *Bibliographie de Victor Hugo* stb. Sok könyvcím alól elmaradt továbbá a budapesti közkönyvtár megjelölése, ahol a könyv biztosan megtalálható, p. o. a *Bibliographie der Socialwissenschaften* megvan Budapest Székesfőváros Nyilvános Könyvtárában s valószínűleg több budapesti közkönyvtárban megvan a szerkesztő *Magyar kormányzati bibliographia* című munkája is.

Ismertetésünket azzal zárjuk le, hogy azt az elismerésre méltó munkát, melyet az intézet a társadalomtudományi bibliographiának szentelt, szívesebben látnók az eredeti cél szolgálatában, t. i. a környező államok társadalmi, politikai stb. viszonyainak ismertetésében, amelyre óriási szükség lenne nem csupán kormánypolitikai, hanem nemzetvédelmi szempontból is.

DR. GÁRDONYI ALBERT.

Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.* Budapest, 1931. A M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete támogatásával kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 2° 272 + LXVII. l. 281 hasonmással.

GULYÁS könyve a magyar könyvnyomtatás XV. és XVI. századi történetének első kritikai összefoglalása. Az erős kritika a könyv legfőbb értéke és érdeme. Előzői eredményeit szigorú kritikai rostán szűri át. Felfogásában is szakít a régi romantikus beállítással, amely színes fantáziával a XVI. század magyar könyvnyomtatójában valami víg bohémet látott, akit «a változatos, de nélkülözésekkel telt cigányéletnek a varázsa» csábított. GULYÁS ezzel szemben mélyreható kutatások alapján

világítja meg a XVI. századi magyar könyvnyomtatás történetét mozgató gazdasági és világnézeti rugókat. De nemcsak egész beállításában, hanem az egyes adatokban is érvényesül az a szigorú kritika, amely elvet minden helyt nem álló, kalandos feltevést. Az ő adatai mind a legmódszeresebb forráskritikai megállapításokból szűrődnek le; legtermékenyebb és legmegbízhatóbb forrása mindig maga a nyomdatermék, ahol csak lehet, ott autopszia alapján írja le, gondosan elolvastva a művek érdekes és beszédes előszavait és utóhangjait, amelyek a magyar nyomdászat történetének eddigelé csodálatosképpen teljesen elhanyagolt kincseshányái. Minden más forrást is ismer és felhasznál, de csak okkal, móddal és kritikával. Érdekes, hogy egész jelentéktelen tévedései is csak olyankor fordulnak elő, mikor legmegbízhatóbb elődeinek megállapításait mégis átveszi. Így olvassuk FRAKNÓI nyomán, hogy a budai krónikában «a nyomtatáshoz használt betűfesték mély fekete színe élesen válik ki a vízjegynélküli erős fehér papirosalkotta háttérről» (20 l.). A budai krónika papirosa nem vízjegynélküli, legalább is a Nemzeti Múzeum könyvtárának példányában, amelyet ebből a szempontból megvizsgáltam, a 2. levéltől kezdve, csaknem minden páros levélen és néhány páratlanon is, világosan látható a mérleget ábrázoló vízjegy. — Ugyanigy Csűrös nyomán mondja, hogy HUSZÁR Pál FROBENIUS mesterjegyét utánozta (113. l.), amit maga igazít helyre a 268. l. 25. jegyzetében, amely szerint HUSZÁR Pál mesterjegye CRESPIN János genfi könyvnyomtatatóé nyomán készült.

Kritikája nem fantázia és ötlet hiányból származó, röghöztapadó szárazság: sokszor ő maga vet fel kínálkozó tetszetős ötleteket, amelyeket azonban erős kritikai vénája folytán rögtön el is vet. A maga megállapításaival szemben sem elfogult, nem ragaszkodik hiú makacsságból az egyszer kimondott szóhoz, ha az ellenkezőnek igazságáról meggyőződik. A mű két füzetben jelent meg s így lehetséges, hogy már a második füzetben helyreigazítja egyes olyan feltevéseit, amelyeket nem talált elég helytállóknak. Így később elveti azt feltevését, hogy 1587-ben Kolozsvárott jezsuita nyomda működött, mert noha egyes jelek támogatják, nem tudott döntő bizonyítékot találni. (103., 209. l.)

Erős kritikai vénája olykor talán kissé túlságosan szigorúvá teszi előzőivel szemben. Annyi bizonyos, hogy érdemleges összefoglaló munka nem állott rendelkezésére, de a részletmonografiák között sok érdemes munka akad, melyek közül elsősorban ki kell emelnünk FERENCZI Zoltán tanulmányát a kolozsvári nyomda történetéről. Eredményeiket a fejlődő tudománynak mindenesetre revideálnia kell, de tévedéseik, alaptalan kom-

binációik az alapvetők szükségszerű botlásai. Aki töretlen úton halad, örül minden nyomnak, minden feltevésnek és lehetőségnek, amely az ismeretlen bozótba utat vágni látszik. Az alapvetést szükségképpen nyom követi a kritika, amely azouban mégis csak az alapvetésen épül.

GULYÁS anyagát egyes nyomdák szerint tárgyalja, ami igen világgossá, áttekinthetővé teszi, bár megvan az a hátránya, hogy elvesztjük benne a fejlődés fonalát. Ezt az elkerülhetetlen hátrányt pótolja végső és legszebb fejezete a magyarországi nyomdák belső életéről, amely nemcsak technikai szempontból ad felvilágosítást könyvnyomtatóinkról és műhelyeikről, hanem bevilágít hányatott életükbe is abban a korban, amikor a legtöbb nyomdász még nem iparos és nem üzletember, hanem világnézetek harcosa. A könyv jelentőségét emeli, hogy szerzője az egész európai könyvsajtó történetének alapos ismerője s így követni tudja a külföldre vezető szálakat is s a hazai viszonyokat sokszor világítja meg külföldi analógiákkal.

GULYÁS óriási feladatra vállalkozott; munkája egyszerre két művet képvisel, nagy tudományos apparátussal készült szakmunka s egyben a nagyközönség igényeit is szemmel tartó könyv. Ebből sok egyenetlenség származik, amelyekről azonban legkevésbé a szerző tehet. Ennek inkább a mi szegénységünk az oka. Könyvpiacunk nem bírna ki két könyvet egy tárgyról s így egy embernek kell vállalnia egy műben a tudós kutató s a népszerűsítő szerepét.

A népszerűsítésnek leghathatósabb eszköze a könyv gyönyörű és eddig páratlanul gazdag illusztratív anyaga, amelyet a szerző fáradságot nem kímélve állított össze. A hasonmások legnagyobb része most első ízben jelent meg s az egész illusztratív anyag fölöttébb alkalmas arra, hogy közelebb vigye a régi magyar nyomdatermékeket a szakemberek körein kívülálló közönséghez is.

Nagy érdeme a könyvnek a teljesség is. Kiterjeszkedik a külföldi könyvnyomtatókra is, akik a magyarság szolgálatában állottak a magyarországi könyvnyomtatás megindulása előtt és azokra a magyar könyvnyomtatókra, akik ugyanakkor, mikor Magyarországon külföldi nyomdászok kezdik boldogulásukat keresni, a külföldi nyomtatás tevékeny munkásai. Azonban itt is szigorú kritikával vet el minden kalandos feltevést. Könyve mindenestre hatalmas dokumentuma annak, hogy XV. és XVI. századi könyvtermelésünk kibírja a kritikai rostát és nincs szükségünk arra, hogy akár anyagát, akár jelentőségét alaptalan kombinációkkal próbáljuk növelni. Kívánatos volna, hogy ezt a kötetet minél előbb

kövesse a XVII. század magyar nyomdászatának hasonló jellegű története, amely az első kötet mutatóját is tartalmazza. Igen gyümölcsöző lenne idegen szöveggel is megjelentetni. Egy ilyen gyönyörű kiállítást, gazdag illusztratív anyagú komoly tudományos könyv bizonyára jobb propaganda lenne a sok kétesértékű alkalmi füzetnél, ami ma Magyarországról idegen nyelven megjelenik.

Végezetül a teljesség kedvéért még két szerény adattal járulok hozzá GULYÁS hatalmas anyagának kiegészítéséhez. HELTAI nyomdatermékeinek számát meg kell toldanunk eggyel. WILLINI Sándor *Könyvetske az igaz keresztényi keresztiségről* c. műve (RMKI. 80. sz.), amelyet DÁVID Ferenchez írt levele szerint flandriai nyelvből németre fordított s így küldött meg DÁVIDnak, WILLINI német szövegében *Büchlein* címen is megjelent Kolozsvárott Heltainál és pedig alkalmasint a magyar fordítással egy esztendőben. Csonka, 37 lapból álló példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának TODORESZKU-HORVÁTH gyűjteményében.¹

A másik adalék Coresi diakónus erdélyi működésére vonatkozik. A szebeni érseki könyvtárban HODOS talált egy cirilbetűs énekeskönyvet (Octoih mic), amelyet kolofonja szerint Brassóban 1557-ben nyomott. OPREA logofatul és CORESI diakónus BÉGNER (BENKNER) János brassói bíró parancsára, amikor Magyarországon IZABELLA és fia JÁNOS, JÁNOS fia, Romániában PATRASCU vajda és Moldvában ALEXANDRU vajda uralkodott.² Ebből egyrészt az következik, hogy CORESI diakónus erdélyi működésének kezdetét nem 1560-ra, hanem legalább is 1557-re kell tennünk. Másfelől BIANU abból, hogy a kolofon OPREAT nevezi meg első, CORESIT pedig második helyen, azt következteti, hogy CORESI OPREA segédje volt; Oprea viszont LIUBAVICI DIMITRIE Logofatulnak volt a segédje, ez pedig unokája VUKOVICI BOJIDAR híres velencei könyvnyomtatónak, amint ez az 1547-ben Targovistében megjelent *Apostol* kolofonjából kitűnik. BIANU szerint ezzel bizonyossággá válik az a feltevés, hogy CORESI mester-ségét Velencéből Romániába jött szerb nyomdászoktól tanulta. Így GULYÁS-nak az a feltevése, hogy CORESI a nyomtatás mester-ségét a brassói HONTER nyomdában sajátította el, mindenesetre kétségesnek látszik.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

¹ A Todoreszku-Horváth gyűjtemény-katalógusában (A. M. N. Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke VII. Budapest, 1922. 32. l.) mint *Német nyomtatvány* Kolozsvár? XVII. sz. szerepel.

² A könyvet Bianu ismertette a román akadémia 1909 szeptember 11-i ülésén. V. ö. Analele Academiei Romane Seria II. Tomul XXXII. 1909—10. I. 17—18. l.

Diesch, Carl: *Bibliographie der germanistischen Zeitschriften*. Leipzig, Hiersemann, 1927. XII, 441 p. (*Bibliographical publications germanic section modern language association of America*. Ed. by Frederick W. J. HEUSER. Vol. I.)

A «Modern Language association of America» 1921. évi baltimorei összejövetelén F. W. J. HEUSER, a bizottság elnöke, azt a javaslatot tette, hogy a germanisztikai szakosztály az amerikai könyvtárakban található német nyelvi és irodalmi vonatkozású folyóiratokról bibliografiát adjon ki. A javaslatot elfogadták és ennek alapján született meg az a nagy irodalmi vállalkozás, amely a német és amerikai népet kulturális vonatkozásban is egymáshoz közelebb hozta és amely a két nép egymás iránt való érdeklődésének kétségtelen jele.

A terv csakhamar tetté vált. Különböző tanácskozások után a választmány úgy határozott, hogy először Németországban állítsanak össze egy lehetőleg teljes bibliografiát a német nyelvű és tárgyú irodalmi folyóiratokról és ennek alapján készítsék el a hasonló tárgyú, Amerikában levő anyagok jegyzékét. HEUSER Németországban ezt a vállalkozást számos germanistával és könyvtárossal beszélte meg, akiket a tárgyra vonatkozó elgondolásokról és részletkérdések felől is kikérdezett. Az ily úton nyert információkat azután a philadelphiai «Modern language association» évi gyűlésén terjesztette elő és hagyatta jóvá.

Tekintettel arra, hogy e speciális bibliografia összeállításának szempontjai hazai bibliografusainkat is bizonyára érdeklik, röviden összefoglaljuk a német szakemberek részéről kidolgozott és mindenhol elfogadott irányelveket, amelyek a mű előszavaiban találhatók meg. E hatalmas anyag bibliografiai közlésénél kimondták, hogy az 1800 előtt megjelent folyóiratoknál a német nyelv és irodalom fogalmát a legtágabb értelemben kell venni és így mind az általános, mind pedig a tudományos jellegű folyóiratokat fel kell dolgozni. A XIX. és XX. század anyagánál a folyóiratok nagy számára való tekintettel szigorúbb elhatárolást tartottak szem előtt. A nyelvi és irodalmi területeken kívül a szomszédos disciplinákból csak azokat a folyóiratokat jelölték ki, amelyek a két főtárgy mellett különösen tekintetbe jöhettek. Hogy az anyag túlságosan el ne aprózódjon, bármilyen kívánatos is lett volna, mégis mellőzték az almanachok és zsebkönyvek irodalmát. Azok az alapelvek, amelyek mértékül szolgáltak és a munka gyakorlati megvalósítása közben alakultak ki, a következőkben foglalhatók össze: Egyrészt a folyóiratok és hasonlónemű

publikációk kiválogatása terén szigorú szempontokat állítottak föl, másrészt azonban a germanisztika fogalmát mégsem lehetett tisztán a nyelvi és irodalmi területekre korlátozni. Elsősorban ide kellett vonni a történelemtudomány széles területét, mert történelmi folyóiratokban, sőt a kis helytörténeti lapokban is nagy anyag található a germanisztika számára. Ezen a területen természetesen bajos a szigorú elhatárolás. De ha egyes esetekben a történelmi folyóiratok felvétele, úgy látszik, hogy túllő a célon, mégis meg kell hagyni, mert legtöbbször jobb a bőségesebb, mint a kevesebb anyag. Ez a terület is hozzájárult, hogy a folyóirat fogalmát a könyvtári feldolgozás szempontjából is sikerült megállapítani és a folyóiratokhoz számították a nem kimondottan folyóirat jellegű periodikus kiadványokat is.

A szerző maga elismeri, hogy a teljességet elérni egy ily terjedelmű bibliográfiánál nem lehet és azért hálás minden hiánynak és tévedésnek helyreigazításáért. Különösen az újabb idők anyaga számára tudatos válogatást kellett eszközölni, hogy a bibliografia terjedelme ne terjedjen túl az áttekinthetőség határain; és az egyes folyóiratok minél jobban közeledtek a jelenhez, annál szigorúbban kellett a kiválasztásukra ügyelni. A szerző abban a tudatban adta ki munkáját, hogy abban lényeges hiány nem mutatható ki. Elvből kimaradtak: a kereskedelmi bibliográfiák, a tisztán forráspublikációkat tartalmazó sorozatok, a napilapok és a népszerű tisztán szórakoztatásra beállított időszaki lapok, amelyek minden irodalomtörténeti vagy egyéb tudományos érték nélkül jelentek meg. Elmaradtak — különösen a régebbi időkből — olyan címek is, amelyek valahol már említve voltak, de bibliografailag, a föllelhető anyag hiánya miatt, nem mutathatók ki.

A bibliografia anyagának alapja a Preussische Staatsbibliothek állománya. Ehez a régebbi nagyszámú bibliografiai munkák anyaga járul; különösen GOEDEKE, KAYSER, HEINSIUS, a *Deutsche Bücherverzeichniss*, a British Museum katalógusa, a germán filológia és az újabb német irodalomtörténet évi jelentései, PAUL-nak *Grundriss der Germanistischen Philologie*, a *Literarisches Echo* regisztere és még sok más bibliografiai munka. Az ezekből nyert címek a porosz Gesamtkatalog után s ahol ez elégtelennek bizonyult, a német könyvtárak tudakozó irodáitól nyert válaszok eredményeiből kaptak kiegészítést vagy helyesbitést, amelyek ezekkel a megjegyzésekkel lettek ellátva. Az *Union list of Serials in the libraries of the United States and Canada* (Provisional edition) 1926 decemberében megjelent füzeteit már nem lehetett rendszeresen átdolgozni, mert így

a bibliografia elkészülése bizonytalan időre eltolódott volna. Így azután az *Union list* anyagát csak alkalmi címkiegészítésre vagy helyesbítésre használták föl. Ha ezért a külföldi folyóiratirodalomban — különösen az angol Magazin-irodalomban — a kiválasztás elveinek szigorúbbaknak kellett volna lenni, mint a hasonló tárgyú német folyóiratokban, ha bizonyos hiányok e téren fájdalmasan érezhetők, ez a körülmény az egész bibliographia létrejöttének módjából magyarázható.

Minden cím után a folyóirat feltalálásának helyei közül csak egyet jelöltek és csak azoknál a folyóiratoknál található több helyjelzés, amelyeknek teljes sorozata egy könyvtárban nem található fel. Ha a folyóirat a Preussische Staatsbibliothekban föllelhető, akkor e könyvtárnak helyszámával jelölték a folyóiratot; csak ha a folyóirat ebből a könyvtárból hiányzik vagy nem teljesen található fel, jött tekintetbe egy másik könyvtár, amelynek a folyóirat teljesen birtokában van. A Preussische Staatsbibliothek helyszámán kívül minden más könyvtár helyszámát mellőzték, főként e helyszámok összegyűjtésének nehézsége miatt. Ha a folyóirat egy könyvtárban sem volt föllelhető, a cím után a folyóiraatra vonatkozó bibliografiai utalással jelezték a folyóiraatra vonatkozó adatokat. A szerző megjegyzi, hogy sok ilyen bibliografiai utalást kellő utánjárással könyvtári jelzéssel kellett volna pótolni, de ez hosszas időrabló, kutató utánjárást igényelt volna.

A bibliografia anyaga hat csoportra oszlik. Az első csoport a XVIII. század tudományos és kritikai, a második csoport ugyanennek a századnak szórakoztató és szatirikus folyóiratirodalmát öleli fel. A harmadik csoport a klasszikus és romantikus korszak, a negyedik a színházi folyóiratok jegyzékét adja. A következő fejezetnél a XIX. és XX. század általános és szórakoztató folyóiratirodalmát nyújtja, külön csoportokkal a német és idegennyelvű (németalföldi, flamand és friz, svéd, dán-norvég és izlandi, angol, francia és más nyelvek folyóiratait) folyóiratok szerint. A hatodik csoport a XIX. és XX. század tudományos irodalmát öleli fel és ez négy részre oszlik: *a*) általános tudományos folyóiratok, akadémiai és társulati irományok, egyetemi irományok, a könyvtártudományt, a tudományos bibliografiát és a könyvkereskedelmet tárgyaló folyóiratok; *b*) nyelv és irodalomtudományi folyóiratok; *c*) történelmi folyóiratok; és végül *d*) a különböző más tudományágakba tartozó folyóiratok. A csoportokon belül a sorrend kronológikus, az egyes éveken belül pedig az egyes folyóiratok az abc rendje szerint következnek.

A folyóiratok címeinek megállapításánál általában a porosz utasítás

volt mérvadó. A nyomtatvány megjelenési éve csak ott van ismételten jelezve, ahol az évfolyam megjelenésének ideje nem egyezik a címben közölt évszámmal. A közlésnél a folyóirat első évfolyamának helyesírása volt irányadó, a későbbi apró helyesírási változtatások nincsenek külön jelölve, kivéve akkor, ha a folyóirat egész címe megváltozott.

A bibliográfia anyagának fölvétele az eredeti terv szerint 1922-ben végződött volna. Mivel azonban a befejezés a tervezettnél hosszabb időre tolódott ki, számos folyóirat, amely a következő esztendőkből kezdődött, szintén belekerült az anyagba és így a bibliográfia anyagát, amennyire lehetséges volt, az 1926. évig egészítették ki. A címfölvételeknél, tekintettel a felőlelt anyag nagyságára, bizonyos következetlenségek is találhatók, de ezek nem vonnak le a mű értékéből.

A bibliográfiát a hiányokat pótló későbbi betoldások után a címjegyzék és a kiadók jegyzéke fejezi be. Bár kétségtelenül megnagyobbította volna a regisztert, de szerintünk nem lett volna fölösleges az anyagnak az egyes országok szerint csoportosított tárgymutatója sem, ami a mű áttekintését még jobban megkönnyítette volna.

A munka a magyarországi folyóiratirodalom forrásául ZUBER Marianne-nak a *Német Philológiai Dolgozatok* sorában megjelent munkáját és PETRIK Gézának bibliográfiáját használta fel 1897-ig. De, különösen a XIX—XX. századra vonatkozóan, a magyarországi anyag közlésében a mű nagyon hiányos, tekintettel arra, hogy a munkatársak a magyar anyagot egyáltalán nem ismerték és ennek következtében még PETRIK bibliográfiájában közölt anyagnak jórészt sem vették fel. E hiányokon a magyarországi német irodalomnak legújabbban német nyelven is megjelent alapos története bizonyára segített volna.

Eredetileg a második kötetnek tervezett amerikai germanisztikai tárgyú anyag közlése tárgyalanná vált azáltal, hogy az American Library Association magára vállalta a *National Union List of Serials* kiadását. Ezért a Modern Language Association 1923. évi közgyűlésén a választmány azt a megbízatást nyerte, hogy FRELS által Leipzigban Németország számára egy *Germanistenführer*t állítson össze. A harmadik kötetként az Egyesült-Államok számára összeállítandó *Germanistenführer* összeállítását határozták el.

KELÉNYI B. OTTÓ.

Rümann, Arthur: *Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland, 1790—1860.* Mit 235 Abbildungen. Im Insel-Verlag zu Leipzig, 1930.

A. RÜMANN 1916-ban elárverezte XIX. sz.-i francia és német illusztrált műveinek gyűjteményét. Ezek katalógusának anyagát az angol művészetre vonatkozó adatokkal kibővítve, bibliografiai és művészeti szempontból egyaránt értékes könyvben bocsátotta gyűjtők és tudós érdeklődők rendelkezésére. A kulturális viszonyok rövid áttekintése után fejlődéstörténetileg külön-külön fejezetben tárgyalja mind a három ország illusztrált könyveinek művészetét. A kulturális átalakulás a három országban egyszerre ment végbe a századfordulón; csakhogy RÜMANN nem a francia forradalomban látja elsősorban az átalakulás hajtóerejét, hanem abban a naturalisztikus irányban, amely *Angliában* már jóval korábban kezdődött s azután a kontinensre is átvetődött. Ez az új irány először az irodalomban RICHARDSON regényeiben mutatkozott s HOGARTH ciklusával folytatódott. HOGARTH moralizáló, polgári jelenetei azonban nemcsak az irodalom megváltozott szelleméből vezethetők le, hanem a XVII. sz.-i németalföldi kismesterek művészetéből is. A mindennapi élet ábrázolásával foglalkoztak, ez pedig a polgárságé volt s az antikizáló irányt pathétikus szellemével kiküszöbölték. A merev klasszicista FLAXMANN tehát épúgy kivétel számba ment, mint a genialis William BLAKE vizionárius műveivel, melyekhez a szöveget többnyire maga írta.

A vezetőszerpepet Anglia hosszú ideig meg is tartotta, mindenekelőtt a művészet összes technikai területein. A már-már hanyatlásnak indult fametszet újjászületése Th. BEWICK nevéhez fűződött, ki a fametszés egész technikáját átalakította, fával, szerszámaival együtt, hogy a síma és elegáns rézkarccal versenyképessé tegye. Felfedezése 1770-től fogva diadalmenetben vonult végig egész Európán. De mivel a siker Angliában többé-kevésbé a technikai kiképzésen alapult, művészetükben kevés volt a vezető egyéniség. Inkább Londonból kisugárzó, önmagukban egységesen formált egyes körök vagy iskolák alakultak, de egymástól szigorúan különváltak. BEWICK köréhez tartoztak az aquatintával készült «*coloured-books*» különösen jellegzetes képviselői; kora legnagyobb karikatúristája: ROWLANDSON, HARVEY, THURSTON stb. De még nagyobb híre emelkedtek a DICKENS-illusztrátorok, G. CRUIKSHANKKAL az élükön, kinek egyénisége fénykorában majd mindent elhomályosított maga körül, s aki fantasztikumával, nem közönséges szuggesztív erejével nemcsak hazai művészekre volt óriási hatással, hanem külföldiekre is, mint DAUMIERA, DORÉRA, SCHROEDTERE, HOSEMANNRA. E körhöz tartozik még SEYMOUR, LEECH, STANFIELD stb. s «az igazi DICKENS-illusztrátor»: Hablót K. BROWNE (PHIZ), ki az író 14 főműve közül 10 darabot illusztrált. A jel-

lemzés biztonságában CRUIKSHANKkel vetekedett, de finomságban s a fel-felragyogó dickensi líra és gyengédség visszaadásában felül is múlta őt. TENIELLEl kezdődik az a későbbi generáció, mely a *Punch* köréből nőtt ki. Köztük találjuk J. MEADOWT, kora legkiválóbb SHAKESPEARE-illusztrátorát, A. CROWQUILLT, a diabólikus LANDSEERT, MULREADYT, THAKERAYT, az ismert humoristát, ki főleg saját műveit illusztrálta s szertelen, túlzott természet jellemzi, jókedv, mely minduntalan a grimászba csap át. A XIX. sz. közepe táján az angol képzőművészetben teljes fordulat állott be. A romanticizmus és praerafaelizmus iránya jutott uralomra. A *Punch* művészei mellett az *Etching-club* s a *Sixties* nagy művészcsoportja lépett föl. Az *Etching-club* tagjai a rézkarcot és metszetet kultiválták, a *Sixties* a fametszetet. Legnagyobb táboruk utóbbiaknak volt. Hozzájuk tartozott a fanatikusan romantikus W. BLAKE, GILBERT, «az angol *Doré*» s legtekintélyesebb tagja a kornak Dante Gabriel ROSSETTI, kinek figurái minden romantika mellett sem tagadják meg a klasszicistát. Folyóiratukba rajzoltak THOMAS, WHISTLER, HUGHES, HOUSTEN, FOSTER és a praerafaelista mozgalom tulajdonképeni úttörője, J. Everett MILLAIS.

Más volt a helyzet *Franciaországban*. Itt nem egyes csoportok alakultak, hanem egyetlen nagy művészeti iskola élt és fejlődött logikusan, elsőrangú tehetségek egész sorával. S más lévén a politikai helyzet, más lett a művészet fejlődése is. A királyi udvar koncentrált kultúrájával döntőhatású volt a XVIII. sz.-ban. Főnemesekből s gazdag polgárokból kerültek ki az első bibliofilek, kiknek egymásközi versengése a művészeket egyre kiválóbb tevékenységre sarkalta. De a páratlan luxusra hatalmas reakció felelt, ROUSSEAU, VOLTAIRE, MONTESQUIEU, DIDEROT személyében. E hatás alatt a könyvművészet is teljesen átalakult. Francia és régi klasszikusok pompás kiadásai eltűntek. Olcsóbb fércművek, erotikus olvasmányok elégitették ki a polgárabb izlést szerényebb köntösben. A rézkarcvignetta elmaradt. S mire a művészet újra föllendült, litográfia és fametszet léptek a helyébe. A litográfia terén úttörő egyéniség GÉRICAULT; lótanulmányai e technika ősnymotatványai közé számítanak. Már a festészetben és grafikában utódja, DELACROIX vérbeli illusztrátornak mutatkozik. S FAUST lapjai (1828) valóban csúcspontot jelentenek a francia könyvművészetben. A litográfiában még E. ISABEY, DAUBIGNY s a háborús illusztrátorok között BELLANGÉ, MEISSONIER, CHARLETT, RAFFETT, Horace VERNETT kell említenünk. 1825—35 között divatba jött a «vignette romantique», a könyv egyetlen képével, a címlappal, melynek egyik legfőbb képviselője Toni JOHANNOT volt, s test-

vére, Alfréd, majd NANTEUIL, GIGOUX, DEVÉRIA, LAMI stb. De nagyobb lendületet csak 1835 körül vett a francia könyvművészet, midőn virágzásnak indult a Londonból meghonosodott fametszet új technikája. JOHANNOT MOLIÈRE: *Műveihex* készült 800 vignettjével megnyitotta a könyvillusztrátorok sorát. A francia népnek a forradalom óta egyre fokozódó politikai érdeklődése a művészetet is a politika szolgálatába hajtotta s így alakult meg 1831-ben a *Caricature*, oly orgánus, mely a kor eseményeit gyors és könnyen érthető formában tárta a nép elé. Itt csatázott a szerkesztő, PHILIPON LAJOS FÜLÖP ellen, míg a szeptemberi törvények el nem tiltották a politikai karikatúrát. De nyomban rá helyébe lépett a *Charivari*, teljesen politikamentes, polgári ízével, melybe a legnagyobb francia művészek dolgoztak, mint CHARLET, DAUMIER, DECAMPS, GAVARNI, GIGOUX, GRANDVILLE, RAFFET stb., körülbelül ugyanazok, akik a *livre à vignettes* oly ragyogó színvonalát megteremtették. Szellemes, könnyen odavetett egy-két vonással kacagtató, örök típusokat teremtettek a francia polgárság köréből, amilyenek MONNIER Joseph PRUDHOMMEJA, vagy DAUMIER szájhőse, Robert MACAIRE. A *Philipon* kör leggeniálisabb művésze DAUMIER volt, a francia könyvművészet büszkesége, kit már kortársai korán felfedeztek. BALZAC, a karikatúra MICHELANGELOJÁNAK nevezte. Félelmetes ellensége LAJOS FÜLÖPnek a *Caricature*ben s fölényes gúnnyal vett üldözöbe bírákat, ügyvédeket, orvosokat. Nagy népszerűsége mellett a zsurnalistahetségű CHAM és BERTALL szövegközi kis ötletes, mindig művészi vignettjeivel, kinek fantáziája később teljesen a mesevilágban kalandozott. Ide követte őt a fiatal DORÉ is. Nagyon helytelenül DAUMIERVEL egy füst alatt szokták említeni GAVARNIT, a párisi élet és erkölcs, párisi elegáns típusok, grizettek, loettek megrajzolóját. DAUMIER szenvedélyes, drámai, GAVARNI lírai, lágy, tetszetős. Ragyogó fantáziájával, elragadó gall humorával világszerte hírnévre emelkedett DORÉ, kinek működése óriási tömegéből csak legfőbb remekművét, a *Contes drolatiques*-ot emlíjük. Benne Franciaország elvesztette utolsó romantikusát és utolsó nagy illusztrátorát.

Ismét más a helyzet *Németországban*. A harmincéves háborúval beállott politikai szakadozottság olyan viszonyokat teremtett, mely a kultúrára és művészetre is hatással volt. Kis államok keletkeztek, kis udvarok megannyi kis, művészeti centrummal. Fejlődésük nem volt oly zárt és egységes, mint a nagy londoni és párisi iskolaké, de épp ezért az iskola az egyes művészekre nem nyomta rá annyira bélyegét. Udvari és polgári művészet, klasszicizmus és romantika majdnem egymás mel-

lett fejlődtek. A barokk és rokokó idején a német könyvművészetnek még nem volt jellegzetesen német képe, még túlságosan idegen befolyások érvényesültek, csak a lipcseieknek volt saját iskolájuk BERNIGEROTH vezetése alatt. De a klasszicizmussal egyre több új és önálló iskola keletkezett, melynek rendkívül gazdag és sokoldalú tevékenysége a XIX. században folytatódott.

A század elején még WINCKELMANN szelleme uralkodott s a klasszicista FLAXMANN *körvonalas* rajzolásai módja lelkes fogadtatásra s egész művész-csoport utánzására talált. Ebben az antikizáló stílusban dolgozik CARSTENS, GENELLI stb. Mellettük RAMBERG kitűnő humorával megcsinálta vidám szatírtjátékként e stílus travesztiáját, az *Iliast* is. Klasszicista stílusban gyökerezik, de kifejezésben izig-vérig romantikus: RETSCH, kinek színpadi szenirozása még a legutóbbi időkig is hatott. SHAKESPEARE-illusztrációi az egész világon ismeretesek. Lelki rokona a szintén SHAKESPEARE-illusztrátor: RÜHL. Hogy a kontúrrajz milyen életteli s kifejezésteljes tud lenni, mutatják FÜHRICH illusztrációi. (*Hermann és Dorothea.*)

A német *romantika* első nagy képviselője: Peter CORNELIUS kilép CARSTENS antikizáló szférájából és CHODOWIECZKI száraz polgáriságából, hogy így nemzeti hagyományokból táplálkozva s erős olasz hatás alatt, megalapítsa új, szenvedélyes, drámai és monumentális művészetét. A lovagi romantikában (*Niebelungének, Armer Heinrich*) ő vezetett, a vallásos romantikában OVERBECK és FÜHRICH. SCHNORR VON CAROLSFELD ahhoz az OVERBECK-féle körhöz tartozik, kiket «ó- és újrómai, nemzeti, hazafias festőnek» gúnyoltak. A heroikus romantikusok sorát RETHEL fejezi be, ki erős és világos előadás tekintetében DÜRERT választotta mintaképül. Monumentális ábrázolásaiival s az aacheni városháza freskóival megteremtette a heroikus illusztrációs-stílust. Grafikus művészete csúcspontját azonban *Haláltánc*-sorozata jelenti. E hat lapjával a legnagyobbat teremtette, mit a művészet DAUMIER RUE *Transnonainja* mellett a forradalom szellemének köszönhet. Semmiféle iskolába be nem sorozható, egészen külön áll minden befolyástól SCHWIND művészete. A bécsi charremal bíró nagy mesemondó pathetizáló, mint a romantikusok, ugyanakkor nyárspolgári, telve csipős gúnnyal, nyers zamattal, mint SPITZWEG s a többi müncheni karikatúrista és bensőséges lírai, szívhezszóló, mint RICHTER.

A romantikus hangulathoz hozzátartozott a rokokóból átvett *almanachok* és zsebkönyvek divatja. Ezekben élt tovább CHODOWIECZKY gyöngéd, polgári művészete és MEILÉ, kiknek örökébe lépett RAMBERG, e fárad-

hatatlan fantáziájú, mindig friss improvizátor és karikaturista; az első, ki Németországba angol szellemet és stílust hozott. Az *almanach* a legkülönbözőbb művészek találkozóhelye s ugyanilyen gyűjtőszerere volt az *illusztrált* folyóiratoknak is. Az egyes városok művészi stílusa (mely egyre határozottabban alakult ki), ezekben tükröződik a legvilágosabban. Őt fő művészeti centruma volt Németországnak. A *drezdai* iskola az elavult klasszicizmust próbálta reformálni, RICHTERREL az élén, kinek mese- és népköltési illusztrációi a külföldet is bejárták. A fametszet reformja is az ő nevéhez fűződik. A *düsseldorfiak* első idejét félenk bizonytalanság jellemzi, de csakhamar friss erőre kapnak s a *Düsseldorfer Monatshefte* főmunkatársa, SCHROEDTER már csupa derű, humor, játékos zsenialitás s RITTER politikai szatirái is kifogyhatatlanok szellemes ötletekben. Münchenhez s SENEFELDER nevéhez fűződik a litografia feltalálása. Itt találjuk később KAULBACHOT, LIEZEN-MAYERT is. A politikai karikatúrák rajzolói a *Fliegende Blätter* köré csoportosultak, melyet K. BRAUN alapított. Mellette dolgozik POCCHI, BUSCH, OBERLÄNDER stb. Berlinben GUBITZ a fametszet fontos művelője, HOSEMANN, a «berlini GAVARNI», a lithografiáé, de mindnyájukat árnyékba borította MENZEL nagybíró *Geschichte Friedrichs des Grossen*-jával. A hamburgi művészek közül RUNGE és SPECKTER nevével találkozunk leginkább.

Itt említjük még, hogy a német romantika illusztrációs stílusára a legnagyobb befolyással voltak DÜRERnek Miksa császár imakönyvéhez készült rajzai, melyeket STRIXNER 1808-ban lithographia-sorozatban adott ki. Ebből tanult SCHROEDTER, HOSEMANN, MENZEL is.

Az említett főcentrumokon kívül számos német városban virágzott még könyvművészet, de azoknak nem volt oly határozott jellege és így kifelé hatástalanok maradtak.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Réau, Louis: *La gravure en France au XVIIIe siècle. La gravure d'illustration.* Paris et Bruxelles, Les éditions G. Van Oest. 1928.

RÉAU Louis könyve kitűnő kiegészítése COHEN közismert, bibliofilek számára nélkülözhetetlen katalógusának a XVIII. század francia illusztrációs könyveiről, mert ez a bevezető s magyarázó szövegen kívül magukat a metszeteket tárja elénk, a század művészetének egyik legelragadóbb kifejezését.

XIV. LAJOS uralma alatt a képekönv aránylag ritka s nem számítva a kisebb ornamentikát, az ünnepélyes és komoly címlap volt a

könyv egyetlen dísze. 1730 óta ellenben az illusztrált könyvek egész légiója árasztja el a könyvpiacot. Sőt a kiadó kénytelen majd minden munkát képekkel díszíttetni, mert nélkülük a legjobban megírt könyvnek sincs keletje. A képek valósággal elárasztották a szöveget, melynek sok esetben csak mellékes, majdnem fölösleges szerep jutott. A vignette nem diszkrét dísze többé a gondolatnak, hanem öncél. Annál is inkább, mert az illusztrált írók nem mindig voltak a legillusztrisebbek. DORAT kis erotikus verseit pl. rég elfeledték volna EISEN metszetei nélkül.

A XVII. század a címlap, a XVIII. század pedig a GONCOURTOK szerint a vignette százada.

De a két század képeskönyvei között más különbség is van. XIII. és XIV. LAJOS uralma alatt a művek csaknem mind vallásosak voltak a későbbi világi művészettel szemben. Bernard PICARD még 1720-ban a *Biblia képeit* rajzolta ugyan, de Amsterdamban adta ki, a menekült hugenották számára. Párizs inkább részesítette előnyben a gálans tárgyú műveket. Főleg az erotikát. A művészek megrajzolták, mit az írók nem mertek elmondani, de hangjuk nem sülyedt a pornografiáig. A fél szóval való kifejezés művészete e kor legjobb rajzolóinak legeragadóbb, legutánozhatatlanabb képességei közé tartozott. Obszcénitást, izléstelenséget inkább idegen utánczóik kedveltek. A két század témabeli különbségéből következett stílusbeli különbségük is. XIV. LAJOS kora művészetének ünnepélyes méltóságát a festészetben könnyebb, szellemesebb és ragyogóbb felfogás váltotta fel.

A vignetta általában két művész munkáját vette igénybe: a rajzolóét, aki kitalálta és megkomponálta a tárgyat s a metszőét, ki rézre vitte át ennek gondolatát. A XVII. században az illusztrációs művész csaknem mind festő, mint GILLOT, OUDRY, BOUCHER. Csakhogy ezek könnyedén papírosra vihették eszméiket, anélkül, hogy a metszővel törődtek volna, kire az interpretálás nehéz feladata várt s így nem egyszer előbb hivatásos rajzolóknak kellett precízírozni a vázlatot. Az átrajzó szerepe olyan döntő volt, hogy JOMBERT szerint LA FONTAINE *Meséi*-t legalább annyira COCHIN művének kell tekintenünk, mint OUDRYÉNAK. S így kellett átrajzolnia BOUCHER *Molière*jét LE CARS-nak vagy FRAGONARD *La Fontanie-meséit* BORELNEK is.

A képeskönyvek egyre nagyobb elszaporodása azonban megteremtette végül a század közepe táján a speciális könyvrajzolóét, melynek GRAVELOU, MOREAU LE JEUNE stb.; elsörendű tehetségek, akik minden elnagyolás nélkül, a leggondosabb s legminuciózusabban kidolgozott mintákat adták

át metszőiknek. Ezeknek feladata ezzel könnyebb lett ugyan, de a LE BAS és WILLE iskolájából kikerült gravőrök azért most sem voltak egyszerű másolók, hanem valóban munkatársai GRAVELOTNAK, EISENNEK, MARILLIERNEK, stb.

Az illusztrációs művészet három főkorszakra oszlik. Az első 1700—1750-ig terjed. Az áthidaló szerepét a múlt század stílusa és az új között B. PICARD töltötte be, Sebastian LE CLERC tanítványa, ki Hollandiába telepedve, tanítványaival DU BOURG-ral és FOLKEMÁVAL nagy intenzitást fejtett ki a francia illusztrált könyvek termelésében. Művei igen változatosak s a két századnak megfelelően részben vallásosak, részben profán előkészítői a jövő korszaknak.

Az első párizsi művész vérbeli herceg: ORLEÁNSI FÜLÖP, ki XIV. LAJOS féltékenységétől téltenségre kényszerítve, szabad idejét a művészeteknek szentelte. De valószínűbb, hogy sokkal inkább mesterének, Antoine COYPEL-nek tulajdonítható az amatőr RÉGENS neve alatt szignált *Daphnis és Chloé*-sorozat, melyet OUDRAN metszett rézre s látott el címlappal. — WATTEAU mesterének, Claude GILLOINNAK legszebb munkái illusztrációk HOUDARD DE LA MOTTE műveihez. E lapos mesék, melyek a kiskorú XV. Lajosnak vannak ajánlva, a művész valóban szellemes és finom metszeteinek dicsőségében sütkéreznek. De a XVIII. század és minden idők illusztrált könyveinek legtökéletesebbje OUDRY remekműve: LA FONTAINE *Válogatott meséi* 4 kötetben. A 276 vázlat eredetileg nem is könyvnek, hanem a beauvaisi szőnyeggyár számára gobelintervnek készült s ezért kellett COCHIN FILSNEK pótolnia a rajznak azt a precizitását, amit OUDRY a komponálás hevében elmulasztott. De nemcsak COCHIN, hanem a legkiválóbb rajzművészek egész tábora vett részt e könyv előállításában, mint FESSARD, FLIPART, BAQUOY, LE MIRE stb. S elég fontos szerep jutott Michel PAPILLONNAK is, ki a virágfestő BACHELIN után a fejezetvégi virágdiszt fára metszette. Néhány mesét, mely különös elevenséggel fogta meg OUDRY fantáziáját, mint pl. *A molnár, a fia és a szamár*-t, több lapon is megrajzolta, valóságos ciklusként. — Egyetlen illusztrált könyv versenyezhetett e század első felében az OUDRYÉVAL: BOUCHER *Molière*-je 6 kötetben. A *Komédiák* BOUCHER legtökéletesebb műve ebben a zsánerben s — RÉAU szerint — talán minden munkája közül a legörökebb is. E 33 rajzban a kifejezés finomabb, szellemesebb, mint mitológiai festményein, melyek nem mindig mentesek az unalomtól. Kosztüm, architektura, mind a kor ízléséhez vág, de ez a tudatos anakronizmus külön bájt ad képeinek.

A második periódus 1750—1774. A könyvművészet aranykora. Leg-

kiválóbb képviselői: COCHIN, kit már LA FONTAINE-nel kapcsolatban említettünk. Rajza mindig korrekt, tudós, kissé hideg. Különösen a cimlap specialistája s ennek keretén belül az allegória nagy kedvelője, amit néha zavaros és gyerekes rébuszok túlzásáig vitt. S bár DIDEROT az allegóriát steril, gyöngye agyvelők mentsvárának csúfolta, COCHIN mégis a legjobb francia rajzolónak számított. Senki sem kezelte az írót és a karcoló tüt nagyobb könnyűséggel, mint ő. — GRAVELOU: RESTOUT és BOUCHET tanítványa. A konkurenciától elbátortalanodva, Londonba költözött, hol tizenhárom év alatt — miközben GAINSBOROUGH-nak is mestere volt — tehetsége sajátos izre tett szert. Angol előkelőség és francia kedvesség egyesültek rajzaiban. Főművei: BOCCACCIO *Decameron*-ja, MARMONTEL *Erkölcsei Meséi*, VOLTAIRE, stb. Bátyja elárulja trükkjét, melynek figurái könnyed báját és természetes mozdulatait köszönhette. Három kis mannekenel dolgozott, melyeket Londonban készíttetett, egész az ujjakig hajlítható drótból, komplett ruhatárral. — E vérbeli párizsi mellett a flamand EISEN kevésbé könnyed és elegáns. Vidám érzékiség, merész terv, pogány zabolátlanság jellemzi. Mint rajzoló és ornamentista egyaránt virtuóz. Részt vett OVIDIUS illusztrálásában BOUCHERVAL és MOREAUVAL, de legfontosabb két műve: LA FONTAINE és DORAT: *Csókjai*. LA FONTAINE *Meséi*-nek prospektusa büszkén hirdette, hogy EISEN metszeteiben obszcénitás nélkül rajzolta meg a legpikánsabb momentumokat s a művésszel kapcsolatban RUBENSET, TENIERST s a gráciákat említi. Segítségére volt még a leghíresebb gravőrökön kívül CHOFFARD, cimlapjával, arabeszekkel és záróképekkel. — Másik művéről DORAT *Csókjairól* kora megállapította, hogy gálásabban középszerűbb versfaragót még nem illusztráltak. — CHOFFARD tiszta ornamentista, de ezen a téren művészete páratlan. A cul-de-lampe zsenije. Gyakran egyetlen frappáns formába a történet egész filozófiáját, vagy egy elbeszélés egész pikantériáját bele tudta sűríteni. Irodalmi műveken kívül óriási változatát produkálta az Utazási naplók, aukció- és egyéb katalógusok illusztrálásának. A kor legtökéletesebb vignetistája J. M. MOREAU, MOREAU LE JEUNE, megkülönböztetésül fivéréből, a tájképfestőtől. Egész fiatal korában Szentpétervárra került, hogy rajzot tanítson az akadémián, melyet akkoriban alapított ERZSÉBET cárnő. De mestere halálával visszasietett Párizsba, hogy LE BAS műhelyébe álljon be tanulni. Csak két legfontosabb művét említjük, mint a könyvművészet legsikerültebb darabjai közül valókat. BENJAMIN DE LA BORDE *Chanson*jait és ROUSSEAU műveinek illusztrációit. Előbbit inkább MOREAU dalainak lehetne nevezni, mert úgy látszik, minden poézis és minden muzsika a vignetekben

keresett menedéket, melyek telve vannak gráciával és frissességgel. A gyűjtemény négy kötetből áll, de a költő az első kötet után összeveszve MOREAUVAL, a további köteteket kellemes, de kevésbé kiváló művészekre bízta. — ROUSSEAU művében a képek valósággal egy testet öltöttek a szöveggel. MOREAU úgy bele tudta magát élni az író gondolatvilágába s annak ritmusába, mintha csak egyetlen genialis agy munkája volna az egész. JULIE és SAINT-PREUX első csókját a *Nouvelle Héloïse*-ben ROUSSEAU sem rajzolta volna másképp. De nemcsak az invencióban volt elsőrendű MOREAU, hanem a kivitelben is. Elrendezés, fényelosztás, mozdulatok és kifejezés valódiságában talán még GRAVELOT-n is túltesz. S nemcsak magát a jelenetet adja, hanem a keretet is hozzá. Bútorok, kosztümök a képen a kor elsőrendű dokumentumai.

A harmadik korszak 1744—1800-ig terjed. Itt találjuk elsősorban MARILLIERT, ki szintén történeti festőnek indult. Főműve az obskurus DÈS FONTAINES abbé költeményének *Diana fűrdőjének* illusztrálása. Itt is, mint a *Csókok*-nál, minden érdem a művészé. De DORAT halhatatlansága érdekében *Meséi* számára is megtalálta a maga kitűnő művészt MARILLIER-ben. E kis munkát már XVI. LAJOS stílusa jellemzi. Ovális keret, szalagok, girland. MARILLIER nagysága a végtelen kicsiben rejlik. Figurái elevenen mozognak tallérnagyságú mezőben. Többi műveiben is az izlésnek ugyanazt a tisztaságát és az ornamentumok utánózhatatlan gráciáját találjuk. E kor kisebb mesterei: MONET és BINET különösen a kényesebb témákat kedvelték, a fűgefalevél alkalmazását s MONET amatőr hívei számára mindig félretett egy-egy lapot «avant le nuage ou la draperie». Leghíresebb műve: CHODERLOS DE LACLOS: *Liaisons dangereuses*-je. BINET torzfiguráiról ismeretes. LE BARBIER álklasszikus akadémizmusra gyakran hideg és mesterkélt. Mégis híven fejezi ki korának szentimentalizmusát GESSNER műveivel. DUPLESSI-BERTAUX és a breton QUEVERDO a metszet miniatúráiban specialisták. DUPLESSI-BERTAUX elég ügyesen utánózta CALLOT-t. QUEVERDO elragadó vignetteket rajzolt a század végén nagyon divatos kis almanachokba, melyeket marokinba, vagy selyembe kötve nőknek adtak ajándékkul. Ő a francia CHODOVICZKY. MONSIAU és DEBUCOURT aquatintával próbáltak friss életet belevinni a metszetekbe. Mind hiába.

A századvégi vignette a teljes hanyatlás képét mutatná, ha e kis mestereket nem váltaná fel e generáció két legnagyobb festője: FRAGONARD és PRUDHON. FRAGONARD vignettekkel, virágokkal, fejlécekkel, cul-de-lampe-okkal diszította bájos utitársának s mecénásának, *Saint-Non* abbénak *Voyage pittoresque*-jét, de legfőbb munkája második útja alkalmából készült:

LA FONTAINE *Meséi*. Sajnos, a forradalom megakadályozta műve teljes megjelenését, melyre valósággal rátermett s mellyel még EISENT is fölülmulta volna.

PRUDHON fejezte be a XVIII. század illusztrációinak ciklusát, mielőtt a dauidi klasszicizmus győzedelmeskedett. Művei közül csak a legfőbbet említjük, *Daphnis és Chloe*-t, melyben a szerelem misztériumát oly érzéki bájjal tárja elénk, melyet hiába keresnénk a szeretetreméltó RÉGENS *Idilljei*-ben.

S említés nélkül hagyjuk a már többször szóba került, legkiválóbb mesterektől díszített utazási naplókön kívül, az ünnepek könyveit, aukciókatalógusokat, almanachokat, melyek mind híven tükrözik a XVIII. század izlését és egész Európa művészetére hatással voltak.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Le Guide di Roma. *Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie.* Unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar Pollak, herausgegeben von Ludwig Schudt. Wien—Augsburg 1930, dr. Benno Filser Verlag, 8-ad r., XX. 544 l.

Nincs még egy város az Örök Városon kívül, amelynek topográfiájával, műemlékeinek leírásával akkora irodalom foglalkozna. Ebben az irodalomban — amelynek kezdetei messze visszanyúlnak a könyvnyomtatás megteremtette irodalmi publicitáson túl egészen a korai középkorba — megfelelő tájékozódást szerezni eddig csaknem lehetetlen volt. Az olasz bibliográfiai irodalom egészen napjainkig, a nemzet politikai széttagoltságának megfelelően, ezen a tudományos területen is nélkülözötte az egységes munkát. Emilio CALVI munkája, amely az olasz SZABÓ Károly és PETRIK akart egyszermind lenni, szerzője halála után csonkán, befejezetlenül maradt.

Pedig ez a Róma-irodalom úgy történeti, mint különösen archeológiai és műtörténeti szempontból szinte megbecsülhetetlen értékű forrásanyagot rejt magában, amelyet a tudomány az anyag szétszórtsága és az előkészítő bibliográfiai kutatások hiánya miatt, alig vagy egyáltalán nem értékesíthetett a kutatások során. Csak a legújabb idők hoztak ezen a téren is jelentős változást. Elsősorban Christian HUELSEN munkásságát kell itt említeni, akinek Róma középkori keresztény templomairól írott munkája (LE CHIESE DI ROMA NEL MEDIO EVO, Firenze, 1927, v. ö. SZÁZADOK, 1929, pp. 543—47.) már az írott és nyomtatott Róma-irodalom felhasználásával készült. GALASSI—PALUZZINAK 1923-ban megindított folyóirata (ROMA) hasonlóképpen nagymértékben hozzájárult a régebbi Róma-irodalom anya-

gának módszeres felhasználásához, illetőleg az irodalmi anyag kritikai rendszerezéséhez.

Teljességgel hiányzott azonban eddig egy olyan tudományos rendszerezés — amely ebben a beláthatatlan anyagban nemcsak bibliografice eligazított volna, hanem az értékelés és az egyes irodalmi átvételek kérdését is, ami az ilyen természetű anyagnál döntő fontosságú — csak megközelítőleg is tisztázta volna. Ezen a hiányon már a barokk Róma korán elhalt kitünő műtörténésze Oskar POLLAK óhajtott segíteni, amidőn a topográfiai forrásanyag publikációjának bevezetéseképen kiadni szándékozott a római nyomtatott guidák bibliográfiáját is. POLLAK azonban nem jutott túl az anyaggyűjtésen és az általa összegyűjtött anyagot egészítette ki és dolgozta fel módszeresen az itt fekvő testes kötetben Ludwig SCHUDT, a római Bibliotheca Herziana könyvtárosa.

Munkájában csakis a nyomtatásban megjelent gudiakkal foglalkozik, ezek közül is csak azokat veszi figyelembe, amelyek kizárólag Rómával foglalkoznak; az itáliai utikönyveket, amelyek egy-egy részben foglalkoznak az Örök Várossal, SCHUDT teljes figyelmen kívül hagyta. Műve még ilyen korlátozások mellett is hatalmas kötetté bővült. Legbecsesebb része az a tíz ives bevezetés, amelyben SCHUDT a guida-irodalom típusait foglalja össze és megállapítja, hogy egyes szerzőknél mennyi az eredeti és mennyi az átvétel. Ez munkájának leglényegesebb, valóban alapvető része. SCHUDT a guidákat tartalmuk szerint négy csoportra osztva tárgyalja: a tulajdonképpeni guidák; tudományos topográfiai; hagiológiai iratok; didaktikai iratok. Ezekhez csatlakoznak az antik Róma megmaradt emlékeit, valamint az egyes emlékeket tárgyaló művek ismertetése. A mű második része a hasonló beosztás szerint készült bibliográfia, amely 1286 címet foglal magában.

SCHUDT a római gyűjteményeken kívül a nagy európai gyűjtemények anyagát is felhasználta. Magyar gyűjteményeinkben nem kutatott, de a mi nagy könyvtáraink nagyon hiányosak is a római guida-irodalmat illetőleg. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának egyik ősnymotatványa (*Mirabilia Rome*, v. ö. HORVÁTH Ignác: 782) értékes és a szakirodalomban eddig egyetlen ismert variánsa ugyanennek a legrégebbi guida típusnak, de COPPINGER, HORVÁTH nyomán, 4047. szám alatt már regisztrálta is. Az Egyetemi Könyvtár ősnymotatványa pedig, amelyik az 1692-iki bejegyzés tanúsága szerint a pozsonyi jezsuiták könyvtárában volt, az *Indulgentiae Urbis Romae* csoportba tartozik és HAIN: 9174. szám alatt van felvéve. De SCHUDT ezekkel nem foglalkozik, mert a *Mirabilia* ki-

adását csak egyszer veszi fel, különben HAINRA és pótlékaira hivatkozik, ami helytelen eljárás, mert egy ilyen bibliográfiától joggal elvárható a lehető teljesség. A magyar vonatkozású római templomok közül csupán a Santo Stefano Rotondora vonatkozólag találunk itt adatot. SCHUDT itt ROSCIUS és GALLONIUS munkáit említi, amelyek különösen a templom martiriumokat ábrázoló freskóival foglalkoznak.¹

SCHUDT maga is minduntalan említi műve fogyatékoságait, amelyeket mentsen az, hogy első kísérlet. Bár kétségtelenül vannak hiányai, de erre a mentségre semmi szüksége sincsen a szerzőnek, munkája még hosszú ideig alapvető mű marad a keresztény Róma topográfiájának és műtörténetének tanulmányozásához.²

TÓTH LÁSZLÓ.

Fremdsprachige Publikationen über die Čechoslovakei.

Praha, 1928. 8-ad r. 146 l. Az Orbis könyvkereskedés 2. számú katalógusa.

A csehszlovák állam félhivatalos propaganda könyvkereskedése ebben a gazdag tartalmú jegyzékben foglalta össze egyrészt azokat a műveket, amelyek Csehszlovákiára vonatkoznak, vagy csehszlovák íróknak idegen nyelvű fordításai s amelyek könyváruosi forgalomban ma is kaphatók. Így ez a katalógus némiképp átmenetet képez GULYÁS Pál bibliográfiája (*A magyar szépirodalom idegen nyelven*, Budapest, 1920) és PIKLER Blanka—BRAUN Róbert: *Általános magyar könyvjegyzék* (II. kiadás, Budapest, 1927) című praktikus célú összeállítása között.

A katalógus huszonhat nyelven megjelent kiadványokat sorol fel, ezek között magyar nyelvűeket is. A magyar rész azonban nagyon szegényes, mindössze 11 könyvet foglal magában, ezek közül négy a Panoráma

¹ A Magyar Bibliophil Társaság 1923-iki kiállításán (A nyomtatott könyv díszítése) 191. szám alatt szerepelt GALLONIUSnak egy másik munkája (*De Ss. Martyrum Cruciatibus Antonii Gallonii Rom. Congregationis Oratorii presbyteri liber*, Roma, 1594), amely a keresztrefeszített hitvallók mártíromságát írja le, de munkája a római templomok mártír vonatkozásaival nem foglalkozik és nem a guida-, hanem az egyházi irodalomhoz tartozik. Miután a Santo Stephano Rotondo freskóit (amelyekről GALLONIUS publikált 1591-ben egy leírást: SS. Martyrum certanima prout in templo S. Stephani in Caelio Monte visuntur expressa. Roma, 1591, v. ö. SCHUDT 1281. szám) TEMPESTA és POMARANCIO festették, érdemes volna GALLONIUS két művének képeit összehasonlítani a Santo Stefano Rotondo freskóival. A könyvet Antonio TEMPESTANAK 25 önálló fametszete díszíti. A ritka könyv (v. ö. Philippe SARTONI párizsi könyvkereskedő 1929 novemberében kiadott 13. számú katalógusában: 450. szám) ELEK Arthúr birtokában van, akinek a könyv kikölcsönzéseért ehelyütt mondok őszinte köszönetet.

² A magyar Róma-irodalom összeállítását VÁRADY Imre végezte el sajtó alatt lévő olasz-magyar bibliográfiájában.

útikönyvek című sorozatban megjelent útikalauz, a többi pedig cseh pénzen megjelent propaganda kiadvány, illetőleg MASARYK három munkájának magyar fordítása. Becses azonban ez a bibliográfia, mint a cseh politikai propaganda irodalom összeállítása, továbbá a cseh irodalom külföldi hatásainak ismertetése szempontjából is. Bennünket a COMENIUS-irodalom elég bő és soknyelvű összeállítása érdekel különösebben.

BARANYAI Zoltán nemrégén keserűen állapította meg, hogy francia nyelven ma jóformán semmit sem tudunk annak az érdeklődőnek a kezébe adni, aki a magyar irodalomról és művészetről tájékozódni akar (Széphalom, 1928. 336—344 ll.). A helyzet ezen a téren azóta se javult és méltán nézzük irigységgel a csehszlovák propagandát, amely ilyen hatalmas és soknyelvű, változatos anyagot tud a hazája iránt érdeklődő idegennek a rendelkezésére bocsájtani.

T. L.

A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901—1925., IV.: Matematika, összeállította: *Gáspár* Ilona dr. Budapest, 1930. XI + 83 lap, 8°.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ kiadványainak sorozatában jelent meg ez a hézagpótló munka. GÁSPÁR Ilona dr. a magyar matematikusok negyedszázados munkásságát nagy alaposággal dolgozza fel 27 szakcsoportba beosztva és kiterjeszkedve a külföldön és idegen nyelven megjelent művekre is. A felsorolt 1897 munka szakszerű csoportosítása könnyen kezelhetővé teszi a könyvet; s egyrészt világos képet ad a magyar matematikusok által feldolgozott problemakörökről, másrészt a szakembernek nagy segítséget nyújt a kimerítő és világosan rendezett munkák, sőt a folyóiratokban megjelent kisebb cikkek felsorolásával is. A bibliográfia a külföld számára is használhatóvá válik azáltal, hogy a csoportok és a jelentősebb magyar művek címét német fordításban is közli.

PAUDLER ÉVA.

Szalay József: *A könyvről és a könyvszeretetről.* (Széphalom-Könyvtár. 23. sz.) Szeged, 1931. 8°. Szeged Városi Nyomda. 22 l.

A kis füzet valóban egy vérbeli bibliofil munkája, aki át van hatva a könyvek szeretetétől. Fáradtságot nem ismerve gyűjtötte gazdag és értékes könyvtárát, mely már tizezer kötettel dicsekedhetik. Kutatásai, utazásai során felmerülő könyvészeti tanulságait, tapasztalatait sűrítette össze ebben a kis tanulmányában, mely, amennyire ötletszerű, éppolyan vonzó és kellemes olvasmány. Nem szakemberek számára íródott munka, de

még a könyvtártudomány bűvárai is haszonnal forgathatják, mert lelkesedést meríthetnek belőle, megbecsülni és szeretni az emberi kultúra leg-tisztább megnyilatkozását: a könyvet. SZALAY saját könyvtárával aránylag keveset foglalkozik s inkább csak a külső, mondhatnám, hogy ebből a szempontból mellékes körülményeket világítja meg. Így röviden bemutatja a könyv fejlődésének technikai fázisait a legrégibb időtől a gram-mofonlemez-könyvekig. Foglalkozik a könyvterjesztés akadályaiival, a cenzurával és index-szel, a magyarországi és külföldi híresebb magán-könyvgyűjtőkkel, mindig hangsúlyozva a magyar könyv kulturális misz-szióját, majd rátér saját gyűjteménye feldolgozási módszerének tárgya-lására. SZALAY értékes könyvtárát a *grangerizáló* módszerrel rendezte be. GRANGER Jakab XVIII. századi anglikán lelkész értékes bibliofiljellegű könyvtárát úgy rendezte be, hogy a könyvekhez sok, a könyvvel kap-csolatban álló képet, metszetet köttetett. SZALAY modernebb könyvtári miliójében ezt úgy oldotta meg, hogy könyveiben «a szerző sajátkezű ajánlása, vagy legalább is kézirata és arcképe, további, a művel vonat-kozásban álló képek, a könyv előfizetési felhívása, megjelenésekor kelet-kezett bírálatok s ismertetések, esetleg a szerző gyászjelentése, nekrológja, az emlékére rendezett ünnepek nyomtatott műsora, a tulajdonos exlibrise, színdarabnál a színlap stb.» emelik a könyv értékét. Pl. a HAVAS-féle PETŐFI-kiadás 48. sz. számozott példányának első kötetébe SZENDREY Júlia három, a másodikba PETŐFI Zoltán két és a harmadikba PETŐFINEK *A virá-gok* c. költeménye van eredeti kéziratban bekötve. Könyvtárában így vannak meg VÖRÖSMARTY, KISFALUDY Sándor, ARANY János, ÁBRÁNYI Emil, ADY Endre, SZÁSZ Károly, a műfordító, TOMPA, JÓKAI, GÁRDONYI, SZABOLCSKA, HERCZEG Ferenc, BABITS, MÓRA Ferenc, TÖMÖRKÉNY, JUHÁSZ Gyula, KOSSUTH, DEÁK, SZÉCHENYI, TISZA István, stb. művei. Végül magya-rázatát adja dolgozata alkalmiságának: az egyik a SOMOGYI-Könyvtár fél-százados évfordulója és ugyancsak 50 éves fordulója annak, hogy a fiatal diák SZALAY «szülei könyveiből elcsent darabokkal» megteremtett egy gazdag és ritkaságaival valóban unikumszámbamenő értékes magán-könyvtárát.

KOZOCSA SÁNDOR.

Jancsó Benedek Emlékkönyv. Az Efe «Jancsó Benedek Tár-sasága» megbízásából szerkesztette: *Asztalos* Miklós. Budapest, 1931. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 8°, 413 l.

A tizennyolcadik század végétől kezdve az egyre izmosodó nem-zetiségi gondolat váltotta fel a régi nemzetfogalmat és a közös területen

kulturális egységben békésen megférést megbontották az egy nyelvet beszélők, egy fajhoz tartozók centrifugális törekvései. A fejlődés tragikussá vált a magyarság sorsára, hiszen ugyanazok az erők, amelyek az ő öntudatosodását, nyelvi fellendülését szolgálták, tették alattvalókból ellenségekké a hazai idegen népeket. A nemzetiségi kérdés a múlt század negyvenes éveiben már teljes élességében kibontakozott, megoldatlan maradt a kiegyezési korszak túlzottan optimista és kapkodó politikájában s megoldatlan ma is a trianoni erőszakos és korcs válasz ellenére. A háború utáni magyar nemzedék életfeladata az igazi megoldásra ráatalálni. Jól érezte ezt ASZTALOS Miklós, aki egy korábbi munkájában megrajzolta WESSELÉNYI-nek, az első nemzetiségi politikusnak a képét, midőn a békebeli Magyarország utolsó nemzetiségi politikusának emlékkönyvét erre a centrális témára építette föl. A személynek kijáró emlékezések mellett alapos történelmi és időszerű cikkek folytatják a nagy tanító szellemében munkálkodást. Nyelvészetnek (TREMEL Lajos román kontinuitást cáfoló értekezésében), szellemtörténetnek (DEÉR József tanulmányában, amely a magyarok és horvátok első kapcsolatait érdekesen helyezi el a koraközépkor szellemi világában), jogtudománynak (AJTAY Gábor, Szász Zsombor és mások cikkeiben), gazdaságtannak, statisztikának, geopolitikának, emberföldrajznak (TELEKI Pál gróf cikkében meg SZABÓ Pál Zoltán mintaszerű tanulmányában a Dél-Dunántúl száz év alatti népesség hullámzásáról), publicisztikai szempontoknak egyaránt rész jut a közös feladatból. Maga a szerkesztő találó és jogos ötlettel a református iskolaügy sorsát a HABSBURG-uralom alá került Erdélyben a román impériumváltozással és a mai magyar kisebbség helyzetével állítja párhuzamba, rámutatva a két politika közötti nivósúlyedésre. A múlt és jelen problémái után a jövőendő tennivalókra próbál feleletet keresni PONGRÁCZ Kálmán, OTTLIK László nagy feltűnést keltett tanulmányához kapcsolódva és ALBRECHT Ferenc a kiegyezési korszak nemzetiségi politikáját bírálva. Mindkettő az illuziómentes, változott körülményekkel számotvető felfogást sürgeti és az orvoslást egy olyan fejlődési fok eljövételétől várja, amelyben már (ALBRECHT szavai szerint): «nem lesz a nemzetiségi elv államalkotó faktor, hanem egy okos és belátó kompromisszum létesül a nemzeti állam, a geopolitikai tényezők és az államfenntartásra képes fajok között» (155—156 l.). A munka neheze, az új államkoncepció kidolgozása még ezután következik.

A sikerült kötet munkatársai főleg a fiatal nemzedék sorából kerültek ki, jelentős részben éppen a könyvtárunk tisztviselői közül.

HALÁSZ GÁBOR.

Évi jelentés a veszprémvármegyei múzeum és múzeumi könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. — Irodalmi mellékletekkel. — Összeállította: *Laczkó Dezső* múz. igazgató. Veszprém, 1930. Egyházmegyei könyvnyomda, 8°, 46 l.

A múzeumnak főleg a régészet területén eredményes munkáját és gyarapodását, valamint a könyvtár használatát ismertető jelentés után a kötetben a következő helyi vonatkozású értekezéseket találjuk: Dr. GUTHEIL Jenő: *Veszprém, Szent Imre városa. A adatok Veszprém Szent Istvánkori történetéhez*; RHÉ Gyula: *Új Árpádkori templommaradványok Veszprémben*; Dr. RIBÓ Zoltán: *Csikász Imre † veszprémi szobrászművész életrajza*. A már harmadik évi beszámolót kísérő irodalmi melléklet mindenesetre hasznos gondolatnak bizonyult. n.

Máté Károly: A könyv morfológiája. Tanulmány a XVI—XVII. századi magyar irodalom történetéhez. Budapest, 1930. 53 l. (Minerva Könyvtár XXX.)

HORVÁTH János és THIENEMANN Tivadar vezették be irodalomvizsgálatunkba a gyümölcsöző morfológiai szempontot. Az irodalmi formák és a közönség változásának története mellett nem maradhatott el az irodalmiság közvetítőjének, a könyvnek formai fejlődésrajza sem. Ezt a munkát végezte el régi magyar nyomtatványok alapján MÁTÉ Károly, szerencsés példát adva a könyvészeti adatok szellemtörténeti hasznosítására. Főleg THIENEMANN elvi alapvetése nyomán bőséges idézetekkel tárgyalja a címlap alakulását a cím nélkülségtől a barokk végtelen címekig, az írói öntudat kibontakozását a névtelenség, névrejtés, magakicsinyítés stádiumain keresztül, a dedikáció szerepét és ezzel kapcsolatban a maecenas jelentőségét, a könyvnyomtatónak a szellemi részbe is befolyását, végül az olvasóval törődés kezdeti jeleit az elő és utószavakban. A gazdag és az irodalomtörténettől még úgyszólván teljesen kiaknázatlan régi magyar könyvanyagot lelkiismeretesen áttanulmányozta; bárcsak e formai ismerkedés után most kedvet kapnának kutatóink tartalmuk feldolgozására is. H. G.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1929. Új folyam 9. kötet. 1—4 sz. Budapest, 1930. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 8°. 231 l.

Az évenként rendszeresen megjelenő *Értesítő* 9-ik kötete az 1929. évről szól. A könyvtár munkásságáról szóló jelentés (1—26 l.) után az új

gyarapodás válogatott jegyzékét (27—197 l.), majd a rendszeresen járó folyóiratok (199—205 l.) lajstromát találjuk. Az *Értesítőt* egy a keresést megkönnyítő névmutató (207—231 l.) zárja be. ENYVVÁRI Jenőnek a könyvtár kitűnő igazgatójának jelentéséből értesülünk arról a valóban nagyarányú használatról, melynek a Fővárosi Könyvtár örvend s arról a megerőltető munkáról, amelyet az elégtelen számú alkalmazottnak a használat lebonyolítására kell fordítania s amiről legjobban a számok beszélnek. 1929-ben a könyvtár egymillió kötetnél többet juttatott olvasói kezébe. A könyvtári rendes munkákon kívül serényen folytak az új otthonba, a WENCKHEIM-palotába való átköltözés előmunkálatai, amelyeket az épület átalakítási és berendezési munkái — amelyekre a könyvtár igazgatójának döntő befolyásavolt — előzték meg. A gyarapodás képét néhány szám világítja meg, a központi Könyvtár 9431, a tizenkét fiókkönyvtár 34,524, összesen tehát 43,865 darabbal gyarapodott. Könyvbeszerzésre a Központi könyvtárnak 132,000 P, kötésekre 33,907 P, a fiókkönyvtáraknak beszerzésekre 120.000 P, kötésekre szintén 33,907 P javadalma volt. Egyéb dologi kiadásokra más javadalmi tételek nyújtanak fedezetet. Katalógusok dolgában — az *Értesítőn* kívül — az *Aktuális kérdések irodalma* c. sorozatban öt lajstrom, valamint a *Budapesti Gyűjtemény Bibliográfiai Munkálatai* c. sorozat 1-ső füzeté — melyekről megjelenésükkor megemlékeztünk volt — hagyta el a sajtót.

I. K.

Code international d'abréviations des titres de périodiques.

Paris. 1930. Institut intern. de coop. int. 8^r 12 l.

A szellemi együttműködés nemzetközi intézete egyik albizottságával kidolgoztatta a folyóiratok címei rövidítésének nemzetközi szabályzatát. Ezt franciául és angolul a fenti című füzetkében kiadta. A szabályzat kiegészítéséül szolgál az általános rövidítések jegyzéke. A munkának főelőnye a világosság, a könnyű áttekinthetőség s hogy kerüli a rövidítések túlzásba vivését. Az általános szabályokat hét, a különlegeseket öt pontba foglalja össze. Már az első mondat megadja a szabályzat szellemét. Ez a mondat így szól: A folyóiratok címét úgy rövidítsük, hogy az könnyen legyen kiegészíthető. Nem ismeri azt a fátylat, melyet a céhbéliek a mesterség titkosságának emelésére a legegyszerűbb dolgokra szeretnek borítani. Célszerű volna e szabályzatot magyar fordításban is kiadni, mert ebből nemcsak a rövidítések szabályait lehet megtanulni, hanem azt is, hogy hogyan lehet egy szabályzatot világosan megírni.

I. K.

Pongrácz József: *Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága.* Pápa, 1929. Főiskolai nyomda. 8° 29 l. 1 mell.

E bibliográfia kiadására ANTAL Géza lelkész-tanár 40-ik évfordulója szolgáltatta a külső alkalmat. Maga a könyvészeti összeállítás azonban még hét évvel vissza megy, hogy a nagymunkásságú püspök ifjúkorának első költői kísérleteitől kezdve, irodalmi munkásságának egész képét adja. A cikkek és értekezések időrendi felsorolása, egy rövid életrajzzal felér, mert kiviláglik belőle miként tér át az ifjú ember a szépirodalom mezejéről a filozófiára, a hitélet, az országos és a városi politika területére, mint működik hazája és egyháza érdekében a külföldön. A könyvészet öt csoportba különítve sorolja fel a címeiket u. m.: I. Önálló művek és fordítások. II. Cikkek, értekezések. III. Képviselőházi beszédek. IV. Szerkesztés. V. (Címe nincs. Tartalmazza: a munkatársi és felülvizsgálói működésnek, felsorolását; az ANTAL Gézáról szóló irodalmat; az arcképeket.) Hogy mily lelkiismeretes pontossággal készült ez a könyvészeti összeállítás, mutatja, hogy a hibát kereső összesen három helyet talált, amelyeknél a lapszám nincs megadva, ... alighanem azért, mert a szóbanforgó kiadványok nem voltak kézben. Erről a bibliográfiáról el lehet mondani — amit minden műről el kellene mondhatni, de sajnos nem lehet, hogy — gonddal és szeretettel készült. I. K.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Kir. Magy. Egyetemi Nyomda Budapest: BESSENYEI György: A törvénynek útja. Tudós társaság. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti VAJTHÓ László. 1. szám.) Budapest, 1930.

Magy. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Budapest: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai. Szerkeszti JAKUBOVICH Emil és RÉDEY Tivadar. 2. sz.) Budapest 1930.

Magy. Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya, Budapest: Petőfi-dalok. Összeállította ISOZ Kálmán. (Magy. Zeneművek Könyvszete.) Budapest, 1931.

Magy. Meteorológiai Társaság, Budapest: Dr. AUJESZKY László: Védekezés az időjárás károk ellen. (A Magy. Meteorológiai Társaság kiadványa, 2. kötet.) Budapest, 1930.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: A Főv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. 1929. Új folyam, 9. kötet, 1—4. sz. Budapest, 1930.

Magy. kir. Állami Térképészet, Budapest: VÖRÖSS József: Bevezetés a fotogrammetriába. (A Térképészeti Közöny 3. sz. külön füzete.) Budapest, 1931.

Studium Könyvkiadó R.-T., Budapest: Világirodalmi Lexikon. (Külföldi irodalom.) Szerkesztette: Dr. DÉZSI Lajos. I. kötet. *A.—Ecrivisse.* Budapest, 1931.

Debrecen sz. kir. város . . . könyvkiadóvállalata, Debrecen : Dr. Csűrös Ferenc: Debrecen város és a Tiszántúli ref. egyházkerület tulajdonát tevő könyvnyomda fejlődésének története. (Debrecen, 1931.)

Magy. Tudományos Intézet, Tartu (Dorpat): CSEKEY, Stephan v.: Aus den Forschungsarbeiten des Ung. Wissenschaftlichen Instituts in Tartu (Dorpat). (Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis. Edidit Stephanus de CSEKEY. 8—13.) Tartu-Dorpat, 1930.

Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster in Westfalen: PUKÁNSZKY, Béla v.: Geschichte des Deutschen Schrifttums in Ungarn. I. Bd. (Deutschum und Ausland, Studien zum Auslandsdeutschum und zur Auslandskultur. Herausg. v. Georg SCHREIBER. 31/36. Heft.) Münster in Westfalen, 1931.

Magy. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Budapest: GULYÁS Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Budapest, 1931.

Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete és múzeuma, Szombathely: A Vasvármegyei Múzeum Könyvtárának II. sz. gyarapodása 1927 okt. 1-től 1930 szept. 30-ig és Jelentése 1929. évi működéséről és állapotáról. Összeállította: Dr. PÁVEL Ágoston. Szombathely, 1930.

Széphalom-kör, Szeged: Dr. BÍBÓ István: Könyvtáraink racionalizálása. A szegedi egyet. könyvtár tíz éve. (Különlenyomat a Széphalom 1930. 10—12. számából. (Szeged, 1930.)

Kultura Könyvkiadó, Pozsony-Bratislava: SKULTÉTY József: Még egyszer a volt Felső-Magyarországról. Válaszul Iványi Béla «Felső-Magyarországról» c. füzetére. Turóc-Szent-Márton, 1931.

Magy. Történelmi Társulat, Budapest: SZENTPÉTERI Imre: Magyar Oklevéltan. (A Magy. Történettudomány Kézikönyve. Szerk. HÓMAN Bálint. II. köt. 3. füz.) Budapest, 1930.

Ref. főiskola igazgatósága, Pápa: PONGRÁCZ József: Dr. Antal Géza dunántúli ref. püspök irod. munkássága 1881—1928. A negyvenéves lelkész-tanári jubileumra összeállította: —, Pápa, 1929.

Az Erdélyi Férfiak Egyesülete «Jancsó Benedek Társasága», Budapest: Jancsó Benedek Emlékkönyv. Szerkesztette: ASZTALOS Miklós, Budapest, 1931.

Nagy Nemzeti Múzeum, Budapest: Gróf Apponyi Sándorné. (Különleny. a Magy. Könyvszemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1930.

Société des Nations. Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris: Code International d'Abbreviations des Titres de Périodiques. Paris, 1931.

Szent István-Társulat, Budapest: HICHENS, R.: Allah kertje. I.—II. — ORCZY Emma: Sir Percy visszaüt. — HAGGARD, H. Rider: A két D'Arcy. — CRAWFORD, Marion: Don Orsino. — S. BOKOR Malvin: Az utolsó Árpád. — BLASKÓ Mária: Építsünk együtt. — KRISTON Endre: Patkó Pista. — Dr. LINTNERNÉ FITTLER Vilma: Jézuska pajtásai. — PONGRÁCZ Irén grófnő: Klárka hercegnő kalandjai. — SZENT ISTVÁN KÖNYVEK: 89. sz. TRIKÁL József: A lélek rejtett élete. — 90—91. sz. PETRÓ József: A szentmise törté-

nete. — 92. sz. MESZLÉNYI Antal: A magyar jezsuiták a XVI. században. — 93. sz. MIHELICS Vid: Az új szociális állam. — 94. sz. ÉNIK Gyula: Prémek és prémes állatok.

Otto Harrassowitz, Leipzig: VORSTIUS, Joris: Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. Erster Jahrgang. 1930. Leipzig, 1931.

Tóth László: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar Pálosok reformja ügyében. (Különlény. a Magy. Könyvszemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1930.

Dr. Szalay József: A könyvről és a könyvszeretetről. (Széphalom-Könyvtár 23. sz.) Szeged, 1931.

Dr. Wolf Rózsi: Szent Imre a képzőművészetben. (Különlény. a Magy. Katolikus Almanach 1930—31. évfolyamából.) Budapest, 1931.

Mieth E. J. István: Pythagorastól Mussoliniig. Budapest, 1931.

Kölcsey Dezső: A Kölcsey-, másképp Szenté-Mágócs-nemzetség. Kölcsey Ferenc. Budapest, 1930.

Bisztray, Jules de: La Bibliothèque de l'Université de Budapest et le Bureau Central Bibliographique des Bibliothèques Publiques de Hongrie. Paris, (1931).

Dr. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete. (Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. Dr. GYÖRGY Lajos. 1031. 34. sz.) Cluj-Kolozsvár, 1931.

Máté Károly: A könyv morfológiája. Tanulmány a XVI—XVII. századi magy. irodalom történetéhez. (Minerva-könyvtár XXX.) Budapest, 1930.

Terbe Lajos: Petőfi és a nép. Budapest, 1930.

Tóth László: Magyar volt-e III. Calixtus ellenpápa? (Különlény. a Történeti Szemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1931.

Wolf Rózsi: Ismeretlen Michelangelo-iratok. (A Római Magyar Intézet kiadványai.) Róma-Budapest, 1931.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 47. évf. I—II. füzet. 1930. A folyóirat vezetősége nyilván azon igyekszik, hogy lehetőleg széles olvasókör érdeklődésének tegyen eleget; nagyobb terjedelmű tanulmány így alig találkozik, annál több a sokféle kiterjedelmű cikk. W. MENN a németnyelvű bibliográfiái irodalomban kevésbé ismert nagy hollandi könyvtárak (Hága Királyi Könyvtár, Leiden, Utrecht Egyetemi Könyvtár) szervezetét ismerteti: könyvtártechnikai szervezetük elmaradottságának okát abban látja, hogy tisztviselőik nem könyvtári szakemberek, hanem szaktudósok sorából kerülnek ki. — H. HILLE T. L. Yüan «Libraries in China. Peking 1929» c. tartalmas füzetének adatait közli bő kivonatban; G. REISMÜLLER keletázsiai tanulmányútján tett tapasztalatairól számol be. — Érdekes cikkek tájékoztatnak a könyvtártechnika és a katalogizálás időszerű problémáiról. U. LEO — a frankfurti nyilvános könyvtárak központi címjegyzékének folyó munkálataival kapcsolatban — a porosz katalogizálási szabályzat (Preussische Instruktion) tételait boncolja. — W. WEINREICH a *Gesamtverzeichnis der Ausländischen Zeitschriften* nagyméretű vállalkozásához fűz kritikai megjegyzéseket. — Technikai és katalogizálási tanácsokban különösen gazdag a 8/9. kettős szám, amely a «Verein deutscher Bibliothekare» 1930 júniusában Lübeckben lezajlott gyűlésén tartott előadások kivonatát is hozza: CH. WEBER a porosz egyetemi könyvtárak realkatológusairól, J. KINDERVATER a vezérszókatalógus problémáiról, K. SCHELLENBERG a címléírás technikájáról értekezik; H. FUCHS és R. JUCHHOFF a *Preussischer Gesamtkatalog*-ga kapcsolatos kérdéseket feszegetik. — G. LEYH a tübingeni Egyetemi Könyvtár kezelési szabályzatának viszontagságos történetét vázolja az új (1929) szabályzat életbelépésének alkalmából. — M. STOIS a bajor kötelezpéldányrendelet kapcsán felmerült jogeseteket boncolja. — A túlnyomórészt rövid könyvtártörténeti közlemények között is akad figyelemreméltó. W. GOTTSCHALK *Die Bibliotheken der Araber im Zeitalter der Abbassiden* c. tanulmányában egy eddig nem eléggé ismert területre vezet minket. — A középkori könyvjegyzékek ismeretét gyarapítja W. SCHMIDT, *Ein Bücherverzeichnis des St. Katharinenklosters zu Nürnberg* c. tanulmányában. — P. TROMMSDORF a braunschweigi *Collegium Carolinum* 1748-ból fennmaradt első könyvtári instrukcióját ismerteti levéltári anyag alapján. — Felső-Ausztria reformáció-korabeli könyvtárügyének R. STUMPFEL szorgalmas tanulmányt. — B. BISCHOFF E. A. LOWE monumentális reprodukciós művéhez *Scriptura Beneventana* (Oxford, 1929) közöl kiegészítő adatokat. A híres humanista, H. RANTZAU könyvtárából származó könyvekre hívják fel a figyelmet R. BÜLCK és F. ZOEFFL. — Érdekes elméleti kérdéseket fejteget J. VORSTIUS, *Zur Theorie der primären Natio-*

nalbibliographie c. tanulmányában; primär bibliográfián érti az egyes országokban heti-havi időközben összeállított új megjelenések bibliográfiáját; ennek a periódikus könyvészetnek összeállítására tesz jól átgondolt javaslatokat. — Rendszeres beszámoló lelkiismeretesen tájékoztat a könyvészeti irodalom újdonságairól.

DR. BARTHA DÉNES.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Új folyam. XXII. évf. (1930). 1—5. szám. A Zeitschrift főlapjában nemcsak szorosan a könyvnek — mint nyomtatványnak — kedvelői részére hoz tanulságos és érdekes cikkeket, hanem az igazi könyvbarátnak is, kit a könyvön mint nyomdaipari jelenségen kívül annak szellemi tartalma is melegen érdekel, a Beiblatt pedig rendkívül gondosan hordja össze mindazt, ami a könyvgyűjtőre nézve a megjelenések, a szakirodalom, egyesületi élet, kiállítások területén nevezetes és tudomásul vételre méltó. Figyelemre méltó Henrik REUSS (e néven 39-ik) hercegének a német bibliofilát a franciával szemben védő, nemzeti önérvétől fűtött polemikus irata GRAUTOFF Ottó dr.-nak, a német-francia társulat alapítójának válaszával együtt, mely kiemeli a franciák elismerését a szép német könyvvel szemben s a kölcsönös kritika helyességét s örömmel üdvözli REUSS herceg felszólalását, kívánva, hogy ilyfajta megbeszélések a szaklapokból a napisajtóba is mennének át, hogy «a német könyvművészet újból a mindennapi beszéd tárgya legyen». Érdekes UMEKICHI TANAKA japán tanár cikke: *Japanische Kinderschriften und Äsop-Übersetzungen* címen, melyben míg egyrészt régi — a hittérítő jezsuiták által japánul, latin betűkkel már 1593-ban kiadott s az azóta megjelent ESOPUS fordításokkal ismertet meg, addig sajnálja a szép japán könyvet s szeretettel írja le annak báját. SCHÜRMEYER W. hosszabb tanulmányának *Der Bibliotheksraum als Architekturproblem* első fejezetét, mely a középkori és a reneszansz könyvtárak állványrendszerü felállításáról szól, közli. A 2-ik számban STUBENRAUCH Herbert: *Der falsche Don Quixote* címen ír e sokat emlegetett regény második kötetének sorsáról, a mű hírnevét kihasználó hamisítóról s adja a különféle kiadások címlapjának hasonmásait. MEINER Annamária az olasz ösnyomtatványok szignetjeiről, WIEYCK H. a bekötési táblákon látható írás betűiről értekezik. MEYER Kathi azzal a kérelemmel fordul a bibliofil társaságokhoz, hogy kiadványaikat mindig egyező összefoglaló címen jelentessék meg, mert a most divó szokás ugyanegy sorozatot annyi — árnyalataiban, szórendben — módosuló névvel jelöl meg, hogy a könyvtáros, kire általános szabályok követeése kötelező, ugyanazon társaság kiadványait a legkülönbétebb címszókön kénytelen felvenni, ami nemcsak nagy munkatöbbletet jelent, hanem lehetetlenné teszi az összetartozó kiadványok feletti áttekintést is. SIGERIST Henry E. tanár megállapítja egy kézirat alapján, hogy az Augsburgban 1491-ben megjelent *Versehung des Leibs* c. munkának Heinrich LONFFENBERG von Fryburg ein Priester a szerzője. A kéziratot kultúrtörténeti szempontból érdekes képek díszítik. SCHOLTE J. H. a termékenység szigetéről, a Robinsonádok emez érdekes előfutáráról és számos átdolgozásáról, fordításáról értekezik. JUNK Wilhelm kívánatosnak tartja, hogy az antikvár könyvkereskedelem szokványait szabályozzák s egységes szokvány-kodexbe összegyűjtve adják ki. MARLE Frigyes a francia könyvekben található ajánlásokból mutat be egy csokorra való

A 4/5 kettős füzetben BAUER Konrad F. ismerteti KLEUKENS Friedr. Wilh. és a Ratio-Pressé munkásságát: művészi illusztrációkkal és szép nyomással ékes kiadványait. LANCKORONSKA Mária grófnő a 18-ik századi délnémet könyv-illusztrálásról ír és számos hasonmással igazolja állításait. Rendkívül érdekes JUCHHOFF Rudolf cikke: *Das Ende der Sandgustheorie*. A GUTENBERG-COSTER elsőségi vitának ez alighanem befejező közleménye. A vitában ZEDLER az ellene, ki COSTER elsősége mellett tör lándzsát. ZEDLER heves vitáiban döntő érvül öntés technikai elméletét vonultatja csatasorba. JUCHHOFF éppen ezen technikai eljárás tarthatatlanságát bizonyítja okfejtéseiben. OEHLER Richard a majna-frankfurti egyesített könyvtárak igazgatója, a felépítendő frankfurti nagy könyvtárra vonatkozó terveivel kapcsolatban s azok magyarázatául *Zukunftsbauten wissenschaftlicher Bibliotheken* című dolgozatában több óriásarányú (2—4^{1/2} millió kötetes) könyvtár épületeiről írván, megállapítja, hogy a raktárak részére legcélszerűbbeknek a toronyszerű épületeket tartja. Kisebb alapterületen óriás tömegű könyv helyezhető el; a könyvek függőleges irányban jobban és gyorsabban szállíthatók, mint a vízszintes irányban húzódó raktárakban. A felépítendő nagy könyvtár vázlatos tervét is bemutatja, melynek előnye, hogy az első torony után még két másik lesz emelhető, anélkül, hogy az épület beosztásán változtatni kellene. A terv megvalósítása persze ott is pénzkerés, mint a kultúra általában az.

I. K.

Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 67. évf., 1930. 1—9. füzet. A változatlanul fényes kiállításban kihozott folyóirat cikkei között számos történeti és könyvészeti szempontból figyelemreméltó munka is található. — F. BOCKWITZ a «Civilité» néven ismert betűtípus legújabb irodalmát ismerteti: Robert GRANJON lyoni nyomdásznak ezt az érdekes alkotását (1557) a 16. század végén Flandria több nyomdája (köztük nem csekélyebb, mint Chr. PLANTIN) átvette és utánozta. — G. A. BOGENG *Expansion der graphischen Kultur* címen mélyenszántó tanulmányban a nyelvhasználat és írásbeliség viszonyát és egymásra kölcsönhatását helyezi szellemtörténeti megvilágításba. — A 3. füzet vezető helyén H. BOCKWITZ nagyszerű illusztrációs anyag kíséretében a «Deutsches Museum für Buch und Schrift» megalakulását és összetételét vázolja: a gyűjtemény legértékesebb darabjai H. KLEMM gyűjtéséből származnak. — Tanulságosan mutatja be E. HÖLSCHER néhány modern nagy kiadó cég (Neuerburg, Inselverlag, Diederichs, Reichl, Fischer, stb.) nyomdászjelvényének fejlődését; a művészi formaadás és szimbólika problémáinak összefonódása különösen érdekessé teszi tanulmányát. — H. BOCKWITZ kitűnően illusztrált cikkben bőven méltatja G. A. E. BOGENG legújabban megjelent könyvét «Geschichte der Buchdruckerkunst, Der Frühdruck». — G. SCHWIDETZKI pedagógiai és művészettörténeti szempontból figyelmet érdemlő tanulmányban *Das Tier im deutschen Bilderbuch* vázolja a német állatábrázolás művészi fejlődését és jelen irányait. — O. BETTMANN, *Wege zum neuen Buche* c. fejtegetésében a tipográfiai kiállításnak a modern szellemi szükségletekkel való összhangba hozására tesz figyelemreméltó javaslatokat. — O. PELKA a könyvnyomtató cégbe való felvétel formalitásainak történetéhez közöl érdekes adatokat; többek között de VISE 1621-ben megjelent «Depositio cornuti typographic» c. dramatizált játékából és ugyanennek J. RIST-féle átdolgozásából

(1654) hoz jellemző szövegrészeket. — A 8. füzetben E. DARMSTÄDTER Franz v. KOBELL, a galvanografia feltalálójának érdemeit méltatja. — G. MENZ a könyvforgalomnak a gazdasági életben elfoglalt sajátos helyzetét világítja meg *Das Buch als Ware und Wirtschaftsfaktor* című tanulmányában. — H. SCHREIBER, *Bucheinbände der Renaissance mit Rollen und Platten* cím alatt gondos tanulmányban HAEBLER nemrég megjelent jelentős könyvéhez «Rollen und Plattenstempel des 16. Jahrhunderts» közül kiegészítő adalékokat. — Értékes cikkek világítják meg a nyomdászipar művészeti oldalát is; P. KERSTEN a modern francia és német kötésművészet irányait teszi összehasonlítás tárgyává; R. BRAUNGART a bélyegnyomás művészi kialakításáról értekezik. — A *Buchkünstler und Gebrauchsgraphiker der Gegenwart* rovatban Georg SALTER berlini illusztrátor-tervező művészetét ismerjük meg. SALTER színházi dekorációk tervezésével kezdte pályáját; ma kiváltképpen könyvborítéktervezéssel foglalkozik; ezen a téren ötletei eredetisége, néha szinte a brutalitással határos realizmusa nagy jelentőséget biztosítanak számára. — A nyomdaüzem technikai részét illető tanulmányok közül különösen figyelemreméltó R. RUSS cikke *Vom jetzigen Stand der Reproduktionstechnik*. NICOLAUS háromfolytatósos közleményben amerikai útján tett tapasztalatairól számol be, különös tekintettel a technikai újításokra. — A tartalmas füzetek tanulmányi részét a gazdag szakirodalom bő ismertetése egészíti ki.

DR. BARTHA DÉNES.

Le Bibliographe Moderne. 1928 július — 1929 december. 142—144-es együttes szám mellyel 1930 végén befejezte XXIV-ik kötetét. Paul M. BONDOIS: *Un projet d'organisation des archives municipales* c. cikkében ismerteti LENGLET abbénak 1750-ben beadott tervezetét, melyben a városi levéltárak egységes szabályok szerinti leltározását, az ügydarabok számon- és rendbentartását javasolta. A terv azzal az indokolással, hogy pénzbe kerül, félretetett. Félix HERBET a Fontainebleau-i könyvtár történetét közli. Pierre MAROT a lotharingiai levéltár oklevelei visszaadásának időpontját állapítja meg. H. CHABAUT: *Les débuts de l'industrie du papier dans le Comtat-Venaissin aux XIVe — XVe siècles* címen eredeti okmányok közlésével jellemzi e délfraancia terület (Avignon a székhelye) első papirosmalmainak történetét. Ernest COYECQUE részletesen ismerteti a közjegyzői levéltáraknak állami ill. városi levéltárakban leendő elhelyezésére vonatkozó 1928. évi március 14-iki törvényt, történetét és az első alkalmaztatását Párizsban. E törvény a közjegyzők irodájában őrzött és 125 évnél régebb okmányokra vonatkozik. Amilyen önként érthető, hogy e már csak történelmi értékkel bíró okmánytömegnek nyilvános levéltárakban a helye, épp oly nehéz volt azt keresztül vinni. Vaskalaposág, féltékenység, maradiság, a családi, vagyoni-titkokat féltők akadékoskodása 1864 óta állotta útját annak, hogy ez az egységes javaslat korább őltsön testet (s így is csak egy szavazattöbbséggel ment keresztül a francia szenátusban). A közjegyzői irodák kézről kézre menvén, az előd irattömegéből az utód gyakran csak azokat veszi át, melyekre szükség lehet, tehát az újabbkoriakat, míg a régi írásokat a volt közjegyző családjánál hagyja, ahol azután e nagy terhet jelentő írástömeg padlásra, pincébe kerül, s előbb-utóbb elpusztul. E közjegyzői irattárakban a XVI-ik századból őrzött okmányok nagy számban találhatók. COYECQUE a törvény szövegét is közli s

igen helyesen hozzáteszi, hogy nem elég az, ha egy törvényt megcsináltak, azt keresztül is kell vinni. A keresztülvitel módjára ad igen talpraesett utasítást, melyet ő alkalmazott a levéltárak átvételénél s egyúttal közli 70 átvett közjegyzői irattár darabszámát és a segédmunkaerővel, az átvételre fordított órák számát is. Igen kitűnő e folyóirat krónika rovata melybe mindenfelől pontos értesülések futnak be. Ezek közül csak a következő két hírt ismétlem a tanulság kedvéért. Magyar bibliografia. Megjelent a Magyar Életrajzi Lexikon *néhány füzete*. . . stb. Román bibliografia. Megjelent a Contributsioni a la bibliografia româneasca *harmadik kötete*. . . stb.

I. K.

Magyar Grafika. 1930. XI. évf. 7—12. számok. A kettős számokban megjelent folyóirat 7—8-as füzetét az a különlapon mellékelt híradás vezeti be, hogy WANKÓ Vilmos, ki két és fél évig távol tartotta magát a folyóirattól, újból bekapcsolódott a Magyar Grafika «szakkulturális feladatainak irányításába». *Miből áll és mit akar az új tipográfia* a címe Jan TSCHIHOLD cikkének, amely szerint «amellett, hogy nincsenek történelmi mintaképei, legjobban jellemzi még a modern tipográfiát az, hogy szereti az új technikai eljárások alkalmazását» s mindazt ami ebből következik: gépszédést, fényképeket és fényképeszeti eljárásokkal készült képeket, normalizálást, olcsó könyveket s így tovább. Végezetül, összesítésképpen, az elvetett régi szabályok pótlásául átveszi Karl TEIGE (Prága) tantételeit, amelyek nagyon harciasan hangzanak pl: «Tradícióktól és előítéletektől való felszabadulás.» «Egy plakát, amelynek messziről fel kell tűnnie, más feladat elé állítja a tipografust, mint egy tudományos könyv vagy egy verses-kötet.» GEYER Raoul: *Párizsi levél a szakoktatásról* címen összefoglalja az ottani szakoktatási intézeteket s mindama helyeket, hol könyv dolgában okulni lehet. Kár, hogy a lelkesedés fölényeskedésre ragadtatja s végül kijátsza a nagy ágyút, mondván: «És tudod-e testvér, hogy Pestről Párizsig igen hosszú az út?» Persze hogy hosszú, de hosszú az az idő is, amellyel a franciák korább kezdhették kultúrájuk fellendítését és hosszú az a számjegy is, amely Párizs gadagságát jelzi. . . Löwy László: *A mélynyomás általános elterjedésének lehetőségeiről* értekezésén, a mélynyomásos eljárásról s a vele kapcsolatos munkálatokról ad általános képet. *Az ólom: vére a nyomdának* rámutat a gépszédők s általában a nyomdászok ama hibájára, hogy a betűólommal nem törődnek, azzal nem bánanak a kellő szakértelemmel (túlhevítés) s nem figyelnek annak felfrissítésére, pihentetésére. PÉTER András a *Régi egybázművészeti kiállítás*-nak miniatűrjeit, könyveit és kötéseit ismertette. Igen kedves a rövidített név mögé rejtőzött (— BÖKE —) író *Az én első szédésem* című kis elbeszélése. — A 9—10 sz. füzet újítást hozott. Ezentúl a lapnak állandó melléklete lesz a *Nyelvművelő*, mely a «magyar nyelvhelyesség és helyesírási kérdések megvitatására» fog szolgálni. Igen helyes gondolat. Az abban felmerülő kérdések, így nemcsak a közelálló szakemberek, hanem távolabbi körök hozzászólására is alkalmat fognak nyújtani. Így mindjárt a Magyar Grafika e füzetében PÉCSI Józsefnek *Fotó és reklám* címen olvasható, tárgyát illetőleg igen érdekes cikke is, nyelvhasználat, sőt nyelvrontás szempontjából a Nyelvművelő kritikai kése alá veendő. Ebben a cikkben arról van szó, hogy a fényképezést a reklám szolgálatába kell állítani s hogy erre igen alkalmas mód az, ha a fényképfelvételekből megfelelő részt vagy több

fénykép részleteit kivágva, azokat a nyomtatott betűkkel, mint szöveggel, alkalmas módon összeszerkesztve, falragasz vagy reklám megalkotására felhasználjuk. Mindez szép és jó volna, ha ennek előadására nem használna annyi idegen szót, amit azzal, hogy minden mesterségnek megvan a maga «tájszólása» nem lehet menteni. A fotográfiának igen jó magyar szava a fénykép s így az összes e művelettel kapcsolatos ténykedéseknek vagy szerszámoknak megvan a maguk, a mindennapi nyelvhasználatban élő szavuk. Fáj a szemnek ilyet olvasni: fotokamara, fotomasina, fotoműterem, fotoatelier, amit fényképezőgéppnek, fényképészeti műteremnek könnyűszerrel lehet leírni. Nem akarom a cikk tömördek és szükségtelen idegen szavát kipécézni, csak egyet szeretnék, ha egy új eljárást, mint amilyen a fényképes plakát, ne szolgai átvétellel, idegen szóval jelöljük. Használjunk magyar szót, még mielőtt a foto beidegződne. A fényképes reklám se sokkal hosszabb szó, mint a fotoreklám. Lehetne mindezekre — esetleg HELMECZY-féle dícséretes rövidítéssel is — magyar szót használni, kitalálni. Éppen e cikk után néhány lappal NEMES György tervei között látom: Raffa füstszűrős szipka, amivel a nicostop-os spiclit mondja jó magyar kitétel. (Az előttem ismeretlen fordítóval örömmel szorított gondolatban kezett.) Lám előkelő idegen szó helyett milyen jó és helyes magyar szavunk van. Miért írjuk e rémes szót: Foto: PINTÉR Zs. és miért nem inkább: PINTÉR Zsuzsi fényképfelvétele. — *Fototipográfia* a címe Dr. BETTMANN Ottó (Berlin) cikkének, ki a fénykép és a betűkadta képből összetett plakátokról ír. BORTNYIK Sándor: *Az új fotoművészet* címet használja arra, hogy *A mai művészi fényképezésről* írjon, elmondván azt, amit a fényképművészetek már hirdettek, hogy t. i. a felvett tárgyon látni, vajjon csak gyakorlott fényképész munkáját szemléljük-e vagy olyan egyénét, ki a festőművész szemével válogatta ki tárgyát. Sajnos a «foto» kitétel az ő írását is elcsúfítja. TSCHUHOLD cikke sem maradt visszhang nélkül s a *Miből áll az új tipográfia — a nyomdász szemüvegén keresztül* című cikk írója bár elismeréssel adózik az újítók mesterének, mégis hosszú tapasztalatok alapján, amelyek során sok újítást és próbálkozást csinált végig, sorba cáfolja a mult tagadóit s elveti a normalizálást, mert azt nem szabad az individualitás fölébe helyezni. Végeredményül azt kívánja, hogy a nyomdász folyton tanuljon, nehogy a rajzoló föléje kerüljön. WANKÓ Vilmos *A leegyszerűsített tipográfusról* ír igen nagy elméleti és gyakorlati tudással. NOVÁK László *Egy nyomtatványkiállítás és tanulságai* c. cikkével jelent meg a munkatársak sorában s hozta magával régismert alapos szaktudását. GRÓSZ Ernő *Egy és más a szedőgépelemről* címen a szedőgépekkel felszerelt nyomdáknak ad tanácsot az ólom tisztítására, keverésére. — A 11—12-ös füzet két kimagasló cikke GEYER Raoul és WANKÓ Vilmosé. Előbbi *Hogyan készül a reklám* címen jól összefogva ismerteti az Agence Havas nagyarányú reklám-vállalatát. Ez nemcsak elhelyezi, hanem ki is gondolja, meg is tervezeti és el is készítteti a megrendelők reklámjait. A képanyaggal gazdagon élénkített cikk igen jó betekintést enged a nagyarányú intézmény egyik ágába, a hirdetésibe. WANKÓ az *Uhertype fényzedőgépet* ismerteti. Öröndetes, hogy magyar ember, UHER Ödön találmányáról van szó, melynek rövid leírását itt még rövidebbre fogva közölni, nem volna értelmes. A találmány lényege, hogy a szedőgépre emlékeztető billentyűzet útján, fényérzékeny szalagra veti-

tődnek a sorok. E végtelen szalagról egy másik gépen a sorok egymásalá fényképeződnek egy a sorok szélességének megfelelő s a sorokra merőlegesen haladó filmre. Erről viszik át a mélynyomástú hengerekre a «fényszedést». A nyomdászparra a találmány hordere ma még nem is sejthető. WANKÓ felfogása szerint elsősorban a napilapokat érdekli ez az új találmány. A többi cikk közül felemlítendő: SZÖNYI Lászlóé *A vízjegyekről*, RUBINYI Mózes megemlékezése *Wolfner Józsefről*. LAUPÁL Antal a *Művészet és technika a modern könyvnyomtatóiparban* címen értekezik. A nyomdász szakembereket érdeklő rövidebb, hosszabb szakcikkek és minták nagy sora teszi tanulságossá a füzeteket. A fontosabb cikkeket, német fordításban (vagy kivonatban) az *Ungarische Graphik* c. mellékletben olvashatják a külföldi érdeklődők.

Isoz K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora.

A Magyar Könyvszemle 1929. XXXVI. évf. 239—41. lapján GULYÁS Pál már méltatta HOFFMANN Edithnek a Magyar Bibliofil Társaság kiadásában «Régi magyar bibliofilek. Bpest, 1929.» címen megjelent díszes művét. Nem térhetünk azonban napirendre a kitűnő mű felett anélkül, hogy az illusztris szerzőnek a műben először említett egy végtelen becsű felfedezésére külön is fel ne hívjuk a középkori magyar kódexek és a magyar miniatúr-festészet iránt érdeklődő olvasóink figyelmét.

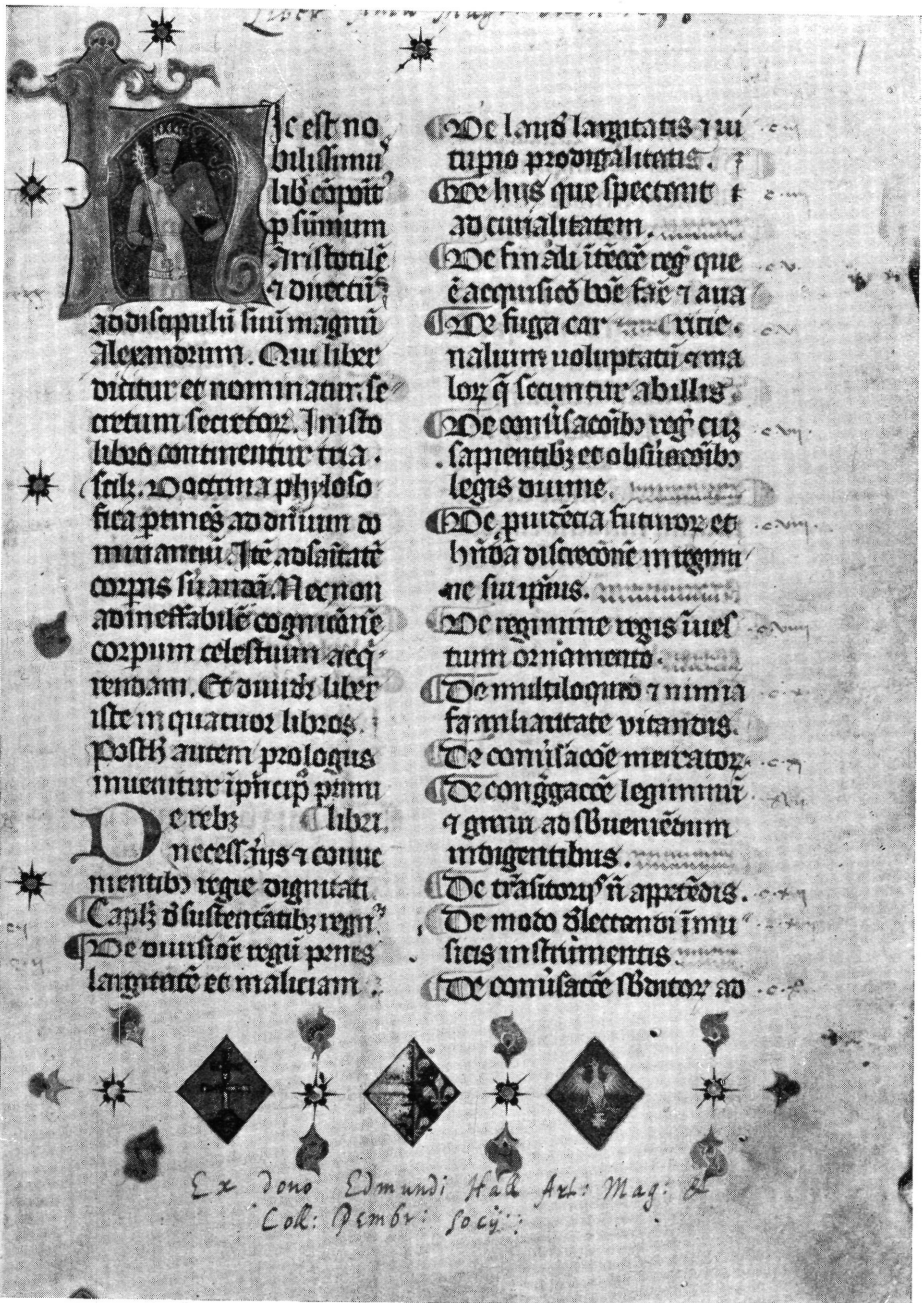
A régi magyar bibliofilek sorát Nagy Lajos királlyal nyitván meg a szerző¹, elsősorban megcáfolja CSONTOSI János azon állítását, hogy e királyunk «jeles könyvtárának» négy darabja máig is fennmaradt. Az objektív vizsgálatot mind-éddig csak egyetlen darab, a Bécsi Képes Krónika állta ki, de a szigorúan tudományos kritikával így lecsökkentett számot gyarapítja is szerzőnk egy másik, bibliográfiánkban eddig alig ismert hiteles darabbal, melyről azután művének egyik legszebb eredményeképpen azt is megállapítja, hogy ugyancsak a Bécsi Képes Krónika illuminátorának kezéből került ki (21—22. l.). Magunk részéről hozzátehetjük, hogy scriptora is feltétlenül azonos.

A nemcsak szövegére legfontosabb, de külső kiállítására is legpazarabb díszű középkori kódexünk, a műben művészettörténetileg részletesen méltatott (17—21. l.) Bécsi Képes Krónika ezen testvérét az oxfordi Bibliotheca Bodleiana őrzi. Kiállítása sokkal egyszerűbb, szövege is számtalan ennél korábbi és későbbi kódexből és több ősnymtatványból sok változatban ismeretes s a középkorban általánosan ARISTOTELESnek tulajdonított *Secretum Secretorum* című keleti eredetű apocryph munkát tartalmazza. A kódexet a magyar irodalomban csak PONGRÁCZ József említi a Magyar Könyvszemle 1912. évf. (új folyam XX. köt.) 6. l. a 2. számú hosszabb jegyzetben. Már ő rájött arra, hogy a kódex Nagy Lajos királyunké volt, de a Képes Krónikával való testvéri viszonyát nem ismerte fel.

Hogyan, mily úton-módon került Nagy Lajos király ezen kódexe Angliába? Nem tudjuk. A címlapján olvasható két, XVII. századi bejegyzésből csak az

¹ Könyvbarát királyaink sorát bátran kezdhette volna a szerző «*Könyves*» Kálmán királyunkkal, kiről a Bécsi Képes Krónikában olvassuk, hogy: Qui ab hungaris *Cunues Calman* appellatur. Eo quod libros habebat. (M. FLORIANUS: Hist. Hung. font. dom. II. köt. 206. l.) Már KÉZAI is *Qunwes (Qunuwes) Kalman*-nak nevezi őt, u. o. II. 88. HARTVIK püspök is e királyunknak ajánlotta Szent István-legendáját, melyet előszava szerint az ő meghagyásából írt meg (u. o. I. 32).

NAGY LAJOS KIRÁLY
oxfordi «Secretum Secretorum» kodexének címlapja.
(Bodleian Library MS. Hertford Coll. 2.)

állapítható meg, hogy már csaknem háromszáz évvel ezelőtt is Oxfordban volt s bizonyára a Magdalena Hall kézírataival került letétképp a Bodleian Library-be.

A címlap felső szélén olvasható bejegyzés: «Liber Aulae Magd. Oxon. 1658.» A lap alsó szélén: «Ex dono Edmundi Hall Art. Mag. & Coll. Pembr. Socij.» Legelőször egy XVII. század végéről való katalógus: *Catalogus Librorum Manuscriptorum Angliae et Hiberniae. Oxoniae, 1697. Tom. I. Part. II. p. 84.* említi a 2514. 3. szám alatt a kódexet. Mai jelzete a Bodleianában *MS. Hertford College 2. (E. N. 2.)*

A kódex kötése egyszerű újkori bőrkötés, szövege 66 hártylevélre terjed. A kéthasábosan írt címlapon a szöveget a mű titulusa a következő szavakkal vezeti be: «Hic est nobilissimus liber compositus per summum Aristotilem et directus ad discipulum suum magnum Alexandrum. Qui liber dicitur et nominatur secretum secretorum. In isto libro continentur tria, scilicet: Doctrina phylosofica pertinens ad dominium dominancium. Item ad sanitatem corporis seruandam. Nec non ad ineffabilem cognicionem corporum celestium acquirendam. Et diuiditur liber iste in quatuor libros. — Posthec autem prologus inuenitur in principio primi libri.»

Mivel — mint említettük — a mű szövege számtalan XIII—XV. századi kódexből és az 1472. évvel kezdve több ősnymtatványból sok változatban ismeretes, közöljük kódexünk facsimilében is mellékelte címlapjának folytatatólagos szövegét, hogy annak rokonsága a mű más kézíratos vagy nyomtatott szövegeivel könnyebben kideríthető legyen. A scriptor az első hasáb végén megkezdi, a másodikon folytatja a *Secretum Secretorum* első könyve fejezeteinek felsorolását:

«De rebus necessarijs et conuenientibus regie dignitati.

Capitulum de sustentantibus regni.

De diuisione regum penes largitatem et maliciam.

A második hasábon:

De laude largitatis et uituperio prodigalitatís.

De hijs, que spectant ad curialitatem.

De finali intencione regum, que est acquisicio bone fame et auaricie.

De fuga carnalium uoluptatum et malorum, que secuntur ab illis.

De conuersacionibus regum cum sapientibus et obseruacionibus legis diuine.

De prouidencia futurorum et habenda discrecione in regimine sui ipsius.

De regimine regis in uestium ornamento.

De multiloquio et nimia familiaritate uitandis.

De conuersacione mercatorum.

De congregacione legimum et grani ad subueniendum indigentibus.

De transitorijs non appetendis.

De modo delectandi in musicis instrumentis.

De conuersacione subditorum ad...»

A pseudo-aristotelesi *Secretum Secretorum* (sive liber de regimine regum et principum) keleti: szír, kald, vagy legnagyobb valószínűség szerint arab eredetű, középkori, talán VIII. századi királytűkör. Több szövegváltozatban ismeretes előszava szerint öreg korában ARISTOTELES írta volna e művet tanít-

ványa, Nagy Sándor használatára, hogy ez belőle az uralkodás művészetét, testi épségének és egészségének megóvását megtanulja, megismerje a természet tüneményeit, az ember lelki és testi alkatát, hogy alattvalói közül barátait, tanácsadóit, hadvezéreit s kormányzóitársait szokásaik, erkölcsaik és fiziognomiájuk alapján kiválaszthassa. ARISTOTELES eredeti görög művét — ugyancsak az előszó szavai szerint — először kaldeai, azután ebből arab nyelvre fordították volna. Az arab fordítást TRIPOLISI FÜLÖP találta meg Antiochiában s ura, GUIDO VERE DE VALENCIA — az egyes változatok szerint — tripolisi vagy tyrusi püspök, vagy ami legkevésbé valószínű, Roger BACON kiadása szerint, nápolyi érsek számára latin nyelvre fordította.

A Secretum Secretorum a legtöbb szövegváltozatban prologusra és négy részre vagy könyvre oszlik: I. Prima est de regum varietate et moribus eorum et regimine. II. Secunda pars est de regimine sanitatis. III. Tercia est de mirabilibus utilitatibus nature et artis et morum. IV. Quarta est de mirabili eleccione amicorum et bajulorum regis per naturales proprietates corporum et hec sciencia vocatur Phisonomia.¹

Érdekes tanulmány tárgya lehetne vizsgálni, mennyiben követte Nagy Lajos királyunk az uralkodás művészetében a számára lemásolt Secretum Secretorum tanácsait és utasításait.

Oxfordi kódexének külső kiállítása, mint HOFFMANN Edith leírásából tudjuk és a szíveségéből rendelkezésünkre bocsátott facsimiléről első pillanatra is észrevehetjük, hasonlíthatatlanul egyszerűbb a Bécsi Képes Krónikáénál. Csak címlapja van díszítve, de korántsem oly pazar pompával, mint a testvérkódexé. Szövegkezdő H iniciáléjában Nagy Lajos király nyulánk alakját látjuk szembenéző, kissé balra fordult térdképben. A király térdig érő ruházata világos színű, öve bizonyára aranyos, mint a Képes Krónika hasonmárgyú miniatűrjein, látható jobb karjának meze a köpenytől eltérő színű. Fején nyílt, leveles aranykorona, jobbában vállán nyugtatott hosszú, arany kormánypálca van. Baljában hosszúkás,

¹ A Secretum Secretorumot a XIII. század második felében Frater Roger BACON, a nagynevű angol minorita dolgozta át. BACON szövegét bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Róbert STEELE, Opera hactenus inedita Rogeri Baconi. Fasc. V. Oxonii, 1920. STEELE kiadására Dr. BALOGH József igen tisztelt barátom volt szíves figyelmemet felhívni.

A Secr. Secr. irodalmát l. még: L. GEIER: Aristoteles und Alexandros. V. ROSE: De Aristotelis librorum ordine et auctoritate. 1863. U. ő: Aristoteles pseudepigraphus. 1870. A. L. JOURDAIN (Jordanus): Recherches critiques sur les traductions latines d'Aristote. Páris, 1819.

A Secr. Secr. incunabulum-kiadványait l. Lud. HAIN: Repertorium Bibliographicum. Vol. I. pars. 1. Stuttgart-Páris, 1826. 220. l. 1779 s köv. számok; Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig, 1926. II. 2481 s köv. számok.

A Secr. Secr. egy XIV. századi kódexét a Magyar Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának Kézirattára Cod. Lat. medii aevi 31. sz. alatt őrzi, címe: Incipit liber moralium de regimine dominorum, que alio nomine dicitur secretum secretorum compositus ab aristotele ad alexandrum. A múzeumi kódex úgy szövegében, mint főképp a fejezetek sorrendjében nagyon eltér Nagy Lajos oxfordi kódexétől, de BACON átdolgozott kiadásától is.

felülről lefelé keskenyedő, kerekalpú torna- vagy tárcsapajzsot tart, mely felső jobbsarkán az öklelőfa számára karélyosan ki van vágva. A pajzs mezeje három színnel kétszer vágott. Legvilágosabb a pajzsláb, legsötétebb a pajzsfő, mint ez a Képes Krónika miniatűrjein számtalanszor ismétlődik.¹ A legszélesebb középső mezőben aranykoronás sisak látható az Anjouk oromdíszével, a strucc-tollak közt cölöpösen álló, arany patkót harapó struccfejvel. A miniatűrkép egyes viselettörténeti és címertani részletei tökéletesen egyeznek a Képes Krónika hasonló tárgyú ábrázolásaival. Találón mondja HOFFMANN Edith, hogy «a király karcsú alakja mintha a Krónikából lépne felénk».²

A címlap alsó, szélesebb margóján három egyenesen álló, sarkára állított, négyszögletű (ruta-)pajzs — a Képes Krónikának is jól ismert, kedvelt pajzsformája — látható. A középső a vörös-ezüst vágásos és kékben aranyliliomos egyesített magyar-Anjou címerrel, a heraldice jobboldali a vörösben zöld hármashalmon álló ezüst kettőskereszttel, a baloldali a vörösben kiterjesztett szárnyú fehér lengyel koronás sassal. A címlap ezen négy címere együtt igazolja, hogy a **H** iniciálé királyi alakja nem ábrázolhat mást, mint Nagy Lajos királyunkat.

Az iniciálás betű testének és a lapszéleknek művészi polychrom levél-ornamentikája, valamint jellegzetes aranymagvú, fekete csillagocskái is elvitázhatatlanul a Képes Krónika illuminátorának kezére vallanak, hajszálny azonos-sággal számtalanszor ismétlődnek a Krónika iniciáléin és lapszélei díszein.

Egyazon kéz rötta a két kódex vastag, fraktur-betűs, merev gotikus írását, nagy betűit és miniatült caput-jeleit is. Az illuminátor és scriptor bizonyára nem volt egyazon személy.

Amidőn mármost HOFFMANN Edith rendkívüli jelentőségű művészettörténeti megállapítását kétségtelen hitelűnek fogadjuk el, e megállapításból levont következtetéseit is tökéletesen igazoltaknak látjuk. Első következtetése az, hogy az azonos művész kezéből kikerült két testvérkódex, a Bécsi Képes Krónika és az oxfordi pseudo-ARISTOTELES kódex is Magyarországon készült. Mivel pedig a művésznek a Nagy Lajos király számára készített két könyvön kívül semmi más munkáját nem ismerjük, kétségtelennek tarthatjuk, hogy a művész a király udvari festője volt.

A szerző második következtetése az, hogy a két, külső díszére és — tegyük hozzá — írására is olyannyira egyező kódex keletkezési idejére nézve sem lehet feltételeznünk nagyobb karkülönbséget.

Alig vitatható HOFFMANN Edith észrevételének helyessége, hogy az oxfordi kódexet elég szűk időközre datálja a címlapján látható lengyel címer. Nagy Lajost 1370 novemberében koronázták lengyel királlyá, 1382 szeptemberében pedig meghalt. A kódexet tehát e két dátum közt írták. A fentiek alapján ebből bizvást következtetést vonhatunk a Képes Krónika keletkezésének idejére is.

A Krónika szövege pompás címlapjának kezdőszavaiban az 1358. évvel

¹ L. pl. TOLDY F.: Marci Chronica. Pest, 1867. XX., XXII., XXXIV., LVI. l. utáni képes táblákon.

² A H iniciálé nagyított képét I. HÓMAN-SZEKFI: Magyar Történet II. köt. 256—57. l. köztü képtáblán, jobboldali alsó kép.

keltezte van: «Anno domini M^oCCC^o Quinquagesimo octauo. Feria tertia infra octauas Ascensionis eiusdem domini incepta est ista Cronica de gestis hungarorum». Ez a dátum azonban csak a Képes Krónika szövegére vonatkozhatik. Az 1358. évben foglalta írásba «collecta ex diversis cronicis veteribus» a Krónikának általunk megállapított és azóta a magyar történeti irodalomban általánosan elfogadott kompilátora, KÁLTI SZOMAJON FIA MIHÁLY FIA MÁRKUS, székesfehérvári őrkanonok az 1330-as év eseményeivel befejezetlenül abbahagyott krónika-szöveget. MÁRKUS működésére éppen az 1358. évből találtuk az utolsó két adatot, azután végképp eltűnik szemünk elől. Alig lehet kétséges, hogy a szövegező kevéssel ez év után elhunyt, talán műve is csonka maradt. Már életrajzi adatainak kikutatásakor kifejeztük azon véleményünket, hogy «a Képes Krónika bécsi kódexét nem tartjuk MÁRKUS kezeirésének. Az csak művének díszesen illuminált másolata lehet. De hazánkban írt másolata. Olasz iskolára valló, csodás finomságú képeit csak olyan — akár magyar, akár olasz művész — miniátor festhette, aki saját szemeivel látta s jól ismerte a magyar, kún és oláh viseletet.»¹

HOFFMANN Edith megállapítása szerint ez a díszesen illuminált másolat legalább is egy évtizeddel fiatalabb az 1358. évvel datált szövegnél. Ő «1370 tájára», mindenestre «a lengyel királlyá koronázást közvetlenül megelőző időre» teszi «a király számára készült díszes másolat» keletkezését (22. l.). Bizonyára azért, mert a Képes Krónikában, sem címlapján Nagy Lajos magyar s Anjou címerai mellett, sem egyebütt nem találjuk még meg a lengyel címet, mely a királyt csak 1370 novemberétől, lengyel királlyá történt koronázásától fogva illette meg.

Csak ez egy pontban, a Bécsi Képes Krónika tüzetesebb datálásában, vagyunk kénytelenek korigálni HOFFMANN Edith következtetését.

Az oxfordi pseudo-Aristoteles-kódexet a címlapjára festett lengyel címer mintegy 12 évi időköznyi pontossággal (1370 novembere — 1382 szeptembere, ekkor halt meg Nagy Lajos) datálja.

Csodálatosképpen eddig még senki sem vette észre, hogy a Bécsi Képes Krónika díszes címlapján is van egy kép, melyből a kódex keletkezésének idejét még az oxfordi kódexénél is tüzetesebben meg lehet határozni. Ez a kép alexandriai Szent Katalinnak a szöveg-kezdő A iniciálé felső nyílásában látható miniatűr ábrázolása, jobbában a megdicsőülését jelző palmaággal, baljában vértanuságának eszközével, a kerékkel.²

¹ JAKUBOVICH Emil: Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 20. szám. Bpest, 1924. 15—19. l. és Magyar Nyelv, 1925. évf. 34—38. l. A kún viseletet legpregnánssabban Kún László király és gyilkosainak képein szemlélteti. (L. Millenn. Magyar Nemzet Története II. köt. 567. l.; Magyar Történelmi Életrajzok. Szabó Károly: Kún László. 191. l.) A tatárokat is kún viseletbe öltözteti. (U. o. 116. és Millenn. Magy. Nemz. Tört. II. köt. 486. l.) Az oláh viselet rendkívüli naturalis és hű ábrázolását l. az I. Károly királynak 1330-ban Bazaráb havasalföldi vajda ellen viselt hadjáratát illusztráló két utolsó miniatűr képen. (L. HÖMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet II. köt. 280. l. utáni képtáblán és Mill. Magy. Nemz. Tört. III. köt. 103 és 104. l.)

² Hogy a kép Szent Katalint ábrázolja, észrevette már PÓR Antal a Millenn.

Az A iniciálé alsó szárjai közt két koronás alak, balról egy férfi, jobbról egy idős nő, térdepelve, imára kulcsolt kézzel fohászkodik fel a szenthez. A baloldali alak kétségkívül Nagy Lajos király, a jobboldali: anyja, idősb (Lokietek) Erzsébet királyné († 1381). A csodálatosan finom miniatűrképen haja — mint ezt Bécsben az eredeti kódexből megállapítottuk — szürkés-fehér színnel ősznek van festve és határozottan megkülönböztethető a Krónikában sárgás-barna színnel szőkehajúaknak festett nőkéitől. A térdeplő koronás női alak ezért tehát nem ábrázolhatja Nagy Lajos király feleségét, a bosnyák Kotromanics Erzsébetet, akinek 1370-ben és a következő években még három leánygyermek született.

Mi okból került mármost Szent Katalin képe a Krónika címlapjára és miért lehet a képből a kódex korára következtetést vonnunk?

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára a gróf Teleki-család adományából *Lat. Cod. 4-rét 12. szám* alatt őriz egy 1462. évből való papír-kódexet. Az irodalomban néha «*Teleki-kódex*», máskor hibásan «*Turóczi-kódex*» név alatt szerepel. Ez a kódex egyebek közt a Bécsi Képes Krónika közvetlen másolatát is magában foglalja a következő kolophonnal: «*Ista cronica est incepta per Thomam Clericum de N. et finita est per me Anthonium de Endreffalwa, natum Pauli fecz. Scripsimusque Domino Benedicto plebano de Zowath, nacione de Senpetherwasara sub anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, de Cronica Dezpoti descripta, quam Illustrissimus Princeps, Rex Francie, eidem Domino Dezpoti in preclarum munus pretullerat etc.*»

Már TOLDY Ferenc megállapította, hogy a despota, aki a francia királytól «nagyon becses ajándékul» (in preclarum munus) a másolt krónikát kapta, az 1456. évben elhunyt Brankovics György rác fejedelem volt, aki Zsigmond királytól Nándorfehérvár és más végvárok átengedéséért Magyarországon nagy uradalmakat (Böszörmény, Debrecen, Tokaj stb.) kapott és még Hunyadi Jánossal is állandó, hol barátságos, hol ellenséges érintkezésben állott. Az ajándékozó francia király pedig VII. Károly (1422—61.) volt.¹

Az akadémiai Teleki-kódexben olvasható krónika betűről-betűre meg-egyezik a Bécsi Képes Krónika szövegével és a Bazaráb vajda ellen viselt 1330. évi hadjárat leírásánál «*quatenus*» szóval éppúgy, mondat és sor közben vége-szakad, mint a Képes Krónikának. A krónika tehát, amelyet Brankovics György nagybecsű ajándékul a francia királytól kapott s amelyet hat esztendővel halála után, 1462-ben egyik volt uradalma középpontjához, Debrecenhez alig két órányira eső Szovát község plébánosa, Szentpétervásári Benedek lemásoltatott, a Bécsi Képes Krónika volt.²

Magy. Nemz. Tört. III. köt. 642. lapján, a Képes Krónika címlapjának a kötet 166—167. lapjai közt közölt színes hasonmásához adott magyarázatában.

¹ TOLDY: *Marci Chronica, Praefatio* 7. l.

² Szovát község a XV. században hol Bihar-, hol Szabolcsmegyéhez tartozott. Ma Hajdúmegyében van, Debrecentől délnyugatra (CSÁNKI: *Magyarország történelmi földrajza* I. köt. 625. l. U. o. a rác despota debreceni uradalmáról I. köt. 597—8. és 638. l.). Benedek szováti plébános nyilván a hevesmegyei Pétervásárra (u. o. I. köt. 55. l.), az egyik másoló pedig talán a nógrádmegyei Endrefalvára (u. o. I. köt. 97. l.) való volt.

Hogy került a Képes Krónika a francia király tulajdonába? TOLDY Ferenc már erre is megadta a választ: Nagy Lajos király küldte eljegyzési ajándéku V. Károly francia királynak, midőn leányát, Máriát a francia király másodszültő fiával, Lajos orleánsi herceggel eljegyezte.¹ Mint alább látni fogjuk, már 1877-ben is jól tudták és később a Képes Krónikával kapcsolatosan DÉKÁNI Kálmán is észrevette, hogy TOLDY a magyar királyleány nevében tévedett. Nem Máriát, hanem Katalint jegyezték el a francia királyfiával, Valois Lajossal. DÉKÁNI ez alapon a másolás idejét, szóval a Képes Krónika elkészültét, a megírás — 1358 — és az eljegyzési szerződés megkötése — 1374 — közé tette.²

A Képes Krónika címlapján látható Szent Katalin-képet s a kép korhatározó jelentőségét ő sem látta meg.

A jegyes valóban nem Mária volt, hanem Katalin, Nagy Lajos király és ifjabb Kotromanics Erzsébet királyné elsőszültő leánya. Katalin pedig szüleinek tizenhétévi házassága után, 1370 júliusában született. Keresztatyja Osl nemzetségbeli Kanizsai István zágrábi püspök volt, aki később eljegyzése ügyében sokat járt követségben a francia királynál Párizsban, és a pápánál Avignonban.³ A Katalin nevet pedig bizonyára anyai úke: Árpád-házi Katalin, V. István király leánya után kapta, aki a szerb Dragutin István király felesége volt. Leányukat, Erzsébetet ugyanis Nagy Lajos feleségének, ifjabb Erzsébet királynénak nagyapja, idősb Kotromanics István bán vette nőül.⁴

1374 áprilisától decemberéig sürűn jártak a magyar és francia követek Buda-Párizs és Avignon közt, hogy a négyéves kis magyar királylány, Katalin és a francia király, V. Károly másodszültő fia, Valois Lajos orleánsi herceg közt kötendő eljegyzés és házasság feltételeit megvitassák, hozzá a pápa beleegyezését is megszerezzék és az eljegyzési szerződést és pótszerződést megkössék. Az eljegyzési szerződés 1374 decemberében Budán meg is kötötték, de a diplomáciai tárgyalások tovább folytak. A követek most már Nápolyt is járták, mert a királyi szülok az ifjú pár számára Johanna nápolyi királynő halála esetére a nápolyi trónt akarták biztosítani. Sőt Nagy Lajos azt is kikötötte, hogy ha leánya, Katalin örökös nélkül és előbb halna el, mint leendő férje, akkor a nápolyi királyság és minden tartozéka a magyar királyra szálljon vissza. A tárgyalásoknak a kis menyasszony, Katalin királyleány 1376-ban bekövetkezett halála vetett véget. Nagy Lajos király szép tervei meghiúsultak.⁵

¹ Marci Chronica, Praefatio 7. 1.

² DÉKÁNI Kálmán: A Bécsi Képes Krónika. Erdélyi Múzeum 1915. XXXII. (új folyam X. köt.) 41—42. 1. L. még: Magy. Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. 32. 1. és Turul 1888. VI. köt. 70. 1.

³ Turul 1890. VIII. köt. 189. 1.

⁴ WERTNER Mór: A középkori délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár, 1891. 216—18. 1.

⁵ Magyar Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. ÓVÁRY Lipót: A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek (1374—76) 31—82. 1.; Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou korból. III. köt. 77., 86. stb. 1.; FRANKÓI Vilmos: Nagy Lajos házassági politikája. Különnyomat a Budapesti Szemle 1913. évi 433. számából 22—26. 1.

Korán elhunyt kedves leánya emlékére építtette a király a székesfehérvári koronázó székesegyház déli oldalához a Szent Katalin kápolnát, melyben később az ő tetemei is nyugalomra találtak.¹

Mindaz megmagyarázza, miért viseli a francia királynak küldött Képes Krónika címlapján Szent Katalin képét. A kis menyasszony védőszentjét festették rá a nagy pompával kiállított eljegyzési ajándéokra. Más magyarázatát nehéz is lenne adni a kitüntető helyre festett szentképnek.

A völegény, Lajos orléansi herceg egyik védőszentjének — a másik IX. Szent Lajos francia király volt — Szent Lajos toulousei püspöknek (1275—97) miniatürképe szintén megvan a Krónika végén (70. b. l.), az egyik ugyancsak A betűs iniciáléban. Palástját a vágásos magyar és a lilíomos Anjou egyesített címerrel díszes — mint az oxfordi kódexben — négyszögletű pajzs képezte csatt tartalja össze, mert anyja, V. István királyunk másik leánya, Mária, atyja pedig Anjou II. Károly nápolyi király volt.

A Képes Krónikát tehát, még ha valóban Nagy Lajos király számára készült volna, sem kezdhették 1370 júliusa előtt, mert ekkor született Katalin kiráyleány. De pazar pompájú kiállítása mutatja, hogy directe reprezentatív célra, eljegyzési ajándéknak készült. Az eljegyzési tárgyalások ideje: az 1374—1376 közötti két év tehát egészen pontosan meghatározza a Krónika korát. A 146. lapnyi szöveg tisztázása és a közel másfélszáz (147) kép vázlatának megrajzolása s felettebb gondos kifestése bizonyára lefoglalta ennek a két évnek nagyrészét.

Nem lehetetlen, hogy Franciaországból is nászajándékként került vissza a Krónika. Brankovics György szerb despotának egyik leányát szintén Katalinnak nevezték. Férje a történelmünkben jól ismert Cillei Ulrik volt.² Úgy lehet, a figyelmes francia király, VII. Károly, a címlapján levő Szent Katalin-kép miatt kedveskedett éppen e kódexszel a despota leányának.

1462-ben — mint láttuk — Magyarországon volt a Képes Krónika. Az akkor hol Szabolcs-, hol Bihar megyéhez számított, ma hajdúmegyei Szovát község plébánosa számára másolták.

A XVI. században valószínűleg török kézen volt a kódex. VARJÚ ELEMÉR már 1904-ben észrevette, hogy címlapjának jobb felső szélén és azonfelül több más lapjának margóján is félig kivakart arab betűs jegyzetek látszanak. Ezeket Kögel-rendszerű, kvarc-prizmás, ultraviolet sugaras fényképfelvételek segítségével 1923-ban ZSINKA Ferenc betűzte ki. Ugyanő kutatta fel azt is, hogy a bécsi Udvari Könyvtárnak 1608—1636 közt működő nagynevű igazgatója, TENGNAGEL Sebestyén által készített Tabulae Codicum: 9531. számú katalógusában No. 456. Hist. Lat. jelzet alatt már feltalálható «Hungariae Chronicon Manuscriptum» címen a kódex. TENGNAGEL kezével írt azonos jelzetet és címet viseli ugyanis a Képes Krónika, címlapjának jobb felső szélén.³

¹ Millenn. Magy. Nemz. Tört. III. köt. 342. l.; REISSENBARGER Lajos és HENSZLMANN Imre: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Bpest, 1883. 71. l.; HENSZLMANN: Nagy Lajos király sírkápolnája.

² Turul 1890. VIII. köt. 33. l.

³ Magyar Könyvszemle 1923. XXX. köt. 248—50. l.

Az Udvari Könyvtár kéziratainak MAUCHTER Máté készítette 1652. évi katalógusában (I. kötet), a 173. lapon már a szabatosabb: «*Chronica Vngarica cum figuris*» címmel szerepel. Mai őrzőhelyére, a bécsi volt császári és királyi Udvari-, most Nemzeti Könyvtár kéziratárába legkésőbb a XVII. század első harmadában került a Bécsi Képes Krónika, körülbelül egyidőben P. mester (Anonymus) Gestájával. Nyilván mindkettőt ezernyi más kinccsel és régiséggel a művészetkedvelő Rudolf király számára harácsolták össze Magyarországból.¹ Az sem lehetetlen, hogy a Képes Krónika a Korvinából került török kézre Buda elfoglalása után.

A Képes Krónika mai kötése egyszerű újkori, aranynyomású osztrák császári címeres bőrkötés. Idősb Erzsébet királyné párizsi házi oltárkája, vagy aacheni címeres csattjai, meg Nagy Lajos máriacelli fogadalmi képe segítik fantáziánkat annak elképzelésében, hogy az eredeti kötéstábla a fejlett Anjou-kori magyar iparművészet és zománcos ötvösség minő remeke lehetett Európa egyik leggazdagabb uralkodójának nászajándékán. A szerb despota vagy a török ennek anyagát nyilván könyvtáblánál gyakorlatibb célokra is fel tudta használni.

Ismerjük immár a legszebben megszerkesztett középkori magyar krónika (illetve szabatosabban, címlapjára írt titulusa és HÓMAN Bálint megállapítása szerint ez is «*gesta*») kompilátorának, KÁLTI Márkusnak nevét és vázlatos életrajzát is. Megállapítottuk a művéről vett pazar pompájú másolat, a Bécsi Képes Krónika készültének pontos idejét, rendeltetését, sőt vándorlásának történetét is. Próbáljuk meg végül kutatni, ki lehetett Nagy Lajos királyunk azon udvari festője, aki a legdiszesebb középkori magyar kódexet és egyszerűbb testvérét, az oxfordi pseudo-aristotelesi Secretum Secretorumot illuminálta. Ha egyebet nem, negatív eredményeket e kérdésben is tudunk felmutatni.

A budavári Mátyás-templom renoválása alkalmával a domonkos-rendiek Szent Miklós egyházának romjai fölé épített régi pénzügyminiszteri palota lebontott részének alapjaiból 1880 májusában előkerült egy tekintélyes nagyságú sírkő, melyet később a Mátyás-templom nyugati főkapuja mellett balról a kőfalba illesztettek. A művészek ma is használt, három üres pajzsocskás címerét viseli. Gót minusculás felirata azt is elárulja, hogy valóban festőművész epitaphiuma volt. A felirat így hangzik: † anno. domini. m. ccc. lxx die. invencionis. sancte. crucis. obit. magister. iohannes. pictor. regis. hungarie. amen.²

Erre a János mesterre, Nagy Lajos király festőjére szerettünk gondolni, ha a Képes Krónika mesterét kutattuk. Most már biztosan tudjuk, hogy János festő nem illuminálhatta sem a Krónikát, mert ezt 1374—76 közt készítették, sem az oxfordi kódexet, mert ezt meg csak 1370 novembere után kezdhették, János mester pedig már 1370 május 3-án meghalt.

Nagy Lajos királynak más két udvari képirójáról is van tudomásunk.

Sopron város levéltárának D. jelzetű fiókjában, leginkább annak első fasciculusában van egy csomó XIV. századi oklevél, mely Soprontól észak-

¹ Magyar Könyvszemle 1927. XXXIV. köt. 93. l.

² SZENDREI János: János festő sírköve. Archaeologiai Értesítő 1880. Új folyam VI. köt. 281—82. l.

keletre, a Fertő partján fekvő Meggyes község akkori birtokügyeire vonatkozik. A legkésőbb kelt oklevelekből megtudjuk, hogy a birtokot Nagy Lajos leánya, Mária királynő 1385-ben Sopron város polgárainak adományozta, mert utolsó birtokosa: Herthul vagy Herthlinus fia Miklós örökös nélkül elhalálozván, birtoka megszakadás címén a koronára szállt. A soproni polgárokat a győri káptalan még azon évben ellentmondás nélkül bevezette Meggyes birtokába, ezek pedig a magvaszakadt ifjabbik Meggyesi Miklós özvegyének, Dorottya asszonynak férje után járó hitbére fejében 50 magyar márkát fizettek le. A birtokkal kerültek így azután a reá vonatkozó korábbi oklevelek is Sopron város levéltárába.¹

Ezen korábbi, 1326—1383 közt kelt oklevelekből pedig az tűnik ki, hogy az örökös nélkül elhunyt ifjabb Meggyesi Miklósnak atyja, idősb Miklós, Nagy Lajos királynak volt kedves képviselője és címerfestője, ennek atyja Herthul mester még I. Károly királyt s azután még Lajost is híven szolgálta ugyanilyen minőségben.

A győri káptalan 1326. évi kiadványa megemlíti, hogy Herthul mester, a király úr festője Sopronmegyében, a Fertő tó mellett és Rákos vár közelében fekvő Meggyes nevű birtokát a király kegyelméből érdemes szolgálataiért kapta: «magister Herthul *pictor* eiusdem (... serenissimi principis domini Karoli...) *domini regis*; cui possessionem Meydies vocatam iuxta lacum Ferthew et prope castrum Rakws in comitatu Supruniensi ex regia munificencia meritoriis suis serviciis contulit...»²

Drugeth János nádor 1331. évi ítéletlevelében «*possessio Medies*»-sel kapcsolatban ismét szerepel «magister Hertul, *pictor domini nostri regis*».³

1348-ban már Nagy Lajos nevezi festőjének Hertul mestert, de fiának, Miklósnak ilyenmő udvari szolgálatát még nem említi: «quod Nicolaus filius magistri Hertul *pictoris nostri*...»⁴

1352 augusztus 7-én, Budán kelt levelében Lajos király címerfestőjének, Hertul fia Miklósnak szolgálatait magasztatja. Miklós már gyermekkorában a király szolgálatába szegődött és abban híven kitartva, kiérdemelt jutalomként a királytól Meggyes nevű birtoka határában a Fertő tavon szedett királyi vámot kapta: «quod quia Nicolaus filius Hertul *cimerarius noster* ab evo sue puericie nostris serviciis inherendo, nobis in ipsis serviciis sibi confisis continue perseverando, gratos semper et acceptabiles exhibuit famulatus, propter que regie remunerationi se dignum efficere studuit et acceptum, ob hoc ad instantissimam eiusdem Nicolai filii Hertul supplicationem, tributum nostrum, quod in villa eiusdem Nicolai filii Hertul, Medyes vocata in comitatu Supruniensi existenti, in lacu Ferteu exigí pro nostra maiestate est consvetum, eidem Nicolao filio Hertul et per eum suis heredibus et successoribus dedimus, donavimus et contulimus perpetuo et irrevocabiliter percipiendum».⁵

¹ CSÁNKI; id. mű III. köt. 620. l.; Vitéz HÁZI Jenő: Sopron szab. kir. város története. I. köt. Oklevelek 204—209. l.; Hazai Okmánytár I. köt. 282. l., II. köt. 149. l.

² Vitéz HÁZI Jenő: id. mű I. köt. 47. l.

³ U. o. I. köt. 58. l.

⁴ U. o. I. köt. 90—91. l.

⁵ NAGY Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. köt. 237. l.

1356 március 12-én kelt függőpecsétes privilegiális levelében Lajos király Meggyes nevű birtokában hű festőjét, Hertul fia Miklóst — aki a birtokot, melyet atyja I. Károly királytól kapott, de szükségétől kényszerítve elzálogosított és eladott, saját pénzből újból visszaszerezte — új-adomány címén megerősíti. A király ezen oklevélben még elismerőbb szavakkal dicséri Miklós hű szolgálatait, különösen pedig festőművészetét, mellyel neki sok és különféle nemű kedves és tetszetős művet művelt és ajánlott fel, melyekben ő királyi felsége méltán gyönyörködhetett és fog is gyönyörködni: «quod Nicolaus filius Hertul *fdelis pictor noster*... universas porciones, terras et utilitates possessionis Medwes vocate in comitatu Supruniensi existentis per inclitum principem quondam dominum Karolum olym regem Hungarie illustrem... patrem nostrum karissimum eidem Hertul patri suo pro suis serviciis donate perpetue et collate... redemisset, liberasset et reoptinuisset... Nos siquidem petitionibus eiusdem Nicolai diligenter exauditis, attendentes fidelitates et meritoria servicia eiusdem, *qui arte pictoria varia et diversa eo cara, quo placibilia opera nobis paravit et optulit, in quibus regalis nostra excellencia merito potuit et poterit delectari*, volentes eius serviciis graciosis regio adesse cum favore, predictam possessionem Medwes vocatam... eidem Nicolao... nunc titulo nove donacionis nostre perpetuo et irrevocabiliter dedimus, donavimus et contulimus possidendam...»¹

Sajnos, éppen a minket leginkább érdeklő korban ritkulnak meg a királyi festőművész-család birtokára vonatkozó oklevelek a soproni levéltárban.

Lajos király egy 1373. évi oklevelében Miklós deák (Nicolaus litteratus) felterjesztésére parancsot ad a német Nykil fraknoi comesnek, hogy Hertul fia Miklós fia Miklóst védje meg mindenkivel szemben Meggyes (Medwes) birtokában. Az oklevél ugyan az idősb Miklósnak, a királyi festőnek fiát, ifjabb Meggyesi Miklóst szerepelteti már a birtok tulajdonosául, atyját — kétszer is említvén nevét — nem mondja még néhainak, igaz, hogy nagyatyját, Hertult sem, aki pedig már régen meghalt: «Nicolao filio Nicolai filii Hertul... ipsum Nicolaum filium Nicolai.»²

Nem tudjuk tehát megállapítani, hogy élt-e még azon kérdéses korban Miklós királyi festő.

Ugyanígy a győri káptalan egy 1383. évi oklevele «nobilis vir Nicolaus filius Nicolai filii Hertlini *condam domini Karoli regis Hungarie felicis memorie pictoris de Medyes*» kitételében már az ifjabb Miklóst említi nemes birtokosul, de csak nagyatyját, Hertlinus nevezé néhainak, atyját, idősb Miklóst — többször is ismételvén még nevét — egyszer sem: «annotatus Nicolaus filius Nicolai... supradicto Nicolao filio Nicolai» stb..³

1385-ben — mint említettük — már ifjabb Miklósnak is magvaszakadt.

Nagyon gyenge hajszálba kapaszkodnánk, ha a felsorolt adatok alapján azt akarnók bizonyíttatni, hogy idősb Meggyesi Miklós királyi festő illuminálta a Bécsi Képes Krónikát és oxfordi testvérkódexét. Fentebbi adataink felsorolá-

¹ Vitéz HÁZI Jenő: id. mű I. köt. 107—109. l.

² U. o. I. köt. 166—167. l.

³ U. o. I. köt. 200—202. l.

sával inkább csak azt akartuk igazolni, hogy a magyar Anjouknak, I. Károlynak éppúgy, mint Nagy Lajos királynak voltak állandó alkalmazású, hivatásos, nem egyházi renden lévő udvari festők s a két illuminált kódex műhelyét bizvást kereshetjük HOFFMANN Edithtel a királyi udvarban. JAKUBOVICH EMIL

Ismeretlen Corvin-kódex. A milánói Ulrico HOEPLI-cég 1931 máj. 21. és 22.-én Zürichben egy eddig ismeretlen CORVIN-kódexet bocsátott árverésre, melyet — mint azt a nevezett cég szíves volt velem közölni — 5700 plus 10% svájci frankért egy HORNBY nevezetű londoni gyűjtő váltott magához.

A kódexet az aukció katalógusának 71. száma következőképpen írja le:

«*Martialis M. V.* Epigrammata. Pergamen kézirat. XV. sz. In—4°, 25×16 cm, 201 lap; humanista írás, iniciálék és fejezetcímek arannyal, nagy arany iniciálék indafonatos alapon; az első lapon arannyal díszített, színes keret, melynek jobboldalán MÁTYÁS király szép arcképe, alsó részén pedig cimere látható az MA betűkkel; ugyanezen lapon nagy betűkkel, szürke alapozáson: PRAEFATIO | MARCI | FLACCI | VALERII MARTIALIS POETAE | HISPANI EX BIL | BILI IN LIBROS | EPIGRAMMATVM INCIPIT | LEGE FELICITER | SPERO me secutum in li | bellis tale temperamentum; ut de illis queri non possit: | ...; F. I. v., 14. sor: M. FLACCI VA. M. POETAE BIL | BILITANI EPIGRAMMA AD CATONEM. | Nosses iocosaes dulce cum sacrum florum: | Festosque lusos: et licentiam uulgi: |; F. 201. v. 6. sor: Fucinus et pigri taceantur stagna Neronis: | Hanc norint unam saecula Naumachiam: — |

Jó állapotban levő kézirat, kivéve egy kis vakarást az első lapon és egy vízfoltot az 52—54. lapokon; három lap hiányzik, a II. és III., a XIII. és XIV. és a XVI. és XI. könyv között (Liber de spectaculis). XVII. századi vörös marokéknötés.

A további leírás nápolyi munkának mondja a kódexet, melynek két lapját fényomatú mellékleten közli. A kézirat eredetéről a HOEPLI-cég nem tudott felvilágosítást adni.

A kódex CORVIN-volta felől semmi kétség nem merülhet fel, a címer kifogástalanul régi és mindennél világosabban beszél arról, hogy a kézirat valóban a budai királyi könyvtár része volt.

Az arckép azonban, melyet a katalógus MÁTYÁSÉNAK mond, nem az övé. Se fejtartása, se vonásai nem emlékeztetnek MÁTYÁSRA. MÁTYÁST mindig hátravetett fejjel, fejedelmi tartással ábrázolják a miniatorok. A feje mindig dús-fürtű, a haján vagy korona vagy babérkoszorú. Soha sincs olyan, a haját elfödő öreges sapka a fején, mint amilyent itt látunk s a ruha mindig szabadon hagyja a nyakát. Az ő arcképeinek típusa, mint tudjuk, azért vált ilyen állandóvá, mert természetszerűleg sohasem készülhettek az élet után, hanem csak közismert érmei nyomán s ezért az ábrázolás mindig csak ezekhez igazodhatott. Ez az arckép tehát csak egyszerű könyvdisz. Akkoriban divatos volt, hogy ideálfejekkel vagy alakos ábrázolásokkal élénkítsék a címlapok díszes, ornamentális kereteit.

Azonkívül arckép csak rendelt kéziratba kerülhet bele, ez a kézirat pedig nem rendelt, hanem a könyvpiacon készen vásárolt darab és csak itthon fes-

tertek bele Mátyás király címerét. Nyilvánvalóvá válik ez, ha összehasonlítjuk a címlap rajzát a címerével: a címer durvább munka, kontúrjai bizonytalanok, hiányzik belőle a keret többi részének precizitása s ahogy a két bőségszaru közé nehézkesen és túlságosan nagy méreteken nagy beilleszkedik, nem lehet kétségünk afelől, hogy később a budai műhelyben festették a keretbe. Erre vallanak az MA (M[athias] A[gustus]) betűk is, melyek szintén hozzáfestések és csak itthon készült címerek mellett fordulnak elő.

Olaszországban rendelt s ott arcképpel ellátott kéziratból nem hiányoznának MÁTYÁS király emblémái sem.

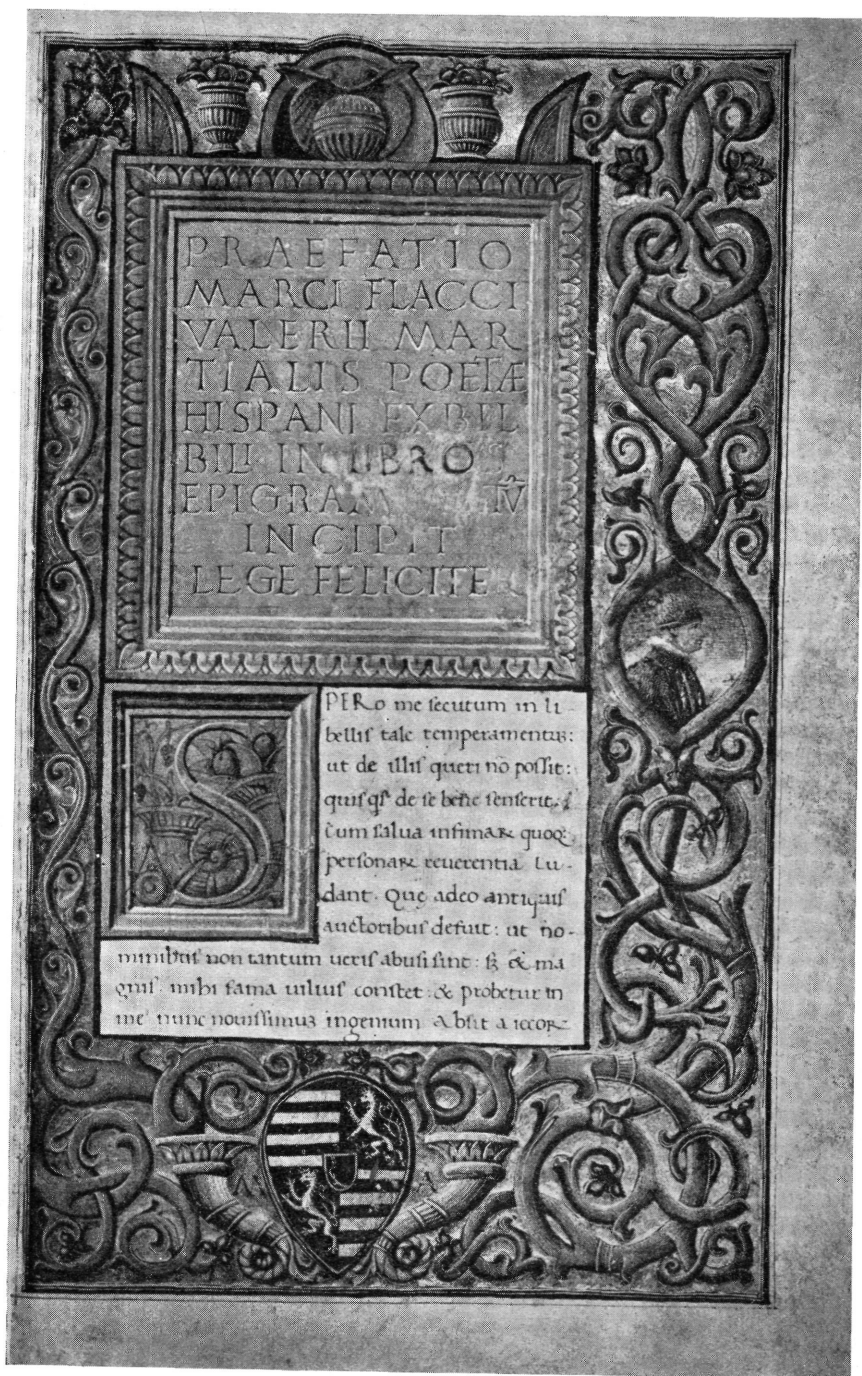
A katalógus nápolyi munkának mondja a festéseket, ami szintén nem helyes. Ilyen vaskos, színes indák s olyan rajzú iniciálé, mint a címlapé, nem fordul elő Nápolyban, csak Felsőolaszországban, ahonnan számtalan CORVIN-kódex származik. A Corvinában mindenestre figyelemreméltó típust jelent, mert a fennmaradt darabok között nem igen fordul elő hozzá hasonló.

Érdekes az új CORVIN-kódex tartalmi szempontból is. Eddig ugyanis nem volt ismeretes olyan CORVIN-kódex, mely MARTIALIS epigrammáit tartalmazta volna, jóllehet egykorú adatokból tudjuk, hogy MARTIALIST olvasták Budán. Tudjuk, hogy Francesco SASSETTI küldött egy MARTIALIST a királynak.¹

Az elmondottakból kiderül, hogy a kézirat nem tartozik a legdíszesebb CORVIN-kódexek közé, de gondos és szép munka s több szempontból érdekes darab. Azonfelül CORVIN-kódex nagyon ritkán kerül piacra. Csaknem húsz éve van annak, hogy CORVIN-kódexek utoljára eladásra kerültek (a MORGAN-könyvtárba származott remek DIDYMUS s a CICERO és ERNST Lajos könyve) s mindig kevesebb a valószínűség arra, hogy ismeretlen darabok felmerüljenek. Nagyon sajnálatos tehát, hogy a MARTIALIS is Londonnak jutott. DR. HOFFMANN EDITH.

Gr. Berchényi László Luzancy-i könyvtára. II. RÁKÓCZI Ferenc fővezérnek, BERCHÉNYI Miklósnak László nevű fia, tudvalevően fényes katonai pályát futott be. Franciaországban. 1778-ban mint Franciaország marsallja fejezte be életét. Életének utolsó tizenkét esztendejét Luzancyban töltötte. Monsi kastélyában elég tekintélyes könyvtára volt, melynek jegyzékét br. FORSTER Gyula közölte: *Utóhang gróf Berchényi László Franciaország marsallja történetéhez* (Bpest, 1929) c. füzetének 89—116. lapján. A leltár a forradalom III. évében készült nivóse hó 19. napján. 428 sorszám alatt sorolja fel a kastélyban lefoglalt nyomtatványokat és kéziratokat, melyek kevés kivétellel Maux város könyvtárába kerültek. A jegyzék a név szerint ismert szerzők műveit betűrendben sorolja fel, ezután az anonim munkákat lajstomozza a következő szakok szerint csoportosítva: Théologie, Jurisprudence, Sciences et Arts, Belles-Lettres és Histoire s végül a kéziratokat veszi számba. A nyomtatványok sorában számos magyar és magyar vonatkozású munka is akad. Nevezetesen: BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae*. Bécs, 1735—42. (5. és 9. sz.), BÉL Mátyás: *Compendium Hungariae geograph.* Pozsony, 1767 (409. sz.), BONFINIUS (jegyzőkönyvben Bonifius néven), Basel, 1543. (25. sz.), *Campagne de M. le prince Eugène en*

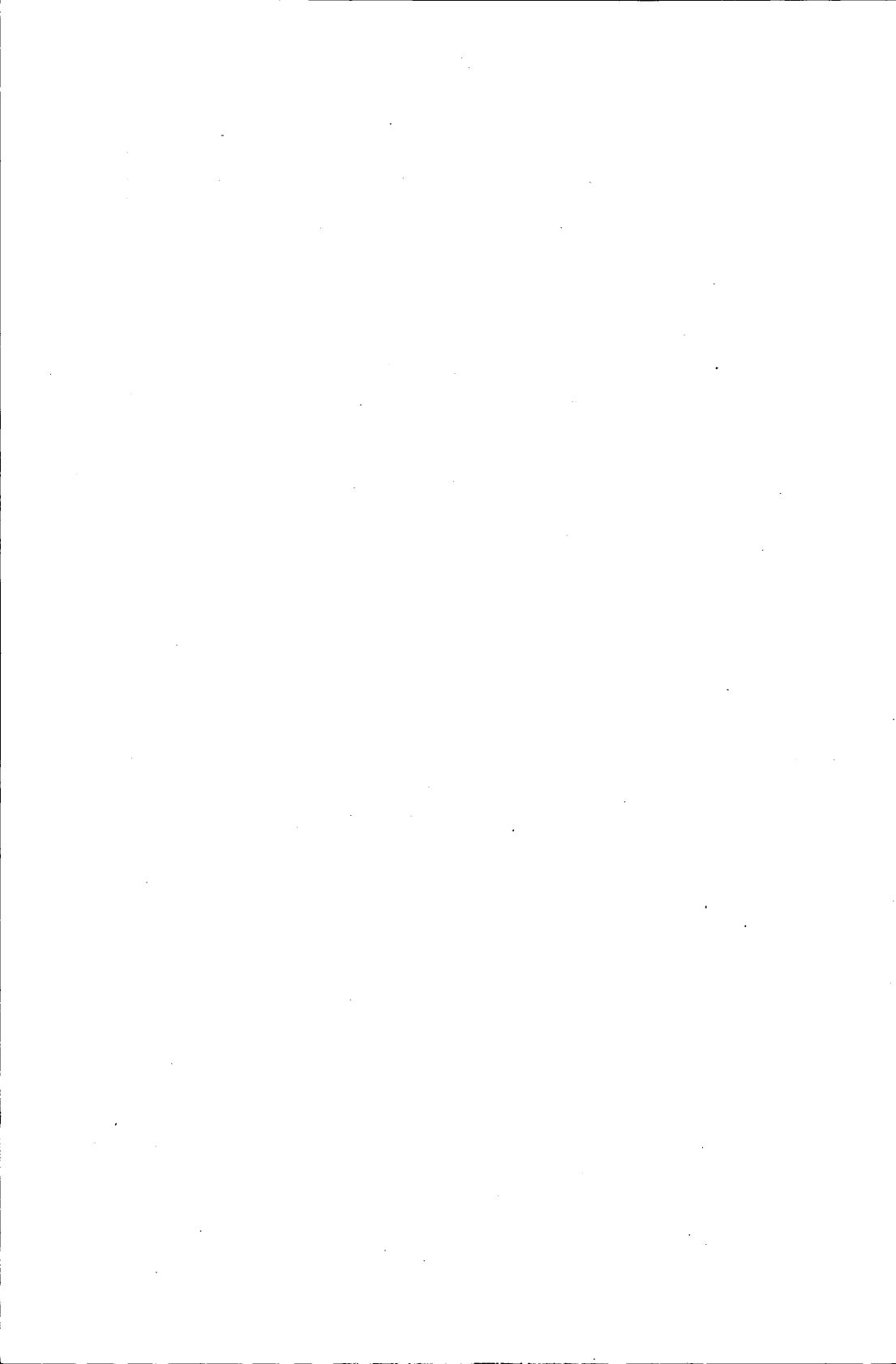
¹ V. ö. FÖGEL J. cikkét a FRANKÓI, FÖGEL, GULYÁS, HOFFMANN-féle *Bibliotheca Corvina* c. munkában Budapest, 1927. 20. l. (olasz kiadás).

MARTIALIS EPIGRAMMÁI.

Corvin-kódex.

(London. Hornby-gyűjtemény.)

Hongrie. Lyon, 1718. (190. sz.), ISTVÁNFY (jegyzőkönyvben Istvananeffius néven): *Regni Hungarici Historia*. Köln, 1685. (22. sz.), MELIBOER: *Der Ungarische Sprachmeister*. Pozsony, 1754. (301. sz.), *Testament politique et moral du prince Rakóczi*. La Haye, 1751. (178. sz.), WERBÖCZY (jegyzőkönyvben Werbdez néven), *Corpus juris Hungarici*. Nagyszombat (15. sz.), *Szent Biblia*. Ford. Káldi György. Bécs, 1626. (34. sz.), HELTAI: *Cronica az magyaroknac dolgairól*. Kolozsvár, 1575 (43. sz.), *Histoire des révolutions de Hongrie*. La Haye, 1739 (48. sz.), *Xavier Szent Ferencnek Jézus társaságából való india apostolának élete* 1759 (79. sz.), [VANEL]: *Histoire des troubles de Hongrie*. Paris, 1685 (140. sz.), *Histoire du prince Ragotzi*. Paris, 1707 (258. sz. és 311. sz.), *Histoire intéressante ou relation des guerres du Nord et de la Hongrie au commencement de ce siècle*. Hamburg, 1756 (296. sz.), *Histoire d'Emeric Comte de Tekeli*. Köln, 1693 (312. sz.), *Histoire des troubles de Hongrie*. Paris, 1690 (411. sz.). A könyvgyűjtemény tulnyomó része történeti és földrajzi művekből áll. Nagyobb számban van még képviselve a hadtudomány és a jogtudomány, elvétve akadnak theologiai, műtörténeti és orvostudományi művek is. Feltűnően szegényes az irodalom. BOCCACCIO novelláinak francia átdolgozása (249. sz.), GESNER: *Der Tod Abels* (313. sz.), SOUBENILLE: *Polexandre* (132. sz.), HUBERT: *Choix de poésies allemandes* (404. sz.), MARMONTEL: *Contes moraux* (255. sz.), MOUHY: *L'amante anonime* (228. sz.), Mme DU NOYER: *Lettres historiques et galantes* (139., 215., 330. sz.), LE SAGE: *Le diable boiteux* (325. sz.), VOLTAIRE: *Le Huron ou l'Ingénu* (122. sz.) és *La Henriade* (254. sz.), *Bibliothèque de campagne* (129. sz.), a *Nouvelle Bibliothèque de campagne* (247. sz.), a *Amusements de campagne* (321. sz.), a *Cabinet des fées* (343. sz.) és a *Proverbes dramatiques* (354. sz.) néhány kötete s több névtelen regény. Érdekés, hogy míg ROUSSEAU műveinek egy tízkötetes gyűjteménye (423. sz.) is szerepel a könyvtárban, addig VOLTAIRE a már említett két szépirodalmi alkotásán kívül csupán néhány történeti munkával volt képviselve a marsall könyvtárban.

G. P.

Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon krónikájának eredeti kéziratáról. A magyar történettudománynak fájdalmas vesztesége, hogy KÉZAI Simon krónikájának eredeti kézírata 1782 körül elkallódott és nyomára, — dacára a leg gondosabb kutatásoknak, — máig se sikerült jutni. Újabban SEBES-
TYÉN Gyula, de különösen DOMANOVSKY Sándor végeztek rendszeres és behatós kutatásokat a codex megtalálása érdekében, de eredmény nélkül.¹

DOMANOVSKY arra az eredményre jutott, hogy a kodexet HORÁNYI 1781-ben, mindenesetre még november hónap előtt kapta kézhez és kivitte Bécsbe, hogy ott kinyomattassa. Ez az eljárása, DOMANOVSKY megállapításai szerint, kellemetlen feltűnést keltett az akkori magyar tudományos körökben. 1782 elején azonban a kodex már ismét Pesten volt, dacára, hogy a kézirat első kiadása, 1781 november 30-iki keltezéssel, Bécsben, a KURZBÖCK-féle nyomdában készült. Míután ezt a kiadást úgy HORÁNYI, mint CORNIDES, — aki segítségét HORÁNYINAK felkínálta, de betegsége miatt ígéretét nem válthatta be, — csak

¹ Kutatásait részletesen leírta: *Kézai kódexéről*, Békefi Emlékkönyv, Budapest, 1912. pp. 81—91.

hiányosan javították át, azért HORÁNYI Pesten, 1782 július 14-iki kelettel, LANDERER özvegyének nyomdájában újra kiadta. Körülbelül ezzel egyidejűleg tűnik el az eredeti kézirat is, amely — DOMANOVSKY szerint — 1782 nyarán még bizonyára HORÁNYI birtokában volt. DOMANOVSKY végső konkluziója szerint továbbiakat a kézirat sorsáról CORNIDESNEK, PRAYNAK és különösen ZARKA Jánosnak ma még lappangó levelezésétől remélhetünk, akik mindhárman nagy gonddal és — mondhatjuk — aggodalommal kísérték figyelemmel HORÁNYI eljárását a kodexszel kapcsolatban.

Most egy adat került elő arra vonatkozólag, hogy HORÁNYI 1781 késő őszén Bécsben a KÉZAI-kodexet szakértő ismerőseinek megmutatta. Bécs akkori köreiben előkelő helyet foglalt el a pápai nuncius, Conte Giuseppe GARAMPI, aki mielőtt a diplomáciai pályára lépett, a vatikáni levéltár prefektusa volt. Már Rómában, később lengyelországi nunciusi működése idején (1772—75), élénk érdeklődést tanúsított a magyar történelem, különösen a magyar egyháztörténelem iránt. Ez természetszerűleg még csak fokozódott, amikor 1776-ban a bécsi nunciaturát foglalta el, ettől az időtől kezdve közvetlen személyes vagy levélbeli érintkezésbe lép a magyar tudományos élet akkori képviselőivel.¹ Legközvetlenebb ismeretséget mégis KOLLER Józseffel tart fenn, akivel KOLLER római tartózkodása idején (1766/7) ismerkedett meg. GARAMPI már lengyelországi tartózkodása alatt is, de kiváltképen bécsi működése állandó levelezésben állott KOLLERREL, amely nem szakadt meg GARAMPINAK 1785-ben bíbornokká történt kinevezésével sem, hanem állandó maradt a bíbornoknak 1792 májusában bekövetkezett haláláig. GARAMPINAK KOLLERHEZ intézett leveleit, hat kötetbe, szigorú időrendi egymásután szerint bekötve a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárának olasz gyűjteménye őrzi (jelzete: **Quart. Ital. 33, I—VI.**), ahová az HORVÁT István hagyatékából került.²

GARAMPI 1781 október 26-án Bécsből a következőket írja KOLLER Józsefnek: «Il P. HORÁNY è ora qui; e mi ha mostrato un codicetto membranaceo contenente una Cronaca d'Ungheria scritta da Simone de KÉZA a LADISLAO III. Ma si trattiene molto sulle origini favolose del Paganismo, e da S. STEFANO in quà è brevissimo, scorrendolo non vi ho trovato cosa, ch'io pensi poter essere utile ai lavori o di Lei o del nostro Sig. ^{ro} Can. ^{co} SZALAGI.³

GARAMPI előadásából világos, hogy HORÁNYI nemcsak futólag mutatta meg a kodexet GARAMPINAK, hanem azt hosszabb időre nála is hagyta, úgy hogy a nunciusnak módjában állott azt átolvasni. Ezek után írja KOLLERNEK, hogy a kodexben nem talált semmi olyant, amit akár KOLLER, akár SZALAGYI István — aki szintén GARAMPI tudós baráti köréhez tartozott — munkájánál használhatna.

A nuncius levelét olvasva felmerül most az a kérdés, vajjon a kodex

¹ GARAMPI életére vonatkozólag v. ö. Ladislaus RÓTH: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776*, Römische Quartalschrift, 1926 és az ott megadott irodalmat. — Továbbá: Turul, 1927, 22—4 ll.

² A tudománytörténeti szempontból is nagyon érdekes leveleket máshol fogom majd részletesen ismertetni, GARAMPI többi, magyar tudósokhoz intézett levelével együtt.

³ V. ö. Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára: **Quart. Ital. 33, IV. 481r.**

egyáltalán haza került-e Bécsből? Mert CORNIDES, aki 1782 január 22-én Bécsből kelt levelében írja le részletesen a kodexet, alighanem Bécsben látta, DOMANOVSKZY a Pesten történt autopsiát csak feltevésésként állítja, aminthogy kombináción alapul az is csupán, hogy HORÁNYI a kodexet Pestre visszahozta, itt még elvégezte a segítségével 1782 nyarán a második kiadás korrekuráját és csak ezután vesz nyoma a kéziratnak. Mindez DOMANOVSKZYNak kétségtől valószínű, de nem teljesen beigazolt feltevése. A GARAMPI-féle levél és CORNIDES 1782 január 22-iki bécsi tudósítása együtt inkább azt a lehetőséget hagyják nyitva, hogy a kodex Bécsből nem is került vissza, hanem ott kallódott el valami élelmes gyűjtő kezén, HORÁNYI pedig a második kiadás korrekuráját valamelyik meglévő másolat alapján végezte el. A kutatást KÉZAI kodexe után jó lenne ebbe az irányba is kiterjeszteni.

Itt felmerülhet az a kérdés, nem maradt-e a kodex épen GARAMPINÁL? A nuncius későbbi leveleiben sehol sem tesz KOLLERnek említést KÉZAI kodexéről, pedig a levelezés legnagyobb része tudományos kérdések, kutatásai megbeszéléséből áll. HORÁNYIról is mindössze egyszer, 1783 január 14-én kelt levelében tesz említést GARAMPI, amely nem túlságosan hízegő vélemény HORÁNYI tudományos munkásságáról. GARAMPI ugyanis FILELFO levelei között, 1469-ből, talált egyet egy bizonyos Pannoniai Lászlóhoz intézve, amelyben nagyon dicséri a magyar humanistát egy görög beszéde és egy latin carmenje miatt. GARAMPI azt írja, hogy nem ismeri Pannoniai László nevét, de viszont nincsen türelme megkeresni HORÁNYI zagyvalékában, amely az írót a vezetéknevek szerint osztja be.¹

Ez a megjegyzés arra mutat, hogy GARAMPI nem állt valami közel HORÁNYIHOZ, s így nem valószínű, hogy HORÁNYI a rendkívül becses kodexet bárminő okból is a nunciustól hagyta volna. Ellenben GARAMPI levele arra látszik utalni, hogy a kodex 1781 ősze után nem került többé vissza Bécsből. TÓTH LÁSZLÓ.

Dankó József levele Pietro Antonio Uccellihez Aquinoi Szent Tamás kiadatlan iratairól. Sebastian MERKLE a tridenti zsinat iratainak kiadásával kapcsolatban már hosszú idő óta foglalkozott AQUINOI SZENT TAMÁS *Contra errores Graecorum* című munkájának azon, az őskeresztény írótól vett idézeteivel, amelyeknek eredetije után Guglielmo SIRLETO már a tridenti zsinat idején hiába kutatott. Élénk irodalmi vita folyt ezek hitelességéről a XVIII. század elején a jezsuiták és a dominikánusok között. Nagy mértékben időszzerűvé ezeknek a helyeknek a hitelessége vagy nem hitelessége a vatikáni zsinat idején lett, mert SZENT TAMÁS ezekkel a helyekkel éppen azt kívánta bizonyítani a görögökkel szemben, hogy a pápa primátusa és az infallibilitas fogalma már az őskeresztények előtt is ismeretes volt.²

¹ 1783. január 14. Bécs. GARAMPI KOLLER Józsefhez: «... FILELFO lib. 31. pag. 215. scrivo una lettera a Ladislao Pannonia con cui lo esalta molto per suoi talenti, e per una Orazione Greca e una Carme Latino, che gli avea comunicati. Essa è dell'anno 1469. Io non conosco un tale Ladislao; e nel zibaldone del P. HORÁNYI, ch'è distribuito in soli cognomi, non ho acritto flemma di ricercarlo. V. ö. Budapest-Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára: **Quart. Ital.** 33, V. f. 1r.

² V. ö. S. MERKLE: Unauffindbare Cyrillstellen, *Historisches Jahrbuch*, 1921, p. 289.

Ezeknek az idézeteknek bonyolult és nehéz kérdése hívta fel Merkle figyelmét Pier Antonio UCCELLI apát frói működésére, aki a mult század második felében egészen 1880 április 6-án bekövetkezett haláláig,¹ mindenesetre sokkal nagyobb buzgalommal, mint módszeres kritikával foglalkozott SZENT TAMÁS életével és műveinek kiadásával.

Irodalmi munkásságának legjelentősebb mozzanata volt, amidőn a vatikáni zsinat ülésézése alatt, amikor javában tombolt a harc az infallibilitas kérdése körül, UCCELLI azzal lepte meg a világot, hogy megtalálta SZENT TAMÁS sokat vitatott helyeinek eredeti forrását is.² Megtalálta ugyanis a vatikáni könyvtár 808. számú latin codexében azt a munkát, amelyre SZENT TAMÁS választ íratában. UCCELLI saját munkáját perdöntőnek tartotta, de bármennyire értékes is volt ez a felfedezés, perdöntőnek mégse volt nevezhető, mert Uccelli meg se kísérli bizonyítani, hogy a Cod. Vat. Lat. 808-ban foglalt szövegidézetek valóban hűek és eredetiek-e. A kétely ezekkel szemben nemcsak hogy el nem oszlott,³ de igazolást is nyert s így UCCELLI munkájának értéke korántsem az, aminek ő

¹ A Vatikán félhivatalosa a következő jellemző szavakkal emlékezett meg UCCELLI haláláról: «Jeri alle ore 10 ant. dopo penosissima malattia sopportata con edificante rassegnazione, munito di tutti i comforti della nostra SS. Religione spirava l'anima il Sacerdote Dottor Pietro Antonio UCCELLI in età di anni 66. Distinto letterato ed eruditissimo, egli fu uno dei rinomati paleografi dell'età nostra e dei più indefessi cultori delle scienze tomistiche. Stampò varie opere e la morte ce lo ha rapito mentre stava pubblicando il secondo volume degli scritti autografi di SAN TOMMASO. Il *Contra Gentes* pubblicato dalla tipografia di Propaganda è un monumento degli studii paleografici del compianto Dottor UCCELLI. Noi speriamo che una miglior penna scriverà di questo dotto una dettagliate biografia.» V. 6. L'Osservatore Romano, 1880 április 8. — Arra vonatkozólag, hogy UCCELLI minő hirben állott vatikáni tudományos körökben, jellemző a következő, kevéssel halála előtt megjelent híradás. P. Paolino MANCIANA O. S. B. a subiacói levéltárban felfedezte AQUINOI SZENT TAMÁS több autográf kéziratát: «L'autenticità di questi preziosi codici è stata unanimamente riconosciuta dai più insigni paleografi, tra i quali basti nominare l'illustre Abbate UCCELLI». A codexek legérdekesebb lapjairól fényképeket készítették és azt március 7-én adják át a pápának. V. 6. Scoperta di codici preziosi nell'Archivio Sublacense. L'Osservatore Romano, 1880 március 5.

² UCCELLI értekezése: *De' testi esaminati da S. Tommaso d'Aquino nell'opuscolo contro gli errori de' Greci relativamente all'infallibilità pontificia* megjelent a nápolyi *Scienza e fede* c. folyóirat 1870 májusi füzetében és különlenyomatban is.

³ Erre a kérdésre visszatért maga UCCELLI is egy polemikus cikkében (Valore dei testi citati da S. TOMASO D'AQUINO nell'opuscolo contro gli errori de' Greci in rapporto alla supremazia ed infallibilità pontificia), amely az *Il Divin Salvatore* (Cronaca Settimanale Romana) c. hetilap 1870 május 21-iki számában (pp. 529—33) jelent meg Abbate Uccelli aláírással. UCCELLI itt elismeri, hogy többen kétségbevonták SZENT TAMÁS némely, az infallibilitás és a pápai supremáciára vonatkozó, régebbi írókból vett idézeteinek hitelességét. Így Giovanni LAUNOIO és Casimire OUDIN, akik személyük miatt se megbízhatók. Tőlük vették most át DÖLLINGER és GRATRY. Ezután elmondja, hogyan jött létre SZENT TAMÁS munkája 1262-ben, majd pedig ismerteti a Libellust, amely a Cod. Vat. Lat. 808-ban van. Itt megtalálhatók a kétségbevont SZENT TAMÁS-féle idézetek. UCCELLINEK ez a cikke megtalálható: Biblioteca Apostolica Vaticana—Bibl. di Consultazione, Filos. — Teologia, Fol. 38. 10.

és egynemelyik kortársa is (így a *L'Osservatore Romano* nekrológiájának írója is) hitte. Ez azonban nem vette el kedvét a tudományos munkától. Még számos kisebb-nagyobb tanulmányt írt, amikor munkássága számára nagy lehetőséget kezdett jelenteni XIII. LEO trónralépése, aki újra megindította a thomizmus tudományos művelését s ennek egyik legelső ténye volt SZENT TAMÁS munkái kritikai kiadásának a megindítása. Ebben még résztvesz UCCELLI, de az ő primitív tudományos módszere már csak nehezen illik bele ebbe a széles alapokra épített tudományos keretbe. Munkásságának tudományos értékét legjobban és legigazságosabban MARTIN GRABMANN jellemzi, aki szerint UCCELLI «mit viel liebender Hingabe, aber mit weniger paleographischer Sicherheit» végezte kutatásait.¹

UCCELLI sok kiadatlan iratot hagyott hátra, amelyeket ma, terjedelmes levelezésével együtt a vatikáni könyvtár őriz. E levelezésnek egyik darabja (Cod. Vat. Lat. 10150, f 16 r—v) UCCELLINEK a magyar tudománnyal való érdekes kapcsolatára utal. Ez DANKÓ József esztergomi kanonoknak² 1875 február elsején kelt válasza UCCELLINEK egy ismeretlen levelére, amelynek érdekességét kölcsönöz, hogy AQUINOI SZENT TAMÁS ismeretlen műveinek kiadására vonatkozik.

DANKÓ József ekkor már régóta közvetlen kapcsolatban állott a legmagasabb római egyházi körökkel. Még bécsi egyetemi tanár korából jól ismerhették ott theologiai irodalmi munkásságát, mert már 1864-ben két római Akadémia tagjává választotta. 1867 nyarán SIMOR János hercegprimással együtt Rómában járt SZENT PÉTER és PÁL apostolok halálának ezernyolcszázéves évfordulóján rendezett ünnepségek alkalmából.

Nagyon valószínű, hogy a tudományos körökkel is kapcsolatokat keresett s ekkor ismerkedhetett meg UCCELLI apáttal is. DANKÓ ekkor valószínűleg kutatott a vatikáni könyvtárban is, erre enged következtetni egy értekezése: Literatur zu der vatikanischen Bibelhandschrift B. N. 1209, Oesterreichische Vierteljahrschrift für Kath. Theologie, 1871. Nyilván ez a római tartózkodás teremtett DANKÓNAK olyan jó nevet, hogy CATERINI bíbornok, a zsinatok kongregációjának titkára, aki az egyetemes zsinat előkészítését intézte, 1867 nov. 28-án MARIANO FALCINELLI-ANTONIACCI bécsi nunciushoz intézett iratával KOVÁCS József kalocsai kanonokkal és SCHWETZ osztrák theologussal együtt DANKÓT is kinevezte zsinati theologussá. A nuncius már december 25-én felel CATERINI bíbornoknak. A kinevezéseket az illetékes érsekek útján közölte a kinevezettekkel, mire a főpásztorok azzal feleltek, hogy a kinevezett theologusok, akik egyház-

¹ Mittelalterliches Geistesleben, München, 1926, p. 25.

² DANKÓ József életére vonatkozólag v. ö. KOLLÁNYI Ferenc: Dankó József, Magyar Könyvszemle, 1895, pp. 91—3; és u. ö.: Esztergomi kanonokok, Esztergom, 1900, pp. 490—2; PÓR Antal: Emlékbeszéd DANKÓ József 1. tag felett (a M. Tud. Akadémia emlékbeszédei, IX. köt. 2. szám), Budapest, 1897; SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái, II. kötet, 610—6 hasáb; ZELLIGER Alajos: Esztergomvármegyei írók, Budapest, 1888, pp. 28—31. Mindezek azonban nagyon keveset, vagy éppen semmit sem szólnak DANKÓ külföldi kapcsolatairól.

megyéikben a legnagyobb tiszteletnek örvendenek, a legnagyobb örömmel veszik a megiszteltetést, hogy a zsinat munkálataiban résztvehetnek.¹

A kiegyezés következtében beállott alkotmányos változások, de még inkább az Ausztriában is kormányra került liberális áramlat, amely az osztrák egyházi életben is érezte a hatását, készítette nyilván DANKÓ arra, hogy lemondjon bécsi egyetemi tanszékéről és az esztergomi kanonoki méltóságába vonuljon vissza. Valószínű, hogy úgy az osztrák, mint a magyar uralkodó liberális közvéleménynek erősen hangsúlyozott zsinatellenes magatartása is kívánatosá tették az erősen rigorózus felfogású DANKÓ számára, hogy a személyi viszonyaiban beállott változást okul adva, lemondjon a zsinati consultorságról is. Ezt a meglepő és csakis a változott egyházpolitikai viszonyokkal motiválható lépést a nuncius 1868 március 8-án jelentette CATERINI bíbornoknak. Ezek szerint aznap megjelent nála DANKÓ és előadta, hogy a hercegrímás theologus kanonokjává hívta és egyúttal reábizta az esztergomi seminarium rektorságát is azzal, hogy az ott szükséges reformokat hajtsa végre. Ezen megbízatások elől nem térhet ki, ezért nem mehet Rómába, hanem lemond zsinati consultorságáról.²

Bár DANKÓnak ilyenformán nem volt alkalmá sem a zsinat munkálataiban résztvenni, sem Rómában hosszabb időt tudományos munkának szentelni, mégis kapcsolatai a XX Settembre okozta nagy változások dacára is, épek maradtak. 1874-ben utazott ismét hosszabb tartózkodásra Rómába. De még ezt az útját megelőző időre esik DANKÓnak egy tudományos szereplése, amely őt, aki ekkor már inkább bibliográfiával és liturgiátörténettel foglalkozott, ismét közelebb hozta a theologia tudományos műveléséhez és a tárgy közössége

¹ «... commuicato, per mezzo dei rispettivi, arcivescovi ai signori SCHWETZ, DANKO e KOVACS l'alta degnazione di Sua Santità nell'averli scelti a consultori nelle commissioni teologiche pel prossimo concilio ecumenico» e i venerandi Prelati aver risposto che «i tre teologi si recano a grandissimo onore di poter partecipare a questo raguardevolissimo consesso, e, rendendo le più umili grazie, accettano di tutto cuore questo onorevolissimo incarico». V. ö. Eugenio CECCONI: *Storia del Concilio Ecumenico Vaticano, Parte prima*, vol. I., Roma, 1872, p. 77. Teljes szövegben közölve u. ott p. [43].

² «Il DANKO, professore di Scrittura nell'Università di Vienna, per un impedimento sopravvenuto, rinunziava all'ufficio giàaccettato. Oggi (scrive il Nunzio) il suddetto DANKO mi espone, che, chiamato dall'eccellentissimo Primate di Ungheria a ricoprire gli uffici di canonico teologo e di rettore del Seminario di Gran, già vacanti da più di un anno; e, volendo il suddetto Primate introdurre nel detto Seminario delle necessarie riforme, onde avrebbe bisogno sul momento dell'opera del DANKO, egli non potrebbe secondo il suo desiderio, recarsi oggi in Roma per l'ufficio propostogli». V. ö. CECCONI op. cit. pp 77—8. A zsinaton nem is vett részt magyar consultor. Kovács József már 1869 július 9-én meghalt, mielőtt még munkához fogott volna. DANKÓ helyére pedig a Rómában élő, lengyel származású Wladimir CZACKI került, akit Th. GRANDERATH S. J. (*Geschichte des vatikanischen Konzils*, Freiburg, 1906, vol. I. p. 82.) tévesen mond magyarnak. CZACKI később XIII. LEO uralkodásának első évtizedében mint párizsi nuncius és kurialis bíbornok rendkívül fontos szerepet játszott az új egyházpolitikai kurzusban. V. ö. Ulrich STUTZ: *Die päpstliche Diplomatie unter Leo XIII.*, Berlin, 1926 és *Századok, 1927.* pp. 439—45. — A zsinati consultorokra vonatkozólag v. ö. *Collectio Lacensis*, tomus VII, nn. 1044/d, 1045, 1048/d, 1049/a, 1045/b.

folytán Uccelli apáthoz is. Ebben az évben volt AQUINOI SZENT TAMÁS halálának nyolcszázados évfordulója. IX. Prus óhajtására a római «Collegium theologicum Urbis» a világ összes szemináriumaihoz felszólítást intézett, hogy ünnepeljék meg ezt a jubileumot. Az esztergomi szeminárium ünnepségén 1874 március 19-én DANKÓ mondott hosszabb, értekezésnek is beillő beszédet.¹

DANKÓ szavai szerint az esztergomi szeminárium annál nagyobb örömmel ünnepli SZENT TAMÁS jubileumát, mert tudja, hogy a pápa is mennyire a szívében viseli ezeknek a sikerét és fényét. Ez kiviláglik abból a levélből, amelyet a pápa P. A. UCCELLIhez, egy bergamoi származású paphoz intézett, aki kiadta SZENT TAMÁSNAK kilenc olyan munkáját, amelyek eddig nyomtatásban nem jelentek meg. A beszéd során, SZENT TAMÁS műveinek ismertetése után, DANKÓ megemlíti azt is,² hogy a Doctor Angelicusnak vannak még más művei, amelyek eddig nyomtatásban nem jelentek meg, de a tudósok mind hevesebben sürgetik, hogy ezek is kiadassanak. A tudósoknak ez a sürgetése elsősorban UCCELLIRE vonatkozik, akinek idézi is mindjárt három SZENT TAMÁS-edícióját.³

Valóban UCCELLI nem szűnt meg a közvéleményt sürgetni kéziratossal Szent Tamás-gyűjteményeinek kiadása miatt. Egyik értekezésének⁴ 1874 május 21-én Rómában kelt előszavában is arról panaszkodik, hogy nem talál kiadót

¹ Sanctitas et doctrina D. Thomae Aquinatis adumbrata sermo sacer Doctori Angelico dictus cum eidem sub auspiciis Emi ac Rmi Dni S. R. E. Cardinalis Joannis Simor Pr. Primatis R. H. et Archiepiscopi saeculares honores deferret Antiquissimum Seminarium S. Stephani Oratore Josepho Dankó E. M. S. Canonico Theologo Seminarii Rectore. Strigonii, 1874, 4-edr. 50 l. DANKÓ ezt a munkáját eljuttatta UCCELLIHOZ is, mert megtalálható a vatikáni könyvtár már említett colligatumában (Bibl. di Consultazione, Filos. — Teologia, Fol. 38.) a 9. szám alatt.

² «Sunt et alia Doctoris Angelici opuscula, quae inedita adhuc dum latent, de quibus s. Litterarum cultores semper ardentionibus in votis habuerunt ut typis describantur, quin hactenus illis factum satis fuerit... Postillam super Isaiam Mediolani 1848 vulgavit P. A. UCCELLIUS. Idem s. THOMAE AQUINATIS summa contra gentiles quae supersunt ex autographis (Bergomi et Mediolani) in lucem protulit, repetiit I. P. Migne, Paris, 1863. Sermones quadragesimales reperit et vulgavit Fr. Io. Th. GHILARDI Episcopus Monzegalensis, olim ei. Ordinis Praedicatorum, MONREGALI, 1872. (DANKÓ ez utóbbinál téved. Ezt a 26 böjti beszédet nem GHILARDI püspök, hanem UCCELLI adta ki a vatikáni könyvtár 812. latin codexéből, csupán a kiadványt ajánlotta GHILARDINAK. Megvan a vatikáni könyvtár idézett colligatumában.)

³ DANKÓ előadása során megemlékezik AQUINOI SZENT TAMÁS életének egy olyan magyar vonatkozásáról, amelyről nem beszél a legújabb SZENT TAMÁS irodalom sem. Amikor B. ÖZSÉB 1262-ben Rómába ment, hogy a pápánál kieszközölje a pálosrend szabályainak jóváhagyását, a pápa először nehézségeket támasztott. Ekkor SZENT TAMÁS volt az, aki az ügy kedvező elintézését kérésével és tanácsaival elősegítette. DANKÓ (op. cit. pp. 19, 40.) a pálosrend történetére (Andreas EGGERER: *Fragmen panis protoeremitici reliquiae*. . Wien, 1663, p. 77.) hivatkozik. Szükséges volna ezt a kérdést módszeresen megvizsgálni, mert SZENT TAMÁS legmodernebb és legpontosabb életrajza (P. Angelus WALZ O. P.: *Delineatio vitae S. Thomae Aquinatis*, Roma, 1927, v. ö. Századok, 1928. pp. 565—6) erről semmit sem tud.

⁴ Megjelent a milánói *La Scuola Cattolica* c. folyóirat 1874. évfolyamában, vol. IV. quad. XIX. pp. 49—63, quad. XX. pp. 152—62

az egész műre. Szóba hozhatta ezt UCCELLI DANKÓNak is római tartózkodása alkalmával és nagyon valószínű, hogy őt levélben is rábírní igyekezett arra, hogy vagy kerítsen összeköttetései felhasználásával a műre Németországban kiadót, vagy pedig SIMOR János áldozatkészségét nyerve meg az ügynek. Uccellinek ezeket a reményeit oszlatja el igen határozottan DANKÓ 1875 február elsején kelt levele, amelyet a vatikáni könyvtár már idézett UCCELLI-iratgyűjteménye őriz és a következőképen hangzik:

Reverende et Clarissime Domine!

Nihil magis mihi cordi fuit quam ut aliquem editorem Tibi in Germania quererem, qui Opera D. Thomae anecdota a Te in lucem emittenda typis vulgaret. Plurimas scripsi in hoc negotio litteras, sed ubique negativum responsum accepi. Causantur hi temporum iniuriam, latinos libros non emi, in genere malas esse nundinas.

Eminentissimus Cardinalis P. Primas certe etiam optaret opusculorum Thomisticorum editionem, sed hunc monumentis Ecclesiae suae edendis strenue incumbens, et propter cum plures tomos Epistolarum Pastoralium vulgaturus, suis expensis ea edere haud valet. Vale et fave Tibi in Christo fratri Jos. Dankó E M S. Canonico, Seminarii Rectori. Strigoniü, I, II, 75.

Mi sugalmazhatta DANKÓNak ezt a határozotthangú elutasító választ, arra csak feltevéssel felelhetünk. Az, hogy a primási kassza tudományos célra nem áldozhat, mert kimerítette a *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I. kötetének, valamint a primás pásztorleveleinek magyaryelvű gyűjteményes kiadása, a viszonyok ismerete mellett, éppúgy nem több udvarias elutasításnál, mint a német kiadók vonakodására vonatkozó általános hivatkozás. UCCELLI munkájának tudományos gyarlósága se készthette erre se SIMORT, se DANKÓT, hiszen ő mindig elismeréssel említi Uccelli munkásságát, akinek tévedései csak később a módszeres kutatás térhódításával lettek nyilvánvalóvá, addig még a német tudomány is várakozással nézett UCCELLI munkássága elé. A valószínű ok az lehetett, hogy SIMOR, aki a vatikáni zsinaton a magyar püspökökkel együtt olyan hevesen küzdött az infallibilitas dogmájának kihírdetése ellen, nem akart mecénása lenni annak az írónak, aki tudományos munkásságával aktuális segítséget nyújtott a dogma védőinek. UCCELLI és DANKÓ kapcsolatai, amelyek ma még felderítetlenek, ilyen módon kapcsolódnak be a magyar főpapság vatikáni zsinati szereplésének ma még teljesen homályos történetébe.

TÓTH LÁSZLÓ.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1930 máj. 1-től 1930 okt. 31-ig.

Budapesten.

- **Ádám Sándor és Biermann Miksa, V.,**
Falk Miksa-u. 24.
- **Aniál Miklós, VII.,** Benkő-u. 33.
- **Balogh István és Kis András, VII.,** Dob-
u. 98.
- Boda Pál és Horn Salamon, VI.,** Szinnyei
Mersel-u. 26.
- **Fischbach Károly, IV.,** belvárosi templom-
bazar.
- **Hunnia ny. rt. V.,** Csáky-u. 49.
- **Stein Lipót és Wirth Márkus,** «Industria»
nyomda, V., Falk Miksa-u. 10.
- Kis Gyula, Iván és Elek,** «Otthon» nyomda,
IX., Lónyay-u. 50.
- **Ózsv. Kiss Árminné** «Otthon» nyomda,
VIII., Mária-u. 4
- Krausz Naftali, VII.,** Király-u. 29.
- **Magyar Fémnyomda és Grafikai Műinté-
zet, V.,** Váci-út 4.
- **Magyar Kir. Földtani Intézet** házi nyom-
dája, VII., Stefánia-út 14.
- Mojcsa János, V.,** Alkotmány-u. 6.
- **Nyomdaipar R. T., VI.,** Gróf Zichy Jenő-
u. 36.
- **Pless és Schillinger,** «Közlekedési nyom-
tatványok nyomdája», V., Visegrádi-u. 2.
- Pless Gyula,** Közlekedési nyomtatványok
nyomdája, V., Visegrádi-u. 2.
- Sárközi Zsigmond, V.,** Szemere-u. 2.
- **Sulek Lajos, VIII.,** Német-u. 45
- **Szabó Ferenc, VII.,** Hársfa-u. 48.
- **Tóth Lajos, VII.,** Csengery-u. 28.
- Zimmermann Miklós Manó, VII.,** Károly
király-út 7.

Vidéken.

- Bátaszék,** Baura József.
- Berettyóújfalu,** *Beke Zoltán.
- Debrecen,** **Debreceni Ujság ny. Tulajd.
Than Gyula.
- *Debreceni Ujság — Hajdúföld kiadó-
hivatal nyomdája.
- **Gárdos József,** kny.
- Gödöllő,** Nyiri Lajos «Erzsébet» kny, Horthy
Miklós-út 2.
- Gyöngyös,** **«Hangya» kny.
- Győr,** **Merkantil ny.
- Hajdúnánás,** Böhm István.
- **Pósa Tamás.**
- Heves,** **Adler ny. (Tulajd. Cserba Jenő.)
- «Első» nyomda. (Tulajd. Hamar József.)
- Kalocsa,** **Berkés és Társa, ny.
- Kistelek,** **Acczél Béla és Társa ny.
- Monor,** «Pestvidéki nyomda». (Tulajd. Czei-
zek Lajos és K. Kovách Ferenc.)
- Kecskemét,** «Kecskeméti Ujság» kny. (Tulajd.
Réti Gyula.)
- Mór,** Szakatsits Gyula kny. Szent Imre-
tér 2.
- Nyiregyháza,** «Tiszavidék» ny.
- Pesterzsébet,** «Minerva nyomda» (Tulajd.
Rosenberg Sándor), Jókai Mór-u. 54.
- Soroksárpéteri,** «Express nyomda». (Tulajd.
Kohn Arthur), Jenő-u. 68.

A két ** -gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy * -gal jelzett nyomdák változá-
sáról magánúton értesültünk.

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1930. II. Semestre.

Dr. Johann Temesváry: Pius Manzador. (Ss. 215—242.)

Verfasser gibt in diesem Artikel auf Grund archivalischer Forschungen die bisher gänzlich unbekannte Lebensgeschichte eines ungarischen Bischofs fremden Ursprungs, der in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, an der Spitze zweier ungarischer Bistümer stand. Die Einleitung hebt die, besonders auf dem Gebiete der kirchlichen Eloquenz erworbenen Verdienste dieses bedeutenden Mannes hervor, der als ein anspruchloses Mitglied des Barnabitenordens in der Kampf des Lebens trat. Verdienste, die ihn nicht nur in die Reihe der gefeiertesten Redner seiner Zeit erhoben, sondern auch die Aufmerksamkeit der Kaiserin und Königin MARIA THERESIA in solchem Maße auf sich lenkten, daß er binnen kurzem einer der angesehensten Männer des kaiserlichen Hofes ward. Auch der Barnabiten Orden kargte seinem ausgezeichneten Mitgliede gegenüber nicht mit der Anerkennung und so ist es nicht verwunderlich, daß seine Ordensbrüder ihn zuerst zum Provinzial, später zum in Rom residierenden Oberhaupt des Ordens, zum Generalprobst wählten. Als Beweis seiner Ausführungen veröffentlicht Verfasser den vollständigen Text zweier Briefe der Kaiserin und Königin; im ersten begrüßt sie den neuen Probst gelegentlich seiner Wahl auf das wärmste, im zweiten aber bietet sie ihm schon nach drei Jahren das vakante Bistum von Zeng-Modrus an. Dieser hervorragende Geistliche entfaltete auch in diesem bischöflichen Amte eine so rege Tätigkeit, daß er in acht Jahren als Anerkennung seiner Verdienste an die Spitze der umfangreichen Diözese Siebenbürgens gestellt wurde. In dieser zweiten Stellung wirkte der Kirchenfürst jedoch nur 15 Monate, da er nach kurzem Leiden verschied. In dem zweiten Teil seines Aufsatzes gibt Verfasser ein streng chronologisches Verzeichnis der Predicationen des Kirchenfürsten, die er in Wien, in verschiedenen Städten und Wallfahrtsorten Österreichs hielt, und auf direktes Drängen seiner Zuhörerschaft in Druck erschienen ließ.

Dr. Josef Deér: Die Beschreibung Skythiens in den Gesta Ungarorum. (Ss. 243—263.)

Alle umfangreicheren Erzeugnisse der mittelalterlichen ungarischen Geschichtsschreibung bewahrten eine, in ihren Grundzügen einheitliche und aus

ausländischen Quellen stammende Beschreibung des fabelhaften Skythiens. Durch Vergleich der Texte gelangt Verf. zum Resultate, daß diese Beschreibung in ihrer Grundform auf die Darstellung in REGINOS Chronik zurückgeht. Stil-kritische Untersuchungen beweisen jedoch, daß REGINOS Werk nicht als die unmittelbare Quelle betrachtet werden kann, da die Stilisierung ihrer meisten Sätze in den ungarischen Quellen bedeutende und einander entsprechende Aenderungen erfuhr. Da diese Quellen voneinander unabhängig entstanden sind, sprechen die stilistischen Eigenheiten dafür, daß diese übereinstimmende Beschreibung Skythiens aus einer älteren, uns nicht erhaltenen Quelle, aus den s. g. *Gesta Ungarorum* stammt. Die Ergebnisse der Untersuchung nach dem Ursprung dieser mittelalterlichen Sage auf ungarischem Boden führen Verf. notwendigerweise zu einem Rekonstruktionsversuch des Textes der ältesten ungarischen Beschreibung Skythiens. Im weiteren Laufe der Beweisführung werden die Varianten kritisch geprüft und aus ihren übereinstimmenden Textelementen die *Gesta Ungarorum* bezüglich eines Teiles ihrer Darstellung wörtlich rekonstruiert.

Andrea Veress: Pubblicazioni Marsiliane di interesse ungherese. (Pp. 264—269.)

L'autore che si occupa già da trenta anni dei manoscritti Marsiliani ed aveva tenuto tre conferenze in italiano sul celebre Bolognese, fa una rassegna delle varie pubblicazioni stampate coll'occasione del centenario Marsiliano festeggiato alla fine di novembre 1930.

Enumerando gli tre volumi editi dal *Comitato Marsiliano*, il vol. X. degli *Studi e memorie per la storia dell' Università di Bologna*, come pure le opere di Maria Emilia AMALDI, Carlo TAGLIAVINI, Pericle DUCATI, Mario LONGHENA, Paolo SILVANI, Andrea VERESS, Giuseppe BRUZZO e Ludovico FRATI, fa un breve sunto delle parti e dei capitoli che si riferiscono in specie all'Ungheria, dicendo che ognuna di queste pubblicazioni è un vero «Hungaricum» la serie dei quali forma una collezione ben apprezzata nelle biblioteche ungheresi.

Hans Ph. K. Krüger: Bibliographische Unternehmungen der Deutschen Bücherei. (Ss. 270—273.)

Die Notwendigkeit, die große Zahl der in Deutschland erscheinenden gedruckten Veröffentlichungen an einer Stelle zu sammeln, aufzubewahren und wissenschaftlicher Benutzung zugänglich zu machen, führte 1912 zur Gründung der Deutschen Bücherei. Als Zentralsammelstelle des gesamten deutschen Schrifttums der Welt bietet die Deutsche Bücherei die zuverlässigsten Grundlagen für die Bearbeitung der nationalen deutschen Bibliographien; im Laufe der Zeit hat sie sich daher zu einer Zentrale deutscher bibliographischer Arbeiten entwickelt. Neben den offiziellen Bibliographien des deutschen Buchhandels, dem bekannten «Täglichen Verzeichnis» im Börsenblatt für den deutschen Buchhandel und dem «Wöchentlichen Verzeichnis» wurde ihr die Einrichtung des «Zentralkataloges der deutschen Privatdrucke» sowie die Bearbeitung der

bibliographischen Zeitschrift «Literarisches Zentralblatt für Deutschland» übertragen. Weiterhin beauftragte das Reichsministerium des Inneren die Anstalt mit der Bearbeitung des «Monatlichen Verzeichnisses der reichsdeutschen amtlichen Druckschriften» und die Reichs-Rundfunk-Gesellschaft mit der Zusammenstellung der Bibliographie «Deutsches Rundfunkschrifttum». Für eine Anzahl weiterer bibliographischer Verzeichnisse werden die grundlegenden Arbeiten gleichfalls in der Deutschen Bücherei geleistet, so für die «Jahresberichte für deutsche Geschichte» und die «Internationale Bibliographie der Geschichtswissenschaft [Anteil Deutschland, Oesterreich und Danzig]». Im Verlauf der Erörterungen werden besonders die neueren bibliographischen Arbeiten der Bibliothek genauer beschrieben, unter besonderem Hinweis auf das Hineinwachsen der Deutschen Bücherei in ihre Aufgabe als Zentralstelle der deutschen Bibliographie.

André Veress: Un nouveau fragment du poème hongrois relatif aux luttes entre Lupu-Voïvode et Mathieu-Voïvode. (Pp. 274—281.)

Au cours des siècles passés la Transylvanie se trouvait en relations amicales avec ses voisins: la Moldavie et la Valachie, aussi par la raison que sous le rapport économique ces pays dépendaient l'un de l'autre. Cette relation était ainsi intime que lorsqu'un voïvode ou boyard, menacé par les Turcs était forcé de s'enfuir de son pays, il trouvait un refuge sûr en Transylvanie. Cette relation continuait à rester bonne aussi au milieu du XVIIe siècle sous le prince Georges RÁKÓCZY II qui vivait en amitié avec MATHIEU, le paisible voïvode de Valachie, mais ne pouvait souffrir «LUPU» le fallacieux et ambitieux voïvode de Moldavie. Et quand RÁKÓCZY eût appris en toute confiance que LUPU avait offert à la Porte ottomane l'occupation de la Transylvanie si celle-ci lui permettait de chasser le vieux voïvode MATHIEU pour mettre à sa place son propre gendre, TIMUS le Cosaque, il devait avoir soin de sa propre défense. C'est pourquoi il envoya au printemps de 1653 sous la conduite de Jean KEMÉNY, une armée hongroise dans la Moldavie, qui chassa LUPU mettant à sa place GEORGES STEFAN, son Logofet.

C'était un grand événement pour la Transylvanie et les soldats revenus de la guerre avaient tant d'épisodes intéressantes à raconter que le pasteur Jean B. KÖRÖSPATAKI en composa deux chansons historiques en vers, en 1655 et 1656. Ces événements guerriers ont été chantés aussi par un autre poète. Un fragment de son œuvre a été trouvé par feu le professeur Joseph KONCZ qui le publia dans l'année 1880 de notre revue et un autre fragment vient d'être découvert à présent, après 50 ans, dans la Bibliothèque du Lycée Honterus de Brassó. Ce nouveau fragment, copié par le professeur Norbert SALMEN vient d'être publié par le prof. André VERESS très exactement, avec les commentaires nécessaires. Selon son opinion le poème date de 1657 et sur la base du grand nombre des fautes d'impression commises par un ouvrier typographe ne connaissant assez le hongrois, il provient des l'imprimerie de Michel HERMANN de Brassó.

L'importance de ce petit fragment consiste en ce qu'il augmente de 97

nouvelles lignes l'ancien texte de la chanson déjà connue et contribue en même temps à élargir la série considérable des anciens chants historiques hongrois.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Alice Goriupp: Beitrag zur Geschichte der Zeitschrift *Életképek*. (Ss. 282—288.)

Der verbreiteten Zeitschrift *Életképek* wurden — obwohl sie ein belletristisches Modeblatt war — mit gewissem Recht politische Tendenzen oppositioneller Richtung zugeschrieben. Der Redakteur der konkurrenten Zeitschrift *Honderű*, Lázár PETRICHEVICH HORVÁTH bestärkte noch diese Auffassung. In dieser Zeit scheute die Regierung kein Opfer zur Beeinflussung der ungarischen Presse und im Sommer 1846 versuchte man im Auftrag des ung. Vicekanzlers, Grafen Georg APPONYI das Aufhören den *Életképek* durch Geldopfer herbeizurufen und ihren begabten Redakteur, Adolf FRANKENBURG der konservativen Presse zu gewinnen. FRANKENBURG schien für einen Betrag von 5000 fl. C. M. und 50 Dukaten geneigt seine Zeitschrift aufzugeben. Während APPONYI sich zu dieser Aktion die höhere Genehmigung einholte, unterhandelte aber FRANKENBURG mit einigen Führern der Opposition, Gr. Kasimir BATTYÁNY, Ludwig KOSSUTH etc. und es kam unter diesen und FRANKENBURG zu einem Vertrag, der den Redakteur entschädigte falls er von seiner Stelle bei der ung. Kammer enthoben oder sein Zeitungsprivileg ihm entzogen würde. FRANKENBURG aber suchte weitere Verbindungen zu Grafen APPONYI und versprach gegen eine besser besoldete Stelle seine Zeitschrift aufzugeben. APPONYI liess ihn auch im Frühjahr 1847 unter günstigen Bedingungen zum Translator der ung. Hofkanzlei in Wien ernennen. Sonderbarerweise wusste FRANKENBURG durchzusetzen, das Eigentumsrecht der Zeitschrift behalten und Maurus JÓKAIS Redaktion weitererscheinen lassen durfte.

Dr. Nikolaus Asztalos: Einzelheiten über die literarische Tätigkeit von Johann Frölich, David Frölich und Johann Serédi. (Ss. 288—292.)

Verfasser stellt bei Heranziehung literarischer Angaben die bibliographische Skizze von Johann FRÖLICH (Vater des zipser Polyhistor D. FRÖLICH) zusammen. Er stellt darin fest, daß J. FRÖLICH im Jahre 1599 zu Stettin eine lateinische Dissertation *Über die Kategorie der Qualität* veröffentlichte, der jedoch in keinem Exemplar auf uns gekommen ist. Die bibliographischen Hinweise unterzieht er einer Kritik, was ihm erlaubt nachzuweisen, daß David FRÖLICH 1634 einen RÁKÓCZI gewidmeten lateinischen und 1635 einen anderen der Stadt *Kassa* gewidmeten Kalender unbekannter Sprache veröffentlicht hat. Diese sind wahrscheinlich verloren gegangen, können aber durch Zufall noch entdeckt werden. Genau so verhält es sich um die beiden Kalendare von Johann SERÉDI, die 1638 zu *Lőcse* bzw. zu *Bártfa* gedruckt wurden, die aber unsere Bibliographien nicht kennen. Zum Schlusse erwähnt Verf., daß man aus dem von ihm ausgeweichten Fragment eines bisher unbekanntem ungarischen

FRÖLICH-Kalenders (gedruckt im Jahre 1641) unzweifelhaft feststellen kann, daß die kalenderschriftstellerische Tätigkeit FRÖLICH 1623 begann.

Dr. Eugen Zoványi: Die Widerleger Georg BÁRSONYS. (Ss. 292—295.)

Dr. ZOVÁNYI beweist, daß der unter dem Sigel A. S. schreibende protestantische Widerleger der berühmten Flugschrift: *Veritas toti mundo declarata* die Person des Michael SZATHMÁRNÉMETI ist.

Dr. Béla Iványi: Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. (Pp. 296—302.)

Sous ce titre l'auteur publie une matière qu'il a recueillie pendant toute sa vie et qui se rapporte à l'histoire du livre hongrois. Dans la préface de cette publication, résultat des fouilles faites dans plus de soixante archives et bibliothèques, l'auteur émet l'idée de l'édition d'un «*Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia*». On voit de cette publication que l'estime et le culte des livres chez les Hongrois date de la même époque que l'État. Nombre de seigneurs et prélats hongrois avaient des bibliothèques plus remarquables que celles qui étaient possédées en même temps par des princes royaux ou impériaux. Au cours du XVIIIe siècle des bibliothèques publiques et privées ont été fondées en Hongrie, l'une plus belle et plus riche que l'autre, dont plusieurs existent encore aujourd'hui. Nous devons ajouter que la matière à publier n'est pas encore complète et que les investigations faites dans ce but dans les bibliothèques hongroises ne sont pas encore finies. La matière immense y publiée prouve aussi que jadis il y avait en Hongrie une vie intellectuelle de haut niveau. Malgré que pendant des siècles les Hongrois aient lutté, les armes à la main, pour la défense des civilisations occidentales, dans leurs loisirs ils ont lu pourtant, sinon autre chose, au moins la Bible. Ils ont divulgué la civilisation, non seulement parmi les membres de leur propre nation, mais ils avaient aussi soin de faire connaître les bénéfices de la civilisation, à l'aide de livres imprimés dans leur propre langue, aux nationalités vivant sur leur territoire.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. (Pp. 303—310.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár: Bibliothèque Hongroise. Contributions au II. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1929. (Pp. 311—344.)

La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois présente son rapport officiel séparé pour le premier et le second semestre de l'an 1929. Le directeur de la Bibliothèque M. Émeric LUKINICH a quitté sa place pour

accepter une chaire d'histoire à l'Université de Budapest. La présidence de la Communauté des Musées et Bibliothèques jugea nécessaire de diviser la Bibliothèque selon les départements qui la composent et de les mettre sous la direction de leurs chefs. M. le ministre de l'Instruction Publique accepta cette proposition et le 18 juin les Départements furent remis aux chefs reciproques. La Bibliothèque du Musée National se divise dès lors en trois parties, notamment : a) la Bibliothèque et la Section des Manuscrits ; b) Département des Journaux ; c) les Archives. En même temps fut créé le Département de Musique. La Bibliothèque fut mise d'abord sous la direction du directeur-général du Musée M. Valentin HÓMAN, qui chargea de sa suppléance M. François ZSINKA. Le Département des Journaux fut confié aux soins de M. Tivadar RÉDEY et les Archives à ceux de M. Émile JAKUBOVICH. Enfin le Département de Musique resta sous les soins de M. Kálmán ISOZ. Les Rapports Officiels donnent un tableau juste des travaux des Départements, de l'accroissement des collections, des statistiques sur l'usage de la salle de lecture, du département d'emprunt, la liste des dons etc. etc.

LITTÉRAUTRE (Pp. 345—374.)

Társadalomtudományi Bibliographia. (Bibliographie der Sozialwissenschaften) III. Jahrgang. Redigiert von Alexander *Krisztics*.

Der stattliche Band bildet das achte Stück der Veröffentlichungen des Ungarischen Soziographischen Institutes und enthält 25,000 Titel. Die Titel enthalten die Neuerwerbungen (1926) der Budapester öffentlichen Bibliotheken und sind ergänzt mit solchen der ausländischen, namentlich deutschen, französischen und englischen Bibliographien. Als namhafter Mangel muss das Ausserachtlassen der italienischen Bibliographie und hauptsächlich jener der uns umgebenden und daher uns besonders interessierenden Nachbarstaaten (Böhmen, Rumänien, etc.) bezeichnet werden.

(DR. ALBERT GÁRDONYI.)

Gulyás, Paul: *Geschichte der Buchdruckerkunst in Ungarn im XV. und XVI. Jahrhundert.* Budapest, 1931. Verlag der Széchenyi Landesbibliothek des Ungarischen Nationalmuseums. 2°, 272 + LXVIII S. Mit 281 Abbildungen.

Verfasser bietet die erste kritische Zusammenfassung der ungarländischen Buchdruckergeschichte von der ersten Buchdruckeroffizin des Andreas HESS in Ofen im Jahre 1473 bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts. Zugleich umfaßt das Werk auch die Tätigkeit der ausländischen Druckerwerkstätte im Dienste der ungarländischen Büchererzeugung und die der ungarischen Drucker, die ihr Glück im Ausland versuchten. Verfasser bietet sowohl ein tiefgehendes, auf großem wissenschaftlichem Apparat aufgebautes Fachwerk, als auch ein für das außerhalb der Fachkreise stehende Publikum interessantes Buch. Die Geschichte der einzelnen ungarländischen Offizinen wird der Reihe nach behandelt, worauf am Schluß ein zusammenfassendes Bild über die Druckerei-

verhältnisse in Ungarn folgt, worin über die technische Einrichtung der Werkstätte, über die wirtschaftlichen und Rechtsverhältnisse und das Leben der Buchdrucker berichtet wird, die in jener Zeit nicht nur Arbeiter und Geschäftsleute, sondern meistens Vorkämpfer verschiedener Weltanschauungen waren. Die vielen und schön ausgeführten Abbildungen, die hier größtenteils zum erstenmal erscheinen, heben den Wert des auch äußerlich prachtvoll ausgestatteten Werkes. Es wäre erwünscht, das Buch auch in einer fremden, zunächst in deutscher Sprache erscheinen zu lassen. (JOLÁN PUKÁNSZKY-KÁDÁR.)

Diesch, Carl: *Bibliographie der germanistischen Zeitschriften.* Leipzig. Hiersemann, 1927. XII. 441. p. (*Bibliographical publications germanic section modern language association of America.* Ed. by Frederick W. J. Heuser. Vol. I.)

Die Rezension gibt Bericht von der Geschichte der Entstehung des Werkes und deutet eingehend die Gesichtspunkte an, welche bei der Bearbeitung des umfangreichen bibliographischen Werkes massgebend waren.

Die gründliche Vorbereitung des Werkes, die wohlgedachte Auswahl der wissenschaftlichen Mittel, die vollkommene Ausführung der technischen Abwicklung trägt beim praktischen Gebrauche viel bei. Die philologischen, kritischen, usw. Gesichtspunkte in der im XVIII. und XIX. Jh. blühenden Zeitschriftenliteratur von ziemlich gemischtem Inhalte geltend zu machen, stellte den Redakteur und seinen Mitarbeiter vor eine schwere Aufgabe. Doch gelang es, die Schwierigkeiten zu bewältigen und wenn auch das Werk — wie der Redakteur es auch bemerkt — die Vollständigkeit nicht erreicht, füllt es doch eine längst empfundene Lücke im Gebiet der bibliographischen Literatur.

Als Quelle der ungarischen Zeitschriftenliteratur wird das Werk von Marianne ZUBER verwendet, welches in der Ausgabe des deutschen philologischen Institutes der Budapester Universität erschienen ist, ferner einzelne Bände aus der Reihe der *Ungarische Bibliographie* bis 1897. Géza PETRIK's. Der auf Ungarn bezügliche Stoff, besonders die XIX. und XX. Jahrhunderte betreffend, ist sehr lückenhaft. Die ungarländische deutsche Zeitschriftenliteratur war den Mitarbeitern unbekannt, solchermaßen, daß selbst der in der Bibliographie PETRIK's mitgeteilte Stoff teilweise unbeachtet blieb. Dieser Mangel wird gewiß leicht durch das Werk Béla PUKÁNSZKY's: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*, dessen erster Band soeben erschien, beseitigt werden können. (B. O. KELÉNYI.)

Rümann, Arthur: *Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland.* 1790—1860. Mit 235 Abbildungen. Im Insel-Verlag zu Leipzig. 1930.

A. RÜMANN gibt uns in seinem so lehrreichen Werke vor allem ein kurzgefaßtes Bild der kulturellen Basis, worauf sich die Kunst der illustrierten Bücher des XIX. Jahrhunderts in den drei Ländern entwickelte. Die maßgebende Rolle in der Umwälzung um 1790 fiel seiner Ansicht nach *England*

zu. Denn die wichtigste Triebfeder zu dem Umsturz war nicht die französische Revolution, sondern die realistische Bewegung, die von England auf den Kontinent übersprang. Die antikisierende Richtung mit ihrem pathetischen Geist wurde ausgeschaltet; man befaßte sich bloß mit der Darstellung aus dem täglichen Leben, also mit dem Bürgertum. Und das war eben der rechte Augenblick, um eine neue Art der Buchillustration herbeizuführen. Den Vorsprung, den England durch seine frühe kulturelle Umgruppierung hatte, behielt es auch zunächst bei, vor allem auf allen technischen Kunstgebieten. Und eben dieser Vorteil der vorzüglichen technischen Ausbildung einer ganzen Schule, ist auch der Grund, warum die englische Buchillustration sich in einzelnen großen Gruppen entwickelte, ganz im Gegensatz zu Frankreich und Deutschland. In England verbreiteten sich, von London aus, einzelne Kreise oder Schulen, in sich einheitlich geformt, unter sich streng geschieden: der Kreis um BEWICK, die besonders charakteristischen Vertreter der «coloured books», die Humoristen des DICKENS-Kreises, schließlich die Künstler des «Etching-clubs», und die «Sixties». Anders war die Situation in *Frankreich*. Hier gab es, von Paris ausgehend, nur eine große Schule, die sich logisch weiter entwickelte. Aber Frankreich besaß eine Reihe vorzüglicher Künstler; selbst der Durchschnitt setzte manchmal an die Höchstleistungen an. Die ganz anders geartete politische Situation in Frankreich bedingte nämlich auch eine andere Entwicklung. Die glanzvolle Grundlage des reichen Königshofes war hier das Entscheidende. Der begüterte Großadel des Landes stellte die ersten Bücherliebhaber der Zeit. Dem unerhörten Luxus jedoch trat bald eine gewaltige Reaktion entgegen. Die Vignetten verschwanden und der Geschmack wurde bürgerlich. Die Tätigkeit der Künstler galt anfänglich allgemein der Lithographie. Der DELACROIX'sche *Faust* von 1828 ist das erste wichtige französische illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts. Die größten Zeichner des damaligen Frankreichs gruppieren sich aber um die politisch-satyrische Zeitschrift, der *Caricature*. Dieselbe pflegte nur die Lithographie und in dieser Technik wurden schon damals Meisterleistungen erreicht. Wichtiger war die zweite Gründung PHILIPON's, der *Charivari*, der sich auch schon des Holzschnittes bediente. Von hier aus ging die aufblühende neue Technik aus, und erreichte ihren Höhepunkt mit DAUMIER, GAVARNI, und DORÉ.

Wiederum ein anderes Bild bietet sich in *Deutschland*. Die politische Zerrissenheit seit dem dreißigjährigen Kriege, schuf Verhältnisse, die sich naturgemäß auch auf das Kunstleben übertrugen. Die Menge der kleinen Staaten, der kleinen Höfe brachte ebensoviele kleine Kunstzentren hervor, freilich ohne die Wichtigkeit und den künstlerischen Wert der großen Schulen von London oder Paris. In Deutschland fehlte also die Geschlossenheit, dafür aber war die Entwicklung der Künstler individueller. Die politische Lockerung ließ es zu, daß neben der höfischen Kunst auch der bürgerliche Gedanke Platz fand; Klassizismus und Romantik gingen fast einträchtig nebeneinander her. Vorerst hatte die deutsche Buchillustration gar kein charakteristisch deutsches Gesicht, die fremden Einflüsse wirkten noch zu stark. Einzig Leipzig vermochte eine eigene Schule zu formen, aber später entwickelten sich fünf

Hauptzentren: die *Dresdener, Münchener, Berliner, Düsseldorfer* und *Hamburger* mit individuellem, nationalem Charakter und jede Stadt hatte ihre Zeitschriften, um welche sich die hervorragendsten Künstler sammelten.

(MARIA R. HOFFMANN.)

Réau Louis: *La gravure en France au XVIIIe siècle. La gravure d'illustration.* Paris et Bruxelles. Les éditions G. Van Oest. 1928.

Ludwig Réau gibt uns in seinem ausgezeichneten Werke, welches sozusagen eine bildliche Ergänzung des berühmten COHEN'schen *Kataloges* für den Sammler ist, ein beschauliches Bild von der französischen Buchillustration des XVIII. Jahrhunderts, einem der reizendsten Kunstzweige des Jahrhunderts. Wie jeder lebende Organismus, hat auch diese Kunst ihre leicht zu unterscheidende Formation, Entwicklung und ihren Niedergang. Die *I. Periode*, die sich auf die *erste Hälfte des Jahrhunderts* erstreckt, ist durch das Fehlen des speziellen Illustrators gekennzeichnet. Die Buchillustrationen, damals noch verhältnismäßig selten, sind Werke von Berufsmalern, die nur gelegentlich Vignettisten waren, so wie Antoin COYPEL, der unter dem Pseudonym des REGENTEN die Liebeseinweihung *Daphnis und Chloes* verbildlicht und Claude GILLOT, der den flachen *Fabeln* HOUDARD DE LA MOTTE's ein wenig Geist verlieh. Die Hauptwerke dieser Epoche jedoch sind BOUCHER's *Molière* und OUDRY's *La Fontaine*. Von 1750—74 dauert das *goldene Zeitalter* der Vignette des XVIII. Jahrhunderts, die den Höhepunkt ihrer Vollkommenheit erreichte. Die Bilderbücher multiplizieren sich, und die Überfülle an Produktion macht eine Elite der Zeichner erstehen, die sich in der Illustration spezialisieren. Die Meister dieser privilegierten Epoche sind: COCHIN, GRAVELOT, EISEN, MOREAU LE JEUNE und der liebliche Ornamentist CHOFFARD, mit ihren Hauptwerken: dem *Decameron* von BOCCACCIO, den *Fabeln* von LA FONTAINE, *Sittengeschichten* von MARMONTEL, den *Metamorphosen* des OVID, den *Küssen* von DORAT und den *Chansons* von DE LA BORDE. Die *III. Periode* erstreckt sich von 1774 bis 1800, ebenfalls brilliant, doch nicht so strahlend, wie die vorhergehende. Das ist die Epoche, wo der anmutige MARILLIER die *Fabeln* des DORAT illustrierte, und die *Idyllen* des BERQUIN, oder MOREAU LE JEUNE, dessen Tätigkeit sich bis zur Revolution erstreckte, die Werke VOLTAIRE's kommentierte und hauptsächlich die des ROUSSEAU. Aber Symptome der Dekadenz sind bereits erkennbar. MONET, LE BARBIER, BINET und QUEVERDO sind nur kleine Meister mit einem ziemlich kühlen Talent, bis auf die erotischen Werke. Umsonst versucht DEBUCOURT mit seinen Aquatinten frisches Leben in die verfallende Kunst zu bringen. Die französische Vignette des XVIII. Jahrhunderts erlebt nur noch einmal einen wirklich großen und letzten Aufschwung. Die Hauptwerke zweier der größten französischen Maler schließen den Cyklus, den OUDRY und BOUCHER begonnen: die unvergleichlich schönen *Fabeln* LA FONTAINE's von FRAGONARD und die idyllische Liebe *Daphnis und Chloes* PRUDHON's, mit einem sinnlichen Scharm erzählt, den man in den lebenswürdigen *Idyllen* des REGENTEN vergeblich suchen würde. (DR. MARIA R. HOFFMANN.)

Le Guide di Roma. *Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie.* Unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar POLLAK, herausgegeben von Ludwig SCHUDT. Augsburg, 1930.

Der Bibliothekar der Biblioteca Herziana stellte in diesem Werke die Bibliographie der gedruckten Rom-Literatur, unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar POLLAK, zusammen. Die Arbeit ist nicht nur eine gute, ausreichende Bibliographie, sondern eine kritische Bearbeitung der Rom-Literatur, und als solche, eine richtige Fortsetzung der Arbeiten von CALVI und HUELSEN. SCHUDT berücksichtigt das Material aller wichtigen europäischen Bibliotheken, doch ließ er das der ungarischen Bibliotheken mit Recht außer acht, da die ungarischen Bibliotheken mit der Rom-Literatur nur sehr dürftig vertreten sind. Die eigentliche ungarische Rom-Literatur hat Emerich VÁRADY in seiner, sich im Druck befindenden ungarisch-italienischen Bibliographie zusammengestellt. (L. TÓTH.)

Fremdsprachige Publikationen über die Čechoslovakei. Praha., 1928. 8°, 146 S. Orbis-Buchhandlung.

Kurze Besprechung der sorgfältig zusammengestellten Bibliographie der čechoslovakischen halbamtlichen Propaganda-Literatur. (L. T.)

Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur 1901—1925. IV. Mathematik. Zusammengestellt von Dr. Ilona GÁSPÁR Budapest, 1930. XI, 83 S. 8°.

Unter den Ausgaben der Ungarischen Zentralstelle für Bibliothekswesen ist diese langentbehrte Arbeit erschienen. Dr. Ilona GÁSPÁR stellt darin in 27 Gruppen die 25jährige wissenschaftliche Tätigkeit der ungarischen Mathematiker zusammen. Auch die fremdsprachigen und im Auslande erschienenen Werke finden Aufnahme in die Bibliographie. Die fachmässige Gruppierung der aufgezählten 1897 Titel gibt ein klares Bild über die von ungarischen Mathematikern bearbeiteten Probleme. Die eingehende, präzise bibliographische Arbeit, die sich auch auf die in Zeitschriften erschienenen Abhandlungen ausbreitet, ist für die Fachgelehrten von grosser Wichtigkeit. Sie gibt die Fachgruppen und die Titel der bedeutenderen Arbeiten auch in deutscher Übersetzung und ist somit auch für Ausländer zugänglich. (EVA PAUDLER.)

Szalay, Josef: *Vom Buch und von der Liebe zum Buch.* (A könyvről és a könyvszeretetről.) Széphalom-Könyvtár. No. 23. Szeged, Városi Nyomda. 22 S.

Vorliegendes Heftchen wurde zur Gelegenheit des fünfzigjährigen Jubiläums der SOMOGYI-Bibliothek vom begeisterten Bibliophilen, Josef SZALAY veröffentlicht. Neben Ausführungen, die sich auf die Geschichte des Buches beziehen, spricht Verf. nur ganz kurz, über seine eigene nach dem Grangerschen System angelegte Privatbibliothek. (A. KOZOCSA.)

Livre commémoratif pour Benoît Jancsó. Rédigé par Nicolas *Asztalos*. Budapest, 1931. Imprimerie Universitaire, 8°, p. 413.

Après d'une partie personnelle, consacrée à la mémoire du grand publiciste et expert en questions des nationalités, Benoît JANCÓS, le volume donne des précieuses contributions historiques, juridiques, géographiques au problème des minorités. Les différents aspects de l'évolution du problème, la situation actuelle des Hongrois détachés, ainsi que la nécessité et les devoirs d'une nouvelle politique de nationalités y sont examinés par les représentants de la jeune génération d'après-guerre dans des études bien documentées.

(GABRIEL HALÁSZ)

Bulletin annuel sur le développement et l'état du Musée et de la Bibliothèque du comitat de Veszprém 1929/30. — Avec un supplément littéraire. — Rédigé par Désiré *Laczko*, directeur du Musée. Veszprém, 1930. 8°, p. 46.

Le volume contient le bulletin et trois études : Eugène GUTHEIL : *Veszprém, ville de Saint-Émeric. Données à l'histoire de Veszprém au temps de Saint-Etienne* ; Jules RHÉ : *Nouveaux restes d'église de l'époque des Árpád à Veszprém* ; Zoltán RIBÓ : *La vie d'Émeric Csikász, sculpteur de Veszprém.* (n.)

Máté, Charles : *La morphologie du livre.* Étude à l'histoire de la littérature hongroise aux XVIe—XVIIe siècles. Budapest, 1930. p. 53. (Bibliothèque Minerva, vol. 30.)

La dissertation est une application heureuse des idées littéraires morphologiques du professeur THIENEMAN au développement du livre hongrois aux XVIe—XVIIe siècles. L'auteur y examine les variations du titre, de la dédicace, l'évolution de la conscience des écrivains, manifestée dans les formes diverses des titres d'auteur, le rôle prépondérant de l'imprimeur, enfin l'apparition première des préfaces. (G. H.)

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár értesítője. (Anzeiger der Hauptstädtischen Öffentlichen Bibliothek.) Neue Folge, 9. Band.

Der 9-te Band des Anzeigers unterrichtet uns über die Tätigkeit der Bibliothek im Jahre 1919. Es sollen daraus nur hervorgehoben werden, dass die Central-Bibliothek und ihre 12 Filialen (Volksbüchereien) eine Million Bände dem Leserkreis ausgefolgt hat, ferner, dass der Umbau des neuen Bibliothek-Gebäudes (Palais Wenckheim) beendet und die Vorarbeiten zur Übersiedelung in Angriff genommen wurden. Der Gesamtzuwachs betrug 43,865 Bände. An Veröffentlichungen sind ausser dem Anzeiger, fünf Spezial-Bibliographien unter dem Titel *Bibliographie aktueller Fragen*, wie auch der erste Band der *Bibliographie der Budapester Sammlungen* erschienen. (K. I.)

Code international d'abréviations des titres de périodiques. Paris, 1930.

Cet excellent petit code présente en français et en anglais les règles principales des abréviations des titres de périodiques. Ce code devrait être traduit en chaque langue, car il ne sert non seulement le but prononcé dans son titre, mais encore comme un modèle pour la rédaction claire, précise et courte de réglemens. (C. I.)

Pongrácz József: *Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága. (Die literarische Tätigkeit des Bischofs der Reformierten Diözese Transdanubiens Géza Antal.)*

Anlässlich des 40-jährigen Priester-Professoren Jubiläums des ref. Bischofs ANTAL, wurde diese äußerst genaue und ausführliche Bibliographie, welche sich auf sämtliche Gebiete des Arbeitsfeldes des werktätigen Priesters, Professors und Politikers erstreckt, mit grosser Hingabe zusammengestellt. (K. I.)

REVUE DES REVUES. (Pp. 375—381.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1928—1930: *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik, Le Bibliographe Moderne, Magyar Grafika, Zeitschrift für Bücherfreunde, Zentralblatt für Bibliothekswesen.*

NOTICES. (Pp. 382—402.)

Der Oxforder Codex König Ludwigs des Großen, das Alter und der Illuminator der Wiener Bilderchronik.

1929 erschien in der Ausgabe der Ungarischen Bibliophilen Gesellschaft Dr. Edith HOFFMANNs reich ausgestattetes und sehr wertvolles Werk über *Ungarische Bibliophilen in alter Zeit* (Régi Magyar Bibliofilek). Eine der wichtigsten Ergebnisse des Buches aus dem Standpunkt der ungarischen Kunstgeschichte und Codexliteratur ist die Feststellung der Verfasserin, daß der Pseudo-Aristotelische Codex *Secretum Secretorum* der Bodleian Library in Oxford (Ms. Hertford College 2) für den ungarischen König LUDWIG den Großen von demselben Hofmaler illuminiert wurde, der die wichtigste ungarische mittelalterliche historische Quelle, in einem den prächtigst ausgestatteten ungarischen Codex, die Wiener Bilderchronik ausführte. Auch der Scriptor der beiden Handschriften ist derselbe. Der Oxforder Codex ist viel einfacher geschmückt, nur das Titelblatt ist illuminiert, auch der Text ist aus zahlreichen mittelalterlichen Handschriften und mehreren Incunabeln in vielen Varianten bekannt. Laut Einleitung hätte das ursprüngliche griechische Werk ARISTOTELES für seinen Schüler ALEXANDER den Großen geschrieben, daß er daraus die Kunst des Regierens, die Erhaltung seiner körperlichen Gesundheit erlernen, die Erscheinungen der Natur, die seelische und körperliche Struktur des Menschen erkennen und somit unter seinen Untertanen seine Freunde, Ratgeber, Heerführer und die Stützen seiner Macht auf Grund ihrer seelischen

Eigenschaften und ihrer Physiognomie erwähnen könne. Das Werk ist ein orientalischer Königspiegel, aller Wahrscheinlichkeit nach arabischen Ursprungs aus dem VIII. Jahrhundert. Laut Einleitung besorgte die Übersetzung vom Arabischen ins Lateinische PHILIPP von Tripolis für seinen Herrn Guido VERE DE VALENCIA, Erzbischof von Tripolis oder Tyrus — nach der Umarbeitung des englischen Minoriten ROGER BACON aus dem XIII. Jahrhundert, Erzbischof von Neapel.

In der textbeginnenden Initiale H der Oxforder Handschrift wird der ungarische König LUDWIG der Große im Kniebild dargestellt. Auf seinem Haupt eine offene Krone, in der Rechten das Scepter, in der Linken ein Schild tragend, auf welchem der Helmschmuck der ANJOU — der aus einem bekrönten Helm zwischen Straußfedern hervorwachsender, ein Hufeisen beißender Straußkopf — sichtbar wird. Das Miniaturbild des Königs, sein Gewand, sein Schild entsprechen in allen Einzelheiten vollständig den ähnlichen Darstellungen der Bilderkronik, nach der treffenden Bemerkung Edith HOFFMANNs: «als wenn er uns aus der Bilderkronik entgegentreten würde». Auch die Initiale selbst, sowie der Schmuck der Randleisten, deuten auf die Hand des Illuminators der Bilderkronik hin. Auf der unteren Randleiste des Titelblattes sind in drei viereckigen Schildern: das vereinte Wappen Ungarns und der ANJOU, das ungarische Wappen mit dem Doppelkreuz und der polnische weiße Adler in rotem Felde sichtbar. Edith HOFFMANN stellt von den Miniaturen der Bilderkronik auf Grund kunstgeschichtlicher Costume- und waffenkundlicher Untersuchungen fest, daß sie in Ungarn gefertigt wurden. Dasselbst muß auch der Oxforder Codex entstanden sein. Da wir von dem Miniator außer den beiden für König LUDWIG dem Großen gefertigten Handschriften keine weiteren Arbeiten kennen, muß es für unzweifelhaft angenommen werden, daß es ein Hofmaler des Königs gewesen sei.

Die Richtigkeit der Beobachtung Edith HOFFMANNs, daß das polnische Wappen des Titelblattes das Alter des Oxforder Codex', auf eine ziemlich enge Zeitspanne datiert, ist kaum zu bestreiten. LUDWIG der Große wurde im September 1370 zum König von Polen gekrönt, 1382 starb er. Der Codex wurde also zwischen 1370—1382 geschrieben. Daraus können wir getrost auch auf die Entstehungszeit der Bilderkronik folgern. Zwischen den zwei, dem Schmuck und — setzen wir dazu — der Schrift nach so gleichen Handschriften, kann man keinen größeren Altersunterschied voraussetzen. Der Text der Bilderkronik ist auf dem Titelblatt auf das Jahr 1358 datiert. Das bezieht sich aber nur auf den ursprünglichen Text. Seine prunkvolle Abschrift, die Bilderkronik ist aber mindestens um ein Jahrzehnt jünger. Edith HOFFMANN datiert die Kronik um 1370, vor die Zeit der Krönung LUDWIGs des Großen zum König von Polen. Augenscheinlich, weil in den Verzierungen das polnische Wappen fehlt. Der Aufsatz Emil JAKUBOVICHs korrigiert in diesem einen Punkte die Feststellungen Edith HOFFMANNs und verrückt die Entstehungszeit der Handschrift durch Hinweisung auf die zeitbestimmende Bedeutung der in der textbeginnenden Initiale A der Bilderkronik dargestellten hlg. KATHARINA von Alexandrien, auf die Jahre 1374—76.

Der 1462 datierte s. g. TELEKI-Codex der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften enthält unter anderem auch die direkte Copie der Bilderkronik. Laut Kolophon ließ den Text der Plebanus der, in der Nähe von Debrecin gelegenen, Gemeinde Szováτ von jener Kronik abschreiben, welche der französische König dem Despoten als wertvolles Geschenk überreichte. Franz TOLDY hat schon 1867 in der Einleitung der Prunkausgabe der Bilderkronik nachgewiesen, daß dieser Despot der serbische Fürst Georg BRANKOVICH († 1456) war; der schenkende französische König aber KARL VII. (1422—61). TOLDY hellte auch schon das auf, wie die Bilderkronik nach Frankreich kam. König LUDWIG der Große sandte die direkt zu diesem Zwecke verfertigte Prachthandschrift als Verlobungsgeschenk dem französischen König KARL V., als er seine Tochter Maria, mit dem zweiten Sohne des Königs, dem Herzog LUDWIG von Orleans verlobte. TOLDY irrte sich nur in dem Namen der ungarischen Prinzessin: nicht MARIA, sondern KATHARINA, die 1370 geborene älteste Tochter LUDWIGS des Großen, wurde 1374 dem französischen Königssohn anverlobt. Die im Zusammenhange mit der Verlobung und der geplanten Heirat aufgetauchten diplomatischen Verhandlungen zogen sich zwei Jahre hin, bis ihnen der 1376 erfolgte Tod der kleinen Braut ein Ende machte. Der repräsentative Codex wurde also zwischen dem Zeitpunkt der Verlobung (1374) und dem Todesdatum der kleinen Braut, der Königstochter KATHARINA (1376) verfertigt. Auf das Titelblatt, den Ehrenplatz, wurde das Bild der Schutzpatronin der Braut, der hlg. KATHARINA von Alexandrien angebracht, welches somit das Verlobungsgeschenk, den Prachtcodex pünktlich datiert. Auch der eine Schutzpatron des Bräutigams, des Herzogs LUDWIG Valois von Orleans — der andere war der französische König LUDWIG IX. der Heilige — der hlg. LUDWIG, Bischof von Toulouse (1275—97) ist am Ende der Bilderkronik in einem Miniaturbildchen dargestellt. Möglicherweise kam die Handschrift aus Frankreich wieder als Hochzeitsgeschenk zurück. Auch Georg BRANKOVICS hatte eine Tochter Namens Katharina, die die Frau des Markgrafen Ludwig von CILLEI wurde. Der auffmerksame französische König KARL VII. schenkte vielleicht eben wegen dem Katharinen-Bild des Titelblattes den Codex dem Fürsten BRANKOVICS. Das weitere Schicksal der Bilderkronik: wie wir sehen, läßt ihn 1462 der Plebanus der — in der unmittelbaren Nähe Debrecins, des Centrums der ungarischen Besitztümer des Despoten gelegenen — Gemeinde Szováτ kopieren. Im XVI. Jahrhundert ist sie in türkischen Händen. Das beweisen die auf den oberen Rand des Titelblattes und auf das Margo mehrerer Blätter geschriebenen, aber halb getilgten Anmerkungen mit arabischen Buchstaben. Dieselben entzifferte Franz ZSINKA mit Photographien KÖGELSchen Systems. In türkische Hände könnte die Handschrift bei der Belagerung der Feste Buda (1526, 1529, bzw. 1541) aus der Corvina, der Bibliothek des Königs MATHIAS CORVINUS gelangt sein. An ihrem gegenwärtigen Aufbewahrungsorte, der Handschriftensammlung der gewesenen K. K. Hof- jetzt Nationalbibliothek, wurde sie zuerst von dem, in den Jahren 1608—1636 wirkenden, berühmten Direktor Sebastian TENGNAGEL katalogisiert. Wahrscheinlich ist sie am Ende des XVI.

oder dem beginnenden XVII. Jahrhundert mit in Ungarn gesammelten Schätzen, Altertümern und Codices in den Besitz des kunstliebenden Kaisers und Königs RUDOLF gelangt. Suchen wir nach dem Illuminatoren der Bilderchronik und ihrer Oxforder Schwesterhandschrift, nehmen unsere Aufmerksamkeit drei dem Namen nach bekannte Hofmaler des Königs LUDWIG des Großen in Anspruch. Meister Johann, dessen Grabstein in die Wand der Ofner Krönungs Mathias Kirche eingelassen ist, müssen wir jetzt schon, da wir die Entstehungszeit der beiden Codices (1370—82, bzw. 1374—76) kennen, ausschließen, da Johann 1370 gestorben ist. Aus den Jahren 1326—1348 besitzen wir urkundliche Daten über Meister HERTHUL oder HERTHLINUS, der in Meggyes am Neusiedlersee, in dem neuestens dem Burgenland zugewiesenen Teil des Komitats Sopron (Ödenburg), ein Besitztum hatte. Er war schon früher Hofmaler auch des Königs KARL I. Sein Sohn, Nicolaus von Meggyes, spielt von 1352 an die Rolle eines Hofmalers bei König LUDWIG dem Großen, 1356 erwähnt der König rühmend seine Malkunst. Aus den spärlichen Urkunden, die sich auf ihn beziehen, können wir nicht entschieden feststellen, ob er die 1370-er Jahre, die Entstehungszeit der zwei Geschwisterhandschriften noch erlebte.

(EMIL JAKUBOVICH.)

Ein neuentdeckter Corvin-Codex. 1931, den 21. und 22. Mai fand in Zürich die Auktion der Mailänder Firma Ulrico HOEPLI statt, auf welcher unter Katalognummer 71 ein CORVIN-Codex versteigert wurde. Nach lebenswürdiger Mitteilung der Firma, erwarb ihn ein Londoner Sammler Namens HORNBY um 5700 plus 10% schw. frcs.

Er enthält Epigramme MARTIALIS'. Am unteren Rand der schönen Rankenbordüre des Titelblattes ist das Wappen des Königs MATTHIAS CORVINUS zu sehen, umgeben von den Sigeln M. A. Im rechten Rand der Bordüre ist eine männliche Büste angebracht, welche laut Katalog das Porträt des Königs sein soll.

Die Handschrift stammt zweifelsohne aus der Corvina, da das Wappen vollständig einwandfrei ist, doch das Porträt ist gewiß nicht jenes des MATTHIAS. Die Züge des Dargestellten erinnern nicht im Geringsten an den König, auch die Kopfhaltung ist nicht die seine. In allen Miniaturen die wir kennen, ist er mit fürstlicher Kopfhaltung dargestellt; dichtes, gelocktes Haar umgibt sein energisches Haupt; er trägt eine Krone oder einen Lorbeerkranz und nie eine solche Mütze, wie in dem MARTIALIS; das Kleid läßt den Hals immer frei. Da die Miniatur-Porträts des Königs nie nach dem Leben, sondern immer nur nach seiner bekannten Medaille gemacht wurden, konnten sie nicht vom feststehenden Typus abweichen. Die Büste ist also nur eine übliche Buchdekoration.

Ein Porträt kann im übrigen nur in einem bestellten Codex vorkommen. Dieser Codex ist aber ein auf dem Büchermarkt fertig angekaufter Codex, in welchen man in der Ofner Miniaturenwerkstatt des Königs, das Wappen nachträglich hineinfügte. Dies ist aus der bedeutend weniger sorgfältigen Arbeit des Wappens im Vergleiche zu der Bordüre zur Genüge ersichtlich. Die Buchstaben M. A. kommen in den in Italien bestellten Codices nie vor, son-

dem nur neben Wappen, die man in Ofen malte, entweder in Handschriften, die man in ihrer Gänze in Ofen herstellte, oder in solchen, welche fertig angekauft, in Ofen nur mit dem Wappen versehen wurden. In einer bestellten Handschrift würden die Embleme des Königs nicht fehlen.

Der Katalog der Auktion hält die Malereien der Handschrift für Neapolitanisch. Solche wuchtige, farbige Ranken kommen aber nur in Oberitalien vor, auch die schöne Initiale auf dem Titelblatt ist typisch oberitalienisch. Viele Handschriften der Corvina stammen aus Oberitalien, vielmehr als aus Neapel. Diese Art aber ist in der Corvina selten.

Sehr bemerkenswert ist der Codex aus inhaltlichem Standpunkt. Unter den bisher bekannten Stücken fand sich noch kein MARTIALIS, obwohl wir aus zeitgenössischen Quellen wissen, daß MARTIALIS in Ofen gelesen wurde: FRANCESCO SASSETTI bereicherte die Bibliothek des Königs mit einem MARTIALIS.

Es ist sehr bedauernswert, daß dieses schöne und interessante Stück der Bibliothek unseres großen Königs wegen der drückenden Verhältnisse des Landes nicht für eine ungarische Bibliothek erworben werden konnte.

(DR. EDITH HOFFMANN.)

La bibliothèque du maréchal Ladislas Berchényi à Luzancy. Le fils du général du prince François RÁKÓCZI II, Ladislas BERCHÉNYI passa une belle carrière militaire et mourut en 1778 comme maréchal de France. A la fin de sa vie mouvementée il vécut 12 ans dans son château de Luzancy. Le maréchal possédait une bibliothèque dont le baron Jules FORSTER communiqua le Catalogue dans son ouvrage *Suppléments à l'histoire de Ladislas Berchényi maréchal de France*. Le Catalogue fut dressé pendant la révolution le 19 nivôse de l'an III, et contenait 428 titres. Sauf quelques pièces, tous les livres font partie de la Bibliothèque Municipale de Maux. Nous y rencontrons une série de livres hongrois prouvant l'intérêt que le maréchal portait pour son pays d'origine. La majeure partie de la bibliothèque comprend des œuvres d'histoire et de géographie. On rencontre encore de livres militaires, théologiques, juridiques et de médecine. La littérature n'y joue pas grand rôle. Il est intéressant de voir que ROUSSEAU est représenté par ses Œuvres complètes en dix volumes, tandis que VOLTAIRE ne figure qu'avec quelques travaux d'histoire. (P. G.)

Ein Brief des Wiener Nuntius Garampi über die Originalhandschrift von Simon Kézais Chronik. Es bedeutet für die Geschichtswissenschaft einen schmerzlichen Verlust, dass KÉZAI Originalhandschrift um 1782 verschollen ist und trotz aller Bemühungen nicht wiedergefunden werden konnte. Besonders Alexander DOMANOVSKY machte sich durch seine diesbezüglichen Forschungen verdient (Kézai kódexéről. Békefi Emlékkönyv Budapest, 1912. S. 81—91), deren Ergebnisse folgend zusammengefasst werden können: Der ungarische Literaturhistoriker HORÁNYI nahm KÉZAI Handschrift anfang November 1781 mit sich nach Wien, um sie dort drucken zu lassen. Die Ausgabe erschien bei KURZBÖCK in Wien und ist vom 30. November 1781 datiert. Die Handschrift befand sich nach DOMANOVSKYS Auffassung Anfang 1782

wiederum in Pest, wo eine neue, verbesserte Auflage bei der Witwe LANDERER vom 14. Juli 1782 datiert erschien. Seitdem ist über das Schicksal der Handschrift nichts mehr bekannt. Aus einem Briefe des damaligen Wiener Nuntius, des Grafen Josef GARAMPI, eines allbekannten und gewürdigten Gelehrten seiner Zeit, an den Domherrn Josef KOLLER, den verdienten Historiographen der Fünfkirchener Diözese vom 26. Oktober 1781 (Handschriftensammlung des Ungarischen Nationalmuseums Quart. Ital. 33. IV. f. 81. r.), geht jedoch hervor, dass HORÁNYI die Handschrift dem Nuntius nicht nur gezeigt hat, sondern sie für längere Zeit zur Besichtigung bei ihm liess. GARAMPIS Brief gibt Anlaß zu der Vermutung, dass KÉZAIS Handschrift nicht — wie es DOMANOVSKY meint — nach Ungarn zurückgebracht wurde, sondern in Wien bei einem Sammler geblieben ist. Ob dieser Sammler eben GARAMPI, der grosse Bibliophil war, ist nicht zu bestimmen. Es ist auch nicht wahrscheinlich, da er die Handschrift in seinen Briefen nichtmehr erwähnt; auch stand er zu HORÁNYI in keiner näheren Beziehung, der ihm die Erwerbung der wertvollen Handschrift ermöglicht hätte. Allerdings wäre es ratsam, die Handschrift in den ausländischen, besonders in den Wiener und österreichischen Sammlungen zu suchen. (L. TÓTH.)

Ein Brief von Josef Dankó an Pietro Antonio Uccelli über die unedierten Schriften des hl. Thomas von Aquino. Sebastian MERKLE hat sich bei der Herausgabe der Schriften des Tridentiner Konzils mit gewissen angeblich aus der urchristlichen Literatur stammenden Zitaten des Tractats *Contra errores Graecorum*, mit welchen der Aquinate beweisen wollte, daß der Primatus des Papstes und das Prinzip der päpstlichen Infallibilität schon den Urchristen bekannt waren, viel beschäftigt. Diese weitverzweigte Frage hat MERKLES Aufmerksamkeit auf die Person von UCCELLI gelenkt, der sich während des Vatikanischen Konzils mit dieser damals vielerörterten Frage mehr kühn, als gründlich beschäftigt hatte. UCCELLI galt bis zum seinem am 6. April 1880 erfolgten Tode als einer der besten Forscher der Thomas-Literatur, was jedoch von der späteren Spezialforschung nicht mehr bestätigt wurde (Martin GRABMANN: *Mittelalterliches Geistesleben*, München, 1926, p. 25). UCCELLI hat mehrere Schriften des hl. Thomas herausgegeben, zu einer durchgreifenderen wissenschaftlichen Publikation fehlte es ihm jedoch nicht nur an Talent, sondern auch an Geld. Darum hat er sich so viel um Mäcenen beworben. Aus einer Antwort des Graner Domherrn, Josef DANKÓ vom 1. Februar 1875 ist zu entnehmen, dass UCCELLI den Fürstprimas von Ungarn, Kardinal SIMOR zur Subventionierung einer Ausgabe der noch unedierten Thomas-Schriften durch die Vermittlung von DANKÓ gewinnen wollte. Seine Bemühungen blieben jedoch erfolglos und von DANKÓ wurde ihm eine abschlägige Antwort beschieden. Jedoch lassen DANKÓ'S nichtssagende Worte darauf schließen, daß die abschlägige Antwort einen anderen Grund, als die Geldnot des Fürstenprimas hatte. Kardinal SIMOR gehörte während des Konzils zu den größten Gegnern der päpstlichen Unfehlbarkeit, und gewiß wollte er darum nicht die wissenschaftliche Arbeit eines jener Gelehrten fördern, die sich um die wissenschaftliche Vorbereitung dieses Dogmas verdient machten. Der damals

in Ungarn allein herrschende Liberalismus hätte auch dieses Mäcenatentum des Kardinals sicher missdeutet. (L. TÓTH.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES
DU 1 MAI AU 31 OCTOBRE 1930. (Page 403.)

Explication des signes : * imprimeries non avisées officiellement ; * *
imprimeries dissoutes.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXVII. Volume III—IV°

Livraisons, Juill.—Déc. 1930.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Johann Temesváry : Pius Manzador	19*
Josef Deér : Die Beschreibung Shythiens in den Gesta Ungarorum	19*
Andrea Veress : Pubblicazioni Marsiliane di interesse ungherese	20*
Hans Ph. K. Krüger : Bibliographische Unternehmungen der Deutschen Bücherei	20*
André Veress : Un nouveau fragment du poème hongrois relatif aux luttes entre Lupu-Voïvode et Mathieu-Voïvode	21*
Documents inédits. A. GORIUPF : Beitrag zur Gesch. der Zeitschrift Életképek. — N. ASZTALOS : Einzelheiten über die liter. Tätigkeit von J. Frölich, D. Frölich u. J. Serédi. — E. ZOVÁNYI : Die Widerleger G. Bársonys. — B. IVÁNYI : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. — Bibliothèque hongroise. (J. PUKÁNSZKY- KÁDÁR.)	22*
Indicateur officiel : La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1929. (FR. ZSINKA, É. JAKUBOVICH, TH. RÉDEY, C. ISOZ.)	23*
Littérature : Bibliographie der Sozialwissenschaften : III. (A. GÁRDONYI.) — GULYÁS, P. : Gesch. der Buchdruckerkunst in Ungarn. (J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR.) — DIESCH, C. : Bibliographie der germanistischen Zeitschriften (B. O. KELÉNYI.) — RÜMANN, A. : Das illustrierte Buch des XIX. Jahrh. (M. R. HOFFMANN.) — RÉAU, L. : La gravure en France au XVIII ^e siècle. (M. R. HOFFMANN.) — Le Guide di Roma. (L. TÓTH.) — Fremdsprachige Publikationen über die Tschechoslowakei. (L. T.) — Bibliographie der ung. wissensch. Literatur IV. (E. PAUDLER.) — SZALAY, J. : Vom Buch u. von der Liebe zum Buch. (A. KOZOSCA.) — Livre commémoratif pour B. Jancsó. (G. HALÁSZ.) — Bulletin annuel du Musée du comitat de Veszprém 1929/30. (n.) — MÁTÉ, Ch. : La morphologie du livre. (G. H.) — Anzeiger der Hauptstäd. Öff. Bibliothek. 9. (K. I.) — Code international d'abréviations des titres de périodiques. (C. I.) — PONGRÁZ, J. : Die liter. Tätigkeit G. Antals. (K. I.)	24*
Revue des Revues. (Par D. BARTHA et C. I.)	30*
Notices. Der Oxforder Codex König Ludwigs des Grossen, das Alter u. der Illuminator der Wiener Bilderchronik. (E. JAKUBOVICH.) — Ein neuentdeckter Corvin-Codex. (E. HOFFMANN.) — La bibliothèque du maréchal L. Berchényi à Luzancy. (P. G.) — Ein Brief des Wiener Nuntius Garampì über die Originalhandschrift von S. Kézais Chronik. (L. TÓTH.) — Ein Brief von J. Dankó an P. A. Uccelli über die unedierten Schriften des hl. Thomas von Aquino. (L. TÓTH.)	30*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 ^{er} mai au 31 octobre 1930	36*

Siège de la rédaction et de l'administration : *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
  - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904.—II.kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
  - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
  - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
  - V. Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
  - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
  - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
  - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
  - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
  - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchenyi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXVII. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.